

**RELAȚII ROMÂNŌ - UCRAINEŊE.
ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE**

**РУМУНСЬКО - УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ.
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

**ROMANIAN - UKRAINIAN RELATIONSHIP.
HISTORY AND CONTEMPORANEITY**

Acest material este publicat în cadrul proiectului "Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere" – HUSKROUA/1101/140 – derulat de Muzeul Județean Satu Mare și Universitatea de Stat "Universitatea Națională Ujgorod", finanțat de către Uniunea Europeană, în cadrul programului Ungaria – Slovacia – România – Ucraina ENPI – CBC – 2007 – 2013.

Cofinanțarea a fost asigurată de către Guvernul României – MDRAP și de Consiliul Județean Satu Mare.

© Muzeul Județean Satu Mare

Publicația sau părți ale acesteia pot fi tipărite numai cu acordul autorilor.

Publicat la Satu Mare, 2015

Editor: Muzeul Județean Satu Mare

Adresa: Satu Mare, Bdul. Vasile Lucaciu 21, tel. 0040261737526

e-mail: muzeusm@gmail.com, web: www.muzeusm.ro

Manager proiect: Daniela Bălu

Echipa de proiect România:

Dr. Daniela Bălu

Dr. Viorel Ciubotă

Diana Kinces

Carmen Vancea

Brăduț Popdan

Simona Alexiu

Ioana Aranioș

Echipa de proiect Ucraina:

Dr. Ivan Vovkanych

Dr. Oksana Svyehentseva

Dr. Vitaly Andreyko

Dr. Mikor Oleksandra

Ec. Natalia Lytvyn

Lucrările sunt publicate în urma sesiunii internaționale *RELAȚII ROMÂNŌ UCRAINESE. ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE*, ediția a VI-a, desfășurată la Tășnad, în 16 – 17 octombrie 2014

Răspunderea pentru conținutul științific al studiilor, formulări și calitatea rezumatelor în limbi străine revine, în exclusivitate, autorilor.

Coordonator volum: Diana Kinces

Tehnoredactare computerizată: Cristina Busuioc

ISSN 1843 - 7052

Conținutul acestui material nu reprezintă în mod necesar poziția oficială a Uniunii Europene.

**RELAȚII ROMÂNŌ - UCRAINESE.
ISTORIE ȘI CONTEMPORANEITATE**

**РУМУНСЬКО - УКРАЇНСЬКІ ВІДНОСИНИ.
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**

**ROMANIAN - UKRAINIAN RELATIONSHIP.
HISTORY AND CONTEMPORANEITY**

Coordonator volum: Diana Kinces

**Editura Muzeului Sătmărean
Satu Mare
2015**

CUPRINS

- 01-Cuvânt înainte – dr. Eleonora Moldovan, consulul general al României la Cernăuți, Ucraina**
- 02-Cuvânt introductiv – Volodimir Smolanca, rectorul Universității Naționale ”Universitatea de Stat” Ujgorod, Ucraina.**
- 02 b - Cuvânt introductiv – Mihail Misiuk, directorul Arhivei de Stat din Transcarpatia, Ujgorod, Ucraina**
- 03- Cuvânt introductiv – dr. Daniela Bălu, directorul Muzeului Județean Satu Mare**
- 04- Cuvânt introductiv – dr. Daniela Bălu, directorul Muzeului Județean Satu Mare**
- 05-Dr. Daniela Bălu, Interactive institutional cooperation. History, traditions and culture without borders**
- 06- Dr.Teofil Rendiuk, Prietenia seculară a hatmanilor Ucrainei medievale cu domnitorii Munteniei, Moldovei și Transilvaniei - un exemplu bun de urmat pentru generația contemporană**
- 07- Dr. Florin Bogdan, Două tipărituri ucrainene din secolul al XVII-lea în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș**
- 08-Livia Ardelean, Descrierea comitatului Maramureș făcută la 1767 de către generalul Caraccioli**
- 09-Dr. Viorel Câmpean, Episcopul Mihai Pavel. Viața și activitatea**
- 10-Klara Guseth, Un ghid al fondurilor și colecțiilor aflate în păstrarea Arhivelor Naționale Maramureș ce cuprind documente referitoare la comitatul Maramureș**
- 11- Drd. Marta Cordea, Fondul de carte veche al Bibliotecii Județene Satu Mare. Repere privind zona Tisei Superioare**
- 12-Dr. Viorel Ciubotă, Diana Kinces, Fondul de carte veche de la biserica ortodoxă românească din Slatina, Transcarpatia, Ucraina**

13-Maria Magdalena Kurylyak, Міжнаціональні Конфлікти У Східній Європі / Conflictе inter – etnice în Europa de Est

14- Dr. Alexandru Porțeanu, Rodica Porțeanu, O semnificativă intuiție politică din 1914. Situația românilor din Transilvania în timpul primului război mondial

15-Dr. Gheorghe Iancu, 1914 – 2014. 100 de ani de la izbucnirea Primului Război Mondial

16-Gheorghe Todincă, Anul 1919. Intrarea armatelor române în Maramureș și Sătmăr

17-Vasyl Kobal, Maryna Kobal,Aspecte psihologice și pedagogice în pregătirea cadrelor didactice pentru școlile minorităților naționale din Transcarpatia

18-Dr. Ioan Viman, Legislația interbelică privind învățământul în limbile minorităților naționale. Studiu de caz: județul Satu Mare

19-Dr. Claudiu Petru Porumbăceanu, Dezvoltarea relațiilor de bună vecinătate la frontiera de nord vest a României cu Cehoslovacia în perioada 1934 – 1937

20-Oleksandr Bohiv, Угорсько-Румунські Відносини В Контексті Карпатоукраїнських Подій 1938-1939 Років / Relații româno – ucrainene în contextul evenimentelor carpato – ucrainene din anii 1938 – 1939

21- Dr. Oksana Svezhentseva, Порівняльний Аналіз Державноцерковних Моделей У Центрально-Східній Європі В 1940-1950-Х Рр / Analiză comparativă a modelului bisericii de stat în Europa Centrală și de Est în anii 1940 – 1950

22- Dr. Doru Lostun, Vechi monumente de cult greco – catolice rutene din județul Satu Mare

23-Yurii Korynets, Етнополітичні Проблеми В Процесі Постсоціалістичної Трансформації Країн Центральної Та Південно-Східної Європи (На Прикладі Країн «Вишеградської Групи») / Probleme etno-politice în transformarea post-socialistă din țările CSEE

24-Diana Kurar, Концептуальні Засади Зовнішньої Політики Російської Федерації Щодо Країн Регіону Центрально-Східної Європи У 2000-2014 Роках / Europa Centrală și de Est în politica externă a Federației Ruse la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea

25- Dr. Volodymyr Zadorozhnyy, Спадщина Румунських Вчених Про Культуру І Побут Населення Буковини У Студіях Сучасних Чернівецьких Етнологів / Patrimoniul științific al României privind cultura și stilul de viață al populației din Bucovina în studiourile moderne etnografice din Cernăuți

26-Voicu Șichet, Cimitirele, mormintele și monumentele eroilor din județul Satu Mare - semn de cinstire, pioșenie, respect și recunoștință față de jertfele înaintașilor

29- Dr. Camelia Burghela, Nuntă, căsătorie, familie: disoluția formulelor tradiționale. Studiu de caz: satele românești din Transcarpatia, Ucraina

31-Mihai Tocar, Valorile tradiționale ale românilor din Transcarpatia, promovate prin proiecte europene.

33-Viktorii Vovchok, Східна Європа у контексті світ-системної концепції / Europa de est în contextul teoriei sistemului mondial a lui I. Wallerstein

34- Dr. Stepan Vidnyanskyiy, dr. Ivan Vovkanych, Важливий напрям зовнішньої політики румунії: політика офіційних органів влади щодо етнічних румунів в Україні / Un important vector al politicii externe a României: situația comunităților românești din Ucraina

35- Dr. Ivan Artyomov, особливості сучасних тенденцій розвитку транскордонних процесів у контексті Українсько-румунського співробітництва / Particularități ale tendințelor moderne în procesele de dezvoltare transfrontaliere în contextul integrării europene a Ucrainei

36-Vitalyi Andreyko, Українсько-Румунські Відносини В Контексті Набуття Румунією Членства В Європейському Союзі / Relațiile româno-ucrainene în timpul procesului de aderare a României la Uniunea Europeană

37-Oryslava Pantyo, Практичні Аспекти Євроінтеграції: Румунсько-Німецькі Відносини-Досвід Для України / Aspecte practice ale integrării europene: relațiile româno – germane, model pentru Ucraina

38-Ulyana Khanas, Olena Melnyk, Діалог Культур Як Чинник Консолідації Спільноти: Українсько-Румунський Аспект / Dialogul culturilor ca factor în consolidarea comunităților: modelul româno – ucrainean

39-Victoria Bondarenko, Ivan Cherlenyak, Проблеми Динаміки Транскордонного Економічного Співробітництва: Україна – Румунія / Probleme ale dinamicii de cooperare economică transfrontalieră între Ucraina și România

40-Natalyia Brokhun, Економічний Стан Румунії Після Вступу До Єс: Обліковий Аспект / Situația economică din România după aderarea la UE.

41-Serhiy Dolinskyu, Oleg Grimak, Інституційне Забезпечення Сталого Розвитку Сільських Територій В Системі Євроінтеграційних Пріоритетів України

42-Olesia Diugowanwts, dr. Vasil Fedurtsya, Культурно-Освітня Співпраця України Та

Румунії: Проблеми Та Сучасний Стан / Probleme privind creșterea eficienței cooperării dintre universitățile din România și Ucraina

43-Ruslana Kryvenkova, Особливості Процесу Суспільної Консолідації В Україні (На Прикладі Румунської Національної Меншини): Державно-Управлінський Аспект / Particularități în formarea națiunii politice în România modernă: o experiență pentru Ucraina

44-Yuriy Mateleshko, українська криза 2014 р. Та позиція румунії / Poziția României vis a vis de criza ucraineană din anul 2014

45-Olena Popadych, Vasyl Rosul, Педагогічні Умови Правового Виховання Національних Меншин – Студентів Вищих Навчальних Закладів / Condiții pedagogice ale învățământului național minoritar – studenți în sistemul educațional universitar al Ucrainei

46-Ihor Todorov, Nataliya Todorova, Україно-Румунська Співпраця: Безпековий Вимір / Dimensiunea securității cooperării româno - ucrainene

Cuvânt înainte,

Sunt onorată pentru posibilitatea de a transmite câteva cuvinte care să prefațeze volumul „Relații româno-ucrainene”, apărut sub patronajul Muzeului Județean Satu Mare, îndeosebi pentru faptul că oficiul diplomatic pe care îl conduc, Consulatul General al României la Cernăuți, a fost reprezentat la mai multe acțiuni integrante programelor de cooperare transfrontalieră, derulate cu implicarea activă a Muzeului Județean Satu Mare. Una dintre cele mai reușite sesiuni științifice a fost ediția a VI-a, intitulată sugestiv „Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate”, desfășurată în luna octombrie 2014.

În contextul translatării relațiilor româno-ucrainene de la negociere la pragmatism și prietenie, raporturile politico-diplomatice, culturale și economice dintre România și Ucraina trebuie susținute în mod activ și permanent prin astfel de acțiuni, pe care le putem conecta dimensiunii diplomației publice. Esențial în acest caz este nu numai numărul, multitudinea proiectelor și programelor transfrontaliere ce vizează România și Ucraina, creionate în canoanele deja consacrate ale Politicii Europene de Vecinătate pentru statele asociate, ci dezvoltarea competențelor interculturale și profesionale semnificative, raportarea acestora la anumite valori și practici artistice recunoscute de partenerii în proiect, dar mai ales pentru o mai bună înțelegere de către beneficiari.

O dimensiune importantă a valorificării apropierii geografice oferite de regiunile de graniță, a patrimoniului cultural european în ansamblul său, este cunoașterea culturii, a istoriei, a limbii și civilizației române și ucrainene, și nu în ultimul rând încurajarea turismului, ca oportunitate pentru o dezvoltare regională durabilă. Rememorând acțiunile derulate sub egida programelor transfrontaliere la care am participat până acum, pe care le numeam mai sus acțiuni de diplomație publică, transpare ideea că discursul culturii se dezvoltă cel mai bine pe noile coordonate ale dialogului româno-ucrainean, dintre identități, comunități, persoane și instituții, care prin apropierea de “celălalt”, de care ne desparte o graniță artificială, dezvoltă o înțelegere mai profundă a semnificației specificului zonei în care ne aflăm. Remarc, totodată, ideea că discursul culturii în cadrul acestor proiecte transfrontaliere ajută nu numai partenerii dialogului astfel creionat. Într-o Europă polietnică și multiculturală, toate statele membre ale Comunității Europene au nevoie de o astfel de înțelegere. Diversitatea nu ne poate uni decât dacă este pe deplin înțeleasă. În derularea instrumentului cultural, nu avem nevoie de o limbă comună de exprimare, pentru că ea, cultura, este liantul care unește și permanentizează.

În speranța că nu vă veți opri aici cu minunatele voastre proiecte, că viitorul ne va găsi împreună, români și ucraineni, în această Europă unită prin cultură, nu îmi rămâne decât să vă doresc un succes pe măsura eforturilor pe care le depuneți în procesul apropierii Ucrainei de Uniunea Europeană și consolidării pragmatismului relațiilor româno-ucrainene, de care aminteam la începutul Cuvântului meu.

Cu prietenie sinceră,

Eleonora Moldovan

Consulul General al României la Cernăuți, Ucraina

Шановні пані та панове!

Щиро вітаю всіх учасників конференції “**Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність**”. Приємно зазначити, що останнім часом об’єднуються зусилля задля інтенсифікації академічної та науково-дослідницької діяльності між Україною та Румунією, Повітовим музеєм м. Сату Марє та Ужгородським національним університетом зокрема.

Важливим є наше спільне виконання наукових досліджень у рамках реалізації міжнародних проектів Європейського інструменту сусідства та партнерства. Саме завдяки посиленню інституційної транскордонної співпраці, здійснення заходів з метою збереження культурної спадщини наших народів відбувається даний міжнародний симпозіум.

Я переконаний, що науковий потенціал наших установ дасть нам можливість підготовки багатьох спільних наукових ідей та втілення їх у життя. Щиро бажаю Вам, учасникам конференції та міжнародного проекту, творчої наснаги і сил для нових здобутків. Нехай завжди з вами будуть міцне здоров’я, мудрість та енергія для перемог у добрих починаннях.

З повагою,

Володимир Смоланка
Ректор

Шановні пані та панове! **Шановна президія! Шановні учасники конференції!**

Від імені архівістів Закарпаття щиро вітаю вас, організаторів та учасників Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність».

Розміщення Закарпатської області на кордоні з чотирма країнами Європейського Союзу (Румунія, Угорщина, Словацька Республіка та Республіка Польща) дозволяє Державному архіву Закарпатської області ефективно та результативно здійснювати один з пріоритетних напрямків – це розвиток регіонального співробітництва.

Практика міжнародної архівної співпраці на регіональному рівні сприяє ефективному обміну досвідом. Зокрема, з таких важливих питань, як формування баз даних, підготовка архівних довідників та наукових видань, проведення спільних міжнародних наукових конференцій, видавнича та виставкова діяльність. Спільні проекти з іноземними колегами допомагають виявляти й поповнювати фонди держархіву та Національний архівний фонд України документами зарубіжної україніки.

Керівництво архіву, в рамках своїх повноважень, планомірно здійснює виконання зобов'язань за чинними міжнародними договорами про співробітництво з Будапештським столичним архівом (Угорщина), Саболч-Сатмар-Березьким комітатським архівом Національного архіву Угорщини (м. Ніредьгаза), Сатумарським повітовим музеєм (Румунія) та Пряшівським університетом у Пряшеві (Словацька Республіка).

Співробітництво між Державним архівом Закарпатської області та Повітовим музеєм Сату Маре триває вже більш ніж десять років. Воно здійснюється на підставі Угоди про співробітництво між зазначеними установами, яка була підписана 4 квітня 2003 року та подальшому додатково укладеними протоколами до угоди від 21 серпня 2006 року та від 31 травня 2008 року. На виконання договірних зобов'язань у 2004 році було видано Перелік фондів Державного архіву Закарпатської області України (українською і румунською мовами). Це видання послужило важливим кроком до відкритості архівної інформації, адже до цього видання архів мав лише рекламно-інформаційний проспект «Державний архів Закарпатської області», якій побачив світ у 1995 році.

За час співробітництва з Сатумарським повітовим музеєм, окрім Переліку фондів..., також на основі першоджерел, які зберігаються у Державному архіві Закарпатської області, вийшли з друку перший та других томи збірника документів «Мукачівська греко – католицька єпархія. Документи.» (том. I у 2007 році, том II у 2012 році). Поява цих видань є результатом багаторічної спільної науково – дослідної роботи співробітників Повітового музею Сату Маре та Державного архіву Закарпатської області. На теперішній час триває робота з підготовки до друку третього тому зазначеного збірника документів.

Шановні учасники конференції!

Хочу сказати, що у держархіві тісно налагоджена співпраця із Будапештським столичним архівом. Результатом співпраці з колегами столичного архіву є спільне видання Анотованого переліку фондів Державного архіву Закарпатської області, що стосуються історії Угорщини (до 1918 р. і 1939-1944 роки), у 2010 році на угорській мові.

На теперішній час працівниками держархіву та столичним архівом завершено підготовку спільного перевидання двомовного Анотований перелік описів фондів угорського походження Берегівського підрозділу Державного архіву Закарпатської області до 1918/1919рр. та 1938-1944/1945рр. до якого включено: перелік 1600 фондів з анотацією описів; метричні книги по населеним пунктам та релігійним конфесіям краю; адміністративний поділ Закарпаття 1938-1944/1945 роки.

Таке довідково - інформаційне видання значно покращить пошук архівних документів для дослідників, які працюють з архівними першоджерелами.

Сподіваємося, що співпраця держархіву з музеєм Сату Маре в майбутньому буде ще продуктивнішою. Джерельна база Державного архіву Закарпатської області невичерпна, чекає на дослідження.

Ми вже вдруге беремо участь у роботі Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність». Дуже вдячні директору музею пані Даніелі Балу, організаторам конференції та місту Тишнад за такий теплий прийом.

На закінчення дозвольте побажати всім учасникам Міжнародної конференції плідної та творчої роботи, успіхів у втіленні запланованого, доброго настрою.

Дякую за увагу!

Директор Державного архіву
Закарпатської області

М.Д.Місюк

Cuvânt introductiv

Colaborări și cercetări transfrontaliere. Promovarea relațiilor româno-ucrainene prin proiectele implementate de Muzeul Județean Satu Mare

Drumul colaborărilor culturale dintre județul Satu Mare și Ucraina a fost deschis în urmă cu mai bine de 20 de ani, de către specialiștii Muzeului Județean Satu Mare. Pe parcursul a două decenii, Muzeul Județean și-a extins conlucrările cu instituții de cultură și învățământ din Ucraina, organizând în comun numeroase activități prin care istoria, cultura și patrimoniul celor două țări a fost cercetat și promovat, tipărindu-se 14 volume multilingve, itinerându-se expoziții comune și implementându-se proiecte finanțate din fonduri europene.

Muzeul Județean Satu Mare a fost prima și singura instituție care, după cel de-al doilea război mondial, a realizat cercetări arheologice la celebra mănăstire "Sfântul Mihail" din Peri, Maramureșul istoric (azi Grușevo, Ucraina). Tot prin proiectele Muzeului Județean și ale Universității Naționale din Ujgorod a fost descoperită, în perimetrul cetății dacice de la Malaya Kopanya, cea mai mare și reprezentativă cantitate de bijuterii dacice, după celebrele brățări din aur de la Sarmizegetusa.

În anul 2014, în cadrul proiectului *Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere*, HUSKROUA/1101/140, implementat de Muzeul Județean Satu Mare (lider de proiect) și Universitatea de Stat "Universitatea Națională Ujgorod", Ucraina (partener), s-a desfășurat ce-a de-a **VI-a ediție a sesiunii științifice internaționale "Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate"**, prima sa ediție având loc în anul 1999.

Lucrările sesiunii au fost organizate în sala de conferințe a Stațiunii turistice Tășnad, în colaborare cu Primăria Tășnad, Școala Gimnazială Tășnad, Casa de Cultură Tășnad și Uniunea Ucrainenilor din România, filiala Satu Mare.

Specialiștii prezenți, prin discursurile și lucrările susținute, au demonstrat că știința și cultura sunt liantul ce unește popoarele, depășind greutățile politice care, din nefericire, sunt actuale pentru țara vecină și prietenă Ucraina. Dezbaterile și schimbul de opinii au evidențiat, o dată în plus, importanța colaborărilor dintre specialiștii români și ucraineni, dovedind că, indiferent de granițele statale, cooperarea interculturală și potențarea capacităților științifice pot contribui la cunoașterea reciprocă și mai buna percepere a tumultuoasei istorii pe care au traversat-o cele două țări vecine.

Temele pluridisciplinare de cercetare abordate au analizat aspecte istorice, politice, economice, contextele culturale și transformările valorilor tradiționale, schimbările din ansamblul caracteristicilor identitare, fiind evidențiate inclusiv fondurile arhivistice care oferă importante informații despre trecutul comun al regiunii transfrontaliere româno-ucrainene. Viitorul comun este perceput în special prin intermediul cooperărilor directe dintre specialiști, într-o arie cu o tematică vastă și diversificată, susținut financiar inclusiv prin programele Uniunii Europene, menite să ducă la apropierea dintre comunitățile ce trăiesc de o parte și alta a frontierelor.

La deschiderea festivă a lucrărilor sesiunii, ce a avut loc în data de 16 octombrie 2014, au adresat cuvinte de salut Dr. Eugeniu Avram, prefectul Județului Satu Mare; Ionel Ivan, ministru-consilier, adjunct al șefului misiunii diplomatice - Consulatul General al României la Cernăuți, Ucraina; Dr. Teofil Rendiuk, Ministru Extraordinar și Plenipotențiar al Ambasadei Ucrainei în România; Prof. univ. dr. Rudolf Gräf, prorectorul Universității Babeș-Bolyai Cluj Napoca; Dr. Mihai Misiuk, directorul Arhivei de Stat a regiunii Transcarpatia; Prof. univ. dr. Fedir Shandor, prorectorul Universității de Stat "Universitatea Națională Ujgorod"; Prof. univ. dr. Ivan Vovkanych, decanul Universității de Stat "Universitatea Națională Ujgorod"; Prof. univ. dr. Volodymyr Zadorozhnyy, Universitatea de Stat "Universitatea Națională Ujgorod; Mihai Macioca, președintele Uniunii Ucrainenilor din România, filiala Satu Mare; Ec. Vasile Mitrașca, primarul orașului Tășnad; Dr. Daniela Bălu, directorul Muzeului Județean Satu Mare.

Cea mai mare parte a lucrărilor ce au fost susținute sunt incluse în prezentul volum, exprimându-ne regretul că unul dintre participanți, bunul nostru prieten, profesorul universitar

dr. Ioan Godea, a plecat fulgerător în "lumea de dincolo". Îi aducem, și pe această cale, prinosul recunoștinței noastre!

Deoarece sesiunea științifică a avut loc în anul 2014, ce a fost declarat de UNESCO "An al Cobzarului Taras Șevcenko", titanul literaturii ucrainene, vom încheia cu un citat din opera sa, ce călăuzește și azi poporul ucrainean: "Sufletul nostru nu poate muri, libertatea nu moare niciodată!"

Dr. Daniela Bălu

Muzeul Județean Satu Mare

Транскордонна співпраця та дослідження. Просування румунсько-українських відносин в рамках проектів впроваджених Повітовим Музеєм Сату-Маре

Шлях культурного співробітництва між повітом Сату-Маре та Україною був відкритий, більше ніж 20 років тому назад, спеціалістами Повітового Музею Сату-Маре. Протягом двох десятиліть, Повітовий музей розширив свою співпрацю з культурними та освітніми установами України, спільно організовуючи численні заходи, за допомогою яких історія, культура і спадщина двох країн були досліджені та просувані. Було надруковано 14 багатомовних книжок, були організовані спільні виставки та впроваджені проекти фінансовані з європейських фондів.

Повітовий музей Сату-Маре був першою і єдиною установою, яка, після Другої світової війни, провила археологічні розкопки в знаменитому монастирі „Святого Михайла” в Пері, історичного Марамурешу (сьогодні Грушево, Україна). Також завдяки проектам Повітового музею Сату-Маре та Ужгородського національного університету була виявлена, на території фортеці даків в Малій Копальні, найбільша та найвизначна кількість давських ювелірних виробів після відомих золотих браслетів в Сармізеджетуса.

В 2014 році, в рамках проекту *Інтерактивна інституційна співпраця. Історія, традиції і культура без кордонів*, HUSKROUA/1101/140, впровадженого Повітовим Музеєм Сату-Маре (керівник проекту) та ДВНЗ „Ужгородський Національний Університет”, Україна (партнер), відбулася **VI-а зустріч міжнародної наукової сесії ”Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність”**, а перша зустріч відбулася в 1999 році.

Роботи в рамках сесії проводилися в Конференц-залі Туристичної бази Тишнад, у співпраці з Мерією м. Тишнад, Середньою школою Тишнад, Будинком Культури Тишнад та Союзом українців у Румунії, філія Сату-Маре.

Присутні фахівці через їх виступи та представлені роботи показали, що наука і культура це клей, який об’єднує народи, долає політичні труднощі які, на жаль, є актуальними для сусідньої та дружньої країни – Україна. Обговорення та обмін думками неодноразово показав, що важливість співпраці між румунськими та українськими фахівцями свідчить про те, що, незалежно від державних кордонів, міжкультурне співробітництво та збільшення наукового потенціалу може сприяти взаємному пізнанню та кращому сприйняттю гучної історії, яка пройшли через ці дві сусідні країни.

Заторкнуті багатодисциплінарні теми дослідження проаналізували історичні, політичні, економічні аспекти, культурні контексти та перетворення традиційних цінностей, зміни в різних характеристиках ідентичності. Були виділені також і архівні фонди, які надають важливу інформацію про спільне минуле румунсько-українського транскордонного регіону. Спільне майбутнє сприймається зокрема, шляхом безпосереднього співробітництва між фахівцями, в області величезної та різноманітної тематики, у тому числі завдяки фінансовій підтримці в рамках програм ЄС, спрямованих на зближення громад, які проживають з обох боків кордону.

На церемонії відкриття роботи сесії, яка відбулася 16 жовтня 2014 року, виступили з словами привітання: Др. Євгеній Аврам, префект повіту Сату-Маре; Ionel Іван, радник міністра, заступник Глави Місії - Генеральне Консульство Румунії в Чернівцях, Україна; Др. Теофіл Рендюк, Надзвичайний і Повноважний Міністр Посольства України в Румунії; Проф. др. Рудольф Граф, проректор Університету Бабеш Боя Клуж-Напока; Др Михайло Місюк, директор Державного Архіву Закарпатської області; Проф. др. Федір Шандор, проректор Державного університету ”Ужгородський Національний Університет”; Проф. др. Іван Вовканич, декан Державного університету „Ужгородський Національний Університет”; Проф. др. Володимир Задорожний, ДВНЗ „Ужгородський Національний Університет”; Михайло Мачока, голова Сатумарської філії Союзу українців Румунії; Ек. Васіле Мітрашка, мер міста Тишнад; Др. Данієла Билу, директор Повітового музею Сату-Маре.

Більшість представлених робіт, включених в цю книгу, висловлюють жаль про те, що один з учасників, наш добрий друг, професор Др. Іоан Годя, миттєво відійшов на „той світ”. Ми віддаємо йому, таким чином, данину нашої вдячності!

Тому що наукова сесія відбулася в 2014 році, який був оголошений ЮНЕСКО ”Роком Кобзаря Тараса Шевченка”, титана української літератури, закінчимо цитатою з його роботи, якою керується сьогодні український народ: „Наша душа не може померти, свобода ніколи не помре!”

Др. Данісла Билу
Повітовий музей Сату-Маре

Interactive institutional cooperation. History, traditions and culture without borders

Dr. Daniela BĂLU

The project *"Interactive institutional cooperation. History, traditions and culture without borders"* is implemented in the European program HUSKROUA/1101/140, leader: County Museum Satu Mare, Romania, partner: State University "Uzhhorod National University", Ukraine. The program operates the slogan **"Partnership without Borders"** and defines exactly the principle which underlies the European collaboration.

The overall and specific objectives.

Attaining this project the **overall objective** will be accomplished and the cooperation between public institutions acting in the field of education, history protection and cultural heritage from Romania, Satu Mare and Maramureş County and from Ukraine, Transcarpathia region, in order to assure an environmentally, socially and economically sustainable way between Transcarpathia and Satu Mare County will have to be intensified.

Because of a lack of gathered information in both cross border communities, the project main objective is to establish a better cooperation between two public institutions in order to get people together, acting for the research benefit together developing a cross border system in order to make citizens located both sides of the border aware of their roots, common history and culture heritage. Specialists from both partner institutions will investigate the history and cultural heritage of a certain area which will represent the base for long term cooperation between the specialists and the local communities on both sides of the border.

The **specific objective** of the project is to close the connection between the cultural and educational institutions of the cross-border area (County Museum of Satu Mare, State University "Uzhhorod National University", Ukraine and other affiliated institutions). The border region between Romania and Ukraine has a multiethnic cultural heritage, with great potential for future development. The Transcarpathian region and Satu Mare and Maramureş County have a very strong tradition of cooperation, one of the most important fields being the cultural one.

Investigating both areas, the specialist will gather all the obtained materials in some concrete results which will represent a very important mean for the people located on both sides of the border to know better each other, to be more familiar with their common history and cultural heritage. The open exhibitions for the public will be the most important task of the project, getting specialists materials and results known to the cross border citizens. By getting in contact with their common history and cultural heritage, the people located on both sides of the border will be more aware of the importance of exploring common history, protecting their common values and leaving this huge heritage to the next generations. Also the project is propose to promote history, culture and traditions of the minorities.

Protection and cultural heritage in the border region is a practical cooperation, active links and concrete is created between people, not just those directly involved in project implementation but also between those who will benefit from the multiple results available to people through various media, website, DVD, publications etc.

Involvement of young generation in knowing, protecting and capitalization of traditions, culture and history. Direct participation of young generation at cross border activities and at international institutionalized cooperation.

Cooperation and utilization of experience of partners shall be directed towards efficiency increase of activities of cooperating institutions, collaboration among people shall lead up to enhancement of mutual understanding among citizens. Joint zealously for protection and presentation of cultural heritage connecting inhabitants of the concerned territory situated in the transborder region has become means of cooperation establishment for the future.

Cross Border Cooperation.

The cross border area of this project (comprising the Transcarpathia Region of Ukraine, Satu Mare Counties of Romania and Maramureş) is characterized by its common past, and therefore the common cultural heritage (material and immaterial). The multicultural environment is also specific to this region and has a great potential for a future long term development, based on cross border cooperation. The cooperation regarding the cultural heritage has been restricted for a long time by the nationalistic ideas and, as a consequence, has been overrun by the economic cooperation. The Actions of the project intend to reinforce the collaboration between

cultural and educational institutions on both sides of the border, in order to create a sustainable relationship between specialists and communities of the cross-border area.

The local administration, in most cases the main responsible for the conservation of the material cultural heritage, and the local communities, are insufficiently informed about the common cultural heritage. A better cooperation on the institutional level, between cultural and educational institutions, will provide the educational frame for acknowledge the local communities regarding the cultural heritage and especially the cultural heritage of the neighboring area.

The “border tourism”, developed in the last few years, which could have as a strong component the cultural tourism, has lack of tourist routes and a mutual knowledge of the cultural objectives on both sides of the border. The existing infrastructure, the traditional economic cooperation and the set bases of the cooperation regarding the common exploitation of the cultural heritage are favourable factors in a future development of the cultural tourism.

The knowledge of the common past of the cross-border communities is still at the beginning. A profound, scientific research of the area history, performed in common by the specialists of Romania and Ukraine is therefore necessary. The popularization of the results and realistic information of the cross border communities regarding their common past may strengthen the mutual connections and thus supply the gaps of the anterior periods. Only materials have been elaborated in the past showing the common history, common culture, common education, all of these representing the common heritage.

Less information have been published in the spirit of common history and cultural heritage, so educational institutions, historians, linguists, etc. have difficulties in accessing these information due to lack of specialized publications and research materials.

Due to lack of gathered information linked with common history and cultural heritage all the specialists lose a lot of time and money searching in different places for certain information. Our experience also says that this kind of information is very difficult to be accessible to the large public and can be received only in an organized framework of research, or sometimes can be obtained by making field research.

Common passion of inhabitants of the transborder region is their love for traditions and history. The problem of protecting and enhancing cultural traditions for the future generations goes hand in hand with this passion. Reason and scope for joint solutions and cooperation establishment originate from the aforementioned foundations (joint history and passion and at the same time joint problem). The cooperation needs help in the form of opportunity creation for establishing contacts which shall lead to desired cooperation.

In our transborder territory the most appropriate field for contact establishment and cooperation is common love for traditions mentioned herein. Therefore the project partners decided to establish cooperation among inhabitants and institutions of the concerned territory mainly on the foundations like these. At the same time the partners proposed that through this project to encouraged the creation and exhibition of new cultural products.

The project activities.

1. Dissemination and visibility of the project.

Project implementation will begin with organizing **informative colloquia** in order to present activities in all 6 localities where field research will take place in Romania, Satu Mare and in Ukraine, Transcarpathia. In Romania in 3 localities: Micula, Satu Mare county – locality with ukrainians population; Certeze, Satu Mare county – locality with romanian population and Tășnad, Satu Mare county – locality with mixed ethnic groups.

In Ukraine will be research 3 localities too: Apșa (Dibrova/ Serechnye Vodiane), Slatina (Solotvino) and Biserica Albă (Bila Terkva), where romanians are majority.

2. Protection and exhibition of common cultural heritage of the cross border region.

2.A. Research on field. Digitizing of common cultural inheritance in the cross border region.

In the first part of the project were made field research in 6 villages of the border region of Romania, Satu Mare and in Ukraine, Transcarpathia. Will be so defined the relations between

ethnic groups, the multiculturalism of the region, the manner how the ethnic groups can develop their identity and patrimonial values in the country where they are minority. Culture and history of ethnic minorities was and is influenced by political, economic, social factors of the country they live. Due to political administratively changes throughout history it has experienced different boundaries border area, which made ethnic minorities become majority or vice versa. These changes political / territorial influenced lifestyle, traditions, heritage values.

According to European Commission Recommendation no 2011/711/UE digitizing of cultural patrimony and digital preservation represents a European priority. To respect these Recommendation the project is proposed to realize the digitizing of common cultural heritage. All the information, documents, images and photos obtained will be transferred on digital supports (memory cards, CD's, DVD's) being available to the large public through the publications and books that will be published.

2.B. Published historical – cultural – tourist guides and DVDs.

Lately, could be seen a growing interest of the local communities for local identity maintenance in the cross border region (Transcarpathia region, Satu Mare and Maramureş counties) by emphasizing the specific of the cultural heritage. How cultural heritage has been preserved or how to turn it will be presented in **6 cultural-historical-tourist guides** that will include history data, ethnographic, demographic, monuments, tourism data, religion, etc. For the Ukrainians communities from Romania these guides will can be used as didactic materials in schools where is teach in Ukrainian language.

2.C. Organizing seminars of education on protection and capitalization of trans border cultural heritage.

The theme of the seminars it is “Involvement of the young people in knowing and promoting the transboundary values and in international cooperation”. During the activity will be organized seminars to inform communities about the tourist potential of the border area, about ethnographic, historical and cultural area. Through the seminars will be highlighted the role that communities play in protecting cultural heritage, how each member of the community can get involved in historic cultural heritage.

Also will be known cultural values common in the border region. Seminars will be addressed especially to young generation that will get information regarding cultural heritage and they will be consulted to say their opinion that youth have about the way how they see the development of transborder cooperation and how they can actual concurred to this institutional cooperation.

3. Identification of common history in cross border region.

Because of the historical conditions, the documents able to offer a more accurate image of the common history of focused areas, are spreaded in archives from different countries. The richest documentary collection regarding the cross border past is held in the State Archive of Transcarpathia Region, Beregovo, Ukraine. Munkachevo Greek Catalogue Church represented for centuries the spiritual bond of the superior Tisa area, being the administrative – clerical superior forum of the people from regions separated today in 4 countries: Romania, Ukraine, Slovakia and parts of Hungary.

Because of this reason, the most reach collection of Greek Catalogue Church of Munkachevo represents a source of main importance for common history recognition of the areas located on both sides of the Romanian – Ukrainian border. The research of documents from the Greek Catalogue Church of Mukachevo has been included as a separate action of the project, having as a result the elaboration of the third volume of documents and will be able to create a realistic, unitary vision upon our common past.

3.A. Archive research – State Archive of Transcarpathian region.

A very wide collection of documents is located in Beregovo, Ukraine at the State Archive of Transcarpathia region. The specialists from the Romanians team will make a study research over the documents which pertain to the Greek Catalogue Church in Munkachevo and kept in the State Archive of Transcarpathia region, Beregovo Ukraine. The studied documents have been elaborated in the XVIII century and the specialist will make a selection of original manuscripts,

documents, gathering the most relevant information about the area under research.

3.B. Elaboration of the book called “Greek- Catholic Church of Munkachevo. Documents” - Vol. III.

3.C. Organizing session “Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity”, sixth edition.

3.D. Published bilingual volume “Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity”.

4. Supporting of contemporary creation and traditional handicrafts. Encouraging and exposing the new creations. Involvement of the young people in knowing and practicing the handicrafts.

In the transborder region there are craftsmen and contemporary creators, too that produce different objects of a real artistic value. Unfortunately they are very little promote, it doesn't know their creation and identification of these creators help not only the popularization of the creation but the rising of the sales and them economic improvement too. By the publication of a volume and by them participation at the international trade fair there will be a real popularization and presentation of the creators and masters of the border region. Research field in the localities where these people live and create will result in their concrete identification and design of a presentation volume.

4.A. Identify traditional and creative contemporary craftsmen of the border area. Field research.

4.B . Trade Fair and of contemporary creators.

4.C. Parade of folk costumes from border region “HUSKROUA-PARADE”.

4.D. “CBC Party - Culture that unit us”, with songs, dances, traditional recipes of the four countries: Hungary, Slovakia, Romania, Ukraine.

5. Research and exploitation of the cross border immaterial heritage in the Transcarpathian region - traditional and contemporary habits .

Transcarpathia region and its adjacent areas from Romania (Satu Mare and Maramureş counties) represent a cultural interconnection area for many ethnic groups: Romanians, Ukrainians, Hungarians, Slovaks, Germans, Gypsies, etc.). The history's exchanges led to the ethnic group's segregation from the mother state, breaking the cultural traditions, origins but the interference with the culture of the ethnic group from the new state created a very interesting combination.

The new cultural specific became unique in each case, a lucky combination between the old and the new culture. Following this idea, searching a part of this interference culture, a spectacular one by its attractiveness as well as for its high rate of preservation and possibilities of recovering a specific mentality: traditions and contemporary habits .

5.A. Research on field.

5.B. Elaborated book and DVD of customs, traditions and rituals of the border area “Immaterial Heritage”, Volume II.

6. Conference in Ukraine - “Problems and perspectives of the transborder collaboration: experience of the Carpathian Euroregion” (Beregovo, 4-5 June 2015).

The project team specialists together with other invited persons debated the main problems incurred towards the methodology of the transborder region history research, a history based on the characteristics and area's identity, especially communities located in Transcarpathia and adjacent areas from Romania (Maramureş and Satu Mare counties). There will be an exchange of ideas upon the history documentary resources of this community, each personal experience representing a solid base for common history reconstruction, starting from the association of their own identity with the others' identity.

6.A. Publish of the book “Problems and perspectives of the transborder collaboration: experience of the Carpathian Euroregion”.

7. Workshop in Ukraine (6 June 2015).

A workshop having the title "*Traditions and culture without borders - Interactive institutional cooperation*" - research experience, methodology results due to activity debated by specialists has as a base the objective of communication between specialists in history, ethnography and anthropology on one and another side of the border. In a scientific environment debated regarding the methodology applied during the ethnography research on field, their intensification in the modern society's context, inventory and cross border ethnographic values collecting, common identification of the preservations means and multiethnic cultural and traditional heritage capitalization.

8. Photo exhibition "*Together without borders*".

The most important photos made during the implementation of the project will be modern expose, printed on roll-ups with labels in Romanian, Ukrainian and English language. The exhibition will be organized in Satu Mare and in Ukraine too. The photos will present images of the cultural heritage, historic, confessionnal from cross border region Satu Mare Transcarpathia being in the same time a way of popularization of common live of the population from Europe.

These events will provide the opportunity for the specialists know each other better, new bonds are going to be established or existing relationship strengthened, which will improve cross-border cooperation. In the same time, they will facilitate the further elaboration of common strategies on the cultural and historic heritage issues, as well as the creation of partnerships and cooperation agreements between cross-border institutions.

Through the activities the project will offer the possibility to positively influence the mentality of local and regional authorities, which will recognize the importance of cultural heritage protection, and consequently will lead to the distribution of financial support for cultural heritage protection.

PRIETENIA SECULARĂ A HATMANILOR UCRAINEI MEDIEVALE CU DOMNITORII MUNTENIEI, MOLDOVEI ȘI TRANSILVANIEI - UN EXEMPLU BUN DE URMAT PENTRU GENERAȚIA CONTEMPORANĂ

Dr. Teofil RENDIUK

Keywords: hetman of Ukraine, Ivan Mazepa, Philip Orlik, Moldova, Ukraine

Abstract: The article reveals the little-known and unidentified aspects of the political, military, diplomatic, cultural and spiritual ties of Hetmans of Ukraine – Ivan Mazepa and Philip Orlik – with Moldova and Wallachia, particularly with the lord Constantin Brâncoveanu at the end of the seventeenth century and the first half of the eighteenth century. The article includes material on their relationships with important figures in the capital of Wallachia at that time - in Bucharest and in the capital of Moldova - the city of Iasi, as well as on the special role of neighboring Romania and Ukraine in the preservation the memory of a particularly fruitful historical relations of prominent public figures of more than 300 years , unsurpassed diplomats at that time and brilliant fighters for the independence of their countries.

*

Резюме. Стаття розкриває поважному читачеві маловідомі або зовсім не ідентифіковані аспекти політичних, військових, дипломатичних та культурно-духовних зв'язків гетьманів України Івана Мазепи та Пилипа Орлика з Молдовою та Валахією, зокрема з господарем Константином Бринковяну наприкінці XVII століття та у першій половині XVIII століття. Стаття включає матеріали щодо їхніх відносин з важливими постатями в столиці Валахії того часу – місті Бухарест та у тодішній столиці Молдови – місті Ясси, а також стосовно особливої ролі сусідньої з Україною Румунії у збереженні понад 300 років пам'яті про особливо плідні історичні стосунки видатних державних діячів, неперевершених дипломатів свого часу і блискучих борців за незалежність їхніх держав.

* *

*

Pe această cale ne propunem să aducem la cunoștința cititorului unele aspecte mai puțin cunoscute sau inedite a vieții și activității internaționale ale renumiților șefi de stat ale Ucrainei din prima jumătate al secolului al XVIII-lea, și anume, ale hatmanilor Ivan Mazepa (1639-1709) și Pylyp Orlyk (1672-1742), diplomați desăvârșiți al timpului său, cu domnitorul Munteniei Constantin Brâncoveanu (1654-1714).

În timp ce despre legăturile și relațiile lui I. Mazepa și a lui P. Orlyk cu Suedia, Turcia, Polonia, Cehia, Austria, Germania, Franța și alte țări se cunosc multe lucruri și s-au scris numeroase lucrări interesante, direcția sud-vestică a politicii externe ale acestor hatmani ucraineni, relațiile lor cu Moldova și Muntenia pe parcursul primei jumătăți a secolului al XVIII-lea rămân și astăzi prea puțin cercetate și neevaluate la justa valoare.

În afară de aceasta, între soarta hatmanilor Ivan Stepanovyci Mazepa și Pylyp Stepanovyci Orlyk se observă o asemănare stranie și chiar o anumită paralelă în viața și activitatea acestora. În timpul vieții lor, cei doi hatmani ai Ucrainei au întreținut cele mai variate contacte statale, politice, militare, diplomatice, religioase și culturale cu domnitorii moldoveni și munteni. Surprinzător este faptul că, dacă ultimul loc de înhumare a lui I. Mazepa, la 1710, a fost orașul de la Dunăre, Galați, P. Orlyk și-a încheiat periplul vieții, la 1742, în capitala Moldovei, Iași. Așadar, devine evidentă necesitatea de a cerceta și de a scoate la lumină relațiile mai puțin cunoscute sau necunoscute până acum ale lui I. Mazepa și P. Orlyk cu Moldova și Muntenia, aflate pe atunci sub vasalitatea Imperiului Otoman.

O perioadă de cunoaștere profundă a Munteniei și Moldovei de atunci de către tânărul P. Orlyk, înarmat cu talent și educație aleasă, cunoscător al limbilor străine, preocupat de teologie și filosofie, având aptitudini literare și o mare sete de muncă începe în 1799, anul în care e numit în funcția de cancelar, iar apoi de cancelar principal și regent al Cancelariei militare generale a hatmanului I. Mazepa.

Dar acest mare hatman ucrainean I. Mazepa, iubitor de libertate, vestit de pe atunci în întreaga Europă și în Asia Mică, l-a cunoscut pe viitorul său pisar general (conform standardelor

actuale, această funcție corespunde cu rangul de prim-ministru sau cancelar) cu mult mai devreme. Cercetând problema rudelor și a anturajului lui I. Mazepa, doctorul S. Pavlenko a ajuns la următoarea concluzie: „Compararea anilor de naștere a lui P. Orlyk și a nepotului lui I. Mazepa, I. Obidovskyi (1671-1672) arată că cei doi au învățat în aceeași perioadă la Kiev și că ei se cunoșteau și, foarte probabil, erau chiar prieteni”¹. Așa se explică – adaugă L. Șendryk – și faptul că P. Orlyk a fost invitat, în ianuarie 1698, la nunta polcovnicului din Nijyn, Ivan Obidovskyi cu fiica judecătorului general Vasyl Kociubei, Hanna. Este posibil ca P. Orlyk să o fi cunoscut la această nuntă pe fiica polcovnicului din Poltava, Pavlo Hertyk, al cărei nume era tot Hanna¹ și care a devenit nu numai soția credincioasă a hatmanului ucrainean în exil, ci și mama celor opt copii ai săi. Fără îndoială, căutându-și colaboratori și asistenți capabili în care să poată avea încredere în ceea ce privește planurile sale de perspectivă privind viitorul Patriei, experimentatul I. Mazepa nu a putut să-l piardă din vedere pe talentatul P. Orlyk. Cu atât mai mult că pentru aceasta existau premise serioase: încă în timpul studiilor la Academia Kievo-Movileană, și anume în 1695, tânărul poet P. Orlyk, autor al numeroaselor poezii elogioase cunoscute atunci sub denumirea de „panegirice” a dedicat una dintre ele, „Alkid rus” slăvitului hatman ucrainean, fapt care a făcut ca numele lui P. Orlyk să fie cunoscut în rândul comandanților ucraineni² și, evident, lui I. Mazepa însuși.

Activitatea desfășurată în Cancelaria militară generală l-a apropiat pe P. Orlyk mai mult de I. Mazepa. După cum arată M. Vasylenko, „... Orlyk a făcut pe lângă curtea hatmanului o carieră rapidă, devenind în scurt timp persoana de încredere a lui Mazepa. Cariera nu și-a făcut-o cu sprijinul cuiva, sau prin protecția cuiva, ci datorită inteligenței sale, energiei, talentului, culturii care l-au scos întotdeauna în evidență, servind mai apoi ca argumente pentru alegerea sa ca hatman”³. Numirile în funcții înalte s-au datorat înzestrării sale native, minții agere, perseverenței în acumularea cunoștințelor și activității sale. Cariera rapidă s-a datorat, în primul rând, abilităților și calităților sale, minții agere, culturii înalte, nobleței și diplomației. După cum se știe, el ca și I. Mazepa cunoșteau multe limbi străine, mai ales latina, greaca veche, germana, franceza, polona, suedeza, belarusa și rusa. În bibliotecile sale existau sute de cărți, printre care operele lui Aristotel, Herodot, Cicero, Vergiliu, Dante, Molière, Montesquieu și ale altor învățați, scriitori și poeți europeni și universali. Pe mulți dintre aceștia el îi citea în original.

Mai sunt alte două circumstanțe care au stat la baza apropierii lui P. Orlyk de I. Mazepa.

Prima este aceea că la 5 noiembrie 1702 hatmanul a devenit nașul fiului lui Pylyp, Hryhor, care, mai târziu, a fost numit șef al gărzii regale suedeze, iar ulterior saxone, apoi membru al consiliului regal secret și mareșal al Franței și în cinstea căruia aeroportul din Paris construit pe fostele sale domenii poartă astăzi denumirea „Orly”.

A doua este aceea că, fiind regent al Cancelariei militare generale, P. Orlyk a fost inclus în planurile secrete de perspectivă ale hatmanului iubitor de libertate. Atragerea lui P. Orlyk în problemele secrete ale lui I. Mazepa are loc încă în 1706 când acesta începe să se ocupe de corespondența diplomatică secretă a hatmanului cu unii lideri europeni, inclusiv cu domnitorii principatelor de la Dunăre, dar mai ales cu cercurile politice din Polonia și Suedia în frunte cu S. Leszczyński și, respectiv, Carl al XII-lea. Adevărul este că, încă de la început, P. Orlyk avea unele îndoieli în ceea ce privește loialitatea lui I. Mazepa, față de Petru I, având motive serioase în acest sens, unul dintre ele fiind corespondența secretă despre care țarul rus nu avea cunoștință. Cu timpul, tânărul regent a înțeles totul. Un rol hotărâtor în acest sens l-a avut recunoașterea hatmanului însuși, evident, după o îndelungată testare a lui P. Orlyk, că poartă negocieri secrete pentru salvarea Ucrainei. „Țin mult la tine, – i-a spus I. Mazepa lui P. Orlyk, – și nădăjduiesc că nici conștiința ta, nici puritatea ta morală și nici respectul nu te vor lăsa să mă trădezi pe mine, domnul și binefăcătorul tău”⁴.

La 17 septembrie 1707, I. Mazepa i-a dezvăluit planurile sale privind relațiile cu Moscova. După cum a mărturisit însuși P. Orlyk, I. Mazepa i-a explicat clar de ce poartă negocieri antimoscovite cu regii Poloniei și Suediei: „... nu pentru beneficii proprii, nu pentru onoruri, nu pentru îmbogățire, ci pentru voi toți... pentru binele general al maicii mele Patria, al sărmanei

¹ Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Друге видання. – К.: Вид. дім «Кієво-Могилянська академія», 2009. – С. 58.

² Шендрік Л. Гетьман Пилип Орлик – автор першої Конституції України // Україна козацька. – № 9-10 (127-128), травень 2010 р. – С. 10.

³ Чухліб Т. Один з найбільших патріотів України // Пилип Орлик – гетьман і автор першої конституції України. Збірник статей та матеріалів. – Мінськ.: РУП «Выдавецкі цэнтр БДУ», 2006. – С. 83.

⁴ Цит. за: Шендрік Л. Гетьман Пилип Орлик – автор першої Конституції України. – С. 10.

Ukraine, al întregii Armate Zaporojene și al poporului malorus”⁵. În scrisoarea adresată lui Stefan Iavorskyi, pisarul general a descris extrem de clar și elocvent această scenă dramatică, dând textul discursului lui I. Mazepa: „Eu nu am avut curajul să-ți dezvălui înainte de vreme intențiile și secretul pe care tu le-ai descoperit ieri, întâmplător, nu pentru că aș fi avut vreo îndoială în ceea ce privește fidelitatea ta față de mine, căci nu m-aș putea gândi niciodată că pentru bunătatea pe care ți-am arătat-o, dragostea și binefacerile mele tu mi-ai putea plăti cu ingratitude, devenind trădător. Totuși având în vedere faptul că, deși ești inteligent și cu conștiința curată, ești încă tânăr și, prin urmare, fără destulă experiență, de aceea îmi era teamă ca, în discuțiile cu comandanții noștri și cu cei ruși, să nu-ți scape acest secret fie din încredere în ei, fie din neatenție și, astfel, să mă duci și pe mine, și pe tine la pierzanie. Pentru că acum nu s-a mai putut păstra această taină, îl chem pe Cel de Sus ca martor și jur”⁶.

Trebuie precizat faptul că prin expresia de mai sus „... eu nu am avut curajul să-ți dezvălui înainte de vreme intențiile și secretul pe care tu le-ai descoperit, ieri, întâmplător”, I. Mazepa a avut în vedere un fapt real. Aflându-se la mănăstirea Kievo-Pecerska, acesta a primit o nouă corespondență secretă de la prințesa Hanna Dolska, prima soție a cneazului M. Wiszniewski, mătușa regelui Poloniei, S. Leszczyński. Acesta păstra, la rândul său, relații strânse cu rege, ceea ce avea o mare importanță pentru I. Mazepa înainte de trecerea hatmanului, în toamna anului 1708, de partea regelui Suediei, Carol al XII-lea și a aliatului lui, S. Leszczyński. Interesant este faptul că această corespondență secretă între hatmanul Ucrainei și prințesă era asigurată de un curier moldovean care nu trezea bănuieli directe din partea agenților țariști și polonezi omniprezenți, permițând, astfel, realizarea corespondenței stabile între destinatari.

În scrisoarea cifrată a prințesei H. Dolska primită de I. Mazepa la 16 septembrie 1707, la Kiev, a fost introdusă și o scrisoare de la S. Leszczyński în care regele promite „să-i primească părintește pe cazaci și să le satisfacă dorințele”. „Prințesa Dolska mi-a trimis, printr-un valah, această scrisoare, cusând-o în șapca solului” – astfel îl înștiința, într-o seară de toamnă, hatmanul pe pisarul său general, P. Orlyk despre corespondența primită din Polonia, în care S. Leszczyński își expunea propunerile referitoare la viitoarele relații politice îndreptate împotriva Rusiei⁷. Aceste negocieri s-au finalizat la începutul anului 1708 prin încheierea unui acord formal între hatmanul I. Mazepa și regele S. Leszczyński. Ele au deschis calea directă spre pregătirea și încheierea alianței politico-militare între I. Mazepa și Carl al XII-lea. P.Orlyk, în calitate sa de pisar general și persoană de încredere a hatmanului, a fost martor direct al acestui proces. Semnificativ în acest sens este următorul fapt: când într-o seară târzie a lunii septembrie 1707, P. Orlyk află de la I. Mazepa însuși despre planurile acestuia privind-i pe S. Leszczyński și Carl al XII-lea, pisarul general s-a speriat în așa măsură, încât a început să se roage continuu lui Dumnezeu. A ieșit pe ploaie din locuință și a început să-i caute pe oameni sărmani în jurul Lavrei Pecerska pentru a le da de pomană și a le cere ca și ei să se roage pentru ocrotirea hatmanului de nenorocire.

Acesta a fost momentul în care P. Orlyk i-a jurat credință lui I. Mazepa în aspirația acestuia de a obține independența Ucrainei cu ajutorul Suediei. La încheierea discuției I. Mazepa și P. Orlyk au sărutat crucea – „și a sărutat crucea sfântă din mână”⁸. După cum susține pe bună dreptate O. Trofymuk, „acest fapt este o mărturie în favoarea lui P. Orlyk. Ucraina nu știa încă că tânărul cancelar a trecut cu brio examenul de artă a diplomației și de slujire a propriei națiuni”⁹. Practic, străin fiind în cercurile conducătoare ale Ucrainei, tânărul P. Orlyk, ceh de origine, născut și educat în Belarusi, a fost nevoit să câștige încrederea și recunoașterea conducătorilor influenți ai cazacilor prin cunoștințele sale, prin stăpânirea limbilor străine, prin muncă, sinceritate, deschidere ca și prin capacitatea sa diplomatică înnăscută. Abia după aceasta, la începutul anului 1708, a fost numit pisar/cancelar general al Cancelariei militare generale, devenind cel mai apropiat tovarăș de taină al lui I. Mazepa. Odată cu obținerea funcției de Cancelar general, P. Orlyk a primit o serie de proprietăți în moșia din Hadiaci și în Galiția. În afară de aceasta, Hanna Hertyk i-a adus ca zestre sate din regiunile Starodub, Cernihiv și Poltava. În 1708 P. Orlyk

⁵ Цит. з мовним адаптуванням тексту за: Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. – С. 60.

⁶ Цит. за: Шендрік Л. Гетьман Пилип Орлик – автор першої Конституції України. – С. 10.

⁷ Цит. з мовним адаптуванням тексту за: Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. – С. 59; Апанович О. Гетьман України емігрант Пилип Орлик / <http://exlibris.org.ua> .

⁸ Історичні монографії Миколи Костомарова. Том Х. Мазепа. Ч.1. – Львів: Видавництво наукового товариства ім. Шевченка, 1895. – С. 153.

⁹ Дядиченко В. Проти буржуазно-націоналістичної фальсифікації історії України кінця XVII – першої чверті XVIII-го ст. // Історичне значення возз'єднання України з Росією. – К., 1954. – С. 164.

și-a construit o mină de extracție a minereului de fier în regimentul din Starodub. Așadar, pisarul general a devenit un tovarăș de luptă înstărit al hatmanului, dispunând de însemnate averi și pământuri. Aceasta l-a apropiat pe P. Orlyk și mai mult de I. Mazepa care era nu numai cel mai bogat om din Ucraina, ci și unul dintre cei mai mari feudali din Europa.

Pisarul general muncea cu râvnă în Cancelaria hatmanului, întocmea și definitivă corespondența diplomatică a acestuia ceea ce îi permitea să fie la curent cu problemele internaționale ale lui I. Mazepa. Aceasta înseamnă că el avea acces neîngrădit la toată corespondența hatmanului, inclusiv, la cea care era trimisă în Moldova și Valahia și care se primea de la Iași și București. Potrivit afirmațiilor lui Z. Iskra, „toate secretele complotului lui Mazepa le cunoaște cel mai bine pisarul Orlyk, deoarece prin mâna lui trece toată corespondența hatmanului”¹⁰.

De altminteri, o parte a corespondenței anterioare a hatmanului cu domnitorii Moldovei Constantin Cantemir (anii de domnie 1685-1693), Constantin Duca (1693-1695, 1700-1703), Antioh Cantemir (1695-1700, 1705-1707), Mihail Racoviță (1703-1705, 1707-1709) și Nicolae Mavrocordat (1709-1710) și Munteniei, Șerban Cantacuzino (care a domnit până în anul 1688) și, mai ales, cu Constantin Brâncoveanu (1688-1714) s-a realizat de P. Orlyk personal în timp ce aceasta lucra la Cancelaria militară generală, de regulă fiind dictată de I. Mazepa. În afară de acesta, ocupând înalte funcții menționate mai sus, P. Orlyk avea posibilitatea să se familiarizeze cu arhiva Cancelariei hatmanului, adică cu corespondența din anii anteriori, inclusiv, cu domnitorii moldoveni și valahi.

Așa a putut afla că hatmanul Ucrainei a întreținut relații diplomatice confidentiale cu aceștia, mai ales cu ilustrul domnitor al Munteniei, C. Brâncoveanu¹¹. Dat fiind faptul că în sursele ucrainene nu existau suficiente dovezi în acest sens, deoarece, timp de aproape 300 de ani, tot ce era legat de numele lui I. Mazepa fie a fost distrus fără milă, fie a ajuns la Moscova, Istanbul sau în alte capitale europene, ne-au fost deosebit de utile datele legate de activitatea cancelariei și de metodele de efectuare a corespondenței secrete de către C. Brâncoveanu. Conform spuselor secretarului personal al acestuia, Anton Maria Del Chiaro, domnitorul Valahiei „era punctual și priceput nu numai în toate problemele sale interne, ci și în cele externe, întreținând o corespondență prin scrisori cu ajutorul unor dieci bine plătiți, cunosători ai limbilor italiană, latină, germană, polonă, greacă și turcă”, precum și a pisarilor cunosători ai limbilor rusă, maghiară și slavo-rusă [citește veche ucraineană – T.R.]. În vederea intensificării legăturilor cu Ucraina vecină și, în același timp cu îndepărtata Rusie, C. Brâncoveanu a înființat pe lângă palatul său din București o Academie slavă specială pentru care a construit, în timp, un local separat pe lângă biserica Sf. Sava. În afară de aceasta, ni se pare semnificativ și faptul că funcția de pisar pentru limba ucraineană veche în cancelaria domnească (separată de cea rusă) ocupa Teodor Corbea (1670-1725) care își făcuse studiile la Kiev, tot acolo, mai târziu, și-a publicat „Psaltirea” în versuri și și-a petrecut ultimii ani ai vieții), ceea ce demonstrează că între C. Brâncoveanu și I. Mazepa exista o corespondență intensă. Interesant este faptul că fratele lui T. Corbea, David, cunoștea atât de bine limba ucraineană, încât cu ocazia numeroaselor sale călătorii pe teritoriul Ucrainei, asigurând și legăturile prin corespondență între București și Baturyn, se folosea de documentele emise pentru el pe numele negustorului ucrainean Ivan David. După moartea sa, la 11 septembrie 1707, a fost îngropat pe teritoriul Lavrei Kievo-Pecerska¹² ca semn de recunoaștere a meritelor sale față de Ucraina de atunci. Un argument în plus în favoarea tezei potrivit căreia între C. Brâncoveanu și I. Mazepa existau legături secrete poate servi și faptul că atât hatmanul ucrainean, cât și domnitorul valah se foloseau, la nevoie, de texte confidentiale codificate. I. Mazepa purta întotdeauna asupra sa cifrul într-un medalion, împreună cu crucea. Cheia acestui cifru o cunoștea și cancelarul general P. Orlyk¹³, iar în cancelaria lui C. Brâncoveanu – greco-levantinul Nicola de Portia din Chios și grecul Spiridon¹⁴.

¹⁰ Трофимук О. Пилип Орлик: гетьман в еміграції, бароковий поет, автор першої Конституції. – Львів.: СПОЛОМ, 2008. – С. 30.

¹¹ Ульяновський В. Пилип Орлик // Володарі гетьманської булави. – К.: Варта, 1994. – С. 427.

¹² Răpă-Buicliu D., *Informații istorice privind personalitatea, sfârșitul și locurile de înhumare ale marelui hatman ucrainean // Dominus*, 2003, p. 8.

¹³ Cernovodeanu P., *În vâltoarea primejdiilor. Politica externă și diplomația promovate de Constantin Brâncoveanu (1688-1714)*, București: SILEX, 1997, p. 16-17; Bezvicconi Gh., *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse. (Din cele mai vechi timpuri pînă la mijlocul secolului al XIX-lea)*, București, 1962, p. 118, 119, 121, 123.

¹⁴ Историчні монографії Миколи Костормарова. Том X. Мазепа. Ч.І. – С. 153-155; Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – Київ: «Либідь», 1994. – С. 58; Там само, див.: Лист Пилипа Орлика до Стефана Яворського. 12 червня 1721 р. – С. 160-162.

În ceea ce privește rolul de intermediar al hatmanului ucrainean și, implicit, al lui P. Orlyk în asigurarea corespondenței între domnitorul valah și țarul rus, atât sursele românești, cât și cele ucrainene oferă informații mai complete. S-au păstrat zeci de scrisori ale domnitorului C. Brâncoveanu adresate lui Petru I și altor persoane oficiale ruse în care, deseori, se precizează faptul că o corespondență sau alta este trimisă la Moscova prin hatmanul I. Mazepa sau că este primită de la acesta și redirecționată la Istanbul. O parte însemnată din cele aproximativ 282 de scrisori cu caracter politico-diplomatic, trimise de C. Brâncoveanu peste hotarele Munteniei, este adresată personal lui I. Mazepa sau, în drum spre Moscova, a trecut prin mâinile acestuia¹⁵, bineînțeles, cu știința cancelarului general. De aceea, putem fi de acord cu afirmația lui P. Cernovodeanu, cercetătorul român care s-a ocupat de activitatea diplomatică a lui C. Brâncoveanu, potrivit căreia domnitorul a desfășurat în secret „un bogat schimb de scrisori prin care transmitea... și unele informații cu caracter politic și militar despre turci“, lucru cunoscut și de către P. Orlyk¹⁶.

Trebuie constatat faptul că colaborarea eficientă anterioară a lui I. Mazepa cu C. Brâncoveanu și, în paralel, cu întreaga pleiadă de domnitori moldoveni contemporani cu renumitul hatman ucrainean (din păcate, domnitorii moldoveni se schimbau foarte des, spre deosebire de I. Mazepa și C. Brâncoveanu, care, spre cinstea și gloria lor, au rămas lideri ai popoarelor lor timp de peste 20 de ani) în plan cultural-spiritual a dat doar rezultate pozitive pentru colaborarea ulterioară a părților în cadrul unei posibile alianțe exclusiv ortodoxe ucraineano-moldo-valahoruse de la sfârșitul secolului al XVII-lea, îndreptate împotriva Porții Otomane, și a intențiilor cotropitoare ale Imperiului Austriac față de principatele de la Dunăre. În asemenea circumstanțe, imensul potențial uman, economic, politic, militar și spiritual al Ucrainei cu centrul ei religios unic – Lavra Kievo-Pecerska – constituia o anumită speranță pentru popoarele balcanice în realizarea aspirațiilor lor de eliberare de sub insuportabilul jug turcesc. Și-a spus aici cuvântul sprijinul material-financiar substanțial și stabil acordat intereselor creștinilor ortodocși din Balcani și din Orientul Mijlociu de hatmanul Ucrainei, I. Mazepa, care acționa de cele mai multe ori cu concursul Moldovei și Valahiei vecine, dincolo de hotarele cărora începea lumea conflictelor dure între elementele creștine și cele musulmane.

Activitatea politică și corespondența diplomatică atât ale hatmanului ucrainean, cât și ale domnitorilor moldoveni și valahi au fost îndreptate spre crearea unei posibile uniuni politico-militare antiturcești din care trebuiau să facă parte țările ortodoxe Valahia, Moldova, Rusia și Ucraina, o parte a acesteia aflându-se în subordonarea Moscovei, și studierea poziției Imperiului Otoman și a tătarilor din Crimeea față de Ucraina. I. Mazepa, ca politician de factură europeană și mecenat de talie general-ortodoxă, cunoștea bine problemele Principatelor dunărene, dar și ale Europei în ansamblu. Astfel, diplomatul francez Jean Baliuz îndeplinind rolul de persoană de legătură a lui Petru I, a făcut o vizită hatmanului Ucrainei, la reședința sa din Baturyn pentru a-i preda corespondența și, după ce l-a cunoscut personal pe I. Mazepa, a trimis o scrisoare la Paris în care, printre altele, menționa: „El are o vastă experiență în politică și, spre deosebire de moscoviți, urmărește și știe ce se întâmplă în țările străine”¹⁷. De aceea, hatmanul purta cu mare ușurință o corespondență activă, inclusiv codificată, cu contemporanii săi din capitala Moldovei – Iași și a Munteniei – București, dar nu fără contribuția și sprijinul cancelarului general P. Orlyk.

Astfel, în scrisoarea trimisă de I. Mazepa lui Petru I, dictată de hatman, dar scrisă, sigilată și înregistrată de cancelarul general P. Orlyk, la 20 octombrie 1693, din Baturyn se comunică faptul că „el a efectuat trimiterea specială către domnitorii moldovean și muntean”, folosindu-se de faptul „că voievodul moldovean a răspuns de câteva ori că negustorii greci pot să se deplaseze cu mărfurile lor din aceste ținuturi maloruse pe vechiul drum spre Iași cu încrederea că integritatea lor totală va fi asigurată”¹⁸. Prin intermediul negustorului Sava Oleferov din Nijyn „nu pot, evident, să fac trimiteri și să le scriu acestor domnitori, deoarece comandantii polonezi aflați la Nemyriv și Soroka urmăresc toate faptele” (așa cum menționa însuși I. Mazepa). Așa că hatmanul ucrainean a luat legătură, la început, cu domnitorul moldovean Constantin Cantemir, iar apoi și cu cel valah C. Brâncoveanu cu care s-a legat o lungă corespondență secretă. Concomitent, ca persoană care, alături de hatman, cunoștea cheia cifrului secret, cancelarul general P. Orlyk a fost direct implicat în această corespondență, implicit – și în relațiile politice,

¹⁵ Исторические связи народов СССР и Румынии в XV- начале XVIII в. Том III (1673-1711 гг.). Москва, 1970. – С. 200-201.

¹⁶ Cernovodeanu P. Op. cit. – P. 17.

¹⁷ Лист Жана Балиюза про Мазепу // Иван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – К.: «Веселка», 1992. – С.77.

¹⁸ Донесення І. Мазепи царю про становище в порубіжних з Україною державах. Батурин, 20 жовтня 1693 року // Иван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – С. 122-123.

diplomatice, economice, militare, culturale, spirituale a Ucrainei de la acea vreme cu Valahia și, cu atât mai mult, cu vecina și prietena Moldova.

Aflându-se în spațiul comunicării diplomatice și cultural-spirituale active a Ucrainei hătămănești cu Europa de Sud-Est și Orientul Apropiat, Moldova de atunci nu putea rămâne în afara acestui proces, în ciuda controlului exercitat asupra ei de Turcia. Astfel, trimisul voievodului moldovean de origine ucraineană, Ivan Bilevyci, încă în noiembrie 1690-martie 1691, deplasându-se la Moscova și înapoi, a discutat în detaliu cu hatmanul Ucrainei posibilitatea de a se opune împreună opresiunii turco-tătare¹⁹. Pe de altă parte, în scrisoarea mai sus menționată a lui I. Mazepa se preciza că „domnitorul moldovean l-a trimis pe curierul amintit [Sava Oleferov. – T.R.] la mine și mi-a transmis prin el un text scris în cifre sigilat din care am înțeles că el, domnitorul, dorește să corespundă cu mine, dar nu prin simplu scris, ci cu ajutorul acelor cifre”²⁰. Trebuie subliniat faptul că corespondența secretă a voievozilor moldovean și valah se transmitea, de regulă, prin curieri de încredere și conținea informații prețioase privind acțiunile militare ale Imperiului Otoman și planurile tătarilor din Crimeea subordonați acestuia, fapt ce avea o mare importanță pentru I. Mazepa ca hatman al Ucrainei, a cărui soartă depindea în multe privințe de intențiile politico-militare ale Turciei. Un exemplu elocvent poate fi scrisoarea lui I. Mazepa trimisă lui Petru I din Baturyn, la 26 noiembrie 1696, prin care acesta îl înștiințează despre reîntoarcerea din Iași a curierilor săi care i-au povestit că „domnitorul moldovean are unele informații că hanul din Crimeea a dat ordin hoardelor din Crimeea și Cetatea Albă să se pregătească și să se adapteze la campania militară din această iarnă în ...statul ocrotit de Dumnezeu, Malorusia”²¹.

Folosirea intensă de către I. Mazepa a curierilor moldoveni, bulgari și sârbi, asupra cărora planau mai puțin suspiciunile numeroșilor agenți polonezi și ruși a durat mai mulți ani. După cum s-a arătat mai sus, curierul moldovean asigura corespondența secretă a hatmanului ucrainean cu prințesa Hanna Dolska.

Desigur, acest joc periculos putea avea efecte imprevizibile pentru I. Mazepa. Un asemenea eveniment hotărâtor pentru destinul lui a avut loc în 1708 (adică înainte de trecerea hatmanului ucrainean de partea lui Carol al XII-lea și S. Leszczyński); de el erau legate, într-o oarecare măsură, evenimentele petrecute în Moldova. Ele au fost descrise în detaliu de M. Kostomarov: „A apărut din nou informatorul, – scrie el, – care a adus la cunoștință că I. Mazepa are intenția de a-l trăda pe țar: este vorba de mercenarul de curând creștinat Myron care s-a eliberat din robia turcească. Sosind la Kiev, el a înștiințat pe cine trebuia că la Iași s-a întâlnit cu localnicul Vasyl Drozdenko; acest Drozdenko a fost fiul fostului polcovnic din Brațlav, Drozda, un adversar înverșunat al lui Doroșenko pe care, luându-l ostatic, Doroșenko a dat ordin să fie împușcat. Drozdenko i-a spus lui Myron: anul trecut, am fost în Polonia, la regele Stanislaw, exact atunci când a venit acolo și un sol musulman. Tot în aceeași vreme, a venit la rege și un călugăr cu o scrisoare din partea hatmanului Mazepa. Scrisoarea a fost citită în fața solului musulman; se spune că în scrisoare se promitea că oastea zaporojeană, împreună cu cea poloneză și cu tătarii din Crimeea, vor lupta împotriva armatei țariste. Informatorul a fost trimis din Kiev la Despărțământul soliilor [adică la Moscova. – T.R.]. Myron spunea că Drozdenko i-a poruncit ca toate acestea să fie aduse la cunoștința țarului în numele credinței ortodoxe unice și al faptului că tatăl său a fost comandant de Brațlav sub statul moscovit. La Moscova, denunțul nu a fost luat în seamă, iar țarul, ca răspuns și recunoștință, îi trimitea hatmanului o scrisoare amabilă. Guvernul a tratat astfel denunțul, întrucât nu l-a crezut, după învățămintele trase în urma denunțului anterior împotriva lui Mazepa; între timp, însă, vedem că vestea lui Drozd a fost adevărată și s-a referit la scrisoarea lui Mazepa către Stanislaw, ex-archiereul bulgar sau sârb”²².

Caracteristic este și faptul că relațiile dintre I. Mazepa și domnitorii Moldovei vecine s-au dovedit a fi de mare încredere, astfel încât aceștia din urmă, din cauza deselor lor schimbări la indicația sultanului turc, fie cereau din proprie inițiativă azil politic în Ucraina, fie interveneau pentru rudele și apropiații lor. Astfel, în toamna anului 1696, s-a întors din Iași la Baturyn nu numai curierul personal al hatmanului pentru Moldova și Valahia, Petro Voloșyn, ci și, după cum scria I. Mazepa însuși, „un om important pe nume Ivan Drahynyci, care, cu câțiva ani în urmă, a fost guvernatorul lui Duca [Constantin Duca (1693-1695). – T.R.] dincolo de Nipru, în

¹⁹ Bezviconi Gh., op. cit., p. 122.

²⁰ Донесення І. Мазепи царю про стосунки з Молдавією // Іван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – С. 122, 123.

²¹ Там само.

²² Історичні монографії Миколи Костомарова. Том Х. Мазепа. Ч.І. – С.163.

orașul Nemyriv, deoarece în acea vreme domnitorul stăpânea acest ținut dat de sultanul turc”²³. În aceeași scrisoare hatmanul ucrainean îl înștiința pe țar că „pe amintitul Ivan Drahynyci îl ținem lângă noi la Baturyn căci el dorește să trăiască aici în Malorusia, vrând să-și aducă de pe pământul moldovean și soția cu copiii... Mai e aici la noi un bărbat, venit odată cu ei – cu Petro Voloșyn și Ivan Drahynyci, de origine malorusă care are acolo, la Iași, soție și copii pe care domnitorul moldovean l-a trimis anume cu aceștia poruncind ca acest om să predea cifrul acelui domnitor cu ajutorul căruia el, domnitorul [Antioh Cantemir (1695-1700, 1705-1707). – T.R.] dorește să poarte cu mine o corespondență secretă și pe acest om îl voi reține pe lângă mine...”²⁴.

La rândul său, C. Brâncoveanu se adresa, în 1697, prin trimisul său D. Corbea la Varșovia (unde I. Mazepa avea legături tradiționale puternice ca fost discipol și paj al regelui) reprezentantului oficial al Rusiei în capitala Poloniei, A. Nikitin, în problema formării unei alianțe ortodoxe. Aceeași sarcină a avut-o și D. Corbea când se întorcea de la București la Cernăuți și când i-a propus starostelui local, K. Turkuleț, să iasă de sub subordonarea militară a Poloniei și să se alăture planurilor de perspectivă ale popoarelor ortodoxe, vizând lupta în comun împotriva expansiunii otomane²⁵. Menționăm în treacăt faptul că, în sprijinul starostelui orașului Cernăuți, domnitorul valah s-a pronunțat și mai târziu, la 2 august 1704, când a adresat o cerere corespunzătoare regelui Poloniei, August al II-lea, care, temporar, era aliat cu Rusia, deci și cu I. Mazepa, împotriva regelui Suediei, Carol al XII-lea²⁶.

În afară de aceasta, la 16 septembrie 1697, C. Brâncoveanu s-a adresat oficial vecinului său de la est cu rugămintea să trimită împotriva tătarilor din Bugeac care, fiind aliați credincioși ai Imperiului Otoman, dădeau cele mai pustiitoare lovituri Principatelor vecine de la Dunăre, două mii de pușcași pedestri și o mie de călăreți, între care „și cazaci”, deoarece și Valahia, și Moldova erau gata să lupte pentru eliberarea de sub turci și să se opună presiunii austro-poloneze”.

Această disponibilitate a Moldovei a fost confirmată de trimisul domnitorului principatului, Sava Constantin, care, în mai 1698, a avut lungi discuții „la Baturyn, la reședința hatmanului Ucrainei”, nu fără participarea cancelarului general P. Orlyk, după care a plecat la Moscova. Peste aproape o jumătate de an, la 10 septembrie 1698, trimisul domnitorului valah avea mandat de a solicita ajutor ucraineano-rus pentru eliberarea Deltei Dunării de sub turci în care scop se propunea aliaților „să se deplaseze pe drumul dinspre Kaniv spre Moldova cu forțele lor, constând în 4 mii de pușcași pedestri și 10 mii de călăreți, care sunt suficienți”, deoarece există o înțelegere cu privire la susținerea din partea „lui Konsteantyn Turkuleț – starostele orașului Cernăuți și, totodată, conducătorul... detașamentelor moldovenești... locale constând din 10 mii de călăreți de elită. La rândul său, Valahia s-a obligat ca, pe lângă sprijinul pur militar, să acorde forțelor militare comune ucraineano-ruse ajutor în provizii – grâu, miere, unt, dar și cai, boi, oi și, chiar, materiale pentru construirea corăbiilor²⁷.

De notat faptul că, începând din momentul semnării, la 24 octombrie 1698, a armistițiului de la Karlovăc între Austria și Polonia, pe de o parte, și Turcia, pe de alta, și până la începutul anului 1700, a existat o conjunctură politico-militaro-diplomatică favorabilă consolidării eforturilor lui I. Mazepa și C. Brâncoveanu, fapt ce-și găsește explicația în schimbările strategice ale poziției Rusiei de care Ucraina era, pe atunci, obligată să țină seama. Ieșirea Rusiei din procesul de tratative, purtate de forțele europene influente, menționate mai sus, și desfășurarea, la Istanbul, a tratativilor ruso-turce separate, finalizate prin semnarea Tratatului de pace din 23 iulie 1700, s-au constituit într-un semnal convingător că la est de Principatele dunărene se ridică un stat și o forță politico-militară puternice de care acestea erau legate în mod tradițional, în primul rând, prin aceeași credință ortodoxă. Aceasta a dat mână liberă domnitorului valah care, la începutul secolului al XVIII-lea, și-a reorientat în mod decisiv politica externă spre est, fapt demonstrat, între altele, de susținerea de către C. Brâncoveanu a reprezentatului oficial al lui Petru I (E. Ukraințev) în timpul tratativilor de mai sus cu partea turcă care s-au încheiat cu succes pentru vecinul de la nord-est: Imperiul Otoman a acceptat trecerea la Rusia a Mării Azov și a teritoriilor adiacente și a scutit Moscova de la plata dărilor către haniii tătari.

²³ Донесення І.Мазепи царю про стосунки з Молдавією // Іван Мазепа. Художньо-документальна книжка. – С. 123.

²⁴ Там само. – С. 124.

²⁵ Georgescu-Buzău Gh., *Un diplomat român la Moscova la începutul secolului al XVIII-lea: David Corbea ceașul // Relații româno-ruse în trecut. Studii și conferințe*, București, 1957. p. 53-54; Panait P.I., *Moldova în politica lui Constantin vodă Brâncoveanu // Anuarul Muzeului județean Vaslui*, Vol. II., Vaslui, 1980, p. 301-307.

²⁶ Cernovodeanu P., *op. cit.*, p. 44.

²⁷ Ibid. – p. 22; Bezviconi Gh., *op. cit.*, p. 122.

Semnificativ în planul reorientării lui C. Brâncoveanu spre est este stabilirea, la 16 septembrie 1697, a relațiilor diplomatice cu Rusia, demers în care un rol hotărâtor l-a avut hatmanul I. Mazepa. Astfel, la 3 octombrie al aceluiași an, I. Mazepa l-a primit pe trimisul domnitorului valah G. Castriotul care se îndrepta spre Moscova și l-a informat anticipat pe Petru I despre unele detalii importante ale misiunii oficiale a acestuia²⁸, contribuind, astfel, la evenimentul respectiv. În continuare, întreaga corespondență a lui C. Brâncoveanu cu Moscova și în sens invers s-a realizat doar prin intermediul lui I. Mazepa, mai precia – a cancelarului general P. Orlyk, curierii cărora se întâlneau cu domnitorul valah și reprezentanții lui, de regulă, la Palatul Mogoșoaia la periferia Bucureștiului.

Astfel, în scrisoarea personală din 27 martie 1700 adresată trimisului său la Moscova, C. Brâncoveanu scria, între altele, că „începând din luna ianuarie și până în prezent am scris de cinci ori și a trimis de patru ori șase pachete de scrisori primite de la diaconul Duma [E. Ukraințev din Istanbul. – T.R.] care ne-a rugat foarte mult să le transmitem în aceeași formă hatmanului”²⁹. În acest context remarcăm faptul că în scrisoarea menționată este vorba de o perioadă scurtă de doar trei luni de la începutul anului 1700 în decursul căreia I. Mazepa a primit cinci scrisori scrise de mâna lui C. Brâncoveanu – toate cictite, prelucrate și pregătite pentru raport de către cancelarul general P. Orlyk. Putem afirma cu suficientă probabilitate că până în anul 1708 au existat numeroase asemenea scrisori care mai așteaptă să fie cercetate.

Drept exemplu pot servi o serie de documente între care se numără și scrisoarea din 5 februarie 1707, scrisă de domnitorul valah la Târgoviște, în care îl numește pe contemporanul său ucrainean „Mazepa, luminatul hatman al Zaporojiei”³⁰, precum și epistola cifrată din 23 martie 1708, deci scrisă cu o jumătate de an înainte de trecerea lui I. Mazepa de partea lui Carol al XII-lea, adresată cancelarului rus, G. Golovkin, în care este subliniat clar rolul de intermediar al hatmanului ucrainean și încrederea de care se bucura acesta în problema corespondenței stabile între Valahia și Rusia. Aceasta rezultă din următoarele cuvinte ale lui C. Brâncoveanu referitoare la propriile sale scrisori: „... pe care le trimit prin omul meu, mult luminatului domnului hatman, potrivit însărcinării Voastre anterioare, fără a avea vreo îndoială că el le va transmite deîndată prin oamenii săi acolo, unde că veți afla”³¹.

Bineînțeles, nu hatmanul I. Mazepa, ci cancelarul general P. Orlyk, conform atribuțiilor preconizate prin propriul statut de funcționar de stat de cel mai înalt rang, se preocupa de înregistrarea, examinarea, repartizarea corespondenței, inclusiv și a celei confidentiale, dintre hatman și voievozii valahi și moldoveni, în mod automat aprofundându-se tot mai mult în subtilitățile politicii de stat a Hatmanatului în această importantă direcție a politicii externe a acestuia.

De la sine o să adăugăm, că această favorabilă funcție i-a fost cu totul favorabilă mai târziu, când, chemat fiind de soartă și de propriul popor, însuși va deveni nu doar un simplu hatman al Ucrainei, ci primul, practic, și unul dintre pușinii și iluștrii lideri ai poporului ucrainean, impuși să-și desfășoare responsabilă activitate de stat în afara frontierelor propriei Patrii, fără resurse materiale, financiare, militare, dar, și ce a fost cel mai gignitor pentru el, fără susținerea morală din partea a unei bune părți a locuitorilor indifferenți ai unui teren geografic ce astăzi se numește „cel mai mare stat ca spațiu în Europa”.

Fără îndoială, această corespondență, ca și datele științifice de care dispunem privind trimiterea de către C. Brâncoveanu în dar lui I. Mazepa a diverselor cadouri, obiecte prețioase, vin și chiar produse exotice și a unor sume însemnate de bani, s-a realizat, bineînțeles, cu ajutorul domnitorilor Moldovei care, de la Bunul Dumnezeu, erau condamnați să fie intermediari neprefăcuți dintre București și Baturin – capitala Hatmanatului Ucrainean până la ștergerea ei totală de pe fața pământului în octombrie 1708 de forțele militare țariste. Prin teritoriul Moldovei se deplasa poșta de la București, știut fiind faptul că de hatmanul ucrainean depindea calitatea, operativitatea și soarta legăturilor și a corespondenței destinate, inclusiv persoanelor suspuse de la Moscova. Corespondența intensă între I. Mazepa și C. Brâncoveanu, rolul de intermediar al hatmanului Ucrainei în asigurarea corespondenței între Moscova și Istanbul reconfirmă capacitatea reală a liderului ucrainean de a pune în discuție orice problemă cu domnitorul valah

²⁸ Bezviconi Gh., *op. cit.*, p. 116.

²⁹ Copie de pe un hrisov al Prea înaltului meu Domn anul 1700, luna martie, 27 // Cernovodeanu P., *op. cit.*, p. 87.

³⁰ Traducere după o scrisoare grecească cifrată scrisă de domnul Țării Românești postelnicului Gavril Ivanovici Golovkin. Târgoviște, 1707, februarie 5 // Cernovodeanu P., *op. cit.*, p.113-114.

³¹ Tălmăcire după o scrisoare grecească cifrată, scrisă de domnul Țării Românești Înălțimii Sale contelui Gavril Ivanovici Golovkin, iar această scrisoare a sosit la Vitebsk în luna aprilie, 17 zile, anul 1708 // Cernovodeanu P., *op. cit.*, p. 120-121.

și voievozii moldoveni. Nu credem că ar fi de prisos încă odată să subliniem aici faptul că, din primii ani ai secolului al XVIII-lea, corespondența hatmanului cu liderii Principatelor dunărene era purtată prin P. Orlyk, ceea ce i-a permis să fie în temă cu toate problemele ce existau între Baturyn, Iași și București. Hatmanul avea încredere totală în cancelarul său general. „Dacă nu mi-ai fi credincios, ai muri la fel precum Kociubei”³² – i-a spus I. Mazepa lui P. Orlyk mai târziu, în august 1709, în timp ce se aflau deja în exil la Bender [V. Kociubei – judecător general al Hatmanatului care a încercat să-l discretizeze pe hatmanul său I. Mazepa, din ce cauză, neavând încredere din partea lui Petru I, a fost decapitat de autăritățile țariste în anul 1708. – T.R.]. Ca persoană de cea mai mare încredere a hatmanului, P. Orlyk participa la toate întrunirile, inclusiv și confidențiale, pe care I. Mazepa adesea le desfășura atât cu propriul comandament general, cât și cu partenerii de peste hotare.

Fără îndoială, poziția antiturcească a lui C. Brâncoveanu nu putea fi neobservată nici de cei de la Baturyn, nici de cei de la Moscova care erau conștienți de faptul că acțiunile domnitorului Munteniei ar putea atrage contramăsuri periculoase împotriva sa, în primul rând, din partea Istanbulului, fapt care s-a și întâmplat mai târziu, în 1714, când domnitorul valah, împreună cu fii săi, a fost chemat la Istanbul și omorât cu cruzime din dispoziția turcilor.

De aceea, apogeul colaborării dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu, la care a contribuit inclusiv P. Orlyk, poate fi considerată decizia luată, încă la 17 ianuarie 1701, deci cu 13 ani înainte de marea tragedie, ca în cazul în care ar apărea vreun pericol la adresa vieții liderului muntean și a persoanelor apropiate și respectate de acesta, Ucraina să fie țara care le va acorda azil politic³³. Astfel, în scrisoarea de răspuns, din 1 aprilie 1701, către Petru I, C. Brâncoveanu își exprimă sincere mulțumiri pentru hrisovul special ce i-a fost acordat care confirmă disponibilitatea de a-l primi pe domnitorul muntean în Ucraina în orice moment, indeferent de circumstanțe³⁴. Evident, o hotărâre atât de importantă nu putea fi, de principiu, aprobată de țar fără ca ea să nu fie în prealabil discutată cu I. Mazepa și, desigur, cunoscută de P. Orlyk, și fără ca aceștia să fie conștienți de gradul mare de responsabilitate pe care o va avea această problemă de importanță interstatală.

Așadar, pe baza materialelor și argumentelor prezentate mai sus, se poate cu convingere afirma că P. Orlyk cunoștea cu exactitate istoria, situația, politică, potențialul diplomatic și militar ale Moldovei și Munteniei, vecine Ucrainei, ca potențiali aliați în obținerea independenței acesteia cu mult înainte de a ajunge el însuși pe pământul acestor Principate dunărene. Nu există niciun fel de date conform cărora P. Orlyk ar fi putut să nu susțină planurile lui I. Mazepa de a se retrage, după înfrângerea din 27 iunie 1709 de lângă Poltava, la Bender, de unde nu odată avea să traverseze Moldova și toată Dobrogea, iar de acolo – prin București, Târgoviște – spre Transilvania, urmând la sfârșitul anului 1714 spre Suedia și revenind după șapte ani în Moldova, unde s-a stins din viață pe 24 mai 1742 la Iași.

Studierea minuțioasă a perioadei de ședere a lui P. Orlyk la Bender (1709-1714), precum și ale relațiilor sale politice intensive cu Istanbulul, ne permite pentru prima dată să venim cu argumente și să infirmăm categoric învinuirile neîntemeiate, aduse până acum de unii istorici, că anume acesta ar fi vândut turcilor corespondența dintre I. Mazepa și C. Brâncoveanu. P. Orlyk nu a putut să facă acest lucru din mai multe motive, fie cele de categorie morală (devotamentul și recunoștința față de I. Mazepa, de exemplu) sau de gen organizatoric (P. Orlyk, după moartea lui I. Mazepa, nu a mai avut în dispoziția sa corespondența respectivă). Deci, nu a avut ce vinde turcilor și nici chiar cum, deoarece – un alt argument – unica lui vizită la Istanbul, începută cu plecarea din Bender la 31 octombrie 1711, a fost întreruptă la solicitarea regelui Suediei Carol al XII-lea, P. Orlyk neajungând în capitala Porții Otomane, dar și neavând asupra sa corespondența amintită anterior, care, după cum este deja demonstrat, a fost transmisă turcilor de către vrăjmașii politici ai mărețului domnitor.

³² Субтельний О. Мазепинці. Український сепаратизм на початку XVIII ст. – С. 52.

³³ Bezviconi Gh., *op. cit.*, p. 118.

³⁴ Cernovodeanu P., *op. cit.*, p. 89.

DOUĂ TIPĂRITURI UCRAINESE DIN SECOLUL AL XVII-LEA ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII JUDEȚENE MUREȘ

Florin BOGDAN*

Keywords: Orthodox Brotherhood from Lviv, old book, Slujebnik (Liturgy Book), Horologion, Simeon Stavnițki

Abstract: Relations between Romanian and Ukrainian (Slav) area manifested as far as book is concerned ever since the first half of XVIIth century, both through typographers who came from the Ukrainian area, respectively Lviv and Kiev, and activated in Romanian typographical centers, such was the case of the printing house from Iassy, but also by trade with book, respectively import of Slav book in the Romanian environment.

The proper topic of this work is two printings from XVIIth century that come from the printing house of Orthodox Brotherhood from Lviv, respectively a *Slujebnik (Liturgy Book)* printed in 1666 and a *Ceasoslov (Horologion)* from 1692, part of the collections of Mureș County Library from Tîrgu-Mureș. Both volumes got in the library from Tîrgu-Mureș following purchase from an antique store from Cluj-Napoca. Although the 2 copies are not in a fair state of preservation, they are very important due to notes that reveal their circulation in Romanian area, respectively in localities Gherța Mare and Trip from Satu Mare County.

* *
*

Cartea a constituit, de-a lungul timpului, o punte de legătură, de relaționare, a grupurilor umane, indiferent de limba vorbită, fiind vorba despre cel mai bun mijloc de vehiculare a informației. Apariția tiparului cu litere mobile, la mijlocul secolului al XV-lea, a dus, cu siguranță, la o răspândire mult mai rapidă a textului scris, inițial printre locuitorii continentului european, iar mai apoi la nivel mondial.

Spațiul românesc nu face notă discordantă, în Țările Române tiparul este introdus relativ repede, la aproximativ 6 decenii după apariția sa în mediul german. Cu toate acestea, aparițiile editoriale sunt, cu mici excepții, destul de rare. Putem discuta despre episoadele: Târgoviște – la începutul secolului al XVI-lea -, sau Brașovul – în cea de-a doua jumătate a aceluiași secol; între cele două momente, putem intercala etape precum cele de la Sibiu sau Alba Iulia. Cartea tipărită în spațiul românesc în secolul al XVI-lea, cu mici excepții – avem în vedere tiparul latin, german și maghiar din Transilvania -, este în limba slavonă, fiind destinată exclusiv serviciului liturgic. Deși în secolul al XVII-lea arta tiparului se răspândește în cele trei principate, tirajele rămân mici, rar depășesc 1000 de exemplare. Soluția găsită de credincioșii care donau cărți sfinte bisericilor din comunități a fost aceea a importului de carte atât din spațiul slav, dar și din Europa apuseană, unde existau officine care tipăreau în limba slavonă, cazurile cele mai concludente fiind ale tipografiilor de la Veneția, Belgrad, Kiev, Lvov sau Cracovia, ultimul centru menționat activând încă din perioada incunabulară¹.

Relațiile dintre spațiul românesc și cel slav nu s-au manifestat însă doar la stadiul de import al cărții, una dintre cele mai importante tipografii care au activat în perioada secolului al XVII-lea în Moldova, respectiv cea de la Iași își are originile la Lvov. Astfel nu doar tipograful și gravorul care a imprimat *Cartea românească de învățătură* sau *Cazania lui Varlaam*, în 1643, venea din spațiul ucrainean², ci și întreaga tipografie, așa cum reiese și din corespondența dintre Vasile Lupu și Sofronie Paciațki cu Frăția Ortodoxă de la Lvov³.

¹ În bibliografia de specialitate este cunoscut cazul circulației unui *Triod Pentecostar* tipărit de Sweipolt Fiol în anul 1491. Mai multe informații la Vasile Oltean, *Catalog de carte veche din Șcheii Brașovului*, Ed. Edict, Iași, 2004, p. 72-77.

² Eva Mârza, Florin Bogdan (coord.), *Repertoriul tipografiilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508-1830)*, ed. a II-a, Ed. Astra Museum-Techno Media, Sibiu, 2013, p. 15.

³ Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei până la 1829*, Ed. Universității „Alexandru Ioan

Am insistat asupra relației tipografice dintre spațiul românesc și Lvov întrucât, din punctul nostru de vedere, nu s-a acordat atenția necesară acestui subiect în bibliografia de specialitate, deși nu sunt rare cazurile în care întâlnim astfel de tipărituri în spațiul românesc⁴. De cele mai multe ori este prezentată relația româno-ucrainiană prin prisma tiparului vechi, pe baza activității desfășurate la Kiev de către mitropolitul Petru Movilă sau a venirii lui Ilia Anagnoste în Moldova de la Kiev, deși acesta, se pare, ar fi activat și la Lvov, în tipografia lui Mihail Sliozka⁵.

Subiectul propriu-zis al lucrării de față îl constituie două tipărituri din secolul al XVII-lea care provin din tipografia Frăției Ortodoxe din Lvov, respectiv un *Slujebnik* imprimat în anul 1666 și un *Ceasoslov* din anul 1692, ambele aflate în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș din Tîrgu-Mureș. În rândurile următoare vom încerca să prezentăm cele două volume, menționate mai sus.

*Slujebnikul*⁶ sau *Leiturgiarion*⁷, așa cum apare pe foaia de titlu se prezintă sub forma unui volum de format în 4°, cu [4] f. + 335 f. + 47 f., lipsește fila 5 și filele 48-57 din partea a doua, respectiv sfârșitul cărții. Imprimarea a fost realizată, probabil, de către Simeon Stavnițki, cel care s-a semnat la finalul predosloviei, în anul 1666 în tipografia Frăției ortodoxe din Lvov. Bibliografia cărții vechi din spațiul românesc nu exclude varianta conform căreia Simeon Stavnițki ar putea fi rudă cu Vasile Stavnițki, tipograf care a activat în spațiul românesc la Iași, fiind menționat în echipa de tipografi care a imprimat *Cazania lui Varlaam* în anul 1643, conducător al tipografiei⁸. De asemenea materialele consultate relevă faptul că în spațiul românesc a mai activat și un Vasili Stavnițki, cel care a imprimat *Dumnedzâiasca Liturghie* la Iași, în anul 1679, despre care se presupune că ar fi fost rudă cu Simeon Stavnițki de la Lvov, Vasili venind din aceeași zonă⁹. Sub aspect grafic cartea a fost imprimată cu tuș negru și roșu, tipograful utilizând 3 tipuri diferite de caractere: mari, medii și mici. Din punctul de vedere al ornamentelor tipografice Stavnițki a avut la dispoziție un repertoriu variat de inițiale ornate cu motive biblice sau vegetale, frontispicii cu același tip de ornamentație, la care putem adăuga motivele geometrice, dar și frumoase gravuri, din păcate rămase nesemnate de către meșterii care le-au executat. În categoria ornamentelor tipografice se clasifică și compoziția foii de titlu, unde sunt îmbinate motive decorative vegetale cu imagini ale unor sfinți și heruvimi, iar în partea inferioară întreaga compoziție este închisă de scena ce îl înfățișează pe Iisus alături de apostoli la Cina cea de taină. Blocul cărții se prezintă într-o stare de conservare mediocră, filele de la începutul volumului și cele de la sfârșitul său fiind franjurate, de asemenea sunt vizibile urme de uzură, urme de umezeală dar și urme ale unui atac xilofag. Pe cuprinsul cărții sunt vizibile restaurări databile în secolele XVIII-XIX, la unele dintre lucrări fiind utilizate bucăți dintr-un manuscris slavon, databil în secolul al XVI-lea, din care au fost realizate și foile de gardă ale volumului, probabil odată cu refacerea legăturii.

Din punctul de vedere al legăturii, datorită prezenței filelelor manuscrise la nivelul foilor de gardă, considerăm că acestea au fost adăugate odată cu unele lucrări de restaurare, cel mai probabil în secolul al XVIII-lea, cartea fiind una extrem de utilizată în bisericile ortodoxe. Coperțile sunt realizate din scoarțe de lemn îmbrăcate în piele brună, ușor decolorată; coperta față, desprinsă în momentul de față de blocul cărții, este decorată cu un chenar liniar dublu,

---

Cuza”, Iași, 2005, p. 32.

⁴ Florian Dudaș prezintă câteva tipărituri de Lvov, din secolul al XVII-lea, în lucrarea *Vechile tipărituri românești din Țara Bihorului*, vol. I, Ed. de Vest, Timișoara, 2007, p. 34, 36, 40.

⁵ Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Ed. Alma, Galați, 2000, p. 42-43, nr. 62.

⁶ Biblioteca Județeană Mureș, nr. inv. 442306.

⁷ Witkowski Wiesław, *Katalog starodruków cyrylickich Muzeum – Zamku w Łańcucie*, Kraków, 1994, p. 20, nr. 27, unde este citată și bibliografia de referință, respectiv cea poloneză și cea ucraineană.

⁸ Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Ed. Alma, Galați, 2000, p. 154; Eva Mârza, Florin Bogdan (coord.), *Repertoriul...*, p. 257-258.

⁹ Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea*, Ed. Istros, Brăila, 1998, p. 85; Eva Mârza, Florin Bogdan (coord.), *Repertoriul...*, p. 258.

în interiorul căruia a fost plasat un decor cu motive florale. Coperta spate prezintă un decor format din linii paralele și linii întretăiate, dispuse pe mai multe registre; cotorul cărții nu s-a mai păstrat, în schimb putem observa elemente metalice ale încuietorii volumului, plasate pe mijlocul copertilor.

Prin analogie cu alte legături de carte veche românească văzute de noi în colecții din județele Mureș, Cluj, Alba sau Sibiu putem atribui această legătură unui meșter român care a activat în spațiul transilvănean în perioada începutului secolului al XVIII-lea, fapt întărit și de existența unei însemnări manuscrise care se întinde de la fila 1 și până la fila 29, care este databilă în perioada respectivă: *Cu știrea Tatălui și cu ajutoriu Fiului și cu sporiu[!] D[u]hulu[i] S[f] în[t] cu[m]păratu a[c]jia[s]tă [...]*¹⁰ și *cu muiarea sa Măriuță moșiei sale în Gherța Mare pentru numele lui D[u]mnezău și pe[n]tru ertarea păcatelor sale și a pruncilor săi și a părinților și a moșilor lor și a strămoșilor lor și a fraților și a surorilor și a tot rodul lor, viilor și morților până în al șeptelea rod celor vii să fie celor morți să fie iertare de păcate și lumină nestînsă în veacii veaculu[i]. Iară de sar afla cineva [...] din rodul lor să o vînză sau să o fure [...] alt strein să fie de D[u]mnezău și de [...] 3 sute și 18 părinți sv[i]jntji ce au fost la Nichia și să fie proclēt și anathema iară de să va [î]n[t]âmpla pustiarea cei în besiare[că] să să diae la altă besearecă [...].* Conform însemnării, la începutul secolului al XVIII-lea, cartea era donată bisericii din localitatea Gherța Mare (jud. Satu Mare) de către un localnic împreună cu soția sa, în numele familiei sale cu speranța iertării păcatelor; întreaga însemnare respectă uzuanțele acestui tip de text pentru perioada respectivă¹¹. Nu trebuie exclusă ipoteza conform căreia cartea s-ar fi putut afla în zona respectivă încă din perioada imediat următoare imprimării, respectiv în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și însemnarea să reflecte doar o cumpărare ulterioară a cărții pentru înzestrarea unei biserici românești în care nu se găsea acest titlu. Volumul a intrat în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș în anii '70 ai secolului al XX-lea în urma achiziționării sale dintr-un anticariat din Cluj-Napoca.

Cea de-a doua tipăritură avută în vedere în materialul de față este un exemplar al *Ceasoslovului*¹² sau *Orologhion*¹³, un volum de format în 4°, cu [8] f. + 276 f. + 272 f., lipsind ultimele 7 file de la sfârșitul volumului. Conform bibliografiei și a surselor web consultate, imprimarea acestui volum i se datorează aceluiași Simeon Stavnițki, în anul 1692 în tipografia Frăției Ortodoxe din Lvov. În cazul de față predoslovia cărții este datată la 20 aprilie 1692. Din punct de vedere tehnic tiparul nu diferă mult ca și caracteristici generale de cel utilizat pentru *Slujebnik*, întâlnim același tuș negru și roșu în tot cuprinsul cărții, însă de data aceasta Stavnițki a utilizat doar 2 tipuri de literă, cea mare și cea medie.

Din punctul de vedere al ornamentelor tipografice remarcabile sunt atât inițialele ornate, cât și frontispiciile și vignetele utilizate, ele îmbinând motivele florale cu cele ale unor scene biblice. În cuprinsul cărții găsim și 2 gravuri, una reprezentându-l pe Iisus înconjurat de apostoli și evangheliști în medalioane, iar cealaltă este îl redă tot pe Iisus în postura de învățător. Alături de gravurile menționate anterior, ca și în cazul *Slujebnikului*, și foaia de titlu a *Ceasoslovului* este un element de artă tipografică în sine ei, întrucât avem parte de o foaie de titlu bogat ornamentată cu imagini ale sfinților și evangheliștilor, compoziția fiind închisă în partea superioară de scena Adormirii Maicii Domnului. Tot ca și element de ornamentică amintim chenarul floral în care este așezat textul de pe fiecare pagină a cărții. În lipsa unor informații suplimentare putem să avansăm ideea conform căreia autorul gravurilor ar fi putut fi însuși Stavnițki, fiind multe cazurile în tiparul slavon și chiar cel românesc din secolul al XVII-lea, în care tipograful și gravorul sunt

¹⁰ Textul prezintă porțiuni în care este șters parțial din cauza deteriorării suportului papetar sau filele sunt rupte.

¹¹ O abordare asupra tipului de însemnări și conceperii textului acestora poate fi întâlnită la Ioan Maria Oros, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII-XIX). Cărți și proprietari*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2010.

¹² Biblioteca Județeană Mureș, nr. inv. 409807.

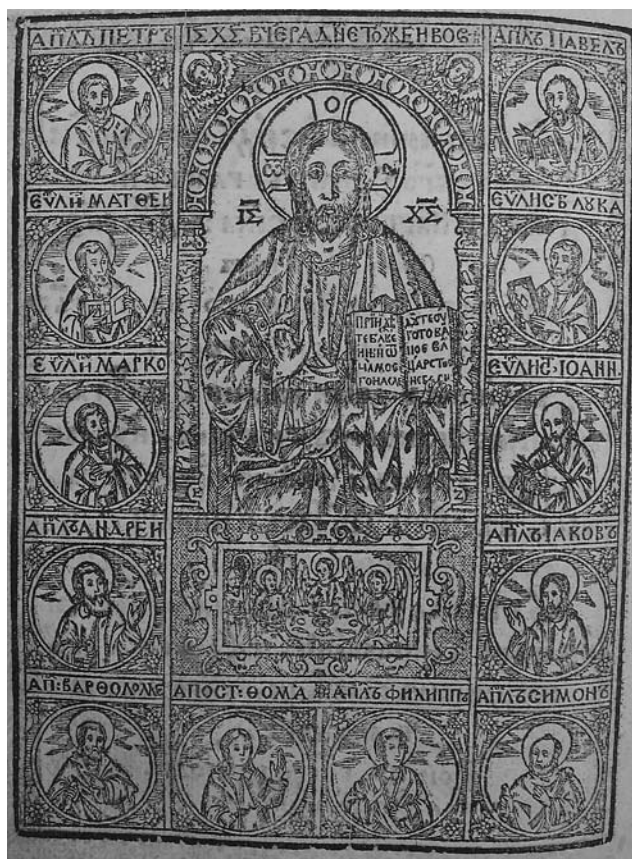
¹³ Witkowski Wiesław, *Katalog starodruków cyrylickich ...*, p. 26, nr. 40, unde este citată și bibliografia de referință, respectiv cea poloneză și cea ucraineană.

una și aceeași persoană.

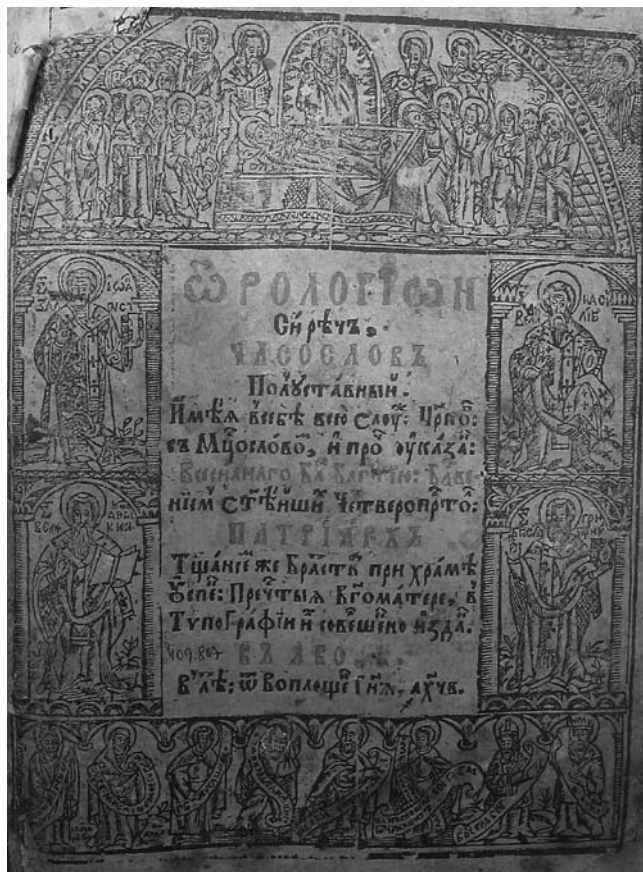
Din păcate legătura volumului nu s-a mai păstrat, însă volumul se prezintă într-o stare de conservare relativ bună, cu mici urme de uzură și pete de ceară, ceea ce denotă o folosire îndelungată a cărții.

Din punct de vedere documentar pe filele cărții s-a păstrat o singură însemnare, între filele 109-117¹⁴, care oferă informații despre donarea cărții pentru biserica din Trip în anul 1741: [...] această carte de la [...] Tripului să știe cine să va ispiti să o dea [...] de la beserica Tripului [...] hramul [...] Mihăilă să fie troclet [...] 1741 februarie una zi [...]. Localitatea Trip menționată în însemnarea de mai sus este plasată geografic în același spațiu, respectiv județul Satu Mare. Ca și în cazul primei tipărituri descrise, și *Ceasoslovul* a intrat în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș pe aceeași filieră a anticariatului clujean.

Prezentarea de față aduce în atenția specialiștilor două exemplare de carte veche ucrainiană aflate în posesia unei biblioteci publice din spațiul transilvănean care se adaugă altor câteva prezentate în bibliografia de specialitate în ultimii ani, ceea ce reprezintă pași realizați spre ideea creării unui repertoriu-catalog al tipăriturilor ucrainiene prezente pe teritoriul actual al Transilvaniei și, de ce nu, pe teritoriul României, întrucât în spațiul extracarpatic, în special în zona Moldovei cu siguranță numărul acestor tipărituri este mult mai mare, dată fiind influența slavă în arealul geografic respectiv.

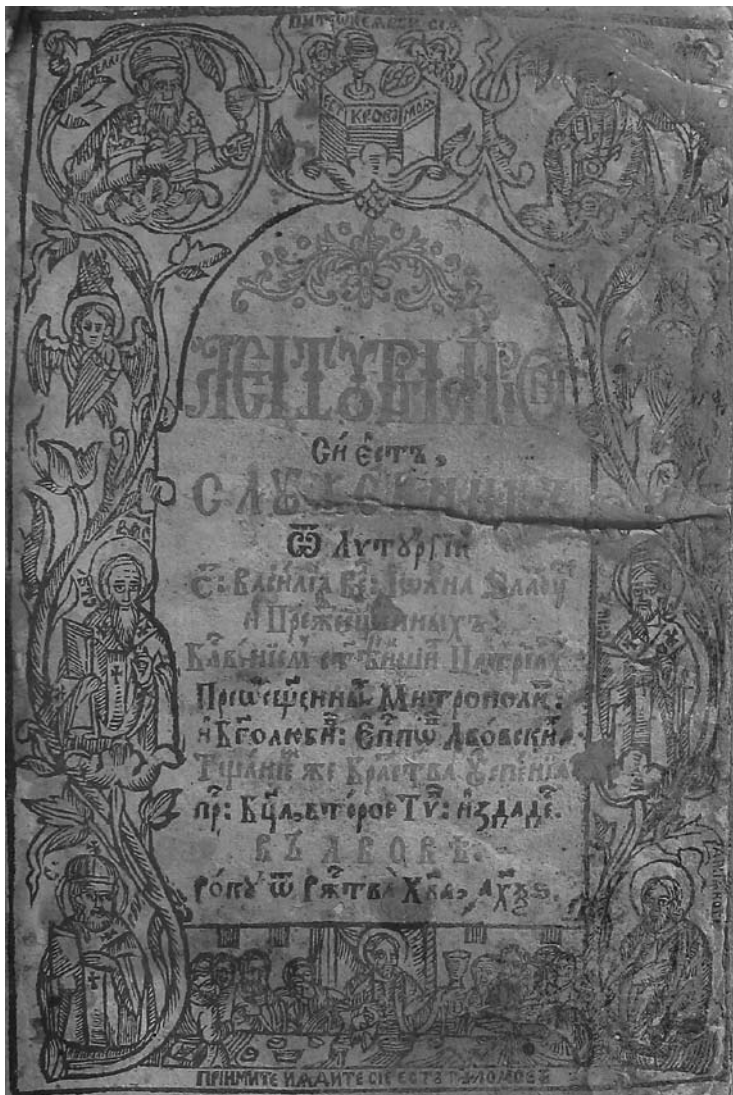
ceaslov-gravură

slujebnic

¹⁴ Filele sunt parțial rupte, iar textul este parțial șters.

slujebnik-foaie titlu

slujebnic-gravura

Români și ucraineni în Maramureșul istoric la mijlocul secolului al XVIII: descrierea generalului Caraccioli

Livia ARDELEAN

Keywords: Maramureș, Caraccioli, Maria Tereza, Romanians, Ukrainians, topographic surveys.

Abstract: In the period 1763-1787 has been made detailed topographic surveys of the whole Habsburg Monarchy, before such measurements being made mostly by private owners, without respecting the uniform rules. The basis of measurement had been the queen perception about tax, which was at that time very different in all the countries of the Monarchy. The Cadastre result was the first unified analysis of all properties of the Monarchy. It was drawn by surveyors Austrian military engineers who supervised the work of magistrates and jurors in each administrative unit and the owners were obliged to be present and give explanations about their properties. For Maramures, the general Caraccioli conducted in 1767 a detailed description of the county. The work was written in German and provides important data on the social, military, demographic life.

* *
*

Provocările militare la care a fost supus Imperiul habsburgic în timpul războiului de 7 ani (1756-1763), în care, împreună cu Saxonia, a luptat împotriva Angliei și Prusiei, au determinat Curtea de la Viena, începând cu împărăteasa Maria Terezia, să conștientizeze importanța hărților topografice, mai ales în cazul confruntărilor militare, și a reprezentat un bun prilej pentru începerea unor măsurători topografice sistematice. În perioada 1763-1787 a fost măsurată topografic întreaga Monarhie, anterior astfel de măsurători au fost făcute mai ales de proprietari privați, fără respectarea unor reguli unitare. Baza măsurătorilor a constituit-o percepția împărătesei despre impozit, care era în acel moment foarte diferit în toate țările Monarhiei. Impozitul ce trebuia plătit de acum înainte era socotit în funcție de veniturile brute a unei proprietăți, socotindu-se la impozitare foloasele din recoltă, creșterea animalelor, exploatarea lemnului sau heleșteie, motiv pentru care măsurarea tuturor terenurilor era necesară. Cadastrul jozefin rezultat a fost prima analiză unitară a tuturor proprietăților din Monarhie. A fost întocmit de către ingineri militari topografi austrieci, care supravegheau activitatea juzilor și juraților din fiecare unitate administrativă, iar proprietarii aveau obligația de a fi prezenți și a da explicații în legătură cu proprietățile lor.

Așa cum este de presupus, reglementarea în legătură cu măsurătorile topografice nu a fost primită fără opoziție, mai ales din partea nobilimii care se simțea lezată în drepturile ei, nemaiputând aduna pentru folosul propriu impozitul populației, ce urma a fi ridicat de funcționari ai Curții. Măsurătorile, cunoscute ca măsurătorile jozefine, au durat peste 5 ani (1767-1772), primii 2 ingineri însărcinați direct cu măsurarea teritoriului venind în Maramureș primind ca salariu pentru anii 1767-1770 ca salariu peste 6385 florini¹. Măsurătorile au durat până în 1772, când s-au finalizat prin trimiterea la Viena a celor 62 coli, ce au costat Cămara din Maramureș peste 18642 florini².

Debutul măsurătorilor era făcut de către inginerul topograf, care călătorea cu caii prin teritoriul analizat³, începea operațiunea prin descrierea teoretică a teritoriului analizat, cu ajutorul funcționarilor locali, pe baza metodei „a la vue”, după ochi, prin observațiile în aer liber, fiecare inginer primind sarcina de a cartografia un teritoriu de 350 km². În cazul Maramureșului, la 1 Iunie 1767, generalul Carracioli, care a locuit în Maramureș timp de 6 săptămâni, a descris comitatul în amănunțime⁴. Informațiile oferite de această descriere, mult mai completă decât alte descrieri parțiale anterioare, ne sunt necesare și oferă un suport informatic deosebit pentru analiza vieții sociale, militare, creionarea situației demografice și studiul populației din comitatul

¹ Francisc Réti, *Historia Rei Cameralis*, manuscris aflat la S.J.A.N. Cluj, fond Colecția de documente și manuscrise, vol. XI-XVI, nr. XIV, vol. III, pag. 229

² Francisc Réti, *Historia Rei Cameralis*, nr. XIV, vol. III, pag. 244

³ www. Oldmaps.geolab.cz-I. Militärische Aufnahmen (Josephinische)

⁴ *Österreichisches Staatsarchiv*, Kriegsarchiv, K VII 146, adus în copie la Arhivele Naționale ale României, Rola 199, Die topographische Beschreibung des Marmarossener Comitats

analizat. Deși se observă un subiectivism al generalului vizavi de o provincie mai puțin dezvoltată și față de locuitorii acestei provincii, precum și o aversiune față de ceea ce el numea *lene și pretenții de nobilitate*, care îi împiedicau pe locuitori de a face progrese semnificative și de a-și îmbunătăți nivelul de trai, totuși unele dintre informațiile oferite ne ajută în studiul istoriei acestei provincii, iar coroborate cu alte surse istoriografice⁵ reprezintă o sursă de informare demnă de luat în considerație.

Lucrarea, întocmită în limba germană, începe prin descrierea geografică a comitatului, a granițelor, a climei. Maramureșul era cel mai îndepărtat comitat nord - estic al Ungariei, învecinat la nord cu Polonia și Moldova, la sud și est cu Transilvania (comitatele Satu Mare și Ugocea), la vest cu comitatul Bereg. Beneficia de o climă temperată, vara venea un pic mai târziu, dar dura mai mult, până la sfârșitul lui noiembrie, când începea să cadă zăpada. Furtunile de aici erau foarte grele, mai ales vara, lucru ce ducea la scumpirea alimentelor în Hust și în celelalte 4 târguri de coroană. Munții erau acoperiți cu zăpadă din octombrie și până în iunie. Cei mai mici munți erau cei de interior și cei mai înalți erau situați la granița cu Moldova și Polonia, cu toții erau acoperiți cu iarbă și pomi; de fapt nu exista în întreg Maramureșul în acea vară un singur munte golaș.

Cu toate că pământul era mănos, existau mari diferențe între localități cu privire la cultivarea terenurilor, pășuni, creșterea animalelor și procurarea mijloacelor de trai în general. La prima vedere se aprecia că dacă locuitorii din această țară ar fi fost puțin mai harnici și s-ar străduiau mai mult ar fi putut să se hrănească bine, dacă nu din belșug, din ceea ce le oferea țara.

Maramureșul era împărțit în comitatul de Sus (ce cuprindea 94 localități) și cel de Jos (ce cuprindea 46 localități), grupate în jurul cele 2 mari domenii fiscale, Hust și Bocicoi ce erau situate în mijlocul comitatului.

Deși era fertil și binecuvântat de natură, Maramureșul era slab populat, oamenii erau apreciați ca fiind puturoși și neglijenți, nestrăduindu-se suficient în activitatea lor și în construcția caselor, îmbunătățirea modului de cultivare a terenului, a fânului, mărirea numărului de vite crescut, lucru ce le-ar oferi posibilitatea de a trăi mai bine.

La fel, dacă ar fi fost exploatată posibilitatea de a vâna cerbi, capre, iepuri, mistreți, urși și lupi, animale de care Maramureșul nu ducea deloc lipsă, s-ar fi putut obține un surplus de carne, care ar fi putut fi valorificat la vânzare pe bani⁶.

În ceea ce-i privește pe locuitori, aceștia erau ucraineni, numiți de autor *Kossyacken*, români, unguri, printre ei locuind și puțini evrei și țigani. După petrecerea a doar 6 săptămâni în Maramureș, autorul nu putea menționa cu certitudine care era procentul naționalităților, avansând ideea că i se părea că ucrainenii erau cei mai mulți și ungurii cei mai puțini.

Autorul vorbea despre ucraineni ca despre urmașii populației care în urmă cu mai mulți ani ar fi sosit în Maramureș din Rusia, prin Polonia și Rusia Roșie (Rutenia, parte componentă a republicii nobiliare poloneze) și s-au stabilit aici. Limba lor era un amestec de rusă stricată, religia le era greco-catolică. Locuiau pe întregul domeniu al Hustului și în cea mai mare parte a domeniului Bocicoi. Autorul i-a descris ca pe cei mai puturoși, și prin urmare, cei mai săraci dintre locuitorii comitatului. Casele lor erau cele mai sărăcicioase, murdare, de fapt erau niște colibe (Galoupe) acoperite cu paie, hainele lor de-abia îi acopereau, se hrăneau cu pâine de mălai și erau dedați alcoolismului. Autorul a apreciat faptul că nu erau oameni urâți, majoritatea erau mici de statură, cu membre mici. O mică parte dintre ei, cei ce locuiau în zonele muntoase de la granița cu Polonia erau oameni impozanți, mai înalți decât restul ucrainenilor, dar nu se putea aprecia exact numărul acestora.

În ceea ce-i privește pe unguri, autorul nu a pomenit decât faptul că aceștia nu locuiau singuri în nici o localitate, mai mult autorul aprecia că pe domeniul Bocicoi și în Comitatul de Sus nu locuiau deloc unguri, aceștia locuind în număr mic în Comitatul de Jos, nereușind să descrie nimic din caracteristicile locuitorilor aparținând acestei națiuni.

Românii, care locuiau începând de la Sighet, în întregul Comitat de Sus, până la granița cu Transilvania și Moldova, aveau, la fel cu ucrainenii aceeași religie, greco-catolică.

⁵ Francisc Réti, *Historia Rei Cameralis*, manuscris aflat la S.J.A.N. Cluj, fond Colecția de documente și manuscrise, vol. 11-16

⁶ Lucrul era imposibil, mai ales pe cetățile fiscale unde locuitorii erau oprii de la a vâna, vânatul fiind monopol seniorial

Despre națiunea română generalul aprecia că era departe de a fi harnică și cu simț economic, dar era preferabilă ucrainenilor.

Hainele, casele și dotările erau la fel de rele ca persoana românilor, totuși era de remarcat că acei români erau nobili sau cel puțin unii se pretindeau a fi nobili. Numărul acestora era foarte mare, și în unele sate, unde erau mai mulți stăpâni de pământ, se găseau probabil 2, care aveau 1-2 iobagi, restul nu dețineau nimic în afara terenului și nu erau în realitate nimic altceva decât țărani săraci cu curte, care se lăudau cu așa numitele lor privilegii.

Nobilii erau de 2 feluri, donatari și armaliști. Primii erau scutiți de la plata tuturor taxelor și impozitelor, armaliștii fiind obligați să plătească impozit domestic, folosit pentru necesitățile comitatului. Generalul aprecia că în cazul în care s-ar fi făcut presiuni din partea autorităților, în vederea probării cu acte a nobilității și privilegiilor, numărul celor ce se pretindeau nobili ar scăzut foarte tare, lucru ce ar fi putut aduce serioase beneficii Maramureșului⁷.

O altă idee, ce s-a răspândit deja în rândul Curții de la Viena, și care se dorea a fi implementată rapid era colonizarea de populație străină, din Steyermark, Tyrol, din Pădurea Neagră sau din Austria Superioară, pentru cultivarea mai rațională a terenurilor agricole, ameliorarea produselor alimentare, precum și ajutorarea inițială a acestora în vederea stabilirii lor în Maramureș, pentru ca acest comitat să devină unul prosper.

În ceea ce-i privește pe meșteșugarii din comitat autorul constata numărul redus al acestora, majoritatea locuind în Sighet. Există o singură excepție la Hust, unde locuia un singur meșter nobil, care sub protecția privilegiilor înșela populația și nu putea fi pedepsit pentru acest lucru, și nu lucra serios, chiar dacă era flămând.

Descrierea detaliată a localităților, cu numărul locuitorilor, religia, limba, naționalitatea, oamenii, îndeletnicirile lor ne oferă informații cu adevărat valoroase despre teritoriul analizat.

Domeniul de Sus era mai mare, format din 94 localități: Sighet, Bocicoi, Kabolo Polyana, Kaszo Polyana, Lunca, Bocko Raho, Borkut, Köröszmezö, Roszuszka, Kratsfalva, Felső Rhona, Aknaraho, Fejerpatak, Vadu Izei, Rozavlea, Ruscova, Szurduk, Câmpulung, Coștiui, Budești, Szlatinka, Glod, Poienile Șieului, Botiza, Ieud, Săcel, Borșa, Petrova, Leordina, Poienile de Sub Munte, Vișeu de Jos, de Mijloc și de Sus, Moisei, Săliște, Bocicoel, Dragomirești, Săliște, Cuhea, Șieu, Sighet, Biserica Albă, Monaster, Virișmort, Rona de Jos, Valea Stejarului, Brusturi, Mokra, Kolocsava, Szinever și Tyuska, Szinever Polyana, Prislop, Novo-Szelicsze, Rekita, Lya-kovitz, Starei Holyatin, Szeles Lonka, Apșa de Jos, de Mijloc, de Sus, Apșița, Berbești, Giulești, Hărnicești, Desești, Crăcești, Hoteni, Breb, Sârbi, Călinești, Văleni, Bârsana, Nănești, Oncești, Cornești, Biserica Albă, Iapa, Sarasău, Slatina, Săpânța, Remeti, Bedö, Tarackö, Kis Kirva și Nagy Kirva, Tirnova sau Kökinyes, Irholcz sau Wilhovze, Nzagova, Nyeresnicze, Ganya și Tereschul, Kalinfalva sau Kalina, Dombo sau Dubova, Also Neresnicze.

Domeniul de Jos era format din localitățile:

Hust, împreună cu cetatea Hust, Iza, Visk, Teceu, Szaldobos, Bustyahaza, Talaborfalva, Dulfalva, Köselmezö, Lipcse, Herincse, Bereszna, Viskomezö, Ökörmezö, Sojma, Hidekpatak, Legnata, Csuszka, Riczka, Kelecsenz, Bukovecz, Iszka, Lipsce-Polyana, Zadnia, Dolha, Broniczka sau Bronko, Kusnyicza, Ravasmezö, Kerecise sau Kerence, Bresznek, Szeklencze, Mihalyka, Vainag, Ujzbard, Sandorfalva sau Schandrova, Csomanfalva sau Csomalova, Eötvesfalva sau Zlotarova, Szelistye, Gernyes sau Kopasna, Kövesligeth sau Drahova, Kricsfalva sau Kricsova, Darva sau Kolodnya, Uglia, Urmezö.

Prezentarea de față se referă doar la câteva localități, alese aleatoriu, localitățile din Plasa Sighet au beneficiat și ele de o prezentare anterioară⁸.

Luând în discuție doar câteva dintre localitățile din Domeniul de Sus locuite și de populație ucraineană, capitala politică a Maramureșului, **Sighet (Szihot)**, era locuit de un număr de supuși ucraineni și români, (20 slujji și 8 slujnice ale nobililor Teleki, Haller, Maroti, Stoica, Szegedi, Pogány), și alți 9 supuși bărbați și 10 femei, ce aveau 10 fiice și 10 fii ce aparțineau Fiscului și erau obligați să lucreze în cultivarea terenurilor din calcaturile orașului și la lucrările legate de trans-

⁷ Acest lucru a avut loc în anii următori, prin Procesele de cercetare a calității de nobili, păstrate la S.J.A.N. Maramureș, prin care o serie de nobili și-au pierdut această calitate, fiind decăzuți din această calitate

⁸ Livia Ardelean, o descriere a comitatului Maramureș; Plasa Sighet, *În Memoria etnologică*, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș, an XII, nr. 42-43, Baia Mare, ian.-iunie 2012

portul sării, care era principala ocupație a locuitorilor). În oraș erau construite 500 case, din care doar câteva erau de piatră și aparțineau nobililor unguri, restul erau construite din lemn, în mod asemănător cu cele din sate. Religia supușilor era cea greco-catolică, fiind îndrumați de 1 preot greco-catolic. În localitate se vorbeau mai multe limbi, germana, maghiara, ucraineana, româna. Și aici locuitorii erau apreciați ca fiind leneși, nu creșteau păsări, nu cultivau grădini de zarzavat, nu vindeau la târgul săptămânal de Vineri untură, ouă, lapte, lemn, vânat, pești, pentru a face rost de bani. Lenea lor era socotită endemică și vinovată inclusiv pentru ineficiența pușinilor meșteșugari germani, care datorită inclusiv numărului mic nu erau stimulați să lucreze.

Hust era un oraș de coroană destul de lung și lat, format din 127 case, din care doar 1 crâșmă era construită din piatră, lemnul fiind barăci mici, rele, construcții nu cu mult mai bune ca la sate, în ele locuind nobili (Réti, Horvát) și simpli locuitori. Curtea regală era pe un etaj de lemn. Toate drumurile, potecile, podurile din oraș erau foarte distruse, de-abia se putea călări sau călători. Între timp s-a construit podul peste fluviul Nagy Ág, pe unde treceau căruțele cu sare de la Coștiui, aflate în drum către Tiszá Ujlák, precum și călătorii. Datorită numărului mic de locuitori, nici aici nu se cultivau cele mai multe terenuri. Fortăreața Hust, situată pe deal și cu înălțimea de 85 klasteri⁹, era construită din stânci pure și cele mai tari pietre, fiind înconjurată de 3 fluvii. Cetatea a ars în urmă cu 3 ani, apoi a fost reconstruită. Nu avea apă proprie, aceasta era adusă zilnic cu butoaiile pe căruțe trase de 6-8 perechi de boi, apa costând anual 273 florini. Fântâna din cetate era ruinată, pivnița deasupra căreia s-a construit s-a ruinat peste fântână făcând ca apa să nu mai fie potabilă. Aici Fiscul administra singura crâșmă.

Numărul locuitorilor (unguri, ucraineni și cu siguranță și pușini români, cunoaștem cazul unei ramuri a familiei Kodra de Berbești stabilită la începutul secolului aici) se ridica la 455, din care 111 bărbați, 126 femei, 109 fii, 109 fiice.

Visk (Vyshkove) era un oraș lung, dar îngust, format din 353 case de lemn rele, scunde, aici neexistând nici o singură casă de piatră, unde locuiau nobili scutiți de la plata taxelor, cetățeni, în total 918 locuitori, dintre care doar 10 erau catolici, 352 greco-catolici (ucraineni), 526 calvini¹⁰.

Locuitorii se ocupau cu cultivarea terenului și cu lucrul la sare, neexistând aici meșteșugari, localitatea având aspectul unui sat.

Câmpulung la Tisa (Dolhe Pole) era bun fiscal în care locuiau 15 iobagi români și ucraineni, din totalul de 222 locuitori. Se ocupau cu agricultura, creșterea animalelor, comerț, lucrul la sare.

Bocicoi (Veliki Bicikiv) era un bun fiscal. Aici se găsea un depozit de sare, pentru sarea exploatată la Coștiui, ce era transportată pe plute pe apă la Szolnok și Szemlen. Aici erau aduse plutele confecționate la Borku t(Kvaszi), Bockoráho (Rahiv) și multe alte locuri unde se confecționau plute, iar Erariul le plătea cu 8 guldeni/bucata. Locul era mai mult un târg decât un sat, format din 140 sate, construite un pic mai bine decât în alte locuri din Maramureș. Locul era situat într-o poziție geografică favorabilă, pe un loc drept, beneficiind de pășuni întinse și de munți nu prea înalți, dar cu iarbă frumoasă și pomi.

Tisa, navigabilă, curgea prin mijlocul localității, iar generalul aprecia că dacă satul ar fi fost mai populat și mai bine lucrat, ar fi putut fi unul dintre cele mai bune din Maramureș.

Numărul locuitorilor se ridica la 593, din care 167 bărbați, 163 femei, 141 fii, 112 fiice, 10 slujitori. Cu toții erau iobagi ucraineni, care beneficiau de asistența religioasă a 2 preoți greco-catolici. Aici era un cazan de fierț țuica, crâșmăritul era bun erarial, locuitorii se ocupau cu cultivarea pământului doar pentru propriile nevoi, fără a avea grădini de zarzavat sau legume, greșeală întâlnită peste tot în Maramureș. Nu creșteau păsări, ocupația de bază fiind transportul sării pe Tisa și pe uscat. Pușina ghindă nu aducea un venit regulat, datorită iernii grele.

Vitele erau păscute pe pășunile montane din munții erariali, unde creșteau și oile pentru care se plătea decimă (1 oaie bătrână/vară pentru 15 oi păscute sau 1 tânără din 10 oi păscute, în cazul turmelor mai mici de 10 oi se plătea 6 creștari/bucată).

Remeți era proprietatea baronului Stoica, ce locuia la Sighet. Aici erau construite 30 case

⁹ 1 klaster era egal cu aproximativ 1,89 m

¹⁰ este vorba de unguri și germani maghiarizați

în care locuiau 174 locuitori (33 bărbați, 36 femei, 55 băieți, 50 fete) ucraineni, care aveau un preot. Trăiau din creșterea animalelor, cultivarea pământului, lucrul la sare. Supușii erau obligați să lucreze 12 săptămâni/an pentru stăpâni și să ierneze o vită. Pescuiau în Tisa, dar datorită deselor perioade de post îi consumau ei, fără a vinde nimic la Sighet unde peștii erau rari și se vindeau scump. Terenul era pietros și drumurile impracticabile. Generalul socotea și aici că s-ar putea îmbunătăți prin hărnicie, gunoiera terenului și extirparea tufișurilor, lucru socotit imposibil datorită lenei națiunii ucrainene.

Körösmező (Frasin, lasinia) este localitatea în care trecea drumul de la Sighet spre Polonia, fiind localitatea cea mai apropiată de Polonia, iar drumul spre Polonia, ce era deja în proiect spre a fi construit, ar ajuta la dezvoltarea localității, iar eventuala colonizare cu munteni germani și apoi ucraineni ar aduce mai multă bogăție. Era un sat foarte mare și lat, format din 200 case foarte late, construite din 2 sau mai multe lemne de stejar puse unele peste altele. Construcția caselor avea aici urmări rele: pe ploaie sau vreme rea, aici se ajungea greu de la o casă la alta, lucru ce ducea la atragerea hoților ce găseau aici adăpost. În munți se aflau bande de hoți, originari din Polonia, vagabonzi din comitatul Maramureș, dezertori din armată, formate din 20-30 persoane, ce erau ajutate de unii locuitori. În pădure își găseau adăposturi comode.

Locuitorii, în număr de 971 (270 bărbați, 270 femei, 92 băieți, 319 fete, 40 slujitori) se ocupau de creșterea animalelor, vacilor, boilor, berbecilor, caprelor, pe pășunile dese și apropiate. Aceștia nu creșteau deloc păsări, în mod normal mâncau lapte și brânză, mai puțină pâine, cultivau puțin mălai și mai puțin ovăz. Munții foarte înalți acoperiți cu tufișuri și iarbă ofereau posibilitatea scoaterii vitelor la pășune contra cost, pentru fiecare vită plătindu-se 12 creițari, boii și caii, necesari transportului, fiind scutiți de la plata acestei taxe. Întrebați de ce satul, deși era întins de-a lungul Tisei, pe o câmpie frumoasă, nu cultiva legume sau verdeață, morcovi, mazăre, linte, fasole, țărani admiteau necesitatea cultivării acestor alimente, dar se scuza deoarece în mai, în septembrie sau în octombrie cădea zăpada. Generalul nu era de acord cu scuza, exprimând ideea că aceste lucruri se cultivau și în țări cu climă mai rece, lenea și indolența locuitorilor, aceeași în tot Maramureșul fiind motivul pentru care se întâmpla acest lucru.

Principală activitate a locuitorilor era confecționarea plutei, deoarece în pădurile crăiești era lemn destul, plutele fiind coborâte pe Tisa la Bocicoi, unde erau cumpărate de Cămară pentru suma de 8 fl./buc, ceea ce aducea locuitorilor un câștig de 18-20 cr./zi. Se discuta despre deschiderea unui firez, care ar aduce venituri importante Cămarii și locuitorilor. O problemă sensibilă era faptul că datorită bogăției pădurilor multe trupuri tăiate din pădure rămâneau acolo și putrezeau, generalul întrebându-se de ce nu coborau plutele la Sighet și de acolo mai departe. Din venitul lor locuitorii erau obligați să întrețină un număr de husari călare, în 1767, numărul lor se ridica la 4, cărora satul le dădea lunar grâu, cereale, fân. Erau obligați să lucreze 40 zile/an robota, dar în realitate lucrau mai mult de 100 zile/an, neexistând o ordine în acest sens, juzii împărțeau populația unde trebuia să lucreze, așa că aceasta nu știa unde putea să se plângă. Locuitorii nu consumau vin, ci țuică. Cele 2 mori arendate, împreună cu crâșma pentru 700 florini, aduceau venituri mari arendatorilor, dar i-au ruinat pe supuși. Produsele se vindeau pe credit, pentru mălai și grâu își dădeau vitele bucată cu bucată și când nu mai aveau nimic fugeau în Moldova sau Polonia.

Roszutska (Rosziska) era o localitate mică, cu 24 case și 100 locuitori, ce se ocupau cu creșterea vitelor, transportul sării pe apă și pe uscat, lucrând și în minele de sare. Aici generalul nu avea prea multe propuneri de îmbunătățire a vieții, poate lucrarea mai eficientă a pământului, pentru a vinde ceva la Sighet și Bocicoi.

Kricsfalva (Kriciovo) era o localitate mică, cu 25 case și 137 locuitori, ce se ocupau cu creșterea animalelor, cultivarea slabă a pământului, transportul sării pe apă și pe uscat, lucrul în minele de sare.

Rona de Sus (Вишня Рівня) era un sat destul de mare, format din 135 case și 582 locuitori, din care 158 bărbați, 162 femei, 136 fii, 110 fiice, 16 slujitori. Principală ocupație a locuitorilor era și aici transportul sării pe apă și pe uscat, lucrul la mina de sare de la Coștiui. În localitate erau 3 preoți greco-catolici ucraineni

Kaboloplyana (Kobilecka Poliana) era un sat foarte mic, în proprietatea Fiscului, format

din 30 de case rele, în care locuiau 155 oameni(44 bărbați, 45 femei, 46 fii, 21 fiice, 9 slujitori). Locuitorii erau de religie greco-catolică, având în sat un preot ucrainean. Erau foarte săraci, având puțin teren agricol, puține vite, câștigându-și existența din transportul sării pe Tisa și pe uscat. Puținele vite le puteau pășuna pe munții crăiești din Bocicoi, contra cost, țăranii plângându-se că taxa de pășunat era prea mare. Densitatea locuitorilor era mică, cultivarea pământului era slabă, deși s-ar fi putut hrăni mai multe persoane dacă locuitorii ar fi fost harnici.

Kaszopolyana (Koszivska Poliana) era un sat mic cu 80 de case în care locuiau 252 locuitori(78 bărbați, 71 femei, 55 băieți, 36 fiice, 12 slujitori). Locuitorii erau greco-catolici, aveau un popă ucrainean, se ocupau cu transportul sării, cultivând pământul foarte puțin. Generalul observă că și-ar putea completa veniturile din vânat, dacă s-ar dori, precum și din creșterea animalelor, deoarece cultivarea pământului nu era o soluție într-un sat înconjurat de munți.

Lunca la Tisa (Luh) era un sat mic, proprietate a Fiscului, format din 61 case, în care locuiau 257 locuitori (69 bărbați, 66 femei, 62 fii, 52 fiice și 8 argați). Se ocupau cu transportul sării, creșterea de animale în număr mic, agricultura, dar generalul este convins că și aici veniturile ar putea fi mărite dacă s-ar crește animale, s-ar vâna și pescui în Tisa, dar locuitorii erau și aici, ca în alte sate ucrainene, puturoși, mulțumindu-se să mănânce pâine de mălai, lapte și brânză, apreciind că popularea satului ar determina un avans economic, prin creșterea numărului de animale, a păsărilor și grădinilor de zarzavat.

Aknaraho (Kosztilszka Rahova) era un sat mare, bun fiscal și ținea de domeniul Bocicoi, format din 170 de case, în care locuiau 913 locuitori, din care 199 bărbați, 115 femei, 269 fii, 217 fiice, 40 argați. Locuitorii își câștigau existența mai ales din confecționarea plutelor, având suficiente lemne în pădurea proprie, și exploatarea sării. Creșterea animalelor era bunicică, dar putea fi și mai bună dacă locuitorii s-ar strădui mai mult, cultivau doar puțin porumb și nu aveau deloc grădini de zarzavat.

Fejerpatak (Gyiloveia) era un mic sat fiscal format din 21 case, în care locuiau 151 locuitori, din care 31 bărbați, 31 femei, 36 fii, 51 fiice, 2 servitori. Se ocupau mai ales de creșterea animalelor, deoarece aveau foarte puțin teren agricol, confecționarea plutelor cu lemn din pădurile fiscale și lucrul la sare

Tribușa (Gylove) era un sat parțial fiscal, parțial aparținea baronului Vécsey, format din 33 case, în care locuiau 158 locuitori (39 bărbați, 38 femei, 34 fii, 33 fiice, 14 argați). Se ocupau cu creșterea animalelor, confecționarea plutelor din lemn din pădurea Fiscului și lucrul la sare

Mokra (Ruska Mokra) era un sat mic locuit de nobili și iobagi, în cele 20 case locuind 124 oameni (20 bărbați, 21 femei, 43 băieți, 34 fete, 5 argați, 1 slujnică). Fiind o localitate mică nu exista preot, ci venea cel din Kalinfalva, nu era învățător sau diac, așa că aici copiii creșteau ca lemnul în pădure, în sat erau destui oameni bătrâni care nu știau nici măcar Tatăl nostru pe dinafară. În sat nu era crâșmă, satul fiind la granița cu Polonia, de unde se cumpăra alcoolul. Nu exista un tricesimator, de aceea se făcea contrabandă cu alcool și vite. Având munți creșteau vite și cultivau cereale, ovăz, orz.

Brustura (Lopuhiv) era un sat mic stăpânit de nobili unguri, format din 27 case, în care locuiau 150 locuitori (28 bărbați, 27 femei, 51 băieți, 40 fete, 4 argați). Deși exista o biserică nu exista preot, ci preotul venea din localitatea învecinată, Kalinfalva. Locuitorii ucraineni erau și aici de religie greco-catolică. Deoarece localitatea era rece, fiind situată în munți înalți, nu se cultiva nimic, ci se hrăneau cu fructe de pădure și cartofi, lapte și brânză. Foametea și sărăcia era omniprezentă. Peștii pe care-i prindeau în Tarasköz, ce curgea pe aici, erau schimbați cu mălai cu satele învecinate. Deși aveau mulți pini datorită pietrelor din apă nu puteau face comerț, deși dacă s-ar pune mâna și s-ar curăța apa s-ar putea vinde lemn. Robota era aici nelimitată (8-12 săpt./an)sau era răscumpărată cu 8 guldeni ungurești, deoarece stăpânii erau departe. Vitele le pășteau pe munții Fiscului, plătind pentru vârat o oaie din 10 sau 1 din 40, în funcție de bunătatea stăpânului.

Kalocsava (Călacea de Sus), împreună cu 5 cătune, avea 153 case în care locuiau 516 supuși, ce aparțineau nobilului Darvai și vicecomitelui român Balea.

Aveau un preot și 2 diaconi, folosiți doar pentru cântatul în strană în biserică.

Szinever-Polyana (Szinevirszka Poliana) aparținea vicecomitelui Balea. Aici locuiau

92 supuși (18 bărbați, 20 femei, 28 băieți, 20 fete, 5 argați, 1 slujnică. Nu aveau preot, erau îndrumați de preotul din Szinever.

Priszlop (Prislip) era un sat mic în care 15 nobili aveau 352 supuși (83 bărbați, 87 femei, 85 băieți, 75 fete, 16 slujitori, 6 slujnice), ce locuiau în 74 case rele și erau îndrumați de 1 preot și 1 diacon.

Rekita (Rekitî) aparținea vicecomitelui Balea. Aici locuiau 90 oameni în 18 case. Nu exista biserică în sat, preotul venea din Bukovar. Plăteau stăpânului 40 guldeni ungurești și 7 săptămâni de muncă. Cultivau ovăz și creșteau puține vite cornute.

Lyachovitz (Liszkovecz) era tot satul vicecomitelui Balea. Aici era 32 case, cu 159 locuitori (37 bărbați, 42 femei, 46 băieți, 31 fete, 1 argat, 2 slujnice). Își răscumpărau robota cu 60 guldeni ungurești și lucrau 7 săptămâni, pentru vâratul a 10 oi plăteau 2 guldeni ungurești. Mâncau lapte, cartofi, hrișcă.

Sztarej-Holyatin avea ca stăpâni 10 nobili, printre care și vicecomitelui Balea. Aici erau 39 case cu 124 locuitori (42 bărbați, 41 femei, 18 băieți, 19 fete, 8 slujitori, 2 slujnice). Mâncau cartofi, hrișcă, creșteau vite cornute.

Ruscova (Visoorosi) era sat parțial fiscal, parțial ținea de nobili diferiți (Teleky, Szaploneczay), fiind format din 87 case, din care 24 erau fiscale, aici locuind 123 locuitori (27 bărbați, 25 femei, 36 fii, 33 fiice, 2 argați). Cei 2 nobili aveau aici 259 supuși (64 bărbați, 59 femei, 75 băieți, 52 fete, 6 slujitori, 6 slujnice).

Poienile de Sub Munte (Ruszkova Poliana) era un sat ce aparținea nobililor unguri Teleky, Szaploneczai, Majos. Era o localitate mare, cu peste 200 case, în care locuiau 981 locuitori. Iobagii lui Teleky erau obligați să confecționeze un număr de plute, pe care stăpânul le vindea la Sighet, la portul sării.

Körtvelyes, (Ruszy, Grusevo) era un sat mic cu 21 case, în care locuiau 160 locuitori ce se ocupau cu creșterea animalelor, puțină agricultură, transportul sării cu plutele pe apă, dar și pe uscat

Coștiui (Coștili), o parte din locuitori ce lucrau la mină ca tăietori de sare erau de naționalitate români și ucraineni.

Slatina (Solotvina) era un sat românesc, format din 60 case, locuit de 364 persoane (74 bărbați, 80 femei, 98 băieți și 112 fete), 10 erau nobili personaliști, 10 erau nobili armaliști, restul erau locuitori simpli. Aici baronul Stoica avea un mic palat și o măierişte. Satul este situat dincolo de Tisa, avea bune beneficii, agricultură bună, locuri bune pentru fân, o parte din pădurile de ghindărit și deoarece satul era situat la o oră de Sighet acolo se puteau obține puțini bani din vânzări, mai ales de peștii pescuiți din Tisa.

Biserica Albă (Belaia Tercva) era un sat românesc format din 44 case nobiliare, în care locuiau 178 oameni (41 bărbați, 44 femei, 43 băieți, 44 slujitori), de religie greco-catolică, îndrumați de 1 popă necăsătorit, 1 diacon, care se ocupa de cântat în biserică și de educația copiilor, deoarece părinții lor erau neglijenți și nu se ocupau de educația copiilor, folosindu-i încă din copilărie la creșterea oilor și vacilor. Alături de casele nobililor în sat mai erau 18 case în care locuiau 71 țărani (18 bărbați, 19 femei, 18 fete, 1 argat). Mulți dintre aceștia nu aveau terenuri proprii, ci iobagi ai nobililor, plătind anual 4 vonás sau 3 fl. și 24 creițari ca răscumpărare a obligațiilor. Toți locuitorii trăiau din cultivarea terenului și transportul sării cu boii de la minele din Coștiui către diferite magazii de sare. Unii dintre ei lucrau la transportul sării pe apă, fiind plutași de meserie, coborând cu plutele și vapoarele pe Tisa către Szolnoc, Tokay și Zemlin. Nu existau pășuni, de aceea locuitorii nu aveau oi. Cultivarea terenului ar putea fi îmbunătățită dacă locuitorii ar fi mai harnici și ar gunoi pământul.

Apșa de Jos (Dibrova) era un sat nobiliar românesc format din nobili personaliști, armaliști și supuși simpli. Aici erau construite 200 case unde locuiau 726 persoane (225 bărbați, 230 femei, 126 băieți, 145 fete). Erau îndrumați de un preot căsătorit, ajutat de 3 diaconi și un cântăreț în strană.

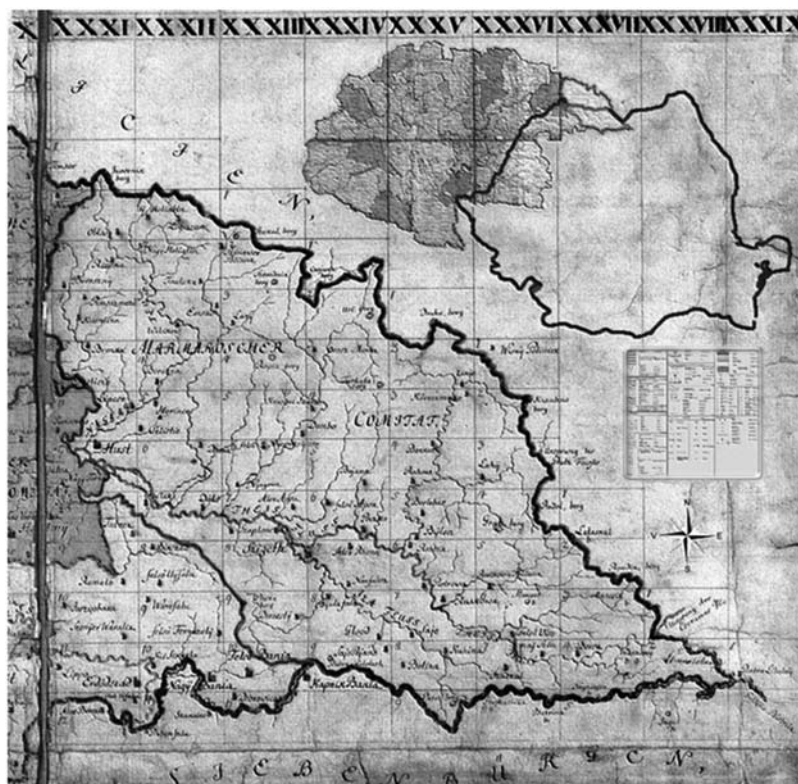
Cei 3 evrei ce locuiau aici arendau cele 3 cârciumi pentru 150 florini/an. Aici erau 2 mori, locuitorii își câștigau existența din cultivarea terenului. Deoarece aveau cele mai frumoase râuri de coasă, din care-și puteau ierna nu doar propriile vite, ci și vite pentru vândut. Aveau și foarte

mulți porci pe care-i hrăneau cu ghindă datorită faptului că majoritatea pădurilor erau de stejar. Deoarece satul era aproape de Sighet oamenii aveau posibilitatea de a procura niște bani, mai ales iarna, din vânzarea lemnului de foc. Generalul remarca că Maramureșul, deși înconjurat de păduri, avea cel mai scump lemn de foc, datorită lenei locuitorilor. Locuitorii își mai completeau veniturile din exploatarea sării.

Apșa de Mijloc (Serednye Voduyane) era un sat românesc locuit de nobili personaliști, armaliști și locuitori simpli. Generalul se îndoia de nobilitatea pretinsă a tuturor nobililor, propunând verificarea legală a documentelor care să le probeze nobilitatea, fiind convins că în urma verificării numărul lor ar scădea. Numărul caselor se ridica la 130, în care locuiau 653 oameni (140 bărbați, 146 femei, 189 băieți, 178 fete). În localitate era 2 biserici, 2 preoți. În timpul în care generalul s-a aflat în localitate aceasta a fost vizitată de vicarul din Sighet, deoarece satul a refuzat să construiască un gard în jurul bisericii. Cei 2 evrei arendau cele 2 cârciumi. Aveau și 2 mori. Restul era ca în Apșa de Jos.

Apșa de Sus (Verhnye Vogyane) era un sat ce aparținea unor nobili unguri, dintre care cel mai mare era familia Pogány. Era socotit împreună cu Apșița ca făcând o comună. În Apșa de Sus erau 40 case, în Apșița erau alte 30 case, în total erau 70 case, în care locuiau 318 locuitori (76 bărbați, 84 femei, 89 băieți, 69 fete). Locuitorii erau ucraineni greco-catolici, aveau un preot și 1 diac. Avea pământuri bune, dar nu le lucrau în mod deosebit, parțial datorită lenei, parțial datorită cantității mari de robotă și datorită execuțiilor comitatului. Beneficiile erau aceleași ca în Apșa de Jos și de Mijloc.

Încercând să concluzionăm, putem afirma că descrierea comitatului, însoțită de hărțile întocmite atunci, ne sunt necesare pentru studiul localităților și locuitorilor din Maramureșul istoric, supus vremurilor, împărțit între 2 țări, dar care a avut pentru câteva sute de ani un destin comun. Tipic pentru Maramureș a fost mulțimea mare de nobili mici români din Plasa de Sus, numărul mare de localități iobăgești stăpânite de nobili în Plasa de Jos. Ocupațiile tradiționale ale locuitorilor erau legate direct de poziția geografică și de apropierea de locurile de exploatare și depozitare a sării, precum și de pădurile dese, din care se confecționau plutele necesare transportului sării pe apă. În ceea ce privește naționalitatea locuitorilor se poate afirma că majoritatea erau români în Plășile de Sus, Cosău, o mare parte din Plasa Sighet, și ucraineni în Plasa de Jos, unde erau mai multe localități, însă o mare parte din ele erau sate mici și foarte mici.

Harta comitatului Maramureș, întocmită cu ocazia măsurătorii josefine

NEUITATUL EPISCOP GRECO-CATOLIC MIHAIL PAVEL

Dr. Viorel CÂMPEAN*

Keywords: Bishop Mihail Pavel, Greek-Catholic, Doina Delacriș, Apșa de Jos, Slatina (Ucraina).

Abstract: The Greek-Catholic Bishop Mihail Pavel (1827-1902) was renowned by numerous achievements during his lifetime, both on ecclesiastic field as well as founder of schools for the Romanians believers. His beginnings in the priesthood took place in parishes situated on the right side of Tisa river (nowadays in Ukraine), where he gained the believers attachment. The paper emphasizes the reverence enjoyed by the Bishop and after its passage to eternity. We reproduced two poems which appeared in a volume of poems signed by a teacher from Beiuș, Doina Delacriș (born Ana Bucur, who lived between 1833-1943). These poems joins other creations that keep alive the memory of a Greek-Catholic Bishop who deserve our esteem, of all Romanians, residents on both sides of the Tisa river.

* *
*

Episcopul greco-catolic Mihail Pavel se bucură de aprecierea comunităților din care a făcut parte, rând pe rând, de-a lungul rodnicei sale vieți. Ne gândim aici la locurile unde a văzut lumina zilei, dar și la instituțiile pe care le-a condus cu vrednicie exemplară¹.

S-a născut în 6 septembrie 1827 la Recea, aproape de Baia Mare, localități situate pe atunci în comitatul Sătmar. Tatăl său, Constantin, a fost învățător și cântăreț bisericesc – „diac” în limbajul vremii – iar mama se numea Maria, născută Ardeleanu. Părinții erau de origine nobilă, ambele familii însă erau scăpătate la ceasul nașterii întâiului prunc din familie, Mihail.

Tatăl său făcea parte din familia nobiliară Pavel de Peteritea, înnobilită în 4 octombrie 1658 de către George Rákóczi. Despre mama sa se spune că „era o femeie bună, blândă, evlavioasă, cruțătoare, harnică și darnică, – virtuți pe care avea să le moștenească, cu atâta prisosință, fiul ei, Mihail”. În această familie s-au mai născut, în afară de Mihail, patru copii: Ileana (măritată cu proprietarul Vultur din Slatina Maramureșului), Demetriu, Ioan (protopop la Slatina) și încă un fecior, mort de tânăr, acasă, lângă părinții de la Recea².

Cinci clase gimnaziale, între 1838-1843, le-a urmat la călugării Minoriti din Baia Mare, unde printre profesori i-a avut pe călugării franciscani Rochuis Marcovici, Eustachie Sujánszky și Paulin Paulini. A absolvit „cu succes strălucit” clasele urmate în acest oraș. Printre absolvenții români ai acestui colegiu, în prima jumătate a secolului al XIX-lea remarcăm numele lui Paul Dragoș (fost vice-căpitan al Chioarului), Florian Gheorghe (paroh la Boiul Mare), Paul Kerticze (Cârțița), Clemente Pop, etc. A conviețuit în bună înțelegere cu colegii săi. Cât despre condițiile de viață în care se făcea atunci școală, se pare că erau deosebit de vitrege³.

Din această perioadă s-a păstrat la oamenii din partea locului o istorioară, auzită de un autor chiar în comuna natală a episcopului: „Într-o zi, când tânărul Mihail Pavel se întorcea de acasă spre Baia-Mare, iată că se întâlnește cu o țigancă vestită pentru descântecele, vrăjitoriile și prezicerile ei. Cât ce l-a văzut, l-a și agrăit: - Dă ceva la baba, domnișorule, să-ți spună de noroc; Dumnezeu să te țină! Tânărul, care nu era deloc superstițios și știa acum și din carte, cât valorează asemenea profeții, fiind bun la inimă și darnic, scoate doi cruceri și-i pune babei în palmă, fără ca să mai asculte boscorodelile ei și își vede de treabă. Din depărtarea, în care se afla acum tânărul Mihail cu însoțitorul său, un coleg de clasă, abia aude aceste cuvinte: - Dumnezeu îți va ajuta și odată vei purta pe cap coroană strălucită, de care se vor minuna multe

¹ Vasile Nechita, *Monografia satului Peteritea*, Satu Mare, 2006, pp. 40-41; Constantin Pavel, *Școalele din Beiuș. 1828-1928. Cu o privire asupra trecutului Românilor din Bihor*, Beiuș, 1928, pp. 192-217; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Satu Mare, 2000, pp. 153-155.

² Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902) la o sută de ani dela nașterea și la douăzeci și cinci dela moartea lui*, Oradea, 1927, p. 7.

³ *Ibidem*, p. 8.

noroades”⁴.

Clasele de liceu sau filosofia, cum se spunea în acel timp, le-a început la Satu Mare. Nedreptățit de unii profesori, la sfârșitul primului semestru, s-a transferat la Cașovia (Kassa, azi Košice, în Slovacia). Cu peripeții a fost drumul până acolo, dar și traiul i-a fost deosebit de sărăcăcios. Atât drumul cât și traiul aveau să îi rămână în amintire toată viața. S-a remarcat într-o discuție publică, astfel că a fost numit „ductor primar”, adică șef al internatului cezaro-crăiesc. Îi era lesne să rămână acolo, i se promitea o carieră de succes ca funcționar de Stat, el dorea însă să-și închine viața neamului și bisericii.

În toamna anului 1846 pleacă la Ungvár (azi Ujgorod, în Ucraina) sediul Episcopiei Greco-Catolice a Muncaciului. Remarcat și aici, a fost trimis de către episcopul Muncaciului - de care ținea atunci Recea - la Institutul „Sf. Barbara” din Viena, pe care în 1848, din cauza sângeroaselor evenimente din timpul revoluției, a trebuit să-l părăsească înainte de terminarea studiilor. A absolvit teologia la Seminarul din Ujgorod, în 1851.

După absolvire, încă în același an, a voit să se căsătorească. În momentul când era pe punctul de a-și împlini vrerea, n-a mai putut, deoarece logodnica sa, o fată de preot din Borșa, a decedat. Drept urmare, hotărăște să rămână celibatar, și să urmeze calea preoției. Potrivit acestui gând și-a găsit „o altă mireasă care nu se îmbolnăvește, nu se ofilește și nu moare în veci: Sfânta Biserică, veșnic tână și frumoasa mireasă a lui Hristos”.

A fost hirotonit ca preot celib de episcopul Muncaciului, Baziliu Popovici, la data de 21 martie 1852. După hirotonire a fost numit notar consistorial la Episcopia Muncaciului și referent pentru credincioșii români din acea eparhie. În anul 1852 a fost trimis paroh în localitatea românească Apșa de Jos (azi în Ucraina), comună așezată pe malul drept al Tisei. Aici ar trebui să precizăm că multă vreme paroh greco-catolic la Apșa de Jos, la distanță în timp de păstorirea lui Mihail Pavel, a fost preotul Ștefan Pop, care și-a încheiat preoția la Turț (este tatăl cunoscutului folclorist Mihai Pop).

Luând ființă Episcopia Greco-Catolică a Gherlei, la care au trecut o mare parte din parohiile românești din eparhia ruteană a Muncaciului, Mihail Pavel a fost chemat în 1856 la sediul din orașul de pe Someș și numit notar consistorial.

În 1860 îi este încredințată parohia Slatinei (azi în Ucraina), cumulând și funcția de protopop al locurilor, iar în 1862 este denumit vicar al Maramureșului. Nebănuț de multe legături există și între Sătmar și localitatea Slatina din Maramureșul istoric. Amintim aici faptul că în Slatina de pe malul ucrainean al Tisei au slujit de-a lungul anilor preoții sătmăreni: Ioan Anderco-Homorodanu, Alexiu Berinde (în calitate de capelan chiar al lui Mihail Pavel) și Ioan Doroș. De asemenea, la Slatina s-au născut alte figuri proeminente ale românismului sătmărean: Nicolae Bota (paroh la Vezendiu) și Athanasie Doroș (cel care a alipit satele din preajma Tarnei Mari la România Mare).

În 1870, călătorind la Roma, vicarul Mihail Pavel a reușit, cu ajutorul mitropolitului Ioan Vancea, care era acolo cu ocazia Conciliului ecumenic Vatican I, să obțină dezmembrarea parohiei române unite Sighetu Marmăției de la eparhia ruteană a Muncaciului și anexarea ei la eparhia Gherlei. Confirmarea trecerii parohiei de la Muncaci la Gherla făcându-se prin decretul Nunțiatunii Apostolice din Viena abia la 18 aprilie 1881, demonstrează cu câtă greutate s-a putut face acest transfer.

Prin stăruințele sale s-a înființat în 1860 „Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș”, cea mai veche societate culturală a românilor și preparandia pentru formarea învățătorilor de la sate. În calitate de vicar al Maramureșului era puternic atras de patrimoniul popular local⁵.

La 1 septembrie 1872, după transferul episcopului Ioan Vancea de la Gherla ca mitropolit la Blaj, Mihail Pavel a fost numit episcop al Gherlei. A fost confirmat de către Papa Pius IX la 23 decembrie 1872 și hirotonit în catedrala din Blaj la 29 ianuarie 1873 prin Mitropolitul Ioan Vancea, iar la 23 februarie 1873 a fost instalat oficial în scaunul episcopal al Gherlei.

Ca ierarh al Gherlei, fiind un bun organizator și versat în administrația bisericească, a pus

⁴ Augustin Paul, *Între Someș și Prut*, București, Minerva, 1905, pp. 26-27, apud Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 9.

⁵ Dumitru Pop, *Folcloristica Maramureșului*, București, 1970, p. 33.

rânduială în problemele cancelariei diecezane, impunând protopopilor și preoților să înainteze regulat, periodic, statistici de informare, pentru a se cunoaște în orice moment starea eparhiei sub toate aspectele, inclusiv cel al învățământului din dieceză.

După câțiva ani de păstorire rodnică la Gherla, la 29 ianuarie 1879, a fost numit episcop la Oradea, transfer confirmat de Sfântul Scaun la 15 mai același an, fiind instalat în noua demnitate la 8 iunie 1879. Activitatea sa pastorală la Oradea e remarcabilă atât prin împlinirile materiale cât și în viața spirituală, la care a stăruit nu numai prin viu grai și îndemnuri ci și prin exemplul său, cerându-le preoților să fie și ei pildă vie pentru credincioșii lor.

Continuând, ca și la Gherla, cu introducerea disciplinei în administrația bisericească, pe lângă publicarea decretelor Conciliului provincial, ținut la Blaj în 1872, prin care s-au adus importante hotărâri, a întocmit personal statute și regulamente pentru toate ramurile administrației bisericești.

La Beiuș a deschis în 1887 internatul de băieți, iar în 1896 a înființat școala civilă (sau medie) de fete, împreună cu internat. A ridicat în localitate o frumoasă casă parohială. La Oradea a renovat catedrala, a zidit o școală de aplicație, a zidit cinci case pentru canonici, a creat Fundațiunea subsidiară Paveliană prin care să fie completate fondurile de pensie ale profesorilor din Beiuș, de ajutorare cu îmbrăcăminte a elevilor săraci și îndeosebi a fetelor orfane, fiice de preot din internatul școlii de fete din Beiuș. A descoperit și amenajat ca loc de odihnă peste vară minunata stațiune climaterică Stâna de Vale. L-a adus la Oradea pe vestitul cântăreț din Slatina, Ioan Dan, numindu-l brigadier silvic, iar acesta, în zilele de iarnă, când nu se putea duce la pădure venea adeseori „să tragă” vlădicului „câte o hore din Maramureș”.

Probabil că de la Samuil Vulcan Episcopia de Oradea nu a avut un conducător de talia sa. Încununarea faptelor sale a fost fundația lăsată posterității. S-a numărat printre cei mai mari mecenai ai neamului românesc, donând de-a lungul vieții pentru beneficiul instituțiilor cultural-politice românești cca. 4 milioane de florini aur.

Episcopul Mihail Pavel a avut de suferit mult, uneori chiar de la românii săi. Presa maghiară, mai ales cea orădeană, l-a atacat cu toată furia. În vara anului 1892, după prezentarea Memorandului la Viena, în seara zilei de 28 iulie, șovini maghiari, incitând și studențimea de la Academia de Drept și „canaliile străzilor”, vociferând și urlând la adresa episcopului Mihail Pavel: „Jos cu mizerabilul valah, puturos, opincar, trădător de patrie, belciug în nasul lui”, i-au zdrobit ferestrele cu bolovani de câte 3-4 kg fiecare.

Demnă de amintit este atitudinea manifestată în 1899 când, împreună cu mitropolitul Victor Mihali au refuzat să fie prezenți la Congresul catolic de ambele rituri, solicitând dreptul de a convoca un Congres mitropolitan propriu.

Pentru meritele sale împăratul i-a acordat distincția de cavaler al ordinului Francisc Iosif I. A fost apoi decorat cu „Coroana de Fier” clasa I, după ce înainte fusese numit consilier intim al împăratului. A fost de două ori la Roma, Sfântul Părinte conferindu-i titlurile de conte roman, asistent la tronul pontifical și prelat papal.

Un eveniment trist s-a produs acolo în 1 iunie 1902, când episcopul greco-catolic Mihail Pavel s-a stins din viață la Băile Slatina. O boală de inimă a curmat firul unei vieți dedicate Bisericii și neamului românesc din părțile Transilvaniei. A fost așezat în cripta bisericii parohiale din Slatina, zidită pe cheltuiala sa. A fost plâns de întreaga Episcopie, deopotrivă înaltul cler, iubii săi preoți și credincioși. A fost prezent directorul Gimnaziului beiușan, Ioan Buteanu, precum și jumătate din corpul profesoral, dar și 10 elevi îmbrăcați în uniforma Internatului. Pe edificiile școlare beiușene fondate de Mihail Pavel, a fost arborat steagul negru, iar porțile principale au fost împresurate cu vâl negru, până la terminarea anului școlar în curs.

Iată cum suna necrologul, publicat în Anuarul Gimnaziului Superior Greco-Catolic din Beiuș: „Spirit nobil, spirit mare depărtatu-Te-ai din mijlocul nostru nu ca călător obosit, ci ca un vultur, bătând cu aripile-Ți preste nori!... Nu Te-am meritat! Recunoștința noastră față de nemărginitele-Ți binefaceri a fost preaomenească, preadebilă, neajunsă. – Ceriul Ți-a împletit cunună binemeritată! Dispărut-Ai ca o suflare lină din mijlocul marilor Tale alcătuiți, spiritul Tău nobil coborî-va însă asupra noastră, veghind preste mărețele-i clădiri, și întărindu-ne, oțelindu-ne credința în Sânta treime de o ființă, iubirea noastră către Dumnezeu și deaproapele, alipirea

noastră către biserică și neam, desăvârșita-ne fidelitate față de patrie, și neclintita-ne supunere față de înaltul Tron. – Sburat-Ai la Ceriuri, ca să dai seamă de lucrul mânilor Tale pre pământ, - trimis vei fi din Ceriuri să păzești alcătuirile tale!... Traiul Ți-l-ai trăit, însă, de acum viața-Ți începe! – Tu cu noi ești, și vei fi, noi cu Tine suntem, și vom fi!”⁶.

Momentul cel mai înduioșător al înmormântării a fost rugăciunea orfanilor. După ultimul „în veci pomenirea lui!”, 11 eleve orfane și cei 10 elevi de la internatul din Beiuș au îngenunchat pe lespede mormântului abia închis și au rostit „din tot adâncul sufletelor lor curate” de trei ori „Tatăl nostru” și tot de trei ori „Născătoare de Dumnezeu”. Se pare că cei care rezistaseră până atunci să nu plângă, după acest moment nu au mai putut-o face: niciun ochi nu a mai rămas neudat de lacrimi...⁷

Pe lespede funerară a fost inscripționat următorul text: „Aici așteaptă învierea morților Mihail Pavel de Peterite, episcop diecezan greco-catolic de Orade, conte roman, asistent al tronului papal, prelat domestic al Sfinției Sale Pontificalui Roman, consilier intim de Stat al maiestății Sale ces. și reg. apostolice, proprie iar al strălucitului ordin Francisc Iosif I., regeneratorul și al doilea fondator al tuturor instituțiilor culturale din acea dieceză, cel mai mare binefăcător al diecezei sale, adormit în Domnul la băile saline din Slatina la 1 Iunie 1902, în anul 75 al etății, 51 al preoției, 30 al diecezei Orăzii. După exemplul Mântuitorului lumii a trecut binefăcând la toți. Dumnezeu să-l aibă între aleșii săi!”⁸.

Episcopul Mihail Pavel s-a bucurat de onorurile compatrioților săi încă din timpul vieții. Astfel, preotul greco-catolic Ioan Clintoc⁹ a scris în anul 1879 *Acrosticonul dedicat cu cea mai profundă devoțiune Ilustrației Sale Prénoratului Domnu Mihailu Pavelu Episcopulu gr. cat. alu Oradii mari, cavalerulu Ordului Franciscu Iosifu I. Preagratiusulului Parinte etc. etc. cu ocasiunea venirii sale prime în Beiușiu în anulu 1879*, tipărită la Oradea „cu Tipariul lui Armeniu Laszky”, o odă ce se întinde, probabil, pe patru pagini¹⁰.

Sigur că de mare importanță este lucrarea monografică a lui Ioan Georgescu, *Episcopul Mihail Pavel. Viața și faptele lui (1827-1902) la o sută de ani dela nașterea și la douăzeci și cinci dela moartea lui*, tipărită la Oradea în anul 1927, de care și noi ne-am slujit pentru elaborarea acestui material.

Amintirea lui a rămas vie în Beiuș mulți ani după trecerea la cele veșnice. Astfel, în volumul *Crâmpie din suflet (Poezii)* al Doinei Delacriș¹¹ sunt publicate două poezii dedicate amintirii bunului ierarh. Reproducem în finalul articolului nostru cele două poezii. În spatele pseudonimului „Doina Delacriș” se află Ana Bucur, care s-a născut la 30 aprilie 1883 în Blaj. După căsătorie a purtat numele soțului, Tașcu. A scris mai multe poezii, dar și numeroase piese de teatru, având o activitate deosebit de bogată cât a funcționat la Liceul Unit de Fete din Beiuș¹². Colegele profesoare de la Beiuș i-au editat în anul 1925 volumul intitulat *Crâmpie din suflet (Poezii)*, „în semn de dragoste colegială”. Între cele 38 de poezii dedicate unor personalități ale istoriei și culturii noastre, am selectat pentru acest material cele două poezii dedicate memoriei episcopului Mihail Pavel, poezii datate în noiembrie 1922 și, respectiv, 1 iunie 1923.

Întreaga operă literară a Doinei Delacriș a rămas în posesia profesoarei Eliza Pavel (născută Ștefănică). Ana Bucur a absolvit Facultatea de Litere și Filosofie în București. În 1926 s-a mutat cu catedra la Craiova iar de acolo la Constanța. A decedat în anul 1943¹³.

Într-un articol relativ recent, Al. Cistelean o consideră pe Doina Delacriș „o poetă de

⁶ *Programa Gimnaziului Superior Gr. Cat. și a Școalelor Elementare din Beiuși pre anul școlastic 1901-1902*, Beiuș, 1902, pp. 128-129.

⁷ Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 74.

⁸ *Ibidem*, p. 75.

⁹ *Ioan Clintoc* (1849-1914), profesor de limba română la Liceul din Beiuș, paroh greco-catolic la Racova și Cheniz (jud. Bihor) a semnat mai multe articole și traduceri în presa românească a vremii. Vezi pentru activitatea și Viorel Câmpean, *100 de ani de la trecerea la cele veșnice a părintelui Ioan Clintoc*, în „Citadela”, Satu Mare, an VIII, nr. 4-12, aprilie-decembrie 2014, pp. 5-7.

¹⁰ *Bibliografia românească modernă (1831-1918), Vol. I (A-C)*, București, 1984, p. 725.

¹¹ Doina Delacriș, *Crâmpie din suflet (Poezii)*, Beiuș, 1925, pp. 15-16.

¹² <http://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/Caluser.pdf>

¹³ Ioan Bradu, *Poezii și prozatorii bihoreni*, Beiuș, 1948, pp. 123-127.

festivități”¹⁴. Nu am putea reduce la doar atât activitatea unei creatoare despre care istoricul literar bihorean Ioan Bradu afirma că, prin scrisul ei, „lirica bihoreană câștigă un suflet înțelegător și bogat în comori literare”.

Episcopul greco-catolic Mihail Pavel merită și acum cinstirea neamului său, și ne gândim și la cei din dreapta Tisei, exemplaritatea trăirii sale fiind un model permanent pentru toți ierarhii și slujitorii Sfintelor Altare.

Episcopului Michail Pavel

Din ceața vremii apuse, aducerile aminte
Ni te trezesc în suflet și-n gând tu ne revii
De câte ori amurgul de toamnă întârziată
Își cerne a lui podoabă de frunze ruginii.

Seninu-ți chip din gândul trecutului răsare, -
Un mucenic aievea, cu suflet nepătat,
Ce n-a știut în lume doar mila și iertarea
Și gând fără prihană în cuget împăcat.

Poteca șerpuită spre rariștea tăcută,
Acolo unde trupu-ți odihna și-a găsit,
E toată semănată de florile iubirei
Aproapelui, pe care tu nu l-ai ocolit.

Ci darnic, mâna-ntinsă a îndulcit durerea
Orfanului, în drumu-i pribeag, fără de rost...
A șters cu milă ochii la cei fără de căminuri,
Le-a dat speranță-n Domnul și pâine și-adăpost.

În piatra nemuririi săpat-ai al tău nume
Între zidiri de unde lumină a isvorât,
Păstrând grai și credințe în ceasuri de apăsare
Până ce al izbăvirii înger din cer s-a pogorât.

Te cată al nostru suflet pe bolta înstelată
Și te revede-n raza ce tremură ușor
Legându-și veșnicia de inimile noastre
În pacea nesfârșită a timpului în zbor...

Și lin picură ruga și lacrămile picur
Cu aducerile aminte în gând când ne revii
De câte ori amurgul de toamnă-ntârziată
Își cerne a lui podoabă de frunze ruginii.

O dormi în tihna blândă a gropii tale somnul
Acelui ce-n viață menirea și-a împlinit
Dincolo de mormântu-ți te urmărește tainic
Cu inimile noastre, trecutul tău slăvit!...

*Noiembrie 1922*¹⁵

¹⁴ <http://revistacultura.ro/nou/2009/12/o-poeta-de-festivitati-doina-delacris/>

¹⁵ Doina Delacriș, *op. cit.*, pp. 15-16.

Episcopului Michail Pavel

E ziua sfântă în care pentru a două zeci și una oară
Trăim clipa durerii în care te-am pierdut,
E ceasul rugăciunii în car' plecăm genunchii
Icoanei acelor vremuri în care te-am avut.

De mult pășiși hotarul vieții spre vecie
Și totuși ni se pare că încă mai trăiești,
C-a tale milostenii îți păstrară nemurirea
Și la orice pas în fapte de bine te-oglindești!

Când clopotele molcom în ceasurile sfinte
Înalță-n tainici șoapte spre ceruri al lor glas
Și-n faptul dimineții și-n umbră de vecernii
Ne îmbie la altare să facem un popas.

Aievea-n licărirea de candelii tremurânde
Prin fumul de tămâie ne pare că răsai
Din lumea-ți asfințită, Apostol de lumină,
De pace și iertare, îndemnuri să ne dai...

Și blând surâde chipu-ți în obscurul unei strane,
Cum stai cu noi alături și alătura te-nchini
La icoana Prea Curatei cu Pruncul Isus în brațe...
Și fruntea-ți scânteiază sub nimbul de lumini.

Iar mâna-ți care-n viață atâtea lacrimi șters-a
Și-atâtea binefaceri în lume-a împărțit,
Se întinde mângâioasă cu crucea ridicată
Spre umilele-ți fiice, pe cari le-ai ocrotit...

Pioase plecăm fruntea subț vraja ta divină,
Pe buze încet ne picur cucernice cuvinte
De rugă adânc simțită purtată în spre tine:
Un umil „Tatăl nostru” de aducere-aminte.

Și-am vrea atunci părerea să nu fie doar umbră,
Ci tu să stai aievea cu noi cum ai mai stat
În tăcuta-ne capelă, dând pilde de-nălțare,
Și din sufletul tău suflet, - așa cum ne-ai mai dat.

Lin își curge crișul apa alunecând la vale
În orașul care-n viață atât ți-a fost de drag...
Tu dormi somnul cel veșnic subț lespedea de piatră
La Slatina în umbra pădurilor de fag...

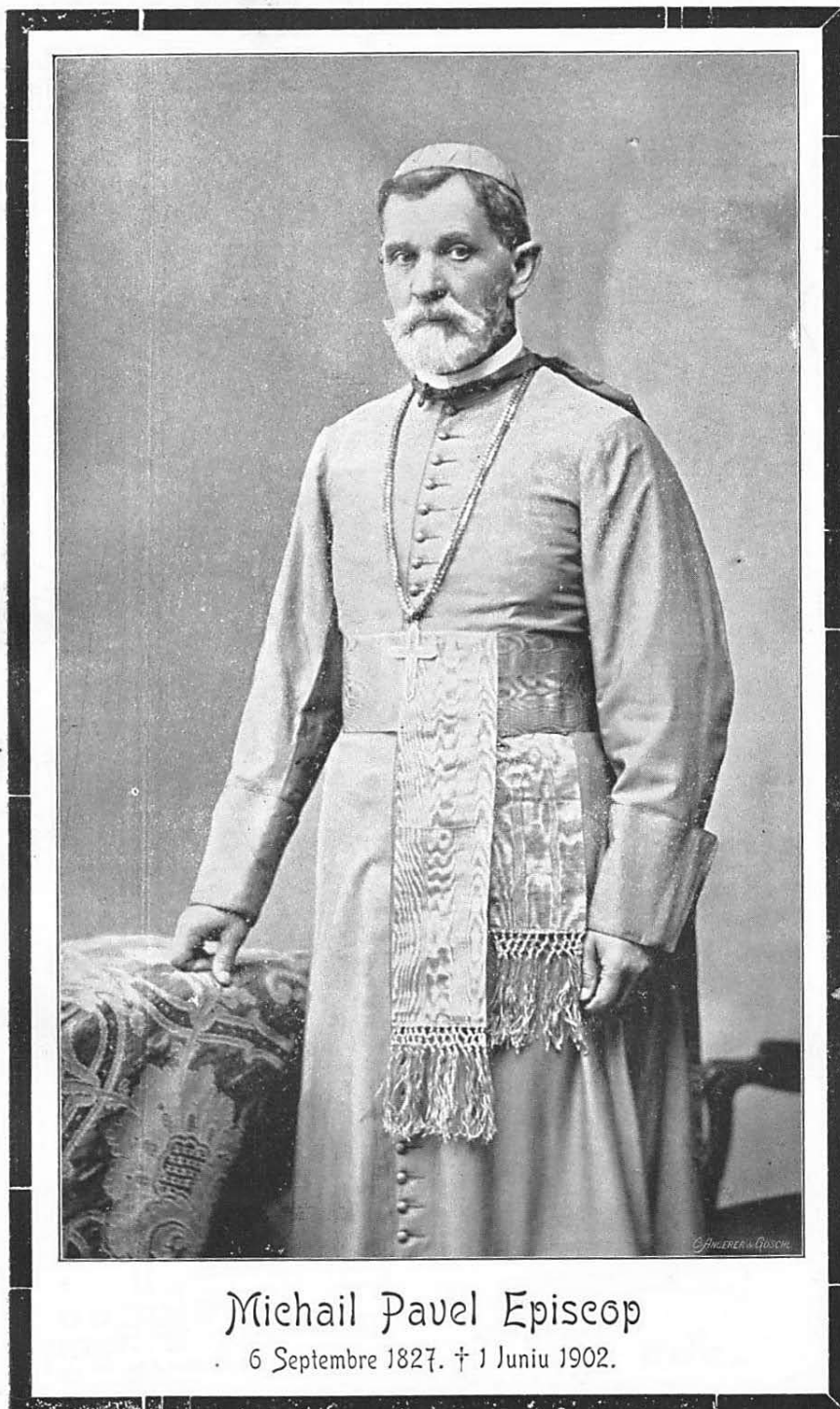
Departă ți-e țărâna și totuși așa aproape
De inima acelor pe care i-ai iubit,
Tu suflet fără seamăn; tu inima de aur,
Tu, stea apusă-n marea eternului slăvit!

O, fie-ți somnul pașnic în lumea ta frumoasă

De liniște cerească, de rugă și de vis.
Căci omul e o taină, un vis e viața toată
Și sufletelor blânde larg cerul li-e deschis.

Din sferele divine în cari sufletu-ți plutește
Coboară-te cucernic Apostol proslăvit,
Să ne ridici o clipă într-o lume mai senină
Din viața de mizerii spre eternul infinit!

1 iunie 1923¹⁶

Pavel Episcop
3

16 *Ibidem*, pp. 17-19.

Biserica din Sat-slatina.

Interiorul bisericii române unite din **Sat-Slatina**.
In fața iconostasului mormântul marelui episcop
binefăcător.

In veci amintirea lui!

Michail Pavel Episcop
6. Septembrie. 1827. † I. Iunie 1902.

Dumnezeu toate le-au făcut,
ale lui Dumnezeu sunt toate!

Spiret nobil, spiret mare depărtatu-Te-ai din mijlocul nostru nu ca călător oboșit, ci ca un vultur, bătând cu aripile-Ți preste nori!.. Nu Te-am meritat! Recunoștința noastră față de nemărginitele-Ți binefaceri a fost preaomenescă, preadebilă, neajunsă. — Ceriul Ți-a împletit cunună binemeritată! Dispărut'-Ai ca o suflare lină din mijlocul marilor Tale alcătuirii, spiretul Tău nobil cobori-va însă asupra noastră, veghiând preste mărețele-Ți clădiri, și întărindu-ne, oțelindu-ne credința în Sânta Treime de o ființă, iubirea noastră către Dumnezeu și deapropoșele, alipirea noastră către biserică și neam, deseversita-ne fidelitate față de patriă, și neclintita-ne supunere față de înaltul Tron. — Sburat'-Ai la Ceriuri, ca se dai sēmă de lucrul mânilor Tale pre pământ, — trimis Vei fi din Ceriuri se pădesci alcătuirile Tale!... Traiul Ți-l'ai trăit, însă deacum viața-Ți începe! — Tu cu noi ești, și vei fi, noi cu Tine suntem, și vom fi!

ARGUMENTE PRIVIND ÎNTOCMIREA GHIDULUI BILINGV ROMÂNNO-UCRAINEAN AL FONDURILOR ȘI COLECȚIILOR REFERITOARE LA COMITATULUI MARAMUREȘ

Drd. Klara GUSETH

Keywords: Maramureș, Romanian-Ukrainian bilingual guide collections, documents, archive.

Abstract: Since its establishment, seven decades ago, the archival documentary heritage of Maramureș has reached to more than 800 funds and archival collections, which include documents starting from 1264, totaling an amount of 8000 ml.

Among this collection are found a large quantity of documents regarding Maramureș county and the villages from the right of Tisa, now in in Ukraine. The most important of them are found in two large funds: Prefecture of Maramureș and Religious Transcripts Collection. The scientific, historical and practical value of the documents from Maramureș Archive collections and from similar institutions in Ukraine is a strong case in terms of the usefulness and necessity of the Romanian-Ukrainian bilingual guide collections regarding Maramureș County.

* *
*

De la înființarea sa, în urmă cu șapte decenii, zestrea documentară a arhivelor maramureșene a ajuns la peste 800 de fonduri și colecții arhivistice, ce cuprind documente începând cu anul 1264¹, însumând o cantitate de peste 8000 m.l.

Din cele peste 800 de fonduri și colecții arhivistice deținute, peste 390 conțin documente create până în perioada 1918/1919, când din teritoriul Maramureșului s-a rupt „grație” negocierilor diplomatice de după Primul Război Mondial, partea de la nord de Tisa. Dintre acestea, foarte multe fonduri și colecții se referă și la trecutul comitatului Maramureș și mai exact la localitățile din partea de nord a râului Tisa. Având în vedere timpul îndelungat pe care l-ar presupune o expunere a tuturor acestor fonduri, am considerat că pentru a promova utilitatea unui **Ghid bilingv al fondurilor și colecțiilor referitoare la comitatul Maramureș**, aflate în păstrarea și administrarea Arhivelor Naționale Maramureș, respectiv cele aflate în păstrarea unor instituții similare din Ucraina, este suficient să facem referire doar la 2 dintre acestea.

Unul dintre cele mai importante fonduri îl reprezintă **Prefectura Județului Maramureș**, care abundă în informații relative și la istoria localităților din comitatul Maramureș de la nord de Tisa, fond creat de unul dintre cele mai extinse din punct de vedere teritorial comitate din Transilvania și Ungaria (un teritoriu de 10.000 km², situat între Galiția, Bucovina, Transilvania, comitatele Satu Mare, Ugocea, Bereg). Acest fond reprezintă fără doar și poate cel mai valoros fond, având în vedere vastul teritoriu la care se referă, vechimea, și nu în ultimul rând tematica diversă a informațiilor din documente. Fondul însumează o cantitate de peste 620 m.l. de documente scrise în limbile latină, maghiară, germană și română ș.a.m.d., create în perioada anilor 1406²-1950, din care documentele anterioare anului 1919 reprezintă cca. 480 m.l. de documente, cifre revocabile, având în vedere existența unor fragmente mici de fond neprelucrate arhivistic (peste 30 m.l, create probabil începând cu anul 1329, păstrate în original sau în copie). Printre acestea se regăsesc și documente create de cele 5 orașe de coroană, în completarea celor păstrate la Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia. Documentele Fondului **Prefectura Județului Maramureș** sunt grupate pe serii (cca. 70), cu mențiunea că nu toate seriile reprezintă rezultatul organizării arhivei de către creator (ex. *Acta Politică, Acta Judicialia, Acte Financiare, Comitetul administrativ* etc.) ci și creații artificiale, legate de numele arhivarilor care au prelucrat documentele acestui fond începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea (*Familii nobile maramureșene, Rákóczyana* etc.). Documentele fondului oglindesc aspecte importante din viața economică, socială, politică și culturală a Maramureșului și nu numai, de-a lungul a peste cinci secole. Dintre seriile fondului amintim: *Seria diplome privilegiale* (diplome privilegiale, de înnobilitare, mandate regale, scrisori de punere în stăpânire, scrisori de donație, blazoane nobiliare); *Familii nobile maramureșene* (documente de atestare a unui număr de 835 de familii nobile maramureșene); *Protocoale de ședințe ale Congregației Comitatului* (registre cu procese verbale

¹ Fondul *Familia Irinyi din Irina*, act 1/1264.

² *Seria Documente privilegiale*, nr. 1/1406.

ale adunărilor generale și ale ședințelor extraordinare și ședințelor mici ale comitatului Maramureș); *Documente ordonate pe probleme* (acte privind personalul instituției comitatului, conscripțiile populației și ale nobililor, precum și averea lor, documente referitoare la contribuțiile locuitorilor, probleme militare, ajutorarea nevoiașilor, documente referitoare la răspândirea unor boli epidemice, rezolvarea unor probleme administrative, descrierea hotarelor localităților comitatului, documentele unor construcții publice); *Seria Acta politica* (acte administrative, politice, economice, juridice, militare, acte urbariale și documente de altă natură ce au fost înaintate și dezbătute în cadrul comitatului, inclusiv rescriptele și rapoartele înaintate către forurile superioare, precum și corespondența cu alte comitate); *Documente feudale separate din colecția „Familii străine de Maramureș* (corespondență referitoare la întreținerea trupelor armate austriece și în special a cetății Hust, documente cu privire la transportul sării, plata impozitului, probleme de cult, de învățământ, soluționarea unor conflicte ivite între moșieri și iobagi); *Actele financiare ale comitatului Maramureș* (tabele cu evidența contribuției pe localități și plase, tabele cu evidența impozitului repartizat în bani și în natură pentru întreținerea armatei încartiruite, scrisori cu plângerea locuitorilor din diferite localități împotriva impozitelor mari, liste cu recruții încorporați, acte justificative privind achitarea salariilor funcționarilor comitatului, tabele nominale și chitanțe cu referire la achitarea diferitelor lucrări de reparații și de întreținere efectuate în beneficiul comitatului); *Colecția „Petrovaiana”* (colecție de documente referitoare la 126 de localități din Comitatul Maramureș, majoritatea acestora reprezentând depoziții de martori în procese civile și penale - delimitări de proprietăți, furturi, tâlhării, vătămări corporale, omucideri - socoteli financiare ale juzilor sătești, impuneri la dări comune, dări pentru armată ale nobililor și nenobililor); *Registre diverse* (diferite conscrieri: ale gospodăriilor populației (1700), ale familiilor de iobagi și nobili fugiți sau emigrați din comitat (1711-1732), ale familiilor nobiliare și de iobagi (sec. XVIII-XIX), evidența privilegiilor nobiliare din perioada 1629-1751, întocmită în 1812); *Conscripții dicale* ale localităților aparținătoare Comitatului Maramureș, pe plase; *Conscripții urbariale* (tabele cu clasificarea localităților comitatului, documente urbariale întocmite la nivel de plasă comitatului, actele conscripțiilor urbariale ale localităților din comitat); *Actele Comisariatului Militar Regal al comitatului Maramureș* (acte rezultate în urma exercitării atribuțiilor de către comisarului militar regal: conducerea comitatului, activități politico-administrative, asigurarea liniștii, siguranței și ordinii publice, supravegherea conscripțiilor și recrutărilor militare, construcții de poduri, luarea de măsuri edilitare, bisericesti, școlare, supravegherea administrării comunelor, gestionarea impozitelor directe, încartiruirea armatei etc.); *Comisia Administrativ Silvică* (evidența proprietarilor, tabele nominale ale nobililor posesori de proprietăți comune, ale foștilor urbarialiști și ale posesorilor de proprietăți comune din orașele de coroană din 1864-1913, hărți ale unor perdele forestiere, hărți forestiere economice, hărți ale pădurilor foștilor urbarialiști, schița potecilor comunale de pe teritoriul Comitatului Maramureș, schițe ale unor diguri din 1888-1918); *Oficiul de Construcții a Comitatului* (liste cu evidența drumurilor existente pe teritoriul comitatului Maramureș cu menționarea localităților, lungimea drumurilor, a pădurilor și a punctelor de vamă existente, liste cu evidența cheltuielilor Oficiului de construcții al statului din comitat pentru întreținerea drumurilor și evidența îngrijitorilor de drumuri din comitat); *Comisia Ruteană a Comitatului Maramureș* (procesele-verbale întocmite cu ocazia adunărilor comisiei rutene, hotărâri luate de comisie referitoare la înființarea cooperativelor de credit și de consum, exploatarea pădurilor, emigrarea populației, rapoarte ale comitetului suprem, în calitate de președinte al comisiei rutene, în diferite probleme); *Actele comitetului suprem al comitatului, Registre contemporane de evidență și acte ale vicecomitetului ș.a.m.d.*

Cel de-al 2-lea fond la care ne vom referi îl reprezintă în fapt o colecție, ***Colecția Matricole Confesionale***, structurată în 2 serii distincte: *Matricole Confesionale* și *Foi matricole confesionale*, întocmite cu scopul de a înregistra evenimentele considerate esențiale în viața credincioșilor (naștere, cununie, deces).

În localitățile din comitatul Maramureș, ca peste tot în Transilvania sau Ungaria, introducerea registrelor confesionale (de evidență a nașterilor, căsătoriilor și deceselor) nu s-a făcut concomitent pentru toate confesiunile, ci în funcție de hotărârile și dispozițiile forurilor ecleziastice superioare, precum și în funcție de legile emise de forurile de stat. Matricolele confesionale continuă să fie întocmite și după introducerea în anul 1894 a registrelor de stare civilă.

În ceea ce privește bogata serie *Matricole confesionale*, aceasta cuprinde inclusiv matricolele confesiunilor din comitatul Maramureș de la nord de Tisa. Spre exemplu, matricolele create la Sarasău pentru perioada 1872-1886, confesiunea izraelită, sau la Sighetu Marmăției, confesiunea izraelită, pentru perioada 1851-1895 și romano-catolică pentru perioada 1860-1919, cuprind nașteri, căsătorii sau decesele survenite în peste 50 localități aflate astăzi pe teritoriul Ucrainei (Alsóapsa, Alsókálfalva, Alsónyeresznice, Alsószelistye, Apsica, Bedőháza, Benecső, Brusztura, Bustyaháza, Csománfalva, Darva, Dombó, Dulfalva, Fejéregyháza, Felsőapsa,

Felsőnyeresznice, Gánya, Irholc, Kaszópolyána, Kerekhegy, Királymező, Kirva, Kiskirva, Kökényes, Kőrösmező, Körtvélyes, Kövesliget, Középpapsa, Lonka, Nagykirva, Nagytécső, Németmokra, Nyagova, Oroszmokra, Pelesalja, Szlatina., Széleslonka, Szlatina, Talaborfalva, Taracköz, Tereselpatak, Tiszafejéregyháza, Uglya, Újbárd, Úrmező, Vajnág)

În anul 1827, statul decide predarea și conservarea în arhiva autorităților civile a exemplarului al II-lea din matricolele profesionale (foi matricole profesionale) lege care recunoaște totodată caracterul de acte publice și de autenticitate legală a matricolelor profesionale. Astfel pe lângă registre, profesiunile erau obligate să întocmească duplicate ale acestora, pe care le depuneau, periodic, la instituția comitatului. Aceste duplicate s-au întocmit până în anul 1895, când potrivit hotărârilor și dispozițiilor din acea perioadă au fost introduse Registrele de stare civilă create de către administrația de stat.

La fel ca și matricolele (registrele) profesionale și foile matricole profesionale se referă printre altele la nașteri, căsătorii, decese survenite în peste 100 de localități aflate astăzi pe teritoriul Ucrainei, cu mențiunea că limita cronologică a acestora coboară până la anul 1828, depășind cel puțin din acest punct de vedere importanța matricolelor profesionale. De asemenea trebuie subliniat faptul că majoritatea dintre acestea se referă la profesiunea greco-catolică, iar altele la profesiunea izraelită, romano-catolică, reformată.

Alsókőrösmező	Lipcse
Alsónyeresznice	Lipcsepolyána
Apșa de Jos	Lyahovec
Apșa de Mijloc (parohia Inferioară și Superioară)	Mihályka
Apșa de Sus	Németmokra
Bedeu	Nyagova
Berezna	Ocna Rahău
Bereznik	Ocna Slatina
Biserica Albă	Oroszmokra
Bistra de Jos	Ökörmező
Bistra de Sus	Ötvösfalva
Bocicoi-Rahău	Pârâu Rece
Brusztura	Peri
Bukovec	Pilipecz
Bustyaháza	Plessa
Csománfalva	Ripinye
Darva	Rosztoka
Dolha	Sándorfalva
Dombó	Plasa Sighet
Dulfalva	Sófalva
Felsőkőrösmező	Száldobos
Felsőnyeresznice	Szeklencze
Gánya	Széleslonka
Gernyés	Szinevér
Herincse și Monostor	Szinevérpolyána
Holyatin	Talaborfalva
Hust	Taras
Husztbaranya	Târnavă
Husztcsebrény	Teceu
Husztköz	Talaborfalva
Irholc	Taras

Iszka	Târnava
Kabolapolyána	Teceu
Kalocsa	Teceu-Taras
Kalocsa Imsád	Tereselpatak
Kaszópolyána	Tyuska
Kelecsény	Toronya
Kerecke	Trebusa
Kerekhegy	Uglya
Keselymező	Újbárd
Kirva Mare	Újholyatin
Kirva Mică	Úrmező
Kövesliget	Vajnág
Kőrösmező	Visk
Krasznisora	Vucskómező
Kricsfalva	Zádnya
Kusnica	

Pe parcursul prelucrării Foilor Matricole Confesionale a fost identificată o cantitate de 0,50 m.l. de documente create de către administrația publică pentru unele localități care aparțineau Comitatului Maramureș înainte de 1918 (Apșa de Jos, Apșa de Mijloc, Ocna Slatina și Visk), documente din perioada 1934-1943.

În urma Tratatului de pace încheiat la Saint-Germain-en-Laye în 10 noiembrie 1919, partea nordică a Comitatului Maramureș, reprezentând 2/3 din teritoriul acestuia a fost înglobat Cehoslovaciei. Prin primul Dictat de la Viena din 2 noiembrie 1938, partea sudică a Subcarpatiei a fost realipită Ungariei, care, la 15 martie 1939, reușește, prin ocuparea centrului acesteia, să anexeze întreaga provincie.

În anul 1940 s-a reînființat Comitatul Maramureș, unitate administrativ-teritorială care avea în componență plășile Dragomirești, Ocna Șugatag, Sighet, Teceu și Vișeu de Sus, plăși situate în partea sudică a Maramureșului istoric (plășile din partea nordică Huszt, Rahó și Ökörmező au rămas Ungariei, după 1945 fiind alipite Ucrainei).

Duplicatele de stare civilă au fost create de către administrația publică cehoslovacă și maghiară pentru unele localități din fostul Comitat Maramureș, fapt care presupunea că nu se justifică includerea lor în cadrul *Colecției Matricole Confesionale* deja constituită în cadrul SJAN Maramureș. Fiind vorba de documente create în perioada 1934-1943, acestea s-au constituit într-o serie distinctă în cadrul Fondului 743 - Colecția Registre Stare Civilă. Documentele sunt scrise în limba slovacă și maghiară, cu caractere latine.

Valoarea științifică, istorică a documentelor (din fondurile administrative: *Prefectura Maramureș*, *Primăria Orașului Vișc* cu documente din 1700-1839, *Primăria Orașului Sighet*, fondurile eclesiastice etc.) sau cea practică a documentelor (dosarele de carte funciară pentru localități aflate astăzi în Ucraina, din cadrul *Colecției Oficiul CF. Sighet*) etc., documente în baza cărora cetățenii pot să-și reconstituie și drepturile de proprietate, precum și valoarea științifică și practică a documentelor din cadrul fondurilor și colecțiilor unor instituții similare din Ucraina, reprezintă argumente solide în ceea ce privește utilitatea și necesitatea unui **Ghid bilingv româno-ucrainean al fondurilor și colecțiilor referitoare la comitatul Maramureș**.

FONDUL DE CARTE VECHĂ AL BIBLIOTECII JUDEȚENE SATU MARE. REPERE PRIVIND ZONA TISEI SUPERIOARE

Drd. Marta CORDEA*

Mots-clés: livre ancien, bibliophilie, Nae Antonescu, du Nord-Ouest, supérieure Tisa

Résumé: La section „Collections spéciales et le fonds du patrimoine” au sein de la Bibliothèque du Comté de Satu Mare abrite un précieux fonds de publications anciennes, des livres, des périodiques et des manuscrits. Aussi, dans cette section fonctionne L'Atelier Mémorial „Nae Antonescu”. La première partie de l'article fait une brève présentation du contenu de ce fonds à son bibliophile de rareté, et le second se rapporte aux volumes de l'histoire locale et la région du Nord-Ouest, se concentrant sur les publications qui sont considérés d'une importance spéciale pour la Tisa supérieure. En plus des informations sur la structure et les auteurs des volumes, sont mis en évidence aussi les critères bibliophiles des spécimens de la collection de Satu Mare.

* *
*

Secția „Colecții speciale și fond de patrimoniu” din cadrul Bibliotecii Județene Satu Mare este, după cum se știe deja, depozitara unui valoros fond de carte veche, format prin comasarea altor fonduri anterior constituite¹. Din anul 2011, tot în cadrul acestei secții, s-a amenajat, prin achiziționarea bibliotecii regretatului cărturar Nae Antonescu² un atelier memorial, care cuprinde numeroase volume din domeniul istoriei și criticii literare, cărți vechi din perioada interbelică, rarități bibliofile, publicații periodice vechi, dar și o serie de manuscrise aparținând lui Nae Antonescu, dintre care unele inedite. Atelierul Memorial „Nae Antonescu” este deosebit și datorită faptului că aici se păstrează un număr mare de portrete ale unor oameni de cultură români și străini, în mare parte mai puțin consacrate de literatura de specialitate.

Colecția de carte veche se ridică la peste 86000 volume, fiind formată din carte tipărită, manuscrise și periodice. Pot fi consultate aici, pornind de la cele cinci incunabule, publicații vechi din secolele XVI-XVIII, precum și carte românească și străină din secolul XIX și începutul secolului XX. O mare parte a cărților străine din secolele XVI-XVIII sunt realizate la case de editură celebre, aparținând centrelor tipografice europene de prestigiu³, precum cea a lui Aldus Manutius, a Elzevirilor, a familiei Plantin, cea a familiei de Tournes, cea a familiei Estienne, a lui Sebastian Gryphe, Sigismund Feyerabend, tipografia lui Iohannes Froben și Nicolaus Episcopus etc. Există unicate și ediții prime, ca de exemplu ediția primă a versurilor lui Titus Vespasianus Strozzius, tatăl și Hercules Strozzius, fiul, apărută în tipografia aldină în 1513, ediția primă a lucrării *Schediasmata poetica* a lui Paulus Melissus Schede, publicată în anul 1575 la Frankfurt

¹ Cuprinde volume care au aparținut fostelor licee reformatate din Satu Mare și Sighet, ale Școlii Piariste din Carei, ale Muzeului Raional Carei, precum și de la alte instituții din această zonă.

² Nae Antonescu (18 decembrie 1921, Terebești, jud. Satu Mare – 18 iunie 2008) istoric literar, publicist, profesor. A absolvit Școala Normală la Oradea (între 1936-1940), apoi și-a continuat studiile la Școala Normală din București, absolvind în 1943. În 1949 a absolvit Facultatea de Litere și Filosofie la Cluj. După instaurarea comunismului, pentru ideile sale politice (a fost un apropiat al național-țărăniștilor) a fost arestat. Și-a desfășurat activitatea ca profesor și director la Școala Generală din Terebești, dar a predat și la Școala tehnică de exploatare C.F.R. Satu Mare (1955-1960) și, pentru o perioadă a condus destinele Casei Corpului Didactic Satu Mare. Fiind precupat de fenomenul revuistic a publicat următoarele volume: *Scriitori uitați*, (Cluj-Napoca, 1980), *Reviste literare conduse de Liviu Rebreanu* (București, 1985), *Jurnal literar: monografie* (Iași, 1999), *Reviste din Transilvania*, (Oradea, 2001), *Reviste literare interbelice* (Cluj-Napoca, 2001), *Scriitori și reviste literare din perioada interbelică* (Iași, 2001), *Revista Fundațiilor Regale. Monografie*, (Satu Mare, 2006). De asemenea, a îngrijit apariția mai multor volume și a publicat articole în reviste de prestigiu, dintre care amintim: „Ardealul”, „Aurora”, „Convorbiri literare”, „Cultura creștină”, „Familia”, „Limbă și literatură”, „Lucașfăruș” (Sibiu), „Revista de istorie și teorie literară”, „România literară”, „Steaua”, „Transilvania”, „Tribuna”, „Universul literar”, „Viața”, „Viața românească”. Postum i-au mai apărut volumele *Din presa sătmăreană de altădată*, Satu Mare, Editura Citadela, 2013, îngrijit de dr. Viorel Câmpean și Marta Cordea, *Scriitori uitați*, reeditat în 2011, *Reviste literare interbelice*, reeditat în 2012, ambele la Editura „Dacia” din Cluj-Napoca.

³ Dintre aceste centre, amintim: Amsterdam, Anvers, Augsburg, Basel, Bardejov, Berlin, Dillingen, Erfurt, Frankfurt am Main, Frankfurt am Oder, Geneva, Halle, Hanau, Heidelberg, Herborn, Ingolstadt, Insbruk, Jena, Köln, Lausanne, Leiden, Leipzig, Lich, Londra, Louvain, Lyon, Magdeburg, Marburg, Monbeliard, Neustadt an der Hardt, Nürnberg, Paris, Praga, Roma, Speyer, Strasbourg, Tübingen, Veneția, Viena, Wittenberg, Zerbst, Zürich.

pe Main. Volumele *Harmonia ex tribus evangelistis composita*, Geneva, 1595 și *Institutionis christianae religionis a Ioanne Calvino conscriptae*, Londra, 1584 sunt unicate în Transilvania.

Dintre tipăriturile aparținând secolului al XVII-lea este considerată rară ediția primă a lucrării istoricului grec, Ioannes Cinnamos, *De rebus gestis imperatores Constantinopolis Ioannis et Manuelis Comnenorum historiarum libri IV*⁴, din 1652. Dintre volumele de secol XVII, deosebit de valoroase se consideră a fi și tipăriturile realizate în officina elzeviriană: Ioannes Barclaius. *Argenis*, 1627, *Satyricon*, 1637, Ioannes Meursius, *Atticarum lectionum*, 1617, Publius Ovidius Naso, *Opera*, 1661, Titus Livius, *Ab Urbe condita*, 1664 și diferitele ediții ale operei lui Daniel Heinsius.

Dacă la fondul de carte din secolele XV-XVII predomină lucrările în limbile latină, germană, maghiară și greacă, secolele XVIII-XX sunt reprezentate cu predilecție de opere redactate în limbile maghiară, germană și franceză. Sunt prezente, de asemenea, și opere scrise în principalele limbi europene, în diferite limbi orientale și ebraică.

În ceea ce privește cartea românească, se regăsesc în colecție 11 volume de carte veche românească (1508-1830), precum și volume publicate în secolele XIX-XX (primele decenii).

Dintre manuscrise (cel mai vechi este un *Liturghier slavon*⁵, copiat la Putna în 1585), un manuscris aparținând poetului Csokonay Vitéz Mihály și altul aparținând tânărului Divéki Ferencz au fost valorificate prin publicarea unor ediții critice⁶.

Periodicele sunt reprezentate de publicații tipărite atât în străinătate (mai cu seamă pe teritoriul Ungariei), cât și în țară, noi considerându-le mai importante pe cele aparținând spațiului sătmărean: „Szamos”, „Szatmár”, „Szatmár és vidéke”, „Szatmári gazda” etc. Din secolul al XVIII-lea, cel mai valoros periodic îl reprezintă *Die Horen*, apărut la Tübingen în 1795 sub redacția lui Friedrich von Schiller.

Nu vom încheia această parte introductivă de prezentare a fondului, fără a menționa sumare informații referitoare la cele cinci incunabule pe care le deținem :

1. Theocrit. *Idyllia*; Theognis. *Sententiae elegiacae*; Cato. *Disticha (vulgo disticha catonis)*; *Sententiae septem sapientum*; *De invidia*; Hesiodus. *Opera et dies. Theogonia*. Volum apărut la vestita imprimerie a lui Aldus Manutius în anul 1495 la Veneția.

Conform catalogului național al incunabilelor⁷ în România mai există doar alte două exemplare ale acestei ediții: la Biblioteca Națională a României, filiala Batthyaneum (SR Inc VI 41) și la B.A.R. (III 46062).

2. Aristophanes. *Comoediae novem*. I-VII. [Gr.] Ed. Marcus Musurus.

Volumul cuprinde, în primă ediție aldină, nouă comedii: *Plutos, Norii, Broaștele, Cavalerii, Acharnienii, Viespile, Păsările, Pacea, Adunarea femeilor*. Volumul a apărut tot la imprimeria lui Aldus Manutius în 15 iulie 1498. Graesse⁸ o consideră prima ediție, rară și frumoasă. Conform catalogului național de incunabule⁹, în România mai există doar alte două exemplare ale acestei ediții: la Biblioteca Națională a României, filiala Batthyaneum (inv. C 1506) și la B.A.R. (III 43045). De altfel, este singurul incunabul din România care cuprinde opera lui Aristofan.

3. Cicero, Marcus Tullius. *Commentarii questionum Tusculanarum*.

Incunabulul, reprezentând lucrarea *Tusculanae disputationes* a scriitorului latin Marcus Tullius Cicero a fost tipărit la Veneția la 17 iulie 1499. În *Index rariorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis* referitor la acest incunabul apare mențiunea: „editio rarior”¹⁰. Incunabulul este menționat și în volumul lui Graesse¹¹.

⁴ Marta Cordea, *Ediția primă a cronicii lui Cinnamos*, în revista „Biblioteca”, București, An XIII, Nr. 4, 2003, pp. 119-120.

⁵ Elena Bărnăuțiu, Marta Cordea, *Un manuscris din 1584 realizat la Mănăstirea Putna*, în „Satu Mare. Studii și comunicări”, XI-XII, 1994 – 1995, Muzeul Județean Satu Mare, pp. 289-299.

⁶ Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna, „Jöszte poétának”: *Egy ismeretlen Csokonai-versgyűjtemény*, Budapest, Irodalomtörténeti Füzetek, 156, Argumentum Kiadó; Karácsonyi Károly, *Hajnalban kialudt gyertyaláng. Divéki Ferenc (1848-1869) szatmári botanikus munkássága*, Zilah, 2014.

⁷ Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, București, Cimec, 2007, p. 357, T 12.

⁸ Johann Georg Theodor Graesse, *Tresor de livres rares et precieux*, Milano-New York, 1950, vol. 1, p. 206.

⁹ Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *op. cit.*, p. 146, A 105.

¹⁰ *Index rariorum librorum Bibliothecae Universitatis Regiae Budensis*, Buda, 1780, Pars I, pp. 264-266.

¹¹ Johann Georg Theodor Graesse, *op. cit.*, vol. 2, p. 178.

Conform catalogului național de incunabile¹² în România mai există doar încă un singur exemplar ale acestei ediții, la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca (Inc. 69).

4. Marcus Tullius Cicero. *De officiis. Laelius de amicitia. Cato maior de senectute. Comm[entarii] Martinus Phileticus. Paradoxa Stoicorum*. Acest incunabil a apărut în anul 1500 la Veneția. Conform catalogului național de incunabile¹³ în România există doar două exemplare ale acestei ediții: la Biblioteca Județeană Satu Mare (IV 126) și la Biblioteca Județeană Timiș (IV 3).

5. Gratianus. *Decretum*. Incunabilul a apărut la 1 septembrie 1486, la Basel în tipografia lui Michael Wensler, cu comentarii aparținând lui Bartholomaeus Brixiensis. Lucrarea este cunoscută sub numele de *Decretum* sau *Concordantia discordantium canonum*. Este singurul exemplar din România (conform catalogului național de incunabile¹⁴), existând doar 11 exemplare în lume (potrivit „Incunable Short Title Catalogue” tipărit de British Library). Celelalte exemplare se găsesc în SUA, Olanda, Germania Belgia, Polonia și Ungaria.

Un loc important în componența colecțiilor speciale sătmărene îl ocupă și volumele de istorie locală și ale regiunii de nord-vest. Pe lângă cele trei monografii referitoare la orașul și vechiul comitat Satu Mare¹⁵, de mare folos pentru cercetătorii zonei privind Tisa superioară, s-au dovedit câteva volume de istorie, considerate de căpătâi pentru această regiune, mai cu seamă datorită faptului că majoritatea dintre ele au reprezentat lucrări de pionierat în descrierea acestor părți geografice, furnizându-ne de cele mai multe ori primele informații și documente demne de luat în considerație. Unele dintre aceste volume, aflate în colecțiile bibliotecii sătmărene, prin detaliile aflate pe fiecare exemplar în parte, aduc lămuriri asupra circulației acestora în spațiul asupra căruia ne oferă și prețioase informații de natură istorică, geografică, demografică și culturală.

Fără a insista asupra conținutului acestor volume, le vom prezenta succint în ordine cronologică, referindu-ne în câteva cuvinte asupra autorilor și realizatorilor lor, la criteriile bibliofile care însoțesc exemplarele, precum și la eventualele legături pe care le putem face cu părțile noastre, mai cu seamă prin prisma personalităților care au fost purtătoare ale valorilor culturale, atât în spațiul sătmărean, cât și în cel aferent Tisei superioare.

Prima lucrare pe care o vom menționa este un compendiu geografic al lui Matthias Bel¹⁶, care conține primele însemnări tipărite despre românii din Ugocea, *Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar Notitiae Hungariae Novae historico-geographicae, Matthiae Bel. In partes IV*. Această lucrare figurează în fondul bibliotecii sătmărene în mai multe ediții și exemplare. Ediția din 1767¹⁷, cea de-a doua a acestei lucrări (Editio altera auctior et correctior), apărută la Bratislava, în tipografia lui Joannes Michael Landerer, poartă următoarea însemnare: „Georgii Somlay 1769, Dr. Tek: Kőszegi Mihály ur ajándoka Átvette Szatmárt Iul. 16. 1860 a gymnasiumi könyvtárba Bartok Gábor”. Ediția a treia din 1777¹⁸ (Editio tertia auctior et correctior), apărută la Bratislava și Košice tot în tipografia lui Michael Landerer poartă ex libris-ul: „Gymnasii MKaroliensis ex Beneficio Regio A[nn]o 1780”. Alte ediții existente în fondul sătmărean, sunt cea din 1779¹⁹, cu însemnarea: „Pertinet ad Bibliothecam Samuelis Cseresznyés Comparavit S. Patakini a[nn]o 1815, flor. 2” și cea din 1792²⁰, apărută la Bratislava și Pesta, cu însemnările „Gr. Linseter e S. P. D. Bibl. Schol. Piar. M. Karolyinensi A. 1814” și „Bibl. Karoly. Schol. Piar.”, „Muzeul Raional Carei. Biblioteca documentară”.

Unul dintre primele lexicoane care prezintă prețioase informații despre această regiune,

¹² Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *op. cit.*, p. 198, C – 58.

¹³ Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *op. cit.*, p. 195, C – 45.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Szirmay Szirmay Antal, *Szatmár Vármegye fekvése történeti esmérte (Comitatul Sătmar)*, 2 vol., Buda, 1810; Borovszki Samu, *Szatmár Vármegye (Comitatul Sătmar)*, Budapesta, 1908; Tankóczy Gyula, *Monografia orașului Satu-Mare – Város képes tükre*, Satu Mare, Presa Liberă, [1936].

¹⁶ Matthias Bel (1684, Očova -1749, Bratislava), polihistor, enciclopedist, geograf, istoric, scriitor, pastor luteran.

¹⁷ Cota I 286.

¹⁸ Cota I 285/D.

¹⁹ Cota I 287.

²⁰ Cota I 288.

tipărit la Bratislava, este cel redactat de Johann Matthias Korabinsky²¹, *Geographisch Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, în 1786, în editura proprie a autorului. Volumul²², a cărui legătură este realizată în piele brună, cu cotorul în cinci nervuri profilate și motive florale aurii, a păstrat doar urmele unui ex libris, azi ilizibil.

Un alt volum, tipărit în 1799 la Košice în tipografia Ellingeriana, este *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriathovits, olim ducis de Munkacs, pro religios Ruthenis Ordinis Sancti Basilii Magni, in monte Csernek ad Munkacs, Anno MCCCLX Factae. Exhibens seriem episcoporum Graeco-catholicorum Munkacsiensium, cum praecipuis eorundem aliorumque Illustrium Virorum Gestis, e variis Diplomatum, Decretisque Regiis, ac aliis Documentis authenticis potissimum concinnatam. Authore R. P. Joannicio Basilovits, Ordinis Sancti Basilii Magni, in vener. Monasterio de Monte Csernek ad Munkacs Proto-hegumen*, redactat de istoricul bazilitan, Joanicus Basilovits²³.

Lucrarea, cuprinzând trei părți, reprezintă istoricul episcopiei de Mukacevo. Prima parte, descrie originile principelui Theodor Koriathovics și se referă la evenimentele petrecute în perioada în care a fost episcop Ioannes I și continuă relatările până la vremea lui Methodius Rakoveczky. Partea a doua, se referă la perioada episcopatului lui Josephus de Camellis până la episcopul Balsovszky XVIII, iar cea de a treia parte descrie evenimente din perioada de la episcopatul lui Manuel Olavszky până la cel al lui Andreas Bacsinzky.

Volumul oferă informații bogate și despre Demetriu Raț, considerat al doilea „fondator” al Mănăstirii din Mukacevo (Csernekhegy), care este legat și de sătmăreni, căci el este cel care a dat parohiei din Vezendiu „un lot de casă” pentru a se ridica aici o biserică din cărămidă arsă²⁴, fiind ctitorul acestei biserici: „Demetrius Rác, adevărat proprietar, a îngrijit cu proprii bani și pe cheltuiala sa Mănăstirea pentru Părinții Bazilitani în Muntele Csernek la Munkács, fondată mai demult prin piosul Principe și Duce de Munkács, Theodor Koriathovics, a cărui structură a fost prăbușită, în parte din cauza vechimii și trecerii timpului”²⁵. De asemenea, Demetriu Raț a mai ctitorit biserici la Carei (biserica ruteană, astăzi greco-catolică maghiară)²⁶.

Volumul din colecțiile bibliotecii sătmărene²⁷, având formatul în 4°, ornamente tipografice și legătura din piele brună marmorată, a aparținut lui Josephus Intzédi („*Librum hunc dono oblatum a R. P. Basilovits suis annumerat Josephus Intzédi mpr.*”), apoi familiei Vajai și a fost preluat de Bartók Gábor, bibliotecarul fostului Liceu Reformat din Satu Mare. Înaintea paginii de titlu, volumul este prevăzut cu o frumoasă gravură reprezentându-l pe Theodorus Koriathovics.

Prima lucrare monografică istorică modernă a comitatului Ugocea, scrisă de Antonius Szirmay de Szirma²⁸, *Notitia politica, historica, topographica incliti comitatus Ugochiensis* și apărută la Pesta în tipografia lui Matthias Trattner în 1805, este de asemenea prezentă în colecția sătmăreană de carte veche. Volumul are o gravură reprezentând portretul comitelui suprem Andreas Semsey de Eadem și însemnul de proprietate al lui Samuel Ajtaji.

În ordine cronologică, se cuvin amintite și șematismele aparținând acestei regiuni: *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum M.D.CCC.XVI, Cassoviae, Ex Typographia Ellingeriana*; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis ad annum M.D.CCC.XXXIII, Cassoviae, Ex Typographia Ellingeriana*; *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis pro anno Domini M.D.CCC.XXXIX, Cassoviae, Typis Caroli Werfer*.

²¹ Johann Matthias Korabinsky (1740, Prešov – 1811, Bratislava), scriitor, profesor, topograf.

²² Nr. inv. 207658.

²³ Joanicus Basilovits (1742, Hlivyste – 1821, Csernekhegy), protoegumen al Mănăstirii din Mukacevo, istoric.

²⁴ Viorel Câmpean, *Vezendiu: 750 de ani de atestare documentară*, Satu Mare; Editura Citadela, 2012, p. 56.; Viorel Ciubotă, „Demetriu Raț, nobil din Vezendiu – un binefăcător al bisericilor și mănăstirilor din episcopia Mukacevo”, în *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*, Cluj-Napoca-Satu Mare, Editura Presa Universitară Clujeană, Editura Muzeului Sătmărean, 2007, pp. 145-153.

²⁵ Joannicus Basilovits, *Brevis Notitia Foundationis Theodori Koriathovits [...], in Monte Csernek ad Munkacs, Pars tertia, Cassoviae, 1799, p. 108.*

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Cota II 90.

²⁸ Antonius Szirmay de Szirma (1747, Prešov – 1812, Svinice), funcționar superior al comitatului Zemplin, scriitor, istoric, geograf.

Preotul reformat, Balajthy József²⁹, semnează lucrarea dedicată orașului și cetății Mukacevo, Munkács. Az az Munkács városának és várának topographiai, geographiai, históriai és statisztikai leirása, apărută la Debrețin în 1836.

Potrivit informațiilor lui Szinnyei József, manuscrisul descrierii claustrului din Muncaci s-a găsit în Arhivele Muzeului Național maghiar³⁰, apoi la Biblioteca Națională a Ungariei.

Valoarea volumului care se găsește în biblioteca noastră, crește prin faptul că pe el se află o însemnare, probabil a fiului autorului: „Ifju Balaythy Josef ajándékiból birja Nagy Károly 1837 19 Aug.”

Despre trecutul și prezentul orașului Mukacevo a scris și Tabódy József³¹ în volumul *Munkács multja és jelene Magyarország történetében*, tipărit la Pesta în 1860 în tipografia lui Herz János. Pe pagina de titlu a lucrării apar cele mai reprezentative clădiri ale orașului Mukacevo, imagini cu cetatea și cu personalități importante.

Pentru a aduce în lumină figuri sătmărene legate de această zonă, este locul să amintim și personalitatea lui Radu Cuparu³², care a fost botezat de către Petru Bran, paroh și protopop în acei ani la Satu Mare³³ și care după trei ani de teologie la Satu Mare, a intrat în monahism în ordinul bazilitanilor (O.S.B.M. – Ordinul Sfântului Vasile cel Mare), viețuind la mănăstirea din Mukacevo (Csernekhegy) timp de un an.

În 1894 episcopul Mihai Pavel îl trimite cu o bursă să studieze la Budapesta literaturile maghiară, română și germană. Din data de 1 iunie 1899 a funcționat în calitate de secretar Episcopal, fiind totodată și notar al Sfântului Scaun.

Referințe despre el se găsesc în *Rudolf-Emlék Album*, apărut la Budapesta în 1897 (cu fotografii și date biografice) și în care a publicat schița cu accente autobiografice *A bazilita regénye (Romanul bazilitanului)*, textul fiind însoțit de o ilustrație³⁴.

Pentru sătmăreni este importantă publicarea de către Radu Cuparu a două cărți de rugăciuni³⁵, care se numără printre primele tipărituri în limba română apărute la Satu Mare. Ambele lucrări au apărut în anul 1887. Autorul abia împlinise atunci vârsta de 21 de ani, fiind student la teologie.

Editat de Szilágyi István, directorul Liceului Reformat din Sighet, membru al Academiei Maghiare de Științe și de P. Szathmáry Károly, profesor la același liceu din Sighet, a apărut în 1860 volumul intitulat *Szigeti Album* la tipografia lui Werfer Károly și avându-l editor comercial pe Ráth Mór. Albumul conține texte referitoare la Sighet, semnate de Várady Gábor, Arany János, Lauka Gusztáv, Thaly Kálmán etc.

Volumul a aparținut Liceului Reformat din Satu Mare și potrivit însemnării „E könyv Guth Menyhértől adósságfejtében jutott a K. Kör birtokába. A bekötés ára 60 kr volt. Vozári Gyula”, a mai fost în posesia Cercului Kölcsey.

În anul 1890 a apărut un alt volum referitor la istoria cetății Mukacevo, datorat lui Balogh

²⁹ Balajthy József (1816, Szöllös-Vég-Ardón în comitatul Ugocea - ?), a activat ca preot reformat la Mukacevo între anii 1831-50. A publicat versuri în „Szépliteraturai Ajándék” (1822-24) și articole istorice și de biologie în publicațiile „Felső-M.-Országi Minerva”, în „Tudományos Gyűjtemény”, „Társalkodó” (1840), precum și piese de teatru.

³⁰ Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*, I. kötet, Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése, Budapest, 1891, col. 512.

³¹ Tabódy József (1837, Pesta - ?), camerar regesc, director juridic al conților Károlyi, notar principal al comitatului Bereg, asesor judecătoresc în 1865, pretor, a lucrat la ministerul de finanțe, secretar în ministerul de finanțe în 1870, apoi consilier ministerial. A mai publicat traduceri din romane istorice. Apud Szinnyei, <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27190.htm>.

³² Radu Cuparu (1866, Satu Mare – 1910), ziarist, profesor la Liceul „Samuil Vulcan” din Beiuș. A colaborat la foaia oficială a episcopiei romano-catolice orădene, „Tiszántúl”, la publicațiile „Szatmár”, „Szatmár és Vidéke”, „Kereszt”, „Kelet”, „Felvidéki Sion”, „Máramaros”, „Magyar Állam”, „Alkotmány”, „Hittudományi Folyóirat”, „Szépirodalmi kert”. În 1894 a redactat pentru o vreme la Sighet publicația „Szabad Sajtó”. A colaborat apoi și la presa românescă, publicând la „Gutinu”, „Revista catolică” și „Dreptatea”.

³³ D.J.A.N. Satu Mare, *Colecția registrelor parohiale*, dosar 1309, f. 105-106 v. Apud Viorel Câmpean, Marta Cordea, *Ediții nesemnalate în „Bibliografia Românească Modernă” ale unor lucrări întocmite de Radu Cuparu*, în „Bibliotheca septentrionalis”, Baia Mare, an XX, nr. 2 (39), 2012, pp. 148-154.

³⁴ *Rudolf-Emlék Album*, Budapest, 1897, pp. 258-259.

³⁵ *Patru Sfinte cântări pentru creștini evlavioși scrise de Radu Cupariu la cererea poporului și Sfântul Rosariu sau cununa de roză a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu întocmit pre ritul răsăritean de R. Cupariu și Sfântul Rosariu sau cununa de roză a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu întocmit pre ritul răsăritean de R. Cupariu.*

János, *Munkács-vár története. Eredeti adatok alapján jótékony czélokra összeállítá Balogh János*, tipărit la tipografia „Kárpát” din Mukacevo.

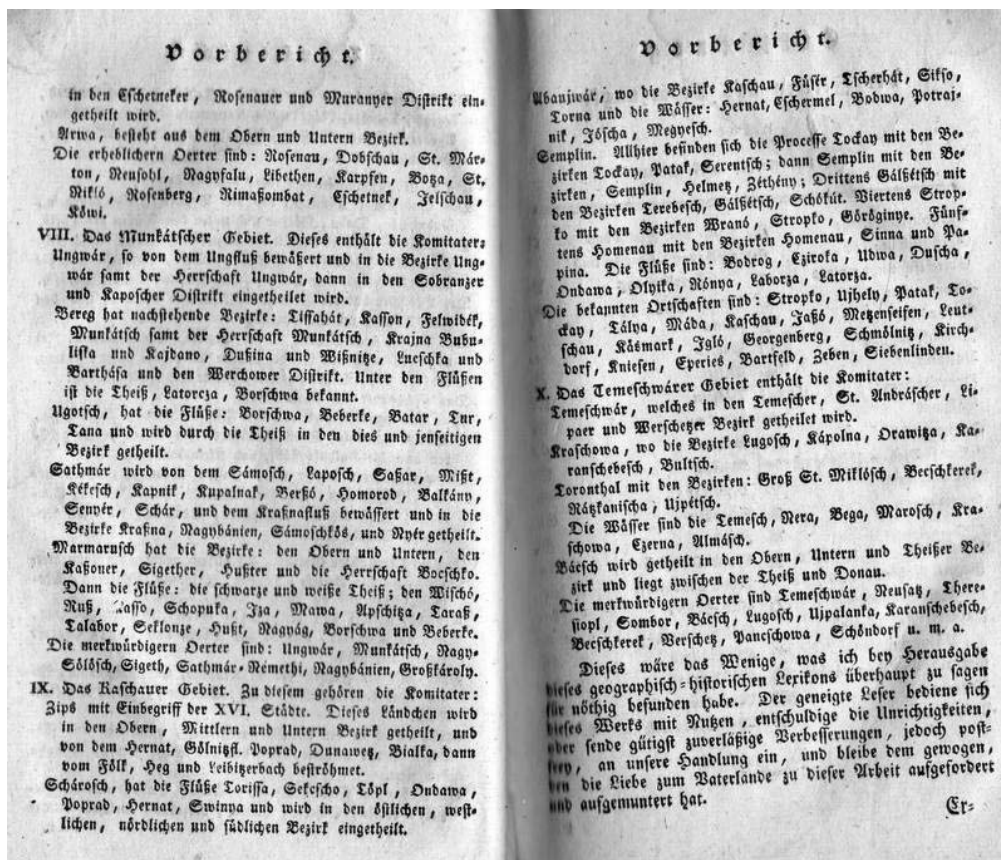
Monografia școlară scrisă în anul 1908 de către inspectorul școlar Aczél László, *Ugocea vármegye*, conținând informații prețioase despre școlile din Ugocea, o deținem doar sub formă de copie xerox.

Un istoric al episcopiei greco-catolice de Mukacevo, editat în 1909 de Academia Maghiară de Științe și semnat de istoricul și profesorul universitar, Hodinka Antal, *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, întregește colecțiile Bibliotecii Județene Satu Mare. Lucrarea este considerată și până în zilele noastre o lucrare de căpătâi, căci conține 527 de documente de la începuturile acestei episcopii până în 1715.

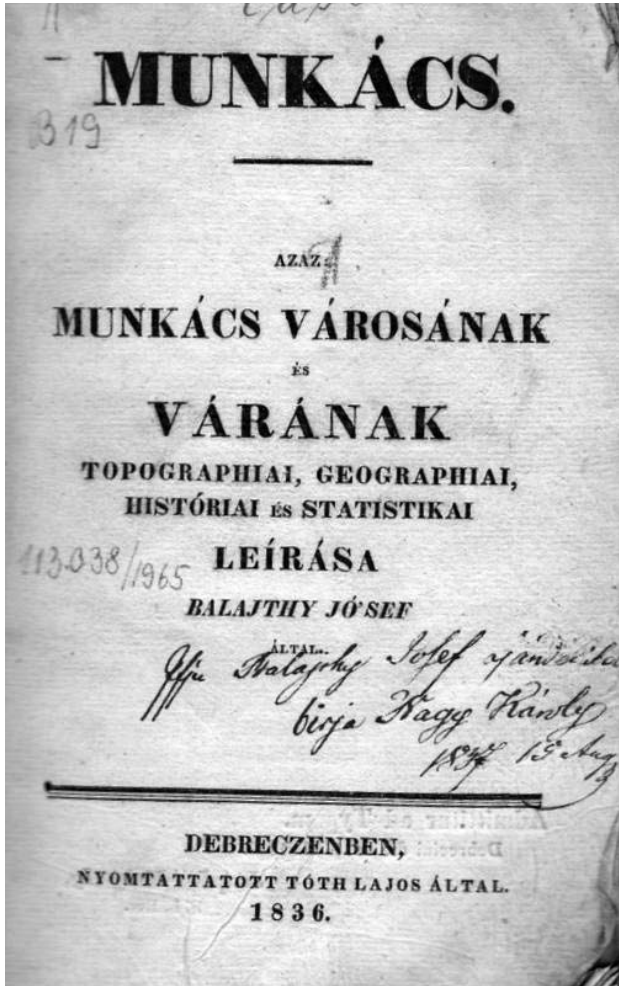
În patrimoniul Bibliotecii Județene Satu Mare se mai găsește și monografia *Ugocea megye*, editată de asemenea la Budapesta de către Academia Maghiară de Științe în 1937, avându-și ca autor pe Szabó István³⁶, iar ca redactor pe Mályusz Elemér. Volumul a apărut cu aportul lui Hóman Bálint și Domanovszky Sándor și cuprinde la anexe patru hărți: Locuitorii iobagi din comitatul Ugocea în 1565/1574, Locuitorii iobagi din comitatul Ugocea în 1775, Locuitorii nobili din comitatul Ugocea în 1754/1755, Harta comitatului Ugocea.

Despre volumele care au apărut pe teritoriul Tisei Superioare și despre personalitățile care și-au desfășurat activitatea aici, s-ar mai putea scrie multe, dar vom încheia materialul nostru cu menționarea câtorva anuare școlare aparținând acestei zone: Anuarul Gimnaziului Real Regesc din Mukacevo pe anul școlar 1872/1873, Anuarul școlii elementare din Mukacevo pe anul școlar 1877/1878, redactat de Sárkány Gábor, Anuarul Gimnaziului Regesc de Stat pe anul școlar 1895/1896, redactat de Fankovich Sándor, Anuarul Gimnaziului Rusin pe anul școlar 1941-1942, redactat de directorul Popovics László, precum și un anuar aparținând Liceului Regesc Catolic din Ujgorod pe anul școlar 1912/1913, întocmit de directorul acestui liceu, Románcz Mihály.

Pe parcursul cercetărilor noastre, informațiile care implică referiri la acest colț geografic, sporesc, lucru care, cu siguranță, va face posibilă și completarea prezentului articol cu noi date, poate chiar inedite.

³⁶ Szabó István (1898 – 1969), istoric maghiar, profesor universitar, membru corespondent al Academiei Maghiare de Științe, premiat postum cu premiul Széchenyi. Între anii 1949–1950 a fost decan al catedrei de filosofie din cadrul Universității Kossuth Lajos.

A BAZILITA REGÉNYE.

VÁZLAT KUPÁR REZSŐTŐL.

CSENDES nyári esthomályban, a Csernekhegy tövében, ott, honnan a Latorcza történelmi nevezetességű völgyére a legszebb kilátás nyílik, til egy agg szerzetes. Hosszú hóféhér szakállával enyeleg az alkonyi szellő, elmélázó tekintetét a messze síkságon s a kies völgyön legette. Elmereng búsan, csendesen.

A Latorcza partján gyermekek futkosnak. Vidám nevetések és csacsogások felhallatszik az öreg szerzeteshez. Ő is ily vidám gyermek volt valaha, ő is játszott, dalolt és csevegett a többiekkel, s ha este kifáradva hazatért, oly boldogan hajította firtós fejcsékjét édes anyja lágy ölébe, ki csókokkal halmozta el arcát, szemét, míg el nem álmosodott. Majd ifjúvá lett, s felmerül lelki szemei előtt a szív-szaggató jelenet, mikor válnia kellett az anyai kebelről, hogy a nagy város zajába induljon tanulni sokat, nagyon sokat. Majd a viszontlátás édes örömei jutnak eszébe, mikor végzett tanulmányainak legszebb jutalmául az édes anya csókja égett ajakán. . .

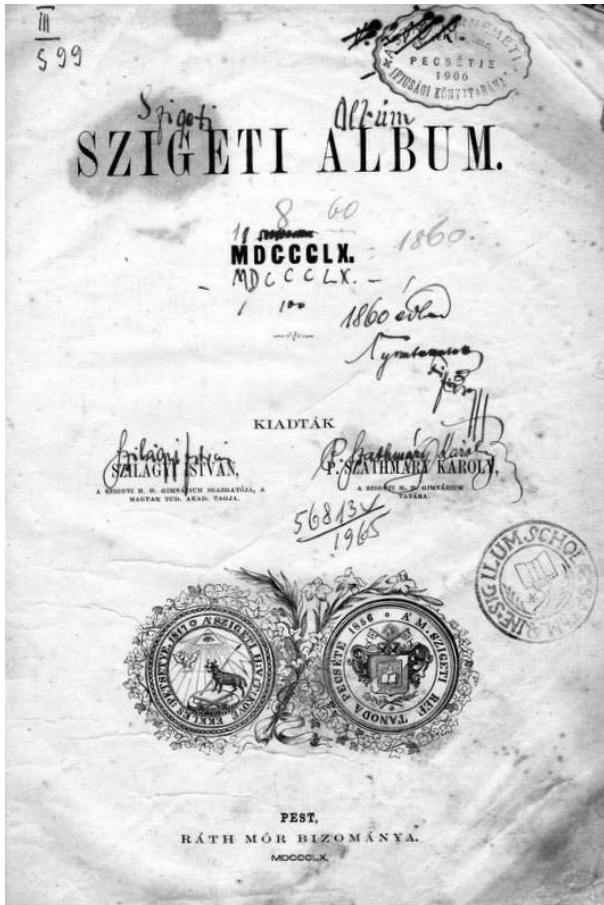
A nap letűnt s esthajnalpir borítja az ég nyugati felét. A szellő oly édes titkokat suttag a lombok közt. —

Az anyai szív melegtét nem élvezheté sokáig. Letűnt az ő boldogságának aransugaras napja is. Egyedül állt a világon. Atyja a távol Itália mezőin vészelt el a harcok tüzeiben s most anyját ragadta fel tőle a sors hirtelenül, váratlanul. Am szívében nem sokára új fényt érzett derengeni, melyről azt hitte, hogy boldogságának hajnalpírja lesz. Egy bájos szőke arc, egy elragadó rózsaszínű lányarc merül fel lelkében. Ugy rémlik, mintha most is hallaná szerelmes suttagását, mintha arczán érezné az édesnek forró lehelletét, mintha ismét nyaka köré fonná inda karjait és suttagná: «Tied, tied!» Mily boldognak érezte magát ekkor. Hisz azt hitte, hogy az élet egyedülül czélja egy szívet találni, melynek ő legyen bálvány, reménye, mindene. . .

Az esthajnalpir utolsó sugara is eltűnik az égről. Csillagokkal kezd benépesedni a sokatmondó éjnek sötét boltozata. Távolról a mezőkről hazatérő munkások dalából egy-egy elmosódó akkordot hoz fölbe az esti szellő.

Am az ő boldogságának is eltűntek végső sugarai is. A nagy világ elesébitotta boldogságának és szerelmének napját. A sötétség és bűnvilága hűtlenné tették hozzá Helén szívet, kit felkaptott és magasztalt a világ, mint anyagi szépséget, mint isteni művésznőt. Ő, a szegény ifju nem adhatott neki sem dicsőséget, még kényelmes és gondtalan életet sem szerezhetett neki. Elváltak utaik. De míg

— 258 —

11
 1995

NOTITIA

POLITICA, HISTORICA, TOPOGRAPHICA
 INCLITI COMITATUS
UGOCHIENSIS

PER
ANTONIUM SZIRMAY
 DE SZIRMA
 S. C. H. E. T. R. A. MAJESTATIS CONSILIARIUM AULI-
 CUM, AC POETAM LAUREATUM CONSCRIPTA.
 ET
ILL. D. ANDREÆ SEMSEY
 SUPREMO COMITI DICATA
 EDITA
 ET INDICIBUS PROVISA INDUSTRIA
MARTINI GEORGI KOVACHICH
 SENQUICIENSIS.

Samuelis Szirmai

66916
 1966

PESTINI,
 TYPIS MATTHIAE TRÄTTNER. 1805.

COLECȚIA DE CARTE VECHĂ DE LA BISERICA ORTODOXĂ DIN SLATINA, UCRAINA

Dr. Viorel CIUBOTĂ,
Diana KINCES

Keywords: Slatina, Transcarpathia, Maramureș, old books, church,

Abstract: Slatina, a small town in Transcarpathia belonging to the historical Maramures holds an interesting collection of ecclesiastical old books. This collection belongs to the Orthodox Church from the locality, including exemplary dated between 1690-1927.

About the books from Slatina parish are kept three different descriptions dating from the eighteenth – nineteenth century. The first is from 1751 when are recorded at the church from Slatina about 10-12 religious books, of which today no longer retains any. The second dates from 1909 and is due to Ioan Bârlea, who recorded 12 books. The third record on the books from Slatina church dates from 1913 and is made on the occasion of the visit of the bishop dr. Vasile Hossu that he makes in Maramures County in the period 27 June to 24 July 1913.

The majority of the book from Slatina (18 copies of 24) comes from the printing press in Blaj that covered the need for religious book for both parishes Romanian Transylvania and the Romanian parishes under the leadership of Greek Catholic Bishop of Mukachevo.

* *
*

Una dintre cele mai vechi localități ale Maramureșului de altă dată este fără îndoială Slatina (Solotvino în limba ucraineană), o veche vatră de locuire umană care își are originile încă din epoca bronzului¹ având o continuitate de locuire până în zilele noastre. Este interesant că a fost descoperită și o cetate mică de pământ din perioada dacică care a avut fără îndoială rolul de a apăra exploatarea de sare care a funcționat aici încă din antichitate.

Nu este de mirare că localitatea este atestată încă din veacul al XIV-lea de documentele maghiare și anume din 20 martie 1360 când regele Ludovic cel Mare acordă lui Dragoș, fiul lui Gyula „credinciosul nostru român din Maramureș”, pentru serviciile aduse mai ales în Moldova, niște sate românești ale noastre numite Zalatina (Slatina), Brebu, Kopancsfalva, Desești, Hărniciești și Sat Șugatag aflătoare în Maramureș, cu toate roadele lor, cu veniturile noastre din cincizecimea din oi, cu dările, îndatoririle și cu toate celelalte folosințe, ca să le stăpânească, să le țină și să le aibă pe veci și nestrămutat....”²

Localitatea a fost cunoscută sub diverse denumiri le-a lungul veacurilor: Zlathyna, Zlatina, Slathany falva, Szlatina, Slatina, Solotvino, abia în ultima vreme purtând din nou numele vechi românesc care n-a fost uitat niciodată de locuitorii români majoritari. Deși a trecut prin nenumărate transformări datorate unui proces de modernizare accelerată desfășurat mai ales în perioada sovietică, localitatea și-a conservat în mare măsură caracterul etnic și mai ales relicvele care țin de acest trecut, printre care nu în ultimul rând o bogată colecție de carte veche religioasă românească, pe care locuitorii și preoții au păstrat-o în linii mari neatinsă, într-o încăpere dosită a bisericii. Mai menționăm că astăzi se mai păstrează doar o parte a cărților bisericii pentru că nu trebuie să uităm că peste localitate au trecut nenumărate schimbări, aparținând în secolul al XX-lea la numai puțin de 5 state: Imperiul Austro-Ungar, România, Cehoslovacia, Ungaria horthystă, Uniunea Sovietică iar astăzi de Ucraina. Puterea sovietică a fost net împotriva vieții religioase, decidând preluarea cărților bisericești vechi de către instituțiile de stat specializate (muzee,

¹ Vom da doar câteva dintre număratele titluri care s-au scris despre această localitate atât din România cât și din Ucraina: *Istoria mist i sil Ukrainskoi RSR*, Kiev, 1969, p. 619 - 633; Valentin Vasilev (și colaboratori), *Solotvino - Cetate (Ucraina Subcarpatică)*. *Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002, 289 p.; Gh. Lăzin, Vasile Marina, *Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică*, în *Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate*, Satu Mare - Ujgorod, 1999, p. 149-156, Ivan Pop, *Ențiklopedia Podcarpatskoi Rusi*, Ujgorod, 2006, p. 334

² cf. *Csanki Dezso, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadik korában, vol. I, Budapest, 1890, p. 452 și Documenta romanicae historica, C. Transilvania, vol. XI (1356-1360), București, 1918, p. 482 - 485; Ioan Mihályi de Apșa, Diplome maramureșene din secolul XIV și XV, Maramureș Sziget, 1900, p. 37 - 40.*

biblioteci și chiar arhive), mai ales după desființarea în anul 1946 a cultului greco-catolic.

Despre rostul și rolul pe care l-au jucat cărțile și manuscrisele religioase în viața comunităților românești în trecut, avem o mărturie excepțională, aflată pe un *Apostol*, tipărit la Râmnic în anul 1747, păstrat în biserica din Șurdești (o localitate de lângă orașul Baia Mare): "Ce lucru mai bun este decât a să lumea (lumina n.n.) besereca cu sf<i>nteles cărți, ce beserica fără de cărți îi ca un clopot fără de limbă și ca un meșter ce n-are priglufe. Că în ce chip meșteru<l> fără de unelte nu poate lucra, așa și besereca fără de cărți nu să poate lumina, că<ci> cărțile îs lumina bisericii... Mai bine vorbesc cinci cuvinte de înțeles în biserică, decât zece mi de cuvinte în limba străină"³. Această frază este antologică prin faptul că exprimă o realitate existentă de sute de ani în comunitățile românești unde, satul și biserica își confundă existența. În cadrul acestei dualități cartea joacă rolul de factor de legătură; "Biserica, satul și cartea, luată într-o postură sintagmatică, organică, se presupune una pe alta "fiind preot și biserică, există și cartea"⁴. Că această situație este reală și cartea a fost dominantă în biserica românească, ne-a dovedește o mărturie a iezuitului Andrea Freyberger care ne-a lăsat o *Historia relatio unionis Walachicae cum romana ecclesia* și care cuprinde date despre anii 1687-1702. La un moment dat vorbind despre preoții români, după ce remarcă că în unele sate găsești și câte șase preoți care sunt supuși sarcinilor iobăgești, spune că " în zilele de sărbători și Duminică după ce s-a terminat liturghia dintr-o carte veche (cazanie) citesc vorbiri și nu pronunță nimic ce nu e cuprins în ea, nici glosă⁵, nici orice altceva îndreptat spre credință sau alte obiceiuri, temându-se de acest lucru că celor ce ar face altfel, li s-ar zice de popor: "Nu ești mai învățat decât această carte sfântă; cele ce sunt aprobate sunt pentru noi ca lege ce-i de la tine păstrează-l și ține-l la tine"⁶.

Această constatare a iezuitului credem că a fost valabilă în tot cursul veacului al XVIII-lea în comitatul Maramureș care a numărat de exemplu la jumătatea veacului, 121 parohii unde slujeau 194 de preoți și cel puțin 40 de diaconi⁷.

Dăm și câteva exemple de parohii din zona Slatina în anul 1751: Biserica Albă (1 biserică - 2 preoți și un diacon, Grușevo (Perii Maramureșului) - 2 preoți, Apșa de Sus - 1 preot și un diacon, Apșa de Jos - 1 preot și 4 diaconi etc.⁸ Tot în acel an vizitația episcopului Mihail Olsavszky consemna la Slatina existența unei biserici de lemn cu turn, în stare bună, pictată, binecuvântată de episcopul Iosif Stoica, aceasta însemnând că înainte de anul 1711, anul morții acestui episcop⁹. Ca dovadă a puterii materiale a credincioșilor este faptul că biserica avea toate cărțile de cult (aceasta însemnând în jur de 10-12 cărți de cult). Un lucru demn de menționat este faptul că din cărțile consemnate în anul 1751 ca existente la biserica din Slatina, astăzi nu se mai păstrează nici una, toate cărțile existente fiind după acel an. Aceasta, credem noi, se datorează în mare parte incendiului din anul 1784 când biserica din Slatina a ars în întregime și a fost zidită una nouă din cărămidă, în anul 1790, după cum rezultă dintr-o însemnare făcută pe *Biblia* de la Blaj din anul 1795 (nr. IX).

Despre cărțile din parohia Slatina se păstrează trei descrieri diferite datând din secolele XVIII-XX. Prima este cea din 1751 despre care am vorbit. A doua datează din anul 1909 și se datorează lui Ioan Bârlea. În acel an el găsea în parohie un număr de 12 cărți pe care le consemnează: *Apostol* (București, 1743), *Biblia* (Blaj, 1795), *Catavasier* (fără foaie de titlu), *Evanghelie* (Blaj, 1776), *Euhologhion* (fără foaie de titlu), *Minologhion* (Blaj, 1781), *Octoih* (Blaj, 1825), *Octoih* (Blaj, 1783), *Penticostarion* (Blaj, 1769), *Triodion* (Blaj, 1771)¹⁰.

A treia consemnare despre cărțile din biserica din Slatina datează din anul 1913 și este făcută cu ocazia vizitației canonice pe care episcopul dr. Vasile Hossu o face în comitatul Maramureș în perioada 27 iunie - 24 iulie 1913.

³ Fraza servește ca motto unei cărți excepționale de analiză a circulației cărții în Țara Silvaniei, Ioan Maria Oros, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII - XIX). Cărți și proprietari*, Cluj - Napoca, 2010, p. 5, fiind luată din Aurel Socolan, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005, p. 306.

⁴ Doru Radosav, *Carte și societate în nord-vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Oradea, 1995, p. 142.

⁵ Explicație a unui cuvânt sau a unui pasaj dintr-un text.

⁶ apud Nicolae Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapesta, 1905, p.67.

⁷ Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1, inv nr. 1288 și 1303.

⁸ *Ibidem*.

⁹ cf. M.Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 2, București, 1981, p. 196 - 200.

¹⁰ cf. Ioan Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909, p. 192 - 194.

La parohia Slatina sunt consemnate *Matricolele botezaților, cununăților și morților* începând cu anul 1790 (cea ce înseamnă că matricola veche a ars în incendiul din 1784), *Antologhion* (București, 1777), *Apostol* (Iași, 1756), *Octoih* (Râmnic, 1750), *Penticostarion* (București, 1743), *Strastnic* (Blaj, 1773)¹¹.

Mai amintim că pe *Penticostarionul* din anul 1768 (nr. II) este întocmită o listă a cărților existente în parohia Slatina în anul 1852, de către cantorul Negre Ilieș: *Penticostarion, Triod, Mineu, Strastnic, Apostol, Trebnic, Ciaslov, Octoih, Psaltire* și *Molitvelnic* deci în total 10 cărți.

Ce rezultă din compararea acestor liste? O lungă perioadă de timp în parohia Slatina s-a folosit și cartea tipărită la București și Râmnic sau Sibiu. Această carte a fost folosită paralel cu cea tipărită la Blaj, de caracter greco-catolic. Aceasta din urmă ajunge să o înlocuiască pe cea provenind din Muntenia, care totuși se păstrează la parohie unde documentele o consemnează. O parte dintre cărți dispar la un moment dat, fiind vândute sau pur și simplu furate, cândva după anul 1944.

Spre această concluzie ne îndreaptă o consemnare de pe o *Psaltire*, tipărită la Chișinău în 1907: "*Pop Deorde a lui Dumitru eu am cumpărat această carte...pentru 30 de ruble și am remontatu (reparat-o n.n.) pentru 18 ruble.... Și cu cât a fost la remont a scăpat de vifor și de furtună. Că această carte îi foarte scumpă, că preotu Petru m-a întrebat și ieu am mințit că ieu am văzut că iel îi risipitor. După cum a luat și Evanghelie cea bătrână.* (subl. n.)" (nr. XX).

Probabil că *Evanghelia* din discuție este cea tipărită la Blaj în anul 1776 și care astăzi nu mai este între cărțile parohiei.

Al doilea lucru pe care dorim să-l consemnăm este faptul că după împărțirea Maramureșului în anul 1920, în urma tratatului de pace de la Trianon, românii din Slatina (rămași în Cehoslovacia), continuă să-și cumpere cărți necesare slujbei în biserică provenind din mediul ortodox, din România sau din Basarabia: *Psaltirea* (nr. XX), *Mineiul lunii martie* (nr. XXI) *Liturghier* (nr. XXIV). La fel este de consemnat că aceste cărți se păstrează și după înstăpânirea sovieticilor în zonă după anul 1944, cum de fapt se păstrează toată cartea în limba română, care a continuat să fie folosită până în anul 1946 când se desființează cultul greco-catolic iar sătenii își dosesc cărțile ca să nu ajungă pe mâna autorităților!

Mai merită să consemnăm și faptul că în tot cursul secolelor al XVIII-lea, al XIX-lea și al XX-lea sătenii din Slatina continuă să cumpere pentru nevoile bisericii, carte de cult ortodoxă, deși existau cărți tipărite la Blaj în mediul greco-catolic. Amintim astfel *Triodionul* de la Buda din anul 1816, *Penticostarionul* de la Sibiu din 1841, *Psaltirea* de la Chișinău din 1907, *Mineiul* de la București din 1919, *Liturghierul* de la Cernica din anul 1927. Mai trebuie să adăugăm că ultimele trei cărți tipărite în mediul ortodox ne arată și o lipsă de carte în limba română după anul 1919 când Maramureșul a fost despărțit de o graniță artificială.

Este mai presus de orice îndoială că cea mai mare parte a cărții de la Slatina (18 exemplare din 24) provine de la tipografia de la Blaj care începe să funcționeze între anii 1747-1750, grație eforturilor vicarului Petru Pavel Aron, ajuns apoi episcop în anul 1754¹². După 1760 tipografia din Blaj a acoperit nevoia de carte religioasă atât pentru parohiile românești ardelenne cât și pentru parohiile românești aflate sub conducerea episcopului greco-catolic de la Mukacevo.

Sunt câteva cărți, tipărite la Blaj care se găsesc la Slatina, dar care au avut mare căutare în toată Transilvania¹³: *Triodul* din 1771, *Ceaslovul* din 1786, *Biblia* din 1795, *Catavasierul* din 1769, *Octoihul* din 1783, *Psaltirea* din 1790 etc.

Este de remarcat că situația este la fel și la parohiile din localitățile învecinate: Apșa de Jos (*Apostol* - 1802, *Cavasier* - 1824, *Evanghelia* - 1786, *Strastnic* - 1817, *Penticostarion* - 1768, *Minologhion* - 1781)¹⁴, Biserica Albă, Sarasău (*Evangheliar* - 1765, *Minologhion* - 1791, *Octoih* - 1760, *Strastnic* - 1773, *Triodion* - Blaj)¹⁵. Deci este extrem de clar că românii maramureșeni ca și cei din Sătmăr sau Ugocea apelau pentru a-și acoperi necesitățile de cărți religioase, după 1760,

¹¹ cf. dr. Vasile Moldovan, *Vizitație canonică în Maramureș 27 iunie-24 iulie 1913*, Gherla, 1913, p. 210.

¹² Vezi pe larg Vasile Popp, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și în vecinatele țării de la începutul lor până la vremile noastre*, Cluj-Napoca, 1995, p. 128-133.; Jakó Zsigmond, *Philobiblon Transilvan*, București, 1977, p. 237-246.

¹³ Doru Radosav, *op. cit.*, p. 290-292.

¹⁴ cf. I. Bârlea, *op. cit.*, p. 1 - 3.

¹⁵ *Ibidem*.

la tipografia de la Blaj. Aceasta o puteau face direct sau prin intermediul unui negustor specialist în difuzarea de cărți.

Direct se putea face, mergând la Blaj cum făcea în anul 1773 popa Nicolae din Apșa de Mijloc care a cumpărat de la Blaj un *Strastnic*, tipărit în anul 1773, cu patru florini¹⁶. Aceasta înseamnă în același timp și obținerea unui preț mai mic de cumpărare, pentru că în depozitul tipografiei se află un stoc însemnat de carte. De exemplu în anul 1782 se găseau pe stoc 829 de exemplare ale *Minologhionului* din 1781 și 509 exemplare ale *Evangheliei* din 1776¹⁷.

Celălalt mod de procurare de cărți religioase era apelul la un negustor de cărți religioase care bineînțeles că pune un adaos mai mult sau mai puțin consistent, după cum se încheia înțelegerea cu comanditarii.

În zona de nord-vest a Transilvaniei au acționat membrii familiei Oprea, Andrei și Gavrilă din Chiusa (Tiusa, Tiosa, Tuiza), o localitate situată în județul Bistrița Năsăud. Tranzacții încheiate de aceștia le întâlnim în multe localități sătmărene sau maramureșene:

Slatina, unde aduce 3 cărți (*Triodionul* din 1771, *Biblia* din 1795, *Penticostarionul* din 1768)¹⁸ Apșa de Jos, 3 cărți (*Liturghierul* din 1798, *Octoiul* din 1792, *Evanghelia* din 1776)¹⁹, Glod (*Biblia* din 1795)²⁰, Slătioara (*Triod*, 1800)²¹. În Sătmăr vânând cărți în Sătmărel, Potău, Săbișa²², Bătarci, Certeze, Homorodu de Mijloc, Homorodu de Sus²³. Prețurile practicate diferă de la o parohie la alta, după părerea noastră după cum cădeau la înțelegere cu preotul sau curatorii. Vom da un singur exemplu: *Biblia* din anul 1795 se cumpăra la Blaj, de la tipografie, cu un preț variind între 20 florini și 24 creițari până la 22 florini și 36 creițari²⁴. Ea era vânândută în nord-vest de către frații Oprea cu 38 florini în Slatina, cu 26 florini în Ciumești, 29 florini în Certeze, 44 florini în Dragomirești (15 august 1805)²⁵. Deci diferențe extrem de mari în unele locuri, prețuri mai apropiate de prețul de cost în parohiile Slatina și Ciumești! Același lucru se întâmplă și cu alte cărți!

Cea mai mare importanță o prezintă însă însemnările marginale, scrise de-a lungul timpului de preoți, dascăli, cântăreți care oferă extrem de multe date despre viața religioasă a localității, date culturale, date despre preoții și dascălii satului, date despre evenimente istorice, catastrofe naturale etc. Toate acestea ne ajută să recompunem istoria prin optica "celor mici", a celor care nu prea constituie obiectul documentelor oficiale, linie inaugurată în istoriografia română încă de marele istoric Nicolae Iorga.

Referitor la biserica din sat din însemnări se poate consemna faptul că biserica de lemn din localitate, sfințită de episcopul Iosif Stoica (deci înainte de anul 1711) a ars în anul 1784, fiind construită alta din zid în anul 1790 (nr. IX). În 1776 s-a zidit casa parohială, "*ca-n bagiocură pusă și slabă, proastă făcută*" (nr. IX), rezidită în anul 1828 de nemeșul Țiple Ștefan și curatorii Pricop Nicolae și Chindrici Vasile, cu mare greutate pentru îndărătnicia poporului (nr. IX). În 28 august 1856 s-a instalat episcopul Ioan Alexi la episcopia de Gherla care cuprinde acum și parohiile maramureșene care până atunci aparținuseră de episcopia de Mukacevo, dascălul Ioan Neneștean cel care consemnează evenimentul notează faptul că această episcopie este românească: "Episcopie nao al rumânilor" (nr. XVI).

Sunt consemnate vizitațiile episcopilor sau venirea unor personalități, cu un mare impact în viața localității: în iunie 1860 vizitația episcopului Ioan Alexi (după 109 ani după vizita episcopului Mihail Olsavszky în Maramureș), care cu această ocazie a fost și în colonia Handalul Slatinei unde trăiau locuitori care lucrau la minele de sare. Un mare impact asupra comunității greco-catolice din Slatina l-a avut venirea în data de 25 octombrie 1860 a vicarului Mihail Pavel care a

¹⁶ cf. I. Bârlea, *op.cit.*, p. 5.

¹⁷ cf. Gabriela Mircea, *Tipografia de la Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008, p. 262.

¹⁸ Vezi catalogul (nr. II).

¹⁹ I. Bârlea, *op.cit.*, p. 1.

²⁰ *Ibidem*, p. 108-109.

²¹ *Ibidem*, p. 192.

²² Dariu Pop, *Mărturii Strămoșești*, Satu Mare, 1938, p. 81 - 82.

²³ cf. E. Bărnăuțiu, *op. cit.*, p. 221, 230 - 231, 172 - 173, 249.

²⁴ cf. Florin Bogdan, *Prețul de achiziție a cărții românești din Transilvania în secolele XVI - XIX*, Sibiu, 2011, p. 222.

²⁵ I. Bârlea, *op.cit.*, p. 192, E. Bărnăuțiu, *op.cit.*, p. 232 - 233, 230 - 231; A. Socolan, *op.cit.*, p. 217 - 218.

și slujit sfânta liturghie în Handalul Slatinei în 4 noiembrie 1860 (nr. XVI). Între marele episcop și Slatina s-a creat o legătură care a dăinuit și după moarte, deoarece Mihai Pavel este îngropat în biserica din localitate.

El era născut în 6 septembrie 1827 în localitatea Recea, de lângă Baia Mare, provenind dintr-o familie nobiliară. În 1854 ajunge paroh în Apșa de Jos, iar după un periplu pe la sediul episcopiei, la Gherla, este numit preot în Slatina și vicar al Maramureșului. Din această perioadă datează unele dintre marile înfăptuiri culturale ale lui Pavel: înființarea în anul 1860 a "Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș" și înființarea *Preparandiei* din Sighet (Școala normală de învățători).²⁶

La 11 septembrie 1872 a fost numit episcop de Gherla, părăsind localitatea Slatina, însoțit de regretele tuturor: "În 1873 în luna lui februar în 7 zile după cheli<n>dariul român au mers Măria Sa Domnul Episcop din Slatina, în scaunul episcopesc mulți ani să trăiască Domnul Dom <n> Pavel Mihail". (nr. XI)

El nu a uitat Slatina unde a construit din banii săi o biserică impozantă "În vara acestui an (1894 n.n.) s-a gătat biserica cea nouă de piatră făcută pe lângă ajutorul sătenilor cu spesele Ex<celenței> Sale Domn Episcop de Oradea Mare Michail Pavel de Petyeritye, înzestrarea internă, adică făcutul altarului, iconostasului, straielor, amvonului și scaunelor trebuincioase, acceptă tot grația bănească a Excelenței sale". (nr. XIX). În 19 ianuarie 1875 el a slujit liturghia în Handalu Slatinei (nr. XI).

Pe baza însemnărilor marginale și a unor documente aflate în Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia am refăcut și lista preoților din satul Slatina până în anul 1920:

1699 - preoții Luca Ștefan și Alexiu Negrea, nobili

1739 - Vasile Pop

1751 - Chiril Ștefan

1760 – 1763 - Ioan Marcoviciu

1765 - Chiril Ștefan

1768 - Ionaș Erdö

1789-1791 - Mihai Marcovici

1792-1798 Constantin Pop

1798-1807 - Nichita Petrovay

1807-1837 - Vasile Volosan și protopop al districtului Sighet între anii 1810-1837.

1837-1840 - Ioan Anderco de Homorod, paroh în Slatina și protopop al Sighetului.

1838-1842 - Demetriu Beöthy

1843-1844 - Ioan Batin și Gavril Berinde

1844-1850 - Ștefan Anderco

1850-1860 - Ioan Popp de Törökfalva

1860-1873 - Mihai Pavel paroh și vicar al Maramureșului

1873 – 1875 - Alexiu Berinde

1875-1881 - Ioan Pavel, fratele episcopului

1881-1886 - Vasile Pavel, nepotul episcopului

1886 martie 25 - după 1920 Ioan Doroș care este și protopop al districtului²⁶.

Dintre evenimentele politice consemnate, cel mai semnificativ este revoluția din anii 1848-1849. Tot dascălul Neneștean Ioan notează că "În anul 1848 în luna lui martie în 16 zile... În zilele lui Ferdinand craiu al 5-lea s-au țapat scriptul (stema) Țării Nemțești și s-au pus al Țării Ungurești și au fost mare vărsare de sânge în lume, mai vârtos ungerii cu rații (sârbii n.n) și cu horvații (croaiții n.n)" (nr. XVI). Cu această ocazie "blestemații calvini (revoluționari maghiari n.n) au confiscat banii din biserică și clopotele li-au făcut tunuri". (nr. XVI)

Cantorul notează și despre revoluția din Ardeal: "și s-au întors Ungurii în Ardeal pă români și acolo multă moarte au făcut și au bagiucurit pe niamul rumin". O dovadă clară a modului cum au receptat românii evenimentele tragice din Transilvania!

Se consemnează vizita împăratului Franz Iosif în Țara Ungurească și venirea lui în Handalu Slatinii în 24 iulie 1852 unde "au cinstit pă toți învățătorii de la mare până la mic". (nr. XVI)

²⁶ Datele sunt luate din I. Georgescu, *Episcopul Mihai Pavel, viața și faptele lui*, Oradea, 1927.

Se consemnează și date importante din viața economică a localității. Cele mai interesante sunt cele referitoare la deschiderea minelor de sare de la Slatina, eveniment pe care preotul îl plasează în anul 1762, deși istoricii consideră că exploatarea industrială a sării începe din anii 1777-1778²⁷. Se consemnează foametea din anul 1817 când "*mulți oameni au murit de foame*". Mălaiul era adus "*de sub Mosc (Moscova n.n), iar mierța de mălai se vindea cu 20 de zloți*"! (nr. IX)

Foamete a fost și după revoluția din anii 1848 – 1849 când prețurile au crescut nemăsurat de mult: "*În 1849 au fost scumpe mare che nu vine de nicăeri grăunțe*". (nr. XVI)

Sunt și notări care vorbesc de evenimentele naturale deosebite, ierni grele și lungi, zăpadă în aprilie sau în octombrie, sau cometa din 23 ianuarie 1872 care a trecut seara pe la orele 18 și a luminat ca ziua etc. (nr. XI)

Merită amintite de asemenea listele de studenți români teologi de la Teologia de la Ujgorod din anii 1897-1909, studenți trimiși de episcopiile românești într-un mediu străin și ostil de foarte multe ori, după cum reiese din însemnările de pe un *Triodion* datând din anul 1816.

Teologia de la Ujgorod se transformase în a doua jumătate a veacului al XIX-lea și începutul celui următor într-un puternic instrument de maghiarizare, aceasta datorându-se mai ales episcopilor Ioan Pásztyi, Iuliu Firczák, Anton Papp. Limba maghiară era atotstăpânitoare fiind folosită în administrația oficială și chiar în conversațiile de zi cu zi. Iată de ce unii dintre studenții români notau gânduri care reprezintă un puternic semnal de avertizare pentru ceilalți: "*Fiilor mei grijii să nu fiți răpiți de lupii aceștia*" sau "*Limba cea dulce să nu o vindeți ca oamenii aceștia*". (nr. XIII)

Iar în anul 1908 teologul P. Gencz nota o poezie intitulată "*Urmașilor*", e drept că fără valențe poetice deosebite, dar cu puternice simțăminte naționale, având curajul să pomenească inclusiv despre România.

"...*Dar tot români am fost, suntem....*

Rușii mereu ne năcăjesc,

Dar nici în seamă nu-i băgăm,

Bine știind că ne uresc,

În plata Domnului i lăsăm,

În România mai umblăm,

Și facem planuri peste plan,

Și sufletul să-l adăpăm

Cetind la fapte de tirani....

Vă dau, iubiți sfaturi bune:

Iubiți-vă toți mândrele;

Celălalt sfat al meu vă spune:

Români să fiți și-n vreme grele...."

Catalog

I

Evangelion, sireci blagovestie bogoduhnovennâh evangelist..., Lvov, Tipografia Bratstva, 1690, 401 p.+1, cu gravuri²⁸.

Coperți din carton și hârtie, moderne. Cotorul copertii este din piele.

Începe cu p. 1: *Oglavlenie eje ot Matfeia S<via>togo Ev<anghe>liia*

Gravuri: p. 20, 23, 29, 30, 71, 73, 121v (gravură cu Sfântul Marcu scriind și semnată

²⁷ Tit Bud, *op.cit.*, p. 15 - 16, 65 și Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1 dos. 1711, 2106, opis 5, dos. 1353, opis 22, dos. 9.

²⁸ Exemplarul de față nu are foaie de titlu și lipsesc 10 pagini de la sfârșit, față de un exemplar complet care are 411 pagini.

Eustafi Zavados<kii>²⁹), 166, 182v (Sf. Evanghelist Luca având boul la picioare), 300 v. (Sf. Evanghelist Ioan cu vulturul, semnată Eusta<fi> Zavod<ovski> 1683), 306, 355. De la pagina 385 începe Sobornicul.

Însemnări:

<p. 2-7:>*Am dăruit eu Preotu/ Vasilie Teodorovici paroh ot/ Stenești³⁰ la mâna Clericului/ Dimitrie Cherete ca să aibe/ purtare de grije pentru mine/ Pechetos în anul D<o>mnului 1799.*

Cartea s-a aflat în anul 1799 în proprietatea preotului Vasile Teodorovici din Stănești care a lăsat-o moștenire teologului Vasile Cherete. La o dată neprecizată, cel mai probabil după anul 1945 a ajuns în proprietatea parohiei Slatina. Oricum O. Bârlea n-o menționează printre cărțile parohiei Slatina³¹. La fel și Vasile Moldovan.³²

II

Penticostarion, / acum întâiu așezat și tipărit după rânduiala Besearecii Răsăritului/, Blaj, în Tipografia Mănăstirii Bunei Vestiri, 1768, 223 p³³.

Coperți moderne din piele roșie cu chenar realizat din motive florale imprimate și aurit, cu urme de încuietori, având în mijloc o cruce aurită.

Însemnări:

<f. 1 - 5:>³⁴*Noi de obște cu toți boierii<i> din <Sla>/tină am cumpărat acest sfânt Pentii/ costariu. L-am culies de la voitoriul de bine/ și Ostenitoriul învățat Opre Andrei/ diacul din Tioza cu 17 florini/ [...]*³⁵

<f. 217 v.:>*Pentecostar 1/ Triod 2/ Mineu 3 / Strașnic 4 / Apostol 5 / Trebnic 6 / Cioslov 7 / Ohtoi 8 / Psaltire 10 / Molitinic 11/.../*³⁶

Scris-am eu Negre lileș fiind cantor în locul lui Bondici Gabor luând în samă cărțile besericii în mâna me/ în anul 1852.

Cartea a fost cumpărată de toți boierii (nemeșii) din Slatina pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de la colportorul de cărți Oprea Andrei din Tiuza, rămânând neîntrerupt la această biserică.

III

Catavasiariu / cu multe preste tot anul / trebuincioasă cântări./ Acum a doao oară așezată și tipărită, Blaj, 1769.

Coperțile sunt din carton și hârtie, moderne.

Începe cu p. 1 (lipsă foaia de titlu) și sfârșește cu p. 453.³⁷

Însemnări:

<f. I. 1:>*Legatu-s-au această carte în anul 1902 mai 12.*

<f. 11v:>/ 25 03 1997 / Sigiliul actual al parohiei Slatina. /

Cartea este semnalată deja ca existentă în parohia Slatina în anul 1909, existând toate șansele să fie exemplarul pe care îl semnală dascălul Ion Neneștian ca existent în filia Handalul

²⁹ Gravorul Eustafie Zavadvoskii a lucrat la Lvov în perioada 1667- 1683, fiind considerat unul dintre marii gravori ai epocii. cf. *Russkoe knigo peciatanie do 1917 goda 1564 - 1917*, Moskva, 1964, p.78 și Petrov O., *Slavianskle knighi kirillovskoi peciati XV – XVIII vv.*, Kiev, 1958, p. 84.

³⁰ Sunt mai multe localități care poartă acest nume: 2 în Moldova (jud. Botoșani și Bacău), una în jurul orașului Cernăuți-Ucraina și una în Republica Moldova.

³¹ O. Bârlea, *op. cit.*, p. 192-195.

³² dr. Vasile Moldovan, *Vizitație canonică în Maramureș 27 iunie-24 iulie 1913*, Gherla, 1913, p. 210.

³³ BRV, IV, p. 86- 87, nr. 143.

³⁴ I.Bârlea, *op.cit.*, p. 194. Redă inscripția de la p. 1-5 fără a specifica că nu s-a putut descifra ultima parte.

³⁵ Inscriptia continuă și pe pagina 6 dar este foarte ștersă.

³⁶ De observat că autorul greșește numerotarea!

³⁷ Un exemplar complet are 8 f.+463 p.cf. *Bibliografia românească veche*, II, 364, p. 191 și IV, 364, p. 251.

Slatinii la mijlocul veacului al XIX-lea, într-o însemnare pe un *Strastnic* din anul 1817.³⁸

IV

Triodion/ acum întâiu așezat și tipărit, după rânduiala Besearicii/ Răsăritului, Blaj, 1771, 237p³⁹.

Coperți din carton și hârtie, moderne.

Însemnări:

Începând cu fila 1 există o însemnare marginală foarte ștearsă din care am reușit să descifrăm: *Acestu Triod/ a Slatini<i>/ I-au cumpărat [...]* Andrei diacul/ din Tiuza [...].

Cartea a fost procurată de locuitorii din Slatina de la cunoscutul colportor de cărți Andrei Opre din Tiuza, cândva la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

V

Psaltirea / Prorocului și împăratului / David / Acum a cincea oară tipărită / Cu blagoslovenia Excelenții / sale prea luminatului și / prea o sfințitului Domn / Domnului / G<avril> Grigorie Maer / Vlădica Făgărașului și / a toată Țara Ardealului..., Blaj, 1780, p.3-485+19 file din Păscălie⁴⁰.

Coperți din carton și hârtie, moderne.

Cartea a aparținut parohiei Slatina încă la jumătatea veacului al XIX-lea când apare într-o listă pe un *Penticostarion* din secolul al XVIII-lea.

VI

Minologhion/ care cuprinde întru sine rânduiala D<u>mnezeștilor Praz/nice și stăpânei de D<u>mnezeu Născătoarei, și pururea Fecioarei Măriei și al sfinților celor numiți / ce să prăznuesc preste an, și ale sfinților de obște / în fiecare zi, Blaj, 1781, 1149+63 p., lipsă foaia de titlu⁴¹.

Coperți din lemn și piele cu chenar vegetal iar în mijloc un medalion cu o Răstignire. Prezintă urme de încuietori.

<p. 1:>*Antologhion adecă Floarea Cuvintelor cu D<u>mnezeu sfi<n>tul. Carele cuprinde în sine toată slujba Praznicilor D<u>mnezești și ale Sfintei Născătoarei de D<u>mnezeu și a altor sfinți ce să prăznuesc și a sfinților de obște.*

Însemnări:

<coperta 1 v.:>*Reparatu-s-a legătura carții acesteia, pentru/ prețitul de trei floreni v<alută> a<ustriacă> în anul Domnului: / una miia opt sute nouăzeci și unu (1891)/ în luna Mărțișor/ Ioan Doroș/ preotul Slatinei./*

<f. 3 - 13>*Această carte Trifoloiu/ eu popa Petre cu preuteasa mea Mărie/ cu 33 de florinți vonași/ se fie pruncilor noștri a lor în veaci/ se fie. Aprilie 2 1781, iară ahmu s-au/ vândut Beserici<i> Slatinii: în anul 1789/ V<asile> V<olosan> P<rotopop>⁴² (scris de altă mână).*

<f. I. 2:>*În 1851 au fost un chiubel de melai cu sasăsprăzece / zloț în voski⁴³/ Gabriel Bondits / Szlatinai cantor és tánito/ Gabriel Bondici cântăreț și învățător.*

³⁸ cf. I. Bârlea, *op. cit.*, p.193.

³⁹ Cartea este menționată de O. Bârlea, *op. cit.*, p. 194. Un exemplar complet are 247 p. cf BRV, IV, p. 89-90, nr. 151.

⁴⁰ BRV, II p. 269, nr. 440 .

⁴¹ Este pomenită de O. Bârlea care redă și însemnarea de la p.3 – 13, *op. cit.*, p.193. Cartea a fost descrisă în BRV, IV, p.219-220 și Aurel Socolan, *op. cit.*, p. 147-148.

⁴² Ultima parte a însemnării a fost făcută după anul 1810, când Vasile Volosan a fost numit protopop.

⁴³ Pănușe.

<f. I. 2 v.:>În anul 1849 au fost on kobel⁴⁴ de grau/ cu 30 de zloţ<i> în ponkao și au fost/ mare vrajbe între omeny./1849./ Bondici Gavriil diac și/ dascăl a Slatinii/ Bondits Gabor cantor és tánito

A mai existat o însemnare pe p. 1v., reproducă de I. Bârlea, astăzi lipsind întreaga pagină: Această s<fântă> carte, anume Trifoloiu, au fost a lui popa Petre dinu Fernezei, și au vândutu în Slatina de Josu pentru 26 de forinți vonașu, și au ertatu 9, ca să fie pomenire lui popa Petre Talposu și preutesa sa Mărie, anul D<o>mnului 1788, luna mai în 24 zile, fiindu și eu ustenitoriu Opre Danila./ în anul 1817 mulți oameni au murit de foame în Maramoriș, în care an un felderiu de mălaiu era cu 20 de zloți, uvăsul cu 6 zloți, nici odinăoară nu s-au pomenit ; și nime din Țara Unguresca nu vine, ce de la Musc prin Țara Leșască, în Maramoriș ; fost-au în Slatina a beserecii și a norodului în H<risto>s slujitoriu Vasilie Volosan protopop și Huban Ionaș cantor ; măsuratu-s-au după acea în anul următor prin cei crăești hotariul și dvorele Slatinei și mulți oameni nebăgători de samă și leneși în lucru au vândut bunul strămoșiloru săi ; care lenea o au pricinuit înmulțirea Jidovilor în Slatina./ în anul 1828 s-au zidit casa parohii ; ostenitoriu au fost Țiple Ștefan, nemiș birău și curator cu Pricop Nicolae ; cei crăești încă au au ajutorit cu materie. În anul următoriu grajdu s-au făcut, supt mai sus numit parohuș a satului.

Cartea a aparținut lui popa Petre și preotesei lui Maria care au cumpărat-o în 2 aprilie 1781 cu 33 de florini. Ea a fost vândută bisericii din Slatina în anul 1789, după cum rezultă dintr-o însemnare mai târzie făcută de protopopul Vasile Volosan după anul 1810.

VII

Octoih/ și / Slujbele Sfinților de obște./ Acum a treia oară așezat și tipărit după rânduiala Beserecii Răsăritului, Blaj, 1783. Lipsă foaia de titlu, 1-693 p.⁴⁵

Coperți din lemn și piele cu cheotori, având un chenar cu motive vegetale iar în mijloc o Răstignire.

p. 1: Începerea cu Dumnezeu cel sfit a Octoihului

Frontispiciu cu figura lui Isus înconjurat de motive florale și vegetale

p. 7: Isus cu doi dintre apostoli la masă.

Sfârșește cu p. 224. Sfârșitul Sinaxarului peste tot anul

Cartea ar putea fii dintre cele provenite din Handalu Slatinei și pomenite de dascălul Ion Neneștian pe la mijlocul veacului al XIX-lea.

VIII

Ciasoslov / acum a șasea oară tipărit / cu blagoslovenia Prea luminatului și Prea o sfințitului Domnului Domn / Ioan Bob vlădica / Făgărașului și a toată Țara Ardealului, Blaj, 1786⁴⁶.

Copertă modernă din carton și hârtie.

Începe cu p. 5 și se termină cu p. 590.

Însemnări:

<Coperta 1 v.:>Compactatu-s-a aceasta sf<ântă> carte în anul 1913 cu prețul de unsprezece (11) coroane.

<f. I. 1:> Proprietatea sfintei Bisericeii gr<eco> cat<olice> românești din Sat Slatina 21 iunie n<ou> 1913

Cartea se afla în anul 1852 în proprietatea bisericii din Slatina după cum rezultă dintr-o listă de cărți întocmită de cantorul Ilieș Negre pe un *Penticostarion*.

⁴⁴ Câblă.

⁴⁵ Un exemplar complet avea 478+224 p.cf. BRV, IV, p. 96,nr.179.

⁴⁶ Un exemplar complet are 2f.+608p. cf. BRV, IV, p. 265.

IX

Biblia adevă Dumnezeiască Scriptură a legii vechi și a ceii noao, Blaj, 1795, 10f.+894p.+246 p+3f.⁴⁷.

Coperți moderne de carton.

Însemnări:

<f.1 liminară:>*Aceasta carte Biblie/ s-au cumpărat pe sama/ S<fin>tei Beserici a Slatini/ carie au fost ostenitori/ Opre Andrei diacul din/ Tiuza/ Șoma ei 38/ de florinți vonași”*

*A Szlatinai Göroög Katholika/ Anya-Egyháze*⁴⁸

Aceasta carte Biblie au fost cumpăra/tă pe sama Besericii din Slatina cu/ 38 de zloț./ Scris-am eu Bondici Gavriil/ în anul/ 1848 fiind cântăreț ai Besericii/ din Botiz fiind din ormede Satmarului.

<foaie de titlu verso:>*Această sfântă carte anume Biblie/ s-au cunpărat pe sama beserici/ Slatini cu 38 de florinți vonași/ în anul 1802 în luna lui mai 12/zile./ Scris-am eu Huban Ionaș/ fiind eu cantor beserecesc într-acee vreme și încă și/ doritoru ca să fie rânduit/ tuturor care vor aici ceti și vor dori a cuvânta din/trânsa.*

1. *Următoriu în Parohie Slatinii Vasilie Volosan*⁴⁹, *protopop au însămnat:/în anul 1776 s/au zedit casa parohii Slatinii cu cheltuiala norodului/ ca-n în bagiocură pusă și slabă, proastă făcută. / în anul 1790: s-au zidit beserica Slatinii; ce mai nainte au ars în/ anul 1784./ In anul 1762 s-au început Handalul sării./ În an 1817 mulți oameni de foame au murit, mirța de mălai/ era cu 20 de zloț, de supt Musc*⁵⁰ *adusă./ În anul 1828 s-au zădit casa parohiei nouo ostenitor/ fiind nemiș Țiple Ștefan, Pricop Nicolae,/ și Chindrici Vasilie curatori, cu mare greutate pentru îndărătnicie norodului: și zăd de piatră despre drum. În 17 zi a octombrie au intrat <în > iea./În an 1830 s-au zidit grajdu./*

Scris-am eu Negre Ileş fiind curator/ în anul 1851.

< f. ultimă verso:>*Bondics Gábor Helybeli cantor/ 1850 esztendőben ianuaris hö 10.*⁵¹*Bondici Gavril diac din/ Slatină/ 1850.*⁵²

X

Polustav Tip<ărit> după rânduiala Beseari<cii> Răsă<ritului> cu Bla<goveșcenia> Excel<enției> Sale Prea O S<fințitului> Domnului D<omn> Ioann Bobb Vlădi<ca> Făgă<rașului>, Blaj, 1808, 684p⁵³.

Coperți din lemn și piele cu urme de încuietori.

Însemnări:

<f. I. 1 v.:> 1. Botezu. 2 S<fântul> Miir 3 S<fânta> Cumiinecătură 4. Pocăiania 5. Maslu adevă Ungerea ce mai depre urmă 6. Herotoniia 7. Cununiia

<f. I. ultimă:> *Vino duhule S<finte> Dumnezeu/ cu milostivirea ta să / rogă turma ta pre min/ tia noastră cea slabă/ pogorește-te vino/ acuma vino, vino/ acum spre noi ls<use> Hr<istoase>/ sfinte ca să se așeze/ întru noi cuvin/tările tale cele / S<fin>te rugmene/ște./ Petru Botta au/ început cantoria/ în Handal in anno/ 1909 aug<ust> 1 ie. <Coperta 2:> Nenyestyan János/*

⁴⁷ BRV, II, p. 380-382.

⁴⁸ Proprietatea bisericii greco-catolice din Slatina.

⁴⁹ Vasile Volosan era fiul preotului Pantelimon Volosan din Apșa de Jos, absolvind teologia la Ujgorod, a fost numit de episcopul Andrei Bacsinszky preot în Slatina iar, din anul 1810 este numit și protopop al districtului Sighet. Rămâne în aceste funcții până în anul 1837. La 1 iunie 1843 el sau urmașii lui donează bibliotecii Liceului greco-catolic din Ujgorod trei manuscrise în limba română care cuprind notițe luate la cursuri între anii 1803- 1805. cf. *Manuscrise slavone și românești din Biblioteca Universității Naționale din Ujgorod: Catalog*, Satu Mare, 2012, p.204-209.

⁵⁰ Rusia.

⁵¹ Bondici Gavril cantorul locului. 10 ianuarie 1850 (în limba maghiară în original).

⁵² O parte dintre însemnări au fost publicate de O. Bârlea cu greșeli și omisiuni. Cf. O. Bârlea, *op. cit.*, p. 192.

⁵³ BRV, III, p. 535, nr. 747.

Szlatinai / Kantor⁵⁴./

Cartea era deja în proprietatea bisericii din Slatina la mijlocul secolului al XIX-lea când cantorul Neneștian Ioan se semnează pe coperta 2.

XI

Triodion acum a treia oară așezat, și tipărit, după rânduiala Besearicii Răsăritului, Blaj, 1813, 630 p⁵⁵.

Coperți din piele și carton având în margine un chenar vegetal și floral aurit iar în mijloc o Răstignire aurită.

Însemnări:

<f. 1:>*Bondics Gábor Helbeli Cantor/ 1850 esztendőben Ianuarius hö 10⁵⁶/ Bondici Gavril diac din/ Slatină / 1850.*

<f. 1. v.:>*Ara 18 f<ori>n<t> ezüstben⁵⁷ / Buna Vestire este miercuri.*

Az Akna – Szlatina Handali / Görög katolika Egyház részére vevődön 1840ik évbe/ Beöthy Demö Ielkészsége idejében⁵⁸./A<nn>o 1862 au infrunzet și s-au deschis prima/vare la Buna Vestire în 25 Mărțișor/ patru săptămîn<i> pene la Mucenic Giorgiu, eu/ n-am apucat, fiind de 65 de ani, mai încolo ști<i> Is<us> H<risto>s ce/ va fi, adeca întie april de-a rându au fost pomi<i>/ înfloriț<i>, au fost și brume dar a fost/ roade bune./ În 1873 în luna lui feurar în 7 zile după chelidariul / roman au mers Meria Sa Domnul Episcop din Slatina, în scaunul episcopesc mulți anni se treijască/ Domnul Dom<n> Pavel Mihail./ Scris-am eu smeritul / Neneștian Ioanu in/tie cantor fiind în Hândalul Slatini<i>./ Și noi am fost al doili / cantor/ Neneștyan Mihai.

<f. 1 v.:>*Ani de <la> H<risto>s în 1875/ Măria Sa D<o>mnul Domn Episcop/ Pavel Mihai au slușit Sf<ân>ta/ Leturghie cu mare țeremonie în Handal/ în 19 ianuar dupa chelindariul roman/ O ce bucurie mare mult<i>, mult<i>, mult<i>/ ani se treiască și să stăpânească mult<i> ani./ Scris-am eu Neneștian Ioan / fiind cantor. / Neneștean Mihai am fost al doilea cantor./ Ion Rednic/ cantor / Sat Slatina/ 1927./*

<f.l. 2 v.:>*În anul 1859 s-au cumpărat/ daoa perechi de haine, una roși<e> alta/ albastre cu 199 sloț<i> și 50 c<rețari> argint în zilele/ lui Franțisc Iosip crai, prefectuș au fos<t> Marcuș Gusti, preut Törökfalvi Pap János despre partia rumeniasche, cantor Nyenyestyán Ioan sau cântăreț prin a nos/tre usteniale s-au cumperat cu bani<i>/ beserici<i> sau a soțetețe<i> D<o>mnul/ cii treiască se le fie pomenire./ Până la mine n-au fost nemic. Eu am scos toate / și în toate am fost eu ustenitor cu cherți, cu / haine preuțești, cu un cuvânt toate prin mine/ s-au făcut. Am rebdat și boghete de la / cei mari a nemți<lor> dară tot pe a me/ voe au fost tote./ În anul de la H<risto>s 1872 în luna lui/ ianuar, 23 zăle, după chelindariul / roman, sara pe la 6 ciasur<i> au fost pe/ cer sem<n> ca cum (sic!) mar<e> che de foc din cer / și trecând zaria ce înfocată așe se/ lumina ca cum (sic!) s-ar fi făcut zea/ așe se vede./ Sc<r>is-am eu smeritul/ Neneștian Ioan/ cantor./ Și eu am fostu al doile cantor/ Neneștian Mihai.*

Cartea a fost cumpărată cu 18 florini de argint pentru biserica din Handalu Slatinii în timpul preotului Demetriu Beöthy, în anul 1840.

XII

Apostol acum a treia oară așezat și tipărit după rânduiala Besearicii Răsăritului, Blaj, 1814, 264p⁵⁹.

Coperți din lemn și piele având un chenar aurit iar în mijloc elemente florale înconjoară un

⁵⁴ Neneștian Ioan cantor din Slatina (în l. magh. în orig.).

⁵⁵ BRV , III , p. 84 , nr. 836 .

⁵⁶ Bondici Gavril cantorul locului 10 ianuarie 1850(în l. magh în orig.) .

⁵⁷ A costat 18 florini de argint(în l. magh. în orig).

⁵⁸ S-a cumpărat pe seama bisericii greco-catolice din Handalul Slatinei în timpul preotului Beöthy Demetriu(în l. magh. în orig).

⁵⁹ BRV, III, p. 95, nr. 845 .

medalion cu Fecioara Maria.

Însemnări:

<coperta 1 v.:>Eu scriu Neneștian Ioan/ În 1847 au fost mălaiul cu / 5 f<lorini> 40 cr<eițari> și grăul 6 f<lorini> bacnute/ și întru multe locuri au fost foamete/ așe în Vercovină⁶⁰ ș-au lăsat oamenii casele.

<f. I. 1:>În ani<i> de <la> H<risto>s 1843/ în luna lui mai în 9 zile sau noa, s-au sfințit/ doa părechi de haine băsericești în zilele/ Domnului Domn împărat și stăpânitor Ferdinant⁶¹. Mulț ani să fie stăpânirea lui ș-a domnimei/ în Hândalul Slatini<i> Măria sa Baron Gherhon el au fost/ ustenitoriul Domnul se-l treiască, plebaneș Rușak și/ li-au sfințit potropop preutul Lasar Șandor/ întru aciele vrem<i> au fost greu<l> cu 2 sloț, mălaiu/ cu 18 slot și 30 cr<eitari> s-au fost iarnă foarte ușoară/, mai n-au fost omăt. Birău au fost Simon luși/ Scris-am eu smeritu<l> ș-am fost și eu după / puțința me ustenitor în multe și s-au cumpă/ rat din bani<i> Cinstitului Tărșușag/ Mulți ani Domnul vă trăiască/ eu vă poftesc / întie lăcuiitor cantor în Slatină/ Neneștian Ioan / am scris.

<cu creionul:>Neneștian Mihai/ al doile<a> cantor/ Neneștian Mihai/ al doilea cantor am fost în Slatina./ Petru Botta au în/ceput cantoria la Ocna/ Slatina în anu<l> 1909 august 1.

<f. I. 1. v.:>Ion Rednic cantor. Din anul 1927/fiind cantor în Sat Slatina înainte/ de a fi și aici timp de 10 ani./ Dat Ocna Slatina 1941/ Ion Rednic/ cantor.

Cartea a aparținut parohiei Handalul Slatinei fiind cumpărată cândva înainte de anul 1840.

XIII

Triodion acum întâia oară așezat și tipărit după rânduiala besearicii Răsăritului, Buda, 1816 1+320 f.⁶²

Coperți din lemn și piele având pe margine motive geometrice și florale.

Însemnări:

<f. 1:>Comparatus per Ioannem Popovics⁶³ cath<olicae> Eccl<esi>ae Munkacs Custodem canonicum/ constitit in eruda 8 fl<orinis> Cons. Mon: Compactura 4 florinis >. ConM die 3-a iunii 1850 expensis Eccl<esi>ae.

"Fiilor mei grigiți se nu fiți răpiți de lupi<i> aceștia
Limba cea dulce se n-o vindeți ca omeni<i> aceștia"⁶⁴

<f. ultimă verso>Teologi români din anul 1897/8

Corneliu Dărăbant IV

Gavril Lazăr IV (ductor)

Desideriu Mosolygo IV (ductor)

Vasilii Basti I

Ioan Dărăbanth I

Theologi români din a<nul> 1902/3

Eduard Bakos IV ductor

Michail Man III

Theodor Franciscu Lazink III

Ioan Szekely I

/ cu greu/ trece timpul/

⁶⁰ Partea de nord-vest a fostului comitat Maramureș.

⁶¹ Împărat al Imperiului habsburgic între anii 1835-1848.

⁶² BRV, III, p. 157, nr. 921.

⁶³ Ioan Popovics (1793- 1857), preot în Nankove (Husztköz), apoi preot și protopop în Tokay iar din anul 1843 ajunge canonic diecezan.cf. Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Cassoviae, 1816, p.54; Schematismus..., Cassoviae, 1833, p.164; Schematismus..., 1839, p. 14; Schematismus..., Unghvarini, 1865, p.4; Schematismus..., Unghvarini, 1885, p. 24.

⁶⁴ Cele câteva însemnări cu caracter de avertizare (vezi și poezia de mai jos) sunt prilejuite de faptul că Teologia din Ujgorod se transformase începând cu a doua jumătate a veacului al XIX-lea într-un puternic instrument de maghiarizare a slavilor de pe Tisa Superioară, toate materiile fiind predate în limba maghiară care, devine limba oficială a episcopiei.

Theologii români din 1905/ 906

Dumitru Bandiciu III

Ariton Miziia (Iugojan) III

Ioan Pápp III

Georgiu Moodi III

Paul Vostinar II

Eugeniu Szekely II

Ioan Covrig I

Ioan Mâxer I

Teologii din 1908/909

Silviu Tămaș IV

Ioan Covrig IV

Ioan Mâxer IV ductor

Romul Erdély III

Eugeniu P. Gentz IV

Ioan László III Iugoșan

Georgiu M. Pteancu III

Marton Fărcaș II

Ioan Trăian II

Ioan Vlaicu I

*Solomon Armean I Iugoșan*⁶⁵

Ne topim de dorul mândrelor!/ Hei! Cu greu trece timpul!/ Ce zici ortace ???/

/ Urmașilor/

Iubiți urmași! Noi ne topim

De dorul mândrelor aici

Cu mult năcaz pe-aici robim,

Apoi suntem puțin calici.

Dar tot români am fost, suntem

Și ne iubim toți mândrele,

Că le-om lăsa, eu nu mă tem,

Ne mângâiem chiar visele.

Rușii mereu ne năcăjesc,

Dar nici în seamă nu-i băgăm,

Bine știind, că ne uresc,

În plata Domnului i lăsăm.

În România mai umblăm,

Și facem planuri peste plan,

Și sufletul să-l adăpăm

Cetind la fapte de tirani

Sunt și de-aceia dintre noi,

Cari vreau să se facă celibi;

Cu noi veți zice, cred și voi:

Pe semne au mâncat hiribi!

Vă dau, iubiți sfaturi bune:

Iubiți-vă toți mândrele;

⁶⁵ Este vorba de teologi români trimiși de episcopiile de Gherla, Oradea și Lugoj să urmeze Teologia la Ujgorod . cf. *Schematismus...*, Unghvarini, 1908, p. 299-301.

*Celălalt sfat al meu vă spune:
Români să fiți și-n vremi grele...*

*Cele ce făcut-am cu mult chin
Acest viers șchiop, slăbănog, lung,
De doruri și năcaz îi plin,
Zadarnic cerc să le aline.
1908   Gencz P.*

Anul 1909 / 10

Ioan László IV ductor (Iugojan)

Theodor Papp IV ductor

Romul Erdély IV

Eugeniu P. Gentz IV

George M. Pteancu IV

Antoni Fărcaș III

Ioan Trăian III

Solomon Armeanu II Iugojan

Ioan Vlaicu II

Ioan Butnariu I

Vasile Băcilă I

Vasile Popan I

<f. ultimă verso: >Arcadius Cresnicu/ theol<ogus> dioecesis M<agno> Varadiensis/
a<nno> 1890.

Cartea a fost cumpărată în anul 1850 de către canonicul Ioan Popovics, probabil, pentru uzul teologilor români de la Seminarul de la Ujgorod unde, până în anul 1856, a funcționat o secție română. Cartea era încă în uzul studenților români care urmau studiile alături de ceilalți studenți. Ea a ajuns la Slatina fiind luată probabil, de unul din absolvenți.

XIV

Sfinta și Dumnezeiasca a lui Iisus H<risto>s Evanghelie acum în a treia oară tipărită sub stăpânirea Prea înălțatului împărat al Austriei, Marelui Prinț al Ardealului și cealelele...., Blaj, 1817, 47 +342p⁶⁶

Coperți din piele roșie și lemn, cu colțare din argint și în mijloc cu o Răstignire din argint.

Însemnări:

<f. 1 - 4:>Aceasta S<fântă> Evanghelie s-au cumpărat pe/ sama Besericii Handalului Slatinii/ cu bani de obște a Tarșoșagului s-au pus argintul/ iară hârtiile și legătura cu Trebnic, Liturghie,/ și Ceasoslov cu banii Besericii s-au sărzuț, fiind/ Prefectuș în Slatina D<omnul> Lințmaer/ și Graur Onuț birău ostenitori, supt păstorie/ lui Vasilie Volosan protopop a Ierașului Sighetului/1. Iulie anul 1851.

<f. I. 1>29 de zloți în bancute s-au dat pentru argintul.

Cartea a fost cumpărată pentru biserica din Handalul Slatinei cândva înainte de anul 1837, an până când a funcționat preot Vasile Volosan.

XV

Strastnic acum a patra oară așezat și tipărit, după rânduiala Besericii Răsăritului, Blaj, 1817, 217 p.

Coperți din carton și piele, cu chenar aurit, având la mijloc o Răstignire aurită.

⁶⁶ BRV, III, p.187, nr. 940.

Însemnări:

<f. l. 1:>Ara 8 f<ori>nt 40 cr<aiczar> ezüstbe./ Az Akna - Sztatina Handali/ Görög katolika egyház reszere vevödon 1840 evbe/ Beothy Demo lelkeszsege idejeben⁶⁷./ Ion Rednic/ cantor/ din Sat Slatina/1937./

<f. l. 2:>Petru Botta au început/ la Handal/ Cantoria în anul 1909 aug<ust> 1.

<f. l. 2 v.:>În ani de H<risto>s 1838 făurar în 24 zile/ Am venit în Slatină eu am fost întie/ cantor în Hândal, prin a me ustenială s-au fă/cut șasă rândur<i> de haine preuțăști și / S<fintele> Cărți: Octoih, Minei, Triod, Penticos/tar, Strașnic, Catavasii, Psaltire și/ S<fântul> Păhar, o s<fântă> icoană a Precistii/ Am răbdat și grele cuvinte de la Domni dare/ tot așa au fos<t> cum am vrut eu după drept./ Eu smeritul/ Neneștian Ioan/ cântăreț.

Cartea a fost cumpărată în anul 1840 în timpul preotului Beothy care a păstorit în Slatina între anii 1838-1842, fiind preot și în filia Handal, astăzi cartier al orașului Slatina.⁶⁸

XVI

Antologhion sau Mineiul carele cuprinde în sine slujbele Dumnezeștilor Praznice ale Născătoarei de Dumnezeu și ale Sfinților preste an, Blaj, 1838, 578p + 68

Coperți din lemn și piele.

Însemnări:

<coperta 1 v:>Într-o 1856 în 26 zile a lui A<u>gust/ după călindariul roman s-au in/ ștăluit Măria Sa Episcopul nostru/ Alexii Ioan⁶⁹ preluminat domn, mult/ ani să treiască și se ne stăpâniască./ Episcopie nao al rumânilor. / În 1858 au căzut umăt în zăuoa de Simedru și/ au stat 4 zăle și apoi au fost vreme ca o primă/vară mai frumoasă până la S<fântul> Andrei, apoi au/ început la frig.../ În 1860 în luna lui Iunie au înblat Maria Sa Episcopul/ Aleksii în Maramureș, în Slatina Hândal au fost în 8-ta / iunie, totuș în aceala an, octobriu în 25, au veniit preluminatul Domnul/ Vicar Pavel Mihailu. S-au slușit S<fân>ta Liturgie/ în Hândal întâie în al patrola novem<b>riu fiind în Marma/ția Măria sa întie vicar, iară eu Smeritul Bătrân/ am fost Preluminatului> Domn Vicar Cantor precum/ și în sat așa și în Hândal și invețător în sat./ Mulți ani Domnul să-l trăiască și stăpâniască/ Domnul vicar Pavel. / Scris-am eu cel mai plecat și smerit slugă Nenestan Ioan/ cântăret

<f. l. 1 :>Ara 28 f<oriinți> 40 cr<aiczar> ezüstbe.⁷⁰ / În anul 1937 fiind ales cantor Ion/ Rednic si denumit și aici în Ocna/ Slatina de cătră D<omnu>l episcop Alexandru Stoica/ de la Muncaci pe vremea primu/lui președinte al Cehoslovaciei Tomas Gor Masaric⁷¹ Ion Rednic Kantor / Az Akna -Sztatina Handali/ Görög Katolika Egyház reszere vevödott 1840 ik evbe/ Beothy Demo Lelkeszsege idejeben.⁷²

<f. l. 2:>Anul 1848./ În anul 1848 în luna lui martie/ în 16 zăle după chelindariul rumănesc/ în zilele lui Ferdinand⁷³ Craiu al 5 lia/ s-au țapat scriptul Țări<i> Nemțești/ și s-au pus al Țării Ungurești și/ au fost mare vărsare de sânge în lume, mai vartos/ ungurii cu rați⁷⁴ și cu horvați⁷⁵ țara între sine s-au/ bătut, iare roadă au dat D<um>nezău, grău, melai,/ vin, de toate, iară nu

⁶⁷ A costat 8 forinți și 40 creițari. A fost cumpărată pe seama bisericii din Handalul Slatinei în timpul preotului Dumitru Beothy (în l. magh. în orig.).

⁶⁸ Tit Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911, p.193.

⁶⁹ Ioan Alexi era născut în 24 iunie 1801 și a fost ordinar preot în anul 1825. La 17 martie 1854 este numit episcop al nou înființatei episcopii a Gherlei, funcție în care este instalat efectiv abia în 7 septembrie 1856. A murit la 29 iunie 1863. cf. Șematismul veneratului cler al diecezei greco-catolice de Gherla, Szamosujvár, 1914, p. 7.

⁷⁰ A costat 28 forinți și 40 creițari de argint (l. magh. în orig.).

⁷¹ Masaryk, Tomas Garrigue (1850 - 1937), președinte al Republicii Cehoslovace între anii 1918 - 1935. În anul 1938 era deja președinte Emil Hăcha (1872- 1945). Dömötör Attila, *Törtenelemi lexikon*, Budapest, 1999, p. 256 și Meyers Grosses Handlexikon, Mannheim, 1985, p. 352.

⁷² S-a cumpărat pe seama bisericii greco-catolice din Handalul Slatinei în anul 1840 în timpul preotului Demetriu Beothy (lb. magh. în orig.).

⁷³ Ferdinand I, poreclit Blajinul, a domnit între anii 1835-1848, având renumele unui împărat slab. cf. Henry Bogdan, *Histoire des Habsbourg Des origines á nos jours*, Paris, 2005, p. 273-283.

⁷⁴ Sârbi.

⁷⁵ Croați.

ne-au tihnit de viața noastră. / Și au fost cătunie mare pă sama Țări<i>, nu a / Craiului și Craiu încă era numai în necas, fără odih/nă înbla din loc în loc de frică și s-au întors Ungu/ri<i> în Ardel pă rumăni și acolo multă moarte au/ făcut și au bagiucurit pe niamul rumin. Bani<i> S<fintei> Beserici și clopotele li-au fecut tunur<i> blestemați<i> calvini./ În 1849 au fost scumpete mare che nu vine/ de necări greunțe, ș-au fost feldera de grâu/ cu 4 forinți > 24 cr<uceri> în argent, sau în băncuțe 11 f<orinți>, mălaiu 6 f<orinți>, / fontu de carne cu 20 cr<eițari>, de brânză 36 cr<eițari>. Întru acee vreme/ au intrat Muscu⁷⁶ în Țara Unguriască să așeze pă/ u<n>gur, că Koșut⁷⁷ au făcut mare chialceavă / în țare îmbieitând pre toț căț<i> au fost la dietă adunaț<i>. / Scrisam eu Neneștian Ioan/ Cantorul Hândalului și / Slatinii perțeptor. / Celelete caută la capu cărți.

<coperta 2:>Și totoș întru aciasta nicăeri. au fost fost/ chibelu de grâu cu 120 de sloți și mălaiu cu 80 de f<orinți> bani de-a țerii sau cum zăce de a lui Koșut, iară cu înperetești era cu 2 f<lorini> argent, mălaiu 1 f<florin> argent feldera/, palinca un slot argent de-a lui Koșut și dacă au făcut fericitul Muskal pace/ în țară au pus crai pe Franțisc Iosip și/ pe mulț i-au pus din domnie gios, ș-au acățat/ pă mulț<i> grof<i> și baroni și închisoare/ fără samă care au ținut cu Koșut; și porție cu nemica ca/ tăetor de sare am dat în 1849. / În 1852 au înblat înpăratul Franțiscu în Țara Unguriască și în Hândal au fost în 24 iulie după călindariu/ român și au cinstit pă toț<i> lucrătorii/ de la mare până la mic că de tri zile e plata/ după statul său, mulț ani să trăiască. / În luna lui april. 1882 / au pecat omet / Neneștian Mihaly / cantor al doile< a> Slatini<i>.

Cartea a fost cumpărată cu 28 florini și 40 de cruceri de argint în anul 1840 pentru parohia Handalu Slatinei în timpul preotului Demetriu Beothy.

XVII

Penticostarion ce cuprinde întru sine slujba ce i să cuvine: din Sfi<n>ta și Iluminata Duminecă a Paștilor până la Dumineca tuturor sfinților, Sibiu, 1841, 363 p.

Însemnări:

<f. I. 1:>Ezen könyv vevödött az Akna – Szlatinai Görög Szertartásu/ Egyház számára 11 p<en>gö fizért 1845 Tavaszelő 11kén/ Anderko János m<anu> p<ropria> / A Szlatinai Görög> Szertartásu lelkesz⁷⁸./În 1857 s-au început brume după Sfântă Mărie Mică în 12 se<p>tembri<e> că s-au înghețat cel mai mult mă/lai căt deabie în jos rămănia oamenii. Ș-au ținut/ iarnă gre una, iarna s-au început / în 1857 ș-au sfârșit în 1858 18 aprilie. În 12 april au căgiut omăt, ș-au fost caru de fân/ câte 30 și 50 de sloț în bancute căt nu să / știe oamenii ce să să facă cu marhele. Cum au/ cazut umătu la lăsaria de frupt de postu/ Crăciunului una au ținut până în luna lui / aprilie 5 – 12 după a nost călindar roman dar iară au fost și mai/ târziu ș-au început a înfrunzi în 18 april ș-au fost nia pe frunze la S<fântul> Ghiorghie./ Scris-am eu Neneștian Ioan/ cântărețul locului al Hândalului Slatinii./

<cu creionul scris:> În 12 se<p>tembri<e> iarna/ s-au început/ în 1857, s-au sfâr/șit în 1858 18 aprilie./În 1866 încă aseminia au început pri/măvara devreme ca în anul 1857 și pomni<i> de-a răndu<l> au fost înfloriț<i>./ Întăie april după călindarul roman la S<fântul> Gheorghe au / căzut florile de pe pomi dară ciale au fost și brume de multe or<i> și la/ Înălțaria I<ui> I<sus> H<ristos> au picat omăt apoi./ Pe la Rusalii au fost cald./ În anul 1866/ Înălțarea lui H<risto>s au căzut în 5 mai.

<f. 2 l.: >Ion Rednik cantor aici și / în sat sau la Oagna Slatina și Sat Slatina / 1946./În acest an au murit în luna / lui ianuarie în 9 / ș-au fost cantor în 38 de ani Neneștian Ioan cantor.

<coperta 2:>S-au încoronat Franțis Iosip/ în anii 1867, mai, în 27 după călindariu/ roman./ Petru Botta au început cantoria sa/ în anu<l> 1909 aug<ust> 1.

Cartea a fost cumpărată în anul 1845 pentru biserica din Slatina în timpul preotului Ioan Anderco.

⁷⁶ Ruși.

⁷⁷ Kossuth Lajos (1802-1894), om politic maghiar, conducător al revoluției din anii 1848-1849. cf. Meyers Grosses Hand-Lexikon, p.465.

⁷⁸ Această carte s-a cumpărat pe seama bisericii de credință grecească din Slatina plătindu-se 11 pengö în 11 martie 1845. Ioan Anderco preotul credinții grecești din Slatina (în lb. magh. în orig.).

Domneziescile și Sântele Liturgie ale celor dintru Santi Parentiloru noștri Ioane Crisostomu, Basiliu celu Mare și Gregoriu Dialogulu, Blasiu, 1870

Copertă din piele roșie cu carton, cu cheotori din argint, având imprimat un chenar aurit format din motive geometrice și florale.

Însemnări:

<f. 1 :>Această sântă carteo-a dăruit/ sântei beserice românesci gr<eco> cat<olice>/ din Slatina:/ Georgiu Negre a lui Ilie, cu socia sa:/ Nitia Tomaiaga alui Vasiliu,/ în anul Domnului una miia optsute nouăzeci și nouă/ (1899) la Serbătorea Nașcerii Prea Cu/ratei Vergurei Măriei seu:/ la Sânta Măria Mică.

<f. 1 v:>Ei, adecă: Georgiu Negre și Nitia/ Tomaiaga o au dăruit S<fintei> Bisericeii/ cu intențiunea de a fi intru iertarea păcatelor părinților Vasiliu Tomaiaga/ și/ Măricuția Tivadar/ repausați și foști economi în Rona/ de Jos, de oră ce din lăsământul/ lor o a și cumpărat cu șasăzeci/ (60) coroane seu treizeci/ (30) floreni valută austriacă, când/ au făcut Părăstas și misă/ pentru dânșii.

<f. 2 - 2 v:>Pe fația din lăuntru a scortiei/ prime se află portretul dăruitorilor și a fiului lor, adecă: 1. A lui Georgiu Negre, / 2. A sociei lui: Nitia Tomoioga și / 3. A fiului lor: Vasiliu Negre./ Georgiu Negre, este fiul cantorelui,/ bisericesc de odinioară: Ilie și Asenia/ Nan ambii nobili, născut la 14 aprilu 1855. Deja în etate de 25 ani deveni primar/ al comunei (jude comunal, közsegi/ birou) și ca atare a portat acest oficiu/ în trei deosebite perioade:Periodul/ I a fost anii 1880 - 1881. Periodul / II anii dela 1884 - 1888. Periodul al/ III-<lea> anii dela 1896 până la primavara/ anului 1899. Dar a fost dela an 1884 până la 1888 și curatore pri/mar bisericesc./ Nitia (Anitia) Tomaiaga este de nascere din Rona de Jos din/ părinții nobili deja amintiți: Va/siliu Tomaiaga și Măricuția/ Tivadar./ Părintele Nitiei, timp îndelungat/ a fost primăriul comunei nobile românesci Rona de Jos și curatore rationant al Bisericeii de acolo și ca/ atare a și repausat./ Vasiliu Negre, în aceste zile/ este de numai 11 ani și 6 luni fiind/ născut la 8 Martiu st<il> n<ou> 1888.

<f. 3 - 3v. - 4v:>Pe timpul acesta, adecă in/ anul 1899/ mai marii bisericesti au fost următori:/1. Capul văzut al Bisericeii Catolice,/ Prea Sanctia Sa Leone al XIII cu re/ședintia in Roma./ 2. Archiepiscop și metropolit al/ provinciei românesci de Alba - Iulia - / Făgăraș, Excelentia Sa dr. Victor Mihályi de Apșa, de nascere din leu/dul Marmatiei, cu sediul în Blaj./ 3. Episcop al Diecesei nostre de/ Gherla, Excelintia Sa dr. Ioan Sza/bo cu sediul în Gherla./ 4. Vicar al Maramureșului Prea Onoratul Tit Bud reșeză/tor în Sziget ca paroh acolo./ 5. Protopopul Szigetului Prea/ Onoratul Basiliu Lazar de Purcă/retiu reșezător în Apșa de Mijloc./ 6. Preot al Slatinei Ioan Doroș/ de origine din Târșolțiu/ Tierii Oașu/lui, născut la 4 februar 1851. Notar/ districtual fiind preot al locului de la 14 martiu st<il> n<ou> 1886./ 7. Cantore bisericesc Grigorie Bota/ alui Ion./ 8. Docinte al școlei confesionale Ioan Vancea./ 9. Curatore rationante substituit și/ curatore controlor Alexa Marina/ alui Ion./ 10. Crâșnic – făt al bisericeii Geor/giu Marina alui Ilie./ Mai marii civili au fost ur/mătorii:/ 1. Maiestatea Sa gloriosul Dom/nitor Francisc Iosif I cu reșe/ dintia in Viena./ 2. Ministru președinte constitu/țional, Excelența Sa Coloman Szell./ 3. Ministru de culte și instrucțiu/ne publică Excelenția Sa dr. Iuliu Wlassich, ambii cu sediul în Budapesta./ 4. Comite suprem al comitatului Maramureș, Ilustritatea Sa dr. B<a>r<on> Ervin/ Rosner./ 5. Vicecomite, Spectatul Alesandru/ Lazar./ 6. Protopretor admnistrațional al/ cercului nostru Sziget Spectatul Ludo/vic Szaplanczay de Szaplancza./ Zice-să a fi de vitia românesca din/ Săpântia, dar astăzi desvâscut din acesta./ 7. Pretore al cercului Sziget, Spect<atul>/ Gavrilă Mihályi de Apșa, român, ne/pot al mitropolitului nostru./ Cei de sub 4, 5, 6, 7, toți au sediul în Sziget./ 8. Primar comunal Michail / Stroble./ 9. Notar al cercului Slatina, Ocna / Slatinei și Biserica Albă Stimatul Geor/giu Moys./ 10. Notar adjunct al acestui cerc / Stimatul Ion Muntean de origi/ne din Sieul Marmăției, carele fu și mai / înainte docinte confesional la școla nostra, / cantor al bisericeii și apoi primar comu/nal./ Tote acestea le-a scris în 8/ 20 septembrie 1899/ Ioan Doroș/ Preotul Slatinei.

Cartea a fost dăruită bisericii de către familia Negre (fotografia lor aflându-se pe interiorul copertei 1, cei trei fiind îmbrăcați cu tradiționalele costume din Maramureș).

XIX

Triodu care cuprinde tota renduiala din Sântele Paresimi. Edițiunea întreia cu litere latine, Blaj, 1890, 476 p.

Coperți din piele roșie cu chenar aurit având în mijloc o cruce aurită, cu încuietori.

Însemnări:

<f. I. v.:> *Cumperatu-s-au acista S<fântă> Carte din banii Ba/sericei romanesci gr<eco> cat<olice> din Sat Slatina/ cu (10 florini> 10 cri<țari>) zece floreni și zece cruceri val<ută>/ austr<iacă> seau douezeci coroane și douzeci fileri/ în 13/25 iuliu, anul Domnului: una mia opt/ sute nouezeci și patru - 1894- / în acest timp a fost:/ Capul Basericei Catolice Prea Santia Sa, Leone/ al XIII cu residentia in Roma./ Scaunul arhiepiscopesc și metropolitan de Alba / lulia - Făgăraș vacant./ Episcop al Diocesei noastre de Gherla Ilustr<itatea>/ Sa D<octo>r Ioan Szabo./ Vicariul Maramureșului Reverendissimul/ Domn Tit Bud, reșezietoriu în Sat - Șu/gatag./ Protopop actuale al Tractului Szigeth./ Prea On<oratul> Domn Basiliu Lazar de Purca/rețiu reșezietoriu în Apșa de Mijloc./ Preot locale Ioan Doroș, de origine/ din Tirșoltiul Tieri Oașului./ Cantore: Ioan Muntean, de origine din/ Poienile Șieului, tot una dată și jude/ comunale./ Docinte: Ioan Vancea de Oncesci./ Curatori basericesci: Vasiliu Bota a Georgiu, carele a crescut doi fii ai sei de/ preoți, și Olexa Marina a Ion. / Fet - crasnic al Basericei: Georgiu Marina a Elia./ Aceștia ca prepuși basericesci.*

<f. I. 2:> *Prepuși civili au fost: Măiestatia Sa gloriosul regnante: Francisc Iosif I cu residentia in Viena./ Ministru președinte Ex<celența> Sa Dr. Alexandru Wekerle, mare luptătoriu pentru căsătoria civilă./ Ministru de Cult și Instrucțiune publică, Ex<celența> Sa B<a>r<onul> Lorand Eotvos./ Comite Suprem al Comitatului Maramureș Ilustritatea> Sa B<a>r<onul> Ervin Roszner. / Vicecomite co<mi>t<a>tens Sp<ectabilul> D<omn> Coloman Kutka/ Jude suprem administrator al cercului nostru Szigeth Spect<abilul> D<omn> Ludovic Szaplanczay. / Jude comunale: cantorele amintit./ jude al doilea comunale: Nicora Hrin a Mihaiu/ Notariu cercuale, Spect<abilul> D<omn> Ioan Moiş din Baserica Alba./ În vera acestui an s-a gatat Baserica cea nouă de petra facuta pe lângă ajutoriul sătenilor, cu spesele Ex<celenței> Sale D<omn> Episcop de Oradea-mare: Michail Pavel de Pityyeritye, înzestarea internă, adecă făcutul <alta>riului, iconostasului, stranelor, amvonului și scaunelor trebuincioase, asceptă tot grație bănească a Ex<celenței> Sale./ S<at> Slatina la 13/25 iuliu 1894. / Ioan Doros/ Preotul Slatinei.*

Cartea a fost cumpărată în anul 1894 de către comunitatea din Slatina.

XX

Psaltirea, Chișinău, 1907, 620p.

Coperți din carton și hârtie.

Însemnări:

<f. 1 I:> *Pop Deorde a lu Dumitru/ eu am cumpărat aciesta/ carte pe bani biser<i>ci<i> pentru/ 30 trizăci de ruble./ și am remontatu pentru 18 ruble/ tot pe bani<i> biserici<i>./ Și cu cât a fost la remont a/ scăpat de vifor și de furtună/ Că această carte îi foarte scumpă, că preotu Petre m-a întreat și ieu am mințit/ pentru că ieu am văzut că iel îi/ risipitori. După cum o luat și Evanghelie cea bătrână.*

Cartea a fost cumpărată de Pop Gheorghe a lui Dumitru probabil din Basarabia, cândva după anul 1946 când în Ucraina s-a desființat cultul greco-catolic și s-a introdus obligatoriu cultul ortodox care necesita cărți tipărite în mediul ortodox.

XXI

Mineiul luni lui Martie, ediția a II-a, București, 1909

Coperți din carton și hârtie.

Însemnări:

<f. 1:>*Aciastă carte s-a cumparat de Vasile Banu pentru biserica din Tuscanii din Deal⁷⁹ și a costat 120 lei. /1924 ianuarie/ Paroh Pr. E. Platon / Biserica "Cuv<ioasa> Parascheva" din Bălți.*

Sigiliul bisericii din Slatina 25.03. 1997

<p. 5:>*Paroch Pr<eot> M. I. Zumtoescu 1941. Ștampila parohiei Broșteni.*

Cartea a circulat prin mai multe parohii: Bălți (Basarabia), Tuscanii din Deal (jud. Neamț), Broșteni (jud. Neamț), ajungând după desființarea greco-catolicismului în Ucraina în parohia Slatina.

XXII

Antologhion sau Mineiul, tomul I, Blaj, 1910

Coperți din carton și piele.

Însemnări:

<f. 1—1 v.:>*Această Sfântă Carte adecă:/ "Mineiul tomul I tipărit în / Blaj în anul 1910. Tomul II și III/ tipărit tot în Blaj în anul 1913/ în legătură compactare de piele/ roșie/ este proprietatea/ Sfintei Biserice/ Românești Greco-Catolice/ din/ Slatina Satul ce să zice ungurește Falúszla/tina. S-a cumpărat din filerii/ dăruiti de către credincioșii/ româno gr<eco> cat<olici> ai acestei Sfin/te Biserice și strănși cu in/timplarea*

<f. I. 1 v.:>*sărutarei Sfintei Evange/liei și a Sfintei Crucei îmbiate/ prin parochul locului, tot la sfâr/șitul Sfintelor serviri de deminea/ță și după ameazăzi începând de la/ sărbătoarea Nașterei Domnului Dum/nezeului nostru Isus Hristos/ adecă de la Crăciunul anului: 1913/ decursive până la sărbătoarea/ Sfântului Georgiu, anul: 1914/ una mii nouă sute patrusprezece,/ cu una sută treisprezece/ (113 coroane)/ fiind în asta sumă și cheltuie/lile poștei pentru adusul de la Blaj./*

Ajungând la demnitatea de cantor în comuna sat Slatina în etatea/ de 25 ani, adecă <am> fost ales de cantor/ în anul 1926/1/ Ioan Rednic/ cantor./ Născut 1901./

Cartea a fost în proprietatea parohiei Slatina.

XXIII

Apostolul sau Faptele și Epistolele Sfinților Apostoli, Blaj, 1911

Coperți din carton și hârtie.

Însemnări:

<f. I. 1:> Ștampilă cu inscripția: *Reuniunea Mariană a liceului de fete "Domnița Ileana. Sighetu Marmației"*

Cei care folosiți această Sf<ântă> Carte să nu/ uitați că este proprietatea parohiei Sighet și/ când cu ajutorul bunului Dumnezeu veți avea/ una nouă, să o redați proprietarei./ Sighet, 2 decemvrie 1942/ Titus Berinde/ protopop./

Cartea a aparținut de parohia Sighetu Marmației de unde a fost împrumutată în anul 1942 parohiei Slatina.

XXIV

Dumnezeeștile Liturghii ale Sfinților Noștri Părinți: Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare și Grigore Dialogul, ediția a 5-a, Mănăstirea Cernica, 1927.

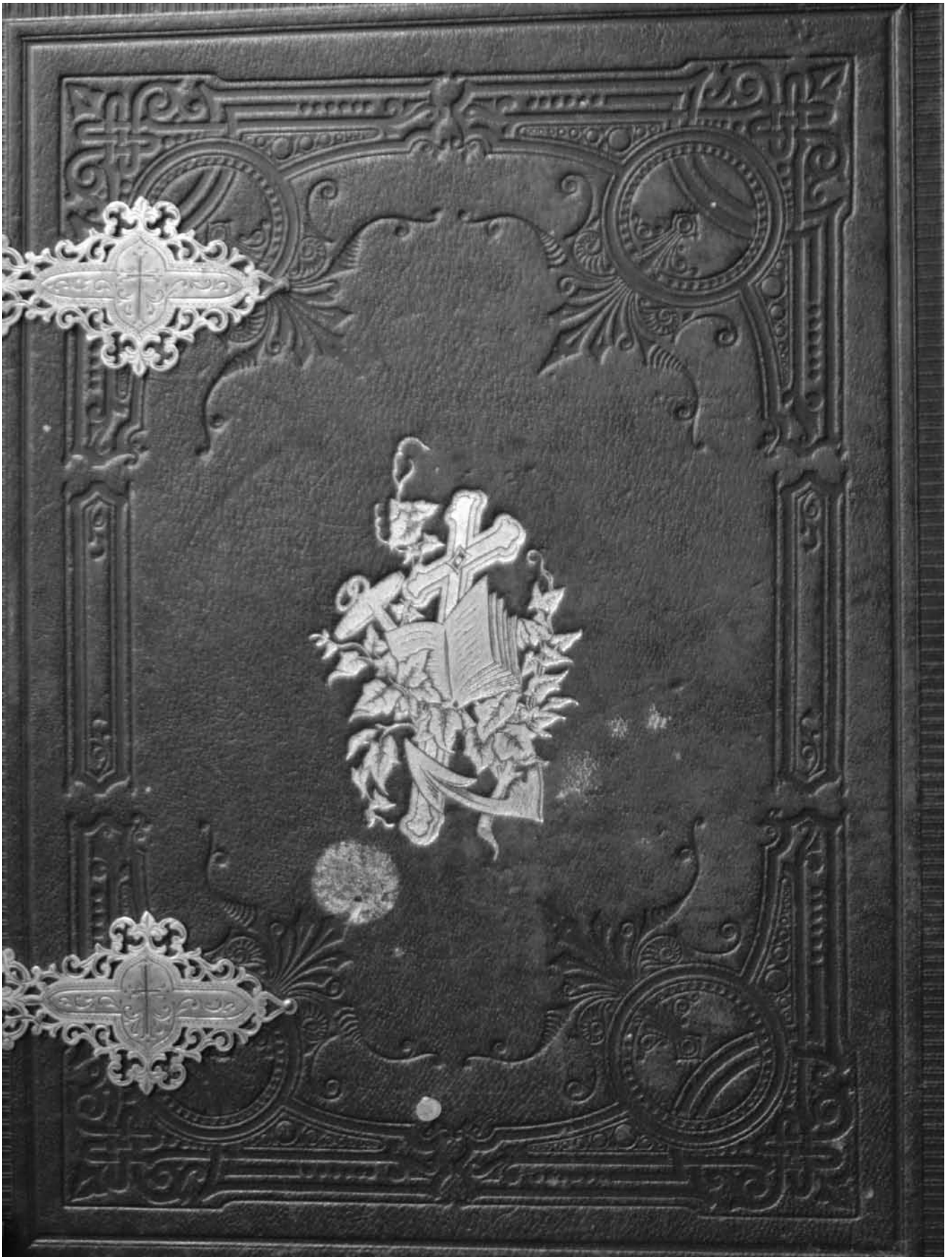
Coperți din carton și piele.

Nu avem nici un fel de date despre modul cum a ajuns cartea în parohia Slatina.

⁷⁹ Sat aparținând comunei Bahna, jud. Neamț.

Bibliografie:

- Arhiva de Stat a Regiunii Transcarpatia, fond 151, opis 1.
- Bârlea, Ioan, *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.
- Bogdan, Florin, *Prețul de achiziție a cărții românești din Transilvania în secolele XVI – XIX*, Sibiu, 2011.
- Bogdan, Henry, *Histoire des Habsbourg des origines á nos jours*, Paris, 2005.
- Budu, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911*, Gherla, 1911.
- Dezso, Csanki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadik korában, vol. I*, Budapest, 1890.
- Dobrescu, Nicolae, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române*, Budapesta, 1905.
- Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania, vol. XI (1356-1360)*, București, 1918.
- Dömötör, Attila, *Történelmi lexikon*, Budapest, 1999.
- Filipașcu, Al., *Istoria Maramureșului*, București, 1940.
- Georgescu, I., *Episcopul Mihai Pavel, viața și faptele lui*, Oradea, 1927.
- Istoria mist i sil Ukrainskoi RSR*, Kiev, 1969.
- Jakö, Zsigmond, *Philobiblon Transilvan*, București, 1977, p. 237-246.
- Lazin, Gheorghe, Vasile Marina, *Cercetări arheologice privind epoca traco-dacică în Ucraina Transcarpatică*, în *Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate*, Satu Mare - Ujgorod, 1999.
- Manuscrise slavone și românești din Biblioteca Universității Naționale din Ujgorod: Catalog*, Satu Mare, 2012.
- Máramaros megye honismere irások a monarchia korából*, Budapest-Beregszász, 1997.
- Meyers Grosses Handlexikon, Mannheim, 1985.
- Mihályi de Apșa, Ioan, *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Maramureș Sziget, 1900.
- Mircea, Gabriela, *Tipografia de la Blaj în anii 1747-1830*, Alba Iulia, 2008.
- Moldovan, Vasile, *Vizitație canonică în Maramureș 27 iunie-24 iulie 1913*, Gherla, 1913.
- Oros, Ioan Maria, *Dimensiuni ale culturii moderne în Țara Silvaniei (secolele XVII – XIX). Cărți și proprietari*, Cluj – Napoca, 2010.
- Păcurariu, M., *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. 2, București, 1981.
- Petrov, O., *Slavianske knighi kirillovskoi peciati XV – XVIII vv.*, Kiev, 1958.
- Pop, Dariu, *Mărturii Strămoșești*, Satu Mare, 1938.
- Pop, Ivan, *Ențiklopedia Podcarpatskoi Rusi*, Ujgorod, 2006.
- Popp, Vasile, *Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și în vecinatele țării de la începutul lor până la vremile noastre*, Cluj-Napoca, 1995.
- Radosav, Doru, *Carte și societate în nord vestul Transilvaniei (sec. XVII-XIX)*, Oradea, 1995.
- Russkoe knigo peciatanie do 1917 goda 1564 - 1917*, Moskva, 1964.
- Socolan, Aurel, *Circulația cărții românești până la 1850 în județul Maramureș*, Baia Mare, 2005.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Cassoviae, 1816.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Cassoviae, 1833.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, 1839.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Unghvarini, 1865.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Unghvarini, 1885.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Dioecesis Munkacsiensis, Unghvarini, 1908.
- Șematismul veneratului cler al diecezei greco-catolice de Gherla, Szamosujvár, 1914.
- Vasiliev, Valentin (și colaboratori), *Solotvino - Cetate (Ucraina Subcarpatică). Așezările din epoca bronzului, a doua vârstă a fierului și din evul mediu timpuriu*, Cluj-Napoca, 2002.

Acésta Sântă carte s-a dăruiit
Sântei Biserice românesce gr. cat.
din Slatina:

Georgiu Negre alui Glic,
cu soția sa:

Lidia Tomaiaga alui Vasiliu,
in anul Domnului: una miia
aproxime nouexeci și nouă (1899.)
la Sierbătoarea Nascerei Prea Cu-
ratei Vergurei Mariei, seau:
la Sânta Măria-mică.

Ei, adică: Georgiu Negre și Nitia Tomaiaga, o-au dăruit S. Bisericii cu intențiunea de a fi intru iertarea păcatelor părinților:

Vasilin Tomaiaga
și
Mănicuția Tivadar,
repansati și foști economi în Rona de jos, - de orăce din lăsamântul lor o-a și cumpărat cu sasărechi (60.) corone, seau treizeci (30.) floreni valiza austriacă, când au făcut Sărăstas și măsă pentru dênșii. -

De Jaxia din lăuntru a scôrtiei prime se afla portretul danuitorilor și a fiului lor, adică:

1. alui: Georgiu Negre, -
2. a soției lui: Nitia Tomaiaga, și
3. a fiului lor: Vasilin Negre. -

Georgiu Negre, este fiul Canonicului bisericesc de odinioară: The și Asemia Nan, ambii nobili, născut la 14. Aprilie 1855. -

Deja în etate de 25. ani deveni primar al comunei (jude comunal, Kõrségi, biro) și ea atare a portat acest oficiu în trei deosebite periode. - Periodul I. a fost anii: 1880 și 1881. Periodul II. anii dela 1884 - 1888. - Periodul al III. anii dela 1896. până la primăvera anului 1899. - Dar a fost dela an. 1884. până la 1888. și Curatore primar bisericesc. -

Nitia (Anutia) Tomaiaga, este de născere din Rona de jos, din

ne publică, Excelența Sa: D^{le} Iuliu
 Wlassich, ambii cu sediul în Budapesta.

4. Comite suprem al Comitatului Ma-
 ramures, Ilustrițarea Sa: D^{le} Dr. Ervin
 Rosner. -

5. Vice-Comite, Spectrul: Alexandru
 Lator. -

6. Protopretor administrativ al
 cercului nostru Sziget, Spectrul: Lud-
 vic Skaplenczay de Skaplencza. -

Lice - să a fi de vîrstă românească din
 Săpântia, dar așazăi desvâscut din această

7. Preșore al cercului Sziget, Spect.
 Gavrilă Mihályi de Apșa, român, ne-
 pot al Metropolitului nostru. -

Cei de sub 4. 5. 6. 7. totu au sediul în
 Sziget. -

8. Primar comunal: Michael
 Stroble. -

9. Notar al cercului: Slaxina, Oena-
 Slaxinei și Biserica - alba Stimatul: Geor-
 giu Moys. -

10. Notar adjuncț al acestuia etc,
 Stimatul: Ioan Muntean, de origi-

ne din Sireul Marmaxiei, carele fii mai
 înainte Docinte confesional la șola noastră,
 Cantor al Bisericii, și apoi primar comu-
 nal. -

Tote acestea le - a scris în
 8/20. Septembrie 1899.

Ioan Doros
 Preșorul Slaxinei

Urmariilor.

De la bun simț am ve totu
De la corul mândrelor aici,
Cu mult mătăș pe aia roșie,
Xpoc cu ven pînă salici.

Ca tot pomoni am fati, i untea
De na iubim totu amandale;
Da le am țes, cu un ma tim,
Ne mîncăm și alina pisole.

Luigi meron ne măcășe,
Ea aici în stamă m-i băgăm;
Cîmă ștind, că va urse,
În plata domului tătam.

În România mîi va blara,
Și facem planuți peale plane,
Și ampletul să-l cadă pînă,
Cotino de faptu de tinari!

Și am de accion dîntu mîi,
Cari orcau să se facă de libi;
Cu mîi veștice, vînd, și mîi:
De unuș măncat hiribi!

În dau, iubiti, ștaturi durs:
Subțivă totu mîndrale;
Dellalt șfat al meu vâ șpune:
Români să ști și n ve mîi șpune.

Cel se făcut am, cu mult chin
Și st mîiș ^{șobit} slabuș og, lung,
Și doru și măcaș ^{șob} plin,
Și durnic cere să le alung.

1908.

Șempuș

Anul 1909/10.

Ioan Laslo I ductor (mugozan)

Teodor Șapf II. (ductor)

Domul Kordélyi II.

Kugeni P. Gata IV.

George H. Pleanca IV.

Antoniu Șarcea III

Ioan Traian III

Solomon Armeanu II.

Ioan Blaciu II.

Ioan Bîntreanu I.

Vasile Băcila I

Vasile Popan I.

Șempuș

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Куриляк Марія-Магдалена Юріївна
Kuryliak Maria-Magdalyna

Keywords: *developed countries, conferences and congresses, international cooperation, international agencies, human rights, social policy, population policy, population growth, UN, political factors, social factors, organizations, population dynamics, demographic factors.*

Abstract: Inter-ethnic conflicts of the modern type began to emerge in the XIXth and early XXth centuries. In Europe, they have been associated with the formation of independent states and the completion of the formation of modern nations in Asia - mainly, the struggle for independence in Spain and the UK. In today's world most of the country's population is not a single nation, but several ethnic groups that do not simply coexist and cooperate actively with each other.

People of different nationalities have coexisted in the same area, and their coexistence was not always peaceful. In most of these choices ethnic conflicts used to begin. These were conflicts between states, some ethnic groups, ethnic groups connected with protecting the rights of their fellow citizens, defence of their historical territories, administrative and territorial autonomy or independence, distribution of power, prestige and financial resources.

It is difficult to find a more acute problem than the one under investigation. Today free access to leisure and work abroad, high level of immigration gradually lead to the mixing of all nationalities and ethnicities. We must state that the humanity is changing and evolving. Nowadays we get information about „protests” or „attacks” in mass media There are more and more „hot spots” with all the consequences of these processes - as victims of the military, the civilian population, migration flows, and refugees in general - crippled human destinies.

Sometimes it even seems that it is difficult for people of different nationalities to live on the same planet without trying to prove the superiority of their nationality.

*

Cuvinte cheie: Țări dezvoltate, conferințe și congrese, cooperare internațională, agenții internaționale, drepturile omului, polița socială, polița populației, populația a crescut, factorii politici, factorii sociali, organizațiile, dinamica populației, factorii demografici.

Rezumat: Acest articol prezintă analiza unor conflicte interetnice în Europa de est și caracteristicile de dezvoltare, prezintă pericolul conflictului interetnic nu numai particular pentru un grup particular ori națiune dar pentru întreaga societate, asta este o problema de coexistență a societății moderne.

**

*

Міжнаціональні конфлікти сучасного типу почали виникати ще в XIX - на початку XX ст. У Європі вони були пов'язані з формуванням незалежних держав і завершенням становлення сучасних націй, а в Азії – головним чином, з боротьбою за незалежність від метрополій Іспанії та Великобританії. У сучасному світі більшість держав населена не одним народом чи нацією, а декількома етносами, які не просто є сусідами а активно взаємодіють один з одним. Людям різних національностей доводиться співіснувати на одній території, і мирне життя складається далеко не завжди. Здебільшого в таких випадках починають виникати міжнаціональні конфлікти – конфлікти між державами, окремими етносами, етнічними групами з приводу захисту прав своїх співвітчизників, приєднання їх до «історичної території», здобуття етнічною групою адміністративно-територіальної автономії або незалежності, розподілу влади, престижу і матеріальних ресурсів. Високий рівень міграційних процесів поступово призвів до змішування всіх етносів і народів. І здавалося б, що в цьому поганого, людство не стоїть на місці, а рухається і розвивається. Але чи так це насправді? В сучасному світі ми кожен день наштовхуємось на повідомлення про чергову «акцію протесту» або «теракт». Дуже багато з цих виступів пов'язані саме

з міжетнічним питанням (що доводить безперечно актуальність даної теми). Періодично з'являються все нові й нові «гарячі точки» з усіма наслідками, що випливають з цих процесів – жертвами серед військових, мирного населення, потоками міграції, біженцями і в цілому – покаліченими людськими долями. Інколи навіть складається враження, що людям різних національностей важко жити на одній планеті без спроб довести перевагу своєї національності над іншими.

У наш час переважна більшість держав не є мононаціональними, а навпаки, є полінаціональними. Багатонаціональне середовище - типова риса і умова життя сучасної людини. Народи не просто сусідами, а й активно взаємодіють один з одним. Майже усі сучасні держави багатонаціональні. Багатонаціональні всі столиці світу, великі міста і, навіть, села. І ось саме тому сьогодні як ніколи, треба бути коректним і уважним як у словах, так і в діях. Інакше можна виявитися втягнутим у абсолютно несподівані і необґрунтовані перипетії, а іноді навіть у чітко створений міжнаціональний конфлікт.

У сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних держав. До таких можна умовно віднести тільки 12 країн, (9% всіх держав світу). У 25 державах (18,9%) основна етнічна спільність становить 90% населення, ще в 25 країнах цей показник коливається від 75 до 89%. У 31 державі (23,5%) національне більшість складає від 50 до 70%, і в 39 країнах (29,5%) навряд чи половині населення є етнічно однорідною групою. Таким чином, людям різних національностей так чи інакше доводиться співіснувати на одній території, і мирне життя складається далеко не завжди. Між тим мовні, культурні і релігійні відмінності спричиняють розбіжності між представниками різних етнічних спільнот. Вказані обставини зазвичай породжують міжнаціональні конфлікти, які часто проявляються у формі локальних внутрішньодержавних сутичок, хоча інколи розширюються до повномасштабних бойових дій. Відтак міжнаціональні відносини стали стратегічним питанням будь-якої держави, що вимагає перманентної уваги науковців та цілеспрямованої діяльності держав з метою забезпечення національної злагоди, політичної й соціальної стабільності, гарантій прав людини, національних меншин і націй □.

Національний конфлікт - це конфлікт між національно - етнічними спільнотами або їх частинами. За своїми типологічними характеристикам національний конфлікт є, перш за все, соціальним, оскільки його суб'єктами виступають великі соціальні групи, інтереси яких стають суперечливими внаслідок наявної нерівності соціальних статусів цих груп в даній суспільній системі, в конкретній країні. Одночасно це і конфлікт, що має політичний аспект, бо жодна цивілізована нація не сформувалася поза притаманною їй політичної організації, політичної держави. Нинішні національні конфлікти, будь то в Югославії чи в Росії, в Ірландії або в Туреччині, в Грузії чи в Азербайджані, виникли й існують на ґрунті прагнення національних груп (меншості) до політичної незалежності від націй- носіїв існуючих у відповідних країнах державних систем. В даний час в світі немає виключно національних конфліктів, а є національно - політичні конфлікти.

Однієї з основних причин загострення міжнаціональних відносин і виникнення етносоціальних конфліктів у нас стала криза всіх структур влади в СРСР і використання національних інтересів корумпованими групами в колишніх союзних республіках, перенос соціального невдоволення у сферу міжнаціональних відносин. Не можна не бачити також і роль штучно розпалюваної релігійної нетерпимості. Для таких конфліктів характерний визначений рівень організованості дій поряд із масовими безладдями, сепаратистськими виступами аж до громадянської війни. Оскільки вони виникають у багатонаціональних державах, будь-який внутрішній конфлікт у них неминуче здобуває політичний характер. Тому часом буває важко провести чітку лінію між соціальним, політичним і міжнаціональним конфліктом. Етнічний конфлікт може виражатися в різних формах, починаючи з нетерпимості і дискримінації на міжособистісному рівні і, кінчаючи масовими виступами за відділення від держави, збройними зіткненнями, війною за національне звільнення. Так розвивалися події у Нагірному Карабасі, Чеченській республіці, Молдавії, Грузії після розпаду СРСР □.

Історичний досвід показує, що відносини між народами та націями нерідко були напруженими і трагічними. Під час світових війн ХХ століття нещадно знищувалися або

піддавалися жорстокому утиску ті чи інші нації, народності. Історична ворожнеча не могла не позначитися на національній свідомості. У ньому досі побутують національні забобони, неприязнь, коріння яких йдуть в далеке і не дуже далеке минуле.

Сьогодні стало очевидним, що колишні методи вирішення національних проблем себе вичерпали, що національна ворожнеча, національна недовіра, як правило - це наслідок помилок і промахів у національній політиці які накопичувалися роками.

Ігнорування етнічного чинника було б великою помилкою навіть в найдемократичніших державах, Північної Америки та Західної Європи¹.

Найвідоміші -це конфлікти Балканах. На Балканському півострові існує кілька культурних регіонів і типів цивілізацій. Особливо виділені: візантійсько-православний на сході, латино-католицький на заході і азійсько-ісламський в центральних і південних областях. Міжнародні відносини тут так заплутані, що важко очікувати повного залагодження конфліктів у найближчі десятиліття.

При створенні Соціалістичної Федеративної республіки Югославії, що складалася з шести республік, основним критерієм їх утворення був етнічний склад населення. Цей важливий фактор згодом і був використаний ідеологами національних рухів і сприяв розпаду федерації.

У Боснії та Герцеговині боснійці-мусульмани становили 43,7% населення, серби - 31,4% , хорвати - 17,3% . У Чорногорії проживало 61,5% чорногорців, в Хорватії 77,9% складали хорвати , в Сербії 65,8% - серби, це з автономними краями: Воєводина, Косово і Метохія. Без них же в Сербії серби складали 87,3%. У Словенії словенців - 87,6%. Таким чином, у кожній з республік проживали і представники етнічних груп інших національностей, а також значна кількість угорців, турків, італійців, болгар, греків, циган, румунів та інших².

Ще один важливий фактор – конфесійний, тим більше що, релігійність населення визначається тут етнічним походженням. Серби, чорногорці, македонці - це православні групи, хоча і серед сербів є католики. Католиками є хорвати і словенці. Цікава конфесійна ситуація у Боснії та Герцеговині, де проживають католики-хорвати, православні-серби і слов'яни-мусульмани. Є також і протестанти - це національні групи чехів, німців, угорців, словаків. Існують в країні невеликі іудейські громади. Значна кількість жителів (албанці, слов'яни-мусульмани) сповідують іслам.

Лінгвістичний чинник також зіграв важливу роль. Близько 70% населення колишньої Югославії говорило сербсько-хорватською або, як прийнято говорити, хорвато-сербською мовою. Це в першу чергу серби, хорвати, чорногорці, мусульмани. Однак вона не була єдиною державною мовою, в країні взагалі не було єдиної державної мови. Виняток становила тільки армія, де діловодство велося сербсько-хорватською, команди також видавалися на даній мові.

Конституція країни підкреслювала рівноправність мов, і навіть при виборах бюлетені друкувалися на 2-3-4-5 мовами. Існували албанські, угорські, турецькі, румунські, болгарські, словацькі, чеські та навіть українські школи. Видавалися книги, журнали. Однак в останні десятиліття питання мови стало предметом політичних спекуляцій.

Не можна не враховувати також економічний фактор. Боснія і Герцеговина, Македонія, Чорногорія і автономний край Косово – значно відставали в економічному розвитку від Сербії. Це призводило до відмінностей в прибутку різних національних груп та посилювало протиріччя між ними. Економічна криза, багаторічне безробіття, найжорстокіша інфляція, девальвація динара посилювали відцентрові тенденції в країні, особливо на початку 80-х років.

Причини розпаду югославської держави можна назвати ще десятки, але так чи інакше до кінця 1989 року відбулася дезінтеграція однопартійної системи, і після проведення парламентських виборів в 1990-1991 рр.. почалися військові дії в Словенії та Хорватії з червня 1991 року, а в квітні 1992 року в Боснії і Герцеговині вибухнула громадянська

¹ Магістр факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу, Ужгородського національного університету

² Wojciech Kosteck. Lessons Prevention of from Romania Ethnic Conflict [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/boc19e.pdf>

війна. Вона супроводжувалася етнічними чистками, створенням концентраційних таборів та пограбуваннями. На сьогоднішній день «миротворці» домоглися припинення боїв, але ситуація на Балканах сьогодні як і надалі залишається складною і надзвичайно вибухонебезпечною³.

Чергове вогнище напруженості виникло в краї Косово і Метохія - на споконвічних сербських землях, колиски сербської історії та культури, на яких за історичних умов, демографічних, міграційних процесів домінуючим населенням є албанці (90 - 95%), що прагнуть на відділення від Сербії і створення самостійної держави. Ситуація для сербів посилюється ще й тим, що край межує з Албанією і населеними албанцями регіонами Македонії. У тій же Македонії існує проблема взаємовідносин з Грецією, яка протестує проти назви республіки, вважаючи незаконним присвоєння імені державі, що збігається з назвою однієї з областей Греції. Болгарія має претензії до Македонії через статус македонської мови, розглядаючи її як діалект болгарської. Також загострені хорвато-сербські відносини які пов'язані з положенням сербів у Хорватії. Сербі, змушені залишатися в Хорватії і змінюють свою національність, прізвища, приймають католицизм. Звільнення з роботи за етнічною ознакою стає буденною справою, і все частіше іде мова про «великосербський націоналізм» на Балканах. За різними даними, від 250 до 350 тисяч чоловік були змушені залишити Косово. Тільки за 2000 рік там було вбито близько тисячі людей, сотні поранених і зниклих без вісті³.

Після закінчення холодної війни розпочалося помітне зростання популярності націоналізму в країнах Євросоюзу і країнах-кандидатах на членство в ЄС. Прихильники такого субетнічного націоналізму відстоювали культурну окремішність національних спільнот, вимагали економічного та політичного самовизначення. Вони базували свою аргументацію на історичній приналежності національних спільнот до певних територій (регіонів), на глибокій внутрішній колективній солідарності та культурній близькості. Сьогодні ці національні спільноти є носіями субнаціональних ідентичностей, інтереси яких нерідко контрастують з інтересами ідентичностей титульних націй європейських країн⁴.

У багатьох країнах субнаціональний рівень представляють окремі національні меншини, у той час як інші нацменшини не мають такої можливості. І якщо в одних державах національні меншини вже давно мають свою автономію, то в інших – вони лише нещодавно почали вибудовувати власну політику на регіональному рівні. Таким чином, національна ідентичність багатьох країн Європейського Союзу нерідко не лише не співпадає, але й суперечить ідентичностям національних меншин та місцевих громад.

Території країн Європи поділено на регіони з метою їх економічного або ж демократичного розвитку, причому мета такого розподілу відрізняється в залежності від держави. Деякі країни діляться суто за економічними критеріями, багато які – за географічними, проте є і такі, що зазнають територіального поділу на основі національних ідентичностей. При цьому у тих країнах, де критерієм поділу є національність, дуже часто жителі певних прикордонних регіонів етнічно близькі із регіонами країни-сусіда, бо кордони держав у Європі нерідко розділяють національні спільноти. Прикладами національних регіонів, що знаходяться на межі двох держав, є Південний Тіроль в Італії, Фландрія в Бельгії, а також місце компактного проживання угорців у Словаччині та Румунії⁴.

Хоча більшість країн Європи поважає національні ідентичності своїх спільнот, проте у деяких державах (Словаччина, Данія) кордони внутрішніх регіонів адміністративно розділяють, або ж навіть фактично нищать соціально сполучені національні групи. Важливим є той факт, що у деяких країнах-членах, чи кандидатах на членство у Євросоюзі субнаціональні ідентичності часто тісно пов'язані із ідентичностями сусідніх держав, де ця нація домінує (Трансільванія в Угорщині, Країна в Хорватії).

На початку 1990-х років відносини між угорською меншиною і румунською більшістю, а також між румунським і угорським урядами, займало чільне місце серед інших неприємних

³ Морозова Л.А. Національні аспекти розвитку російської державності / Л.А. Морозова // Держава і право.- 1999.- № 12.- С. 11-18.

⁴ Дробіжева Л.М. Про нове мислення в міжнаціональних відносинах / Л.М.Дробіжева // Що робити? У пошуках ідей вдосконалення міжнаціональних відносин . – М., 1993.- С.56-85.

плям в посткомуністичній Європі. Потім була широка загроза, що проблеми в регіоні буде розвиватися як джерело насильницького конфлікту, навіть із застосуванням військової сили. Загрози випливає від проблеми пов'язаної із фактичним становищем та вимогами угорської меншини в Трансільванії та відповіді Румунії на них. В ході подальшого подій угорський уряд також сприяв напруженості через потужну етнічну партію - Демократичний альянс угорців в Румунії (Дара).

Область, відома як Трансільванія становить приблизно одну третю від сьогоденної території Румунії. Румунія отримала Трансільванію в рамках Тріанонського Мирного Договору в 1920 році. Чисельність угорців в Трансільванія дорівнює 1600000 - в регіоні з 6000 тисяч жителів. На даний час в регіоні Трансільванія 6,6% населення Румунії вважають себе угорцями (1,431.000), що на 20% від загальної чисельності населення Трансільванії (перепис 2002 року). Це спостереження є ще більш вражаючим, якщо взяти що зареєстрована частка угорців і все населення Румунії - близько 8 відсотків, так само, як частка албанців у колишній Югославії, і набагато більше, ніж, наприклад, добре відома проблема басків в Іспанії - 4,5 відсотка, мусульман у Франції - 3,4 відсотка, або турків в Західній Німеччині - 2,3 відсотка⁵. Коли Трансільванія в 1919 була включена в Румунії в мирного договору Тріанон права національної меншини були гарантовані і Румунія навіть надано право автономії угорського Szekler меншини Трансільванії. У 1989 році був заснований Демократичний альянс угорців в Румунії (Дара), який до цих пір є найбільша представницька сила угорців Румунії. У базовій угоді, підписаній в 1995 році між Угорщиною та Румунією, угорська сторона перша відмовилась від претензій на території, а остання сторона обіцяла поважати права угорської меншини⁶.

Партія Дара приєдналася до румунського уряду після виборів 1996, 2000 і 2004 стають важливим чинником політичного життя Румунії (6,8% голосів в Палату депутатів, 6,9% в Сенат). Серед його основних завдань залишається дотримання повної поваги основних прав і свобод угорської спільноти. Найважливішим завданням проекту є створення основи для культурної автономії, в той час як все більше число угорців асоціацій і людей стверджують про повноцінну територіальну автономію. Таким чином, етнічна «Угорська конференція в Румунії» закликала румунський парламент і уряд, щоб забезпечити повну рівність для угорської громади і затвердити «Szekler» автономний Статут”.

Очевидно, що етнічна та релігійна мозаїка на Балканах створила вузол політичних інтересів всередині регіону, а також нові приклади політичних ігор, що створюються зовнішніми суб'єктами з наміром зробив події саме в цьому регіоні більш драматичними. До них відносяться відкриті конфлікти та військову боротьбу за участю сербів, хорватів і мусульман в Боснії, сербів і косовських албанців у Косово, македонців й албанців в Македонії і т.д., і в кінцевому рахунку призводить до інтервенції НАТО. Тим не менш, захоплення ЗМІ балканських подій стало величезним і сьогодні становить сотні, якщо не тисячі статей, трактатів і книг. Як наслідок, існує здається, значно більше місця тепер для дослідження інших потенційно гострих питань, а саме міжнаціональні відносини в Румунії.

Різні аспекти угорської меншини в Румунії вже були в фокусі дослідницького центру Бергхоф по конструктивному управлінню конфліктами, в тому числі дуже корисні роботи, підготовлені Кінгом Палл і Анна-Марія Біро.

Дослідження, лінію розслідування яку слід продовжувати, сподіваючись додати деякі нові аспекти в аналіз і спроби зробити певні загальні висновки. Незважаючи на тривожні сигнали, що стосуються можливості спалаху насильницького конфлікту в цій частині Європи, були але на даний час немає серйозних подій цього типу.

Початкові зіткнення між угорцями та румунами з драматичними подіями в Тиргу Муреш як кульмінація - широко обговорюється, але як і раніше є спірним у зв'язку з реальними силами, що стоять за ними і кількістю і характером жертв - не спричинило вибух у югославському стилі. Іншими словами: є і були деякі обмеження для ескалація

⁵ Амелін В.В. Етнополітичні конфлікти: типи та форми прояву, регіональні особливості / В.В.Амелін // Теоретичний часопис CREDO. – 1998.-№1. – С.84-145.

⁶ Арутюнян Ю.В. Етносоціологія: пройдено і нові горизонти /Ю.В.Арутюнян, Я.М.Дробіжева // Соціс., 2000 .- № 4 .- С.11-22.

конфлікту, так питання: „Те, що сталося та прогнози щодо небезпечно потенційного конфлікту у Центральній та Східній Європі не були виконані „ але був і залишається дійсно важливим.

Нарешті, увага звернена до теорії профілактики етнічного конфлікту , що спроба приписати більший контекст цих уроків проводиться. Головне питання, чи є, і якщо так, то наскільки вони застосовні в інших випадки. Колишній Держсекретар США Мадлен Олбрайт, сказала в 1999 році, що політика Румунії толерантності до його етнічних меншин: «... є одним з прикладів котрий Американцям дуже хотілося б бачити Сербію наслідувати «.

Бібліографія:

Авксентьев А.В. Етнічні проблеми сучасності та культура міжнаціонального спілкування / А.В.Авксентьев, В.А. Авксентьев . - Навчальний посібник під ред. проф. В.А. Шаповалова . - Ставрополь, 1993.- 456 с.

Арутюнян Ю.В. Етносоціологія: пройдене і нові горизонти /Ю.В.Арутюнян, Я.М.Дробіжева // Соціс., 2000 .- № 4 .- С.11-22.

Дробіжева Л.М. Про нове мислення в міжнаціональних відносинах / Л.М.Дробіжева // Що робити? У пошуках ідей вдосконалення міжнаціональних відносин . – М., 1993.- С.56-85.

Євтух В.Б. Національні меншини між державною політикою і самовизначенням /В.Євтух // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. - 1998. - № 1-2. - С. 99-104.

Іванов І. Косовський криза: рік потому /І.Іванов // дипкурьер НГ. - 2000. - № 5 (5). - С. 1.

Крицький Є. В. Сприйняття конфлікту як індикатор міжетнічної напруженості (на прикладі Північної Осетії) /Є.В.Крицький / / Соціс. - 1996. - № 9. - С. 116-121.

Маллой Т. Роль національних меншин у процесі розширення та консолідації Євросоюзу [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page8811.html>

Маллой Т. Роль національних меншин у процесі розширення та консолідації Євросоюзу [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://dialogs.org.ua/ru/cross/page8811.html>

Мисалимова П. Д. Национально-этнические конфликты в России конца 1980-х годов / П. Д.Мисалимова // Информационное поле современной России: практики и эффекты: материалы Шестой Международной научно-практической конференции, 22 - 24 октября 2009 г. / [науч.ред. - д.филол.н., проф. В.З. Гарифуллин].- Казань. – 2009.- С. 51-55.

Морозова Л.А. Національні аспекти розвитку російської державності / Л.А. Морозова // Держава і право.- 1999.- № 12.- С. 11-18.

Хутаба Д.В. Взаимодействие и реализация международно-правовых принципов равноправия и самоопределения народов и территориальной целостности государств / Д.В.Хутаба . – Казань.: 2011.- 189 с

Data taken from Ted Robert Gurr: Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts. Deseret New. ETHNIC CONFLICT BOILS OVER IN ROMANIA [Електроний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.deseretnews.com/article/92914/ETHNIC-CONFLICT-BOILS-OVER-IN-ROMANIA.html?pg=all>

Quoted after Catherine Lovatt: 'Romania's Partial Progress in Minority Issues'.Central Europe Review, Vol. 1, No. 2, 5 July 1999. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ce-review.org/99/2/lovatt2.html>.

Washington D.C.: United States Institute of Peace Press, 1993, pp. 327-328

Wojciech Kosteck. Lessons Prevention of from Romania Ethnic Conflict [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.berghof-conflictresearch.org/documents/publications/boc19e.pdf>

ROMÂNII DIN TRANSILVANIA ÎN PRAJMA ȘI ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. O INTUIȚIE DIN IANUARIE 1914 PRIVIND REALIZAREA APROPIATĂ A ASPIRAȚIILOR LOR

*Alexandru Porțeanu,
Rodica Porțeanu*

Keywords: Transilvania, First World War, 1914, Miron Cristea, Romanian, 1 December 1918.

Abstract: The paper makes a thorough analysis of the progress of the liberation movement of Romanians in Transylvania from the early twentieth century, with special focus on the situation surrounding the outbreak of First World War. On this basis is examined for the first time in history, the political intuition at the beginning of 1914 expressed by the bishop Elie Miron Cristea, closely related to the achievement of Romanian aspirations. The conclusion of this analysis is that this intuition has sufficient grounds in the socio-political reality of the time, that it might be a case for action in the medium term and thereby become a reality. The attack of Sarajevo suddenly shattered all democratic and national liberation aspirations of the Habsburg Empire on the whole. Here are presented the severe consequences of the war for the Romanians from Transylvania, which postponed the implementation aspirations of oppressed peoples. The Great Union of Romanians from 1 December 1918 validated the hypothesis of Romanians dream. Depth analysis, critical-constructive, with the necessary scientific judgment lead to a relevant finding of historical knowledge. All this highlights the historical and spiritual value that were to open horizons for the Romanian people, the great movement in general release of all peoples in this part of the world.

* *

*

În Cuvântarea de la Te-Deum-ul Anului Nou 1914, Episcopul ortodox de Caransebeș, Elie Miron Cristea – viitorul prim Patriarh al României întregite – dădea o expresie deosebită celor mai profunde gânduri și simțăminte ale tuturor românilor de atunci. “Evenimentele anului trecut ne-au răscolit și-n sufletul nostru o mulțime de simțăminte, din care s-a cristalizat *nădejdea de mai bine* [. . .]. În asemenea situație, *nădejdea spre mai bine* este o mare binefacere, care ne oțelește răbdarea și ne întărește mult. Câte din așteptările *nădejzii de mai bine* se vor realiza, vom vedea *în curând*. O constatare însă putem risca acum, că viitorul nu trebuie să ni-l temem, scepticismului nu trebuie să îi dăm loc în sufletul nostru. Sus inimile, căci – dacă nu mâine – *nu peste mult, ce e al nostru trebuie să ni se dea*”. Refrenul *nădejzii spre mai bine* subliniat stăruitor, se transmitea profund în conștiința publică a timpului.

Aceste cuvinte de îndemn energetic la credința în împliniri apropiate puteau părea unora atunci ca aparținând împrejurării festive a Anului Nou. Acele cuvinte exprimau însă o premoniție efectivă, izvorâtă din harul Arhierelui. Ea provenea dintr-o stare de spirit mai largă, încă nedeslușită, marcată de impresii și aspecte contradictorii, între care *satisfacția* pentru ascensiunea recentă a Regatului României în relațiile internaționale, ca efect al Tratatului de la București din august 1913 – pe de o parte, raportată pe de altă parte la *insatisfacția* generală a impasului tratatelor politice ungaro-române începute în 1910, continuate și tergiversate excesiv, cu întreruperi, reluări și complicații procedurale, încă nefinalizate nici chiar la începutul anului 1914, devenite deadreptul agasante și ajunse subiect de anecdote picante.

Evaluarea corectă, realistă, a acelei semnificative exprimări oratorice a Episcopului Elie Miron Cristea de la 1 ianuarie 1914 nu poate face abstracție de condițiile restrictive ale manifestărilor publice impuse atunci unui “Episcop român în țară sub ocupație străină”.

Cuvântarea de întâmpinare a Anului Nou 1914, concepută la sfârșitul anului 1913 a fost publicată în 1923 în volumul al II-lea de *PASTORALE. CUVÂNTĂRI ALE UNUI EPISCOPI ROMÂN ÎN ȚARĂ SUB OCUPAȚIE STRĂINĂ*. (306 p.). Într-o Notă adăugată în pagina 228 a volumului, referitoare la Cuvântarea de Anul Nou 1914, fostul Episcop de Caransebeș, înălțat atunci în rangul de Mitropolit Primat al României Mari, mărturisea: “Este semnificativ cum încă în 1913 am proorocit, simțind că ne așteaptă un viitor mai bun”.

La o primă vedere, apoi la o revedere și, mai departe, la o aprofundare oricât de stimuloare a cuvintelor rostite la Anul Nou 1914, am putea fi tentați să facem o legătură directă între rostirea inspirată din decembrie 1913 – ianuarie 1914 și Marea Unire din 1918.

Dar, tumultul și iureșul evenimentelor de la sfârșitul primului război mondial, din perioada imediat următoare și îndeosebi acela al încărcatei și intensei activități a lui Elie Miron Cristea, nu i-au dat răgazul necesar nici chiar autorului inspiratei proorociri, să descifreze semnificația – fie și numai parțială – a premoniției sale, *mult mai apropiată în timp*.

Acum, după peste un secol, la începutul unui nou Mileniu creștin, ne putem apleca atenția asupra inspirației, motivării și semnificației percepției pertinente a sensului profund al evenimentelor, așa cum se înfățișau ele în conștiința unor contemporani.

Examinarea științifică obiectivă a unor intuiții politice semnificative din trecut face parte nu numai din istoria politică a acelei epoci ci, într-un plan mai larg, din însăși istoria culturală și spirituală a unei societăți sau țări, din gândirea politică și din gândirea istorică a unei epoci.

În cazul de față ne putem pune întrebarea firească dacă premoniția, presimțirea sau chiar proorocirea exprimată atunci de Elie Miron Cristea avea suficiente temeuri în realitatea social-politică a timpului? Noi credem că da.

Un asemenea exercițiu intelectual nu poate fi considerat ca o tentativă de istorie contrafactuală (“ce ar fi fost dacă ar fi fost ceea ce nu a fost?”) care privește *din prezentul actual spre trecut* încercând ipoteze subiective ce riscă să se îndepărteze de realitate, deoarece intuiția înaintașilor privește din *prezentul lor către viitorul* pe care îl pot modela activ. Intuiția este definită ca o capacitate a conștiinței de a descoperi pe cale rațională, în mod spontan, esența, sensul unei probleme, al unui lucru. Ea poate avea în unele cazuri valoare de revelație, cu trimiteri către sferele infinitului absolut.

Primul semnal al acestor temeuri s-a produs după numai o lună și jumătate de la proorocirea exprimată de Episcopul Elie Miron Cristea. La 17 februarie 1914 se producea *ruperea curajoasă de către partea română* a mult prea îndelungatelor și exasperantelor tratative politice ungaro-române. Acest moment putea însemna apropierea *sfârșitului hegemoniei maghiare* asupra majorității românești a Transilvaniei. Ruperea neașteptată a tratativelor putea prevesti inclusiv evenimente sau chiar hotărâri mult mai importante decât ar fi putut părea la prima vedere. Se poate pune întrebarea aproape retorică: *ce anume mai putea fi de așteptat după ruperea tratativelor?* Acest fapt dovedea că fuseseră aproape epuizate majoritatea posibilităților de identificare a unei soluții minimal acceptabile pentru români, și – eventual – maximal suportabilă de către partea ungară. Evoluția situației generale în direcția unui vid politic era absolut imposibilă și – oricum – deosebit de hazardată, chiar periculoasă în cel mai înalt grad, pentru ambele părți.

Al doilea semnal relevant al acestui curs al evenimentelor, a urmat curând. Conducerea Partidului Național Român a convocat pentru data de 6 mai 1914, la Dej, o importantă reuniune pentru “stabilirea unui program de acțiuni politice în apărarea și revendicarea drepturilor noastre”. După programele politice fundamentale ale P.N.R. din 1881 și 1905, programul preconizat în 1914 întrunea suficiente premise ce-l puteau îndreptăți a deveni *programul final decisiv*, de importanță istorică majoră, al Partidului Național Român și al întregii națiuni române. Elaborarea lui nu a putut fi concretizată, deoarece la reuniune nu a putut participa, din motive de “îndelungată suferință”, tocmai Președintele Partidului, Gheorghe Pop de Băsești.

Reperete certe – factice, concrete – ale sesizării intuiției evocate în cele de mai sus sunt date, după exprimarea ei inspirată de la 1 ianuarie 1914, de începutul confirmării sale la 17 februarie 1914, prin cel mai important act doveditor reprezentat de hotărârea realizării de către partea română a ruperii tratativelor ungaro-române care deveniseră nu numai sterile, ci constituiau un veritabil obstacol în calea afirmării politice a românilor. Înlăturarea obstacolului politic ungar deschidea calea realizării aspirațiilor lor de eliberare efectivă. Primul corolar firesc al acestui act, a urmat prin inițierea elaborării unui nou program politic românesc. Acest nou program politic românesc, prin înnoirea sa conceptuală, prin înaintarea determinată a obiectivelor, prin raportul corespunzător al structurii strategice și al metodelor tactice, prin amplificarea considerabilă a capacității de acțiune, urma să reprezinte instrumentul fundamental al unor înfăptuiri decisive ale românilor. O elaborare politică de asemenea anvergură necesita desigur un anumit timp,

precum și accelerarea sa maxim posibilă. Primăvara și începutul verii anului 1914 întruneau în mod satisfăcător aceste premise necesare, cărora urmau să li se alăture pe parcurs alte elemente complementare.

Fără a exista o legătură directă între ele, intuiția sesizată în cele de mai sus se corobora cu destinul identic al planurilor politice reformatoare ale Arhiducelui moștenitor Franz Ferdinand, axate pe ideea “Statelor Unite ale Austriei Mari” elaborată de Aurel C. Popovici, care rezervau românilor din imperiul habsburgic – din Transilvania, Banat, Crișana, precum și celor din Maramureșul istoric și Bucovina, care constituiau o zonă de interferențe româno-ucrainiene – o situație mult mai bună decât cea din regimul oprimator ungar. La aceste planuri au participat și oameni politici români, îndeosebi Alexandru Vaida-Voievod.

Abia în 1943, apreciatul istoric Silviu Dragomir a făcut *primul pas spre descifrarea sensului mai profund* al evenimentelor din primăvara și vara anului 1914 pentru situația românilor din Transilvania, în care a intuit *tendința obiectivă ce se îndrepta spre dezlegarea lor decisivă*. Pentru înțelegerea mai exactă a acestei situații, merită luat în considerare faptul că Silviu Dragomir, care în 1914 era cu 30 de ani mai tânăr, avea încă de atunci anumite conexiuni în mediile politice ale românilor transilvăneni, în special cu dr. Ioan Mihu și cu Vasile Goldiș, iar intuiția din 1943 era exprimată la aniversarea jubiliară a Unirii Transilvaniei, marcată însă profund de durerea sfâșierii tragice a României din 1940, în studiul *UN SFERT DE VEAC DE LA UNIREA TRANSILVANIEI* (Biblioteca Astra, Sibiu, 1943, p.4)

“Când la 18 februarie 1914 Comitetul Național Român închidea definitiv capitolul tratativelor, el sublinia existența unui conflict între români și statul ungar, invoca importanța culturală și numerică a elementului românesc din Transilvania și preconiza rezultatele evoluției istorice drept factor determinant al politicii sale viitoare. Finalul Declarațiunii, redactat în preajma marilor zguduri ce au urmat [...] exprima în termeni limpezi hotărârea de a scutura jugul: vor lupta și mai departe pentru a înlătura nedreptățile de care suferă poporul român, pentru a câștiga și asigura drepturile indispensabile existenței naționale, afirmării politice și izbândirii intereselor sale culturale și economice. E tot ce trebuie să smulgă din suflet un popor dornic de libertate, la capătul robiei seculare; lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare, formula magică a popoarelor care își așteptau salvarea ....”

Continuarea acestor intuiții nu era însă posibilă prea curând. Situația în care se afla România în timpul celui de al doilea război mondial și apoi în primele decenii ale regimului dictaturii comuniste nu a permis dezvoltarea necesară și corespunzătoare a istoriografiei Marii Uniri, al cărei început parțial se situează la marcarea semicentenarului din 1968, cunoscând o amplificare considerabilă în deceniile următoare.

În 1985 apărea volumul *UNITATEA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎN EPOCA MODERNĂ, 1821-1918*, în Editura Academiei. Contribuția noastră reprezentată de capitolul *Spre unitatea politică a tuturor românilor, 1878-1918* (p. 155-219) a fost apreciată prin Premiul Academiei. În această lucrare era dezvoltată pentru prima oară ideea intuită de înaintași, deși erau încă prezente limitările inerente ale epocii comuniste (privind îndeosebi Basarabia, Bucovina, istoria politică ș.a), care au făcut ca semnalarea intuiției din 1914 să treacă neobservată.

În volumul din 1985 se analizau progresele mișcării de eliberare a românilor din Transilvania de la începutul sec. al XX-lea, care explică nivelul atins în 1914.

Trecerea mișcării naționale a românilor din Transilvania în faza superioară inaugurată prin adoptarea de către Partidul Național Român, în 1905, a tacticii “noului activism”, a deschis noi orizonturi politice ale luptei de eliberare națională. La sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul celui de al XX-lea era aproape deplin conturat conceptul politic de *România Mare*, semnificația deosebită a acestuia pentru Transilvania, care reprezenta elementul său constitutiv principal. Amplele serbări naționale de la București din 1906 au oferit o micro-imagie a României Mari. Aniversarea în 1909 a semicentenarului Unirii Principatelor a stimulat și ea viziunea perspectivei de întregire național-statală a românilor. *Activitatea culturală* a ASTREI s-a intensificat simțitor atât în amploare, cuprinzând întreaga societate românească transilvăneană, în profunzime și până la niveluri înalte de expresie calitativă, instituțională ș.a., care au fost evidențiate la congresul din 1911 de la Blaj, consacrat semicentenarului ei.

Gândirea politică românească modernă făcea și ea progrese remarcabile în Transilvania, căutând perseverent soluții noi, cu privirile îndreptate spre viitor. Perspectiva dezmembrării imperiului habsburgic și ipotezele asupra unui posibil conflict politico-militar major, erau luate în considerare tot mai mult, în toate mediile social-politice interne și externe. De importanță esențială se întvedeau pentru românii din Transilvania *perspectivele externe ale Vechiului Regat al României* considerate ca vitale pentru viitoarele *reconfigurări politice*. Aceste perspective au făcut necesară și o intensificare corespunzătoare a *relațiilor directe ale liderilor* românilor transilvăneni cu cercurile politice ale României.

Perceperea și ecourile acestor evoluții semnificative, deosebit de importante, a interesat în grad din ce în ce mai mare mediile politice și opinia publică internațională. În acest cadru, cercurile politice ungare au fost cuprinse treptat de o adevărată psihoză care, în mod paradoxal, a transformat Parlamentul de la Budapesta într-o răsunătoare tribună de propagandă în lumea europeană a “pericolului” reprezentat de tendințele românilor spre realizarea unității lor național-politice.

Ultima fază a îndelungatelor și sterilelor tratative politice româno-ungare de la începutul anului 1914, culminând cu momentul ruperii lor în 17 februarie 1914, cu Hotărârea Comitetului Național Român privitoare la încheierea tratatelor publicată în ziua următoare (18 februarie 1914), au produs ample ecouri în presa română din Transilvania și în cea din Regatul României, în presa maghiară din Transilvania și Ungaria, în presa germană din Austria și Germania, în numeroase gazete și publicații din alte țări europene. Ecourile lor s-au prelungit în săptămânile și lunile următoare, antrenând un mare număr de declarații, interviuri, opinii și analize, exprimate de unii dintre cei importanți oameni politici ai timpului. Faptul că amploarea și interesul lor *era mai mare decât până atunci*, sau decât cel privitor la alte teme ale agendelor politice curente, *putea prevesti inclusiv evenimente sau chiar hotărâri mai importante* decât păreau ele la prima vedere.

Trebuie însă să spunem că analiza textului Hotărârii Comitetului Național Român publicată la 18 februarie 1914 *nu îndreptățește apropierea ei de o Declarație în care “lipsește doar afirmarea dreptului de autodeterminare”*, așa cum o evoca Silviu Dragomir sub impresia emoției din 1943. Hotărârea C.N.R. făcea o prezentare detaliată a rezultatului negativ al tratatelor și a situației politice create în urma lor, dar *păstra un ton moderat* în expunere, *prevenind riscurile* reale ale unor sancțiuni grave din partea autorităților.

După parcurgerea acestei faze privind deznodământul tratatelor, au existat manifestări social-culturale și chiar politice românești care depășeau în anumite privințe nivelul de *moderație formală și aparentă*, ca urmare a eșuării tratatelor politice.

Parlamentul ungar a înscris în ordinea de zi chestiunea naționalităților care a prilejuit dezbateri aprinse cu o largă participare a reprezentanților pozițiilor respective, inclusiv din partea puținilor deputați români, inclusiv a celor privind proiectul unei legi electorale defavorabilă naționalităților.

În mai 1914 se împlineau două decenii de la marele proces de la Cluj al Memorandumului și al mișcării memorandiste, care au marcat o etapă importantă în istoria luptelor politice ale românilor din Transilvania.

Conducerea P.N.R. a programat mai multe adunări populare la Alba Iulia, Câmpeni, Luduș, Caransebeș ș.a.; a luat hotărâri privind poziția față de legea electorală, a desemnat delegații pe lângă principalele organe ale presei românești din Transilvania; a programat comemorarea semicentenarului morții lui Simion Bărnuțiu, care a fost apoi anulată din cauza izbucnirii războiului. Biroul Central al Partidului Național a fost stabilit la Arad, ceea ce înlesnea luarea mai operativă unor măsuri organizatorice și politice.

În aceeași perioadă din primăvara și vara anului 1914 a continuat stăruitor și activitatea ASTREI, atât la nivelul conducerii ei și la acela al lucrărilor culturale de valoare superioară, cât și în despărțămintele ei locale din Transilvania și Banat.

O semnificație deosebită a avut conferința din aprilie 1914 de la Arad, în care cunoscutul fruntaș politic Aurel Lazăr a făcut o amplă expunere despre *CHESTIUNEA DE NAȚIONALITATE*, publicată apoi într-o broșură separată.

Reprezentanții românilor au fost prezenți și în dezbaterile din congregațiile comitatense, în alte organizări locale. Viața religioasă a românilor din Transilvania, desfășurată în cadrul Mitropoliei ortodoxe de la Sibiu și al celei greco-catolice de la Blaj, cu eparhiile lor respective, oferea și ea posibilități de exprimare în sens național mai larg.

Alte semnale similare (întruniri publice, exprimări politice, elaborarea unor idei programatice și altele) indicau aceiași direcție ascendentă, dar încă nu decisivă, a evenimentelor.

Cu toate semnalele încurajatoare de felul celor sesizate, atmosfera încărcată de apropierea izbucnirii războiului limita și ea în mod considerabil, o inițiativă politică majoră, radicală.

Ultima întrunire publică românească de la începutul verii anului 1914 a avut loc la Ileanda Mare, având ca orator delegat al P.N.R. pe Valeriu Braniște.

Făcând bilanțul diferitelor forme de manifestare publică a românilor din primavara și începutul verii anului 1914, constatăm că *acestea nu au putut depăși substantial și decisiv nivelul lor de afirmare din perioada anterioară*. Documentele nu-și puteau permite să consemneze indicii politice mai avansate, care lucrau în straturile mai profunde ale conștiinței naționale. Fapt este însă că *până la finele lunii iunie 1914 nu au putut să apară semne mai conturate* referitoare la o perspectivă politică superioară.

În primăvara anului 1914 pregătirea istorică a înfăptuirii obiectivului supreme era încheiată în liniile ei principale, dar pregătirea acțiunii politice directe în acest scop era încă în curs de elaborare. Era încă în faza de prudentă pregătire și reorientarea politicii externe a Regatului României, către alianța cu Puterile Antantei.

Toate aceste ample evoluții de semnificații istorice importante, cu toate desfășurările lor evenimentțiale și specifice, inclusiv cu limitele lor, îndreptau ineluctabil mersul firesc al stărilor de lucruri spre un orizont nou. Din aceste motive, devine acum destul de plauzibil faptul că ruperea tratatelor politice româno-ungare din 17 februarie 1914 *nu putea avea o altă consecință, nu putea urma o altă evoluție decât aceea a apropierii obiectivului național suprem*.

Capacitatea de autodeterminare a națiunii atinsese aproape cotele cele mai înalte, reclamând stăruitor, tot mai evident, acțiunea directă. La începutul verii 1914 A LIPSIT PUȚIN ca acest mers ascendent al mișcării naționale a românilor să producă "explozia" politică finală.

Lipsea însă condiția esențială, ce se va realiza în toamna anului 1918 prin înfrângerea militară a imperiului habsburgic, a Puterilor Centrale. În primăvara și la începutul verii 1914 atmosfera politică generală era încărcată de simțul prafului de pușcă, de iminența izbucnirii războiului, care limita și ea la maximum orice inițiativă politică majoră

Cu toate acestea, românilor transilvăneni *nu le lipseau în 1914 oamenii politici remarcabili*, capabili să transpună în realitate o intuiție de felul celei pe care o examinăm aici. În linii mari, erau relativ aceiași care vor înfăptui în Transilvania Marea Unire din 1918. Potențialul politic reprezentat de numele liderilor românilor întrunea și justifica încrederea în asumarea unor răspunderi decisive.

Centenarul evenimentelor declanșării primului război mondial a condus în anul 2014 la reluarea acestor preocupări ale noastre. Ele evidențiază concluzia că evoluția evenimentelor din primăvara anului 1914, îndeosebi după ruperea tratatelor politice ungaro-române, constituia un indiciu important al înaintării spre un orizont nou, spre unica soluție posibilă românilor, adică spre eliberarea propriile lor puteri. De altfel, printr-o analogie oricât de relativă, declanșarea evenimentelor decisive din noiembrie 1918 s-a produs tot după ruperea tratatelor româno-ungare (din 13-15 noiembrie 1918, de la Arad). Pare destul de probabil că forma în care s-ar fi putut produce un eveniment de asemenea amploare în 1914 ar fi fost diferită de cea în care s-a realizat în 1918. Fapt este însă că până la sfârșitul lunii iunie 1914 nu s-au putut produce asemenea evenimente majore.

* * *

Glonțul atentatului de la Sarajevo din 28 iunie 1914 care a curmat viața arhiducelui mostenitor Franz Ferdinand și a soției sale, provocând dezlănțuirea primului război mondial, a spulberat brusc și în modul cel mai dur toate aspirațiile de eliberare națională și pe cele social-

politice democratice, din cuprinsul întregului imperiu habsburgic dualist. Tributul greu și tragic al suferințelor românilor din Transilvania, ale întregului popor român, provocate de război, a reprezentat ultima etapă a istoriei luptei pentru Unire, prefigurată din prima parte a anului 1914.

Izbucnirea războiului a agravat foarte mult situația românilor din Transilvania. Considerentele moderării politicii ungare față de români, impuse de interesele superioare ale atragerii Regatului României și promovate stăruitor de la Viena și Berlin, nu au putut atenua în măsură semnificativă gravitatea situației din anii neutralității României (1914-1916).

Intrarea României în război împotriva Austro-Ungariei în august 1916 a exacerbât până la paroxism aproape toate formele și metodele de oprimare a românilor transilvăneni, de represiune militară și execuții sumare a oricăror rezistențe sau împotriviri directe.

Acestor tragedii crescânde li se adăugau cele ale efectelor distrugătoare, devastatoare, ale războiului, pentru toate părțile beligerante, culminând cu cele ale morții care secera multe sute de mii de vieți omenești.

Încă înaintea capitulărilor sau armistițiilor ce au marcat încetarea formală a operațiunilor militare, în toamna anului 1918 au izbucnit în numeroase zone mișcări cu caracter revoluționar democratic împotriva războiului, pentru salvarea situației dezastruoase de ordin social-economic a mării majorități a populației de pretutindeni, pentru eliberarea națională a popoarelor oprimate. Aceste mișcări s-au radicalizat accelerat, determinând restructurări politice majore, de amploare, care au impus în bună măsură și condițiile păcii.

Românii din Transilvania, care formau dintotdeauna marea majoritate a populației acestei provincii istorice, au reușit să producă desprinderea totală a ei din cadrele Regatului Ungariei și ale Imperiului habsburgic. Ca urmare a ruperii tratatelor politice finale româno-ungare de la Arad (13-15 noiembrie 1918), a fost convocată Adunarea Națională de la Alba Iulia care, la 1 Decembrie 1918 a proclamat Unirea cu România ca expresie clară, incontestabilă, a eliberării naționale a românilor din Transilvania, a autodeterminării lor politice liber exprimate, în modul *cel mai democratic posibil în acele condiții*.

Unirea Transilvaniei cu România a fost așadar înfăptuită la 1 Decembrie 1918 *de către însuși poporul român, iar nu ca un act al Marilor Puteri înscris în Tratatul de Pace al acestora cu Ungaria*, semnat la Trianon în 4 iunie 1920, ratificat și intrat în vigoare la 26 iulie 1921. Tratatul de la Trianon a consacrat în dreptul internațional și în relațiile internaționale faptul împlinit al eliberării popoarelor oprimate din Ungaria, între care și românii, în principal prin trasarea frontierelor noului stat ungar. Acesta și-a dobândit astfel pentru prima oară propria sa identitate politică-națională și a redobândit – după aproape 400 de ani – independența deplină, Ungaria intrând astfel în mod legitim și demn în rândul statelor europene libere.

* * *

Intuiția politică examinată în cele de mai sus nu avea șanse reale, nu era plauzibilă pe termen scurt, până în vara anului 1914. *Ea putea însă deveni o ipoteză de acțiune pe termen mediu* în perioada următoare, până în primăvara anului 1915, dar numai cu condiția menținerii păcii internaționale și a unor indicii de diminuare a rezistenței statului ungar. Nerealizarea ei nu s-a datorat unor limite proprii ale situației românilor, ci – în mod decisiv – *izbucnirii războiului, care a amânat-o*. Înfăptuirea Marii Uniri la sfârșitul primului război mondial *a validat ipoteza termenului mediu*.

Analizarea atentă, critic-constructivă, cu discernământul științific necesar, a unei asemenea intuiții istorice relevante, poate contribui la aprofundarea cunoașterii istorice.

Chiar dacă intuiția politică de inspirație superioară de la începutul anului 1914 nu a putut fi transpusă în realitate din cauza fortei majore survenite imprevizibil prin război, semnificația sa în perspectiva largă a istoriei rămâne înscrisă la locul de cuvenită apreciere datorată de știința istorică românească.

Reîntorcându-ne la “proorocirea” rostită la 1 ianuarie 1914 de Elie Miron Cristea, se cuvine a-i sublinia valoarea spiritual-națională și istorică a orizonturilor ei înălțătoare, ce urmau să se deschidă pentru întregul popor român.

1914 – 2014. 100 de ani de la izbucnirea Primului Război Mondial

dr. Gheorghe IANCU

Keywords: First World War, Romania, 1918, combatants.

Abstract: This paper try to analyze various aspects of First World War. Are brought into discussion the reasons that urged major combatants (Austria - Hungary, Germany, England, France, Turkey, Italy) to enter the war. Also, are treated some aspects regarding the reasons of Romania's entry into the war and its hopes to achieve the national ideal.

* *
*

Anul acesta s-a aniversat pretutindeni izbucnirea Primului Război Mondial. În evoluția societății omenești sunt aniversări pozitive, tonice care au deschis noi orizonturi în planurile politice, economice, culturale, într-un cuvânt în plan uman. Sunt însă și comemorări de evenimente și fapte care au aruncat o perdea cernită asupra vieții și activității a milioane de oameni, destine deschide sau afectate, pierderi materiale și culturale imense, firescul zilelor obișnuite schimbat brusc și dur.

Cauzele unor asemenea acțiuni care pentru o minte sănătoasă frizează ilogical sunt complexe, profunde sau superficiale, vin dintr-un trecut îndepărtat sau imediat. Reprezintă ele oare interesele unei întregi țări, sau a unor grupuri de influență, cum ar fi fost șefi de stat, cercuri economice și militare, doritori obișnuiți de cruzimi? Unde se aflau păturile largi ale populației este greu de stabilit și de știut sau în ce măsură li s-a cerut opinia?

Declanșarea Primului Război Mondial - la Grande Guerre – se înscrie din păcate, în șirul de evenimente tragice pentru multe țări și popoare. La cumpăna veacurilor XIX și XX, societatea europeană era în plină dezvoltare, se derula așa numita "La belle époque". Economiiile principalelor state europene se consolidau, se asista la descoperiri științifice remarcabile, atmosfera de la curțile imperiale devenea tot mai rafinată. Cine se putea gândi la un război lung, în care tranșea va lua locul străzii, uniforma militară se substituia smokingului iar gamela săracă înlocuia farfuriile fine și elegante. În final pentru mulți oameni viața de soldat a devenit o realitate neplăcută și primejdioasă. Eufemistic vorbind "plaja" europeană părea calmă, senină și atrăgătoare. Zguduirile însă putea veni dinspre mare, din cer sau din adâncuri. După cât au fost de puternice considerăm că ele s-au produs în toate cele 3 medii, s-au învălmășit în toate cele 3 medii.

Vom încerca în continuare să prezentăm "ce i-a mânat în luptă" pe combatanții din Marele Război. Începem cu alianțele și alianțele încheiate în anii anteriori. Cu tot caracterul lor defensiv e cunoscut faptul că această emblemă se poate transforma oricând în vreo ofensivă, ceea ce s-a și întâmplat.

Austro – Ungaria

În 28 iunie 1914 atentatul de la Sarajevo soldat cu uciderea prințului moștenitor Franz Ferdinand de către membri unei organizații sârbești. În Serbia funcționau mai multe astfel de organizații clandestine, care promovau o politică anti austro – ungară, panslavă. Serbia s-a bucurat în politica externă de sprijinul Rusiei. Ultimatumul Austro – Ungariei fără precedent, Serbia neacceptând intenția de anchetă a Austro – Ungariei jignită în orgoliul său. Astfel că în 28 iulie Austro – Ungaria declară război Serbiei, ocupând Bosnia și Herțegovina, deranjând evident interesele Rusiei în Balcani și intențiile ei de a ocupa strâmtoarele Bosphor și Dardanele, ideea acceptată de Anglia și Franța.

Germania

După unificarea din anul 1871 când Germania ocupase Alsacia și Lorena și se proclamase imperiu, se cristalizase un curent pan germanist care viza o implicare mai puternică în Estul Europei și o creștere a numărului de colonii deși Kaiserul era văr cu țarul Rusiei cele 2 țări vor face din tabere militare diferite. Germania se afla și într-o nedisimulată competiție navală cu Anglia.

Anglia

Pentru Marea Britanie era vitală păstrarea puterii ei coloniale și navale.

Franța

A suferit cumplit după înfrângerea în fața Prusiei. A pierdut Alsacia și Lorena și a trebuit să plătească o mare sumă de bani. Spiritul de revanșă împotriva Germaniei era la ordinea zilei. Pentru o viitoare victorie s-au făcut pregătiri militare speciale, s-au înființat multe școli militare de elită. La una din ele a studiat și viitorul general Henri Mathias Berthelot.

Turcia

Era afectată de prezența tot mai simțită a Rusiei în Balcani. Rusia dorea și o reabilitare morală după înfrângerile din războiul cu Japonia.

Italia

Deși a încheiat o alianță cu Austro-Ungaria n-a intrat în război. În 1915 s-a alăturat Antantei, după ce nu obținuse nici un teritoriu, solicitat de la monarhia dualistă.

La 28 iulie Austro-Ungaria atacase Serbia sperând să localizeze și să încheie cât mai curând conflictul. Speranțe deșarte! La 30 iulie Rusia decretează mobilizarea. Unii istorici consideră acest gest ca adevărata cauză a izbucnirii războiului. Din acest moment într-adevăr lucrurile s-au precipitat, s-au amplificat și s-au încheiat abia în toamna anului 1918.

În cursul lunii august 1914 are loc o adevărată calvacadă de declarații de război (1 august Germania Rusiei, în 3 august Germania Franței, în 4 august Anglia Germaniei, în 6 august Austro – Ungaria Rusiei, în 11 august Franța Austro – Ungariei, în 12 august Anglia Austro – Ungariei). În luna august au mai avut loc și alte două momente notabile, la 3 august Consiliul de Coroană a declarat neutralitatea României, care a însemnat o primă detașare de Puterile Centrale. Decizia l-a afectat profund pe regele Carol I care a murit la 10 octombrie 1914, încheindu-se o lungă domnie cu reale momente de modernizare a României.

A doua zi în 4 august 1914 SUA, Elveția și Norvegia și-au proclamat neutralitatea. Intrarea SUA în război în februarie 1917 a întărit considerabil tabăra Antantei.

În decursul celor 4 ani de război au avut loc mai multe bătălii terestre și navale pe fronturile din vest, est și sud – est. Cele de la Verdun, Lacurile Mazuriene, Tannenberg, din Serbia, din Balcani, de pe teritoriul României au provocat jertfe și durere.

Ne oprim puțin asupra intrărilor în conflagrație ale Italiei și României. În 26 aprilie 1915 s-a încheiat la Londra un tratat între Antanta și Italia, promițându-i-se acestora vaste teritorii din Austro – Ungaria și din Africa în schimbul intrării în război. A fost ușor de promis, dar cu mult mai greu de respectat cele hotărâte la Londra. În 27 mai 1915 Italia a declarat război Austro – Ungariei dar în urma conferinței de pace ea a rămas dezamăgită de deciziile aliaților.

Să revenim la România, guvernul Brătianu a dus tratative doar cu puterile Antantei, cele mai lungi și mai dificile fiind cele cu Rusia. Germania finanțat o acțiune de propagandă în România destul de intensă. Este notabilă cea în care au fost implicați V. Goldiș și alți ardeleni. Atunci când guvernul român a obținut tot ce a dorit de la Antanta, a părăsit neutralitatea și la 14 / 27 august 1916 a declarat război Austro – Ungariei. În 28 august Germania a declarat război României, iar la 29 august România a declarat război Turciei. Intrarea în război într-un moment în care pregătirile nu erau încheiate s-a făcut și datorită unei somări exprese a Antantei "acum ori niciodată", bătălia de la Verdun (21 februarie – 18 decembrie) fiind în plină desfășurare iar deschiderea unui nou front era utilă aliaților prin dislocarea unor forțe militare germane de pe acest front. În schimb România a căzut într-o capcană mortală și anume lupta pe două fronturi. În august 1916, armata regală română a trecut Carpații pentru a duce Transilvania în cadrele statului român. A fost o licărire eroică dar nu suficient de consistentă pentru ca drapelul românesc să fâlfâie mai mult timp în acest spațiu. Înfrângerile de pe fronturile de vest și sud au dus la ocuparea Bucureștilor la 16 decembrie 1916 și la retragerea curții regale, a armatei și a unei părți a populației în Moldova. Morți, foamete, boli erau un tablou trist pentru România. Bătăliile victorioase din 1917 au mai descrețit frunțile românilor dar nu pentru mult timp. Defecțiune ruso – bolșevică, armistițiul de la Focșani, pacea de la Brest – Litovsk (3 martie 1918) au dus la Pacea de la București din 7 mai 1918. Menționăm că aliații s-au opus încheierii ei. În istorie nu se face filantropie teritorială.

Se părea a fi sosit sfârșitul pentru statul român și pentru aspirațiile românilor din celelalte provincii care priveau spre România. Acum când cunoaștem evoluția evenimentelor după acea funestă pace nu este ușor să brodăm cuvinte frumoase despre spernațe nepierdute, despre dreptatea istoriei, dar atunci se gândea puțin diferit. Operațiile victorioase ale Antantei de pe fronturile din vest și sud (frontul de la Salonic condus de generalul Franchet d'Esperey), reintrarea României în război la 10 noiembrie 1918 sprijinită energic de trupele aliate din Balcani au făcut posibilă Marea Unire de la 1 decembrie 1918, desăvârșirea unității politice a României. Trebuie să menționăm că această mare unire a fost posibilă datorită și armatei române care în iarna anului 1918 intră în Transilvania, primită peste tot de populația românească ca niște adevărați eliberatori.

Anul 1918 cu cele două conflicte armate româno – maghiare din aprilie – mai și iulie – august vor lua sfârșit odată cu hotărârile conferințelor de pace din iunie și august 1920 când s-au stabilit granițele României.

Primul Război Mondial a însemnat pentru țările beligerante pierderi uriașe umane și materiale. Astfel România care avea o populație de 7,5 milioane locuitori a avut pierderi umane de cca. 800000 de persoane (6 – 8 % din totalul populației). Dintre aceștia 250000 – 300000 au fost militari, 330000 civili iar 200000 au murit de boli și de foamete. Mai menționăm că din cei 550000 de soldați câți avea România în 1916 la intrarea în Război în Moldova au ajuns în toamna anului 1918 doar 194000 de militari. Austro – Ungaria a pierdut 3% din populația imperiului din cei 1,8 milioane de morți, 1,5 milioane fiind soldați. Germania a avut 2,7 milioane de morți din care 1950000 erau soldați iar 766000 erau civili. Rusia a pierdut 2254000 de oameni, Italia 650000 de oameni, SUA 50000 oameni iar Serbia 402000 oameni.

Bilanțul total al pierderilor umane din Primul Război Mondial atinge cifra de peste 13 milioane de militari morți și de aproape 7 milioane de civili morți. Acest bilanț cutremurător este dublat de o cifră care nu va putea fi niciodată calculată a pierderilor materiale.

Contribuții maramureșene la Marea Unire (1918-1919)

Gheorghe TODINCĂ*

Motto:

*„Noi dorim maghiarilor toate fericirile posibile,
dar îi rugăm să nu ne ferească pe noi,
Românii, cu fericirea lor – ci să ne lase
să ne facem noi fericirea noastră,
adică o fericire românească.”²*

Keywords: Maramureș, first world war, National Council, National Guard, Romanian Greek-Catholic religious education

Abstract: The work brings a noticeable contribution to a good knowledge of formation, organization as well as the activity of the Romanian National Councils and Militia in Maramures at the end of the First World War.

Important documents found in the National Archives in Cluj Napoca and Baia Mare show how parts and structures of National Romanian Councils were formed. A comprehensive area is dedicated to the Romanian Confessional Greek-Catholic School status between 1918-1919.

The war, Spanish influenza, the great national events of 1918 are seen by the people of Maramures as a 'great light, a romanian light which once lit for us'. A better knowledge, understanding and assimilation of those important statements of the past will contribute to an enrichment of information about the Romanian people during the years of Great Union.

* *

*

Românii maramureșeni, la sfârșitul primului război mondial au făcut dovada maturităților politice, a chibzuinței și a stăpânirii evenimentelor, a capacității politice de a-și urma, împreună cu toți românii, țelul neabătut spre înfăptuirea unității naționale. Cei de acasă și cei întorși de pe fronturi s-au organizat, au făcut consilii naționale și gărzi naționale sătești, introducând o auto-administrație românească democratică în locul vechilor instituții.

Înfrângerile suferite pe fronturile Puterilor Centrale, adâncirea contradicțiilor interne din Imperiul Austro-ungar, a dus, la sfârșitul anului 1918, la destrămarea monarhiei bicefale. Dr. Grigore Bota, avocat în Sighet și participant activ la evenimentele din preajma Marii Uniri, își amintea: „Atmosfera era încărcată de tensiune revoluționară. Pe sate au venit mulți soldați cu armele de pe front și cereau direct schimbarea rânduielilor. Notarii au fugit, jandarmii la fel, țărani au început să împartă moșiile celor avuți.”³

În întreaga Transilvanie și în ținuturile locuite majoritar de români începe acțiunea de constituire a consiliilor naționale române comitatense care au trecut la formarea consiliilor naționale române în fiecare localitate și la înființarea gărzilor naționale române locale. Consiliile naționale locale, comunale și comitatense au ales delegații pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

„Frați români maramureșeni!” se intitula Apelul din 11 noiembrie 1918 de la Sighetul Marmației: „au căzut lanțurile robiei de veacuri, a sosit ceasul măreț al eliberării. O lume nouă își ia astăzi ființă din ruinele trecutului și soarele dreptății a răsărit biruitor pe cerul nostru”⁴, iar pentru a contribui la înfăptuirea idealului de unitate națională chema maramureșenii la adunarea populară de constituire a Consiliului Național Român Comitatens. „Să ne arătăm vrednici de măreția vremurilor ce trăim” se arată în încheierea Apelului.

* *Muzeograf*, director al Muzeului Maramureșului, Sighetul Marmației

² Din Maramureș, în „Sfatul”, Sighet, Anul I nr. 2 din 14 decembrie 1918, p. 4

³ **Dumitrescu, C.** – *Din lunga timpului bătaie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 275

⁴ **Dăncuș, M.; Todinca, Ghe.** – *Unirea Maramureșului cu Țara*, Editura Muzeului Maramureșului, Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, Sighetul Marmației, 2008, p. 105

Un moment istoric important pentru Maramureș l-a constituit, la 22 noiembrie 1918, adunarea de constituire a Consiliului Național Român Comitatens din Maramureș, o strălucită manifestare a voinței de libertate și unitate națională a maramureșenilor. Ziarul „Sfatul” din 7/20 decembrie 1918 relatează:

„22 noiembrie 1918

A fost ziua cea mai frumoasă, cea mai aleasă a Maramureșului românesc. S-au adunat românașii din toate satele comitatului ca la un semn, cu steaguri, cu cocarde în tricolor românesc. Eram adunați 5-6000 de oameni fiecare cu dorul sfânt în inimă, cu dorul arzător de a arăta lumii întregi că neamul românesc din Maramureș știe să-și croiască viitorul, știe să-ți aleagă oamenii și mai ales ce vrea să dovedească, că stă ca o stâncă pe lângă marele sfat național.”⁵

„Protocolul” nr. 1/1918, întocmit în adunarea de constituire a Consiliului Național Român din Maramureș ținută la Sighet la 22 noiembrie 1918, consemnează că la adunare sunt prezenți reprezentanți ai comunelor și din cercurile administrative Vișeu, Iza, Șugatag și Sighet, „300 de funcționari și conducători și popor în număr de 5000”. Președintele ad-hoc al adunării, preotul Simion Balea din Săpânța, în cuvinte înflăcărâte arată scopul întrunirii și roagă pe cei prezenți să continue Sfatul Național Român al Comitatului Maramureș, cu 34 de membrii. Președintele ales, Dr. Vasile Chindriș, și membrii Sfatului Național prestează jurământul în fața adunării pe steagul național român. Se propune ca sfaturile naționale sătești să trimită câte doi delegați în Sfatul Național Comitatens Central al comitatului. Tot la fel reuniunile preoților, învățătorilor, a notarilor români de stat, precum și secțiunea social-democratică a muncitorilor români.⁶

Se hotărăște afirmarea Consiliului Național Român Comitatens ca singurul organ legal chemat a conduce viața publică a poporului român din Maramureș, afilierea acestora la Consiliul Național General cu sediul la Arad, se mulțumește lui Alexandru Vaida Voevod „pentru reprezentarea vrednică a idealului național prin vorbirea ținută în 19 octombrie (sic!) 1918 în Parlamentul maghiar.”⁷ Hotărăște înființarea sfaturilor naționale sătești pentru păzirea ordinii publice, organizarea gărzilor naționale.

Despre adunarea din 22 noiembrie 1918, Dr. Grigore Bota își amintește că „nimeni dintre cei prezenți nu se îndoiau de reușita unirii și nimeni nu tremura de teama mitralierei amplasate pentru a ne intimida, la o fereastră a hotelului Korona”.⁸

Între documentele importante ale Marii Uniri un loc aparte îl au protocoalele de constituire a sfaturilor naționale sătești. Toate protocoalele și toate documentele Sfaturilor Naționale comunale sătești și comitatense hotărăsc să se supună Forurilor Centrale. (C.N.R. Central cu sediul la Arad etc.) și hotărârilor ce se vor lua în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Conviețuirea pașnică, protejarea minorităților naționale, a bunurilor mobile și imobile, a vieții tuturor cetățenilor sunt incluse în toate documentele.

Prezenta lucrare cuprinde protocoale din Maramureș – de altfel singurele cunoscute până acum: din Sighet, Bârsana și Petrova. Protocolul din Bârsana, alături de lista Consiliului Național Local și a Gărzii Naționale din Bârsana s-a păstrat în original sau copii autentificate tot în colecția „Dr. Ioan de Kovats”, mare patriot și lider al românilor din Maramureș.

Protocolul încheiat la 24 noiembrie 1918 în comuna Bârsana în prezența a peste 900 de alegători români are ca obiect „constituirea definitivă a Sfatului Național și a Gărzii Naționale”. Preotul greco-catolic Iuliu Ardelean din Văleni, administrator și al parohiei din Bârsana constată că Sfatul interimar și-a îndeplinit bine misiunea spre mulțumirea tuturor și cere Adunării să aleagă Sfatul Național definitiv. Președinte al Sfatului este ales Dr. Ioan de Kovats, avocat, iar ca vicepreședinți Vasile Godja notar, și Petru Bârsan al lui Grigore. Ca secretari sunt numiți Vasile Illiczki și Șandor Cora al lui Ioan. Sfatul mai cuprinde un număr de 19 membri (vezi documentul), cei aleși depun jurământul. Părintele Ardelean predă cuvântul președintelui ales, Dr. Ioan de Kovats, și adunarea jură credință Sfatului Național Român, se declară unită cu toți românii de pretutindeni, hotărăște dregătorii satului, aleși de Sfatul Național Român, și înființarea

⁵ „Sfatul”, organ oficial al C. N. R. Comitatus Maramureș, An I, nr. 1 din 7/20 decembrie 1918, Sighet

⁶ **Dăncuș, M.; Todinca, Ghe.** – *Unirea Maramureșului cu Țara*, Editura Muzeului Maramureșului, Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, Sighetul Marmației, 2008, pp. 130-131

⁷ **Dumitrescu, C.** – *op. cit.*, p. 275

⁸ **Dăncuș, M.; Todinca, Ghe** – *op. cit.*, p. 39-40

gărzii naționale, pusă sub comanda sergentului Ioan Pop al lui Mihai. Din gardă fac parte 34 de persoane. Documentul continuă „*Garda națională intră în slujbă. Jurământul solemn îl va face când armele încă necesare vor fi câștigate, atunci garda va fi întregită la număr mai mare*”. La încheiere, adunarea hotărăște ca steagul bârșănenilor cu care au fost la adunarea de constituire a Sfatului Național Român Comitatens al Maramureșului să fie așezat *“în turnul bisericii celei noi, ca să arătăm că suntem sub scutul tricolorului român. Adunarea se dizolvă și delegația așează pe turn tricolorul nostru”*.⁹

Prezentăm în continuare un document în original, mai puțin cunoscut, care s-a găsit în comuna Petrova, în arhiva parohiei din localitate, cuprins într-un registru de procese verbale („Ziuariu ...”) al parohiei între anii 1914-1931. Registrul cuprinde 75 de file, iar documentul este înscris între filele 25-29, scris de mână pe șapte pagini, cu cerneală neagră. Este Protocolul de constituire a Consiliului Național Român din comuna Petrova, Maramureș, redactat și scris de preotul greco-catolic Darie Vlad, parohul comunei.

La adunarea la care au participat peste 800 de români, preotul Darie Vlad ca președinte ad-hoc al adunării, arată în cuvinte înflăcărate că acum *„când toate popoarele din lume’s croiesc soarte noaua, a se stăpâni ei pe sine, a nu fi subjugați la neamuri streine, când președintele Republicii America a anunțat că orișicare popor e de sine stătător, are drept a-și croi fericirea și viitorul său, când din sângele eroilor noștri, cari au luptat pentru scopuri streine, contra voinței, convingerei noastre, a răsărit și pentru noi românii din această țară soarele libertății, a egalității, și a drepturilor noastre politice, lanțurile s-au rupt și sfărmat, stăpânitorii șoviniști de acum alungați, avem drept și sfânta datorință națională conform apelului cetit a Consiliului Național Central din Arad a ne constitui în Sfat Național Local, a cere, ca administrația, miliția, să fie pusă în conducerea oamenilor noștri români, care au încrederea poporului”*.¹⁰ Se trece la constituire C.N.R. din comuna Petrova. Ca președinte este ales Dr. George Bilașcu, medic, întemeietorul Școlii române de stomatologie de la Cluj, mare patriot, ce se afla atunci încă la Budapesta. Vicepreședintele ales Dr. Vasile Filipciuc este însărcinat și cu constituirea Gărzii Naționale din localitate, până la apa Vișeuului. Conducerea efectivă a Consiliului Național Local este încredințată preotului Darie Vlad. Ca notar sunt aleși învățătorul Elie Doroș și George Mihalca, poștașul din localitate. În comitetul Consiliului Național Local sunt aleși Gavril Filipciuc, George Gaborean, Vasile Iurca notarul comunei, Sandu Gaborean cel Tânăr și încă 21 persoane (vezi documentul).

Adunarea delegă persoane împuternicite pentru a participa la constituirea la Sighet pentru 22 noiembrie 1918, a Sfatului Național Român a Comitatului Maramureș, delegația are în frunte preotul Darie Vlad. Se constituie Garda Națională Locală formată din 40 de foști soldați, care însă sunt împiedecați să depună jurământul de către jandarmul Weisz Matyas. Acesta a afirmat că va opri și cu forța și cu arma orice constituire a autorităților românești din comună și a încercat arestarea fruntașilor. I-a făcut responsabili de orice tulburare și a reclamat telefonic la Ministerul de Interne a Ungariei. Dr. Vasile Filipciuc și preotul Darie Vlad au protestat împotriva intervenției și abuzului jandarmului ungar. L-au făcut responsabil pentru tulburarea bune înțelegeri și a liniștii din comună și au decis trimiterea imediată a unui protest președintelui Consiliului Național Local, George Bilașcu la Budapesta, ca acesta să ceară Consiliului Național Român Central revocarea jandarmului Weisz Matyas. Darie Vlad, în încheierea adunării mulțumește tuturor cu lacrimi în ochi, și arată că *„pentru memoria celor repauzați în război în tot anul, în sâmbăta Sâmedrului se va face pomenire, și parastas, totodată numele lor să fie vii, pre o tablă pentru vecinica lor pomenire în altarul bisericii parohiale greco-catolice din Petrova, (...) apoi începând a cânta „Hai să dăm mâna cu mâna cei cu inima română” și „Deșteaptă-te române”, imnul național român, în lacrimi de bucurie și mare însuflețire declară adunarea de închisă”*.

---

⁹ Idem, p. 40

¹⁰ Idem, p. 40

Protocol de constituire al Sfatului Național Român din comuna Bârsana, copie autenticată din Arhiva Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației, Fondul Ioan de Kovats

Sfatul Național Român din Bârsana

**Protocol
susceptut din adunarea mare a Românilor din comuna Bârsana ținută la 24
Novembrie 1918.**

Prezenți:

alegătorii români ai comunei în număr de peste 900 și o mulțime de alți ascultători români.

Obiectul:

Constituirea definitivă a Sfatului Național și a Gardei Naționale. Părintele Iuliu Ardelean preotul din Văleni și administratorul parohiei d>n Bârsana deschide adunarea cu o bine simțită vorbire apreciind însemnătatea zilelor de azi și scopul adunării, constată ca Sfatul Interim și până acum a condus afacerile comunei spre mulțumirea tuturor, provoacă adunarea, ca să aleagă Sfatul Național Român Definitiv.

Se alege cu aclamare: de președinte: Dr. Ion de Kovats avocat; de vicepreședinte: Vasile Godja notar și Petru Bârsan al lui Grigore; de secretari: Vasile Ilniczki și Sandor Cora al lui Ion; de membri: 1. Sandor Ofrim al lui Ion, 2. Bârsan Ștefan, 3. Ion Pop al lui Mihai, 4. George Roșea al lui Vasile, 5. Mihai Ilieș al lui Ion, 6. Petru Știopei al lui Toader, 7. Nuțu Pop al lui Grigore, 8. Vasile Bârsan al lui Ion, 9. Vasile Roșea al lui Grigore, 10. Vasile Pop al lui Mihai, 11. Alexa Pop, 12. Nuțu Bârsan al lui Vasile, 13. Ion Roșea al lui Ion, 14. Carol Frâncu, 15. Vasile Bârsan al lui George, 16. Ion Bologna al lui Toader, 17. Petru Popan, 18. Ion Cora, 19. Ion Petrovai.

Părintele Ardelean provoacă pe cei aleși să facă jurământul, cei aleși au depus jurământul.

Părintele Ardelean predă cuvântul președintelui ales Dr. Ion Kovats avocat. Președintele vorbește, adunarea joară credință Sfatului Național Român să declamită cu toți românii de pretutindeni, hotărăște pe diregatorii satului aleși de Sfatul Național Român, hotărăște înființarea gardei naționale, comanda căreia o concrete sergentului Ioan Pop al lui Mihai. În gardă fac parte: Petru Știopei al lui Toader, Ștefan Muntean al lui Tanasie, Șandru Cora al lui Ioan, Petru Rad al lui Ion, Teodor Pop al lui Petru, Grigore Bârsan al lui Petru.- Vasile Bârsan al lui Petru, Vasile Pop al lui Mihai, Vasile Pop al lui Ion, Petru Pop al lui Mihai, Petru Pop al lui Ion, Alex Pop al lui George, Ștefan Petrovai al lui Lupu, Petru Roman al lui Grigore, Ioan Știopei al lui Vasile, Ștefan Boris, Petru Roman al lui Vasile, Vasile Petrovai al lui Ion, Teodor Pop al lui Petru a Nastafei, Vasile Boris al lui Mihai, George Vălean, Petru Covaci al lui Ion, Șandru Varga, Vasile Roman al lui Vasile, Nuțu Știopei al lui George, George Godja al lui Nuțu, Petru Godja al lui Mihai, Vasile Pop al lui Vasile, Vasile Ciocotiș, Șandru Bârsan, Mihai Apan. Ștefan Ardelean, Mihai Ofrim, Vasiliu Ofrim.

Garda Națională intră în slujbă, jurământul solemn îl va face când armele încă necesare vor fi câștigate, atunci garda va fi întregită la un număr și mai mare.

Vicepreședintele Vasile Godja și Petru Bârsan vorbesc despre grija ce să o poarte poporul de avutul comun și de avutul străinilor. Se ascultă și primește.

Părintele Ardelean închide adunarea ... care hotărăște ca steagul nostru, cu care au fost la adunarea de constituire a Sfatului Național Român Comitatus să fie așezat în turnul bisericii celei noi, ca să arătăm că suntem sub scutul tricolorului român.

Adunarea se dizolvă și delegații așează pe turn tricolorul nostru.

Dat ca mai sus

I.S. SS. Dr. Ion de Kovats

adv. Pres. Sfatului Național Român din Bârsana

Vicepreședinți:
s.s. Vasiliu Godja
s.s. Petru Bârsan al lui Grigore

Secretar:
S.S. Alexandru Cora

Verificatori:
S.S. Alexandru Ofrim S.S. Ion Pop al lui Mihai S.S. Alexa Popp

Pentru autenția copiei!
Sighet ta anul 1919 Octomvrie 15.

(S. originală) Dr. Vasile Chindriș
(Sigiliu aplicat) SS. D. Ion de Kovats ¹¹

Lista cuprinzând membrii gărzii naționale — grupa I de pe lângă Sfatul Național Român din Comuna Bârsana - Copie autenticată, Arhiva Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmației - Fondul Dr. Ioan de Kovats.

Protocol de constituire al Consiliului Național Român local din comuna Petrova

Originalul în Registrul de procese-verbale „Ziuariu...” al Parohiei greco-catolice Petrova, în Fondul documentar al Muzeului Maramureșului din Sighetul Marmației.

Protocol

Susceptut la 17 noiembrie 1918 din adunarea generală a locuitorilor români din comuna politică Petrova a.m. la 11 ore.

Obiect

Constituirea Consiliului local român din Petrova, conform apelului Consiliului Național Român Central din Arad.

Fiind de față:

1. Darie Vlad, preot, gr.cat. român al Petrovei, Elie Doroș docinte confesional român gr.cat., Georgie Mihalca poștameșter, Gavril Filipciuc, Georgie Găborean primar, Vasile Găborean, Șandru Găborean cel Tânăr, Simeon Găborean, Ionaș Filipciuc cel Bătrân, Ionaș Filipciuc cel Tânăr, Iuliu Pop, Ilieș Nuțu Cudriceanu, Glodean Vasile Cătană, Vasile Hodoroabă, Vasile Mihalca al lui Grigore, Ioan Mihalca Cârțul, Iuliu Fucec, cantor, Vasilie Pop, George Văsieș Crețu, Georgie Văsieș (Bătrân), Ioan Savu Pagu, Ioan Bilașcu al Ioanei, Ioan Găborean al lui Simion, Mihaiu Ivanic, Georgie Petrovay, Gavril Petrovay, Petru Miculicean, Georgie Ardelean al lui Nuțu, Ioan Rednic, Vasile Ienei al lui Gavril, Ioan Ienei Todica, Vasile Bilașcu a lui Ioan a Ioani, Vasile Bilașcu al lui Ioan Lupsay, Vasile Pălcuș, Nuțu Pălcuș, Vasile Pălcuș al lui Petru, Gavril Petrovay al lui Gavril, Ioan Petrovay al lui Lupu, Lupu Petrovay, Ioan Bilașcu al lui Ioan I.Lupsay, Vasile Mihalca al lui Vasile, Georgică Mihalca, Vasile Mihalca al lui Grigore, Grigore Mihalca al lui Grigore, Ioan Mihalca a Ciorâchi peste râu, Lupu Mihalca al lui Grigore peste râu, Vasile Rozovlean peste râu, Ioan Anișoreac Băstri, Vasalie Rațiu, George Ivanic, George Savu al lui Ilieș. George Zerni, Ioan Savu a Petri. Simeon Nicoricu. Ioan Haidamac al lui Petru, Georgie Iura, Ioan Grigor. Ioan Turda, Ioan Mârza, Ioan Miclea al lui Petru, Ioan Ardelean. Ioan Maristoc, Vasile Ungur, George Zvunca al lui Ioan. Ioan Zvunca Mocira, Vasile Jogolea, Petru Iurac, Ioan Prodan al lui George. Petru Turda, Ioan Crețu, George Honto, Ioan Căina, Vasalie Pop, Ioan Rognean, Vasile Coșa al lui Haihidj, Vasile Bilașcu a Patroaiei, Ioan Rednic Bălin, Vasile Găborean al lui Simeon, George Anișorec Vezer și alții mulți, muieri și locuitori români din

¹¹ Documentul a fost păstrat la familia Bârsan și a fost fotocopiaat la Muzeul Maramureșului

Petrova, Petrova Crasna și Petrova Bâstri, în număr aproape de 800 locuitori.

Darie Vlad, preotul satului ca prezide ad-hoc a adunării declarând ședința deschisă prin cuvinte înflăcărâte arată scopul adunării: curând toate popoarele din lume își croiesc o soartă nouă, a se stăpâni ei pre sine, a nu fi subjuogați la neamuri streine, când președintele Republicii America a enunțat că orișicare popor e de sine stătător, are drept ași croi fericirea și viitorul său, când din sângele eroilor noștri, care s-au luptat pentru scopuri străine, contra voinței și convingerii noastre, totuși a răsărit și pentru noi românii din această țară soarele libertății, a egalității și a drepturilor noastre politice. - lanțurile s-au rupt și sfărmat, stăpânitorii șovini de acuma alungați, avem drept și sfânta datorință națională conform apelului cetit a Consiliului Național Român Central din Arad a ne constitui în Sfat Național local, a cere, ca administrația, miliția să fie pusă în conducerea oamenilor noștri români care au încrederea poporului, apoi provoacă pre cei prezenți a alege și a constitui Sfatul Național local din comuna Petrova.

Art. 1 Cei prezenți cu exclamațiune unanimă a constituit Consiliul Național Român din comuna Petrova în următoarea ordine:

Deciziune:

1: Președinte: Dr. George Bilașcu, medic în Budapesta, posesor în comuna Petrova

2. Vicepreședinte: 1. Dr. Vasile Filipciuc, avocat, care e încredințat cu constituirea gardei naționale române din localitate și pe apa Vișeului, - 2. Darie Vlad parohul român al Petrovei, -care e încredințat a conduce agendele și toate treburile necesare ale Consiliului Național local,

3. Notar: Ilie Doroș docinte confesional și George Mihalca poștameșterul din localitate,

4. Comitetul Consiliului Național local: Gavril Filipciuc, George Găborean, Vasile Iurca notarul comunei, Sandru Găborean cel Tânăr, Iuliu Pop, Iuliu Fucec, Ionaș Filipciuc cel Tânăr, Ioan Mihalca Cârțiul, Vasile Găborean, Simeon Petrovay al lui Simeon, Vasile Pop, Ioan Bilașcu al lui Ioan al lui Lupsay, Vasile Bilașcu al lui Ioan a Ioanei, Ioan Bilașcu al lui Ian a Ioanei, Vasile Glodean al Catanii, Petru Miculicean, George Savu al lui Ilieș, George Ivanic al lui Nuțu, Ioan Crețu, Ioan Căina, Vasile Hodoroabă, Ioan Savu Pagu, Vasile Pălcuș.

5. Se delegă la constituirea Sfatului Național a Comitatului Maramureș pre 22 novembre: ca plenipotențiați Consiliului Național local, de a primi și a supune cu totul deciziei acestui Consiliu Național Român Comitatus următorii membri: Darie Vlad vicepreședintele Consiliului Național local - în caz de împedecare Ilie Doros docinte confesional, Dr. Vasile Filipciuc, Ionaș Filipciuc cel Tânăr, Ioan Mihalca Cârțiul, Vasile Bilașcu al lui Ian a Ioanei, Iuliu Papp, Iuliu Fucec, Ioan Bilașcu al lui Ian Lupsay,

II. Darie Vlad președintele adunării spune celor prezenți, ca să țină ordine în comună, să nu fie jafuri, certe, turburări, să respecte bunul altuia, crășmele să fie închise, alcoolul requirat și nimicit, - să viețuiască în bună înțelegere cu cei concetățeni: jiduci, unguri și ruteni, - să se constituiască garda și păzitori naționali a comunei care apoi absolvindu-se de la jurământul pus pre garda și Consiliul Național Unguresc, - au a ține respecta cu sfințenie și a pune următorul jurământ a Consiliului Național Român: Eu: N.N. jur sărbătorește înaintea atotputernicului Dumnezeu, că voi fi cu credință neclătită față de Consiliul sau Sfatul Național Român pe care îl voi cinsti și apăra: voi împlini toate poruncile lui și voi îngriji în caz de lipsă chiar și cu arma de viața și averea concetățenilor mei, fie aceia de orice neam. Așa să-mi ajute Dumnezeu. "Amin." Cetindu-se acest formulariu a jurământului Dr. Vasile Filipciuc roagă pre cei prezenți, ca pre Garda Națională Română din localitate să spună acest jurământ. Art. 2. Cei prezenți în număr de 40 de inși foști glotași soldați au voit a depune jurământul, -însă strajameșterul jandarmilor din localitate Veisz Mátyás a oprit depunerea acestui jurământ, a oprit constituirea Consiliului Național din localitate, a zis, că și cu forța și arma a opri orice constituire, până ce nu vom avea concesiune de la pretura Vișeului, - Dr. Vasile Filipciuc și Darie Vlad a spus acestui jandarm, că n'avem lipsă de nici o concesiune, noi facem toate acestea pre baza legală, - numitul strajameșter a voit a deține pre Darie Vlad și Dr. Vasile Filipciuc și ne-au făcut responsabili pentru orice turburare și ne-a relatat telegrafic la Ministerul de Interne și a Miliției a ungarilor, - noi am protestat contra acestui act violent și dur a jandarmului Veisz și pre el l-am făcut responsabil

2. Consiliul național român local roagă conducătorii satelor să înființeze în competența lor consilii naț. române sătești, să intre în legătură prin Consiliul național local din Maramureș cu Consiliul național român central din Arad, să lucreze la păstrarea ordinii și paza avuției naționale. Întru toate avem să ascultăm de consiliul național român.

3. Rugăm poporul român să respecte ordinea, buna înțelegere și să aștepte în liniște hotărîrea mare a Consiliului național român, care la rîndul său va asculta întreg neamul. Și pînă vom fi chemați a răspunde la această mare întrebare a viitorului nostru, vă rugăm să vă supuneți Consiliului național român, să păstrați și să păziți ordinea, să nu ascultați de îndemnuri incendiare străine și dușmane cu scop viclean de a îneca viitorul națiunii române în nerînduială, în anarhie și sînge.

Fraților! Sîngele nevinovat ne-a adus răsplătire, martiriul libertatea. Dumnezeu popoarelor ne-a pus soarta neamului nostru în mîinile noastre proprii.

Deșteaptă-te Române! și tu vrednic de măreția zilelor de azi.

„Hai să dăm mina cu mină

Cei cu inima română.”

Frați și români în unire să punem fundament tare viitorului românesc!

Vișeu de Sus, 14 Nov. 1918

Din încredințarea Consiliului național român din Maramureș, Comitetul Executiv: Emil Bran. dr. Ilie Kindriș. dr. Aurel Szabo, Vaier Pop, Darie Vlad, George Bran. Ioan Tarția. Nic. Pop, dr. Vasile Filipciuc, dr. Ștefan Kiss.

„Foaia poporului român” (Budapesta),
an. VII. nr.241 din 6/19 noiembrie 1918.

Protocol de constituire al Consiliului Național Român Comitatens din Maramureș
- Reprodus după o copie autenticată aflată în arhiva Muzeului Maramureșului din Sighetu Marmației, provenită din Fondul Dr. Ioan de Kovats.

No. 1/1918, PROTOCOL luat în adunarea de constituire a Consiliului Național Român din Maramureș ținută în Sighetul Marmației în 22 noiembrie 1918 oarele 11. Prezenți: Ca reprezentanți ai comunelor din cercurile administrative Vișeu, Iza, Șugatag și Sighet 300 frunțași și conducători și popor în număr de 5000.

Ca președinte ad-hoc părintele Simeon Balea din Săpânța prin cuvinte înflăcărate deschide adunarea și roagă prezenții să se constituiască numind de notar pe domnul Dr. Vasile Filipciuc.

Domnul Dr. Tit Doros prezintă propunerile conferinței prealabile, și să primesc cu însuflețire a celor prezenți și Sfatul Național să constituiește în modul următor:

De președinte a fost proclamat domnul Dr. Vasile Chindriș, de membri în Sfatul Național Comitatens au fost aclamați domnii: Alexandru Cuza Anderco, Dr. Aurel Szabo, Dr. Ilie Chindriș, Dr. Izidor Anderco (preot greco-catolic), Emil Bran (preot greco-catolic), Artemiu Anderco (preot greco-catolic), Ștefan Ilniczki, Emil Stoica, Longin Mihalyi, Demetriu Kiss (preot greco-catolic), Simeon Balea (preot greco-catolic), Dr. Ioan Rednic, Dr. Ioan de Kovats, Dr. George Bârlea, Dr. Titu Doros, Ioan Doros (preot greco-catolic), Nicolae Doros (preot greco-catolic), Dr. Vasile Filipciuc, Simeon Sierbul, Iuliu Ardelean (preot greco-catolic), Ioan Bilț (Dăncuș), Ioan Bârlea, Bazil Iurca, Vasile Țiplea, Ioan Balea, Alexandru Miclea, Dr. Grigore Bota, Dr. Ilie Lazar, Vasile Timiș (Filipan), Petru Salca, Vaier Pop, Nicolae Pop, Simion Coman Pop, și Ștefan Pop.

Președintele Dr. Vasile Chindriș și membrii prezenți ai Sfatului Național prestează în fața adunării pe steagul național român jurământul prescris.

Domnul președinte al Sfatului Național Dr. Vasile Chindriș propune ca Sfaturile Naționale Sătești să trimeată câte doi delegați în Sfatul Comitatens Central, asemenea corporațiunile preoțimeii, învățătorilor, a notarilor români, a funcționarilor români de stat precum și secțiunea social democratică a muncitorilor români, adunarea primește unanim.

Atât adunarea cât și Sfatul Național unanim hotărăște următoarele:

a. Consiliul Național Comitatens ca singurul organ local chemat a conduce viața publică a poporului român din Maramureș aderează Consiliului Național General Român cu sediul în Arad

și să supune întru toate hotărârilor și poruncilor acestuia ca și singurul organ român chemat și exclusiv îndreptățit a hotărî și porunci în numele poporului român din Ardeal și Ungaria.

b. Mulțumesc domnului deputat Dr. Alexandru Vaida Voevod pentru reprezentarea vrednică a idealului național prin vorbirea ținută în 19 octomvrie a Camerei Ungare.

c. Hotărăște înființarea Sfaturilor Naționale Sătești pentru ăzirea ordinii, organizarea gardelor naționale.

d. Mulțumește domnului Alexandru Cuza Anderco pentru darul național de coroane una suta de mii și constată ca prin acest dar princial domnul Alexandru Cuza Anderco a intrat în șirul marilor mecenați români.

Nefiind alte propuneri concrezându-să președintele ca rgent să se pună în conțelegere cu Consiliul Central Român din rad, adunarea se declară încheiată.

D.C.S. Dr. Vasile Filipciuc m.pr. notar, Dr. Vasile Chindriș m.pr. Președinte.¹⁴

[Săpânța]

Garda Națională Română din comuna Săpânța din anii 1918-1919 era compusă din 35 de persoane. Președinte al Gărzii a fost numit protopopul Simion Balea, unul din fruntașii politici ai românilor maramureșeni cu o contribuție deosebită la înfăptuirea Marii Uniri. Comandantul Gărzii a fost numit sergentul Șteț Ioan (al lui) Gheorghe. Unitatea avea în compunere în comandament 3 sergenți și 9 caporali, restul trupei fiind compusă din foști soldați.

[Sarasău]

Comuna Sarasău, învecinată orașului Sighet, avea 17 membri în componența gărzii naționale române. Gradul cel mai mare îl avea Flaviu Iurca, sublocotenent, decorat cu Steaua României în grad de ofițer. Ca subofițeri amintim pe plutonierul Braciu Florea și sergentul Ractei Petru.

[Iapa]

În comuna Iapa, azi cartier al orașului Sighetul Marmăției, garda română număra 13 persoane, din tablou remarcându-se comandantul gărzii, plutonierul Ioan Ivanciuc și stegarul Câmpeanu Grigore, notarul comunei, decorat cu „Coroana României în grad de cavaler și Crucea comemorativă a trecerii Tisei (1919).

[Giulești]

Notariatul comunei Giulești certifică prezența în garda națională română din localitate a 5 militari sublocotenentul Dunca Ioan (decorat cu Crucea comemorativă a războiului 1916-1918), a sergentului Rednic Ștefan I. Ioan și 3 soldați.

Nu sunt amintiți în tabel frații Ilie și Vasile Lazăr și flăcăii din Giulești care au avut un rol important în eliberarea Sighetului, în ianuarie 1919.

[Desești]

Primăria comunei Desești nominalizează „spre a fi propuși pentru decorare” 8 din membrii gărzii naționale române din localitate, pe caporalul Covaci Gheorghe și pe 7 soldați.

[Mara]

În satul Mara (Crăcești) garda avea 12 membri, din care 4 sergenți (Roman Vasile I. Ioan, Roman Vasile I. Vasile, Tupiță Grigoraș și Vlașin Gheorghe) și doi caporali (Bohotici Ioan I. Nechita și Paul Vasile I. Grigore).

[Hărnicești]

La Hărnicești garda națională română era formată din 11 membri: 10 soldați și un caporal, Sacaloș Gheorghe I. Vasile.

¹⁴ Dăncuș, M.; Todinca, Ghe. – op. cit., pp. 130-131

[Călinești]

În comuna Călinești garda era compusă din 7 persoane, soldați conduși de caporalul Berci Petru.

[Văleni]

La Văleni garda avea 22 de membri și era condusă de Emil și Iuliu Ardelean (preot) și învățătorul Utan Toader I. Petru.

[Budești]

La Budești garda națională română a fost compusă din 11 membri: 10 soldați conduși de elevul caporal comandant al gărzii, Cupcea Vasile, învățător.

[Hoteni]

La Hoteni garda națională română era formată din 8 membri: 7 soldați și un sergent, Pop Vasile, „șeful gardiștilor”.

[Breb]

Membrii gărzii naționale din comuna Breb erau în număr de 12, conduși de un sergent (Tiran Mihai I. Grigore) și de fruntașul Pop Tanasie I. Alexa. Din cei 7 soldați 2 erau evrei: Dicher Samson și Sober Ghischol I. Izic.

[Poienile Izei]

În satul Poieni (Poenile Izei) au fost doar doi „gardiști”, soldații Nemeș Ion și Sas Petru.

[Strâmtura]

Comuna Strâmtura avea 21 de membri în gardă. Sergenții Baias Grigore și Glodean Ion și caporalii Giurgi Ioan Slătian Grigore sunt singurii cu grade inferioare, restul având gradul de soldat.

[Oncești]

Tabelul cuprinzând garda națională română din comuna Oncești cuprinde 20 de persoane. Șef al gărzii este Drăguș Nuțu I. Petru. La poziția 15 este trecut evreul Hofer Petru.

[Nănești]

Garda națională română din comuna Nănești avea în componență 17 membri, din care doi „șefi”, Godja Nuțu I. Pătru și Vancea Grigore I. Gheorghe și un subșef, Pașcu Gheorghe I. Andrei.

[Bârsana]

Conform tabelului întocmit de Primăria Bârsana la 4 septembrie 1934, garda națională română din localitate, în anii 1918-1919, era compusă din 104 membri.

Președintele Gărzii, av. Dr. Ioan de Kovats, și președintele, protopopul Mihai Hotea, au fost decorați cu ordinul „Coroana României” în grad de ofițer.

Documentul îi amintește pe locotenentul Mihai Pop și pe șefii celor 6 grupe ale gărzii din Bârsana: Roșca Alexandru, Apan Vasile, Ciocotiș Vasile, Pop Ion, Muntean Ștefan și Știopei Petru.

[Săliștea de Sus]

La Săliștea de Sus garda națională română avea 10 membri și era condusă de sublocotenentul Chișș Ioan, ajuns apoi medic al orașului Sighet și Chișș Gheorghe, sergent, de meserie tâmplar în localitatea natală.

[Cuhea]

În comuna Cuhea, reședința voievodului Bogdan al Maramureșului și al Moldovei, garda națională română era compusă din 13 membri, mulți dintre ei fiind încadrați în Regimentul 14 infanterie, care a eliberat Maramureșul în ianuarie 1919. Pentru fapte de vitejie, trei au fost decorați cu înalte ordine românești.

- Dăncuș Ioan, caporal decorat cu ordinul „Ferdinand I” cu spade pe panglică;
- Griguță Zaharia, caporal, decorat cu ordinul „Ferdinand I” cu spade pe panglică și „Crucea comemorativă fără baretă”;
- Roman Ioan, jandarm plutonier, decorat cu „Ordinul credincios cl. II și „Crucea comemorativă fără barete 1916-1918”.

[Dragomirești]

În reședința Plasei Iza, comuna Dragomirești, garda națională română număra 30 de membri, între care doi sublocotenenți (Dr. Iurca Gavrilă și Chiș Tiberiu), doi plutonieri (Țiplea Ioan și Vlad Ilie), restul având grade de sergenți, caporali și soldați.

[Ieud]

Garda națională română era formată din 12 membri. Cu gradul de sergent Zékány Vasile și fruntașii Balea Gheorghe și Iuga Grigore.

[Șieu]

Garda națională română din Șieu, formată din 10 membri, era condusă de stegarul Balaș Ludovic și de sergentul Dunca Gheorghe.

[Rozavlea]

La Rozavlea, garda română avea cu cel mai mare grad pe sergentul Ioan Molnar, ceilalți 15 membri fiind toți înrolați cu gradul de soldat.

[Săcel]

Formată doar din 6 membri garda română din Săcel avea în rândurile sale 2 plutonieri (Iusco Petrea și Vișovan Grigore), un sergent – Danci Todică și un caporal, Grad Alexa.

[Botiza]

La Botiza, ai 6 membri ai gărzii naționale române aveau gradul militar de soldat. Apar evreii Schwartz Herz și Schwartz Tion.

[Glod]

Garda națională română a fost formată din 5 foști soldați.

[Slătioara]

Garda națională română era compusă din 6 foști soldați, toți de peste 30 de ani ca vârstă.

[Bocicoiel]

La Bocicoiel garda națională era formată din 8 membri, cel mai înalt grad fiind deținut de Muj Gheorghe.

[Vișeu de Sus]

„Tabloul foștilor gardiști naționali depe timpul preluării:) imperiului România-Mare din anul 1918-1919 care au servit în Comuna Vișeu de Sus” se intitulează documentul emis de Primăria din Vișeu de Sus la 24 august 1932.

Primul pe lista celor 25 de membri ai gărzii este locotenentul Dr. Iuliu Coman, Organizatorul în plasă al gărzilor naționale române, ajuns Primpretor, Conducător al gărzii a fost dr. Ion Coman, locotenent, ajuns avocat. Din schema de conducere a gărzii din Vișeu de Sus mai făceau parte Ștefan Coman (ajuns notar), plutonierul Brana Toader și 5 sergenți, Simion Mihai, Simion Gheorghe, Oacheș Ioan, Grad Grigore și Brana Mihai.

„Se mai adeverește că numai unul singur dintre acestea (aceste) persoane și anume Dr. Iuliu Coman a fost decorat cu Steaua României Mari”

Gărzile naționale române din Maramureș și-au dovedit eficiența în sprijinul dat armatei române, Regimentului infanterie în eliberarea Sighetului și a zonei, în iarna anului 1918/1919. Atunci, sub conducerea tânărului locotenent Ilie Lazăr, tinerii români de pe văile Marei și Cosăului, ajutați de garda națională din România, au învins unitățile locotenentului Vorolitz în luptele de la podul de la Vadul Izei și de la Sighet, Cămara. Ilie Lazăr își amintește: „Prizonierii capturați la Sighet – Cămara, în număr de 337, au fost aduși la Comandamentul Diviziei la Dej de către un pluton de soldați comandați de un sublocotenent și de garda din comuna Săpânța și Giulești. Aceștia au fost primii prizonieri ai armatei române în operațiunile din Ardeal.”¹⁵

Documente inedite privind învățământul în limba română în Sighetul Marmației în anul școlar 1918-1919

Ilustrisime Domnule Episcop! Preagrațios Părinte!

Cu cea mai adâncă umilință firească vin a Vă raporta despre starea învățământului religiunii dela institutele de învățământ din Sighetul Maramureșului de pe anul școlastic 1918-1919 – an războinic.

Dacă reprivesc peste anul trecut aflu că a fost cel mai imposibil an școlastic din câți au fost de curând, a trecut, s-a scurs, s-a depănat și s-a încheiat și că din punct de vedere didactic nimeni dintre oamenii de școală nu-l va deplânge, nu-l va regreta.

Început sub regimul vechi unguresc la începutul lui Septembrie, dădea cele mai promițătoare nădejdi că va fi mai norocos, mai normal decât ceilalți ani din războiul mondial.

După câteva săptămâni însă, în 5 octombrie a trebuit să fie întrerupt pentru izbucnirea boalei contagioase care așa grozave ravagii a făcut gripa spaniolă.

Din 18-19 Noiembrie iarăși s-a deschis ținându-să prelegeri, când apoi autoritatea civilă, atât pentru boala gripă spaniolă, cât și pentru nevoie de lemne, cărbuni de piatră, până în 4 Februarie s-au închis, s-a[u] sistat prelegerile.

Apoi s-au precipitat evenimentele într-atât încât pe la începutul lui Februarie, când a fost din nou început profesori-catiheți și elevi nu ne puteam da seama îndeajuns de marile schimbări prin care am trecut și multă vreme am rămas neobișnuiți și cumva neîndemânatici.

Anul școlastic 1918-1919 trebuie apreciat din punct de vedere național și pedagogic.

Din punct de vedere național fără îndoială a fost cel mai mareț an din câți a trăit neamul românesc. A fost anul în care ni s-au izbândit toate ideile [idealurile] în care deosebi elevii școlilor din Sighetul Maramureșului au avut ocaziunea să vadă după atâta sabie străină, (sabie seculorum secula), întuneric orbecător Lumină mare, lumina României a strălucit printre noi, căci la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia s-a statornicit Unirea tuturor Românilor în o Românie mare și veșnică. Ceia ce pentru județul Maramureș în 17 ianuarie 1919 s-a desăvârșit prin bravii ostași ai României, floarea mândră a vitejiei. Ceia ce am cerut în rugăciunile noastre, visurile îndrăznețe ale înaintașilor noștri, deodată realizate în decursul câtorva săptămâni.

Din punct de vedere pedagogic însă a fost cel mai imposibil și mai greu an. Observând că a durat numai 4 luni și câteva zile și un 1 iunie încheiat. Fiind lucru îndeobște cunoscut că cel mai mare dușman a[!] anilor școlari de război a fost miliția cu neconținutele sale chemări sub arme.

Approape toți elevii absentăți odată nu se mai considerau pre sine de elevi și-și permiteau

¹⁵ Ilie Lazăr - *Amintiri*, Fundația Academia Civică, 2000, pP. 64-68; Dăncuș, M.; Todinca, Ghe. – *Unirea Maramureșului cu Țara*, Editura Muzeului Maramureșului, Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș, Sighetul Marmației, 2008, pp. 271-272

foarte multe, pre care profesorii și elevii trebuiau să le înghită. Nu mai învățau, nu se supuneau regulilor școlare și contau cu siguranță la mila profesorilor care vor lua în socotință situația lor precară. Și nu vor pretinde de la ei știință.

[Sunt prezentate ravagiile gripei spaniole și cele promovate de război.]

La acestea s-au mai adăos cursurile pentru militari care au stânjenit foarte mult înmulțirea și aprofundarea cunoștințelor elevilor ordinari, apoi în sfârșit revoluția care a lăsat și mai mult disciplina.

Tinerimea română greco-catolică din școlile medii zilnic a frecventat Sf. biserică cu romano-catolicii, dar în Duminici și în sărbători o ascultau Sfânta Liturghie în biserica parohială unde o ascultau împreună cu poporul predicele. S-au ținut cu ei la Sf. Paști exerciții pie; împărtășindu-se în comun cu Sf. Taină a Mărturisirii și Sf. Eucharistii de 4 ori peste an.

Limba română în concesiune ministerială cerută din an în an, s-au propus ca studiu extraordinar numai în clasele II, III și IV la liceul catolic. Limba română în propunere și catehizare cu ordonanța 4 decembrie 1918 Nr. 4451 a produs mare bucurie întru toți cei interviați.

Manualele de studiu a religiunii a fost cele prescrise de clerul episcopesc în licee și pedagogia și de ordinariatul diecezan în școala civilă și în școlile primare. În lipsă de manuale 3-4 inși au studiat o carte.

Purtarea morală a studenților peste tot în toate institutele au fost bună.

Examenele s-au ținut de prezidiul Protopopului districtual Ioan Doroș în 24-30 mai 1919.

Patru elevi români în acest an școlar și-au depus maturitatea: unu la liceul reformat, iar trei la liceul romano-catolic.

Catalogul tinerimii studioase cu clarificațiunea din studiul religiunii și limbii române din toate institutele de învățământul din Sighetul Marmației cu adâncă reverință î-l [sic!] prezintă.

Cu cea mai adâncă umilință firescă sum
Sighetul Marmației, la 15 Iulie 1919

Al Ilustrității Voastre
cel mai umilit fiu,
Nicolae Doroș

administrator parohial catihet supleant la institutele de învățământ din Sighetul Maramureșului

DJAN Cluj Napoca,

Fond Episcopia greco-catolică de Cluj – Gherla, nr. 2592/1919

Liceul romano-catolic din Sighet înregistrează 65 de elevi români greco-catolici în anul școlar 1918-1919, cu clasificările lor la studiul religiei și limbii române.

Situația întocmită la 30 mai 1919 înregistrează un singur elev fără situația școlară încheiată.

Între elevii eminenti găsim în clasa a III-a pe Gheorghe Tite (viitor ambasador al României în Ungaria) și în clasa I pe Artemie Anderco, senator al României, mort în împrejurări tragice la Oradea, în 1943, în timpul ocupației hortyste.

Școala română greco-catolică parohială din Sighet avea 52 de elevi înscriși la începutul anului școlar 1918/1919. Situația școlară întocmită de Nicolae Doroș, catihet supleant greco-catolic, administrator parohial, consemnează că 47 de elevi au obținut calificative de suficient, bun sau eminent, iar 5 elevi „o rămas afară”.

La poziția 5 îl găsim pe Francisc Nistor (în clasa a V-a), director al Muzeului Maramureșului între anii 1954-1978.

„Disciplina religie la Preparandia de Stat Sighet, cu școala de aplicație, este frecventată de doar 11 elevi. La Școala civilă de băieți din Sighet sunt înregistrați 33, iar la cele două Școli elementare de Stat un total de 78 de elevi înscriși.”¹⁶

¹⁶ Arhivele Naționale Cluj Napoca, Fond Episcopia greco-catolică de Gherla, inv. 2352, dosar 481/1919

Între cei 23 de elevi români înscriși la religie la Liceul reformat din Sighet, în clasa a II-a, cu calificativul eminent este consemnat Mihai Marina, senator, prefect al Maramureșului, consul al României la Dresda în timpul ocupației hortyste. Tabel întocmit la 30 mai de Nicolae Doros.

Protopopul greco-catolic român al Sighetului, Ioan Doros, înaintează din Slatina (azi Solotvino, în Ucraina) către Episcopul greco-catolic de Gherla Raportul asupra învățământului românesc din Sighetul Maramureșului pe anul 1918/1919, întocmit de administratorul parohial Nicolae Doros.

Cunoașterea contribuției maramureșenilor la înfăptuirea Marii Uniri, instaurarea de drept și de fapt a autorității statului român „De la Nistru la Tisa”, prezentată în documente inedite este aportul nostru la împlinirea a 95 de ani de la înfăptuirea unității naționale în acel an de fericită amintire, 1918.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ В ІСТОРІЇ ШКІЛЬНИЦТВА ЗАКАРПАТТЯ

Василь КОБАЛЬ¹
Vasyl KOBAL
Марина КОБАЛЬ¹
Marina KOBAL

Keywords: pedagogy, methodology, humanism, humanity, tolerance, country studies.

Abstract: The article has focused on the psychological and pedagogical views of prominent educators of Transcarpathia requiring on professional knowledge, skills and competencies of future teachers of primary school. In particular, there has been made a brief historiography of the establishment and functioning of Teachers' Seminary in town Uzhgorod, Transcarpathia (from 1793 - in the form five-month courses, from 1897 onwards - a full four years form, since 1902 - female seminary). State teachers' seminary with Hungarian language of teaching began to work from 1914 in town Mukachevo. Its work has been suspended by the First World War until 1920, when the Czechoslovak government restarted training teachers in the town.

The authors have summarized current psychological and pedagogical views of outstanding teachers of Transcarpathia (from XIXth to the beginning of XXIst century) on the specifics of teacher training for schools in the multicultural society of our country, particularly such as: O. Dukhnovych, A. Voloshyn, I.Pankevych, O.Markush, I.Trombala, M.Bozhuk, V.Mashkarynets. The common is their belief that respect and empathy should permeate the relationship between a pedagogue and a pupil. And the future teacher needs be formed the belief no one of pupils, regardless of their origin or academic progress, can not be violated in their rights in the period of training. And this has been involved a difficult situation of multiculturalism, multi-religious, social diversity and different intellectual capacities and talents of each individual pupil.

*

Cuvinte cheie: pedagogie, metodologie, umanism, umanitate, toleranță

Rezumat: Articolul s-a concentrat pe aspectele psihologice și pedagogice ale educatorilor din Transcarpatia, pe formarea de cunoștințe profesionale, abilități și competențe pentru viitorii profesori de școală primară. În special, a fost făcută o scurtă istoriografie privind înființarea și funcționarea Seminarului de cadre didactice din Uzhgorod, Transcarpatia (de la 1793 - în formatul cursurilor de cinci luni, începând cu 1897 - în formă complete de patru ani, iar din 1902 - incluzând și seminarul de sex feminin). Seminarul de stat pentru profesori cu predare în limba maghiară a început să funcționeze din 1914 în orașul Mukachevo. Activitatea sa a fost întreruptă de izbucnirea Primului Război Mondial până în anul 1920, când guvernul cehoslovac a reluat formarea cadrelor didactice în oraș.

* *
*

Кожна країна зацікавлена в тому, щоб підготувати когорту таких учителів, які б не лише забезпечували кількісну реалізацію завдань обов'язкового навчання, а й підносили на значно вищий рівень освіченість і культуру її громадян. Здійснити професійну підготовку такого фахівця надзвичайно складно. На перешкоді стають об'єктивні і суб'єктивні фактори, породжені суспільними перетвореннями, технічними здобутками, стереотипами і формалізмом існуючої системи професійної підготовки, мотивованістю і ціннісними орієнтаціями майбутніх педагогів.

Дійти до кожного майбутнього педагога, розпізнати його здібності чи слабкі сторони, знайти підходи для розвитку і підтримки, навчити необхідним знанням та умінням - складне завдання, яке постає перед кожним навчальним закладом, що здійснює підготовку педагогічних працівників. І для цього необхідне поєднання зусиль обох сторін: тих, хто навчається і тих, хто навчає.

Важливим джерелом збагачення теорії і практики національної системи освіти, визначення перспективних шляхів її розвитку на сучасному етапі виступають дослідження історії шкільництва, прогресивної психолого-педагогічної думки в різних регіонах України.

У цьому відношенні особливий інтерес становлять погляди культурно-просвітніх діячів Закарпаття, якому історія відвела роль перехідного містка між Сходом і Заходом, що наклало

¹ к.психол.н., доцент кафедри суспільних дисциплін Карпатського інституту підприємництва ВНЗ „Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна”, м. Хуст, Україна

свій відбиток на мову, культуру, віросповідання, педагогічні погляди, звичаї місцевого населення. На території Закарпаття схрестилися різні культурні, політичні та релігійні впливи. Однак місцеве населення, незважаючи на багатовекторні чинники, не втратило своєї ідентичності, не розчинилося в просторі та часі. Цьому процесу насамперед сприяли релігія, культура і освіта.

Тема розвитку освіти і педагогічної думки в Закарпатті привертала увагу багатьох дослідників, серед яких слід назвати угорських та австрійських учених І. Бідермана, Д. Корніша, А. Годинку, Л. Оцела, чехословацьких дослідників історії розвитку освіти в Закарпатті - О. Кліма, Я. Нечаса, Й. Хмеларжа, Й. Пешіна, Ф. Стояна, Д. Рихарда.

На увагу заслуговують праці місцевих закарпатських дослідників історії шкільництва в краї В. Гаджеги, М. Лелекача, Е. Сабова, І. Кондратовича, Г. Стрипського, які працювали в 20-40-ві роки ХХ століття та висвітлювали окремі освітянські питання Підкарпатської Русі дорадянського періоду. Деякі питання розвитку освіти в краї цього періоду досліджували закарпатські громадсько-політичні діячі періоду Карпатської України, а пізніше - емігранти Ю. Химинець, П. Стерчо та Ю. Ревай.

У перші повоєнні десятиліття окремі проблеми розвитку освіти в Закарпатті досліджували А. Бондар, О. Машталер, М. Грищенко, А. Чума, А. Бондар. До найбільш ґрунтовних досліджень цієї проблеми слід віднести фундаментальну роботу А. Ігната «Загальноосвітня школа на Закарпатті в ХІХ - поч. ХХ ст.».

На окрему увагу заслуговують дослідження професора В. Гомоная, який самостійно та в співавторстві у серії робіт розглянув історію розвитку освіти в краї з найдавніших часів і до кінця ХХ століття (серед них монографії: В. Гомонай «Народна освіта Радянського Закарпаття», Київ-Ужгород, 1988 р.; «Антологія педагогічної думки і школи Закарпаття», Ужгород, 1992 р.; В. Гомонай, В. Росул, М. Талапканич «Школа та освіта Закарпаття», Ужгород, 1997 р.; В. Гомонай, В. Росул, П. Ходанич «Педагогічна освіта на Закарпатті», Ужгород, 2003 р.).

Проблеми дидактики і теорії виховання в різних типах навчальних закладів перебували у полі зору сучасних дослідників. Однак їхні роботи присвячено лише деяким питанням становлення і розвитку педагогічної думки (Д. Демчиль «Передумови здійснення середньої освіти в Закарпатті» (1970 р.), В. Росул «Тенденції розвитку школи та педагогічної думки Закарпаття (ХІХ- ХХ ст.)» (1997р.), О. Химинець «Соціально-педагогічні особливості екологічної освіти в школах Закарпаття» (1997 р.), М. Кухта «Формування національного виховного ідеалу у шкільництві Закарпаття 20-30-х років ХХ ст.» (1998 р.), М. Кляп «Педагогічна та освітньо-культурна діяльність А. Волошина в міжвоєнний період» (2000р.), П. Ходанич «Педагогічна та культурно-освітня діяльність українських письменників-емігрантів на Закарпатті в міжвоєнний період (1919-1939 рр.» (2000 р.), І. Небесник «Художня освіта на Закарпатті у ХХ столітті: історико-педагогічний аспект» (2000 р.), В. Кемень «Українське шкільництво у країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (1918-1996 рр.)» (1997 р.).

Інтерес до формування освіти в Закарпатті проявляють і зарубіжні дослідники: Л. Бабота, Ю. Бача, І. Ванат, М. Мушинка, О. Рудловчак, С. Собол та інші. Серед них варто виділити монографію американського дослідника П. Р. Магочі «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)», яка вийшла українською мовою в 1994 році і приділяє значну увагу питанням розвитку освіти в цей період.

Однак до цього часу в питаннях дослідження писемності, розвитку освіти і особливо шкільництва в Закарпатті залишається чимало проблемних, системно не висвітлених питань, зокрема з історії підготовки вчительських кадрів, освітньої діяльності педагогічних товариств, науково-дослідної педагогічної діяльності окремих діячів тощо.

Мета нашої статті – узагальнити актуальні психолого-педагогічні погляди окремих педагогів Закарпаття (ХІХ – поч. ХХ ст.) щодо підготовки вчителів для шкіл в умовах полікультурного соціуму нашого краю.

Центром педагогічної освіти в Закарпатті були учительські семінарії. У 1793 році при Ужгородській «нормальній» школі була організована учительська семінарія. На перших порах підготовка кадрів була курсовою. Курси — спочатку п'ятимісячні, а з 1834 року — десятимісячні мали своєю метою «виучування греко-католицьких дяко-вчителів». Лише з 1843/44 навчального року, згідно з королівським розпорядженням, семінарія стала двокласною, у 1872 році - трикласною, а починаючи з 1897 року - повноцінною чотирикласною учительською семінарією, яка успішно виконувала функції професійної підготовки вчителів народної, або, як тоді називалась, елементарної школи.

Старанням єпископа Юлія Фірцака у 1902 році в Ужгороді було створено жіночу семінарію з гуртожитком при ній.

Керівництво учительськими семінаріями здійснювали такі талановиті педагоги як Іван

Чургович, Августин Волошин, Василь Лар, Віктор Желтвай.

У 1914 році відкрито державну учительську семінарію в м. Мукачеві, в якій юнаки навчались вчительській спеціальності з угорською мовою викладання.

Ініціатором відкриття семінарії ще в 1902 році був тодішній мер Мукачева Янош Недецеї. І лише в 1912 році за його фінансової підтримки в сумі 150000 угорських крон уряд дав згоду на відкриття і влаштування семінарії. Незважаючи на це, тільки в 1914 році, за розпорядженням міністра культури і народної освіти Угорщини, була відкрита Мукачівська державна угорська народошкільна семінарія. Директором був призначений Сонді Янош, а викладачем Імре Молнар. На перший курс зараховано 26 тих учнів, які витримали іспит. Серед них були 11 юнаків-закарпатців, 3 словаки, 2 румуни, а інших зараховано з різних областей Угорщини. Семінарія була укомплектована в основному викладачами-угорцями. Діяльність семінарії припинила перша світова війна.

Уряд Чехословаччини в 1920 році поновив діяльність семінарії, яка відтак відіграла значну роль у розвитку освіти і культури Закарпаття тих років.

Контингент учнів учительських семінарій Закарпаття в 1918-1919 та 1927—1928 роках характеризується такими даними (табл. 1).

Таблиця 1

**Контингент учнів учительських семінарій Закарпаття
в 1918-1919 та 1927-1928 рр.**

Навчальний рік/ навчальний заклад	18/19	20/21	22/23	24/25	26	26/27	27/28
Державна в м. Мукачеві	65	—	96	108	79	81	89
Греко-католицька в м. Ужгороді (чоловіча)	133	74	76	98	105	131	129
Греко-католицька в м. Ужгороді (жіноча)	163	—	67	78	47	121	129
Разом	351						347

З приходом хортівської влади в 1939 році учительську семінарію в Мукачеві поступово згортають і на її місце стає новий навчальний заклад — ліцей, який діяв до 1944 року².

Серед значної плеяди культурно-просвітніх діячів нашого краю особливої уваги заслуговують психолого-педагогічні погляди видатного педагога, просвітителя, громадсько-культурного діяча, поета, священика, Будителя – Олександра Васильовича Духновича.

Проблеми навчання і виховання дітей О.Духнович пропонував вирішувати на основі того передового, що було створено педагогічною думкою до нього, а особливо під впливом ідей Г.Сковороди та Я.Коменського. Свої педагогічні погляди найбільш фундаментально він виклав у книзі «Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских» (1857 р.). Це був перший на території сьогодношньої Західної України посібник з педагогіки, який відіграв значну роль у пропаганді педагогічних знань і в підготовці вчителів початкової школи.

О.Духнович зробив значний для свого часу внесок у теорію і практику початкового навчання, виступав за створення початкової школи в кожному селі, за навчання рідною мовою. Він написав ряд навчальних книг, зокрема: «Книжица читальная для начинающих» (1847 р.) - буквар, який витримав кілька видань; «Поздравление русинов на год 1950» - перший в Австро-Угорщині український календар-альманах; «Краткий землепис для молодых русинов» (1851 р.) - підручник з географії для народної школи, посібник з історії (1851 р.) та інші.

Просвітитель дуже чітко усвідомлював принцип, що є основоположним у педагогіці: єдність навчання, виховання та розвитку індивіда. У своїх зверненнях до педагогів краю закликав дотримуватися принципу: навчаючи виховувати і виховуючи навчати. Педагог також розумів, що вплив на особистість здійснюється через діяльність - гру, навчання, працю.

Усе, що є об'єктами дій, необхідних для виконання завдання, запам'ятовується міцно і точно. А те, що не є об'єктом дії, згодом майже зовсім забувається. Тому, Олександр Васильович наголошував, що школа повинна давати учням більше реальних пізнань, забезпечувати освіту, потрібну для справді реального життя, для потреб практичної діяльності.

Розглядаючи педагогічний процес, О.В. Духнович звертає увагу на вікові особливості дітей. Так, у молодших класах діти сприймають інформацію переважно на чуттєвому рівні, а відтак

² Тайпс Ю.Й. Историчний розвиток учительських семінарій та педучилища / Ю.Й.Тайпс // Біля витоків народної освіти краю: матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С.21-23.

необхідно у роботі з ними використовувати емоційні елементи, гру. Педагог відзначає всі позитивні сторони гри та пропонує якнайширше використовувати її для духовних та навчальних цілей. Цю ідею пізніше підтримали Д.Б.Ельконін та Л.С.Виготський.

Враховуючи вікові особливості дітей, вчений рекомендує подавати оптимальну кількість навчального матеріалу для запобігання навчально-інформаційного стресу та втрати інтересу до навчання.

Навчання у працях Олександра Духновича розглядається як процес психологічно складний, в якому задіяні всі психічні функції індивіда, а знання механізмів їх дій оптимізує цей процес. Тому педагог і зазначав, що формування позитивного ставлення до навчальної діяльності залежить від багатьох умов і, насамперед, від знання вчителем готовності дитини до сприйняття і засвоєння навчального матеріалу, формування у неї ставлення до навчання як до серйозної відповідальної і наполегливої праці; від знання вчителем ставлення учнів до школи, до знань, до навчальних предметів та зміни цього ставлення протягом тривалого періоду та від організації навчально-виховного процесу, зокрема, використання дидактичних можливостей для засвоєння знань.

Головна умова розвитку інтересу, на думку вченого, - це розуміння дитиною змісту і значення виучуваного. Процес навчання досягне своєї мети тільки в тому разі, коли навчальний матеріал буде зрозумілий, опрацьований в мислительному плані. Духнович виділяє такі операції мислення: класифікацію, узагальнення, порівняння мислительних об'єктів. Застосовуючи ці категорії, педагог повинен сприяти формуванню у дітей умінь самостійно мислити, робити умозаключення.

Інтерес учнів збуджується і формується там, де вчитель не просто подає готові істини, а активізує їх пізнавальну діяльність, ставить перед учнями завдання знайти відповідь на певне питання, включає в процес пошуку цієї відповіді, в послідовне розв'язання якогось пізнавального завдання. О.Духнович звертає увагу на те, що якщо учень дасть неправильну відповідь, то недопустимо вчителю сердитися, кричати, погрожувати, ображати його, а слід намагатися вести діалог так, щоб учень сам зрозумів допущену помилку, дав правильну відповідь. Для цього, на думку вченого, можна спробувати з одного великого питання зробити кілька менших, навести приклади, які б полегшили сприймання учнем матеріалу, поступово підводячи його до глибокого розуміння суті проблеми і правильної відповіді.

Одна із важливих умов розвитку інтересу - це наявність оптимальної системи тренувальних творчих вправ і пізнавальних завдань до відповідної «порції» програмового матеріалу.

Саме про роль вправ пише О.Духнович у своїй відомій книзі «Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских» у розділі «О упражнении»: «Через упражнение разумеется природных сил и естественных способностей повременное развивание и укрепление. .... Упражнение духовное состоит в растении и развивании тех сил, которые происходят от движения духа, якие суть: добре и право мыслити, право рассуждати, памятати, чувствовати и пр. ...»³.

При цьому вчений звертає увагу вчителів на необхідність враховувати індивідуальні особливості учнів у процесі розвитку пізнавальних інтересів, використанні різноманітних вправ, завдань: «учитель ... должен позорствовать на природную склонность детей, ибо от природы некоторые дети склонны суть на некие художества ... и так каждому по его склонности подавать способ, чтоб страсти свои развивал; да остерегається таже учитель, чтоб страсти те не подусил, но еще умножил и увеличил во ученике таком...»³.

Не менш важливу увагу у процесі підготовки майбутніх учителів Олександр Васильович надавав диференційованому навчання - «Учитель в преподавании наук повинен вникати на большую часть учеников, однако ж так, чтоб и других не залишил». Він зробив поділ учнів на категорії за рівнем інтелекту: «среднего ума и средняя понятности, и тех есть наибольшая часть; к другой части принадлежат ученики похощнейші, которым перебегают соучеников своих средняго таланта; ко третьей же части належат ученики слабого ума...»³. Поряд він дає рекомендації: для другої групи дітей необхідні додаткова інформація та завдання для запобігання втрати інтересу до навчання; для третьої категорії - подання відповідно менших навантажень та підтримання зацікавлення з метою запобігання зсуву мотивації в такі сфери життя, що негативно позначились би на подальшому розвитку особистості.

Особливу увагу видатний педагог звертав на уміння вчителя спілкуватися під час уроку. Він підкреслював, що вчитель повинен пояснювати матеріал дуже доступно, чітко, просто, не вживати занадто хитромудрих висловів й виразів, звертатись до учнів із запитаннями, чи всім все зрозуміло. Щоб пересвідчитись, чи всі засвоїли матеріал, слід спочатку спитати «сильнішого» учня, а потім «слабшого». Слабому учневі, в разі потреби, матеріал необхідно пояснити ще раз. Дуже

³ Химинець В.В. О.Духнович – видатний освітній і громадський діяч XIX століття / В.В.Химинець // Освіта Закарпаття : науково-методичний журнал. - № 7. – 2008. – С.34.

важливо при цьому правильну відповідь відмітити, а учня якось відзначити. Але й «слабшого» слід підбадьорити, не дати йому зневіритися в своїх силах і можливостях, впасти у відчай.

Якщо учень дасть неправильну відповідь, то недопустимо вчителю сердитися, кричати, погрожувати, ображати, учня, а слід намагатися вести діалог так, щоб учень сам зрозумів допущену помилку, дав правильну відповідь. Задля цього, на думку вченого, можна спробувати з одного великого питання зробити кілька менших, навести приклади, які б полегшили сприймання учнем матеріалу, поступово підводячи його до глибокого розуміння суті проблеми і правильної відповіді.

Важливим засобом ефективності роботи майбутнього вчителя є, на думку О.Духновича, особистість педагога, забезпечення і дотримання доброзичливих відносин, прояв педагогічного оптимізму. У повсякденному спілкуванні з дітьми вчитель не повинен бути похмурим, грізним, нетерплячим, бо цим він віддаляє від себе учнів, сприяє виникненню між ним і вихованцем психологічного бар'єру. Це ж стосується і необ'єктивності вчителя у взаєминах: не можна до одних ставитися краще, а до інших – гірше. Діти дуже боляче реагують на таку несправедливість. А від психологічного мікроклімату на уроці значною мірою залежить якість навчально-виховного процесу.

Аналіз педагогічної спадщини О. Духновича засвідчує, що його інтереси до психології впливали з усвідомлення важливості їх для педагогіки. Для Олександра Васильовича як педагога центральною була проблема формування особистості. Він вважав, що «Як плоди Батьківщини творяться для людини, так і людина створена для людства». Цим метр визнає людину особистістю, індивідумом суспільства, в якому поєднуються риси загальнолюдського, суспільнозначимого та індивідуально неповторного. Розглядаючи людину в єдності з суспільством, він стверджує: «Хто живе тільки для себе, сам з собою і вмирає, а хто ні для себе, ані для іншого не живе, той ще за життя вмирає». У формуванні особистості видатний педагог надавав великого значення таким компонентам спрямованості особистості, як життєва мета, суспільні та особисті ідеали, інтереси, духовні потреби, світогляд та переконання.

Щодо особистості дитини, просвітителю зазначав: «Дитина есть въ себе мягкое сотворение, серденько у него удобоприемлемое, или всеприемляющее и мягкое бываетъ якъ воскъ, котрый отбивает образъ притиснутъся на него печати»⁴. Саме тому закликав вихователів ставитись до особистості дитини з повагою, уникаючи будь-яких насильств над нею. У формуванні особистості він надавав великого значення індивідуально-типологічним особливостям дитини, зокрема, здібностям, темпераменту, характеру, підкреслюючи, що людина складається із природи (естества), вміння і навичок, оскільки природну схильність людина отримує від самої природи, а це і складає її темперамент.

Заглиблюючись у структуру характеру особистості, О. Духнович спрямовував учителів на потребу розвивати у дітей такі цінні риси характеру, як почуття власної гідності, честі, правдивості, зауважуючи, що такі моральні якості властиві кожній простій «челядині». З цього приводу педагог писав: «Бідному жебраку так само дорога честь, як славному багатію, бо почуття гідності властиві кожному...»⁵.

Почуття любові до своєї Батьківщини повинно поєднуватись нерозривно з гуманним ставленням до інших народів. З особливою любов'ю ставився О.Духнович до всіх слов'янських народів. На його думку, вельми важливим моральним почуттям є совість, відступаючи від совісті - значить - перестати бути людиною: «Нечистая совість убивает совсем не только тело, но и душу»⁶.

У 20-30-х рр. ХХ ст. на Закарпатті відбувається активний процес розбудови освіти краю. Велика кількість громадських культурно-освітніх діячів розгорнула роботу, спрямовану на забезпечення формування всебічно розвиненої, творчої особистості, громадянина, патріота, виховання основ загальнолюдської моралі, відродження рідної мови, вивчення історії та культури рідного краю, впровадження в практику роботи шкіл прогресивних педагогічних думок.

Зокрема, А.Волошин в освітній політиці ратував за формування національної свідомості, любові до Закарпатського краю, свого закарпатоукраїнського народу. Пріоритетними напрямками освітньої політики вважав формування творчої особистості дитини, виховання її духовної культури, загальнолюдської моралі.

З метою забезпечення справжніх інтелектуально-освічених учителів, їх психолого-педагогічної підготовки, А.Волошин написав підручники «Педагогика и дидактика для учительських

⁴ Духнович О. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских / О.Духнович. - Твори в чотирьох томах. - Т. II - Пряшів, 1968. - С. 206.

⁵ Там само. – С. 296.

⁶ Там само. – С. 427.

семинарий» (1923 р.), «Коротка історія педагогіки для учительських семінарій» (1923, 1931 рр.), а пізніше – підручники «Психологія», «Логіка» та цілий ряд інших видань.

Вивчення історії Закарпаття не відривав від історії всього українського народу. Педагог вважав, що учням необхідно дати знання, образи - з історії Підкарпатської Русі з «особливим взглядом на історію руського народу загалом»⁷. Такої ж думки щодо даного питання були педагоги і автори підручників і посібників В. Бірчак, І. Панькевич, Я. Неверлі, В. Пачовський.

Іван Артемович Панькевич започаткував у Закарпатській школі елементи краєзнавства, етнографії і народознавства і ратував за широке використання їх у процесі підготовки майбутніх учителів та у навчально-виховному процесі у школі.

Олександр Маркуш боровся за гідність дитини, виступав проти фізичного покарання вихованців, за виховання в учнів прагнення добре вчитися, пізнавати невідоме. З-під його пера вийшли у світ понад двадцять навчально-методичних посібників, багато шкільних підручників. Зокрема, «Нова Європа», «Далеким світом», «По рідному краю». У 1937 році, у Празі, надруковано підручник «Краєзнавство» для учнів 4-5-х класів народних українських шкіл.

О. Маркуш організував і був редактором молодіжних часописів «Віночок», «Наш рідний край» (1923 - 1939). Журнали були великою підмогою у навчальній і виховній роботі учителів з учнями, оскільки в них друкувались дослідження з краєзнавства.

Значної уваги у цей час педагоги надавали методиці вивчення історії у тісній єдності з краєзнавством. Так, в журналі «Учитель» Іван Тромбала в статті «Роздуми про викладання історії» пише, що «наука історія є вихователю життя»⁸. Методика навчання історії рекомендує майбутнім учителям не ознайомлювати учнів з поодинокими історичними подіями, а вимагає вчити їх міркувати, висловлювати свої думки; навчати матеріалу цілісному, взаємопов'язаному і обов'язково з опорою на історію рідного краю, народу. Звертається увага і на те, щоб учителі організовували навчання так, щоб воно відбувалося не пасивно, а щоб самі учні брали активну участь при обговоренні різних питань.

Микола Божук у статті «Історія і географія в школі» також звертає увагу на те, що вчитель не повинен подавати готовий матеріал, а має вести учнів до початкового пізнання з використанням самостійного пізнання. «Для дітей характерна активна, особиста участь в історії - переживання - діти повинні перетворювати собі історію самі. Цьому допоможе і сприймання історії в домашніх умовах і на місці історичних подій, і знайомство з цікавою історичною особою, використання історичного календаря, історичних атласів, історичних оповідань, участь в ювілейних святах, місцеві збірки, винаходи, відвідування музеїв, збірки краєзнання, фільми на історичні теми і т.д.»⁹.

Одним із основних засобів ефективного і успішного навчання педагоги Підкарпатської Русі визначали краєзнавство. Вивчення науки про рідний край не є іншим, як розширенням, поглибленням і опрацюванням учнівського досвіду в межах шкільного місця до кордонів держави. При цьому, вважає В. Машкаринець, повинно розвиватись мислення учнів, спостережливість, здатність висловлювати свої спостереження так, щоб краєзнавство довело учнів до самонавчання

¹⁰

Отже, погляди педагогів минулого є актуальними і сьогодні, особливо у наш час глобалізації, інтеграції, комп'ютеризації тощо. Сучасний учитель має свідомо йти на пріоритетність дотримання і захисту прав дитини. У цьому проявляється його гуманність, а гуманний педагог, прилучаючи дітей до знань, одночасно передає їм свій характер, постає перед ними як зразок людяності. Якою б не застарілою видавалась ідея гуманізму на тлі швидкоплинних технічних і суспільних перетворень, все ж це є та цінність без якої людство просто не здатне існувати і прогресувати. Повагою і емпатійністю мають бути сповнені взаємини між педагогом і школярем. І це в складній ситуації поліетнічності, поліконфесійності, соціальної диференціації та різних інтелектуальних можливостей і обдарувань кожного окремо взятого школяра. Вироблення переконань, що жоден із учнів, незалежно від походження чи успішності, не може бути ущемлений у своїх правах, розпочинається в період професійної підготовки. Лише таке ставлення до школяра здатне перетворити його в людину сповнену гідності. Об'єкт майбутнього педагогічного впливу має бути «олюднений», природній, а не

⁷ Марусинець М.М. Психологічні погляди в педагогічній спадщині О.В.Духновича / М.М. Марусинець // Біля витоків народної освіти краю : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С. 34

⁸ Там само. – С. 34.

⁹ Марусинець М.М. Психологічні погляди в педагогічній спадщині О.В.Духновича / М.М. Марусинець // Біля витоків народної освіти краю : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С. 35

¹⁰ Божук М. Історія і географія в школі / М.Божук // Учитель. - 1932. - № 2. - С.64-66.

заформалізований чи замінений педагогічними поняттями та термінами. Найголовніше розгледіти в учневі людину, яка з віком постійно змінюється, має власні особливості, специфіку розвитку (обдарованість, девіантність тощо) і до того ж здатна швидко відзеркалювати зміни в суспільстві.

У педагогічній підготовці європейських країн є багато спільних рис. Зокрема, обов'язкове поєднання загальноосвітньої, спеціальної, психолого-педагогічної, практичної підготовки на що звертали увагу і педагоги минулого. Якщо ж запровадити і спільні змістові орієнтири, якими виступають загальноєвропейські цінності і компетенції, то це уможливить взаємообміни між педагогічними закладами Європи і України. Що позитивно вплине на мобільність майбутніх учителів вітчизняних вищих навчальних закладів, дасть їм змогу паралельно отримати дипломи європейського зразка та удосконалювати компетентності комунікацій іноземною мовою. Цим самим розшириться світосприймання українських студентів, розуміння і пропагування європейських норм життя.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Божук М. Історія і географія в школі / М.Божук // Учитель. - 1932. - № 2. - С.64-66.
2. Духнович О. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских / О. Духнович. - Твори в чотирьох томах. - Т. II – Пряшів, 1968. - С. 206.
3. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX - на початку XX століття / А.М.Ігнат. – Ужгород : УжДУ, 1971. - 69 с.
4. Марусинець М.М. Психологічні погляди в педагогічній спадщині О.В. Духновича / М.М. Марусинець // Біля витоків народної освіти краю : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С. 34
5. Марусинець М.М. Психологічні погляди в педагогічній спадщині О.В. Духновича / М.М. Марусинець // Біля витоків народної освіти краю : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С. 35
6. Машкаринець В. Краєзнавство у зв'язку з новими навчальними основами / В.Машкаринець // Учитель. - 1930. - № 7-10. - С.131-133.
7. Тайпс Ю.Й. Історичний розвиток учительських семінарій та педучилища / Ю.Й. Тайпс // Біля витоків народної освіти краю : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 80-річчю з дня відкриття в м. Мукачеві учительської семінарії. – Ужгород, 1995. – С.21-23.
8. Там само. – С. 296.
9. Там само. – С. 427.
10. Тромбала І. Роздуми про вивчення історії / І.Тромбала // Учитель. - 1931. - № 9. - С. 190-192.
11. Химинець В.В. О.Духнович – видатний освітній і громадський діяч XIX століття / В.В. Химинець // Освіта Закарпаття : науково-методичний журнал. - № 7. – 2008. – С.34.

LEGISLAȚIA PRIVIND ÎNVĂȚĂMÂNTUL PENTRU MINORITĂȚI ÎN PERIOADA INTERBELICĂ - STUDIU DE CAZ: JUDEȚUL SATU MARE -

dr. Ioan VIMAN

Keywords: Satu Mare, education, laws, legislation, interwar period, Romanian schools.

Abstract: The building of the Romanian unitary national state through the union of Transylvania with Romania on December 1, 1918 resulted in major changes in the evolution of Romanian society. These changes were manifested in various plans, economic, social, and spiritual. The education reform in the interwar period aimed to achieve national ideal, strengthening it through specific education as an essential element in the complex process of democratization and development of national culture in the interwar period. This was achieved through the valorification of the traditions, beginning with the Law on instruction from 1864 and continuing with the laws drafted by Spiru Haret, Constantin Dumitrescu and Simion Mehedinți.

* *
*

Formarea statului național unitar român, prin unirea Transilvaniei cu România la 1 Decembrie 1918 a determinat schimbări majore în evoluția societății românești. Acestea s-au manifestat în planuri diverse, economic, social, dar și spiritual. Procesul început la 1 Decembrie 1918, numit de unii sociologi și istorici „construcția națiunii” se va finaliza în anii următori prin adevărata unificare a statului în drept și în fapt, la acest proces și la finalizarea sa contribuind și reforma învățământului, care a fost un obiectiv important pentru toate guvernările interbelice.¹ Față de acest obiectiv, forțele politice au avut poziții diferite, exprimate mai ales la nivelul „partidelor naționale” liberal și țărănesc. Astfel, Partidul Național Liberal a dus o politică centralizatoare de consolidare a construcției statale unitare, neoliberalismul promovat cu consecvență de guvernele liberale punând accentul pe intervenția statului în acest proces.² Partidul Național Țărănesc, fără să nege procesul unificării, susținea menținerea unor caracteristici regionale.³ Și în ceea ce privește raportul stat – minoritate, reflectat în politica dusă față de minorități, legislația școlară a fost influențată de ideologia acestor două partide politice, care au dominat scena politică în România interbelică, stârnind pe alocuri nemulțumirea minorităților prin unele discordanțe, punctuale, între prevederile legale și capacitatea practică de aplicare a lor. Astfel, afirmând clar că România este un stat unitar, nu un stat multilingv, liberalii au susținut că drepturile individuale trebuie să se afle la baza întregului demers politic democratic și nu drepturile colective. Partidul Național Liberal, în programele sale politice, doctrinare, afirmă că este necesară o tratare diferențiată a minorităților printr-o politică specifică.⁴

Reforma învățământului în perioada interbelică va urmări așadar, realizarea idealului național, consolidarea sa prin mijloace specifice învățământului ca element esențial în procesul complex de democratizare și dezvoltare a culturii naționale în perioada interbelică. Acest lucru s-a realizat prin valorificarea tradițiilor, începând cu Legea asupra instrucțiunii din 1864 și continuând cu legislația elaborată de Spiru Haret, Constantin Dumitrescu și Simion Mehedinți, ca bunuri câștigate pentru învățământul și cultura românească, dar și prin valorificarea și integrarea specificităților aparținând noilor teritorii unite, în sistemul de învățământ al României. P. P. Negulescu și dr. C. Angelescu considerau învățământul ca element esențial al definirii identității naționale românești. C. Angelescu pleda pentru o școală unitară, unde minoritățile să se integreze unui program politic unitar, statul având obligația de a le acorda „posibilitatea de

¹ Vezi Gabriela C. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică (1864 – 1944)*, București, EDP, 2001; Institutul de Științe ale Educației, *Antologia Legilor Învățământului din România*, București, 2004;

² *** *Istoria românilor. România întregită (1918-1940)*, vol. VIII, Academia Română, coord. prof. univ. dr. Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 41-42;

³ *Ibidem*, p. 43-47;

⁴ R. W. Watson, *History of the Romanians* [Istoria României], Cambridge, Cambridge University Press, 1934, p. 549-550;

a se dezvolta în libertate, conservându-se astfel limba, tradițiile și cultura lor”. P. P. Negulescu considera că învățământul „trebuie să n-aibă la bază dispute confesionale”⁵. În acest proces a fost integrat pe deplin, după 19 aprilie 1919 și județul Satu Mare, prin sistemul său de învățământ, care avea specificități legislative și administrative, uneori incompatibile cu sistemul de învățământ din Vechiul Regat, în care urma să se integreze.

Iată un succint tablou care surprinde starea învățământului din județul Satu Mare la începutul Primului Război Mondial. Astfel, reiese că din totalul populației care a absolvit patru clase gimnaziale (11.402 elevi), 10.489 erau maghiari (91,99%); 673 erau români (5,90%); 205 erau germani (1,79%) și 34 alte naționalități. Dintre absolvenții de 8 clase gimnaziale, din 4297 elevi, 3838 erau maghiari (89,31%), 382 erau români (8,88%), 69 erau germani și 8 alte naționalități. În 1914, din 1443 elevi cuprinși în școli civile și gimnazii reale, 1407 erau maghiari (97,50%), 24 erau români (1,66%), 5 germani și 7 aparțineau altor minorități.⁶ Este clar că populația evreiască și germană a fost cuprinsă în rândul populației maghiare (evreii reprezentau în 1915 7,43% din populația comitatului Satu Mare și 20,67% din populația orașului Satu Mare).⁷

Pentru populația comitatului Satu Mare de aproape de 400.000 de locuitori, din care peste o treime erau români, iar în orașul Satu Mare aceștia se situau sub 3%, nu exista la sfârșitul Primului Război Mondial nicio școală secundară în limba română.⁸

O primă și deosebit de importantă etapă în organizarea învățământului românesc în Transilvania este aceea cuprinsă între decembrie 1918 și 1920, când provincia era condusă de către Consiliul Dirigent, în cadrul căruia funcționa un „Resort al Cultelor și Instrucțiunii”, la conducerea căruia se afla, așa cum am mai arătat, Vasile Goldiș, apoi Valeriu Braniște. În 2 decembrie 1918 are loc Conferința Profesorilor Români la Alba Iulia, care hotărăște ca: în gimnazii și școlile civile limba de predare să fie limba română, limba maghiară va fi predată facultativ în clasele superioare, limba franceză înlocuind limba germană; în locul „geografiei Ungariei” și „istoriei Ungariei” să se predea „geografia României” și „istoria românilor”; se vor preda elemente de „constituția României”. Aceste hotărâri vor fi consfințite prin ordinul nr. 17/ 1918 al Resortului pentru Culte și Instrucțiune, care cere, conform Decretului Regal 3632/ 1918, semnat de regele Ferdinand I, ca istoria și geografia Ungariei să fie înlocuite cu istoria și geografia României. Prin același ordin se introduce limba română în toate școlile secundare, 20 de ore pe săptămână, pentru elevii români, care nu vor mai fi obligați să învețe limba maghiară. Aceste măsuri, ca de altfel și altele luate de Consiliul Dirigent nu vor putea fi aplicate în județul Satu Mare, întrucât aici se menține administrația maghiară până la 19 aprilie 1919.

Perioada 1920-1923 este apreciată ca o epocă de consolidare a învățământului⁹ în care trebuie să distingem tendința de secularizare (statificare), de transformare în învățământ de stat a învățământului particular. Aici se înscrie în special preluarea de către stat a școlilor comunale (Școli Comerciale Superioare din Satu Mare sau de ucenici din Satu Mare și Carei, la care ne-am referit). Pe de altă parte se distinge tendința de a așeza școlile din Transilvania, deci și din Satu Mare, pe noua structură națională și de aplicare a noii legislații școlare românești.¹⁰ Prevederile Constituției din 1923 stabilesc libertatea învățământului, fără a detalia prevederi speciale pentru învățământul confesional, stipulând în art. 24 dreptul la învățătură pentru toți cetățenii țării, cu condiția ca acest învățământ să nu contravină moralei și ordinii publice.¹¹

Este remarcabilă contribuția în plan legislativ a ministrului liberal Constantin Angelescu, în

⁵ Ibidem, p. 231;

⁶ Cf. László Bura, *Structura, dimensiunile și tendințele de dezvoltare ale învățământului gimnazial și liceal din nord-vestul României, în prima jumătate a secolului al XX-lea*. Comunicare la Simpozionul „Învățământul gimnazial și liceal din nord-vestul României, în prima jumătate a secolului al XX-lea”, Satu Mare, 2003;

⁷ Jenő Farkas, *Szatmármegyei Kalauz* [Călăuza județului Satu Mare], Baia Mare, 1914.; Traian Rotariu, M. Semeniuc, Mezei Elemér, *Recensământul din 1910 în Transilvania*, Ed. Staff, Cluj-Napoca, 1999, p. 456-483;

⁸ Cf. László Bura, *op. cit.*;

⁹ Alexandru Pteancu, *Învățământul particular și universitar din Transilvania*. În: *Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș 1918 – 1928*, p. 1116; Ioan Bratu, *Învățământul secundar din Ardeal*. În: *Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, 1918 – 1928*, București, 1929, p. 1002;

¹⁰ Vezi ordonanțele 100.088 și 100.090 prin care Ministerul Instrucțiunii Publice prin Direcția pentru Învățământul Particular, introduce obligativitatea învățării limbii române în școlile minoritare primare, dar și predarea istoriei românilor și geografiei, a limbii române și Constituției în limba română la școlile secundare.

¹¹ „Monitorul Oficial”, nr. 282, 29 martie, București, 1923;

perioada ministeriatului său Parlamentul României votând „Legea învățământului primar normal” (1924), „Legea învățământului particular” (1925), „Legea învățământului secundar” (1928), „Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului secundar industrial de băieți și fete” și „Legea pentru organizarea învățământului comercial secundar”, ambele în anul 1936.

Legea învățământului primar stabilește două cerințe fundamentale pentru „primul grad al învățământului”, și anume că învățământul primar este unitar pe tot cuprinsul țării, dar și faptul că este obligatoriu, gratuit și general de 7 ani.

Legea învățământului particular, din decembrie 1925, stabilește condițiile în care o școală particulară poate funcționa, de altfel foarte apropiate cu cele ale învățământului de stat și raportate permanent la acestea, astfel încât să se asigure unitatea în ceea ce privește accesul la învățatură, dar urmărindu-se și însușirea limbii române și prin condițiile impuse trecerea la stat a unui număr de școli particulare care nu îndeplineau condițiile prevăzute de lege. Astfel, prin modificările aduse art. 42 din legea inițială (1898), se stabilește că studiile în școlile particulare se desfășoară după programe analitice similare cu cele din școlile de stat. Permite învățământ în limbile minorităților, stipulând la același articol: „lecțiunile înafară de limba română, istoria românilor și geografia României, se pot face și într-o limbă străină pentru elevii a căror limbă maternă este alta decât limba română.”¹² Mai departe însă se stabilește că „acest privilegiu se acordă pe o perioadă de 3 ani și numai pentru localitățile cu o populație densă care să nu poată fi primită în școlile publice, examenul de absolvire a cursului inferior și superior se vor ține la școli publice împreună cu elevii școlilor publice.” (art. 53)¹³

Efectul acestor prevederi în județul Satu Mare, îl reprezintă pierderea dreptului de publicitate pentru mai multe școli: Liceul Romano-Catolic de Fete, Liceul Reformat de Băieți, Gimnaziul Superior de Fete, Școala Superioară Reformată de Comerț pentru Fete și Gimnaziul Romano-Catolic de Fete. Elevii din aceste licee au fost puși în situația de a susține examenele de bacalaureat la Liceul „Mihai Eminescu” sau în alte localități din țară. Rezultatele obținute de elevi sunt slabe, procentul de promovabilitate fiind cuprins între 20 și 40%.¹⁴

Conform legii, în locul liceelor desființate, s-au înființat secții maghiare la Liceul „Mihai Eminescu” din Satu Mare, respectiv „Vasile Lucaciu” din Carei, pe lângă licee de stat. Aceste secții s-au depopulat în timp relativ scurt din cauza trecerii elevilor la licee confesionale ori la secția română, sau prin plecarea din țară.

Constatăm, pe lângă o tendință de naționalizare a școlilor confesionale ale minorităților, atragerea de sub influența procesului de maghiarizare prin învățământ (practică utilizată înainte de 1918 și continuată asupra populației germane în special) a celorlalte minorități. Astfel, înainte de Primul Război Mondial, în municipiul Satu Mare, din 34.892 de locuitori, 7.194 erau de religie mozaică, 13.418 reformată, 6.998 romano-catolică, 6.977 greco-catolică și 55 ortodoxă. După limba vorbită, numai 986 vorbeau limba română, 629 limba germană, nici unul limba idish (probabil între cei 72 vorbitori de alte limbi „găsim și evrei”) și 33.094 vorbeau limba maghiară.¹⁵ În orașul Carei, dintr-o populație de 16.087 locuitori, 5.932 sunt de religie romano-catolică (germani), 2.613 greco-catolici (români la origine, probabil maghiarizați), 2.491 evrei. Nu există însă nici o școală secundară într-o altă limbă decât maghiară, nici în Satu Mare, nici în Carei. Astfel, evocând principiul egalității șanselor de acces la instrucțiune în limba maternă, statul român dispune introducerea limbii germane în școlile din comunele cu populație germană, mai întâi în anul școlar 1919/1921, apoi revine pentru anul școlar 1923/1924. S-a stimulat și dezvoltarea unui învățământ secundar confesional în limba germană. Această acțiune a fost însă respinsă de către Biserica Romano-Catolică și de către majoritatea intelectualilor etnici germani.¹⁶ Un alt exemplu îl constituie învățământul pentru tinerii provenind din familii de evrei. Astfel, pentru populația școlară din rândul etnicilor evrei funcționau un număr de 10 unități de

¹² Alexandru Pteancu, *op. cit.*, p. 1078;

¹³ *Ibidem*, p. 1083;

¹⁴ László Bura, *Felekezeti oktatásunk Erdélyben (1918 – 2001)* [Educația confesională în Ardeal. 1918 – 2001]. În: „Magyar Egyháztörténeti Vázlatok Regnum” [Studii despre istoria confesională maghiară], nr. 1-4/ 2002, p.4;

¹⁵ Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Elemér Mezei, *Recensământul din 1910, Transilvania*, Cluj-Napoca, Ed. Staff, 1999, după „A magyar szent országainak 1910. évi népszámlálása” [Recensământul populației în țările Sfintei Coroane maghiare, din anul 1910], Első rész (partea I), Budapest, 1912, p. 457,458,459;

¹⁶ Ioan Gherman, *Plasa Carei, județul Sălaj*, Carei, Ed. Cultura, 1938, p. 60, 62;

învățământ, înglobând școli susținute de stat, școli confesionale, precum și de către comunități, legislația școlară interbelică susținând eliminarea predării în limba maghiară în școlile evreiești și înlocuirea acesteia cu limba idiș sau ebraică, ori română. În 1936 în orașul Satu Mare existau: Talmud –Tora, Tarbut, She arei Tora, școala sefardă, 5 școli elementare evreiești și o grădiniță, cea mai importantă fiind Școala Gimnazială Tarbut coordonată de mișcarea unionistă, unde se învăța în limbile ebraică, germană și română.¹⁷

Școala particulară este definită în Legea învățământului particular, stabilindu-se sfera instituțiilor aflate „în afara Statului” – nefiind susținute de către stat, respectiv școlile particulare ale confesiunilor, ale comunităților, ale particularilor, definiție fixată în funcție de scopul acestora, „de a da o instrucție și o educație la cel puțin 10 copii ... pe clasă (...) și de minimum 20 pe școală”.¹⁸ De asemenea această lege stabilește modul de funcționare și organizare pentru educații „în familie”, raportând acest gen de învățământ la cerințele generale existente în cadrul sistemului național de învățământ. Ea a fost promulgată prin Decretul 3793/19.XII.1925, abrogând celelalte prevederi legale anterioare. Aceasta marchează reperele evoluției învățământului confesional în perioada interbelică la nivel preprimar, primar și secundar.¹⁹

Legea permite înființarea de școli particulare, fiind singurul act normativ care, în mod explicit, prevede posibilitatea înființării de școli pentru minorități. Prin aceasta se realizează și o compatibilizare cu tratatele internaționale, care înglobau principiul că asigurarea învățământului în limba maternă reprezintă un mijloc important la dispoziția minorităților pentru a-și păstra specificul național și cultural. Acest principiu era stipulat și în Tratatul asupra minorităților, semnat de România la 9 decembrie 1919, la Paris, după Primul Război Mondial, în cadrul tratatelor de pace consecutive primei conflagrații mondiale.

În ceea ce privește examenul de absolvire a școlilor secundare, începând cu anul școlar 1925-1926 se revine la examenul de bacalaureat, care se va desfășura conform „Regulamentului de aplicare a Legii pentru modificarea art. 18 alin (2), art. 19 și art. 71 din Legea pentru învățământul secundar și superior (art. 20-34)”, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 82-83 din 11 aprilie 1925.²⁰ Conform Legii bacalaureatului examenul se desfășura în limba română și consta în probe scrise la limba română, limba franceză și la alegere limba latină sau matematică, probele la alegere putând fi susținute și în limba minoritarilor. Existau, de asemenea, probe orale susținute exclusiv în limba română la disciplinele limba română, istorie, geografia României, instrucția civică și limba franceză. Pe lângă acestea sunt probe la alegere, la secțiunile reale, matematica și fizica-chimia, la secția clasică limba latină și elină, la școlile de fete fizică, chimie și științele naturii. Disciplinele la alegere se pot susține și în limbile minorităților „numai în caz de nevoie”. În acest caz comisiile se vor completa cu încă doi membri aleși din corpul profesoral al liceelor de stat.²¹

Cadrul juridic fixat pentru învățământ în perioada interbelică, prin Legea învățământului secundar din 1928 (Legea nr. 79/1928 pentru învățământul secundar, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 105 din 15 mai 1928) și din 1939 referitoare la învățământul primar și normal, stabilește modul de organizare al „celui de-al doilea grad de învățământ”, la care au acces absolvenții învățământului primar.

Conform articolului 11 din lege, în regiunile cu populație minoritară în număr precumpănitor se vor putea înființa în condițiile legii, pe lângă liceele de stat „secții în care învățământul să se predea în limba minorității respective”. În aceste secții vor fi cuprinși numai elevii aparținând minorității respective a căror limbă este aceeași cu limba de predare. În mod obligatoriu limba română, istoria României, geografia României, instrucțiunea civică se vor preda în limba română.²² Elevii absolvenți ai școlilor cu altă limbă de predare decât limba română vor putea

¹⁷ Maria Radosav, *Livada cu cu rodii. Carte și comunitate evreiască în nordul Transilvaniei (secolele XVIII-XX)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2007, p. 116;

¹⁸ Cf. *Legea 146/1925 asupra învățământului particular; Regulamentul pentru punerea în aplicare a Legii învățământului particular*, art. 2. publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 57, 10 martie 1926. În: „Colecția de legi, documente și regulamente”, tom IV, partea a II-a: Regulamente, București, 1926;

¹⁹ „Colecția de legi și regulamente” (1 ian. 1925 – 31 dec. 1925), tom III, București, Ed. Ministerului de Justiție, p. 433-453;

²⁰ „Colecția de legi și regulamente” (1 ian. 1925 – 31 dec. 1925), tom III, București, Ed. Ministerului de Justiție, 1925, p. 519-526;

²¹ *Regulamentul de aplicare a Legii pentru...*, p. 522;

²² *Ibidem*, p. 397 ;

susține probele la alegere în limba respectivă. În aceste cazuri comisiile vor fi completate cu doi membri.

Perioada interbelică este una prolifică pentru învățământul românesc din județul Satu Mare. La „preluarea imperiului” nu a existat nici o școală secundară românească în fostul comitat Satu Mare, iar la sfârșitul acestei etape funcționau 10 asemenea școli de stat, un liceu confesional și un conservator particular de muzică, toate în limba română. Funcționau de asemenea, patru școli secundare confesionale cu predare în limba maghiară și un Gimnaziu cu predare în limba germană la Carei.

În ceea ce privește numărul elevilor români, acesta a crescut, în dauna elevilor aparținând minorităților, în special a celei maghiare. Adevărul este că în fapt numărul elevilor maghiari nu a scăzut atât de mult, cât mai ales noile prevederi legale au dus la creșterea numărului elevilor români. Astfel, fără elevii din școlile de ucenici și Gimnaziul Industrial din Carei, în anul școlar 1939/1940, erau înscriși la școlile de stat (cu predare în limba română) un număr de 1977 elevi, îndrumați de 139 de profesori. La Liceul Reformat de Băieți frecventau 180 de elevi, la Gimnaziul Reformat de Fete, 60 de eleve, la Liceul Romano-Catolic de Fete, 300 de fete, la Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, 126 de eleve, la Școala Normală Romano-Catolică de Fete, 255 de eleve. În total 921 de elevi în învățământul secundar în limba maghiară. În aceste școli predau 68 de profesori, este drept unii predând și la școlile românești.²³ Dacă raportăm populația școlară la numărul populației pe naționalități rezultă o cuprindere corespunzătoare, nerestrictivă. Adăugăm faptul că în afara școlilor cu predare în limba maghiară, confesionale, elevii aparținând minorităților s-au înscris și au frecventat școlile românești de stat. Iată, spre exemplu, la Liceul „Mihai Eminescu”, pe parcursul perioadei, până în 1938, au fost înscriși 9107 elevi, din care 3656 au fost minoritari (40,14%), maghiarii reprezentând 16,76% dintre minoritari. De altfel, procentul de elevi minoritari este destul de ridicat și la celelalte școli secundare de nivel liceal: la Liceul de Fete „Doamna Stanca”, 27,15%; la Liceul „Vasile Lucaciu” din Carei 42,10%; la Liceul Comercial de Băieți, 27,45%; la Liceul Industrial de Băieți Satu Mare, 16,24%, cel mai mare procent înregistrându-se la Gimnaziul de Fete din Carei, 54,15% dintre eleve fiind minoritare. De menționat că o perioadă, între 1923 și 1926 au funcționat secții maghiare la Liceul „Mihai Eminescu” Satu Mare și „Vasile Lucaciu” Carei, unde au fost școlarizați în acești trei ani școlari 885 de elevi.

În școlile de ucenici din Satu Mare și Carei, conform datelor de care dispunem, elevii minoritari erau prevalenți. De exemplu, în anul școlar 1928/1929 la Școala de Ucenici Industriali Carei din 399 de elevi înscriși, numai 119 erau elevi români, 107 maghiari, 141 germani, 21 evrei și 11 ruteni. În anul școlar 1924/1925, la Școala de Ucenici Industriali Satu Mare, din peste 20 de clase numai elevii din 3 clase știau românește. În anul școlar 1923/1924, din 1200 de ucenici, doar 216 erau români. La Școala Profesională de Fete, viitorul Liceu Industrial de Fete, din datele deținute reiese că au frecventat un număr de 1657 de eleve. Dintre acestea, în anul școlar 1924/1925, 13 eleve erau minoritare, 3 maghiare și 10 izraelite. În ultimul an înaintea refugiului, din cele 140 de eleve, 10 erau maghiare și 36 izraelite, împreună reprezentând un procent de 32,85% din totalul elevelor înscrise. La Gimnaziul Industrial din Carei, între 1924 și 1936 frecventau 314 elevi, din care 265 români, 18 germani și 31 maghiari.

Scăderea numărului de elevi de la școlile confesionale cu predare în limba maghiară se datorează prevederilor legale din 1923 și 1924 și ale Legii învățământului particular, conform cărora la școlile confesionale nu pot fi înscriși decât elevii aparținând confesiunii respective. Acest lucru a determinat la Satu Mare înscrierea masivă a elevilor evrei la Liceul „Mihai Eminescu” și Liceul Comercial (băieții) și la Liceul „Doamna Stanca” și Liceul Comercial pentru Fete (fetele). La Carei erau preferate Liceul „Vasile Lucaciu” și Gimnaziul de Fete. Aceasta nu înseamnă că nu găsim elevi evrei înscriși la alte unități școlare.

Încercăm să răspundem astfel celor care susțin ideea îngrădirii posibilităților de școlarizare a elevilor aparținând, mai ales, minorității maghiare. Pentru noi concluzia este clară. În perioada interbelică s-a impus o nouă legislație, care a prevăzut posibilitatea studiului în limba maternă și care a creat posibilități de școlarizare ce au venit în întâmpinarea tinerilor români, mulți dintre ei lipsiți de această șansă până acum. Cine a dorit și a avut capacitatea intelectuală necesară,

²³ Arh. Naț., DJSM, fond : PMSM, acte prezidențiale, dosar 4300/1920, f. 1-5 ; pentru anul școlar 1924/1925, *loc. cit.*, dosar 606/1925, f. 1-2 ; pentru anul școlar 1939/1940, *loc. cit.*, dosar 55/1940, f. 54 ; pentru anul 1934/1935, *loc. cit.*, fond : Prefectura județului Satu Mare, dosar 34/1939, f. 148; vezi și dosar 55/1940;

a putut urma învățământul secundar, singura piedică reală în școlarizarea tinerilor era legată de lipsa resurselor materiale și de precaritatea culturală și lipsa de interes a unor părinți în școlarizarea propriilor copii. Așa încât, în locul unei viziuni care proclamă „îngrădirea” sau „limitarea” accesului la școlarizare, propunem una mai nuanțată, conform căreia numărul școlilor românești și elevilor români au crescut pentru că: raportul demografic între români și celelalte minorități, prin trasarea noii granițe, s-a schimbat în favoarea românilor; legislația românească a fost favorabilă dezvoltării învățământului de toate gradele în limba română, fără să neglijeze învățământul pentru minoritari în limba maternă; au fost create oportunități de inserție socială incomparabile pentru români, în domenii noi, industrie, comerț, bănci etc., la care n-ar fi putut spera într-o perioadă anterioară, când celor mai mulți le era hărăzită „funcția” de plugar.

Învățământul secundar în perioada interbelică, cu plusurile și minusurile lui a contribuit la consolidarea multiculturalismului ce caracterizează acest ținut, la apropierea între tineri, lucru demonstrat cu prisosință, mai ales prin mijloacele istoriei orale - toți foștii elevi din perioada respectivă, fără excepție, au afirmat buna conviețuire, prietenia și buna înțelegere între tineri, respectul reciproc. Excepțiile sunt probabil inerente și nu fac altceva decât să întărească regula.

Efectele legislației reformatoare din domeniul învățământului în perioada interbelică depășesc pe acelea ale reformelor tradiționale. Ele fundamentează reforma pe o concepție politică, pedagogică și metodologică unitară și abordează global schimbarea din sistemul de învățământ cu efecte benefice aducătoare de plusvaloare într-un domeniu atât de important.

Politica de reformă și sprijin al învățământului din provinciile unite a fost percepută ca un proces de „românizare”. Fapt neadevărat câtă vreme guvernul României nu avea un program politic de schimbare a raportului minoritate – majoritate. Este vorba de sprijinirea populației românești din zonele lipsite de școli în limba română (de un anumit nivel, de exemplu școli secundare în Satu Mare). Nu se poate însă afirma că politicile publice ale guvernării nu au afectat sistemul de învățământ existent în provinciile unite.²⁴

---

²⁴ Adrian Liviu Ivan, *Stat, majoritate și minoritate națională în România (1919-1939). Cazul maghiarilor și germanilor din Transilvania*, ed.revizuită, Cluj-Napoca, Ed. Eikon, 2006, p. 238;

DEZVOLTAREA RELAȚIILOR DE BUNĂ VECINĂTATE LA FRONTIERA DE NORD-VEST A ROMÂNIEI CU CEHOSLOVACIA ÎN PERIOADA 1934 – 1937

dr. Claudiu PORUMBĂCEAN*

Keywords: Romania, Czechoslovakia, Ukraine, Satu Mare, Ujgorod, political relations, the interwar period, border.

Abstract: The end of the Second World War brought with itself substantial changes at the Europe's political and administrative system level. After the signing by Romania of the Peace Treaty with Austria (St. Germain – December 10, 1919), the essential coordinates of the Northwest border line with the successor state, Czechoslovakia, were established, while the final establishment, on the ground, was to take place amiably in the shortest time possible under the surveillance of a Romanian-Czechoslovakian mixt commission. Once completed these negotiations on establishing the border between the two states, which otherwise were the most honest compared to the agreements signed with the other neighboring countries, the relations between the two states were as favorable as possible. If generally in the study of relations between two states, even neighboring ones, the relations at the government level are analyzed, in the material that follows we will present also other aspects of a good neighborhood relations at a much lower level, but maybe more relevant, from which we can notice the way in which two communities situated at the border of Romania with the Sub-Carpathian region from former Czechoslovakia, today Ukraine, interacted.

The press of that time, as well as other documentary or bibliography sources, capture very well the friendly relations at the political-administrative level, and at the economic and cultural level. We will then present a chronology of the official and cultural visits which took place in the period 1934-1937, a period of unprecedented development in the history of Satu Mare, thanks to exceptional personalities which made their presence felt in all areas of activity. These personalities, out of which we herewith mention Ioan Pogăciaș and Octavian Ardelean, prefects of the County of Satu Mare, Ștefan Benea, Mayor of the City of Satu Mare, Emil Tișcă, an exceptional banker and philanthropist who supported very much the development of culture in Satu Mare, Adrian Demian, the director of the Conservatory in Satu Mare and others, have given a special attention to the relations with the neighboring region in Czechoslovakia.

Besides, the prefect of the County of Satu Mare, Dr. Octavian Ardelean, states that „in the interest of our nation and our country we sought by all means possible to consolidate the friendship with Czechoslovakia, our allies in the immediate vicinity”. In this sense, as it could be noticed, the representatives of the neighboring region from Czechoslovakia have been invited at all the important events organized in our county, events at which they attended in high number led by civil and military officials, answering in the same manner by the Czechoslovakian authorities. Unfortunately though, the political-military events which followed and have changed the borders established after the First World War put an end to the very good neighborhood relation existing at the Northwest border of Romania.

* *
*

Sfârșitul Primului Război Mondial aduce cu sine modificări substanțiale la nivelul sistemului politic și administrative al Europei. Mari puteri consacrate de-a lungul istoriei cunosc procesul disoluției, astfel încât, pe structurile vechilor imperii Austro-Ungar, Țarist și German i-au naștere state noi pe harta europeană. Aceste modificări au fost legiferate de Conferința de Pace de la Paris (1919-1920), iar sub acest spectru noile state urmau să-și clarifice chestiunile legate de noile frontiere rezultate.

Într-un material foarte bine documentat, intitulat ***Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919-1940)***. Documente, istoricul Cornel Grad prezintă, prin intermediul a 7 documente inedite, situația etnico-istorică, politică, militară și economică a Regiunii Tisei Superioare (adică a Maramureșului și Ucrainei Subcarpatice), generată de configurarea noilor frontiere de stat ale României cu Ungaria, Cehoslovacia, și Polonia¹. În acest context, sunt detaliate multiplele

¹ Studiul prof. Cornel Grad a apărut, în vol. Relațiile româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate [Coords.: V. Ciubotă, T.

inconveniente de natură militar-strategică, social-economică și cultural-istorică pentru interesele României întregite, precum și ale populației locale (români și ucraineni, deopotrivă), provocate de tăierea în două a Maramureșului, prin fixarea frontierei româno-cesoslovace pe malul stâng (sudic) al Tisei (de la Valea Vișeuului până la Teceu), urmând, apoi, traseul Tarna Mare-Halmeu - conform clauzelor tratatelor de pace cu Austria (Saint-Germain-en Laye, 19 sept. 1919)² și Ungaria (Trianon, 2 iunie 1920)³, precum și Tratatului Frontierelor⁴ din 10 august 1920.

Odată cu semnarea de către România a Tratatului de pace cu Austria (St. Germain – 10 decembrie 1919), coordonatele esențiale ale traseului frontierei nord-vestice cu statul succesor, Cehoslovacia, erau stabilite, urmând ca fixarea definitivă, pe teren, să aibă loc în cel mai scurt timp, pe cale amiabilă, sub supravegherea unei comisii mixte româno-cesoslovace. În aceste condiții, numărul memoriilor conținând propuneri de renegociere a traseului frontierei nord-vestice s-a redus substanțial, amplificându-se, în schimb, eforturile organismelor politico-diplomatice și militare pentru a se obține, pe calea negocierilor bilaterale, rectificările indispensabile pentru eliminarea văditelor inconveniențe decurgând din fragmentarea căilor de comunicație feroviare și rutiere, rămânerea unor localități cu populație majoritar românească în Cehoslovacia și, invers, a unor localități cu populație slovacă sau ruteană în România etc. (în zona Halmeu – Tarna Mare – Bocicău - Batarci), ceea ce ar fi prejudiciat interesele ambelor state.

În acest context, sunt abordate, tangențial, evacuarea amiabilă a trupelor române din Maramureșul de la nord de Tisa, atribuit Cehoslovaciei - conform indicațiilor exprese ale celor mai înalți factori de decizie ai statului român, cu grijă de a nu afecta bunele relații cu tânărul stat din nord-vest, vecin și prieten⁵ -, precum și lucrările de delimitare pe teren a traseului definitiv al

Nicoară, M. Vegheș, L. Horvat]. Ed. Presa Universitară Clujeană - Ed. Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007, pp. 201- 254, ISSN: 1843-7052; Notele 2-7 aparțin prof. Cornel Grad.

² Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale, 1919 - 1947*, vol. I, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006, p. 19-22; De remarcat că România n-a semnat Tratatul cu Austria de la St. Germain decât la 10 decembrie 1919, după ce a obținut eliminarea din Tratatul Minorităților a preambulului, articolelor 10 și 11, care erau considerate ca un atentat la suveranitatea sa națională, cf. V. Fl. Dobrinescu, D. Tompea, *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947)*, Ed. Neon, Focșani, 1996, p. 21-22; Vezi și C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 – 1920). Triumful principiului naționalităților*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 342-385.

³ J.-B. Duroselle, op. cit., p. 22-24; V. Fl. Dobrinescu, D. Tompea, op. cit., p. 23-24; C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, op. cit., p. 385-399.

⁴ C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, op. cit., p. 399-402. De notat că stabilirea traseului definitiv al frontierei Poloniei cu România și Cehoslovacia, în Galiția Orientală, a fost aprobată de Consiliul Suprem Interaliat abia la 15 mai 1923 (Obs. autorului, Cornel Grad)

⁵ C.S.P.A.M.I. Pitești (A.M.R.), fond 5418 (M.St.M.), dos. 992/1920, f. 2 - Ord[inul] M.St.M. - Secția a IV-a Operații nr. 58 din 8/ IV 1920 către Comandamentul Trupelor din Transilvania: "În stabilirea modalităților în care se va face evacuarea se va avea în vedere că evacuăm un teritoriu ce a fost atribuit unui stat amic și cu care dorim să rămânem în cele mai strânse relații de prietenie"; Evacuarea integrală a trupelor române s-a încheiat în noaptea de 20/21 iulie, când ultimii jandarmi au fost retrași din teritoriul atribuit Ceho-Slovaciei (anterior, în 9 iulie, batalioanele de infanterie fuseseră evacuate în garnizoanele de domiciliu din Satu Mare și Sighetu Marmăției, iar, în 18/19 iulie, grănicerii și-au preluat posturile pe linia Clemenceau) - cf. telegramelor Comisiei superioare de evacuare (conduse de gen. Petala) către M.St.M. (vezi dos. cit. , f. 269-272, 288-290).

frontierei româno-cesoslovace, concomitent cu încheierea unor convenții militare și de utilizare în comun a căii ferate și rutiere din valea Tisei (1920-1921).

Această etapă debutează cu adresa din 1 aprilie 1920 a reprezentantului Cehoslovaciei în România către Ministerul de Război și Ministerul de Externe, prin care cerea evacuarea teritoriului ocupat de trupele române la nord de Tisa, care, conform stipulațiilor tratatului de pace cu Austria, revine Ceho-Slovaciei. Conform informării-referat a gen. Rășcanu, ministrul de război, către Președinția Consiliului de Miniștri (3 aprilie 1920)⁶, această cerere era motivată de reprezentantul cehoslovac prin: „dorința ce o are Ceho-Slovacia de a restabili viața normală în teritoriul Rutenilor, la Sudul Carpaților”⁷.

* * *

Athanasie Doroș (1886-1932)

Un rol foarte important în păstrarea localității Tarna Mare în interiorul Regatului Român l-a avut preotul și profesorul Athanasie Doroș, care a și reprezentat această zonă la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918. La 20 mai 1920 redactează petiția locuitorilor din Tarna Mare și Valea Seacă adresată Comisiei române pentru revizuirea frontierelor din București, condusă de gen. Petala, prin care solicită păstrarea acestei zone în componența României, argumentând temeinic această solicitare⁸.

* * *

Odată finalizate aceste tratative cu privire la fixarea frontierei dintre cele două state, care de altfel au fost cele mai oneste comparativ cu celelalte acorduri încheiate cu alte state vecine, relațiile dintre cele două țări au fost cât se poate de favorabile. Dacă, în general, în studiul relațiilor dintre două state, chiar și limitrofe, sunt urmărite raporturile la nivel guvernamental, în materialul ce urmează vom prezenta și alte aspecte ale unei relații de bună vecinătate la un nivel mult mai mic, dar poate mult mai relevant, în care se poate observa modul în care două comunități situate la granița României cu regiunea subcarpatică din fosta Cehoslovacie, actuala Ucraina.

Presa vremii, precum și alte surse documentare sau bibliografice, surprind foarte bine aceste relații amicale atât la nivel politico-administrativ, cât și pe plan economic și cultural. Vom prezenta în continuare o cronologie a acestor vizite oficiale și culturale care au avut loc în intervalul 1934-1937, o perioadă de dezvoltare fără precedent în istoria Sătmăruului, grație unor personalități de excepție care și-au făcut simțită prezența în toate domeniile de activitate. Aceștia, printre care amintim pe Ioan Pogăciaș și Octavian Ardelean, prefecți ai județului Satu Mare, Ștefan Benea primarul municipiului Satu Mare, Emil Tișcă, un bancher și un filantrop de excepție care a sprijinit foarte mult dezvoltarea culturii sătmărene, Adrian Demian directorul Conservatorului din Satu Mare ș.a., au acordat o atenție deosebită relațiilor cu regiunea învecinată din Cehoslovacia.

De altfel, Emil Tișcă, în perioada cât s-a aflat la conducerea Camerei de Comerț și Industrie precum și a Burselor de Mărfuri la Satu Mare, a dezvoltat relațiile economice și comerciale cu Cehoslovacia, conștient fiind de avantajul poziționării județului Satu Mare la frontiera cu două state vecine care puteau facilita pătrunderea mai facilă pe piața europeană⁹.

---

⁶ Ibidem, f. 10-12 (doc. nr. 2).

⁷ Ibidem.

⁸ Athanasie Doroș s-a născut la 14 august 1886 în localitatea Slatina (comitatul Maramureș, azi în Ucraina), ca fiu al protopopului Ioan Doroș din Sighetu Marmăției. A urmat liceul la Beiuș, teologia la Gherla, după care e hirotonit ca preot în 1909. În acest an frecventează și cursurile facultății de filologie din Cluj. În perioada 1910-1918 a funcționat ca profesor de limba română în cadrul Liceului piariștilor din Sighet. În vara anului 1918 preotul militar Athanasie Doroș este numit paroh în Tarna Mare (comitatul Ugocea, azi județul Satu Mare), în locul socrului său, Antoniu Covaci, decedat. La 1 decembrie 1918 a fost prezent la Adunarea Națională de la Alba Iulia. Are meritul de a fi sprijinit organizarea “Astrei” și în plasa Ugocea, precum și a filialei din Tarna Mare a Băncii “Albina”. Din 1930 a fost ridicat la rangul de protopop onorific. Moare la 27 iunie 1932, fiind înhumat în curtea bisericii din Tarna Mare; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, Oameni din Sătmăr, Ed. Solstițiu, Satu Mare, 2000, p. 87.

⁹ Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene I. Emil Tișcă (1881-1965), Ed. Argonaut, Ed. Muzeului Sătmărean, Cluj Napoca, Satu Mare, 2013, p. 62. Timp de zece ani cât a prezidat această Camera de Comerț și Industrie din Satu Mare (până la cedarea Ardealului de nord în 1940), Emil Tișcă a desfășurat o activitate remarcabilă în vederea organizării comerțului sătmărean, convingând publicul mare de rolul și importanța acestei camere. A folosit orice prilej pentru înființarea de noi instituții comerciale, sprijinind în același timp pe cele existente. Putem aminti aici demersurile pentru înființarea unui abator performant care să poată face exporturi sau continuarea șoselei principale de la Cluj prin Satu Mare ce urma să lege România de Cehoslovacia iar acest lucru era foarte benefic pentru mediul de afaceri din județul nostru.

În premieră pentru municipiul Satu Mare, în anul 1936 s-a organizat „Luna Sătmarului” (după modelul acțiunii similare organizate la București), cu „nobilul scop de a face cunoscută urbea noastră precum și realizările făcute dela Unire încoace. Se știe doar ce a fost Satu Mare înainte și ce este astăzi. Opera edilitară înfăptuită trebuia să fie cunoscută țării întregi, întrucât aici la graniță ea este și o operă de înțeles național”¹⁰. Animat de aceste frumoase idei, Ștefan Benea a hotărât ca „Luna Sătmarului” să se desfășoare în perioada 15 august-15 septembrie 1936. Deschiderea festivalului „s-a făcut în cadrul unei entuziasm vrednic de munca inițiatorilor. Chiar din primele zile vizitatorii străini au ținut să ne viziteze”¹¹. Mijloacele de transport au

fost accesibile, iar Căile ferate au acordat o reducere de 50% călătorilor. Numărul vizitatorilor a crescut din zi în zi. Pentru orientarea oaspeților s-a alcătuit un frumos ghid care oferea cetățenilor interesați lămuririle necesare și îndrumări în orice chestiune locală, iar pe baza acestui ghid vizitatorii au beneficiat de intrare gratuită la toate manifestațiile organizate în această perioadă.

„Luna Sătmarului” a fost o veritabilă acțiune de promovare a municipiului Satu Mare, oferind posibilitatea tuturor celor dornici să vadă tot ce avea orașul interesant și de valoare. Grădina Romei a fost „artera principală a realizărilor. Expoziția silvică, de vânatoare și turism din chioșcul grădinei a constituit o adevărată revelație. S-au expus acolo tot ceea ce ținutul nostru produce în această privință. Succesul expoziției îl putem aprecia după numărul de peste 40.000 de vizitatori”¹². Pe lângă această expoziție principală, s-au oferit vederi și alte expoziții ale fabricilor și firmelor importante din Satu Mare, pe fondul unei bune dispoziții create de activitățile distractive organizate. Tot cu acest prilej, s-a deschis în Sala „Dacia” o frumoasă și interesantă expoziție industrială unde s-au putut vedea și achiziționa exponate necesare uzului casnic, până la produse de lux. Peste 15.000 de vizitatori au fost înregistrați, iar o bună parte din exponate au fost vândute.

*Octavian Ardelean
1899-1974
Prefectul județului
Satu Mare*

În sala festivă a Primăriei au fost expuse lucrări de sculptură și pictură ale artiștilor sătmăreni, în care a predominat celebra Școală de pictură de la Baia Mare, fiind apreciată de peste 10.000 de iubitori ai artei plastice.

Au fost organizate mai multe concursuri culturale și sportive, dintre care amintim concursul Corurilor țărănești din județ, dansuri populare, concursul de regatte pe Someș, serata venețiană, petreceri dansante, săptămâna cărții, ziua florilor, săptămâna agricolă și viticolă, concurs de biciclete, acțiuni ale cercetașilor, concurs de tir, concurs de automobile și motociclete, competiții hipice etc. Tot în această lună s-a organizat la Satu Mare și Congresul pompierilor, ocazie cu care s-a făcut o spectaculoasă demonstrație de către pompierii locali. La festivități a fost prezentă și o delegație din Cehoslovacia în număr de 500 de persoane, în frunte cu guvernatorul provinciei

¹⁰ Trei ani de muncă 1933-1936. Activitatea Comisiei Internimare a Municipiului Satu Mare, Presa Liberă, Satu Mare, p. 65.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

* *

Serviciul Incendiar și al Salvării

După cum se poate observa, relațiile dintre Corpurile de Pompieri din cele două regiuni au avut un caracter aparte. Această instituție (denumită oficial Serviciul Incendiar și al Salvării), pe cât de utilă, pe atât de importantă pentru cetățeni și municipalitate, a cunoscut în mandatul lui Ștefan Benea o dezvoltare fără precedent., în condițiile în care în ultimii 35 de ani nu s-a investit mai nimic în acest domeniu. Mijloacele rudimentare de care dispunea acest serviciu nu îi mai permitea să facă față necesităților unei vieți moderne și a unui oraș în plină evoluție. Din aceste considerente, Ștefan Benea a decis reorganizarea întregului serviciu și însestrarea sa cu materiale și utilaje moderne¹³, la care să lucreze mai mulți salariați activi bine instruiți (20 de pompieri și doi șoferi). În completare a fost reorganizat și Corpul Pompierilor Voluntari format din 30 de pompieri voluntari bine instruiți și echipați.

S-a achiziționat o autopompă modernă marca „Renault” în valoare de 130.000 lei. Dacă înainte stropirea străzilor se făcea cu ajutorul unor butoaie trase de cai, acest sistem învechit a fost înlocuit prin acumpărarea unui auto stropitor în valoare de 385.000 lei.

Serviciul salvării publice era asigurat de o trăsură cu cai, inconvenient care a fost eliminat prin achiziționarea unei autosalvări corespunzătoare din toate punctele de vedere, în valoare de 195.000 lei.

Pentru perfecționarea personalului angajat, pe lângă activitățile specifice, s-au stabilit legături profesionale cu Corpul Pompierilor din Cehoslovacia. Cu ocazia sfințirii drapelului Corpului Pompierilor din Satu Mare la data de 8 iunie 1935, la festivitate a participat și o delegație a Federației Pompierilor din Cehoslovacia. La Congresul internațional al pompierilor desfășurat la Ujgorod (pe atunci în Cehoslovacia) în perioada 5 -11 iulie 1935, cu participarea reprezentanților din 11 țări. Pompierii sătmăreni au fost prezenți cu o delegație formată din 43 de persoane, în frunte cu primarul Ștefan Benea, echipa română primind medalia de aur pentru demonstrația făcută cu acest prilej.

În anul 1936, conform legii, s-a procedat la militarizarea corpului de pompieri.

* * *

Dacă am amintit de Ștefan Benea, primarul municipiului Satu Mare în perioada 1933-1937, nu putem omite un episod interesant din viața acestuia și a fratelui său Joil Benea petrecut în timpul Primului Război Mondial. Joil Benea, mezinul familiei învățătorului din Chiuzbaia, a fost funcționar mai multă vreme la Uzina Electrică din Satu Mare. Avram Joil pe numele întreg primit la botez, născut la 2 noiembrie 1901 în Chiuzbaia, era mezinul familiei. Am aflat astfel că Ștefan în timpul războiului, probabil rănit, când s-a întors la Verdun l-a lăsat pe mezin la Praga, în grija marelui prieten al poporului român, profesorul Jan Urban Jarnik¹⁴, care îi era probabil apropiat viitorului primar de Satu Mare. Interesant este faptul că marele romanist s-a angajat să-i asigure

¹³ Ibidem, p. 81-85.

¹⁴ Jan Urban Jarnik (1848-1923), filolog ceh, specialist în romanistică. S-a ocupat de limba română, îndeosebi de folclor. A editat împreună cu Andrei Bârseanu volumul Doine și strigături din Ardeal. În semn de recunoaștere pentru dragostea lui față de tot ce înseamnă român și românesc, în anul 1919 a primit titlul de membru de onoare al Academiei Române; vezi Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene I. Emil Tișcă (1881-1965), p. 37.

școlarizarea și șederea lui Joil, cu condiția de a vorbi cu el doar în limba română! Sătmărenii au prețuit activitatea marelui filolog și prieten al poporului român, astfel că în perioada interbelică o stradă din municipiul Satu Mare îi purta numele (astăzi strada Mara); după ce am aflat de relația fraților Benea cu Jan Urban Jarnik, putem bănuși că un mare merit pentru atribuirea denumirii străzii îl avea Ștefan Benea. Amintirea marelui romanist este la loc de cinste și azi în familia Benea, portretul aflat în colecția urmașilor, reprodus de noi în volumul dedicat lui Ștefan Benea prin mărinimia acestora, stând mărturie afirmației noastre.

VÝKAZ Document școlar praghez al lui Joil Benea

mrazem chování, návštěvě školy a prospěchu nímě jmenovaného žáka první třídy v průběhu školního roku pokračování v Praze VIII. ve školním roce 1916/17.

Jméno a živnost otce	Mrazné chování	Prospěch v učebných předmětech:	Poznámka
Joil		v náčrtu a přehledu ... rybný	
Jarník		v náčrtu a přehledu jazyka ... chvalitebný	Restorát
vy sámcích	chvalitebný	v kresbě náčrtu ... chvalitebný	
v učebn. r.		v předmětech ... dobrý	
chování otce		v domácnostních věcech ... dobrý	

Joil a rămas la Praga până și-a terminat studiile, vreme de 7-8 ani, așa cum afirmă fiul său Alexandru. Certificatele școlare puse la dispoziția noastră ne relevă faptul că tânărul din Chiuzbaia fusese elev al școlii industriale superioare secția metalurgică din Praga. Probabil că a făcut practică în cadrul Primei fabrici de mașini Ceho-Morave din Praga, secția automobile, lucru atestat și de imaginile prețioase primite de noi de la descendenții familiei Benea¹⁵.

* * *

Revenind la cronologia amintită, menționăm că o relație foarte bună au dezvoltat autoritățile sătmărene în mandatul lui Ștefan Benea și al prefectului Octavian Ardelean cu statul vecin de atunci, Cehoslovacia.

¹⁵ Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene II. Ștefan Benea (1889-1961), Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2014, p. 32-33.

10 mai 1934, vizita gen. Sirovy, inspector general al armatei cehoslovace participând cu o suită numeroasă și distinsă la serbările naționale¹⁶.

- 11 mai 1934, este consemnată în procesul verbal nr. 34 al ședinței festive a Comisiei interimare a municipiului Satu Mare, declararea d-lor General Ian Sirovy, Inspector general al Armatei Cehoslovace și General Ioan Prodan, Comandantul Corpului VI Armată Cluj ca cetățeni de onoare ai municipiului Satu Mare¹⁷.
- 24 ianuarie 1935, vizita corpului institutorilor cehoslovaci din Uzhorod, conduși de prof. Rauscher, viceprimarul din Uzhorod.
- 10 mai 1935, vizita efectuată de un număr impresionant de mare de pompieri cehoslovaci din Seleuș, sub conducerea comandantului Balta. Au avut loc demonstrații practice¹⁸.
- 8 iunie 1935, serbarea Restaurației, participarea pompierilor cehoslovaci sub comanda deputatului Guljanici M., comandantul pompierilor cehi. Cu această ocazie șefii autorităților românești sunt decorați cu însemne ale pompierilor cehoslovaci¹⁹.

- 10 mai 1936, prezența unui mare număr de personalități cehoslovace și cam 2.500 de Socoliști. Din partea oficialităților cehoslovace au luat parte la aceste serbări dl. Novotny consulul Legației Cehoslovace la București, dl. Cons. Tihota Vladimir și Hlivacek Ian din Slovacia²⁰.

¹⁶ *** În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare (1933-1937), Satu Mare, 1938, p. 57.

¹⁷ Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), fond Primăria Municipiului Satu Mare (PMSM), seria Acte confidentiale, dos. nr. 38, f. 88-89.

¹⁸ *** În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare (1933-1937), Satu Mare, 1938, p. 58.

¹⁹ Ibidem, p. 62.

²⁰ Ibidem, p. 67-68.

- 6 iunie 1936, vizita președintelui Republicii Cehoslovace, Eduard Beneš, în trecere prin Satu Mare. La punctul de frontieră este întâmpinat de autoritățile locale și un numeros public. În gara din Satu Mare are loc o grandioasă manifestare de simpatie la care asistă toate autoritățile militare și civile împreună cu populația din oraș și împrejurimi²¹.

- 30 august 1936, vizita excelenței sale, guvernatorul provinciei Potkarpaska Rus (Cehoslovacia), Constantin Hrabar la Satu Mare. Acesta, împreună cu un grup de 500 de pompieri cehi vizitează „Luna Sătmarului”. Cu această ocazie sunt organizate manifestări fastuoase pentru oaspeții cehoslovaci. Guvernatorul, care cunoștea orașul Satu Mare încă din perioada maghiară, rămâne plăcut imoresionat de transformările petrecute în perioada administrației românești. Se încheagă o adevărată fraternitate între populația marginașă a celor două țări amice²².
- Un eveniment deosebit care a marcat mandatul primarului Ștefan Benea a fost vizita Regelui Carol al II-lea, însoțit de Voevodul Mihai și întreaga suită. Aceștia au trecut în data de 2 noiembrie 1936 prin Satu Mare, întorcându-se dintr-o vizită efectuată în Cehoslovacia. Gara a fost frumos împodobită, o mare de oameni ținând să fie prezenți la marele eveniment. Muzica militară a intonat imnul regal, generalul Dumitru Coroamă a prezentat onorul, două cuvinte de bun sosit fiind rostite apoi de către prefectul Octavian Ardelean și primarul Ștefan Benea²³.
- 29 noiembrie 1936, primirea delegației parlamentare a Cehoslovaciei la frontieră și în Satu Mare. Delegația este condusă de Ian Malypetr președintele Camerei și dr. Frantisek Sonkoup președintele Senatului cehoslovac²⁴.
- 21-23 ianuarie 1937, delegația pentru lichidarea bunurilor comune cehoslovace și române se întrunește la Seleuș. Delegația română sub conducerea inspectorului administrativ Victor Hodor și a dr. Octavian Ardelean prefectul județului Satu Mare, este primită cu o deosebită atenție de către menic Jaroslav viceguvernatorul provinciei Podkarpaska Rus din Ujhorod²⁵.
- 10 mai 1937, participarea dlui Meznic Jaroslav guvernatorul provinciei Podkarpaska Rus la serbările naționale din Satu Mare. Acesta este însoțit de dr. Mihai Kocerhan consilier politic și colonelul Franț Vadavek, comandantul regimentului 45 România din Hust. Datorită acestei înalte vizite serbările de la 10 Mai au luat un fast și o amploare capitală. Au avut loc diferite recepții oficiale care au contribuit în mod special la cimentarea legăturilor politice și amicale dintre cele două țări aliate²⁶.
- 15 iunie 1937, primirea premierului cehoslovac Millan Hodza la frontieră și în Gara din Satu Mare²⁷.

²¹ Ibidem, p. 69.

²² Ibidem, p. 71.

²³ Trei ani de muncă..., pp. 96-99.

²⁴ *** În serviciul patriei..., p. 74.

²⁵ Ibidem, p. 75-77.

²⁶ Ibidem, p. 77-78.

²⁷ Ibidem, p. 79-80; alte surse indică data de 14 iunie orele 14,30, vezi ANSM, fond PMSM, seria Acte confidentiale, dos. nr. 47,

- 24 august 1937, un grup de ziașiști cehi din Podkarpaska Rus vizitează expoziția Târgului de mostre și orașul Satu Mare²⁸.
- 2 septembrie 1937, serbările pompieriești la care au participat 15.000 de cehi, având loc sfințirea steagului și tot la această dată au avut loc mari serbări și manifestații organizate de Camera de Comerț și Industrie în cadrul Expoziției, cu participarea reprezentantului camerei de Comerț din Kosice, dl. Jacobs²⁹.
- 10 octombrie 1937, decorarea prefectului Octavian Ardelean și a primarului mun. Satu Mare de către președintele Republicii Cehoslovace cu „Leul Alb” în grad de comandor în cadrul unor festivități deosebite organizate la Ujgorod³⁰.

- 27-29 octombrie 1937, participarea unei delegații sătmărene în frunte cu Victor Hodor, inspector administrativ, Octavian Ardelean, prefectul județului Satu Mare, Ștefan Benea, primarul mun. Satu Mare și G. Păușan, chestor al Poliției la serbările naționale cehoslovace

f. 31.

²⁸ *** În serviciul patriei..., p. 81.

²⁹ Ibidem, p. 81-82.

³⁰ Ibidem, p. 82 și 273; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, op. cit., pp. 29-31; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene II. Ștefan Benea (1889-1961), Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2014, p. 107.

de la Ujgorod, ca răspuns la vizitele oaspeților cehoslovaci în Satu Mare. Cu acest prilej au avut loc diferite solemnități, delegația română fiind primită cu multă căldură³¹.

Un loc aparte în relațiile dintre cele două regiuni învecinate, îl reprezintă schimburile culturale. În Cartea de aur a Reuniunii de Muzică și cântări „Vasile Lucaciu” din Satu Mare, președintele acestei instituții, Emil Tișcă, în Raportul președintelui către Adunarea Generală din 25 ianuarie 1934, nota: „...Pe lângă aceste proiecte ne-am mai luat în program, dacă ne vor permite mijloacele materiale și vom putea primi sprijinul material al autorităților de aici, darea alor 2 concerte mai mari în Cehoslovacia, unul la Kosice și celălalt la Praga, cântând de ambele date în acelaș timp și la Radio. Ar fi încununarea anului jubiliar cu cea mai frumoasă cunună de lauri și de reminiscențe”³². Un an mai târziu, la Adunarea Generală din 10 martie 1935, Emil Tișcă menționa: „A urmat la data de 10 Maiu (1934, n.n.) întreita noastră sărbătoare: jubileul de 10 ani a Reuniunii, sfîntirea steagului reuniunii și sărbătorirea prieteniei ceho-române prin prezența legionarilor cehi, veniți la noi în vizită și cari au avut o primire din cele mai frumoase.

Concertul jubiliar ce s-a dat cu această ocazie și care a fost ascultat în afară de publicul sătmărean în haină de sărbătoare și de oaspeții noștri cehi în număr de peste 600 inși, prin modul de executare și prin programul său select a întrecut ori și ce așteptări”³³. De altfel, în semn de prietenie și respect, cele două părți ale concertului au fost deschise cu Imnul Cehoslovaciei.

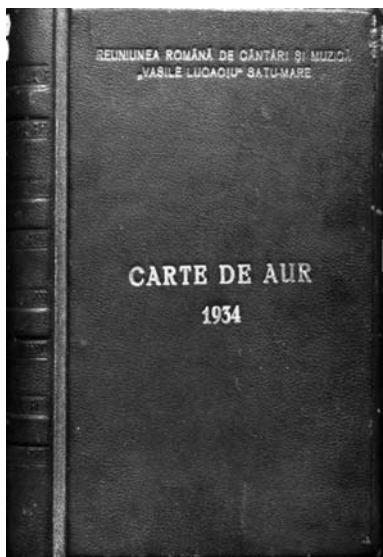
Buna colaborare culturală a continuat și în anii următori. Același președinte, în raportul său din 15 mai 1936, amintea: „A urmat apoi contribuția corului la primirea Asociațiunei Corale a învățătorilor Cehoslovaci din ținutul subcarpatin, cu sediul în Ujhorod de sub conducerea maestrului I. Kaigl dirigentul corului, care au fost așteptați de corul nostru în gară cu Imnul Cehoslovac, colaborând și la concert cu acest imn, și legându-se în timpul șederii acestui cor aci legături de sincere și adâncă prietenie, contribuind în largă măsură la tendința de cunoaștere, apropiere și împretinire a celor două popoare aliate, atât de mult avizate unul la altul.

Din partea conducerii lor am primit, după reînapoierea lor din turneu, o scrisoare de mulțumită, de următorul conținut:

„Nous vous remerciosn du chalereux, et amical accueil que vous nous avez préparé pendant notre tournée en Roumanie, les 21-27 Jauvrier 1935. Nous espérons que vous garderez à nos chants et airs nationaux, chantés coeur à coneur, meme a l’avenir un bon souvenir”.

Adică pe românește

„Vă mulțumim de primirea amicală și călduroasă ce ne-ați făcut-o cu ocazia turneului nostru în România în zilele de 21-27 lunuarie 1935 și sperăm că veți păstra cântecelor și ariilor noastre naționale cântate din inimă, o bună amintire pentru viitor”³⁴.

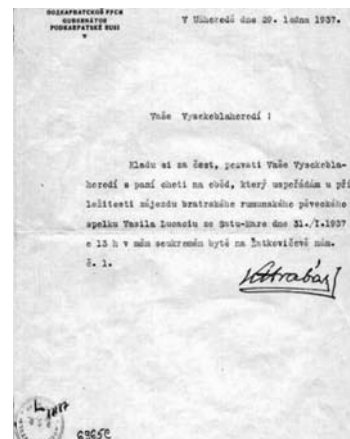
³¹ *** În serviciul patriei..., p. 83.

³² Cartea de Aur a Reuniunii de Cântări și Muzică „Vasile Lucaciu” Satu Mare, aflată în Colecția de documente a Muzeului Județean Satu Mare, nr. inv. 14.384 C, f. 33-50.

³³ Ibidem, f. 53-72.

³⁴ Ibidem, f. 75-86.

În 30 și 31 ianuarie 1937, la inițiativa Societății „Smetana” corul sătmărean a întreprins un turneu de succes în Cehoslovacia, concertând la Ujgorod și Muncacevo (astăzi ambele localități aparțin Ucrainei). Delegația română era condusă de către reprezentantul prefecturii, Octavian Pop, Adrian Demian, dirijorul corului, Eugen Seleș, președintele Despărțământului Sătmăruș al „Astrei” și de președintele reuniunii Emil Tișcă. La banchetul de final, după discursul guvernatorului Hrabar, din partea Reuniunii de cântări „Vasile Lucaciu”, a răspuns, în limba franceză, Emil Tișcă, dând la sfârșit citire telegramelor trimise președintelui Beneș și prim-ministrului Hodssa³⁵.

De altfel, prefectul județului Satu Mare dr. Octavian Ardelean, afirma că „în interesul neamului și țării noastre am căutat prin toate mijloacele ca să cimentăm prietenia cu Cehoslovacia, aliații noștri din imediata apropiere”³⁶. În acest sens, după cum s-a putut observa, reprezentanții regiunii învecinate din Cehoslovacia au fost invitați la toate manifestările importante organizate în județul nostru, la care au participat în număr foarte mare în frunte cu oficialitățile civile și militare, răspunzându-se în aceeași manieră și de către autoritățile cehoslovace. Putem aminti aici vizita Inspectorului armatei cehoslovace general Jan Sirovy, care a fost declarat cetățean de onoare al municipiului Satu Mare, apoi a guvernatorului provinciei Rusia Subcarpatină Hrabar Const. și a viceguvernatorului Meznic I și, nu în ultimul rând, decorarea prefectului Octavian Ardelean și a primarului mun. Satu Mare Ștefan Benea, de către președintele Republicii Cehoslovace Eduard Beneș, cu „Leul Alb” în grad de comandor în cadrul unor festivități deosebite organizate la Ujgorod³⁷.

Din păcate însă, evenimentele politico-militare care au urmat și care au schimbat frontierele fixate în urma Primului Război Mondial, au pus capăt unei relații de foarte bună vecinătate la frontiera de nord-vest a României.

Bibliografie:

Surse inedite

- Arhivele Naționale Satu Mare (ANSM), *fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme*;
  - *fond Prefectura județului Satu Mare*;
  - *fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare*;
  - *fond Camera de Comerț și Industrie Satu Mare, seria Bursa de Mărfuri*;
  - *fond Tribunalul Județean Satu Mare, seria Dosare și registre de firme*;
  - *fond Primăria Municipiului Satu Mare*;
  - *fond Primăria Municipiului Satu Mare, seria Acte confidențiale*;
  - *fond Primăria Municipiului Satu Mare, seria Acte prezidențiale*;
  - *fond Prefectura Județului Satu Mare*;
  - *fond Baroul Satu Mare*;

³⁵ Muzeul Județean Satu Mare, Colecția de documente Adrian Demian, nr. inv. 14.320 C-14.350C, Doc. Nr. 14.346 C; „Curentul”, București, 17 februarie 1937; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene I. Emil Tișcă (1881-1965), p. 98.

³⁶ *** În serviciul patriei..., p. 273.

³⁷ Ibidem, p. 82 și 273; Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, op. cit., pp. 29-31; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, Caietele liberale sătmărene II. Ștefan Benea (1889-1961), Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2014, p. 107.

- Muzeul Județean Satu Mare (MJSJ),
  - Colecția de documente, *Emil Tișcă - Caiet testamentar*;
  - Colecția de documente, *Colecția Adrian Demian*;
  - Colecția de documente, *Cartea de Aur a Reuniunii de Cântări și Muzică „Vasile Lucaciu” Satu Mare*.

Volume, studii, articole

1. Antonescu, Nae, *Din presa sătmăreană de altădată*, ediție îngrijită, note și indici de Viorel Câmpean și Marta Cordea, Satu Mare, Editura Citadela, 2013.
2. Băințan, Valentin, *Arta corală din Maramureș*, Baia Mare, 1982.
3. Botoran C., Calafeteanu I., Campus E., Moisuc V., *România și Conferința de Pace de la Paris (1918 – 1920). Triumful principiului naționalităților*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983.
4. Câmpean, Viorel, *Oameni și locuri din Sătmăr*, vol. II, Satu Mare, Editura Citadela, 2010.
5. Câmpean, Viorel; Pop, Aurel; Pop, Ovidiu, *Vasile Scurtu, zece ani în serviciul Sătmărului*, Satu Mare, Editura Citadela, 2012.
6. Duroselle, Jean-Baptiste, *Istoria relațiilor internaționale, 1919 - 1947*, vol. I, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006.
7. Dobrinescu, V. Florin, Tompea D., *România la cele două conferințe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947)*, Ed. Neon, Focșani, 1996.
8. *Erdélyi monografia (Monografia Ardealului)*, szerkesztették: Várady Aladár, Berey Géza, Satu Mare, Gloria Könyvnyomda és lapkiadó és vállalat, 1934.
9. Gheorghiuță, Horia I., *Satu Mare. Oameni și fapte*, Satu Mare, [s.n.], 1935.
10. Cornel Grad. *Maramureșul și Ucraina Subcarpatică în jocul intereselor etnice, economice și politico-strategice din Europa Centrală (1919-1940). Documente*, în vol. *Relațiile româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate* [Coords.: V. Ciubotă, T. Nicoară, M. Vegheș, L. Horvat]. Ed. Presa Universitară Clujeană - Ed. Muzeului Sătmărean, Cluj-Napoca – Satu Mare, 2007, pp. 201- 254.
11. *** *În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor îndeplinite în județul Satu Mare (1933-1937)*, Satu Mare, [s.n.], 1938.
12. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Caietele liberale sătmărene. I, Emil Tișcă (1881-1965)*, Cluj-Napoca, Satu Mare, Editura Argonaut, Editura Muzeului Sătmărean, 2013.
13. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *Caietele liberale sătmărene. II, Ștefan Benea (1889-1961)*, Cluj-Napoca, Satu Mare, Editura Argonaut, 2014.
14. Porumbăcean, Claudiu; Câmpean, Viorel, *PNL Satu Mare. Tradiție și contemporaneitate*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011.
15. Porumbăcean, Claudiu; Dulgău, Bujor, *Oameni din Sătmăr*, Satu Mare, Editura Solstițiu, 2000.
16. Tankóczy Gyula, *Monografia orașului Satu-Mare – Satu-Mare város képes tükre*, Satu Mare, Presa Liberă, [1936].
17. *** *Trei ani de muncă. Activitatea Comisiei Interimare a municipiului Satu-Mare. 1933-1936*, Satu Mare, Presa Liberă, [1936].

Presă

- „Conștiința română”, Satu Mare, 1938-1940
- „Frontul”, Satu Mare, 1935
- „Gazeta Sătmărului”, Satu Mare, 1928-1937
- „Granița”, Satu Mare, 1934
- „Nord-Vestul”, Baia Mare, 1936
- „Satu Mare”, Satu Mare, 1919-1938

УГОРСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ КАРПАТОУКРАЇНСЬКИХ ПОДІЙ 1938-1939 РОКІВ

Олександр БОГІВ
Oleksandr BOHIV

Keywords: the Carpathian Ukraine, Hungary, Rumania, Vienna Award, Polish-Hungarian border, foreign policy.

Abstract. This investigation shows the problem of influence for Transcarpathian events that happened in 1938-1939 years for foreign policy of Hungary and Rumania. The problem of Hungarian and Rumanian national minority of Zakarpatya in such condition had great influence on the development of Hungarian and Rumanian relations hips on the eve of the second world War. Carpathian and Ukrainian factors influence for the relations of both countries with fascist Germany which after the Munich's conference had greatest influence for events in the region.

*

Cuvinte cheie: Ucraina Carpatică, Ungaria, arbitrajul de la Viena, România, granița comună polonezo-maghiară, politica externă

Rezumat: În lucrare este descrisă problema influenței evenimentelor din Transcarpatia din anii 1938-1939 asupra politicii externe a Ungariei și României. S-a stabilit acordarea autonomiei Rusiei Subcarpatice și proclamarea independenței Ucrainei Carpatice, problema minorităților naționale maghiare și românești din Transcarpatia și modul în care acestea au avut influență asupra dezvoltării relațiilor româno - maghiare înainte de al II-lea război mondial. Factorul carpato - ucrainean a influențat dezvoltarea relațiilor ambelor țări cu Germania fascistă, care mai ales după conferința de la Munchen a avut cea mai mare influență asupra evenimentelor din regiune.

* *
*

Проблема прикордонних відносин у період міжнародного напруження на різних етапах історичного розвитку не втрачає актуальності і зараз на європейському просторі. У його контексті ми розглядаємо і вплив карпатоукраїнських подій на політику сусідніх держав в умовах чехословацької кризи напередодні Другої світової війни.

Аналіз попередніх досліджень. Чехословацька криза і місце в ній карпатоукраїнського фактору у контексті міжнародних відносин було предметом дослідження вчених-істориків різних країн. Серед тих, які особливу увагу приділили зовнішній політиці Румунії та Угорщини щодо цих подій ми повинні відзначити дослідження українських істориків Попа І., Трофимович Л., Вегеша М., українських істориків з діаспори Стерча П., Злепка Д., угорських - Адам М., Фединець Ч., румунських істориків Града К. та Траска О.

Метою дослідження є аналіз змін в угорсько-румунських відносинах напередодні Другої світової війни під впливом закарпатських подій. *Об'єкт* дослідження угорсько-румунські відносини на зламі 1938-1939 років. *Предметом є* політика Угорщини і Румунії пов'язана з карпатоукраїнськими подіями.

Від травня 1938 року у центрі уваги європейської міжнародної політики перебуває Чехословаччина. Закарпаття входило до неї за підсумками Паризької мирної конференції після Першої світової війни. Саме сформована там так звана система версальських міждержавних кордонів і стала детермінантою агресивної зовнішньої політики Угорщини у регіоні та впливала на угорсько-румунські відносини у 20-30 роках ХХ ст.

Румунія у міжвоєнний період входила до так званого військово-політичного союзу «Мала Антанта», до якого також входили Югославія та Чехословаччина, які також мали кордон з Угорщиною. Цей союз носив відверто стримуючий характер щодо Угорщини після Тріанонського мирного договору. Тому позиція найближчих союзників Чехословаччини на

початку кризи безпосередньо впливала на рівень агресивності Угорщини. А саме Закарпаття угорськими політиками розглядалося як перший та самий зручний й стратегічно необхідний об'єкт експансії.

Та вже весною 1938 року у Бухаресті зрозуміли, що утримати незмінною ситуацію у Центральній Європі буде неможливо. Тому румунський уряд разом з югославським погодився на проведення переговорів з Угорщиною. Вони розпочалися на травневій сесії "Малої Антанти" у румунському місті Сінаї. Далі від імені союзу їх вів у Бухаресті міністр закордонних справ Румунії Н.Комнен, тодішній секретар Малої Антанти. Закінчилися вони підписанням у серпні 1938 року на Бледській конференції тричленного союзу договору про рівноправність озброєнь з Угорщиною. У Бледі була також парафрована угода Угорщини з Югославією та Румунією про становище національних меншин. Але вона могла вступити у дію лише після узгодження аналогічного договору між Угорщиною та Чехословаччиною. З цим пов'язувалися також взаємні договори про ненапад між Угорщиною й країнами Малої Антанти. Хоча у Бледі було підтверджено зобов'язання взаємної допомоги у випадку угорської агресії на одну з країн „Малої Антанти” дослідники (В.Волков, М.Адам, І.Поп) сходяться на думці, що бледські рішення привели до розколу союзу та до кінцевого краху версальської системи у Центральній Європі.

Отже, протягом весни-літа 1938 року Румунія погодилася на певні поступки Угорщині, але стояла на позиції незмінності існуючих кордонів. Тобто питання угорської меншини на території Чехословаччини (так само на Закарпатті) мало вирішатися лише шляхом мирних переговорів. А Угорщина намагалася вести певну подвійну політику. З одного боку, вона на правах союзника Німеччини хотіла отримати свою частину при розподілі Чехословаччини. З іншого - налагодити чи нормалізувати відносини з країнами, які могли протистояти поширенню німецького впливу. А для цього найкращим було б мирне вирішення її претензій щодо закарпатських та словацьких територій.

Саме у час Бледської конференції 23-25 серпня у Кілі проходили німецько-угорські переговори на вищому рівні. Угорську делегацію очолювали регент М.Горті, прем'єр-міністр Б.Імреді, міністр закордонних справ К.Каня. Сам факт, що на переговори з країнами „Малої Антанти” були направлені другорядні урядові особи уже говорить про пріоритети угорської зовнішньої політики.

Від середини вересня 1938 року в Румунії під німецько-італійським тиском та під впливом розпочатого німецько-британського діалогу (зустріч прем'єра Великобританії Н.Чемберлена та канцлера Німеччини А.Гітлера) зрозуміли, що Чехословаччина буде можливо зробити територіальні поступки Угорщині. Але мова могла йти про передачу шляхом мирних переговорів територій з абсолютною більшістю угорського населення. Про цю офіційну позицію румунського уряду сповістив Г.Чіано 23 вересня румунський посол у Римі М.Замфіреску. Ця заява поєднувалася з проханням впливу на стриманість угорських античехословацьких дій. 25 вересня у Суботиці зустрілися прем'єр Югославії М.Стоядінович та Н.Комнен. Вони вирішили дотримуватися нейтралітету у чехословацькій справі та застерегти Угорщину від військових дій. Одночасно югославський прем'єр запропонував власне посередництво в угорсько-чехословацьких переговорах, якщо Будапешт претендуватиме виключно на південну Словаччину та південно-східну частину Закарпаття.

Прийняття рішень Мюнхенської чотиристоронньої конференції празьким урядом без консультацій з Югославією та Румунією було розцінено останніми як денонсація у прихованій формі пакту „Мала Антанта”. Та значне зміцнення Угорщини за рахунок окупації Закарпаття та Словаччини не було бажаним для югославського та румунського урядів. Тому вони були зацікавлені у тому, щоб Угорщина отримала лише території з більшістю угорського населення.

Відомо, що після Мюнхенської конференції Бухарест рекомендували празькому урядові надати Підкарпатській Русі автономію ще до початку запланованих у Комарно чехословацько-угорських переговорів про міждержавний кордон. Румунський уряд цим не так бажали підтримати вимоги підкарпатської автономії, як частково паралізувати угорські

вимоги до Чехословаччини.

Було також проведено югославсько-румунський дипломатичний демарш у Будапешті з приводу величини угорських вимог на переговорах чехословацько-угорських переговорах по врегулюванню спільного кордону у пост мюнхенський період у Комарно. Одночасно офіційний Бухарест розпочав зондування позиції Німеччини після Мюнхену стосовно створення спільного польсько-угорського кордону в Карпатах. Ці зміни Румунія вважала недопустимими.

Можливо і це вплинуло на те, що у жовтні 1938 року Німеччина вирішує поширити проголошений нею лозунг „самовизначення” і щодо Закарпаття, не підтримуючи тим самим ідеї угорсько-польського спільного кордону у Карпатах.

Під впливом холодного ставлення Німеччини до повної анексії Закарпаття Угорщиною після міжнародної конференції і провалу переговорів у Комарно у Будапешті почали реально розглядати можливість поділу Підкарпатської Русі з Румунією шляхом військового конфлікту з Чехо-Словаччиною. Посередництво у цій справі було запропоновано міністру закордонних справ Польщі Ю.Беку. Під час своїх переговорів у Бухаресті 19-20 жовтня польський міністр запропонував румунському королю Каролю та міністрові Н.Комнену східну територію Закарпаття із залізницею Сигот-Коломия. Але боячись зміцнення Угорщини та негативної реакції Німеччини румуни не погодились з польськими пропозиціями та ідеєю створення угорсько-польського кордону у Карпатах.

11 жовтня Чехословаччина була проголошена федерацією. Центральний уряд затвердив перший автономний уряд Підкарпатської Русі на чолі з А.Бродієм. До його складу ввійшли чотири міністри (А.Бродій, Е.Бачинський, Ю.Ревай, С.Фенцик) та два державні секретарі (А.Волошин, І.П'єщак)¹. Але це не зупинило територіальні протиріччя у регіоні.

Вкінці кінців угорсько-чехословацькі територіальні непорозуміння були розв'язані рішеннями німецько-італійського Віденського арбітражу 2 листопада 1938 року. При цьому угорці отримали територію південно-західного Закарпаття з порушенням етнографічного принципу та з найбільшими містами краю Мукачевом, Ужгородом, де угорці не складали більшості населення. Історики називають різні причини встановлення такого компромісного кордону через територію Закарпаття. І.Поп вважає, що цим вдалося зберегти єдність „осі”, а Берлін в обмін на передані міста отримав відмову Італії від втручання в німецько-польські відносини. А.Пушкеш пов'язує таке віденське рішення з німецьким небажанням угорсько-польського кордону й потребою територіального коридору між Румунією та Німеччиною. А Г.Ріпка вважає, що саме такі арбітражні рішення були спричинені можливістю подальшої німецької політичної гегемонії у Підкарпатській Русі та Словаччині.

4 листопада королі Югославії та Румунії Павло та Кароль на зустрічі у Бухаресті висловили невдоволення рішеннями Віденського арбітражу, але вважали це найбільшими і кінцевими поступками Угорщині. Та ніяких офіційних протестів вони не зробили лише зробили заяву в угорського міністра закордонних справ К.Кані. Румунія сконцентрувала військо біля власних західних кордонів. Ще 4 листопада румунський уряд заявив про свій намір зблизитися з віссю Берлін - Рим, але за умови збереження „закарпатського коридору”. Під час своїх переговорів у Лондоні 17 листопада, румунський король Кароль у розмові з англійським міністром В.Галіфаксом висловився за потребу міжнародних гарантій чехословацьких кордонів проти угорських зазіхань.

У створенні польсько-угорського спільного кордону за рахунок приєднання Підкарпатської Русі до Угорщини відверто не була зацікавлена Румунія. Про це говорив Кароль під час його переговорів 24-26 листопада у Берхтесгадені й Лейпцигу з А.Гітлером, І.Ріббентропом і Г.Герингом. У румунського короля склалося враження, що німецьке керівництво поділяє цю думку.

Крім того, румуни побоювались, що територіальні апетити Угорщини можуть поширитись і на їхню країну. Дещо пізніше, 14 грудня, польський посол у Бухаресті Р.Рачинський інформував своє керівництво про останню аудієнцію у короля Кароля: «Стосовно проблеми польсько-угорського кордону, то аргументи Румунії такі серйозні, що іноді важко відшукати

¹ Докторант ДВНЗ «УжНУ», кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

потрібні контраргументи. Румуни побоюються, що наслідком зміцнення Угорщини, яке б дало досягнення кордону з Польщею, було б зростання угорських ревізіоністських тенденцій, також небезпечно з точки зору внутрішньополітичного впливу Угорщини на певні політичні напрямки в Румунії». Характеризуючи політичні настрої в останній, посол зазначив, що «основним лейтмотивом усіх бухарестських розмов є українська проблема, яка збуджує загальне занепокоєння».

Тим більше, що німці у цей час вели конкретні переговори про будівництво нафтопроводу з Румунії через Підкарпаття і Словаччину². У передчас цих переговорів також Німеччина зупинила спробу самочинної окупації Закарпаття Угорщиною.

Керівництво угорською військовою акцією було доручено офіцерові генштабу Ш.Холмоку, а політичне керівництво - М.Козмі. Загарбати край планувалося силами 5 дивізій 6 і 7 армійських корпусів угорської армії³. Операція мала розпочатися 19 листопада з акції терористів на чолі з М.Козмою. Офіційним приводом до агресії мало бути вигадане прохання частини керівництва ПРУЦНР. Але угорський уряд вагався, боячись міжнародної реакції. Початок акції „без припинення пропагандивної діяльності” було перекладено з 19 на 20 листопада⁴.

Зовнішня підтримка Угорщині була потрібна, бо не було зрозуміло наскільки рішучу позицію у випадку військового конфлікту займуть Румунія і Югославія. Адже Мала Антанта де-юре продовжувала існувати. Та автор поділяє думку історика В.Волкова, який робить висновок, що в „зв'язку з гортиською спробою окупації Закарпаття Югославія й Румунія грали незначну роль” у порівнянні з попередніми подіями⁵ [2, с.65]. Це пояснювалося, на нашу думку, двома причинами. По-перше, малою поінформованістю цих країн із приводу угорської акції. По-друге, переконаністю у виключному німецькому впливі.

Про прихильне ставлення Бухареста до питання територіальної цілісності Підкарпатської Русі було відомо автономному урядові у Хусті. У згаданому Маніфесті від 12 листопада читаємо: „Вдячно згадуємо щиро прихильність сусідської Румунії, яка в часах встановлення нових границь щиро піддержала наші справедливі вимоги”⁶. Працівник автономного уряду М.Кочерган згадував про свою поїздку до Румунії 8-9 листопада в справі про прикордонний рух, що префекти північних румунських округів говорили: „ весь румунський народ співчуває з народами ЧСР. Румунія залишилася вірною союзницею республіки, а також і Карпатської України”⁴. Саме до Румунії виїхав представник автономного уряду Ю.Гуснай для переговорів у справі закупівлі продовольства.

У доповідній записці на ім'я А.Волошина за 23 листопада повідомлялося, що населення окремих румунських сіл виступає за приєднання до Румунії⁷. Скоріше це був перестраховальний захід закарпатських румунів у час невизначеності кордонів краю у жовтні - листопаду 1938 р. У подальшому з встановленням добросусідських відносин між Бухарестом і Хустом, створенням на Закарпатті Румунської національної ради питання румунського сепаратизму було знято. 14 грудня у Хусті було створено румунське консульство на чолі із секретарем посольства Румунії у Празі Патеряну⁵. Але ми не маємо свідчень про будь-яку безпосередню його діяльність.

У середині січня Угорщина розуміючи, що без німецької підтримки не зможе вирішити карпатоукраїнську проблему на свою користь почала наближати свою політику з Берліном. 16 січня новий угорський міністр закордонних справ І.Чакі зустрівся у Берліні з А.Гітлером і І.Ріббентропом. Німецький канцлер заявив, що Чехословаччина повинна бути знищена військовим шляхом, а Німеччина не виступатиме проти польсько-угорського кордону. А.Гітлер переконував: „Є всі умови для успіху, зрозуміло, якщо діяти будемо узгоджено. Ми повинні дружно виступити: Польща, Угорщина, Німеччина... Югославія і Румунія нічого не робитимуть проти Угорщини, якщо за нею буде стояти Німеччина”. Зі свого боку І.Чакі

² Нова свобода [Ужгород]. – 1938. – 26 серпня; Волков В. Мюнхенский сговор и балканские страны / В.Волков. – Москва: Наука, 1978. – С.59

³ Волков В. Мюнхенский сговор и балканские страны / В.Волков. – Москва: Наука, 1978. – С.59; Ádám M. Magyarország és a kisantant a harmincos években. – Budapest:Académia kiadó, 1968. – Old.267.

⁴ Stercho P. Diplomacy of double morality. - New-York: Carpatian Reserch center, 1971. – P.212.

⁵ Поп И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939) / И.И.Поп . – Москва: Наука,1972. – С.168.

пообіцяв вихід Угорщини з Ліги Націй у травні.

На нашу думку, наприкінці січня 1939 року А.Гітлер прийме рішення щодо союзників у майбутній ліквідації Чехо-Словаччини. Ставку було зроблено на Угорщину та словацьких незалежників. Тим самим інтереси Румунії в Берліні не були враховані. Завершення чехословацької кризи сталося у березні 1939 року.

Карпатоукраїнське питання було головним предметом обговорення під час переговорів румунського та польського міністрів закордонних справ Г.Гафенку та Ю.Бека 4-5 березня у Варшаві. Офіційно було оголошено, що „у питанні Карпатської України потрібно дотримуватися віденських рішень”⁶. Але у світлі подальших подій вважаємо, що саме тоді поляки добилися від Бухареста поступок у справі польсько-угорського кордону. Можливо, Румунії була обіцяна східна частина Карпатської України у випадку територіальних змін, адже це було і у польських інтересах. У березні 1939 року схожу оцінку польсько-румунських переговорів дали радянські дипломати: „Результатом переговорів у Варшаві була згода Румунії на встановлення спільного польсько-угорського кордону”[□].

14 березня Угорщина за пропозицією Німеччини розпочала наступ на територію Карпатської України. Від початку угорської агресії у Румунії була оголошена мобілізація. 14 березня В.Брабціану намагався зустрітися з І.Ріббентропом у справі дотримання віденських рішень. Але його у німецькому МЗС було прийнято лише наступного дня із запевненням, що діяти у цій справі вже пізно⁷. У Бухаресті зрозуміли, що угорська акція йде за німецької згоди. Тому на військовий конфлікт румунський уряд не наважився. А домагання східної частини Карпатської України намагався задовольнити дипломатичним шляхом за польської підтримки.

Зранку 16 березня, після історичних хустських подій попереднього дня, президент вже незалежної Карпатської України А.Волошин у супроводі голови Союму А.Штефана, інших урядових працівників залишили Хуст. Після невеликої зупинки у Великому Бичкові в ніч з 16 на 17 березня вони перейшли на територію Румунії[□]. У Сиготі А.Волошин звернувся по допомогу до румунського уряду і навіть запропонував протекторат Румунії над Карпатською Україною[□]. Достовірно невідомо коли і в якому колі було прийнято це чи не останнє рішення карпатоукраїнського уряду. М.Адам вважає, що воно було прийнято ще в Хусті[□]. Але румунський уряд відмовився від сигетської пропозиції А.Волошина. Адже це привело б до відкритого військового конфлікту з Угорщиною.

У Бухаресті у цей час пропонували спільну польсько-румунську військову акцію на закарпатській території. Але польський уряд на це не погоджувався, тому румуни вирішили діяти у справі східної частини Закарпаття лише дипломатичним шляхом. У свідченнях сучасників знаходимо повідомлення про вторгнення польського війська на територію Карпатської України 15 березня у районі с.Торунь. Воно було відбито загонами ОНОКС⁸. На нашу думку, мова може йти лише про акцію польських терористів.

Угорський уряд був обізнаний про польсько-румунські контакти. Він боявся, що будь-який військовий конфлікт у регіоні приведе до німецького втручання. Тому у Будапешті обіцяли румунам вести переговори, але попереджували їх від будь-якого військового втручання, бо угорське військо отримало наказ окупувати всю Карпатську Україну⁹.

Румунський уряд дозволив цивільним втікачам із Карпатської України безперешкодний проїзд по країні. Але інакше він поступив із січовиками. Як січовики склали зброю румунська влада передала їх угорцям. Можливо цим кроком Бухарест намагався сприяти угорсько-румунським переговорам щодо східної частини Карпато-України. На ці переговори румунський уряд мав ще певні надії.

18 березня по кривавих слідах своєї армії виїхав М.Хорті. Він відвідав Чоп, Мукачево і Хуст. В угорському парламенті П.Телекі продовжував говорити про надання автономії

⁶ Поп И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939) / И.И.Поп . – Москва: Наука, 1972. – С. 181.

⁷ Волков В. Мюнхенский сговор и балканские страны / В.Волков. – Москва: Наука, 1978. – С. 157.

⁸ Ádám M. Magyarország és a kisantant a harmincos években. – Budapest:Académia kiadó, 1968. – Old.317; Stercho P. Diplomacy of double morality. - New-York: Carpatian Reserch center, 1971. – P.284-285.

⁹ Закарпаття 1919 -2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під редакцією М.Вегеша, Ч.Фединець. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – С. 110-111.

краю у межах Угорщини. Цей аргумент угорці використали для припинення переговорів з румунським урядом у справі зміни новоствореного кордону. Бухаресту обіцялося лише право пільгового використання залізниці, „якщо румуни будуть вестися коректно”¹⁰. Не виправдалися румунські надії на німецьке чи польське посередництво. 17 березня німці через власне посольство у Бухаресті сповістили, що не мають бажання втручатися в угорсько-румунські відносини і справу Карпатської України вважають вирішеною¹¹. Поляки ж не мали такого впливу на Будапешт. Навпаки, угорський уряд наказав А.Хорі заявити Ю.Беку протест щодо польських тверджень, що „ми домовилися з німцями відносно окупації русинської області”¹¹ [1, с.161]. Хоча саме так і було.

Отже, румунсько-угорські відносини у час чехословацької кризи були детерміновані карпатоукраїнськими подіями. Але обидві країни мали протилежні інтереси. Тому ці контакти мали фрагментарний характер, а ситуація в угорсько-румунських міждержавних відносинах залежала від німецької позиції та посередницьких спроб Польщі. Мюнхенська конференція змінила становище навколо Чехословаччини і на початок 1939 року стало зрозуміло, що найбільший вплив у центральноєвропейському регіоні має Німеччина. Угорщина поступово узгоджує власну політику з Німеччиною та отримала від цього територіальні надбання. Румунія ж в карпатоукраїнському питанні не змогла отримати зовнішньополітичних дивідендів.

Бібліографія:

1. *Венгрия и вторая мировая война (Секретные дипломатические документы из истории кануна и периода войны)* / Сост. М.Адам, Л.Жигмонт, Л.Керекеш, Г.Югас / Пер. с венгерского. – Москва: Изд-во иностранной литературы, 1962. – 367 с.
2. *Волков В. Мюнхенский сговор и балканские страны* / В.Волков. – Москва: Наука, 1978. – 327 с.
3. *Державний архів Закарпатської області. Справа про приєднання румунського населення до Румунії (24 листопада 1938 р.). Фонд 3. Президія уряду Карпатської України.* - Опис 1.- Спр. 22. - 14 арк.
4. *Довганч О. Закарпаття в роки війни* / О. Довганч, З.Пашкуй, М.Троян. – Ужгород: Карпати, 1990. – 172 с.
5. *Діло [Львів]. – 1938-1939. – 22 червня- 28 квітня.*
6. *Документы внешней политики /М-во иностранных дел Российской Федерации.* – Москва: Международные отношения, 1992. – Т.22: [В 2 кн.]. – Кн.1: 1 января – 31 августа 1939 г. /Редкол.: В.Г.Комплектов и др. – 708 с.
7. *Документы Министерства иностранных дел Германии. Германская политика в Венгрии (1937-1942).* – Москва: Госполитиздат, 1946. – 160 с.
8. *Закарпаття 1919 -2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / Під редакцією М.Вегеша, Ч.Фединець.* – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – 720 с.
9. *Злепко Д. Українське питання у 1938-1939 роках і Третій Райх / Д.Злепко // ЗНТШ. – Праці історико- філософської секції. – Львів, 1994 – Т.ССХХVIII. - С.249-308.*
10. *Кущинський А. Закарпаття в боротьбі (Спогад) / А.Кущинський.* – Буенос-Айрес:, 1981. – 222 с.
11. *Маніфест влади Підкарпатської Русі від 12 листопада 1938 р. // Новини Закарпаття.* – Ужгород, 1991. – 23 листопада. – С.8.
12. *Наш путь [Ужгородь]. – 1938. – 24 августа-20 октября.*
13. *Нова свобода [Ужгород]. – 1938. – 17 червня-9 листопада; [Хуст]. – 1938-1939. – 11 листопада-12 березня.*

¹⁰ Поп И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939) / И.И.Поп . – Москва: Наука, 1972. – С.206; Пушкаш А. Венгрия во Второй мировой войне (1938-1944) / А.Пушкаш. – Москва: Изд-во Ин-та международных отношений, 1963. – С.55; Ripka H. Munich: before and after. - New-York: H.Fertig, 1969. – P.505.

¹¹ Волков В. Мюнхенский сговор и балканские страны / В.Волков. – Москва: Наука, 1978. – С.61.

14. Поп И. Чехословацко-венгерские отношения (1935-1939) / И.И.Поп . – Москва: Наука,1972. – 246 с.
15. Пушкаш А. Венгрия во Второй мировой войне (1938-1944) А.Пушкаш. – Москва: Изд-во Ин-та международных отношений,1963. – 215 с.
16. Трофимович Л Підкарпатська Русь у контексті європейської політики (жовтень-грудень 1938р.) [Електронний ресурс]/Л. Трофимович//Наукові записки [Національного університету „Острозька академія”]. Історичні науки . - 2009. - Вип. 14. - С. 338-353. - Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoai_2009_14_30.pdf
17. Штефан А. Августин Волошин – президент Карпатської України / А.Штефан. – Торонто: Карпатський дослідний центр, 1977. – 208 с.
18. Яворенко Г. Гарнізон ОНОКС в Торуні / Г.Яворенко //Карпатська Україна в боротьбі. – С.101-108.
19. Ádám M. Magyarország és a kisantant a harmincos években. – Budapest:Académia kiadó, 1968. – 415 old.
20. Ripka H. Munich: before and after. - New-York: H.Fertig, 1969. – 523 p.
21. Stanislavska S. Polska a Monachium. – Warsawa: Wy-wo Polskej akademii nauk, 1967.– 469 s.
22. Stercho P. Diplomacy of double morality. - New-York: Carpatian Reserch center, 1971. – 495 p.
23. Traska O., Grad C. Kárpátalja kérdése a román dokumentumok tükrében, 1938–1939 // Kárpáti Ukrajna: Vereckétől Husztig. Egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai / Szerkesztette: Fedinec csilla. – Pozsony: Kalligram Kiadó, 2014. – Old.210-244.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЦЕРКОВНИХ МОДЕЛЕЙ У ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНІЙ ЄВРОПІ В 1940-1950-Х РР

Оксана СВЄЖЕНЦЕВА*
Oksana SVEZHENTSEVA

Keywords: Eastern Europe, church-state relations, external factor, totalitarianism of the twentieth century.

Abstract: This article deals with the comparative analysis of church-state relations between the two countries - Romania and Czechoslovakia, the internal policy of which was under the external influence of the official Moscow. In order to ensure its effective functioning, the Soviet model of church-state relations in Eastern Europe, it is not by accident, that two countries were selected, one of which was prevalent in Orthodox and another in Catholicism. This choice allows us to understand better the objective methods and effects of church-state relations model, and organized by the Soviet Union - totalitarian state model. In Romania and Czechoslovakia, the government has demonstrated its serious intention to use the church for the strengthening of the regime and the implementation of internal and external policy. The church officially declared loyalty to the regime, or even took the oath of allegiance. However, in the Stalinist sense, socialism was incompatible with religion and led to a lack of true freedom of conscience and the actual separation of church and state. This should have to ensure the stability of the Soviet model regime.

*

Cuvinte cheie: Europa de Est, relațiile stat-biserică, factorul extern, totalitarismul secolului XX

Rezumat: În a doua jumătate a anilor 40 ai secolului XX, în țările Europei de Est au venit la putere în principal coalițiile politice comuniste anticlericale. După instituirea monopolului comunist are loc restructurarea tuturor domeniilor de activitate din regiune. Ca doctrină a noilor elite guvernamentale din regiune, ideologia marxist-ateistă pune accent pe ierarhia bisericească, poziție care devine imposibilă pentru menținerea puterii în sferile sociale, educaționale și de învățământ ale societății. Abordarea noilor probleme nu a putut să nu ducă la o modificare a reperelor religioase politice. Noul guvern a promovat o politică de schimbare a relațiilor stabilite de-a lungul istoriei dintre stat și biserică.

Pentru un studiu eficient al modului de funcționare a modelului sovietic în privința relației stat-biserică în țările Europei de Est, au fost alese nu întâmplător două țări, dintre care în una predomină ortodoxia, în alta catolicismul. Această alegere ne dă posibilitatea să înțelegem mai bine scopul principal, metodele și consecințele modelului relației stat-biserică, organizat de puterea sovietică - modelul totalitar-guvernamental.

În România și Cehoslovacia, guvernul a demonstrat intenția de a utiliza biserica pentru consolidarea regimului și rezolvarea problemelor politice interne și externe. Deciziile care au reglementat relațiile din domeniul confesional au legitimat dreptul statului de a se implica în problemele bisericești, iar statutul de biserică separată sau neseparată de stat nu a jucat un rol decisiv. Biserica și-a declarat oficial loialitatea față de regim, sau chiar i-a jurat credință. Incompatibilitatea absolută a socialismului stalinist cu religia, a condus la inexistența unei adevărate libertăți a conștiinței și a unei separări reale a bisericii față de stat.

Dacă ar fi să examinăm și să comparăm evenimentele care au avut loc în țările Europei de Est în domeniul confesional, devine tot mai evident factorul extern pe care încearcă să-l diminueze cercetătorii ruși. Aceștia afirmă că Moscova conducea numai sfera externă, iar rezolvarea problemelor interne ale bisericilor a fost lăsată pe mâna liderilor naționali. Modelul de relație stat-biserică tipic regimurilor totalitar-comuniste s-a format în urma experienței sovietice, răspândite și în domeniul religios. Conducerea sovietică a făcut tot posibilul să dezvolte și să implementeze modelul politic și în biserică. Esența acestui model: consta în dependența economică a instituțiilor religioase față de stat, amestecul politic al guvernului în problemele interne ale bisericii, limitarea participării bisericii în viața politică, socială și de stat, permisiunea efectuării slujbelor religioase

doar în biserici. Toate aceste trebuiau să asigure stabilitatea regimului și modernizarea continuă a societății după modelul sovietic.

* *
*

У Східній Європі століттями співіснували практично всі відомі світові віровчення. Про поліконфесійну палітру в регіоні ми стверджуємо завдяки наявності в ньому протестантів, мусульман, іудеїв та ін. Проте основними й найвпливовішими конфесіями тут були і залишаються православ'я та католицизм, які з допомогою своїх специфічних інструментів створювали і контролювали настрої в суспільстві. Для ефективного вивчення проблеми функціонування радянської моделі державно-церковних відносин в країнах Східної Європи не випадково було обрано саме дві країни, де в одній переважає православ'я, в іншій – католицизм. Така постановка проблеми дасть нам можливість краще зрозуміти основну мету, методи та наслідки ревізії моделі державно-церковних відносин організованої прорадянськими комуно-тоталітарними органами влади.

У другій половині 40-х років ХХ ст. у країнах Східної Європи до влади прийшли коаліції переважно антиклерикальних комуністичних політичних сил. З моменту встановлення монополії на владу комуністами розгорнулася структурна перебудова всіх сфер життя регіону. Атеїстична марксистська ідеологія, як доктрина нових правлячих еліт в регіоні, ставила перед церковними ієрархами питання про неможливість збереження її сильних позицій в соціальній, освітній та виховній сферах життя суспільства¹. Перехід до вирішення нових завдань не міг не викликати корекцію у визначенні орієнтирів конфесійної політики держав. Нова влада взяла курс на зміну історично сформованих відносин між державою і церквою.

В умовах наростання тоталітарних тенденцій в країнах радянського блоку центральний момент в державно-церковних відносинах – відокремлення церкви від держави - мало що вирішував в дійсності. Запровадження даного принципу в Конституціях Югославії (1946 рік) та Болгарії (1947 рік), прийнятих на етапі утвердження монополії комуністичної партії, означало, що як і у СРСР, він буде носити формально-декоративний характер². Церковні керівники виступали за реалізацію даного принципу в надії блокувати втручання держави у внутрішні справи церкви, проте на практиці держава не збиралася випустити з-під свого контролю такий важливий суспільний інститут як церкву. В Румунії, де принцип відокремлення не став конституційною нормою і православна церква мала статус «державної» конфесії, контролююча функція держави реалізовувалась ніби законно.

Вирішальним у встановленні моделі державно-церковних відносин у Румунії став 1948 рік, протягом якого по-суті було сформовано принципово нову віросповідну політику держави. В 1948 році набирала оберти тенденція перетворення релігійних інститутів в прямий придаток до держави. Конституція Румунії 1948 року на фоні ніби гарантованих державою демократичних формулювань про свободу совісті і релігії, автокефальності церкви, закріплювала фактичне право держави контролювати діяльність релігійних об'єднань. Будь-які контакти з конфесіями за межами країни контролювались державою і могли носити тільки релігійний характер³.

Для здійснення контактів держави і церковних організацій, формулювання і проведення релігійної політики при Раді міністрів декретом №178 від 3 серпня 1948 року було створено Міністерство культів. Прерогативи його були доволі широкими. Міністр мав право анулювати будь-яке рішення церковного керівництва, він схвалював або відхиляв церковні циркуляри, звернення, листи. Священнослужителі могли виконувати свої службові обов'язки тільки із санкції міністра культів. Фактично всі релігійні організації, в тому числі

* Оксана Свеженцева, кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства, начальник відділу міжнародного освітнього та наукового співробітництва УжНУ Ужгород, Україна oksanasveg@gmail.com

² Волокитина, В., Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40-50-х годов XX века: Очерки истории. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С.248.

³ Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в 1939-1964). – М.: Наука, 1999. – С.38.

РумПЦ, стали залежними від держави⁴.

Закон про загальний режим культів став основним державним актом, який регулював відносини влади і церкви. Організація політичних партій на релігійні онові заборонялася, керівні церковні посади могли займати тільки особи призначені державною владою, духовенство присягало на вірність режимові. Закон залишав право за державою призупиняти дію церковних актів, якщо останні загрожували державній безпеці, суспільному порядку та моральним принципам. Проводити з'їзди та збори релігійні організації могли тільки з дозволу Міністерства культів. Державний нагляд за матеріальною стороною діяльності релігійних організацій передбачав встановлення контролю над бюджетом церкви. Під повний контроль держави потрапляли і зовнішні контакти церкви. Особливо обговорювалась заборона існування в Румунії будь-яких релігійних об'єднань, підвладних конфесії, що знаходилася за межами країни. Антиватиканська політика даного пункту закону більш ніж зрозуміла, що обговорювались питання і довкола Константинопольської (Вселенської) патріархії. Під контролем Міністерства культів опинилась і сфера релігійної освіти - кількість богословських навчальних закладів різко зменшилася, а педагогічний персонал затверджувався чиновниками міністерства. За законом держава взяла на себе зобов'язання фінансового забезпечення духовенства. Про масштаби втручання держави у внутрішньоцерковне життя засвідчувало право Міністерства культів погоджувати та затверджувати тексти богослужінь. В результаті підконтрольна державі церква мала стати інструментом нового режиму. Закон 1948 року був спрямований на форсоване інтегрування РумПЦ у політичну комуністичну систему, яка розпочала своє формування.

У компартії Чехословаччини основним завданням було - відрив католицької церкви (обох обрядів) від Ватикану і перетворення, насамперед, найвпливовішої римо-католицької церкви в національну і незалежну від Святого престолу. Це розглядалося новою політичною елітою не тільки як захід для обмеження ідеологічного впливу Заходу на свідомість чехословацького суспільства, але і як найважливіший крок на шляху підпорядкування церкви державі через включення її інститутів у структури політичної системи авторитарного-тоталітарного типу і тим самим перетворення в інструмент державної політики.

Правлячою партією Чехословаччини була розроблена широкомасштабна програма, спрямована, з одного боку, на те, щоб ізолювати церковну ієрархію від рядових ксьондзів і віруючих, повернути тим самим широкі маси католиків у бік нового режиму. З іншого боку, підкорити цей віросповідний інститут під повний контроль партійно-державної номенклатури, зробити його інструментом впливу цієї номенклатури в суспільстві. Для реалізації наміченої програми було вирішено створити оперативну комісію із членів ЦК КПЧ – «церковну шістку». Яка визначала тепер усю конфесійну політику в країні⁵. Наступ влади на церкву в Чехословаччині почався вже в квітні 1949 року з ліквідації церковної періодики («Католицькі новини», «Вісник католицького духовенства») ⁶. Закриттям центрального друкованого органу єпископату «Acta curie» фактично порушувався регулярний зв'язок ієрархів з рядовими священиками. На богословські факультети направляли інспекційні комісії міністерства шкіл, до навчальних планів вводились суспільні дисципліни. Збори віруючих поза костьолом без відповідного дозволу влади розглядалися тепер як антидержавна підпільна діяльність⁷.

Одночасно з адміністративним наступом на католицьку церкву йшла підготовка до розгортання руху «прогресивних католиків», якому була дана назва «Католицька акція». Суть акції, розробленої в церковній комісії ЦК КПЧ, була у тому, щоб, спираючись на благодійну католицьку організацію «Харита», яку очолив прокомуністичний священик, підпорядкувати собі всі масові католицькі організації, що виступали за співробітництво з владою, і відтіснити

⁴ А.Я.Вышинского по проекту Конституции Румынской Народной Республики // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: Отв. ред. Т.В. Волокитина. - Т. II: 1949-19453 гг. – М.: РОССПЭН, 2002. – С. 632-635.

⁵ Чумаченко Т.А. Государство, православная церковь, верующие. 1941-1961. – М.: Наука, 1999. – 315 с.

⁶ Овсиенко Ф. Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. Информационно-аналитический бюллетень. – 1999. № 1 (18). – С.211.

⁷ Волокитина. В, Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40-50-х годов XX века: Очерки истории. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С.248.

єпископат від їхнього керівництва.

14 жовтня 1949 року Національні збори ЧСР прийняли два церковні закони. Цими законами влада створила правову основу для втручання держави в церковні справи.

У січні 1950 р. було видано постанову, за якою оформлення метричної документації - видача свідоцтв про народження, укладення шлюбів, реєстрація смерті - передавалося місцевим органам влади - національним комітетам. За костьолами залишався лише обов'язок вести документацію церковних торжеств з нагоди хрещень і весіль, а також проводити церковні обряди поховання. Це було продовження курсу узятим на скорочення впливу церковних інститутів у суспільному житті країни.

Одночасно стартувало формування принципово нової державної вертикалі керування цими інститутами, Державне управління церковними справами, створене у вересні 1949 року, ставало вищим органом правління і контролю за всією церковною діяльністю у країні на чолі з віце-прем'єром уряду. У жовтні 1949 року ним став міністр юстиції, віце-прем'єр А. Чепічка, що був одночасно і головою вищезгаданої Церковної комісії, ЦК КПЧ ("церковної шістки"). Таким чином, контроль над конфесійною політикою реально концентрувався в руках одного високопоставленого партійно-державного функціонера.

Для Словаччини створювалося окреме управління церковними справами, яке підпорядковувалося Празі. Його очолив спочатку голова словацького уряду Г. Гусак,⁸ а потім, із квітня 1950 року, генеральний секретар Комітету дії Словацького Національного фронту Л. Голдош.

Настільки високий статус Державного управління церковними справами у Центрально-Східній Європі був тільки в Чехословаччині. Це, очевидно, пояснювалося тим, що тут церква як суспільний інститут, на відміну від більшості країн регіону, конституційно залишалася не відділеною від держави. Аналогічна роль церкви зберігалася в Польщі і Румунії. Але православна церква, що превалювала в румунському суспільстві, йшла на співробітництво з владою (особливо після 1948 року). У Чехословаччині, ситуація була іншою - католицький єпископат в провладній політиці "соціалістичних перетворень" виступав як опозиційна сила. Влада, створюючи ДУЦ як орган, що визначає і реалізує церковну політику правлячої партії, переносила центр ваги у боротьбі з католицьким єпископатом відверто на адміністративні методи⁹. Державне управління виводилося на рівень міністерства із широким колом повноважень. За законом на Державне управління покладалася задача не тільки керувати і контролювати церкву. Воно одержувало також право призначати священиків на посади¹⁰, тобто держава фактично брала у свої руки кадрову церковну політику. Тим самим ліквідувався автономний принцип католицької церкви в системі держави, тому що тепер за католицькою ієрархією залишалась лише можливість підбирати і пропонувати конкретні кандидатури ксьондзів. Остаточне прийняття рішень за законом брала на себе державна влада.

У Чехословаччині ключову роль зіграв закон про державне економічне забезпечення церкви та оплату священнослужителів. З його запровадженням у життя, священики економічно ставали залежними не стільки від єпископату, скільки від Державного управління і його структур. Тепер тільки через них ксьондзи, прийнявши присягу вірності державі і народно-демократичному ладові, могли бути призначеними на посаду та отримувати плату за свою роботу. Причому текст присяги, затверджений спеціальним законодавчим актом, був чітко зорієнтований насамперед на підтримку нового політичного режиму. Протягом 1950-1952 рр. у Чехословаччині роль католицької церкви в суспільстві, істотно змінилася. Вона втратила свій колишній статус інституту, незалежного від держави. Єпископат репресивно-адміністративним тиском влади був фактично відсторонений від керівництва

⁸ Zpráva A. Čepičky pro K.Gotvalda o činnosti církevní komise ÚV KSČ. 1949, 1. Červen, Praha // Národní archiv České republiky, Praha. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. Klement Gottwald (1938-1953)- Sv.48. – A.J. 865.

⁹ Сообщение посла СССР в Чехословакии М.А. Силина А.Я. Вышинскому о беседе с министром юстиции А. Чепичкой по вопросам политики в отношении католической церкви // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. - Т. II: 1949-1953 гг. – М.–Новосибирск, «Сибирский хронограф», 1998. – С.154-158.

¹⁰ Kaplan K. Stát a církev v Československu v letech 1948 - 1953. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. – S.59.

церковним життям, яке стало регламентуватися владними структурами. Священиків було переведено на статус державних службовців. Католицька церква, як один із впливових інститутів країни, стала на службу тоталітарному режимові. Однак це не означало, що вона втратила свій вплив у світоглядному середовищі, церква як і раніше залишалася носієм духовних цінностей нації.

Входження країн Центрально-Східної Європи до радянського блоку та світоглядні позиції комуністичної еліти обумовили необхідність співставлення даного процесу з радянським досвідом державно-церковних відносин та “керування” церквою. Об’єктом уваги представників влади стали не тільки традиційні церкви але й дрібні релігійні братства і секти. Недомінантні релігійні об’єднання, союзи та конфесії не представляли такий широкий інтерес для влади як римо-католицька та православна церква, проте за новими орієнтирами конфесійної політики держави вони мали стати маріонетками в її руках, або бути ліквідованими.

В ході ліквідаційної кампанії комуністична влада арештовувала членів заборонених церков, або змушувала їх приймати дозволені віросповідання. Протягом 1950-1952 років в країнах регіону ліквідовувались десятки релігійних організацій, членам яких присуджували різні міри покарання. Наприклад, в 1952 році ліквідаційну кампанію було проведено проти Свідків Ієгови та Адвентистів Сьомого дня (акція А). Заборона церков та інших релігійних об’єднань не давала бажаного ефекту, навпаки сектарі-нелегали, як їх називала комуністична влада, духовно зміцнювалися та проводили таємні богослужіння. Агенти державної безпеки та Державного управління церковними справами тепер не так просто могли проникнути на таємні зібрання, що суттєво ускладнювало умови контролю.

Серед проблем насущних у вищих ешелонах влади називали проблему греко-католицької церкви, що “по літургії аналогічна православній, а за віровченням, тотожна римо-католицькій церкві і папу визнає своїм главою. “Уніати знаходяться в тісній єдності з римо-католицькою церквою і постійно проводять реакційну політику. Цю проблему можна вирішити так само, як проблему римо-католицької церкви, але з тією відмінністю, що ця церква не буде більше існувати як самостійна, оскільки буде приєднана до православної. Як відновлення конфесійної єдності румунського народу обґрунтовувалось приєднання греко-католицької церкви до РумПЦ. Румунська влада взяла на озброєння популярну довоєнну національну ідею («румун – значить православний»), здійснила конфесійну уніфікацію румунської нації, з метою збереження територіальної цілісності держави.

Розв’язання уніатської проблеми в Чехословаччині шляхом ліквідації Ужгородської унії випливало із загального курсу правлячої комуністичної еліти, яка прагнула встановити свій контроль над “католицьким фронтом” Чехії і Словаччини, що виступав у якості єдиної легальної опозиції новосформованому тоталітарному режимові. Але якщо стосовно римо-католиків була обрана тактика поступового підпорядкування церковних структур новій державі та встановлення контролю за внутрішнім життям цього віросповідного інституту, то до греко-католиків застосовувався принципово інший підхід. Ставка була зроблена на повну ліквідацію цієї конфесії через розрив Ужгородської унії з Ватиканом і примусовий перехід віруючих у православ’я, тобто у підпорядкування церкві, лояльної до діючого режиму. 28 квітня 1950 р. греко-католицька церква у Чехословаччині офіційно припинила своє існування, а її єпископи П. Гойдич і В. Гопко, які вже знаходилися в ізоляції, були змушені відмовитися від своїх посад. Невдовзі ізоляцію було замінено на судовий процес. В інформації, що надійшла до Ради з питань РПЦ із Словаччини, відзначалося: “У неділю, 30 квітня, уже в жодній церкві (за богослужінням) не згадувався папа, цього не робили навіть священики, що відмовилися перейти в православ’я. У той же день у багатьох місцях Східної Словаччини відбулися акти передачі уніатських храмів православної церкві”¹¹.

Проте через деякий час чехословацький уряд втратив будь-який інтерес до переходу уніатів у православ’я і посилення ролі цієї конфесії в житті країни, як тільки відносини з римо-католицьким єпископатом були переведені в потрібну владі площину, а католицька

¹¹ Сообщение посла СССР в Чехословакии М.А. Силина А.Я. Вышинскому о беседе с министром юстиции А. Чепичкой по вопросам политики в отношении католической церкви // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. - Т.II: ... – С.154-159.

опозиція була ліквідована. Це стало наочним свідченням спрощеного вузько-політичного підходу керівництва ЧСР до вирішення непростої проблеми, що існувала в поліконфесійному регіоні.

Румунська влада змогла порівняно легко вирішити питання входу православної церкви до політичної системи режиму радянського типу. У значній мірі це пояснювалося традицією православ'я, що спрощувала православному духовенству адаптуватися до нової влади і до нових вимог співіснування, двох інститутів - церкви і держави. Домогтися лояльності православної церкви виявилось значно легше, ніж, наприклад, римо-католицької церкви. Попри те, що для нового режиму, ідеологічна основа якої була по своїй суті антиподом релігії або, точніше, квазірелігією, релігійне питання стало питанням політичним. Хоча в країнах Східної Європи завдання суцільної атеїзації не ставилося, чіткий курс на витіснення релігійного впливу надавав перспективи створенню радянських держав.

У згаданих країнах влада продемонструвала намір використати церкву в інтересах консолідації режиму і вирішення насущних внутрішньополітичних та зовнішньополітичних завдань. Прийняті постанови, що регулювали відносини у конфесійній сфері узаконили право держави втручатися в церковні справи, статус церкви відокремленої чи не відокремленої від держави, не став при цьому вирішальним фактором. Церква офіційно заявила про свою лояльність до режиму, або навіть присягала йому на вірність. Абсолютна несумісність сталінського соціалізму і релігії обумовлювала той факт, що ні справжньої свободи совісті ні реального відокремлення церкви від держави ці країни так і не зазнали.

Якщо вивчати та порівнювати події, які відбувалися у країнах Центрально-Східної Європи в конфесійній сфері то очевиднішим стає зовнішній фактор, який намагаються применшити російські дослідники, стверджуючи що Москва курувала тільки зовнішню сферу а вирішення внутрішньо церковних питань залишала на розсуд національних керівників. Модель державно-церковних відносин, характерна комуно-тоталітарним режимам, ввібрала в себе перш за все радянський досвід, який з несуттєвими відмінностями втілювався в життя у полі конфесійному регіоні. Радянська сторона робила різного роду допомогу в розробці і реалізації моделі церковної політики. Проявами цієї моделі стали: економічна залежність релігійних інститутів від держави; політичний контроль влади над внутрішньо церковним життям, обмеження участі церкви в державному, політичному та суспільному житті, дозвіл на церковну діяльність тільки на території храмів. Все це мало забезпечити стабільність режиму та подальшу модернізацію суспільства за радянським зразком.

Бібліографія:

Документи:

Část zápisu 62.schůze vlády (23. Bod programu) o osnově vládního nařízení o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní. 1949, 25. říjen // Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) duben 1949 – březen 1950 - S.262-265.

Stenoprotokoly. 14 října 1949 (35 schůze). Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954 // Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. Dokumenty českého a slovenského parlamentu / <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/035schuz/s035001.htm>

Usnesení schůze předsednictva ÚV KSČ k osnově zákona o finančním zabezpečení církví a zákona o zřízení úřadu pro věci církevní 1949, 19. zaří // Církevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Edice dokumentů. I. Církevní komise ÚV KSČ (Církevní šestka) duben 1949 – březen 1950. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994. - S.246-247.

Zpráva A. Čepičky pro K.Gotvalda o činnosti církevní komise ÚV KSČ. 1949, 1. Červen, Praha // Národní archiv České republiky, Praha. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. Klement Gottwald (1938-1953)- Sv.48. – A.J. 865.

Zpráva pracovníka SÚC Vladimíra Ekarta o soboru v Prešově dne 28. dubna 1950 // Kaplan K. Stát a církev v Československu v letech 1948 - 1953. Příloha: Dokumenty. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1993. - S.391-395.

Сообщение посла СССР в Чехословакии М.А. Силина А.Я. Вышинскому о беседе с министром юстиции А. Чепичкой по вопросам политики в отношении католической церкви // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. - Т. II: 1949-1953 гг. – М.–Новосибирск, «Сибирский хронограф», 1998. – С.154-158.

Монографії, статті:

Kaplan K. Stát a církev v Československu v letech 1948 - 1953. – Praha-Brno: Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

Martinek B. Náboženská společnost a stát: Historie svědků Jehových v Čechách. – Praha, DINGIR. – 2000. – 127 s.

Pesek Jan, Barnovsky Michal. Statna moc a cirkvi na Slovensku 1948-1953. – Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1997.

Szymeczek J. Totalitami stát a nedominantní náboženské skupiny v ČSSR 1948-1968 // K problémům menšin v Československu v letech 1948-1989. Sborník studií – Praha. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. - 2005. – S. 74-75.

Vaško V. Neumlčená. Kronika katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej valce II. – Praha: Zvon, 1990.

Волокитина. В, Мурашко Г. П., Носкова А. Ф. Москва и Восточная Европа. Власть и церковь в период общественных трансформаций 40-50-х годов XX века: Очерки истории. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008.

Овсиенко Ф. Г. Взаимоотношения государства и церкви в странах Восточной Европы // Государство, религия, церковь в России и за рубежом. Информационно-аналитический бюллетень. – 1999. № 1 (18). – С.211.

Чумаченко Т.А. Государство, православная церковь, верующие. 1941-1961. – М.: Наука, 1999. – 315 с.

Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в 1939-1964). – М.: Наука, 1999.

CELE MAI VECHI BISERICI RUTENE DE ZID DIN JUDEȚUL SATU MARE

dr. Doru LOSTUN

Keywords: Satu Mare, Carei, old church, Ruthenian,

Abstract: This paper presents from the historical and architectural point of view the oldest church of wall in Satu Mare county, designated today as Ruthenian. The oldest is the church from Carei built in 1737 at the initiative and with the financial support of Demetrie Raț and the other one is in Satu Mare built between 1760 - 1770. Today the two churches belonging to the Hungarian Greek - Catholics.

* *
*

Confundați adesea cu ucrainenii, rutenii sau rusinii sunt locuitorii unei zone din inima Europei Central Răsăritene, la nord și la sud de Munții Carpați. Teritoriul de baștină, cunoscut și sub denumirea de Rusia Subcarpatică, se întinde în părțile limitrofe ale Ucrainei, Slovaciei și Poloniei. Denumirile sub care mai sunt cunoscuți sunt multiple: ruși carpatini, rusini, rusini carpatini, rusini ucraineni, ruteni, ruteni transcarpatini. Originea rutenilor este și astăzi neelucidată, fiind însă evidentă apartenența lor la ramura slavilor, desprinsă din marele trunchi indo-european, vorbesc o limbă considerată est-slavă, influențată de vocabularul limbilor poloneză, slovacă și maghiară, și folosesc alfabetul chirilic. Un moment semnificativ pentru istoria Europei Central Răsăritene este așezarea ungarilor în Pannonia. Pentru Anonymus, rutenii sunt de fapt toți slavii pe care-i întâlnesc ungurii în drumul lor spre Pannonia, mai puțin cei găsiți acolo. În secolul al XII-lea existau formațiuni prestatale ale rutenilor, aflate în conflict cu regatul maghiar. Regii maghiari reușesc, pe parcursul a două secole să impună suveranitatea Ungariei asupra Ruteniei.

În urma recentelor descoperiri arheologice din Lazuri, aproape de Satu Mare, s-a constatat existența unor așezări protoslave încă de prin secolele VII-VIII, dar valul semnificativ de migrație va avea loc în secolele XVII-XVIII.

Nu mai există deci nici o îndoială că la venirea ungarilor în Panonia, alături de "schismaticii" români, i-au găsit și pe rutenii, împrăștiați pe un areal întins, în sprijinul acestui fapt venind mai multe documente, cum ar fi cel din "Registrul probelor de foc" de la Oradea, care îi amintește așezați pe domeniul Crasna¹, sau merită amintit privilegiul dat de împăratul Leopold II, greco-catolicilor ruteni, în care se amintește faptul că au venit din Rusia în urmă cu 300 de ani².

Mathias Bell scria despre rutenii din părțile Sătmarului: "Rușii mici sau rutenii aparțin aceluși grup de slavi care își consideră obârșia de la daci, iazigi și sarmați. Nu sunt mulți, dar cei care trăiesc în județ tot în munți s-au stabilit și sunt mai aproape de sarmați. Locul de stabilire este la hotarul cu Maramureșul. Nu se lasă jefuiți de români, nu preiau nimic de la ei, eventual limba. Modul lor de viață și casele seamănă cu cele ale românilor. Locuințele sunt colibe, alimentele utilizate, laptele, pâinea care se face din porumb în unele părți, iar în altele din secară. Religia greco-orientală, ritualurile sunt de preoți care au bărbi foarte lungi și vestimentația îi deosebește de restul lumii.³"

Cercetând arhivele parohiale, dar și din documentele Episcopiei de Muncaci se observă nume de preoți ruteni, dovadă că existau comunități și parohii care îi puteau întreține pe respectivii preoți.

Prin pacea de la Karlowitz (1699), Imperiul Habsburgic devine o mare putere, reușind să ocupe integral Ungaria, Croația, Transilvania. O importantă parte a rutenilor este integrată în imperiu prin Diploma Leopoldină, prima diplomă de acest gen, și care face referire la românii, grecii și rutenii din Ungaria, Croația, Slavonia și Transilvania. După invazia tătară din 1717,

¹ *Documente privind istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania*, vol. I (1075-1250), București, 1951, p. 59 – 60.

² I. Basilovits, *Brevis notitia foundationis Teodori Koriatovits, olim ducis de Munkács, Cassoviae*, 1799, p. 194.

³ Apud Kávássy Sándor, *Ismertetések a régi Szatmárról*, în "Szabolcs-Szatmár-megyei helytörténetírás", III - IV, 1982, p. 26 - 29

mai multe sate au fost arse, rămânând pustii, treptat, ele au fost repopulate mai ales cu ruteni, veniți din Maramureș, din Ung sau Ugocea, care încet, s-au așezat și în satele locuite de români sau maghiari⁴, ocupându-se cu agricultura sau meșteșugurile (erau mai ales olari, zidari și dulgheri).

Din punct de vedere confesional, erau de credință ortodoxă, dar după "unirea" de la Brest din 1596, cea mai mare parte a clerului și credincioșilor ruteni vor îmbrățișa credința greco-catolică, observându-se însă și cazuri izolate când au trecut la calvinism, mai ales în localitățile locuite preponderent de maghiari, cu masa cărora s-au contopit în timp.

Demnă de amintit este informația transmisă de cronicarul Számosközy care ne spune că "...în cetatea Sătmarului era un episcop român despre curajul căruia se minunau toți...", care și-a pierdut eroic viața în apărarea cetății asediată de către Ștefan Bocskay, fiind vorba fie de mitropolitul lui Mihai Viteazu de la Alba Iulia, Ioan de Prislop, izgonit după moartea marelui domnitor⁵, sau, după alți autori, de episcopul Ioan Cernea de la Habra,⁶ apoi mai este amintit episcopul Efrem de la mănăstirea Habra de lângă Baia Mare, care participă la sinodul convocat de Mihai Viteazu la Suceava pe 2 iunie 1600.⁷

Între anii 1597-1616 jurisdicția peste părțile sătmărene a avut-o episcopul Serghie, fost stareț al mănăstirii Tismana și episcop de Muncaci, retras la mănăstirea Cuța, unde avea să-l hirotonească ca urmaș la 1618 pe Eutihie, despre care comitele Dóczy spunea că "...este înzestrat cu moravuri bune și cu instrucție multă în religia neamului său..."⁸, plecat de aici la episcopia Vadului. Vremurile tulburi care au urmat n-au putut transforma această mănăstire într-una cu adevărat episcopală, jurisdicția peste aceste teritorii fiind schimbătoare, românii aparținând fie de scaunul mitropolitan de Alba Iulia, fie de episcopii de Muncaci sau de Maramureș.⁹

În anul 1711 în orașul Satu Mare sunt recenzați 150 de meșteșugari, 101 "orașeni", 42 de jeleri și 39 de văduve¹⁰, iar în 1715, din statistica lui Acsady Ignaz, existau 40 de nobili, 201 cetățeni și 32 de jeleri, adică 282 capi de familie, care erau proprietari de pământ agricol în valoare de 1.460 câble, fâneață pentru 965 de covași și vie pentru 905 de săpători¹¹, iar în conscripția făcută la 1720 sunt recenzați 251 cetățeni și 101 jeleri ce posedau pământ arabil de 2638 de câble, fâneață pentru 770 covași și vie pentru 1.500 de săpători¹². Acum nu mai apar nobilii, dar aceștia continuau să existe, n-aveau unde să dispară. Existau deci în jur de 1.800-2.000 de suflete, cea mai mare parte maghiari reformați, nu se pomenește în aceste conscripții și de alte neamuri, lucru care însă nu exclude existența lor. Mathias Bell îi pomenește: "Cetățenii orașului sunt toți unguri, dar mai sunt și puțini nemți. Ca servitori, mai sunt din când în când angajați și români și ca să poată comunica cu ei, stăpânii maghiari sunt obligați să învețe românește"¹³, lucru mai puțin credibil! Trebuie însă să fi fost mult mai mulți români în cetate, odată ce am văzut ceva mai sus că aici rezidase un episcop "schismatic", apoi aceste conscripții nu pomenesc absolut nimic nici de alți "schismatici", adică de ruteni, de neguțătorii "greci" care s-au așezat în oraș și n-au fost deloc bine primiți locuitorii de maghiari, care își vedeau astfel atinse drepturile și privilegiile primite în timp de la regii maghiari.

Acești "greci" apar deseori pomeniți în documentele din ultima jumătate a secolului al XVII-lea și din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, dar apoi nu mai există nici o referire. Cu siguranță aceștia nu au putut să dispară pur și simplu. Sub expresia de "grec", cancelariile apusene și mai ales cea maghiară și austriacă îi încadrau de obicei pe toți cei care erau de

⁴ Dancu Paul, *Stabilirea rutenilor de-a lungul secolelor în Satu Mare*, în "Relații româno-ucrainene, istorie și contemporaneitate", Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1999, p. 216.

⁵ Crăciun Ioachim, *Cronica lui Számosközy*, Cluj, 1938, p. 185; Dariu Pop, op.cit., p.108.

⁶ Radosav Doru, *Carte...*, p. 41.

⁷ Bologa Petru, op.cit., p. 65; Motogna Macarie, *Politica religioasă a lui Mihai Viteazul*, în *Ortodoxia Maramureșană*, VI, nr. 6, Baia Mare, 2001, p. 224 - 229.

⁸ Lupșa, Ștefan, *Vechea Episcopie a Sătmarului*, în *Biserica Ortodoxă Română*, LVI, nr. 5 - 6, 1938, p. 199.

⁹ Augustin Vasile, *Episcopia Maramureșului-organizarea administrativă*, Ed. Universității de Nord, Baia Mare, 2006, p. 42.

¹⁰ Sarkadi Nagy Mihályi, *Szatmár-Németi szabad királyi város egyházi é spolgári története*, vol. II, Satu Mare, 1861, p. 267.

¹¹ Acsady Ignacz, *Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 1720-1721*, în "Magyar statisztikai közlemények", vol. XII, Budapest, 1896, p. 197.

¹² *Ibidem*.

¹³ Apud Kávássy Sándor, op. cit., p.38.

credință ortodoxă, dovadă fiind în acest sens actul de unire cu Biserica Romei proclamat de mitropolitul Isidor al Kievului, semnatar al hotărârilor sinodului de la Ferrara - Florența, care numea "greci" pe "rutenii, sârbii și românii și alte neamuri creștine" care foloseau limba slavonă în cadrul Liturghiei¹⁴.

Există numeroase semne de întrebare referitoare la existența românilor și a celorlalți ortodocși și a bisericii lor din oraș. Să începă istoria lor doar de la 1685, când împăratul Leopold răspunde favorabil cererii de construcție a unei biserici? Nu putem crede acest lucru, deși din păcate nu ni s-a păstrat nici o dovadă palpabilă, nici un document scris. Nu ne putem explica altfel prezența și moartea de erou apărând zidurile cetății a unui episcop ortodox într-un oraș reformat, apoi cunoaștem că în veacul al XVI-lea și-au găsit refugiul aici mai mulți domni sau pretendenți la domnie de dincolo de munți: Ștefan Mâzgă, Mihnea Vodă, Grigore Ghica, Gheorghe Ștefan, Constantin Basarab și alții, care au stat diferite perioade de timp. Ortodocși fiind, e greu de crezut să fi frecventat biserica catolică sau pe cele reformate din cetate. Apoi mai aducem un argument pentru ipoteza existenței unei biserici românești: cunoaștem numele a doi preoți dinaintea de construcția bisericii din Mintiu din 1690: popa Mihai, pomenit pe un Triodion la 1682 și pe Dimitrie Monasterli, paroh tot din Mintiu care primea de la celebrul mitropolit Dosoftei al Moldovei al doilea volum din "Viața și petrecerea sfinților"¹⁵. Pe această carte, donată de regretatul preot-cărturar Petru Bologa, Bibliotecii Academiei din Cluj, se află dedicația în limba slavonă: "Lui Dimitrie protosinghelul Sătmăruului și Ardealului am dăruit această sfântă carte. 1688 martie 11. Dosoftei mitropolit".

Deci acești doi preoți, în conformitate cu canoanele bizantine, trebuia să aibă o parohie și în conformitate, o biserică în care să slujească sfintele slujbe credincioșilor lor și e foarte probabil să fi existat o capelă fără turn și mai ales fără clopote, care să nu-i "deranjeze" pe reformați.

În cele ce urmează vom prezenta două dintre cele mai vechi și mai frumoase biserici ridicate de către credincioșii ruteni în părțile sătmărene: cea din Satu Mare și din Carei.

Biserica cu hramul "Sf. Nicolae" din Satu Mare - Mintiu (greco-catolică ruteană)

Orașul Satu Mare era împărțit în Evul Mediu de un braț al Someșului în două cetăți, Sătmăr și Mintiu sau Németi, în cea de-a doua locuind în majoritate etnici germani care în timp s-au maghiarizat¹⁶ însă erau și români și ruteni. Existența românilor se poate dovedi răsfoind protocoalele vechi din arhiva orașului, "Convenționalele", un registru despre slujbașii comunali și bisericesti cu formule de jurământ, între acestea figurând "Formula Juramenti Valachorum", adică formula jurământului românilor din anul 1637, cu ortografie ungurească dar în limba română: "Așa să-mi ajute Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, Precesta și toți Sfinții și cele patru Posturi și Sfânta Cuminecătură, că n-oi face nici un rău, nici la oameni nici la jország (bunuri), nici în oraș nici la câmp și nu oi călca legea nici din barátság (prietenie) nici din binyekedvézes (favorizare), ci mevoiu supune poruncilor..."¹⁷

Tuturor acestora, după cucerirea Oradiei de către turci în 1660, li s-au adăugat numeroși comercianți intitulați "greci", în fapt macedo-români și sârbi ortodocși, care s-au bucurat de privilegii speciale din partea noii stăpâniri austriece¹⁸. Cu toată opoziția și piedicile autorităților locale¹⁹, vor cere aprobarea construirii unei biserici proprii, aprobare primită cu condiția acceptării unirii cu biserica romano-catolică. Demetrius Monasterli, preotul "grecilor", a organizat construirea primei biserici din lemn în 1689, sfințită în prezența episcopului De Camellis în 1690. Datorită războiului curut, parte a negustorilor vor pleca pentru o perioadă din cetate la Tokaj, biserica va fi arsă la 1703, dar va fi reconstruită, la 1740 deservind atât credincioșii români cât și pe cei ruteni, a căror număr crescuse mult în ultimul timp.

¹⁴ Damian, Iulian Mihai, *Unire religioasă și societate creștină în regatul Ungariei în mijlocul secolului XV*, în "Crisia", XXXVIII, Oradea, 2008, p. 53.

¹⁵ Lupșa Ștefan, *op.cit.*, p. 193.

¹⁶ Pop Dariu, *Mărturii strămoșești*, Ed. Athaeneum, Satu Mare, 1938, p. 123.

¹⁷ Ferentiu Augustin, *op.cit.*, p. 3.

¹⁸ Gorun Blanka Sidonia, *Două privilegii imperiale din secolul al XVII-lea referitoare la "grecii" din Satu Mare*, în "Satu Mare, Studii și comunicări", XVII-XXII/II, Ed. Muzeului Sătmărean, 2000-2004, p. 39.

¹⁹ Ghitta Ovidiu, *Nașterea ...*, p. 103

Într-o vizitație canonică a episcopului Olsavszky de Muncaci²⁰ din 1750, acesta consemna că "ecclesia lignea" era în stare foarte bună, era acoperită cu șindrilă, cu un turn mic numit "turracula", (construit pe cheltuiala lui Somlyai Mihai), cu pictura executată în timpul episcopului Bizanczy. Biserica avea un inventar complet de vase liturgice: potir de argint cu patenă, steluță și lingură, odăjdii bisericești din mătase și cărți de cult, preotul avea "Evanghelia", "Misalele", "Fântâna Botezătoare" și "Metrica". De asemenea existau 3 clopote din care unul era spart, două candelabre, un cimitir la Palanka (aproape de zidul de apărare a cetății Mintiu), parohia situată aproape de cimitir, nu avea "eclejie" (adică teren agricol), iar preotul avea un salariu de 30 florini pe an și 12 cubule de cereale (numele preotului era Bileczki, arătându-se și faptul că era văduv). Cântărețul locuia în casa parohială construită la 1740, fiind plătit cu 12 florini și 6 câble (cubuli) de cereale, salariile preotului și cantorului fiind asigurate de cei 95 capi de familie "apți confesional" (confessionis capaces), din "contribuțiile în comun a domnilor greci", deci mai ales a păturii de negustori aromâni și greci, cum erau familiile Somlyai, Apostol, Mihalaki și altele.

Biserica se dovedește a fi neîncăpătoare, astfel că se va trece la construirea unei biserici de zid în stil baroc²¹ între anii 1751-1758, în imediata apropiere a celei de lemn, lucru confirmat din corespondența primarului orașului cu episcopul Bacinski, care-i cerea acestuia să dispună mutarea orologiului cumpărat și instalat în turnul bisericii de același Mihai Somlyai, într-un loc care să fie "la dispoziția săracilor"²². Din aceste scrisori rezultă că la 1758 biserica deja era ridicată și avea turn, dar lucrările nu erau finalizate.

Avem din 1771 o cerere adresată "în numele întregii parohii de Satu Mare-Mintiu"²³ (nominetotius Parochiale Szathmár Némethi) episcopului Brádacs care se afla atunci la Viena, rugându-l pentru a procura pe seama bisericii un potir, patenă și steluță, cererea fiind semnată printre alții și de curatorul George Csernovits. De numele acestui consilier se leagă și un deviz de materiale pentru pictura bisericii în valoare de 653 florini și 7,5 creițari, "Specificatio mercium mercatum pro parte Ecclesiae Nemetiensis Graeci Ritus", materiale pe care Csernovits le va cumpăra și în care sunt specificate nu mai puțin de 108 poziții de culori²⁴.

Biserica nouă era de tip navă, cu turnul alipit fațadei vestice, cu două abside laterale și tavanul casetat. Fondurile necesare construcției au fost adunate de comunitate, un aport important aducându-și pătura bogată negustorească și suntem îndreptățiți să credem că autoritățile locale nu au contribuit cu nimic, mai ales că relațiile acestora cu episcopul Olsavszki erau destul de tensionate²⁵. Datorită degradării în timp a tavanului, la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a hotărât în prima fază construirea unui nou edificiu, dar în 1900 s-a inițiat în schimb o renovare radicală. Noul turn și ușa principală au fost transferate în partea sudică a navei, cele două abside laterale au dispărut, iar în partea vestică s-a realizat o nouă absidă, pentru a asigura simetria celor două aripi de est și de vest ale bisericii. O altă renovare a început după 1990, când pe partea nordică a fost construită o navă octogonală cu o cupolă în stil bizantin, un sanctuar și două sacristii, iar sub navă o biserică subterană, din vechea biserică barocă rămânând absida estică și o parte a peretelui navei.

Ni s-a păstrat un testament al unuia din membrii marcantii ai comunității, Sómlyai Pál care pe lângă donațiile în bani, a dăruit bisericii un clopot. Iată ce nota în acest testament:²⁶

"Subsemnații Biró Keresztesi András ne-am deplasat la domiciliul domnului Sómlyai Pál pentru a-i asculta ultima dorință și a-i scrie testamentul.

În numele Tatălui al Fiului și al Sfântului Duh Amin.

Cu toate că corpul îmi este fără putere, dar cu ajutorul lui Dumnezeu, cu mintea lucidă îmi fac testamentul pe toate mobilele și imobilele pe care le dețin.

1. De la mama mea am moștenit un teren cu o casă în zona Némethi, pe care din salariul

²⁰ Arhiva de Stat Ujgorod, fond 151, opis 1, inv. 1289, f.60

²¹ Szócs Péter Levente, *op. cit.*, p. 122

²² Arhiva de Stat Ujgorod, fond 151, opis 1.

²³ *Idem*, inv. 2240.

²⁴ *Idem*, inv. 2308.

²⁵ *Idem*, inv.1522 și Arhivele Naționale Direcția județeană Satu Mare, fond Primăria orașului Satu Mare, inv. 114, Registru de procese verbale 1756-1788

²⁶ *Idem*, Inv. 2298.

meu de celibatar am reconstruit-o și am dat-o unui domn care stă și acuma în ea. Economiiile mamei, o parte le-am cheltuit cât era ea în viață pe întreținere, mâncare, haine, iar înmormântarea ei am plătit-o din salariul meu. Așadar, mobilele și imobilele, cea mai mare parte le-am realizat împreună cu actuala soție, doamna Bácsinszky Terezia.

2. ....

3. Orice fel de datorii aș avea ar fi plătite odată și din cheltuielile aferente înmormântării.

4. La Proci Ritz din Ungvar îi las moștenire 100 de florini.

5. În partea Némethi la biserica unită prin Proci Ritz las 500 de florini și un rând de veșminte care, deja sunt comandate și trebuie să fie terminate în scurt timp.

6. În partea Sătmarului la biserica nouă aflată în construcție las 1500 de florini și 50 de florini pentru cumpărarea unui potir cu următoarele precizări:

a. Banii vor intra în posesia comunității doar după ce se va obține locul, autorizațiile de la autorități, inclusiv sfințirea locului viitorului locaș și vor începe efectiv lucrările de construcție. Până atunci banii pot fi folosiți în vederea majorării capitalului spre folosul bisericii;

b. Dacă din anumite motive în această zonă nu se va reuși construcția bisericii banii vor fi dați parohiei greco-catolice din zona Némethi;

c. Banii alocați cumpărării potirului, în cazul neconstruirii bisericii în Sătmar se vor da celei mai sărace parohii din eparhie, desemnată de episcop, vicar sau protopop, dar se vor folosi tot pentru cumpărarea unui potir și pe care se va inscripționa "Cadoul lui Sómlyai Pál și anul".

7. În partea Sătmarului nefiind școli de religia mea, las 50 de florini pentru școala reformată din Sătmar."

Nu cunoaștem din care pricină soția defunctului nu a respectat întocmai testamentul, din această cauză membrii Consiliului parohial trimit o scrisoare Episcopiei, cerând ajutor în soluționarea pașnică a acestui diferend²⁷:

"Înalt Preasfințite Episcop al Sătmarului!

Domnul Sómlyai Pál încă din viață a dispus includerea în testament a unor dispoziții clare. Pentru biserica catolică din Satu Mare construită recent, a lăsat stipulat în testament 1500 florini și 50 pentru un potir.

Domnule Episcop, noi enoriașii excelenței voastre care vă îngrijiiți de noi vă aducem la cunoștință că prin grija dumneavoastră am reușit să obținem de la autorități posturile atât pentru preot cât și pentru cantor. Ne străduim cu mic cu mare și cu ajutorul lui Dumnezeu să reușim să ne apucăm de construcția bisericii, neprecupețind nici un efort, casa cantorului fiind deja construită, cu nădejde și speranță o s-o și finalizăm anul acesta, dacă nu întâmpinăm piedici. Primăvara viitoare am dori să ne apucăm de construirea bisericii, de aceea din timp am dori să procurăm materialele necesare construcției, deja am făcut 180.000 de cărămizi (arse) străduindu-ne să înaintăm cât mai repede, dacă am primi banii de la văduva BacsinszkyTeresia, văduva domnului Sómlyai Pál, care a lăsat moștenire pentru construcția bisericii suma de 1500 florini, sumă pe care văduva nu dorește să-i dea bisericii.

Am putea acționa în instanță pe baza testamentului legal lăsat de domnul Sómlyai Pál, dar recurgem în numele credincioșilor parohiei la bunăvoința Preasfinției voastre pentru a ne ajuta rugând-o, dar obligând-o pe văduvă de a da banii cuveniți parohiei noastre aflate în construcție.

Așteptăm cu nerăbdare răspunsul Preasfinției Voastre. Umila dumneavoastră slugă, în numele credincioșilor greco-catolici."

Acest document este important, amintind de construcția viitoarei biserici românești din Sătmar, finalizată la 1803, pe terenul deja primit de la autoritățile locale după moartea lui Sómlyai Pál.

În cele ce urmează prezentăm o listă a preoților ce slujeau în această biserică până la începutul secolului al XIX-lea, fără să putem oferi anii între care au funcționat: popa Mihai, Dimitrie Monasterlii, călugărul Gabriel, un "preot schismatic", Teodor Rakoveczky, Ioan Semak,

²⁷ *Ibidem.*

Ioan Bileczky; Dimitrie Ivașco – preot ajutor, Mihail Volosvinovszky, Gabriel Bandolyak, BasilliusKozak, Demetriu Beothy.

Biserica cu hramul "Sfinții Arhangheli" din Carei (greco-catolică ruteană)

Datorită numeroaselor incursiuni a cetelor turcești de la Oradea, cât și a luptelor din perioada războaielor curute, orașul Carei aproape că era depopulat la sfârșitul secolului al XVII-lea astfel că baronul Károlyi, proprietarul unor întinse domenii din comitat, încurajează așezarea românilor în oraș, formând "cartierul haiducilor", același baron aducându-i pe șvabi dar și un mare număr de coloniști ruteni care vor popula partea de est a orașului (la 1750 erau 300 de suflete plătitoare de impozit și 60 de "hospites"). Majoritatea acestora erau meseriași, olari, zidari, dulgheri care și-au reconstruit împreună cu românii (400 de suflete plătitoare de impozit și 92 "hospites" o bisericuță de lemn (în 1736) pe locul uneia mai mici, pe care o foloseau în comun, având inventar liturgic complet, precum și ornate preoțești. Dar, ca și la Satu Mare, cele două comunități intră în conflict datorită preoților care nu slujeau decât în limba ucraineană sau maghiară. În această situație marele ctitor de biserici, un adevărat "Mecena" a zonei noastre și nu numai, Demetriu Raț²⁸, administratorul imenselor moșii a conților Károlyi, în anul 1737 începe construcția unei biserici de zid pentru această comunitate, în locul celei de lemn care avusese hramul "Înălțarea Domnului".

Biserica cu hramul "Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil" este o biserică înaltă, în formă de cruce cu altarul spre răsărit, fiind construită de meșteri italieni în stil neo-bizantin cu elemente de baroc, cu un turn-cupolă centrală deasupra navei și încă o cupolă deasupra sanctuarului și două turnuri acroșate, fiind monument arhitectural încă din 1880²⁹. A fost unul dintre primele edificii religioase ridicate din cărămidă, fiind inițial acoperită cu șindrilă. Monumentalitatea îi este accentuată de coifurile turnurilor în formă de bulb, dar și de pilaștrii, cornișele și ancadramentele bogat decorate. Deasupra navei se înalță cel de-al treilea turn, iar absida are și ea un turnuleț mai mic, ele fiind prevăzute cu lanterne și colonete, elemente specifice barocului târziu.³⁰ La intrare există un portal baroc decroșat, iar deasupra acestuia o fereastră încadrată de două volute. În interior este un frumos basorelief cu cei patru evangheliști din stucatură, apoi se remarcă blazonul lui Demetrie Raț, construcția bisericii costând 15.000 de florini.

La anul 1751 episcopul rutean Olsavszky constată în cadrul vizitației canonice că biserica este în stare bună, are inventarul liturgic complet, că a fost binecuvântată de vicarul general Deskó de la Muncaci și că are un clopot care încă nu a fost binecuvântat.³¹

În secolul al XIX-lea biserica a suferit mai multe deteriorări atât din cauza cutremurelor din anii 1829 și 1834, cât și din cauza uraganului din 1869 care a dărâmat turnul bisericii, iar în 1873 șindrila a fost înlocuită cu tablă. În interiorul bisericii găsim iconostasul care a fost donat de către credincioșii Brodi Vasile și soția sa Kihan Maria în anul 1857, fiind pictat pe lemn de către Hippó Ioan, iar sculptura fiind executată de către Czinka Ladislau, prezentând unele abateri de la erminie: imaginile reprezentând pe cei 12 Apostoli așezate de obicei deasupra ușii împărătești, se găsesc în partea superioară a arcului de triumf, pentru ca interiorul altarului să fie vizibil din galerie, amvonul și altarul fiind realizate în aceeași perioadă, pictura ceva mai târziu.

²⁸ Terdik Silvester, *Rácz Demeter, egy XVIII. Századi görög-katolikus mecénás*, în "A Nyiregyháyi Josa András Muzeum Evkönyve, XLIX évfolyam", Nyiregyháza, 2007, p. 333-380; Ciubotă Viorel, *Demetriu Raț, nobil din Vezendiu – un binefăcător al bisericilor și mănăstirilor din episcopia Munkacevo*, în "Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate", Ed. Presa Universitară Clujană, Editura Muzeului Sătmărean, Cluj Napoca, Satu Mare, 2007, p. 145 - 154.

²⁹ Borovsky Samu, *Szátmar vármegye*, Budapest, 1910, p. 181-182.

³⁰ Kiss ..., *op. cit.*, p. 104.

³¹ Arhiva de Stat Ujgorod, Fond 151/1, opis 1, Inv. 1289.

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ПРОЦЕСІ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ (на прикладі країн «Вишеградської групи»)

Юрій КОПИНЕЦЬ (УжНУ)®
Yurii KOPYNETS (UzhNU)

Keywords: *National minorities, ethnic policy, post-socialist transformation in Central and South-Eastern Europe „Visegrad Group”.*

Abstract

The process of democratic transformation of the Visegrad countries (Poland, Slovakia, Hungary, Czech Republic) covers a fairly long period. This period is filled with step-by-step adaptation of the Visegrad countries to the norms and standards of the European Union. Comprehensive coverage of experience in solving interstate and international contradictions by the member countries of the Visegrad Group is of significant scientific and practical interest in view of Ukraine's integrational aspirations to access the European Union.

Ethnic and political management of the Visegrad Group countries has formed under the influence of several determining processes. First of all, it is the impact of European integration and the vicissitudes of political power struggle in most countries of the Visegrad Group. In today's world there exist the current complex international problems that always provoke civil and interstate conflicts, destabilizing thereby both regional and global system of international security. That is why the coverage of relatively successful experience of ethno-political management of VG unit, in our opinion, is of a significant scientific and practical interest.

In this article the author highlights the specific issues and characteristics of transformation in Central and South-Eastern Europe after the collapse of the socialist bloc in the late twentieth century, in particular, in overcoming ethnic and political problems that have been and continue to be relevant for international relations in the region.

*

Cuvinte cheie: minorități etnice, politice etnice, de transformare post-socialistă în Europa de Sud-Est «Grupul de la Vișegrad» Central și.

Rezumat

Procesul de transformare democratică a țărilor Visegrad (Polonia, Slovacia, Ungaria, Republica Cehă), acoperă o perioadă foarte lungă. Această perioadă este umplut cu pas-adaptare cu pas pentru țările grupului de la Vișegrad ale Uniunii Europene. Acoperire cuprinzătoare de experiență rezolvare interstatale și internaționale țări membre contradicții ale Grupului de la Vișegrad este un interes științific și practic semnificativ în vederea integrării europene pașii Ucraina.

Management etnică și politică a Grupului de la Vișegrad a fost format sub influența mai multe procese de stabilire. În primul rând vorbim despre impactul integrării europene și vicisitudinile luptă politică pentru putere în majoritatea țărilor din Grupul de la Visegrad. În lume prezent complexe probleme internaționale de astăzi care provoacă mereu conflicte civile și interstatale, destabilizând astfel atât sistemul regional și global de securitate internațională. Din cauza acoperire de experiențe relativ succes de gestionare a etno-politic de unitate FIV, în opinia noastră, este un interes științific și practic semnificativ.

În acest articol autorul atinge problemele și caracteristicile de transformare în Europa de Sud-Est și de după prăbușirea blocului socialist la sfarsitul secolului al XX-lea specifice. În special, în depășirea problemelor etnice și politice care au fost și continuă să fie relevante în relațiile internaționale din regiune.

* *

*

На етапі виникнення вишеградського співробітництва мотиви країн-засновниць мали системний характер. Можна констатувати, що чинники розгортання регіональної інтеграції стосувались як історичних традицій, так і актуального геополітичного становища, економічних, політичних та соціокультурних інтересів народів Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини.

Передусім треба було спільними зусиллями мінімізувати зовнішній вплив СРСР, який знаходився в стадії занепаду, зробити безпечнішою регіональну ситуацію в контексті розпаду Югославії. Наприклад, відомий історик П.Вандич слушно зазначає, що “у добу відродження націоналізму можна було побоюватися зростання конфліктів між народами Центрально-Східної Європи. Однак такі побоювання виявилися безпідставні”¹.

Важливо також було зберегти регіональну стабільність в умовах настання на етапі закінчення доби “холодної війни” суцільного геополітичного хаосу в Європі¹². Однак в умовах потреби масштабної суспільно-політичної трансформації мова не могла йти про збереження “досягнень” попередньої “соціалістичної інтеграції”, яка впродовж 1949-1989 рр. відбувалась у форматі Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ)³. Мова, звичайно, йшла про можливість стабілізації рівноправних партнерських коопераційних зв'язків, якщо вони були спроможні залишатись конкурентоспроможними в умовах радикального переходу до ринкових механізмів функціонування економіки.

Крім того, слід було створити своєрідний “підготовчий клас”, в якому, наполегливо співпрацюючи між собою, країни Центральної Європи могли не “штовхатись ліктями” на шляху до ЄС, а мати справді партнерські стосунки. Адже лише за сукупними показниками валового національного продукту країн центральноєвропейського регіону могли розраховувати на вмотивовану поведінку західних інвесторів на своїх внутрішніх ринках²⁴.

Зрештою, вишеградське об'єднання мало стати важливим чинником з точки зору цивілізаційної ідентифікації центральноєвропейського регіону, який в роки війни насильницькими засобами був відірваний від Великої Європи, а після падіння комунізму намагався повернутись до лона материнської Європейської цивілізації. На думку багатьох дослідників, спроможність зберегти та надати нову якість регіональному співробітництву була своєрідним тестом на готовність центральноєвропейських країн погоджувати різні аспекти національних інтересів заради досягнення спільної мети. Адже така логіка поведінки національних держав в умовах розгортання процесу глобалізації була ключовою для успіху всього проекту європейської інтеграції³⁵.

Таким чином, країни Вишеградського блоку в стратегічному сенсі були об'єднані спільними потребами, інтересами та метою. Вони насамперед були зацікавлені у проведенні активної зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення умов для трансформації внутрішнього становища та зміцнення свого міжнародного середовища.

На нашу думку, аналізуючи чинники посткомуністичної центральноєвропейської інтеграційної співпраці у жодному разі не можна ігнорувати великий історичний досвід.

Нагадаємо, що ще у XIV ст. польські та чеські королі неодноразово збирались у Вишеграді, аби розв'язати актуальні двосторонні проблеми. Регіональна центральноєвропейська ідентичність значною мірою визначалась за доби Австро-Угорської монархії⁴⁶. Тому з точки зору континуїтету так би мовити регіональної історичної свідомості не був випадковим той факт, що у лютому 1991 р. саме тут було прийнято рішення про створення Вишеградського блоку.

Важливими чинниками сучасної центральноєвропейської регіональної інтеграції, як ми вже зазначали вище, стали бурхливі геополітичні зміни на європейському континенті. Зрештою, швидке об'єднання Німеччини, інтенсивний розпад Югославії ставили під великий знак питання та тривоги збереження миру й стабільності⁴⁷. Центральноєвропейські

© Юрій Копинець, Факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу, УжНУ.
Yurii Kopynets, Faculty of International Politics, Management and Business, UzhNU.

¹ Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К., 2004. – С.340.

² Буш Дж., Скоукрофт Б. Мир стал другим / Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2004. – 504 с.

³ Авраменко С. Различные оценки «объединенной Европы» // Международная жизнь. – 1995. - №11-12. – С.23.

посткомуністичні країни повинні були будь-що консолідуватись заради збереження перспективи мирного еволюційного шляху розвитку демократії.

На нашу думку, не менш важливим чинником регіональної співпраці в Центральній Європі став процес бурхливої “регіоналізації” Європи⁵⁸. Буквально на очах відбувався процес утворення нових регіональних структур, які формувались за балканськими, прибалтійськими, скандинавськими регіональними інтересами.

Цілком зрозуміло, що суто політичні мотиви бажання країн Вишеградської групи інтегруватись до ЄС були очевидними. Впродовж віків ці країни були об’єктами боротьби імперій. Угорщина на тривалий час втрачала самостійність. Польща кілька разів розтягувалась між сусідніми державами. Після Другої світової війни ці країни перетворились на зовнішній пояс безпеки радянської імперії. Внаслідок закінчення епохи “холодної війни” Польща, Угорщина, Чехія та Словаччина мріяли отримати гарантії незворотності позитивних змін. Однак політичні еліти цих країн добре розуміли, що раціональні розрахунки не дають підстав сподіватись на миттєвий вступ до Європейської спільноти⁶⁹. Тому слід було знайти оптимальний варіант організації регіонального співробітництва, який би забезпечив стабільний інтерес ЄС до країн регіону та гарантував їхнє поетапне просування до європейських та євроатлантичних структур. Зрештою, лише повноправне членство в ЄС та НАТО могло гарантувати незворотність позитивних історичних тенденцій.

Відомий вітчизняний дослідник процесу європейської інтеграції В.В. Копійка зазначає, що “ініціатива “скоординованого повернення” країн ЦСЄ до Європи була висунута В.Гавелом у польському Сеймі 30 січня 1990 р. Він закликав не втрачати історичного шансу оновлення Середньої Європи, яка за старими геополітичними оцінками знаходилась між сучасною Росією і Західною Європою. Гавел пропонував створити структури, які б дозволили запустити загальноєвропейські механізми”⁷¹⁰.

Втім безпосереднім приводом до посилення взаємодії центральноєвропейських та західноєвропейських структур були криваві події січня 1991 р. у Вільнюсі. Як слушно зазначає В.В.Копійка, “під впливом цих подій позиції Угорщини, Польщі та Чехословаччини, які до цього багато в чому були несхожі, значно зблизилися. Результатом стала спільна вимога країн Вишеградської групи про розформування військової організації Варшавського Договору та припинення його діяльності”⁸¹¹.

Серйозну небезпеку не лише центральноєвропейській, а й загальноєвропейській системі безпеки становив процес розпаду Радянського Союзу, який прискорився влітку 1991 року. Водночас такий стан речей давав можливість інтенсивно покінчити зі структурами радянського домінування в Центральній Європі.

28 червня 1991 р. офіційним розпуском закінчилась історія Ради Економічної Взаємодопомоги. “Інтегрування” командно-адміністративного типу збанкрутувало. Так за даними, які наводить відомий російський дослідник інтеграційних процесів Ю.Шишков радянські дотації шістьці східноєвропейських країн РЕВ постійно зростали. У доларовому еквіваленті 1984 р. вони збільшилися з 1970 р. від 2,6 млрд. дол. до 15,6 млрд. дол. у 1990 році. Внаслідок цього географічна структура зовнішньої торгівлі країн Центральної Європи впродовж 1949-1989 рр. диспропорційно була орієнтованою на Радянський Союз⁹¹².

Слушність створення Вишеградського блоку підтверджувалась іншими регіональними утвореннями. Зокрема, 5 березня 1992 р. з метою сприяння економічному розвитку та зміцненню зв’язків з Європейським Союзом була заснована Рада Балтійських держав. У липні 1994 р. в Трієсті 10 країн Центральної та Східної Європи створили Центральноєвропейську ініціативу (ЦЄІ), до якої увійшла також Україна.

Тим часом розпад Чехословаччини і утворення, починаючи з 1 січня 1993 р. Чеської Республіки і Словацької Республіки об’єктивно уповільнили темп розвитку Вишеградського

⁴ CEFTA and the European Union. – Warsaw: Elipsa, 1999. – p.15.

⁵ Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. – М.: Прогресс-традиция, 2001. – С.123.

⁶ Тейлор А.Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002. – С.9.

⁷ Гуськова Е.Ю. История югославского конфликта (1990-2000). – М.: Русский национальный фонд, 2001. – С.72.

⁸ Семиноженко В.П. Новый регионализм. – К.: Наукова думка, 2005. – С.16.

блоку, який з трійки держав членів перетворився на четвірку.

На той час вже досить чітко прослідковувалась тенденція, коли чим меншими є країни, тим більшим стає рівень їх економічної відкритості, тим сильніше її залучення до центральної зони інтеграційного поля ЄС У березні 1993 р. була підписана Угода про створення центральноєвропейської зони вільної торгівлі¹⁰¹³.

На нашу думку, всередині 90-х рр. ХХ ст. з підписанням в 1995 р. “Пакту стабільності в Європі” фактично було закріплено геополітичний розподіл між Центрально-Східною Європою та пострадянським простором. До підготовчого класу Європейського Союзу увійшли Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Румунія, Болгарія, Словенія, а також прибалтійські республіки Естонія, Латвія, Литва. Україна з її фактичною стратегічною невизначеністю опинилась у “сірій” зоні. Європейський Союз відразу приступив до договірно-правової підготовки процесу поетапної інтеграції центральноєвропейських країн. Важливим етапом на цьому шляху стало укладання європейських угод про асоціацію. Так 16 грудня 1991 р. такі угоди були підписані з Польщею, Угорщиною, Чехословаччиною. Після розпаду останньої аналогічні угоди були 4 жовтня 1993 р. окремо укладені з Чеською Республікою та Словацькою Республікою¹⁴.

Розглянувши історичні, політичні та економічні чинники, які визначальним чином впливали на передумови утворення вишеградського співробітництва, важливо зупинитись на соціокультурних факторах, які зокрема, стосуються формування ефективних громадянських суспільств.

У цьому контексті слід зазначити, що у вересні 1990 р. Європейська комісія залучили центральноєвропейські країни (Польщу, Угорщину, Чехословаччину) до реалізації програми PHARE, яка була спрямована на сприяння ринковим реформам та формуванню громадянського суспільства і засад демократії.

Такий стан речей пояснює порівняльне соціологічне дослідження (1991-1998 рр.) індексу демократії в п'ятнадцяти державах Європи (Чехія, Угорщина, Словаччина, Польща, Словенія, Болгарія, Хорватія, Федеративна Республіка Югославія, Румунія, Естонія, Латвія, Литва, Україна, Білорусь, Російська Федерація), які були проведені віденським Інститутом перспективних досліджень.

Зокрема, координатор зазначеного проекту К.Херпфер слушно наголошує, що “процес демократизації, який тривав після осені 1989 р. в посткомуністичній Європі є відповідно до термінології С.Хантінгтона частиною третьої хвилі демократизації, яка 1974 р. прокотилась Португалією і Іспанією”¹¹¹⁵.

На думку організаторів зазначеного дослідження, трансформаційні процеси включали в себе демократизацію, що веде до формування ефективної демократичної системи з стабільним громадянським суспільством та зміцнення засад ринкової економіки.

Серед соціокультурних чинників утворення Вишеградського блоку, на нашу думку, слід також виділити відстрочені очікування повноцінного повернення в лоно Європейської цивілізації. Водночас саме цей чинник, на нашу думку є подразником для моралі еліт центральноєвропейських країн щодо відмові в такій перспективі європейській Україні.

Нагадаємо, що після історичного розширення Європейського Союзу, який офіційно відбувся 1 травня 2004 р., ЄС визначився з проблемою організації своїх відносин із країнами, які планували приєднатись до об'єднаної Європи. Відтоді політика ЄС чітко вирізняє три групи країн, до яких застосовуються різні стратегії. У першу групу увійшли країни, які визнані кандидатами на вступ. Мова йде про Болгарію, Румунію та Туреччину. До другої групи, яка фактично перетворюється на новий “підготовчий” клас ЄС країни Західних Балкан: Хорватія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Македонія. Зазначені країни підписали угоди про стабілізацію та асоціацію. Нарешті третя група є об'єктом застосування “ініціативи сусідства”: Білорусь, Молдова, Україна.

Нагадаємо, що на політичному рівні проблеми сусідства почали активно обговорювати навесні 2002 р., а в березні 2003 р. концепція “спеціального сусідства” була втілена в

⁹ Лыкошина Л.С. Политические элиты в Восточной Европе. – М.: Российская академия наук, 1997. – С.99.

¹⁰ Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і України. – К, 2005. – С.227.

посланні Європейської комісії до Європейського парламенту “Ширша Європа – сусідство. Нові рамки співробітництва з нашими східними та південними сусідами”. Втім, саме країни вишеградського співробітництва за нових історичних умов найбільше зацікавлені не в створенні “буферної зони” між собою та нестабільною Російською Федерацією, а в гармонійному розвитку всіх аспектів європейської інтеграції.

Таким чином, основними чинниками, які обумовили розвиток Вишеградського блоку стали наступні фактори: історичний (спільний спадок Австро-Угорщини, потреби консолідації заради відродження центральноєвропейської тотожності), політичний (повернення в об’єднану Європу, забезпечення гарантій незворотності позитивних зрушень та реформ, зміцнення миру, безпеки і стабільності, розбудови стабільного громадянського суспільства та консолідованої демократії), економічний (формування нових ринкових засад конкурентної спроможності регіону в умовах європейської інтеграції та розгортання процесу глобалізації), соціокультурні чинники (відродження центральноєвропейської ідентичності як основи конкурентної спроможності центральноєвропейського регіону в об’єднаній Європі). Системна взаємодія зазначених об’єктивних чинників, а також суб’єктивне розуміння елітами центральноєвропейських країн актуального історичного порядку денного обумовили заснування Вишеградського блоку та розуміння головних завдань зазначеного регіонального об’єднання.

«Вишеградське співробітництво» впродовж 1991-2004 років виявився досить ефективною формою регіонального співробітництва постсоціалістичних країн, яке серйозно допомогло Польщі, Словаччині, Угорщині і Чехії в інтеграції до ЄС і НАТО. Вишеградська група продовжує діяти як координуючий механізм і після вступу цих держав до Євросоюзу. Попри це, зараз Вишеградська група виконує також функцію своєрідного форпосту в реалізації нової східної політики ЄС у цілому, в тому числі щодо України. Отже, взаємне бажання створити структуру, яка буде спроможна забезпечити реалізацію центральноєвропейських інтересів з урахуванням національних прагнень польського, угорського, чеського та словацького народів стимулювали рішення 15 лютого 1991 року в угорському місті Вишеград підписати чехословацьким президентом Вацлавом Гавелом, польським – Лехом Валенсою та угорським прем’єр-міністром Йозефом Анталом «Декларацію про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції». В документі були зафіксовані наступні спільні завдання, які вирішували центральноєвропейські постсоціалістичні країни на перехідному етапі, і заради ефективності цього процесу домовилися про: повне відновлення державного суверенітету, демократії і свободи; ліквідацію всіх суспільних, економічних і культурно-духовних залишків тоталітарної системи; розбудову парламентської демократії, сучасної правової держави, дотримання прав людини і основних свобод; створення розвиненої ринкової економіки; інтеграцію до європейської політичної, економічної, правової системи та безпеки¹². Демократизація національної політики у країнах Вишеградської групи супроводжувалася запровадженням європейських норм у етнополітиці.

Зазначений процес відбувався одночасно у декількох сферах. На етапі становлення традицій співробітництва у форматі Вишеградської групи пріоритетне значення мав національний рівень етнополітичного менеджменту. Він трансформувався по мірі запровадження європейських норм захисту національних меншин у національне законодавство Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини. Зазначений процес був асинхронним і залежав від конкретних внутрішньополітичних умов, які впродовж 1989-2004 рр. склалися у цих державах. Не менше значення мали особливості двосторонніх відносин між країнами Вишеградської групи та їхніми сусідами. Зокрема, Польща і Чехія перманентно погоджували свою етнополітику із Німеччиною, адже непроста історія Центральної Європи обумовила появу чималої кількості трагічних фактів у німецько-польських і німецько-чеських відносинах. Натомість формування національного етнополітичного менеджменту у Словаччині та Угорщині відбувалося під суттєвим впливом напруженості у ставленні до угорців у Словаччині і словаків в Угорщині.

¹² Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. – М., 2001. – С.97.

На нашу думку, визначальний вплив на формування національного рівня етнополітичного менеджменту у країнах Вишеградської групи з самого початку їхньої демократичної трансформації мали європейські структури. На початку 1990-х рр. Євросоюз опинився під тиском етнополітичних конфліктів на Балканах. Тому стабілізація міжнародних відносин у Центральній Європі була принципово важливим чинником для прогресу процесу європейської інтеграції. Структури Євросоюзу і Ради Європи зробили все можливе, аби послідовно запроваджувати у політичну культуру країн Вишеградської групи норми толерантності і принципи мультикультурності.

Універсальне визначення етносу стосується таких рис цієї соціальної спільноти як тривала історія проживання на певній території, спільна мова й культура, консолідована ментальність, самосвідомість та ідентичність¹³. «Культурні характеристики, - пише відомий вітчизняний етосоціолог В.Б.Євтух, - використовувані для ідентифікації членів тієї чи тієї етнічної спільноти» стають етнічними маркерами. Під поняттям «національні меншини» нами розуміються національні групи, які проживають за межами території своєї нації. Досить часто прикордонні компактно поселені меншини демонструють більшу лояльність до своїх історичних батьківщин.

Соціолог Ентоні Гідденс виділив три головні ознаки того, що певні етнічні меншини піддаються дискримінації: а) позбавлення представників меншості прав і свобод, якими користуються члени спільноти, які належать до більшості; б) посилення у представників національних менших консолідації та солідарності під впливом дискримінації, в) соціальна ізоляція представників національних меншин¹⁴.

Соціально-етнічні конфлікти супроводжують більшу частину історії Центральної Європи. Конфліктогенність у регіоні обумовлена різними причинами: нерівномірністю соціально-політичного та економічного розвитку, диференціацією у доступі до різних ресурсів та соціальних можливостей, намаганнями вирішувати різні проблеми за рахунок «інших» етносів, психологічного неприйняття «чужих». Спроби етнічної асиміляції також провокують загострення етнополітичних відносин. На заваді цьому стоїть Європейська хартія регіональних мов або мов меншин.

Отже, етнополітичні проблеми в процесі демократизації країн Вишеградської групи вирішувалися під посиленням впливом європейського інтеграційного процесу. Формування Європейського Союзу після 1993 р. спричинило до появи транснаціонального соціального простору, внаслідок чого центральноєвропейські етнополітичні проблеми й опинилися під впливом ЄС. Наднаціональні підходи до етнополітики ґрунтуються на постулаті того, що на зміну модерній національній державності, фундамент якої становить титульна нація, приходить громадянська держава, заснована на правових засадах громадянства, незалежного від етнічної ідентичності. Але ці процеси стимулюють появу етнічного популізму, який «ділить народ на етнічно лояльну більшість і певну внутрішню меншину», яка стає джерелом усіх негараздів і занепаду національної державності¹⁵.

«Демократичне самовизначення можливе тільки тоді, коли народ певної держави перетвориться на націю громадян цієї держави, котрі самі візьмуть у руки свою політичну долю...лише символічна конструкція «народу», - пише Ю.Габермас, - робить із модерної держави національну державу»[□]. Тож формат співпраці в рамках Вишеградської групи можна вважати інструментом адаптації центральноєвропейських національних держав до нових умов взаємодії із наднаціональними структурами.

Зразком толерантної етнополітики 1 січня 1993 року стала мирна трансформація Чехословаччини у дві національні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку. Цей історичний досвід є спільним надбанням усіх країн Вишеградської групи. Зрештою, завдяки послідовній реалізації європейського вибору 1 травня 2004 р. чехи й словаки опинилися у одному Європейському Союзі, але зберегли свою окремішню ідентичність.

Спільною проблемою для країн Вишеградської групи був перехід від ідентичності

¹³ Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. – Х., 2012. – С.104.

¹⁴ Євтух В.Б. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. - №1. – С.7.

¹⁵ Гідденс Э. Социология. – М., 2000. – С.184.

опору до конструктивної ідентичності. Основу конструктивної ідентичності склав європейський проект, включно з його етнополітичними складовими, такими як заперечення ксенофобії, відмова від антисемітизму та мультикультурна солідарність. Політика мультикультуралізму вважається основою для демократичної етнополітики. На початку 1990-х рр. була сформована теоретична альтернатива у тлумаченні цієї тенденції. Американський політолог С.Гантінгтон обґрунтував концепцію «зіткнення культур», яке відбуватиметься дедалі частіше на культурно-цивілізаційних розломах.

Концепція мультикультурності й мала забезпечити проведення ліберальної етнополітики в умовах інтеграційних процесів. Наразі практикою не доведена теза про те, що на зміну національній державі йде держава, основана на громадянстві. Принаймні ця тенденція, хоча й домінує у форматі євроатлантичної цивілізації, але не завжди відповідає реальності за її межами. Етноцентризм властивий будь-якій нації. Позбавлення меншин прав, якими користується більшість, веде до сегрегації. Під тиском цінностей різних культур опиняються соціальні інститути економіки, родини, освіти, політичні і культурні інститути. Обов'язковою мовою соціокультурної комунікації є наявність спільної мови. Ментальні відмінності між народами позначаються й на рівні життя. Ніщо так не об'єднує людей, як спільні вороги. Національна культура залишається інструментом набуття індивідуальної ідентичності в суспільствах, які переживають соціальну трансформацію.

Етнополітичні проблеми, які виникли після розпаду східноєвропейського соціалістичного блоку, можна умовно класифікувати за критерієм етнічних проблем всередині Вишеградського блоку, та проблем між його державами-учасниками та сусідніми державами. Важливе значення мала нормалізація етнічних питань, які історично існують між Німеччиною та насамперед Польщею, Чехією. Ще у 1970-х рр. під впливом « нової східної політики » бундесканцлера В.Брандта були створені німецько-польська і німецько-чехословацька комісії істориків¹⁶. « Декрети Бенеша », які легітимізували депортацію судетських німців розглядаються як приклад застосування принципу « колективної провини » до німців¹⁷.

У Польщі наявні німецька, українська, білоруська національні меншини. У Словаччині найбільші національні меншини угорська та чеська. У Чеській Республіці національні меншини представлені словаками, поляками, німцями. В Угорщині національні меншини представлені румами, німцями, хорватами, словаками, румунами¹⁸.

Перше коло етнічних проблем становлять відносини між словаками та угорцями. Угорщина, яка була територіально усічена за підсумками Другої світової війни, має також етнічні колізії із Румунією та меншою мірою із Сербією. Друге коло етнічних проблем формують відносини країн Вишеградського блоку із Німеччиною. Мова йде про німецько-польські відносини, німецько-чеські відносини.

В Угорщині процес демократичної трансформації у травні 1990 р. започаткував коаліційний правоцентристський уряд Й.Анталла. На виборах у травні 1994 р. до влади прийшла ліво ліберальна коаліція соціалістів і вільних демократів на чолі з Д.Хорном. Політика уряду стала більш прагматичною. У червні 1998 р. на чергових виборах перемогли право центристи ФІДЕС (Союз молодих демократів – Угорський демократичний форум), яких підтримали націоналістичні угорські організації. 1 січня 2002 р. набув чинності закон про закордонних угорців. Їм були надані соціальні пільги, право на роботу в Угорщині впродовж трьох місяців на рік, вузівські стипендії, тощо. Це викликало гучні протести в Чехії, Словаччині, Сербії, Хорватії, Словенії, особливо у Румунії. Румунські політики назвали цей закон « антиєвропейським, дискримінаційним та анахронічним ». Словаччина запровадила законодавчі обмеження щодо дії зазначеного угорського закону на своїй території. У квітні 2010 р. за результатами парламентських виборів до коаліції з партією молодих демократів « ФІДЕС » увійшла ультраправа націоналістична партія « За кращу Угорщину », внаслідок чого загострилися стосунки Угорщини з сусідніми Словаччиною та Румунією,

¹⁶ Теория политики / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб., 2008. – 267 с.

¹⁷ Габермас Ю. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. – Львів, 2010. – С.75.

¹⁸ Блев М. Про чеську демократію і « декрети Бенеша » // Європа та її болісні минувшини. – К., 2009. – С.127.

особливо після прийняття Закону про статус закордонних угорців, яким надано угорське громадянство мешканцям суміжних з Угорщиною держав. Лише спільне членство в ЄС завадило загостренню націоналістичних сентиментів на підставі використання сторонами «історичних образ».

Менш конфліктогенно відбувався процес формування демократичної етнополітики у Польщі. Обраний у грудні 1990 р. президентом Польщі Лех Валенса підтримав демократизацію етнополітики. Після виборів 1995 р. цей курс був продовжений президентом О.Квасьневським. Восени 2005 р. президентом Польщі став Ярослав Качинський. За результатами виборів до Сейму 2005 р. два місця завоювали представники польської німецької меншини.

Зразком толерантної етнополітики 1 січня 1993 року стала мирна трансформація Чехословаччини у дві національні держави – Чеську Республіку та Словацьку Республіку. Цей історичний досвід є спільним надбанням усіх країн Вишеградської групи. Зрештою, завдяки послідовній реалізації європейського вибору 1 травня 2004 р. чехи й словаки опинилися у одному Європейському Союзі, але зберегли свою окремішню ідентичність.

У другій половині 1990-х рр. у Чехії посилювалися націоналістичні настрої. Мешканці міст висловлювали претензії до ромського населення. Європейський Союз закликав Прагу вирішувати проблеми «циганських гетто». Проблемними залишалися відносини чеських властей із нащадками депортованих судетських німців. У першій половині 1990-х рр. непростими були чесько-словацькі двосторонні відносини.

В 1994 р. коаліційний уряд лівих сил у Словаччині очолив Володимир Мечіар. Словацький зовнішньополітичний курс в цей час орієнтувався як на західноєвропейські країни, так і на східноєвропейські країни. Важливими партнерами Словаччини залишалися Україна і Росія. Напруженими були словацько-угорські відносини, що обумовлювалося бажанням словацької сторони інтегрувати «своїх» угорців до словацької політичної нації. Угорці Словаччини мають матеріальну і політичну підтримку Будапешту й домагаються культурно-мовної автономії і самоврядування. Прийнятий 1995 р. закон про словацьку мову як державну, істотно обмежив права угорської національної меншини. До цього додалися суперечності з приводу греблі в районі Габчикова на Дунаї. В 1997 р. Міжнародний суд у Гаазі не підтримав вимоги угорців про демонтаж греблі й рекомендував обом країнам домовитися про спільне використання гідрокомплексу та розподіл прибутків від його функціонування.

У вересні 1998 р. Словаччина пережила політичну кризу, пов'язану зі зміною правлячої коаліції. Новий уряд очолив Мікулаш Дзуринда. За його правління Словаччина взяла курс на Євросоюз. У березні 2001 р. парламент Словаччини змінив Конституцію у відповідності до норм ЄС, яким суперечили положення поспішно прийнятої конституції 1992 року. Парламентські вибори, які відбулися у Словаччині у вересні 2002 р., остаточно розгорнули країну до Євросоюзу.

Таким чином, польську модель реформ умовно можна вважати класичною з точки зору швидкості «шокових» змін. Це і не дивно, адже після 1945 р. польське суспільство й нація перебували у перманентній опозиції до соціалістичної держави. Такий стан речей сприяв самоорганізації суспільства, що стало дієвим інструментом протидії авторитарному контролю. Досвід народних повстання та заворушень, виникнення незалежної профспілки «Солідарність» детермінував можливість відкинути як стратегію революції «знизу», так і тактику реформ «згори». Було обрано шлях структурної реформи через створення автономного громадянського суспільства. Адже за відсутності незалежного громадянського суспільства громадянська права легко скасовуються.

Наявність чисельного середнього класу перетворила політичне життя Польщі не лише на змагання між лівими та правими політичними силами, а й консолідувала демократію. Польща здобула безцінний досвід співжиття лівоцентристських урядів та правих президентів і навпаки. У 1997 р. були започатковані важливі інституційні реформи – адміністративно-територіальна, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та освіти. 1 травня 2004 р. Польща стала членом ЄС. Активна співпраця Польщі зі структурними

фондами Європейського Союзу дала можливість досягти протягом життя одного покоління середнього європейського рівня життя.

Як певну альтернативу польській моделі можна розглядати варіант посткомуністичної трансформації колишньої Чехословаччини. Тут також була своя історична специфіка. Силоне придушення пражської весни 1968 р. дало приклад стресового стану суспільства. Але без цього досвіду, мабуть, важко було уявити спонтанний народний протест у листопаді 1989 р., коли оксамитова революція відкрила нові суспільні можливості. Завдяки цьому було подано приклад для світу мирного національного самовизначення чехів та словаків. 1 січня 1993 р. утворилися незалежна Чеська Республіка та Словацька Республіка.

Чехія без застосування методів «шокової терапії» провела лібералізацію цін. Приватизація відбувалася на чесних аукціонах. На підставі закону про реституцію громадянам поверталось майно, відібране чи конфісковане за комуністичного режиму. Реформування економіки відбувалося із збереженням певних соціальних гарантій. Здійснювалася люстрація співробітників комуністичного режиму. Парламентський плюралізм, ефективна виборча система дали можливість демократичним шляхом формувати владу на всіх рівнях. Послідовно проводяться антикорупційні заходи. Чехія швидко повернула собі провідні позиції у Центральній Європі.

Більш складним та суперечливим був шлях посткомуністичної трансформації у Словаччині. Структурна перебудова словацької економіки впродовж 90-х рр. ХХ ст. відбувалася головним чином за рахунок внутрішніх резервів. Рівень життя був дещо нижчим, ніж у сусідній Чехії. Складно відбувалася адміністративна реформа, повільно поліпшувалася ситуація в сфері освіти та охорони здоров'я. Напівавтократичний уряд Володимира Мечіара часто перебував під вогнем європейської критики. Однак Словаччина змогла самоорганізуватись та провести своєрідне демократичне прискорення. Завдяки чому реформи стали більш осмисленими та послідовними і країна встигла на потяг, який вивіз її до ЄС. 1 травня 2004 р. Чехословаччина своєрідним чином відродилася у складі Європейського Союзу. Але це вже інша якість рівноправного та взаємовигідного союзу народів у демократичній інтеграційній системі.

Угорський досвід посткомуністичної трансформації також був своєрідним. Політичний імпульс радикальним змінам Угорщина здобула першою серед країн Центральної Європи. Швидко було знайдено міжпартійний консенсус щодо пріоритетів реформ. «Праві» та «лівоцентристські» уряди проводили послідовні демократичні та ринкові перетворення.

На початку 90-х рр. ХХ ст. угорська економіка, перебуваючи у стані реструктуралізації, переживала важкі часи зростання рівня безробіття, інфляції. Уряд взяв курс на активне залучення іноземних інвестицій. Прискорення економічного розвитку Угорщини супроводжувалося зростанням довіри до неї з боку зарубіжних інвесторів. Однак після вступу Угорщини до ЄС з'ясувалося, що не всі проблеми перехідного трансформаційного періоду були успішно вирішені. У 2006 р. стало відомо, що уряд Ф.Дюрчяна, аби виграти вибори дещо «нафантазував» щодо реального стану економіки. Замість обіцяних соціальних благ довелося тугіше затягнути паски. Водночас угорське громадянське суспільство не пішло на радикалізацію протестів, аби дати уряду виправити становище.

Таким чином, польський досвід антикомуністичного руху «знизу» (1956 р., 1981 р.), чехословацький досвід демократичних реформ «згори» (1968 р.), угорський досвід переходу від революційного руху «знизу» (1956 р.) до вдалої трансформації режиму у 1989 р. це історичні сценарії трансформації країн Центральної Європи.

Після вступу країн Вишеградської групи до Європейського Союзу суттєве значення має визнання офіційними мовами Євросоюзу усіх національних мов держав-членів ЄС. В економічній сфері нівелюванню міжетнічних протиріч допомагає спільний економічний простір. У соціальній сфері проблемним є забезпечення демократичних умов для розв'язання міжетнічних протиріч. Взагалі, в умовах глобалізації, яка проявляється в теперішніх економічних, політичних, культурно-інформаційних перетвореннях, а також глибоких соціальних трансформаціях у світі, ставлення до національних меншин стає індикатором спроможності певної держави адоптуватись до імперативів прогресуючої імміграційної

активності неєвропейських народів. Спроможність соціокультурно інтегрувати іммігрантів до європейських цінностей стає питанням конкурентоспроможності Європейського Союзу в народжуваній глобальній цивілізаційній системі. Правда, хоча до чужого монастиря з своїм статутом не ходять, ще не зрозуміло, чи захотять неєвропейські іммігранти остаточно втратити свою соціокультурну ідентичність.

Якщо права національних меншин загалом, за деяким винятком (цигани, баски, корсиканці, тощо) захищені європейською правовою системою достатньо надійно, то ставлення до іммігрантів, як свідчать повсякденні повідомлення преси, є досить конфронтаційним. Причини цього полягають насамперед у конфлікті соціокультурних цінностей. Взагалі, іммігрантів можна поділити на декілька категорій: представників колишнього соціалістичного табору Східної Європи, вихідців із колишніх колоній європейських метрополій, та соціокультурно зовсім «чужих», які відчують на собі найбільш потужні прояви ксенофобії. Отже, сформована внаслідок демократичної трансформації країн Вишеградської групи сучасна система етнополітичного менеджменту має й далі удосконалюватися як на національному, так і наднаціональному рівнях влади.

1. Авраменко С. Различные оценки «объединенной Европы» // Международная жизнь. – 1995. – №11-12. – С.23.
2. Арах М. Европейский Союз. Видение политического объединения. – М.: Экономика, 1998. – 467 с.
3. Базен А. Створення спільної історичної оповіді: комісії істориків – архітектори примирення // Європа та її болісні минувшини. – К., 2009. – С.106-107.
4. Бек У. Что такое глобализация? / Пер. с нем. – М.: Прогресс-традиция, 2001. – С.123.
5. Блев М. Про чеську демократію і «декрети Бенеша» // Європа та її болісні минувшини. – К., 2009. – С.127.
6. Буш Дж., Скоукрофт Б. Мир стал другим / Пер. с англ. – М.: Международные отношения, 2004. – 504 с.
7. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодні. – К., 2004. – 340 с.
8. Габермас Ю. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. – Львів, 2010. – С.75.
9. Гидденс Э. Социология. – М., 2000. – 184 с.
10. Гуськова Е.Ю. История югославского конфликта (1990-2000). – М.: Русский национальный фонд, 2001. – С.72.
11. Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. За ред. В.Євтуха. – К., 1994. – 207 с.
12. Євтух В.Б. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. - №1. – С.7.
13. Євтух В.Б. Етнічність: енциклопедичний довідник. – Х., 2012. – С.104.
14. Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і України. – К, 2005. – С.227.
15. Лыкошина Л.С. Политические элиты в Восточной Европе. – М.: Российская академия наук, 1997. – С.99.
16. Семиноженко В.П. Новый регионализм. – К.: Наукова думка, 2005. – С.16.
17. Тейлор А.Дж. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. – Львів, 2002. – С.9.
18. Теория политики / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб., 2008. – 267 с.
19. Херпфер К. Новый индекс демократії. Демократизація громадськості в п'ятнадцяти державах Європи (1991-1998) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001.- №3. - С.123.
20. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. – М., 2001. – С.97.
21. CEFTA and the European Union. – Warsaw: Elipsa, 1999. – p.15.
22. CEFTA-Staaten. Kompendium der wichtigsten Daten aus Politik, Wirtschaft und Wissenschaft. Polen, Tschechen, Ungarn, Slowakei, Slowenien, Rumänien. – 1997. – s.10.
23. Deklarace o spolupraci Ceske a Slovenske federativni republiky, Polske republiky a Madarske republiky na ceste evropske integrace // <http://www.visegradgroup.org>.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ЩОДО КРАЇН РЕГІОНУ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 2000-2014 РОКАХ

Діана КУПАР*
Diana KUPAR

Keywords: the foreign policy concept; geopolitical priorities; the Russian Federation; East Central Europe.

Abstract: The article deals with the investigation of the evolution of the role of the region of East Central Europe in the system of foreign policy priorities of the Russian Federation since 2000. The author analyzes strategic documents and the actual steps of the Russian political elite towards the region in the context of Russia's relations with the United States and the European Union. Important geopolitical transformations of the late twentieth century changed the role of East Central Europe in world politics. Consolidation of the new democratic elites, collapse of communism in Poland, Hungary, Czechoslovakia, and the dissolution of the Soviet Union launched the formation of the new system of relations between the independent states and Russia. The accession of the above mentioned countries to the EU and NATO finally changed the format of relations with the Russian Federation. However, after coming to power V. Putin in the early 21st century Russian foreign policy became more aggressive and ambitious. Russian military aggression against Ukraine, which began in spring 2014 became an important challenge for the European Union and the countries of the region.

*

Cuvinte cheie: concept străin ; priorități geopolitice; Federația Rusă ; Europa Centrală și de Est.

Rezumat: Din anul 2000 a început anchetarea evoluției locului și rolului în sistemul de priorități a politici externe ale Federației Ruse în Europa Centrală și de Est. A fost făcută analiza documentelor strategice și etapele concrete ale elitei politice rusești în contextul relațiilor Rusiei cu Statele Unite și Uniunea Europeană.

**

*

У 90-х роках ХХ ст. російська політична еліта не розцінювала країни Центрально-Східної Європи як незалежних політичних гравців і в певному сенсі нехтувала політичним значенням регіону. Ситуація змінилася після вступу частини країн до НАТО та поступового приєднання держав регіону до Європейського Союзу. З приходом до влади В. Путіна на початку ХХІ ст. зовнішня політика Росії стає консолідованою та амбіційнішою.

Дослідження місця Центрально-Східної Європи в російській зовнішньополітичній концепції дозволяє краще проаналізувати не тільки розвиток двосторонніх відносин Росії з державами регіону, але і їх місце в світовій політиці та розстановку сил між ключовими міжнародними гравцями.

При дослідженні даної проблеми автором було здійснено аналіз Концепцій зовнішньої політики Російської Федерації (2000 р., 2008 р., 2013 р.), Військової доктрини (2000 р.). Всі ці документи містять виклад основних засад здійснення зовнішньої політики держави та окреслюють основні напрямки співпраці з окремими регіонами, в тому числі і з країнами Центрально-Східної Європи.

Оскільки зовнішня політика Російської Федерації (РФ) майже повністю підконтрольна президенту держави, для глибшого розуміння основних факторів втілення у життя зовнішньої політики автор проводив аналіз ключових виступів та послань В. Путіна починаючи з 1999 р.

Комплексний аналіз всіх аспектів політичної та економічної співпраці Росії з країнами регіону на початку ХХІ ст. представлений у колективному дослідженні вчених Інституту економіки РАН «Росія та Центрально-Східна Європа: відносини в ХХІ ст.». Аналізу проблем

здійснення зовнішньої політики Росії та особливостей двостороннього співробітництва з окремими державами регіону присвячено ряд публікацій російських дослідників у журналах «Международная жизнь» та «Новая и новейшая история»¹.

Впродовж багатьох років дослідженням зовнішньої політики Росії щодо країн Центрально-Східної Європи та Балтії займається американський вчений Я. Бугайскі. У своїй відомій праці «Холодний мир: новий російський імперіалізм» вчений доводить, що російська політична еліта на чолі з В. Путіним прагне відновити втрачені на початку ХХ ст. сфери впливу і використовує для цього всі можливі політичні та економічні засоби.

Російська зовнішня політика та відносини з країнами регіону Центрально-Східної Європи є предметом дослідження відомого вченого та старшого наукового співробітника Центру аналізу європейської політики у Вашингтоні Е. Лукаса². На його думку зовнішня політика Росії на сучасному етапі є малоефективною і скоріше призводить до ослаблення країни, ніж до зміцнення її міжнародних позицій. Державам Центрально-Східної Європи дослідник прогнозує підйом до рівня високо розвинутих країн Заходу.

Метою даної статті є проаналізувати місце та роль регіону Центрально-Східної Європи у зовнішньополітичній концепції політичної еліти Росії на початку ХХІ ст. Для реалізації поставленої мети автор ставить перед собою наступні завдання:

- вивчити основні документи, які містять концептуальні засади зовнішньої політики Російської Федерації;
- проаналізувати виступи та звернення президентів Росії В. Путіна та Д. Медведєва, та інших високопосадовців, у яких міститься інформація щодо реалізації зовнішньої політики держави;
- дослідити особливості формування відносин Росії з регіоном Центрально-Східної Європи з 2000 по 2014 роки.

Російська зовнішня та внутрішня політика зазнали значних змін з приходом до влади В. Путіна. Період тривалого перебування при владі розпочався з призначення Б. Єльцином його на посаду прем'єр-міністра у серпні 1991 р. та виконуючим обов'язки президента 31 грудня 1991 р. І відразу ж після цього у січні 2000 р. було затверджено два важливі документи, які визначили подальші умови реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави, а саме «Концепція національної безпеки Російської Федерації» та «Концепція зовнішньої політики РФ»³.

У новій Концепції зовнішньої політики зазначалося, що міжнародні відносини початку ХХІ ст. потребують переосмислення пріоритетів політики держави та їх ресурсного забезпечення. Невиправданими, на думку авторів документу, виявилися сподівання щодо формування нових рівноправних відносин Росії з навколишнім світом як це передбачалося в «Основних положеннях концепції зовнішньої політики Російської Федерації від 1993 р.».

В той час, як Європейський Союз замальовується в документі одним з найважливіших політичних та економічних партнерів, відносини з Північноатлантичним альянсом характеризуються в документі як «складні» та «напружені».

Що ж стосується політики щодо країн ЦСЄ, то пріоритетним завданнями в цьому напрямку декларувалися «збереження напрацьованих господарських та культурних зв'язків, подолання кризових явищ та надання додаткового імпульсу співробітництву з урахуванням нових умов та інтересів».

* аспірант кафедри країнознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», спеціальність 07.00.02 «Всесвітня історія»

² Концепция внешней политики Российской Федерации (2000 г.) // Министерство иностранных дел Российской Федерации / [Электронный ресурс]. - Режим доступа до статті: <http://www.mid.ru/BI.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3?OpenDocument>

Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.) / [Электронный ресурс]. - Режим доступа до статті: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument>

Концепция внешней политики Российской Федерации (2008 г.) // Президент России / [Электронный ресурс]. - Режим доступа до статті: <http://kremlin.ru/acts/785>

³ Военная доктрина Российской Федерации (2000) / [Электронный ресурс]. - Режим доступа до статті: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/>

Загалом, в затвердженій В. Путіним концепції зовнішньої політики РФ країни Центрально-Східної Європи згадувалися у більш стриманій формі та без означення території як «регіон життєво важливих інтересів», як це було у документі 1993 р. Регіон вживався виключно в контексті загальноєвропейської політики Російської Федерації. Вочевидь, це було зумовлено неминучістю входження країн Вишеградської групи до ЄС. У документі висувалася ідея, за якою Росія та Європейський Союз розцінювалися не як геополітичні суперники, а скоріше як партнери у процесі побудови загальноєвропейського економічного простору⁴.

21 квітня 2000 р. також була затверджена нова військова доктрина РФ. В той час, як військова доктрина 1993 р. передбачала розвиток військово-технічного співробітництва з країнами ЦСЄ на рівні з державами СНД, в документі 2000 р. країни Центрально-Східної Європи не згадуються взагалі. В тексті вказується, що пріоритетне значення, яке Російська Федерація надає розвитку військового та військово-технічного співробітництва з країнами-учасниками Договору про колективну безпеку СНД.

Після перемоги В. Путіна на президентських виборах у березні 2000 р. концепція державництва або євразійства стає провідною ідеєю правлячої верхівки і поступово формується у державну ідеологію. Російська зовнішня політика стає амбіційнішою, більш скоординованою та послідовнішою щодо цілей та завдань. Після 2000 р. все більшої ваги у внутрішньополітичному житті Росії набирають представники силових структур та служб безпеки, в той час як політики помірною та прозахідного курсу витісняються з політичної карти країни.

Водночас політика Росії щодо країн ЦСЄ була демілітаризована та деідеологізована. Регіон розцінювався як міст до багатших країн Заходу і як своєрідна буферна зона між Європою та країнами СНД. Основними механізмами відновлення Російського впливу в регіоні стали економічна співпраця особливо у фінансовому та енергетичному секторах, а також посилення діяльності російських спецслужб⁵. Саме через ефективне використання енергетичної залежності колишніх союзників та проникнення на їх ринки російських енергетичних компаній, Москва крок за кроком намагалася посилити політичну залежність країн регіону⁶.

Пожвавлення відносин з країнами регіону демонстрували двосторонні візити міністрів закордонних справ, які відбувалися у 2000-2001 рр. В той же час залишалася небезпека негативного впливу «європейського успіху» Центрально-Східної Європи на країни пострадянського простору⁷.

1 травня 2004 р. Польща, Чехія, Словаччина та Угорщина стали офіційними членами Європейського Союзу, а 1 січня 2007 до ЄС приєдналися також Румунія та Болгарія⁸. У 2004 р. відбулася чергова хвиля розширення НАТО. Таким чином, статус країн Центрально-Східної Європи змінився із західної периферії Сходу на східну периферію Заходу⁹.

Нові члени ЄС стали суб'єктами надзвичайно складних економічно-політичних відносин між Росією та Євросоюзом, оскільки Європа відійшла від стратегії, яка передбачала пріоритетний статус Росії на пострадянському просторі.

⁴ Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://izvestia.ru/news/321595>
Обращение Президента Российской Федерации 18 марта 2014 г. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://kremlin.ru/news/20603>

⁵ Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в XXI веке / Под ред. к.г.н. Н.В. Куликовой, д.и.н., проф. И.И. Орлика, к.э.н. Н.В. Фейт. – М.: ИЭ РАН. 2012. - 350 с.

⁶ Торин А.И. Россия и Венгрия: преодолевая стереотипы - к сотрудничеству / А.И.Торин // Международная жизнь 13.02.2013 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://interaffairs.ru/read.php?item=9151>

⁷ Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX-XXI веков / С.П. Глинкина, И.И. Орлик // Новая и новейшая история. - 2006. - № 4. - С. 4-19.

⁸ Bugajski J. Cold Peace: Russia's new imperialism / Janusz Bugajski. Washington. - Center for Strategic and International Studies, 2004. – 304 p.

⁹ Lucas E. A Ten Year Forecast: Russia's Decline, Central Europe's Ascent? / Edward Lucas // Central Europe Digest. - December 3, 2010 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.cepa.org/ced/results.aspx>

Lucas E. Essay: Russia's Reset and Central Europe / Edward Lucas // Central Europe Digest. - March 1, 2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=295

Важливим моментом у відносинах Росії та Західного світу став виступ В. Путіна на Мюнхенській конференції з питань безпеки 10 лютого 2007 р. Президент Росії виступив із різкою критикою дій НАТО та звинуватив Захід у недотриманні своїх зобов'язань щодо врахувань інтересів безпеки Росії у Центрально-Східній Європі після ліквідації Варшавського договору. Виступ В. Путіна викликав чимало дискусій та занепокоєння серед західних політиків по обидва боки Атлантики. Міністр закордонних справ Чехії Карел Шварценберг оцінюючи виступ російського президента висловився наступним чином: «Ми повинні подякувати президенту Путіну, який ... ясно та переконливо довів, чому НАТО повинно розширюватися»¹⁰. Мюнхенська промова В. Путіна згодом лягла в основу нової концепції зовнішньої політики РФ.

Навесні 2007 р. США розпочали офіційні переговори з Польщею та Чехією стосовно розміщення на території цих держав елементів американської системи протиракетної оборони, які б гарантували захист від можливої агресії з боку Ірану. Дані переговори викликали неоднозначну реакцію громадськості та опозиційних сил цих країн. Росія звинуватила США у руйнуванні системи безпеки всього регіону та загрозі початку нової холодної війни. У листопаді 2007 р. Росія пригрозила розмістити ракети середнього радіусу дії біля кордонів НАТО, якщо Вашингтон не відмовиться від своїх планів¹¹. Адміністрація Барака Обами, який здобув перемогу на президентських виборах у листопаді 2008 р., прагнучи покращити відносини із Росією, внесла зміни щодо попередньо декларованих планів. Президент США у серпні 2009 р. оголосив про відмову від розміщення стаціонарних елементів ПРО в Польщі і Чехії, заявивши про намір натомість створити мобільну систему протиракетного захисту¹². 19-20 листопада 2010 року 28 країн НАТО на саміті у Лісабоні затвердили нову стратегічну концепцію діяльності Альянсу, яка, серед іншого, передбачала створення системи європейської ПРО, в яку також планувалося залучити Росію. Елементи мобільної системи планується розмістити на кораблях і в державах Середземноморського регіону, Румунії та Польщі¹³. 6 грудня 2011 р. Румунія ратифікувала угоду про розміщення на своїй території американських ракет перехоплювачів. Американську наземну систему захисту від балістичних ракет буде розгорнуто на півдні Румунії у 2015 році¹⁴. За словами посла Сполучених Штатів у Польщі, елементи про будуть розміщені на території цієї держави у 2018 р., попри всі можливі протести з боку Росії¹⁵.

Перемога на президентських виборах в Росії Д. Медведєва 2 березня 2008 р. не змінила загального курсу ведення зовнішньої політики Росії. Політика нового президента стала логічним продовженням політики попереднього керівника Кремля.

15 липня 2008 р. президент схвалив нову Концепцію зовнішньої політики РФ, Так, якщо в Концепції 2000 р. зазначалося, що Росія повинна переосмислити свою зовнішню політику, то вже в Концепції зовнішньої політики прийнятій в 2008 р. констатується зміцнення ролі держави на міжнародній арені і підкреслюється, що «нова Росія, ставши на твердий ґрунт національних інтересів здобула повноцінну роль у глобальних справах». Автори впевнено стверджують, що глобальна конкуренція переходить в цивілізаційний вимір і за цих умов «історичний Захід», втрачаючи контроль над світовими процесами прагне «стримувати» Росію в її розвитку.

Політика Росії щодо країн Центрально-Східної Європи сформульована одним

¹⁰ Концепция внешней политики Российской Федерации (2000 г.) // Министерство иностранных дел Российской Федерации / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.mid.ru/BI.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3?OpenDocument>

¹¹ Póti L. The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy / László Póti / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/06_poti.pdf

¹² Военная доктрина Российской Федерации (2000) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/>

¹³ Bugajski J. Cold Peace: Russia's new imperialism / Janusz Bugajski. Washington. - Center for Strategic and International Studies, 2004. - P. 135.

¹⁴ Orban A. Power, Energy and New Russian Imperialism / Anita Orban. London. - Praeger Security International, 2008. - 252 p.

¹⁵ Bugajski J. Cold Peace: Russia's new imperialism / Janusz Bugajski. Washington. - Center for Strategic and International Studies, 2004. - P. 140.

реченням: «Росія відкрита для подальшого розширення прагматичного, заснованого на взаємній повазі співробітництва з країнами Центральної, Східної та Південно-Східної Європи з урахуванням реальної готовності до співпраці кожної з них»¹⁶.

Що ж стосується регіону Центрально-Східної Європи, то аналіз внутрішньополітичного життя та окремих кроків у зовнішній політиці окремих країн дозволяє зробити висновок про ослаблення інтеграційних процесів всередині регіону після вступу до ЄС. Вступ Словаччини до зони євро у 2009 ще більше посилив ці розбіжності¹⁷. На тлі посилення позицій євроскептиків, прихід до влади проросійських сил та чолі з Р. Фіцо у Словаччині у 2006 та 2012 рр.¹⁸ та перемога В. Орбана в Угорщині в 2010 р.¹⁹ є яскравим підтвердженням посилення впливу Москви в регіоні. До того ж нові політичні еліти не мають тих особистих зв'язків, які були притаманні лідерам цих держав у 90-х рр.

Очікуваною та прогнозованою була чергова перемога В. Путіна на президентських виборах 4 березня 2012 р. з результатом у 63,6 % голосів. Наглядачі ОБСЄ наголошували на використанні адміністративного ресурсу та численних фальсифікаціях під час проведення голосування.

12 лютого 2013 р. указом президента була затверджена нова концепція зовнішньої політики. Документ змальовує російське бачення системи міжнародних відносин та роль Росії на міжнародній арені. Як зазначають автори концепції, «історичний Захід» втрачає свій економічний та політичний потенціал. Росія позиціонує себе як ключового гравця міжнародних відносин та регіональний центр сили, заявляючи про своє право контролювати економічні та політичні процеси в регіоні. Окрім того, автори документу змальовують Росію як протилежну Західному світові цивілізацію, наголошуючи в особливий спосіб на традиційних духовних цінностях та потребі поширення російської мови та культури, підтримці російської діаспори.

Прагнучи до створення єдиного економічного та гуманітарного простору на Євразійському континенті, Росія прагне поглиблювати співробітництво з Європейським Союзом в економічній, правовій, гуманітарній, енергетичній сферах та у галузі безпеки. Як зазначають автори документу «перспективним завданням є побудова єдиного ринку з Європейським Союзом». Особлива увага також зосереджена на пом'якшенні візового режиму між Росією та ЄС. Що стосується відносин Росії та Північноатлантичного альянсу, то вони, згідно з документом, і надалі розвиватимуться лише за умов врахування інтересів Росії²⁰.

Нова концепція зовнішньої політики Російської Федерації є свого роду викликом як для «історичного Заходу», так і для країн пострадянського та постсоціалістичного простору. Росія у відкритий спосіб заявляє про своє прагнення відновити втрачені економічні та політичні сфери впливу та послабити вплив США в Європі, заявляючи про особливі відносини з провідними європейськими країнами, просуваючи енергетичне та економічне співробітництво та протидіючи посиленню позицій НАТО.

Справжнім випробуванням на вірність ідеям «єдиної Європи» стали події весни-літа 2014 р., а саме агресія Росії проти України. У той час, як Польща та країни Балтії активно підтримують Україну і виступають за рішучі санкції проти Росії, решта країн регіону блокує прийняття цих рішень, мотивуючи це негативними економічними наслідками. Отже, можна зробити висновок про певні успіхи щодо російської економічної політики в цьому регіоні та щодо кризи у відносинах між країнами Центрально-Східної Європи.

Висновки

¹⁶ The 2004 enlargement: the challenge of a 25-member EU / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50017_en.htm

¹⁷ Póti L. The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy / László Póti / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/06_poti.pdf

¹⁸ Глинкіна С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX-XXI веков / С.П. Глинкіна, И.И. Орлик // Новая и новейшая история. - 2006. - № 4. - С. 16-17.

¹⁹ Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://izvestia.ru/news/321595>

²⁰ Harding L. Russia threatening new cold war over missile defence / Luke Harding / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.theguardian.com/world/2007/apr/11/usa.topstories3>

У кінці XX - на початку XXI ст. російська політична еліта, усвідомлюючи свою неспроможність зупинити процес розширення НАТО та включення країн Центрально-Східної Європи до ЄС намагалася применшити роль та значення цих держав у контексті динаміки євроінтеграційних процесів та політики безпеки на континенті. Проте вступ країн регіону до євроатлантичних структур остаточно змінив геостратегічне значення регіону та розстановку сил світовій політичній арені.

На сьогоднішній день відносини Росії з країнами Центрально-Східної Європи не можна розглядати без урахування відносин обох сторін з США та Західною Європою, оскільки зовнішня політика цих держав здійснюється в рамках єдиної європейської політики, або ж політики НАТО. У цій ситуації відносини країн регіону з Росією значною мірою залежать від стану російсько-американських відносин, які можна охарактеризувати як конфронтаційні або ж динаміки відносин Росії та ЄС, які можна назвати економічно взаємовигідними.

Політична еліта Росії, усвідомлюючи свою цілковиту поразку в Центрально-Східній Європі в 90-х рр., все ж вирішила скористатися перевагами, які може нести Росії вступ цих країн до ЄС, тому значні зусилля були докладені для поживлення економічної співпраці з регіоном. Особлива увага приділялась питанню збереження енергетичної залежності цих держав та використання у інтересах Росії транзитного статусу багатьох із них.

В той же час Москва розцінює країни Центрально-Східної Європи як джерело негативного прозахідного впливу на країни СНД і прагне нейтралізувати їх вплив поступовим проникненням у економічну та політичну сфери життя. Російські політики бояться, що країни Центральної Європи та Прибалтики можуть зайняти антиросійську позицію в Європейському Союзі і щоб цього уникнути Москва намагається посилювати двосторонні відносини з провідними європейськими державами та всіляко зменшувати роль нових членів ЄС у процесі прийняття рішень. В. Путін також використовує політику «поділяй та володарюй». Використовуючи економічні зв'язки та енергетичну залежність країн, Москва всіляко намагається впливати на внутрішньополітичну ситуацію у кожній окремій країні.

Події 2014 р. спричинили крах існуючої системи міжнародних відносин. Росія кинула виклик Західному світові. Які зміни відбудуться у таких структурах як НАТО та ЄС і якою буде роль держав Центрально-Східної Європи на політичній карті світу покаже час.

Бібліографія

1. Военная доктрина Российской Федерации (2000) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/>
2. Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://izvestia.ru/news/321595>
3. Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX-XXI веков / С.П. Глинкина, И.И. Орлик // Новая и новейшая история. - 2006. - № 4. - С. 4-19.
4. Концепция внешней политики Российской Федерации (2000 г.) // Министерство иностранных дел Российской Федерации / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.mid.ru/BI.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3?OpenDocument>
5. Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434944257b160051bf7f!OpenDocument>
6. Концепция внешней политики Российской Федерации (2008 г.) // Президент России / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://kremlin.ru/acts/785>
7. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій / Якуб Логінов // Дзеркало тижня №31, 5 вересня 2014 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://gazeta.dt.ua/international/vishegradska-chetvirka-kinec-ilyuziy-.html>
8. Обращение Президента Российской Федерации 18 марта 2014 г. / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://kremlin.ru/news/20603>
9. Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в XXI веке / Под ред. к.г.н.

- Н.В. Куликовой, д.и.н., проф. И.И. Орлика, к.э.н. Н.В. Фейт. – М.: ИЭ РАН. 2012. 350 с.
10. Румунія ратифікувала договір про розміщення на своїй території елементів ПРО / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://dt.ua/POLITICS/rumuniya_ratifikovala_dogovir_pro_rozmischennya_na_svoyiy_teritoriyi_elementiv_pro.html
  11. СМІ: мюнхенська речь Путіна – поворотна точка во зовнішній політиці РФ / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://newdaynews.ru/policy/104025.html>
  12. США планують розгорнути систему ПРО в Польщі у 2018 році / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://dt.ua/POLITICS/ssha_planuyut_rozgornuti_sistemu_pro_v_polschi_u_2018_rotsi.html
  13. Торин А.И. Россия и Венгрия: преодолевая стереотипы - к сотрудничеству / А.И.Торин // Международная жизнь 13.02.2013 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://interaffairs.ru/read.php?item=9151>
  14. Трухачёв В. Возвращение Р. Фицо. К власти в Словакии вернулся политик, который хочет дружить с Россией / В. Трухачёв / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://win.ru/geopolitika/133175625>
  15. Blomfield A. Russia piles pressure on EU over missile shield / Adrian Blomfield / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1569495/Russia-piles-pressure-on-EU-over-missile-shield.html>
  16. Bugajski J. Cold Peace: Russia's new imperialism / Janusz Bugajski. Washington. - Center for Strategic and International Studies, 2004. – 304 p.
  17. Harding L. Russia threatening new cold war over missile defence / Luke Harding / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.theguardian.com/world/2007/apr/11/usa.topstories3>
  18. Lisbon Summit Declaration / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68828.htm
  19. Lucas E. A Ten Year Forecast: Russia's Decline, Central Europe's Ascent? / Edward Lucas // Central Europe Digest. - December 3, 2010 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.cepa.org/ced/results.aspx>
  20. Lucas E. Essay: Russia's Reset and Central Europe / Edward Lucas // Central Europe Digest. - March 1, 2011 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=295
  21. Orban A. Power, Energy and New Russian Imperialism / Anita Orban. London. – Praeger Security International, 2008. – 252 p.
  22. PM Fischer: President Obama has informed me that he is withdrawing from the plan to build a radar / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.vlada.cz/en/media-centrum/aktualne/pm-fischer-president-obama-has-informed-me-that-he-is-withdrawing-from-the-plan-to-build-a-radar-61775/>
  23. Póti L. The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy / László Póti / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/06_poti.pdf
  24. The 2004 enlargement: the challenge of a 25-member EU / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50017_en.htm

SCURT ISTORIC A ONG-ului "NADIA" SI A ANSAMBLULUI FOLCLORIC "SPERANTA" DIN ORAȘUL. SOLOTVINO (SLATINA), raionul TEACIV, regiunea TRANSCARPATIA, UCRAINA

Mihai TOCAR

Keywords: Nadia, Solotvino, Transcarpatia, activities, tranborder,

Abstract: The non governmental association Nadia – Speranța from Solotvino city, Teaciv, Transcarpathia, Ukraine was founded in 2008 by Mihai Tocar. It participated at numerous activities in Ukraine, Romania and in other countries from the European Union and make part from four European projects implemented with success the activities that show the cultural existence of Romanian from Transcarpathia region. The folkloric Assembly "Speranța had participated at numerous festivals from Romania and Ukraine and gained different prizes.

* *
*

ONG-ul NADIA a fost întemeiat în anul 2008 la inițiativa mai multor români interesați de perpetuarea culturii, tradițiilor și valorilor românești. În decursul a 6 ani a participat la derularea a 4 proiecte transfrontaliere ca beneficiar și partener.

În Programul TACIS CBC în proiectul „**Parteneriatul transfrontalier pentru dezvoltarea durabilă a comunităților**” 2009 - 2010 ONG-ul a participat ca asociat la concursul pentru crearea Centrelor de Resurse Umane. Centrul de Resurse funcționează cu succes, în cadrul lui desfășurându-se următoarele activități:

- cursul „Managementul proiectelor”;
- cursul de limbă engleza pentru elevi și studenți;

ONG –ul prin Centrul de Resurse a fost implicat în crearea Strategiei de dezvoltare a regiunii Transcarpatia în perioada 2014 - 2020, prin descrierea Situației mediului înconjurător a localității Solotvino.

În Programul ENPI CBC Ungaria – Slovacia – România - Ucraina 2007-2013, în perioada 2010 - 2011 ONG-ul a câștigat și a derulat ca beneficiar proiectul transfrontalier „**Noua generație** - „**Speranța**” **noastră spre o viață mai bună**”. Principalele activități comune au fost:

- caravanele folclorice în România și Ucraina;

- Festivalul Folcloric la Soltvino.

Ca rezultat am creat Centrul Etno - Folcloric, care se ocupă de conservarea, propagarea, promovarea și dezvoltarea tradițiilor și folclorului românesc din dreapta Tisei, prin înființarea Ansamblului Folcloric „Speranța”, membrii căruia participă la diferite activități culturale în Ucraina și România.

Al treilea proiect „**Festivalul internațional de muzică Corală Religioasă „Pre Tine Te Lăudăm”**”, desfășurat în perioada 2012 - 2013 ONG-ul a participat ca partener, împreună cu Protopopiatul Satu Mare.

Al patrulea Proiect „**Maramureș-Transcarpatia Info-Tour**” 2012 - 2014 ONG-ul a participat ca partener alături de Primăria Solotvino (UA), Primăria Săpâța, Botiza și alte trei ONG-uri din Sighetu Marmăției (RO). Ca rezultat a fost creat *Centrul de Informare Turistică Transfrontalieră*.

Ansamblul „Speranța” numără 50 de persoane: adulți și copii. În cei șase ani de activitate Ansamblul a participat la numeroase activități culturale în Ucraina și România. Prezentăm unele dintre performanțele ansamblului:

Colaborarea cu Școala Specială de copii cu deficiențe din Sighetu Marmației:

- pe 26 -28.05.2011 am participat ca voluntari alături de un grup de copii din această școală la Festivalul Național „SNAC” la invitația Baronesei Emma Nicolson și a Consilierului John Potter.
- 20 iulie 2011- ansamblul „Speranta”participa la Festivalul-Concurs de Folclor „Titiana Mihali” din orașul Borșa, Maramureș. Cei trei copii participanți au fost premiați cu locul întâi, pe categoriile de vârstă.

În anul 2012 Ansamblul se bucura de succes ocupând locurile 1 și 2 la festivalurile internaționale din orașele Sighetu - Marmației, Baia Mare, Negrești-Oaș, Arad, Satu Mare, Rona de Sus.

În anul 2013 Ansamblu „Speranța” a participat la 10 Festivaluri Folclorice Naționale și Internaționale în România:

- 23 martie festivalul de Muzică și Dans „Ghiocelul de argint” orașul Arad.
- 28 - 30 martie festivalul „ Muzică pentru toți” de la Baia Mare, premiile doi și trei.
- 9 mai Festivalul Internațional „ Am fost ș-om fi” din Sighetul Marmației, locul II.

- 18 - 20 mai Festivalul Național „Așa-i jocu pe la noi” din orașul Arad, premiul I.
- 25 - 29 iunie 2013 o zi de neuitat - participarea la Concursul Național Județean Olt al Copiilor ”Călușul Românesc”, ediția XV, unde am primit Premiul Special al Juriului pentru prestația artistică deosebită și modul exemplar de prezentare a folclorului românesc din orașul Slatina Olt.

- 28 - 30 iunie 2013 Premiul Special pentru păstrarea Folclorului Romanesc în afara granițelor la Festivalul Național de Folclor pentru copii «Crai Nou» ediția X la Brașov.

- 21 - 25 iulie 2013 Concursul Național de „Eseuri pe teme de consiliere și orientare în viață și în carieră pentru elevi” în orașul Baia Mare. Tinerii noștri au participat la acest Concurs și în anul 2014.

- 13 - 14 iulie 2013 Festivalul internațional de Folclor pentru românii de pretutindeni „La Fântâna Dorului”, ediția a XIII-a, desfășurat în orașul Șimleu Silvaniei, județul Sălaj, locul întâi, precum și 12. 07. 2014.

- 4 august 2013 al treilea an consecutiv la Festivalul internațional de muzică Religioasă „Lăudăm pe Domnul”, Rona de Sus.

- 15 august 2013 Festivalul de cântece și dansuri Tradiționale în memoria lui Stan Ioan Pătraș și aniversarea a 15 ani de activitate a Ansamblului „Săpânța”, în localitatea Săpânța, județul Maramureș.
- 1 decembrie 2013 la Alba Iulia - delegați din dreapta Tisei de Ziua Marii Uniri, unde cu succes am participat la Festivalul Național "Ambasadorii Unirii" ediția a XIII-a.

- 19 decembrie 2013 am participat la Seară de colinde în incinta Protopopiatului Ortodox din Sighetu Marmăției.
- 26 - 28 decembrie 2013 Festivalul de Datini și Obiceiuri de Iarnă din orașul Negrești-Oaș, ediția a XVI-a Premiul întâi. (în anii precedenți am participat la Sighetu Marmăției).

- 23 - 24 august 2014 Festivalul Patrimoniului Țării Oașului 2014 «Zestrea Oașului».

De asemenea de neuitat pentru tinerii ortodocși din Transcarpatia, Ucraina a fost participarea la Reuniunea Tinerilor Ortodocși la Baia Mare 02 - 06 septembrie 2014.

La invitația doamnei director de la Muzeul Județean Satu Mare, Daniela Bălu, în calitate de colaboratori la derularea Proiectului HUSKROUA/1101/140 – ENPI - CBC "Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere" am participat la manifestările organizate cu atâta dăruire și măiestrie și dedicate Zilelor Cooperării Europene 2014. În perioada 17-19 septembrie 2014, elevii noștri au prezentat tradițiile, obiceiurile și portul etnicilor români și ucraineni din Transcarpatia, Ucraina, tuturor celor prezenți la Satu Mare, la petrecerea din cadrul proiectului amintit.

- 01.12.2014. De ani la rând sărbătorim Ziua Națională a României.

- 18 - 19.12. 2014 participarea la Concursul Național de Datini și Obiceiuri de Iarnă “Cum e datina străbună” ediția a VI-a Sighetu Marmăției, premiul II.

- 20.12.2014 participarea la Evenimentul “Crăciun în Maramureș”, ediția a VI-a, Baia Mare.

- 27-28.12.2014 Festivalul Datinilor și Obiceiurilor de Iarnă, ediția a XVII-a, Negrești-Oaș, premiul I.

În data de 29 decembrie 2014, membrii ONG –ului “Nadia”, alături de primăria Solotvino, cu sprijinul Consulatului General al României la Cernăuți au organizat sărbătorirea Zilei Naționale a României în dreapta Tisei.

La ora actuală colaborăm cu 20 de instituții din România.

Așa încercăm implicarea tinerilor din localitățile românești din dreapta Tisei în cunoașterea și promovarea valorilor transfrontaliere și a cooperării internaționale.

CIMITIRELE, MORMINTELE ȘI MONUMENTELE EROILOR DIN JUDEȚUL SATU MARE – SEMN DE CINSTIRE, PIOȘENIE, RESPECT ȘI RECUNOȘTINȚĂ FAȚĂ DE JERTFELE ÎNAINȚAȘILOR¹

Voicu ȘICHET*

Keywords: cemeteries, graves, monuments, heroes, Satu Mare

Abstract: Considering the existence of cemeteries, graves and several monuments erected to honor the heroes, Satu Mare country is an important landmark of Romania in this respect. While the cemeteries and graves are a natural and objective consequence of the battles that took place in the area, especially during the Second World War in the Blazing October of 1944 when the Romanian army liberated the last pieces of its territory and hundreds of soldiers gave their lives for this cause, the monuments and other war structures prove the praise of the locals towards the sacrifice of those who contributed to the liberation of the area as well as to those who died during the World Wars between Ural Mountains and the Atlantic.

The monuments dedicated to the war heroes and the graveyards in Satu Mare can be classified according to the historical events that caused the casualties, basically the First and the Second World War.

There was no battle field in the area during the First World War as Satu Mare belonged to the Austro-Hungarian Empire back then, so the locals were recruited to fight in the imperial army in Russia, Galicia, France, Italy etc. Therefore, there are no war cemeteries or graves, with a few exceptions, but there are monuments dedicated to those who left to fight in the war and never returned.

By the end of the First World War, there was a movement that supported the idea of providing a decent burial to all soldiers who died on the battlefields and it coincided with the development of the movement called “heroes creed”, so the Heroes Cemetery was established in Satu Mare city. It is the place where all soldiers who died in the area were buried, together with those who died during the Second World War, so it may be considered an international graveyard given the variety of ethnic origins of those who found their peace there. There was a similar situation in Carei, a smaller city in Satu Mare County.

As for the monuments erected to glorify the casualties in the Second World War, they were built in the 50s in almost all localities where human lives were lost on the battlefields to liberate the territories, relevant examples can be found in Gerăușa, Mădăras, Homorodu de Jos, Tătărești or Sătmărel. They all had the same design, bearing the Soviet star which was replaced by the Holy Cross after the Romanian revolution of 1989. Later on there were other monuments build in other localities, especially in those from where a lot of young people left to fight in the war and very few returned back home, the design and sizes of the monuments varying from case to case.

The most majestic monument, erected to glorify the heroes of the County is “Monumentul Ostașului Român” (The Monument of the Romanian Soldier) in the town of Carei, work of art carved by the sculptor Vida Gheza. It was built in 1964 to honor the Romanian soldiers who died for the liberation of the Romanian territories on the 25th of October 1944, and to celebrate the belonging of this piece of land to the country of Romania. In this context, we must mention the fact that a similar monument in size and importance existed in Satu Mare in the interwar period. It was exhibited on the 1st of December 1922, bearing the same name, “Monumentul Ostașului Român” (The Monument of the Romanian Soldier) and in time it was named “Monumentul Eroului Necunoscut” (The Monument of the Anonymous Hero) which was also erected as a tribute to those who defended the Northwestern border of the Great Romania. It was lost during the terrible years of the Horthy occupation between 1940 and 1944 in spite of the efforts to rebuild it and put it in place again.

---

¹ A se vedea arhiva Eroii Neamului pe site-ul Consiliului Județean ([www.cjsm.ro/Activitate/Turism/Reviste sătmărene](http://www.cjsm.ro/Activitate/Turism/Reviste_sătmărene)) și al Primăriei Satu Mare ([www.satumare.ro/pagina/viata_culturală/Revista Eroii Neamului](http://www.satumare.ro/pagina/viata_culturală/Revista_Eroii_Neamului))

Nevertheless, besides the two war graveyards of Satu Mare and Carei, including the soviet ones, there are several such cemeteries, common graves and individual graves all over the County, except for the Țara Oașului area. They follow the war attack and defense lines, starting from Supuru de Sus towards Satu Mare, following the current road and adherent routes, as well as the road to Tășnad-Carei, therefore we believe there are good premises for a touristic route to highlight these objectives (graves, cemeteries and monuments). The largest and most important war graveyards are in Gerăușa (62 heroes), Tătărești (28 Romanian heroes and 8 Soviets, relocated in 2012 next to the monument in the center of the village which currently has two more elements), Arduș (19 heroes – common grave put in light in 2011 by being included in a yard next to a monument), and several others in Tășnad area.

Other symbols of appreciation and homage paid to the soldiers who fought in the two World Wars are the numerous commemorative plaques in Romanian and/or Hungarian language which are placed on the inner or outer walls of churches or other representative buildings in the communities.

To sum up, we could say that the war cemeteries, graves and monuments of Satu Mare benefit from a well deserved attention, and the memory of those who served their country and died for its freedom is treasured in various ways. There are specific events organized during national celebrations (some being held in the cemeteries or places where there are graves of heroes), some publications include information on this topic, especially the magazine of culture and patriotic education called “Eroii Neamului” (the Heroes of the Nation) and the heroes are also mentioned by priests during the Holy Liturgies served in Orthodox and Greek Catholic churches and monasteries.

* *
*

În toamna anului 2009 – după marcarea pentru prima dată, în mod oficial și festiv, a eliberării orașului și județului Satu Mare, la 19 aprilie 1919, de trupele bolșevice secuiești și maghiare ale lui Bela Kun, prin acțiunea fermă a Armatei Române, fapt ce a permis punerea în aplicare și în această zonă a rezoluției Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, respectiv unirea cu Patria mamă și instaurarea administrației românești – cu sprijinul unui grup de oameni de cultură, istorici și reprezentanți ai administrației județene, am început reeditarea, într-o nouă serie, a revistei de educație și cultură patriotică **Eroii Neamului**, ce apăruse meteoric în peisajul revuistic sătmărean la jumătatea ultimului deceniu al veacului trecut, dar își întrerupsese repede existența.

Începând cu al doilea număr al noii serii, apărut în martie 2010, la sugestia și cu sprijinul documentar al domnului dr. Viorel Ciubotă, la acea dată director al Muzeului Județean Satu Mare, am inițiat o acțiune de inventariere în teren a tuturor monumentelor și cimitirelor eroilor din județul Satu Mare, observațiile și concluziile rezultate fiind consemnate într-o rubrică permanentă a revistei, *Jurnalul cimitirelor și monumentelor eroilor*, redactată de semnatarul acestui material. Astfel, trimestrial, m-am deplasat în localitățile din județ despre care existau informații că au pe raza lor cimitire, morminte, monumente sau plăci comemorative dedicate eroilor (conform fișelor întocmite în anii 1983-1984 de către Arhivele Naționale, Muzeul Județean, Centrul Militar Județean Satu Mare, alături de organizațiile județene ale Veteranilor de Război și Cultul Eroilor), reușind să prezint până la ora actuală (septembrie 2014) aproape toate aceste obiective, cu bune și cu rele, după cum era situația fiecăruia. Îmbucurător este faptul că, urmare a semnalărilor noastre, în multe situații, factorii abilitați, în special primari și preoți parohi, au luat măsuri de remediere a neajunsurilor sau chiar au ridicat alte monumente în memoria aceloră dintre consăteni care au plecat la război și nu s-au mai întors, evenimente pe care o să le consemnăm și în aceste rânduri.

Din punct de vedere al prezenței pe teritoriul său a unor cimitire, morminte și monumente ale eroilor, județul Satu Mare se situează printre unitățile administrative din România cu un important număr de astfel de obiective. Dacă prezența cimitirelor și mormintelor de eroi sunt o consecință obiectivă, firească a luptelor ce s-au dat în această zonă – cu precădere în cel de-al

doilea război mondial, în speță în acel “*octombrie de foc*” al anului 1944, când Armata Română a eliberat “*Ultima brazdă de pământ românesc*” – în care și-au pierdut viața sute de ostași, pleiada de monumente sau alte opere comemorative de război reprezintă omagiul locuitorilor față de jertfa supremă, fie a celor ce au contribuit la dezrobirea acestor ținuturi, fie a concetățenilor, fii, frați, soți sau tați, ce și-au risipit sângele pe toate câmpurile de luptă din cele două conflagrații majore din secolul XX, de la Urali la Atlantic. Într-un cuvânt, denotă respectul, recunoștința și recunoașterea meritelor și a jertfelor ostașilor de orice etnie care au luptat în cele două războaie mondiale.

Pentru a ilustra cât mai concis semnificația monumentelor și cimitirelor de eroi de pe raza județului Satu Mare, este necesară o împărțire a lor în funcție de evenimentele care le-au “cauzat” existența, primul, respectiv al doilea război mondial.

Referitor la primul eveniment, trebuie să spunem că în această zonă nu s-au dat lupte importante în perioada propriu-zisă de desfășurare a războiului (1914-1918), Sătmarul aparținând atunci de Imperiul Austro-Ungar, astfel încât locuitorii recrutați și concentrați în armata imperială au fost trimiși să lupte pe alte fronturi, în Rusia, Galiția, Franța, Italia etc. Drept urmare, nu vom găsi pe teritoriul județului multe cimitire și morminte de eroi, cu câteva excepții pe care le vom arăta mai jos, însă sunt destule monumente închinatelor celor ce au plecat de pe aceste meleaguri și nu s-au mai întors. Cele mai multe sunt ridicate în memoria etnicilor maghiari, aceștia constituind principala sursă de recrutare din punct de vedere al loialității, însă sunt într-un număr destul de însemnat și dedicate eroilor români, dar și germani (șvabi). Mulți din cei dispăruți pe câmpurile de luptă ale Primului Război Mondial, cărora localnicii nu au reușit să le ridice atunci monumente, au fost înscrși pe cele realizate după a doua mare conflagrație mondială.

Unul din cele mai reprezentative monumente din acea perioadă, este cel ridicat în memoria a 19 eroi români care și-au dat viața în prima zi (16 aprilie 1919) a contraofensivei Armatei Române împotriva trupelor de maghiari și secui bolșevizați ale lui Bela Kun, în localitatea Hodod și împrejurimi. (Vezi Anexa: Foto 1) Din păcate, autoritățile administrației locale nu se preocupă suficient pentru întreținerea și punerea în valoare a acestui impozant monument, printre reprezentanții acestora mai existând unele reminiscențe nostalgice din epoca Imperiului Austro-Ungar. Tot un monument închinat luptelor din aprilie 1919 a fost ridicat cu ocazia manifestărilor amintite la începutul articolului de față, în anul 2009, de către Asociația Unirea 2009 Carei, în cimitirul din acest municipiu, pe locul în care au fost înhumați 4 eroi români. (Vezi Anexa: Foto 2) Monumente ale eroilor din primul război mondial ridicate în perioada interbelică se mai întâlnesc la Someșeni (comuna Apa), Carei, Acâș ori Santău, acesta din urmă având o istorie interesantă², dar și la Păulean (comuna Doba), dezvelit în memoria colonelului-erou cu același nume.

În ceea ce privește mormintele și cimitirele din acea perioadă, trebuie să spunem că, spre sfârșitul primului război mondial, la nivelul Europei s-a conturat necesitatea luării unor măsuri de înhumare în cadru organizat a sutelor și miilor de trupuri inerte ale ostașilor uciși ce zăceau zile în șir pe câmpurile de luptă, existând premisele declanșării unor epidemii sau molime cu consecințe incalculabile pentru întreaga populație. Concomitent, au apărut idei în ce privește necesitatea cinstirii celor ce și-au dat viața pe câmpurile de luptă, care au fost premisele de promovare și dezvoltare a ceea ce noi numim astăzi “**Cultului eroilor**”. La acest curent au achiesat și autoritățile române, în principal Regina Maria fiind un susținător fervent al înființării de cimitire ale eroilor și de ridicare a unor monumente și mausolee pentru cinstirea acestora. Amintim aici doar Mausoleul de la Mărășești, Crucea de pe Caraiman sau Monumentul Eroului Necunoscut și Arcul de Triumf din București. În acest context s-a înființat și Cimitirul Eroilor din municipiul Satu Mare, unde au fost adunați sute de ostași căzuți în zonele limitrofe, cărora li s-au adăugat și cei din al doilea război mondial. Dat fiind că aici, în afară de români, își dorm somnul de veci ostași de multe etnii/naționalități, de la ruși, ucraineni și maghiari, la croați, slovaci, cehi, austrieci, germani, francezi și italieni, considerăm că acesta ar putea purta chiar titulatura de *Cimitir Internațional al Eroilor*. În acest scop, ar fi de dorit implementarea unui proiect cu finanțare din partea Uniunii Europene, deoarece multe pietre de căpătâi ale eroilor

² Câmpean, Viorel, Monumentul eroilor din Santău, o istorie zbuciumată în Eroii neamului, Satu Mare, 2013, 5 (serie nouă), nr. 1 (14), p. 8-9

din primul război mondial, dar și din al doilea, sunt degradate, pe puține mai putându-se descifra numele ostașului înmormântat sub ea. În plus, o importantă parte a cimitirului a fost invadată de vegetație, iar ansamblul architectural ce încadrează monumentul central dă semnne vizibile de degradare ca urmare a eroziunii factorilor naturali. Dintr-o astfel de perspectivă, ar fi de dorit ca, după identificarea pe cât posibil a eroilor, să se facă o împărțire pe parcele a cimitirului, astfel încât turiștii străini care s-ar afla în vizită să se poată reculege la căpătâiul conașionalilor, unii poate chiar înaintași ai lor. (Vezi Anexa: Foto 3)

La fel au stat lucrurile și la Carei, însă numărul celor îngropați aici este mult mai mic. Așa după cum arătam mai sus, există și aici un frumos monument închinat eroilor din primul război mondial, amplasat în cimitirul de pe strada Tireamului, în spatele căruia sunt parcelele cu eroii români din cel de-al doilea.

În privința monumentelor eroilor din cel de-al doilea război mondial, acestea au fost ridicate în anii 50, în aproape toate localitățile pe raza cărora au avut loc lupte grele, cu pierderi umane importante pentru armata română eliberatoare, exemple fiind cele de la Gerăușa, Mădăras, Homorodu de Jos, Tătărești, Gelu sau Sătmărel, care au același format, cu steaua sovietică desasupra, înlocuită după 1990 cu cruce. (Vezi Anexa: Foto 4) Ulterior s-au înălțat monumente și în alte localități, în special în cele din care au plecat mulți tineri pe front și s-au întors puțini, forma și dimensiunile diferind de la o localitate la alta. Astfel, există frumoase monumente ale eroilor la Tășnad, Scărișoara Nouă, Căuaș, Ghenci, Unimăt, Mofinu Mic, Supuru de Sus, Supuru de Jos, Babța, Negrești Oaș, Racșa, Pomi, Roșiori, iar mai nou, la Hotoan (comuna Căuaș) și Corund (comuna Bogdand). (Vezi Anexa: Foto 5 Tășnad)

Desigur, cel mai impunător monument închinat eroilor de pe raza județului nostru este Monumentul Ostașului Român de la Carei, operă a marelui sculptor Vida Gheza, ridicat în 1964, în memoria ostașilor români care și-au pierdut viața pentru eliberarea "*ultimei brazde de pământ românesc*" la 25 octombrie 1944, dată ce a devenit Ziua Armatei Române, dar și pentru a consfinți pentru totdeauna apartenența acestui teritoriu la România. (Vezi Anexa: Foto 6)

În acest context trebuie să amintim că în municipiul Satu Mare a existat în perioada interbelică un monument de anvergură comparabilă, dezvelit la 1 Decembrie 1922, denumit tot Monumentul Ostașului Român, apoi Monumentul Eroului Necunoscut, ridicat, de asemenea, ca un simbol și apărător al graniței de nord-vest a României Mari, dispărut însă fără urmă în anii cumpliți ai ocupației horticiste (1940-1944) și pentru care s-au făcut și se fac demersuri de refacere și reamplasare în locația inițială. (Vezi Anexa: Foto 7) În perioada interbelică, acesta era principalul monument de for public unde se organizau marile manifestații cu ocazia sărbătorilor naționale. Deocamdată, la Satu Mare, manifestările specifice de oamgiere a eroilor se desfășoară la actualul Monument al Ostașului Român, considerat de unii că ar fi de sorginte sovietică, și la obeliscul din centrul Cimitirului Eroilor, despre care am făcut vorbire mai sus, dar și la impozanta Statuie a preotului dr. Vasile Lucaciu, cea mai importantă personalitate pe care a dat-o Sătmarul de-a lungul timpului, înflăcărat luptător pentru drepturile naționale ale românilor ardeleni din fostul Imperiu Austro-Ungar. (Vezi Anexa: Foto 8 și 9)

În schimb, în afara celor două mari cimitire ale eroilor de la Satu Mare și Carei, inclusiv sovietice, există multe astfel de cimitire, gropi comune sau morminte individuale, răspândite pe tot cuprinsul județului, mai puțin în Țara Oașului, pe traseele de înaintare a frontului, în speță pornind de la Supuru de Sus spre Satu Mare, pe actuala șosea Satu Mare-Zalău-Cluj Napoca și zonele adiacente, dar și spre Tășnad-Carei, existând premisele constituirii unui traseu turistic care să includă toate aceste obiective (morminte, cimitire și monumente). Cele mai mari și mai semnificative cimitire ale eroilor, sunt la Gerăușa (62 eroi) (Vezi Anexa: Foto 10), Tătărești (28 eroi), Ardud (19 eroi – mormânt comun refăcut în 2011, inclusiv prin ridicarea unui monument), Șandra, precum și cele din zona Tășnad.

Aici, fără să par lipsit de modestie, trebuie să subliniez că, la inițiativa mea, ca redactor coordonator al Revistei *Eroii Neamului* și ca fiu al satului Tătărești, comuna Viile Satu Mare, osemintele celor 28 de eroi români și 5 sovietici uciși în octombrie 1944 și îngropați într-un vechi cimitir uitat de comunitate, au fost strămutați (reînhumati) lângă Monumentul Eroilor Neamului din parcul central al localității, acesta căpătând o cu totul altă înfățișare, noul ansamblu fiind sfințit

și binecuvântat de către P.S. Iustin Sigheteanul, episcop vicar al Maramureșului și Sătmarului, la 13 septembrie 2014, alături de un impresionant sobor de preoți, oficialități județene și locale, veterani de război, cadre militare în rezervă și retragere, precum și numeroși locuitori și fii ai satului.³ (Vezi Anexa: Foto 11)

Un alt traseu pe care se găsesc importante morminte ale eroilor din cel de-al doilea război mondial este pe valea Someșului, dinspre Satulung (județul Maramureș) spre Satu Mare, cele mai semnificative fiind la Borlești și Valea Vinului.

Trebuie să remarcăm și faptul că în municipiul Satu Mare, pe lângă Cimitirul eroilor, există morminte individuale sau gropi comune în care zac eroi necunoscuți din cel de-al doilea război mondial, care au fost înhumați, probabil în grabă, chiar pe locul în care au decedat. Astfel, pe digul de pe malul drept al râului Someș, lângă podul de cale ferată, a fost înmormântat un erou necunoscut împușcat aici în octombrie 1944, al cărui mormânt a fost refăcut în anul 2011 de către Asociația Civică Tempora Satu Mare, cea care editează și revista *Eroii Neamului*, fiind dat spre îngrijire Cercului Cultul Eroilor de la Colegiul Național "Doamna Stanca", elevii acestuia desfășurând aici manifestări emoționante în fiecare an de Ziua Eroilor și Ziua Armatei Române. De asemenea, pe celălalt mal al Someșului, însă la o distanță mult mai mare de râu, respectiv pe strada Păuleștiului, la intrarea în Blocul UP 22, se află un alt mormânt cu eroi necunoscuți din al doilea război mondial, întreținut de Cercul Cultul Eroilor de la Școala Gimnazială "Octavian Goga."

Menționăm că, la cele mai multe morminte, individuale sau comune, există însemne de căpătâi cu numele celor decedați, iar acolo unde nu s-a cunoscut identitatea ostașului, așa cum este cazul celor două morminte menționate mai sus, s-a scris simplu "*Erou necunoscut*". Din păcate, asupra acestor înscrisuri a acționat și acționează trecerea implacabilă a timpului, intemperiiile și alți factori fac din ce în ce mai grea descifrarea lor, existând situații în care au dispărut chiar însemnele de căpătâi, nemaicunoscându-se exact amplasamentul mormintelor, aspect ce ar trebui să fie avut în vedere de autoritățile locale prin luarea unor măsuri corespunzătoare.

Tot ca un semn de recunoaștere și omagiu adus ostașilor ce au luptat în cele două războaie mondiale, amintim prezența a numeroase plăci comemorative, amplasate pe zidurile interioare sau exterioare ale bisericilor sau pe alte clădiri importante din diverse localități, atât cu texte în limba română cât și în limba maghiară. Astfel de exemple sunt la Crucișor, Pomi sau Doba.

În final, putem aprecia că, în general, pe raza județului Satu Mare, cimitirelor, mormintelor și monumentelor eroilor li se acordă atenția cuvenită, iar memoria celor ce și-au dat viața pentru țară este păstrată cum se cuvine, atât prin organizarea de manifestări specifice cu ocazia sărbătorilor naționale (unele desfășurate chiar la cimitire sau morminte de eroi), cât și prin publicarea unor materiale cu această tematică, în special în revista de cultură și educație patriotică *Eroii Neamului*, dar și prin pomenirea eroilor de către preoți la toate Sfintele Liturghii săvârșite în bisericile și mănăstirile ortodoxe și greco-catolice. De aceea, vom încheia și noi aceste rânduri cu rugăciunea rostită îndeobște de preoți în acest scop:

"Pe fericiții întru adormire eroi, ostași și luptători români din toate timpurile și din toate locurile, căzuți pe câmpurile de luptă, în lagăre și în închisori, pentru apărarea Patriei și a credinței strămoșești, pentru întregirea neamului, pentru libertatea și demnitatea poporului român, să-i pomenească Domnul Dumnezeu întru Împărăția Sa".

Bibliografie:

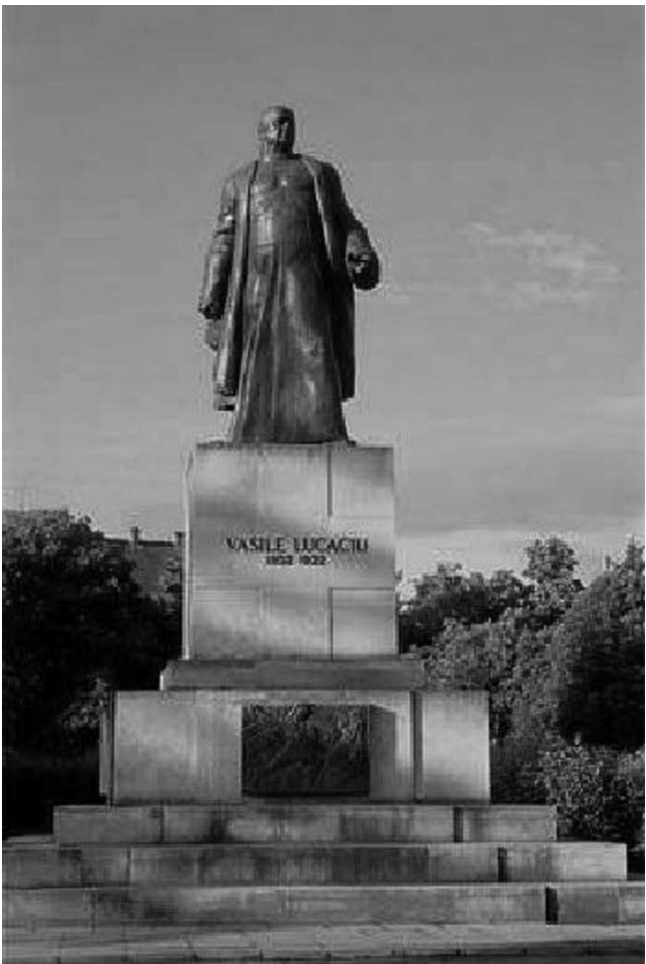
Câmpean, Viorel, *Monumentul eroilor din Santău, o istorie zbuciumată în Eroii neamului*, Satu Mare, 2013, 5 (serie nouă), nr. 1 (14)

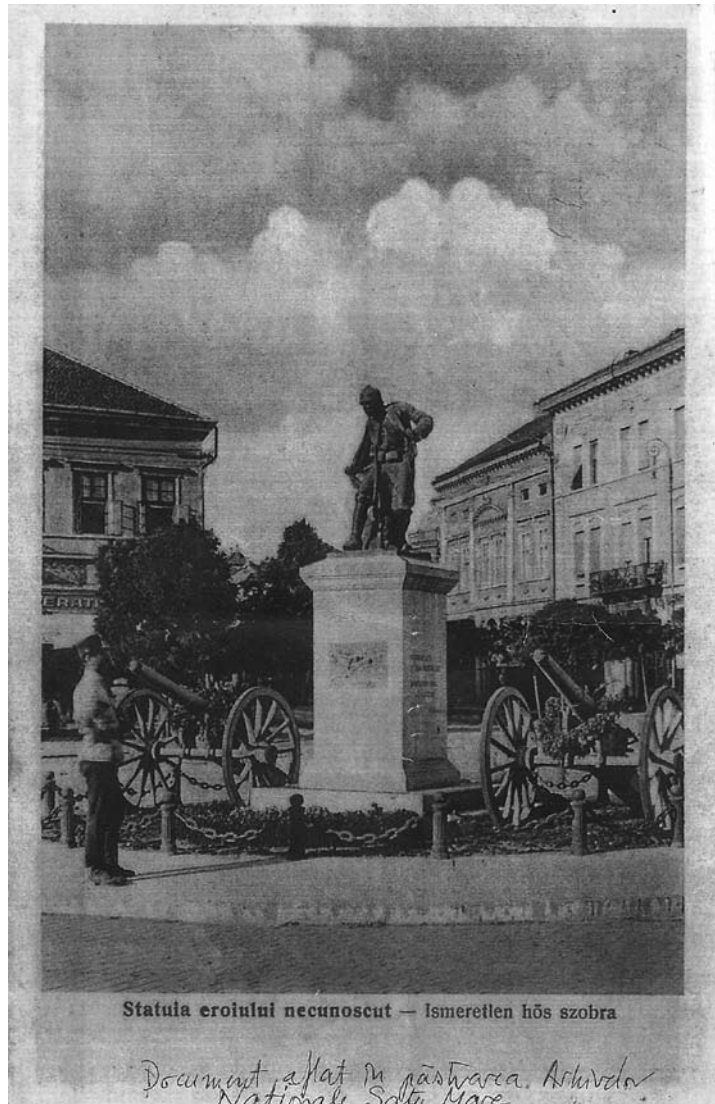
Șichet, Voicu, *Jurnalul cimitirelor și monumentelor eroilor (XIX) în Eroii neamului*, Satu Mare, 2014, 6 (serie nouă), nr. 3 (20)

³ Șichet, Voicu, *Jurnalul cimitirelor și monumentelor eroilor (XIX) în Eroii neamului*, Satu Mare, 2014, 6 (serie nouă), nr. 3 (20), p. 2-6.

NUNTĂ, CĂSĂTORIE, FAMILIE: DISOLUȚIA FORMULELOR TRADIȚIONALE (STUDIU DE CAZ: SATELE ROMÂNEȘTI DIN TRANSCARPATIA)

dr. Camelia BURGHELE

Keywords: wedding, marriage, family, traditional culture, village

Abstract: This study is based upon research on the Romanian villages of the historical Maramures. Wedding in the Romanian villages on the right bank of Tisa river has followed - in their traditional version - the old pattern of the Romanian traditional weddings following the traits that gave uniqueness to Maramures weddings. In its modern version, wedding has suffered mutations on all levels: motivation, organization, performance, reception; a part of these modifications are common to the wedding in the Romanian Ardeal but some are specific to the area we studied or have somewhat peculiar features. Configuration of the wedding ceremony has altered a great deal at present due to change to certain points of view and because of the change in significance that marked many of the life events.

* *
*

Pentru societatea tradițională românească, nunta este deopotrivă un eveniment individual, familial, dar și unul social, comunitar; "nunta este într-un fel o afirmare a comunității, a puterii ei evaluative, a mândriei și prosperității ei", și de aceea performarea unei căsătorii însemna în egală măsură o reușită a tânărului cuplu și a familiilor acestora, ca și a întregului sat.

La fel ca în cele mai multe enclave culturale minoritare, și în comunitatea românească formată de satele cu populație preponderent românească din dreapta Tisei funcționau principiile endogamiei zonale și cei mai mulți dintre feciorii români se căsătoreau cu fete românce, dar erau permise și întâlnite și căsătoriile interetnice:

S-o mai căsătorit și rumâni cu ucrainieni, da nu așe de mult, mai mult rumânii între ei, și dacă o fost din două sate. Da în satele unde nu o fost așe de mulți rumâni, s-o căsătorit și rumâni cu ucrainieni. Mai înainte și-o căutat să fie feciorii din oamini mai sus, după bogăție, după familie, da acuma, nu. Dacă te uiți la el, și îi place, îl ia. Sînt așe că s-o văzut într-o sară și a doua zi s-o luat. Sau dacă nu i-o lăsat părinții, o fujit.

Nunta se desfășura sub același semn al ceremonialului și al succesiunii de acte colective sau individuale pe care le întâlnim în satele românești. Informațiile vorbesc despre o perioadă când nunta se făcea joia, dar și despre nunți mai recente, făcute sâmbăta. Un lucru este cert însă: nunțile se făceau obligatoriu în perioadele temporale dinafara posturilor, mai ales în lunile de toamnă târzie sau iarnă. După secvențele imediat premergătoare – scoaterea mobilierului din casele în care se desfășura nunta și aranjarea meselor, pregătirea mâncării – nunta își urma cursul, la casele mirilor, după scenariul obișnuit al comunității tradiționale românești. Mirele și mireasa erau îmbrăcați în haine de sărbătoare: cu mai multă vreme în urmă, după mărturia femeilor mai vârstnice, mirii aveau costume populare românești, așa cum am amintit deja, cu podoabe deosebite pentru că "rolul presupune însemne speciale ale costumului de sărbătoare"¹; mai recent, rochia albă și costumul negru le-au înlocuit. Mireasa juca *danțu miresei*; acum, darul se dă în bani și, mai ales, în valută, în dolari. Mâncarea era multă și felurită: festinul alimentar marca atmosfera de sărbătoare și fundamenta categoria sărbătorească.

Acum, nunțile se fac cu mult fast, performarea lor mutând accentului de pe latura rituală pe cea de spectacol. Multe dintre "verigile" scenariului nupțial au fost eliminate, iar codurile vestimentare, alimentare și economice au fost marcate profund de înlocuirea vechiului cu noul, a tradiționalului cu modernul, a ruralului cu urbanul. Observația este universal valabilă și este susținută nu doar de mărturiile informatorilor din teren, prezente în parcursul acestui studiu, care susțin spusele noastre, ci și de numeroși etnologi – cercetători ai fenomenului nupțial. Pentru exemplificare, apelăm la un studiu mai recent, centrat pe chiar unul din satele maramureșene: autoarea articolului face o succintă analiză comparativă a desfășurării nunților în satele

¹ Achim Mihu, *Nunta pe Valea Frumoasei*, în "Steaua", nr 12, București, 1971, p. 27

Maramureşului românesc, vecin cu zona studiată de noi: dacă altădată la nuntă erau chemați muzicanții cu "ceteră, contră și gordonă", acum "se aduc formații de la oraș, unde un rol important au soliștii"; altădată nunțile să făceau joia și duminica, acum se fac sâmbăta; altădată nunțile se făceau "sub un umbrar din curte", acum se face un "cort cu schelet de lemn, acoperit de prelată"; mireasa era gătită "cu poale albe, spăcel alb din pânză, balț și coroniță de rozmarin", acum mireasa își cumpără "rochie lungă și pantofi albi"; mirele avea "pălărie cu struț de rozmarin", acum are "costum și cravată"².

Trecutul nu mai este perceput sub semnul modelului; în fapt, s-a petrecut o abdicare de la acest tipar și asistăm la construirea unui alt fel de asumare a realității, proprie omului societății de consum, în care valorile financiare par a fi esențiale; desigur, trebuie să fim realiști: ele au contat întotdeauna, și mărturiile chiar ale martorilor noștri din aceste sate confirmă că în alegerea soțului / soției cantitatea și calitatea zestrei ocupa un loc important și în societatea tradițională. Față de perioada comunității rurale însă, acum, în satul urbanizat, componenta financiară a întemeierii unei familii pare a se impune radical, primordial, așa cum reiese din limbajul lipsit de echivoc, dar și de eleganță, uneori chiar voit dur, incisiv, cinic, al informatorilor.

Din punct de vedere etnologic, analiza ceremonialului nupțial pornește de la existența unui model – fixat de tradiție – al nunții, în tripla lui desfășurare codică: în plan verbal, gestual și obiectual. Toate aceste coduri aveau, în sistemul de decodare fixat de tradiție, puternice conotații rituale și spectaculare, proprii ceremonialului. Dar accentuarea laturii de spectacol a nunții, în detrimentul celei de ceremonial și ritual, a condus la omiterea sau cel puțin estomparea unor secvențe care altădată aveau un rol bine determinat în performarea obiceiului și a căror ne-performare ar fi dus, în comunitatea tradițională, la chiar invalidarea actului marital (să ne amintim, de exemplu, că în satul tradițional colinda trebuia spusă de la început până la sfârșit; omiterea unor secvențe oratorice aducea ghinion peste gospodăria unde colinda nu a fost performată corect). Accentuarea și exacerbarea spectaculosului / spectacularului este mult alimentată de acel sentiment foarte întâlnit în Maramureș, *fala*, ce va fi regăsit în multe dintre mărturiile informatorilor noștri.

În satele românești din Ucraina Transcarpatică nunta românească a mileniului trei suferă o abordare antropologică ce trebuie să țină seama de factori – cei mai mulți dintre ei obiectivi, dar și subiectivi, în câteva cazuri – ce țin de poziția geografică, de istoria locurilor, dar și de racordarea locului la spațiul european sau societatea de consum globală. Enumerăm doar câțiva din acești factori:

- vecinătatea cu satele românești – surori din Maramureșul din România, cu care au avut o istorie și o viziune mitico-geografică comună, cea a Maramureșului istoric, unitar și profund românesc
- presiunile comunității locale ucrainiene, cu care românii sunt nevoiți să conviețuiască și care au, la rândul lor, tradițiile lor culturale
- existența posibilității, dincolo de endogamia istoric moștenită, și a căsătoriilor exogame
- integrarea comunităților românești nu numai în unitatea administrativă a Republicii Ucraina, pentru o lungă perioadă, ci chiar în spiritul și administrația URSS
- starea materială în general net superioară a românilor maramureșeni din Ucraina în comparație cu conlocuitorii lor ucrainieni sau ruși
- presiunile globalizării și mirajul Occidentului, cu modelele mentale ale acestuia dar și cu tiparele cotidiene adoptate aici odată cu deschiderea granițelor și liberalizarea forței de muncă sau cu universalizarea și facilitarea accesului la mass media europeană, mai ales în variantă electronică
- nivelul foarte ridicat al migrației sezoniere la muncă în țările Europei de Vest sau Rusia

Toți acești factori, acționând congruent, au determinat disoluția ritualului în performarea nunții actuale și o receptare diferită, cu precădere economico-financiară, a actului marital.

Încercăm o abordare antropologică a nunții în satele românești din Transcarpatia, pe

---

² Călina Alb, Buoțu Mic

baza observațiilor noastre de teren și a mărturiilor directe înregistrate acolo în ultimii ani, dar și urmând orientarea metodologică a etnologiei moderne, ce susține studiile multidisciplinare, fundamentate sincron și diacronic:

1. Așa cum aminteam anterior, ca grup minoritar, era firesc ca și românii din Transcarpatia să prefere endogamia, "în scopul păstrării individualității culturale"³, așa cum spunea sociologul Anthony Giddens; dincolo de această cutumă socială, nu trebuie să ometem faptul că starea materială și nivelul de trai al familiilor românești este mult mai ridicat decât al ucrainenilor sau rușilor din zonă. Românii sunt recunoscuți ca oameni harnici, descurcăreți și gospodari, iar casele lor sunt mari și încăpătoare. Endogamia are, așadar, dincolo de rațiunile socio-psihologice ale păstrării identității culturale, și rațiuni materiale, economice:

Mereau feciorii și în alte sate, da noi sîntem puțane sate românești și totuși o vrut să fie din părinți buni, să fie români⁴.

2. Marcă identitară, costumul tradițional românesc era un semn distinctiv al căsătoriilor românești, el fiind unanim numit *haine românești* – pentru a fi ușor disociat și de costumul ucrainian purtat la nunți de alte cupluri din sat dar și pentru a-l detașa de hainele cumpărate din comerț - și conferea o notă specifică ceremonialului nupțial, ca o evidentă modalitate de recunoaștere și asumare a unei identități culturale și etnice precise:

Când am fost io la nunta me, m-am îmbrăcat așa, frumos, rumânește, cu cioarici și kimeșe albă, țăsută, mândră⁵.

Nu cu costum, ce cu haine românești, cu kimeșe și cunună⁶.

3. Mutațiile grave ale performării actului marital încep cu vârsta extrem de redusă a viitoarelor mirese. Cauzele – recunoscute aproape cinic de interlocutori – țin exclusiv de teama de a nu pierde un potențial partener bogat. Fără prea multe mijloace de câștig sau afirmare aici, în extremitatea Ucrainei, la mare depărtare de Kiev sau alte orașe mari, românii aleg calea migrației în Rusia sau țările Europei Occidentale pentru câștiguri rapide, obținute de cele mai multe ori din munca fizică (de exemplu *la stroit*, adică în construcții, în Rusia) sau din comerțul cu diferite produse. Așadar, un astfel de partener de cuplu trebuie rapid convins la căsătorie, înainte de a pleca în străinătate la muncă. Se ajunge astfel ca fetele să se mărite de multe ori cu dispensă, înainte de a termina chiar școala generală. Mărturiile învățătoarelor din satele cercetate sunt grăitoare în acest sens. Mai sunt acuzați și părinții, care, îmbogățiți și ei din munca sezonieră în Franța, Italia sau Spania, oferă fetițelor lor un mod de viață propriu fetelor mai mature, insuflându-le astfel mult prea repede ideea de măritiş:

Io am avut fată și am gândit că u-oi da după cine oi vrea și o init la peșit și o grăit băiatu cu noi și o vrut și părinții lui și o init cu o iagă dă pălincă și ne-am sfătuit despre nuntă și zuua nunții. Și după ce s-o însurat o mai învățat doi ani. Da mărg în vorbe și de case și de avere. Da știe lumea în sat cine ești și ce i-i da. La două săptămâni am băgat zălile și am pus masă și la două săptămâni am făcut nunta, cu steag, cu cunună⁷.

Mi s-o măritat fata, 15 ani o avut, da îi bine. O terminat clasa a opta și s-o măritat. Înainte de nuntă, să cunună și să spovedesc tinerii, care mărg la beserică⁸.

Fetele să mărită pă la noi și pă la 14 ani. Io când m-am căsătorit am avut 24 ani și ea, 22. Amu, heaba, așa să mărită, dă tinere⁹.

Se mărită fetele la 14, 15 ani și cine mai întreabă popa... Am avut recent un caz

³ Germina Comanici, Cercul vieții. Roluri și performanță în obiceiurile populare, Editura Paideia, București, 2001, p. 146

⁴ Rodica Sibiel, Obiceiuri prenupțiale, în "Memoria ethnologica", nr. 20, Baia Mare, 2006, an VI, p. 1982 - 1983

⁵ Anthony Giddens, Sociologie, Editura Bic All, București, 2001, p. 232

⁶ Valentina Ofrim, Podișor

⁷ Ion a lui Ionaș a Nuții, Apșa de Mijloc

⁸ Ileana Iovdi, Apșa de Jos

⁹ Ileana Iovdi, Apșa de Jos

cu o fetiță care s-o căsătorit în clasa a IX-a. Cu greu am convins-o să vină la examen, să își termine școala. Așa o fost tradiția. Părinții socot că dacă mai bătrânește, o să fie prea bătrână. Așe le-o intrat în sânje și nu putem noi scoate acuma din tradiție. Da și părinții îs de vină că de tinere le îmbracă pă fete ca și pă fetele mari și nu le mai trăbă la fete școala, ce numa măritat. Cândva la 14 ori 15 nu știeau fetele de băieți, numa de joacă, da acuma... Copiii îs foarte influențați. Băieții îs mulți foarte bogați și mai bătrâni ca fetele cu vreo 10 ani¹⁰.

4. Pornim de la fragmentul unei analize făcute nunților din satele maramureșene românești, de cercetătorii locali, pentru că regăsim în doar câteva propoziții, tranșant, felul în care cei trei factori – vârsta de căsătorie, endogamia și păstrarea neamului – se intercondiționează: "În trecut vârsta căsătoriei era în general de 20 de ani fetele, iar băieții, 22 - 24 ani, după armată. Astăzi, cele care nu continuă școala se căsătoresc chiar de la 14 ani și băieții de la 20 de ani.

În general căsătoriile se fac cu parteneri din același sat, din sate vecine sau de pe aceeași vale. Criteriile de alegere a viitorului soț – soție erau mai multe, dar pe primul loc era ca și unul și altul să fi *de neam*.

Aspectul fizic și conduita nu ocupa un loc de frunte în stabilirea căsătoriei. Mulți tineri se căsătoreau nu pentru că între ei ar fi puternice sentimente de dragoste, ci numai pentru faptul că cel puțin unul dintre ei era de *neam mare*, dacă nu amândoi"¹¹.

Așadar, nunta se bazează eminamente pe criterii economico-financiare: fie pentru păstrarea averii în familie, dacă ea există deja și, deci, pentru păstrarea neamului, fie pentru dobândirea averii, și atunci fetele din sat îi preferă pe bărbații care merg la lucru în străinătate și vin de acolo cu bani. Nu doar selecția maritală este vectorializată material, în detrimentul sentimentelor, ci și alegerea nașilor:

*O fost cândva că nașii de la botez o fost și la cununie, da amu, cine are bani, mere naș, cine nu, nu-l chiamă nime*¹².

Distribuția puterii în societate se face în interior, pentru a nu se risipi:

*Care îmblă la biserică să duc la sovietul sătesc și să scriu, da să duc și la biserică la cununie. Mărg în centru la beserică, să uită tăți la mire și la mireasă și să face ceva asemănător cu a oșenilor din Negrești. Gazdele la gazde trag... fiecare își ie lingura după gură, așe îi și aici. Să uită, dacă el îi bine ca ea... la fel de înstăriți să fie*¹³.

În aceste condiții, când conservarea capitalului financiar și imobiliar primează, căsătoriile se fac chiar și cu încălcarea normelor bisericesti, morale sau "umane": nu se mai ține seama de interdicțiile de căsătorie între rude, până la gradul al treilea, cum era instituit cutumiar în satul tradițional, ci familiile acceptă, pentru a nu pierde privilegiile de neam, să continue repetitiv căsătoriile în interiorul neamului, în ciuda urmărilor negative clare în planul vieții de familie:

*La noi, dacă nu are zestre, zăce așe și-așe... Mărg la lucru și fac zestre. Foarte mult să bagă părinții și să uită la zestre. Să fac și cununii între neamuri, că tata și mama o fost veri al doilea. O fost tare din neam. Moșu și cu celălalt moș o fost veri dulci, de-antâia. Și mama o zâs că ea nu să duce nicări numa la lonașu Lupului și-apui s-o luat. Și amu să mai fac așe căsătorii, și de verișori primari. Pântru ca să nu le moară averea. Da nu-i bine. Noi sîntem trii copii, da io – al triilea bărbat, frate-meu – a triia femeie: nu-i bine. Da atunci era pământu, era tare important*¹⁴.

*Se căsătoresc și între neamuri, veri al doilea sînt mulți, să păstreze averea și să păstreze neamu, că îi mare lucru neamu*¹⁵.

¹⁰ Călina Reaboșapco, Slatina

¹¹ Ion a lui Ionaș a Nuții, Apșa de Mijloc

¹² Valentina Ofrim, Podișor

¹³ Mariana și Petru Ștrețiu, *Ritualul nunții în Budești*, în "Memoria ethnologica", nr .20, Baia Mare, 2006, an VI, p. 1986

¹⁴ Dumitru Marina, Apșa de Jos

¹⁵ Dumitru Marina, Apșa de Jos

Să căsătoresc tăți după neam. Dacă io am mai mult, apoi trebe să mă căsătoresc după neam, da poate nu îi drept. Aici nu sînt săraci, da tăți vreau mai mare neam. În Apșa de Mijloc îi și mai jip ca la noi, acolo săpânțenii să țin mari. La noi numa neamurile să cuscesc, nu-i bai că-s veri între ei. Și să ieu să nu să ducă într-altu neam ori să iei din altu neam, să nu să baje în alt neam, tăt aci, în sat¹⁶.

O fost așe un caz, când s-o căsătorit veri de gradu întâi, juni primari și o făcut o fetiță oarbă și o murit amândoi tineri, nu-i fericită familie acie. Poate că nu o fost bine. Da cine să întreabă la beserică...¹⁷

Cităm aceeași analiză etnografică locală: "Căsătoriile între doi tineri de gradul trei, doi sau primar este interzisă. Au existat totuși cazuri în care cei bogați se căsătoreau, dar copiii lor aveau probleme mari, de exemplu inima copilului era în partea dreaptă ori nu puteau avea copii. Aceste căsătorii se făceau ca să nu își piardă neamul și averea"¹⁸.

Selecția maritală este generată de arealuri precise, nu doar de etnie. Pentru familiile cu fete nu conta doar ca viitorul ginere să fie român, ci era important și satul de unde provenea, pentru că satele românești din zonă (în principiu este vorba despre cele 13 sate cu populație majoritar română din Transcarpatia, din dreapta Tisei), erau și ele ierarhizate, în interiorul arealului maramureșean: de exemplu, Slatina, deși este o localitate mare, nu era bine cotată de familiile fetelor, pentru că băieții de aici erau mai săraci, pentru că lucrau la minele de sare și, având un loc de muncă sigur, nu aveau întotdeauna curajul să renunțe la această formulă de muncă în favoarea celei din Occident, mult mai bănoasă; Apșa de Mijloc și Apșa de Jos au fost însă, și în trecut și acum, sate bogate, "vânate" de părinții fetelor din celelalte sate românești:

Mai demult, dacă părinții feciorului nu o vrut pă fată, o fost scandal ani dă zâle, da amu: - No, las-o, dacă o fujit, ori dacă o rămas grea...

În Slatina îs mai săraci, că lucrează la sare.

Să mărită la 14 – 15 ani fetele. Dacă o avut un băiet bun o zâs: - O dau, să nu-l scap și atunci s-o măritat iute¹⁹.

Fetele se mărită cam la 14 – 15 ani, da cam aici, în sat. Demult s-o dus în Apșa de Jos, că acolo ținneau multe vite și feciorii care erau mai săraci aici își luau fete din Apșa, ca să le aducă boi și vaci²⁰.

5. O altă observație interesantă și specifică locului este simbioza – deseori de un gust îndoielnic – a celor două tipare, vechi și modern, ale nunții: când vin acasă din străinătate, tinerii vor să refacă nunta tradițională nu doar la îndemnul părinților, ci și dintr-un sentiment interior al dezrădăcinării pe care se știe că globalizarea culturală și euopenizarea masivă îl provoacă. Vreau cu orice preț să demonstreze că ei sunt oameni ai locului, că duc cu ei fala Maramureșului în străinătate, unde lucrează, și atunci organizează nunți fastuoase, în localuri luxoase, cu mirese îmbrăcate la cele mai vestite case de modă europene și cu mașini extravagante, dar apelând încă la secvențe din vechiul ritual de nuntă maramureșeană: fie mirii se îmbracă în costum de moroșan la începutul nunții (costume care apoi sunt duse în străinătate, pentru a fi arătate prietenilor), fie se joacă găina, fie se spun strigăturile vechi de la nuntă, fie se aruncă grâu în fața miresei.

6. În Ucraina, moneda locală este *grivna*. Însă darul la nuntă nu se socotește în grivne, ci în valută - euro sau dolari. O mai largă circulație au dolarii, datorită faptului că cei mai mulți bărbați lucrează în Rusia și Kazahstan, sau chiar în Siberia, unde schimbă rublele sau alte monede locale în dolari. De aceea, toți românii intervievați, chiar și cei de o vârstă mai înaintată, au știut exact să spună cât este darul la nuntă,

¹⁶ Călina Reaboșapco, Slatina

¹⁷ Valentina Ofrim, Podișor

¹⁸ Ileana Iovdi, Apșa de Jos

¹⁹ Valentina Ofrim, Podișor

²⁰ Mariana și Petru Ștrețiu, *op. cit.*, p. 1986 - 1987

în dolari, după cum fiecare dintre ei a știut să ne spună cu precizie paritatea dolar / grivnă:

Când să mărită, aduc hegheduși din Rumânia și cântăreți, pă soții Jurj. Cer câte 2000 de dolari când vin la o nuntă. Nunțile îs mari, la restaurant la Slatina. Să joacă mireasa și dau câte 100 de dolari neamurile, care îs mai săraci dau 20 de dolari. Așe îi aici moda, să dă numa dolari. Să strâng și 14 000 de dolari. La fata mea la nuntă s-o strâns numa 7 000 de dolari. Da la noi la martori nu să fac așa. Să fac la Primărie și apoi cine vrea să deie ceva, dă, da nu joacă nime. In aici la Sală și aici să fac cântări, povestește lumea și după aceie să duc, să dau banii și să duc. La nuntă din astalaltă prima dată să fac haluște, da mici. Așe să fac și la priveghi²¹.

No, da io am fost bătrân, n-am putu joca atâta. La altă nuntă, când o fost jocu miresii, o vinit după mine ceterașu și am mârș și am băut on pahar de pălincă și o jucat tineretu și dupa aceie ne-am băgat și noi, aiștea mai bătrâni. Și m-am băgat și io și am jucat și am țapat cincii sute de dolari, așe mult am pus²².

7. Dar, credem că cea mai puternică și cea mai dramatică mutație în scenariul nupțial din satele românești de dincolo de Tisa este provocată de marele succes al prozelitismului neoprotestant: un impresionant număr de români ortodocși sau catolici din aceste sate și-au părăsit religia strămoșească și au trecut la secta Martorii lui Iehova. Iar martorii au impus câteva modificări majore în economia nunții: în primul rând nu se mai performează consacrarea religioasă, cununia la biserică. Niciunul dintre tinerii iehoviști nu se mai cunună religios, ci doar la "soviet", adică fac doar o cununie civilă. Apoi, martorii nu agreează jocul și băutura, astfel încât nunțile nu mai respectă deloc tiparul complex al nunții românești și, desigur, cu această ocazie s-au pierdut toate obiceiurile tradiționale aferente ceremonialului nupțial:

Io m-am măritat cu cunună și cu chimeșe. Bine o fost atunci, mai pă domnește să face acuma. Da în Biblie scrie că nici on joc nu îi bun. Nunțile să făceau acasă, joia ori marțea²³.

La popă nu să prea duc, numa la sfat, numa care frecventează tare beserica. Nu toate căsătoriile se fac la biserică. Noi umblăm amândoi la biserică da nu sîntem cununați la biserică. Merjem la ortodocși. O fost așe un caz, când s-o căsătorit veri de gradu întâi, juni primari și o făcut o fetiță oarbă și o murit amândoi tineri, nu-i fericită familie acie. Poate că nu o fost bine. Da cine să întrebă la beserică...²⁴

Care s-o însurat amu nu s-o mai dus la preot, numa la primărie și ala o fost jurământu. Și dacă îs pocăiți și nepocăiți. Și mai fug fete de 14, 15 ani, îi mai primesc după aceie înapoi, nu-i lasă să se nimicească. O fost cazuri și că o avut copii înainte de nuntă, da s-o luat până la urmă. Rău grăiea lumea de fata aia, nu grăia bine. O fost una care o fost în credință și o țapat-o și din adunare, da tăt s-o măritat până la urmă, că iel o zâs că o ia²⁵.

Amu fetele care îs la martori nu să mai cunună la biserică. Popa tăt zâce că nu îi bine să să cunune fără biserică. No, cât îi de mândru că să cunună la popă...²⁶

O concluzie parțială ar putea susține, așadar, că una dintre instituțiile cele mai afectate de melanjul și, în final, asimilarea culturală la nivel confesional a populației românești ortodoxe este căsătoria. Comuniunea confesională face ca relația biserică - religie - individ - comunitate, ca element de bază al identității etnice, să gliseze mult spre alte modele comportamentale, străine cultului ortodox și tradiției românești și care înseamnă o abdicare clară de la modelele cutumiare ale tradiției.

Cei mai mulți dintre tinerii care vor să se căsătorească nu mai întrebă preotul, ocolind

²¹ Iovdi Ileana, Apșa de Jos

²² Ion a lui Ionaș a Nuții, Apșa de Mijloc

²³ Anuța Marina, Topcino

²⁴ Valentina Ofrim, Podișor

²⁵ Ileana Iovdi, Apșa de Jos

²⁶ Anica Dan, Plăiuț

astfel una dintre instanțele morale esențiale ale satului românesc tradițional, pentru că cele mai multe dintre cupluri nu se cunună la biserică. Ni se atrage atenția că este mult mai important ca tinerii să se căsătorească la primărie, biserica ajungând să aibă doar un rol facultativ. În aceste condiții, tinerii se pot căsători mult mai tineri, pentru că derogările se obțin relativ ușor. Modelul a fost preluat de la martorii lui Iehova, care nu recunosc decât căsătoria civilă și nu practică și cununia religioasă, iar obiceiul a fost adoptat pe scară largă și de tinerii care provin din familii ortodoxe. Ceea ce ne-a frapat cel mai mult a fost faptul că femeii în vârstă, românce ortodoxe, care s-au căsătorit la preot, spun aceste lucruri cu multă detașare și acceptă situația fără măcar să o mai condamne. Motivația este una superficială: *așa au ajuns acum vremurile, nu mai e ca atunci când eram noi tineri.*

Apoi, etnologii locali concluzionează: "În zilele noastre numai cei care fac cununia religioasă mai respectă perioadele slobode pentru nuntă"²⁷; la fel nu sunt respectate etapele nunții cu obiceiurile generate de fiecare secvență în parte.

Dar ceea ce ne-a impresionat cel mai mult – spunem asta cu riscul de a ne repeta – a fost atitudinea extrem de degajată, chiar cu accente de agresivitate verbală generată de faptul că au fost deranjați chiar și de inițierea unor astfel de discuții, a multor subiecți intervievați în fugă, neștiințific – recunoaștem asta – în stradă, datorită refuzului lor de a purta o discuție cu noi, cercetătorii. Într-un mod absolut dramatic, am aflat că vechiul ceremonial nupțial – practicat, totuși, de părinții informatorilor noștri, dacă nu cumva și de ei înșiși, în urmă cu ceva ani – este demodat, depășit și contrar dorințelor Domnului și am fost chiar apostrofați că încă mai credem în icoane, în cununia la biserică sau în dansul miresei.

În final, trebuie să spunem că nunta în satele românești din dreapta Tisei a urmat, în varianta sa tradițională, vechiul tipar al nunții tradiționale românești, cu acele mici inflexiuni caracteristice care au generat specificitatea nunților maramureșene. În varianta sa modernă, nunta a suferit mutații pe toate paliere: în motivare, în organizare, în performare, în receptare; o parte din aceste modificări sunt comune cu nunta din arealul românesc, dar o parte sunt specifice arealului studiat sau cunosc nuanțe sensibile proprii.

Configurarea ceremonialului nupțial s-a modificat mult în actualitate, datorită unor glisări mentale ce au produs în planul concretului multiple mutații funcționale; procesul este, la nivel global, integrat în amplul fenomen de desacralizare ce a marcat multe dintre evenimentele din ciclul vieții omului, ce altădată erau celebrate eminent pe fondul unei legături sacrale a omului cu divinitatea. În acest context, obiceiurile tradiționale, altădată fixate cutumiar, acum și-au pierdut mult din valențele rituale, pe care le-au înlocuit, într-o etapă intermediară cu manifestări ceremoniale iar apoi, în final, cu manifestări spectaculare, ce țin mai mult de spectacol, decât de scenariul ritual.

Notă: o parte din acest material a fost tipărit în volumul ASUMAREA IDENTITĂȚII CULTURALE ÎN COMUNITĂȚILE ROMÂNEȘTI DIN MARAMUREȘUL UCRAINIAN (TRANSCARPATIA - UCRAINA) CONSERVARE ȘI / SAU DINAMICĂ SOCIO-CULTURALĂ ÎN CONTEXT MULTIETNIC, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013, care este rezultatul unui proiect al Academiei Române, co-finanțat prin POSDRU de Fondul Social European.

---

²⁷ Rodica Sibieli, *Obiceiuri prenuptiale*, în "Memoria ethnologica", nr. 20, Baia Mare, 2006, an VI, p. 1982 - 1983

СХІДНА ЄВРОПА У КОНТЕКСТІ СВІТ-СИСТЕМНОЇ КОНЦЕПЦІЇ І. ВАЛЛЕРСТАЙНА

Вікторія ВОВЧОК
Viktorii VOVCHOK

Keywords: World-system, world-economy, the world-empire, semi-periphery, periphery, globalization, capitalism, transformation.

Abstract: This article deals with the rapid globalization tendencies through the prism of I. Wallerstein's World-Systems Theory. The central place in the article is focused on capitalist world-economy, partially its formation and development. Determine the status positions of countries of Eastern Europe, semi-periphery, which are major subsystems of the modern world-system. Focus upon drawing out conclusions about the prospects of Eastern European countries within the modern world-system.

Immanuel Wallerstein develops a theoretical framework to understand the historical changes involved in the rise of the modern world. The modern world system, essentially capitalist in nature, followed the crisis of the feudal system and helps explain the rise of Western Europe to world supremacy between 1450 and 1670. According to Wallerstein, his theory makes possible a comprehensive understanding of the external and internal manifestations of the modernization process during this period and makes possible analytically sound comparisons between different parts of the world.

The new capitalist world system was based on an international division of labor that determined relationships between different regions as well as the types of labor conditions within each region. As a basis for comparison, Wallerstein proposes four different categories, core, semi-periphery, periphery, and external, into which all regions of the world can be placed. The categories describe each region's relative position within the world economy as well as certain internal political and economic characteristics.

*

Cuvinte cheie: sistem mondial, economia mondială, imperiu mondial, semi- periferie, periferie, globalizare, capitalism, transformare.

Rezumat: Articolul analizează procesele globalizării mondiale prin prisma concepției sistemului mondial I. Wallerstein. Punctul central al articolului este economia mondială capitalistă, o parte a formării și dezvoltării sale. Se determină statutul poziției țărilor din Europa de Est, semi-periferie și periferie, care sunt principalele subsisteme ale sistemului mondial modern. Se prezintă concluziile privind perspectivele de dezvoltare a țărilor din Europa de Est în cadrul sistemului mondial modern.

* *

*

Ми живемо сьогодні в епоху глобальних змін. Важливим є розгляд цих процесів не як хаотичних нагромаджень випадкових явищ, а як етапи формування нової цивілізації. Сучасний світ на зламі тисячоліть переживає нову велику трансформацію, яка розгортається водночас у багатьох вимірах: економічному, соціальному, культурному, технологічному й геополітичному. Ця трансформація пов'язується з інтенсифікацією процесів глобалізації, що веде до створення єдиного інтегрованого світового економічного й політичного простору. Тому дуже важливо зорієнтуватися в цих процесах, аби знаходити вчасні й адекватні відповіді на виклики глобалізації. У цих умовах зростає розуміння того, що багато глобальних проблем, з якими людство зіткнулося на початку ХХІ ст., не можуть бути осмислені на рівні окремих держав та взаємин між ними.

Останні два десятиліття, взагалі відзначені такими подіями, як крах СРСР і формування однополярного світу, породили питання не тільки про причини даних подій, але й про майбутній розвиток системи міжнародних відносин. Особливо це актуально зараз, коли

США починають здавати свої позиції безумовного лідера у світовій політиці, а Китай набирає нової потужності. До того ж у нас є можливість розглядати місце та геостратегічні пріоритети Східної Європи в ХХІ ст. в контексті концепції світ-системи І.Валлерстайна, у межах геополітичної дихотомії міжнародних зв'язків.

Будь-які соціальні теорії - і політичні теорії тут не є винятком - покликані, строго кажучи, виконувати дві основні функції: пояснення особливостей об'єкта дослідження, різноманіття зв'язків складових елементів його структури (насамперед, зв'язків причинно-наслідкового характеру), а також прогнозування його майбутньої еволюції. На відміну від наук про природу в соціальних науках функція прогнозування завжди була розвинена набагато слабкіше, ніж функція пояснення. На тлі суперництва різних теоретичних шкіл, методологічних підходів та концептуальних побудов, а також міжпарадигмальних суперечок нерідко складається враження, що сучасна політологія, і зокрема міжнародно-політична наука, «може обгрунтувати все і не здатна нічого довести». У цих умовах особливої уваги набуває концепція світ-системного аналізу, запропонована відомим сучасним американським соціологом І. Валлерстайном в якості когнітивної конструкції, що претендує на реалізацію не тільки пояснювальної, а й прогностичної функції в плані аналізу соціальних процесів, характерних для сучасного світу.

Концепцію І. Валлерстайна нерідко називають неомарксистською. Справді, вона значною мірою спирається на властивий як класичному, так і сучасному західному марксизму термінологічний апарат, але при цьому висуває, по суті, принципово новий підхід як до організації історичного матеріалу, так і до прогнозування прийдешніх соціально-політичних подій. Неважко помітити, що І. Валлерстайн своєю теорією намагається подолати багато в чому притаманний сучасній західній політичній науці євроцентризм шляхом органічного і далеко не безуспішного поєднання формаційного і цивілізаційного підходів на основі використання методології системного аналізу.

Дослідження І.Валлерстайна орієнтовано на вивчення розвитку системи міжнародних відносин, яка формується, в першу чергу, провідними державами. Завдяки технологічному відриву і великій військовій потужності вони володіють інструментами тиску на інших акторів міжнародних відносин і можливістю визначати світову політику в цілому. Звичайно ж, абсолютизувати ступінь їх домінування було б помилковим. Однак саме в розвинених державах відбувається генерація інновацій, які охоплюють не тільки науково-технологічну, але й політичну сферу. На підставі цього закономірно припустити, що основні тенденції трансформації сучасної світової системи закладаються провідними державами. Не можна заперечувати можливість зародження нових тенденцій в інших державах, однак для їхнього втілення ці країни не володіють достатніми, в порівнянні з провідними державами, ресурсами. Тому метою даної роботи є визначення і характеристика місця та ролі Східної Європи як частини системи, держави якої не належать до провідних, у контексті світ-системної концепції І.Валлерстайна.

Методологічною основою дослідження є фундаментальні дослідницькі основи наукового аналізу – принципи історизму, об'єктивності, системності та цілісності, функціоналізму, причинності, прогнозування.

У цілому, в західних соціальних науках проблематика, що склала основу концепції І.Валлерстайна, отримала вельми серйозну розробку, а сама концепція – достатнє висвітлення.

З моменту виникнення концепції світ-системи було накопичено великий обсяг літератури, присвяченої аналізу теоретико-методологічних підвалин цієї теорії, її впливу й внеску в розвиток сучасного суспільствознавства.

В обговоренні картини соціальної реальності, створеної світ-системним аналізом, з'ясуванні сутності цього підходу, його теоретико-методологічних ідей і принципів брали участь, окрім І.Валлерстайна, ще й К.Чейз-Данн[□], Дж.Аррігі, А.Г.Франк[□], Дж.Абу-Луход, Дж.Модельскі¹ та інші відомі представники західного суспільствознавства.

Ступінь досліджуваності проблеми в пострадянській науці більш скромний. В Україні

---

* Магістр факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу, Ужгородського національного університету

цей напрям є ще менш дослідженим, хоча останнім часом з'явилося кілька публікацій, що торкають різні аспекти світ-системного аналізу. Це стаття В.Танчера², в якій розглядається бачення І.Валерстайном перспектив розвитку соціології у XXI ст., а також статті П.Кутуєва³ та О.Фісуна⁴, присвячені деяким методологічним аспектам концепції Валерстайна та інших світоаналітиків.

У російськомовній літературі Валлерстайн досить відомий і популярний, завдяки роботам А.Фурсова², М.Чешкова³ та ін.

Більшість пострадянських публікацій має переважно ознайомчий, оглядовий характер, їхні автори, насамперед, приділяють увагу реконструкції поглядів теоретиків світ-системної концепції, не вдаючись до глибокого всебічного аналізу її концептуальних конструктів й обмежуються загальними оцінками.

Світ-системна теорія І.Валлерстайна займає найбільш помітне місце серед існуючих на даний момент світ-системних концепцій. Вихідною одиницею соціального аналізу в його концепції є соціальна (історична) система – соціальна спільність, заснована на поділі праці. Справжньою соціальною реальністю І.Валлерстайн вважає «соціальні системи», які поділяються на міні-системи та світ-системи. У свою чергу світ-системи поділяються на світ-імперії і світ-економіки. Три основні види соціальних систем засновані на трьох різних «способах» виробництва. Але найбільше неузгодженостей виходить у І. Валлерстайна з світ-економіками. Як зазначає соціолог, світ-економіки докорінно відрізняються як від міні-систем, так і світ-імперій своєю формальною структурою і способом виробництва. Так як у світ-економіці немає єдиної політичної влади, то перерозподіл виробничого надлишку може відбуватися тільки за допомогою ринку. Тому спосіб виробництва у світ-економіці може бути лише капіталістичним.

Якщо конкретно розглядати країни Східної Європи у межах даної концепції, їх ми відносимо до країн периферії та напівпериферії. Периферія світ-економіки – географічний сектор, його продукцією є низькоякісний (і гірше оплачуваний) товар, але цей сектор входить в систему поділу праці, тому що на його продукцію є постійний попит⁴.

Периферія при нееквівалентному обміні втрачає в тій мірі, в якій центр набуває. На периферії правилом є економічний і політичний спад, в тому числі колоніальна залежність і відсутність власної державності або слабкість останньої при неокolonіалізмі. Соціально-економічний лад суспільства обумовлений його місцем у світ-системі. Зміни ладу в ядрі тягнуть за собою зміни на периферії, які можна зрозуміти, тільки виходячи з історії світ-системи в цілому. Виходячи з логіки розвитку суспільств «самих по собі» (як їх розглядають в ортодоксальній версії теорії формацій) ці зміни не виводяться.

Приклад системної залежності, що став завдяки Броделю і Валлерстайну майже хрестоматійним, – кріпацтво в Східній Європі і плантаційне рабство в Америці, пов'язані з виникненням капіталізму в Західній Європі (ядрі світ-системи).

Периферія замикає світ-систему в просторі. За периферією починається зовнішня (external) арена (інша світ-система), з якою дана світ-система має торговельні відносини, які «базуються в основному на обміні цінностями», а не товарами, життєво необхідними для даної світ-системи⁵. Будь-яка світ-система – зовнішня арена стосовно іншої світ-системи. У разі поглинання світ-системної зовнішньої арени остання стає периферією або напівпериферією переможної системи. До периферії належать: колишні соціалістичні

² Chase-Dunn Chr. The Next World War: World-System Cycles and Trends. / Chr.Chase-Dunn, B.Podobnik. // Journal of World-Systems Research. – Colorado, 1995. – Vol. I, num.6. – 54 p.

³ Франк А.Г. Формационные переходы и мифологемы способов производства / А.Г. Франк // Восток. – 1992. – № 2. – С. 19 – 31.

⁴ Абу-Луход Дж. Переструктурируя миросистему, предшествующую Новому времени / Дж. Абу-Луход // Структуры истории. Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций (под ред. проф. Н.С.Розова). – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – Выпуск 2. – С. 449 – 461.

⁵ Modelski G. The Evolution of Global Politics. / G.Modelski. // Journal of World-Systems Research. – Colorado, 1995. – Vol. 1, Num. 7 – 100 p.

країни (держави, що входили до складу СРСР: Україна, Білорусь тощо)⁶.

Крім ядра і периферії в світ-системі присутня проміжна (за комплексом соціально-економічних показників) зона – напівпериферія. Її склад непостійний, одні країни переходять до складу ядра, інші йдуть у периферію (звичайно, напівпериферія все ж таки не «напівядро»). На сьогоднішній день до напівпериферії належать в основному більшість країн Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, Румунія тощо).

Згідно з Валлерстайном, глобальні процеси, свідками яких ми є, завжди були присутні в людській історії. Вони не з'явилися сьогодні чи вчора, а супроводжували людську цивілізацію на всьому протязі. Характерно, що капіталізм і глобалізація завжди розвивалися одночасно. Це відбувалося в різні епохи з різною швидкістю, і призвело, зрештою, до процесу зосередження багатств на одному полюсі суспільства, та зубожіння на іншому. Іншими словами, сьогодні світові багатства зосереджені в руках Заходу, а бідність є долею тих, хто до Заходу не належить. Валлерстайн стверджує, що в цьому полягає процес світової історії - тобто поляризація в рамках національних держав. Ще з колоніальних часів, колонії з географічної точки зору утворювали периферію, в той час як метрополії – ядро, або центр. У глобальному масштабі це дублювалося процесом концентрації фінансових потоків в Західній півкулі (ядро) на тлі зубожіння Східної півкулі (периферія).

Валлерстайн прогнозує, що країни периферії випробують на собі двосторонній тиск. З одного боку, на напівпериферію будуть тиснути багатші країни Заходу. З іншого - буде наростати тиск озлобленої і знедоленої периферії. Це знайде своє вираження в агресивній імміграції, напливі асоціальних елементів тощо. Імміграційні хвилі будуть розмивати автентичну культуру, що призведе до її спотворення і втрати населенням напівпериферії культурної орієнтації, коли культура вже не зможе виконувати властиві їй духовні функції (саме це відбувається в Україні, що найяскравіше проявляється на обставинці в Криму).

Еліти країн напівпериферії, які керуються своїми економічними інтересами, будуть орієнтуватися на Захід, на ядро, де акумулюються всі багатства, оскільки економічна сутність еліт не змінюється. Одночасно з цим маси, тобто основне населення країн напівпериферії, будуть відкидатися все далі в периферійний стан. Розшарування суспільства буде тільки наростати, прірва між бідними і багатими збільшуватиметься (так чи інакше нагадує класичну українську картину). Це призведе до масових переміщень трудових ресурсів, початок яким покладено вже зараз. Кращі сили напівпериферійних країн збігають в розвинені країни, а їхнє місце на їхній батьківщині займають мігранти з периферійних країн. Відбувається злиття мігрантів з периферії з плебсом напівпериферійних країн, що не може не позначитися на якості їх населення.

Валлерстайн переконаний, що це – кінець існування таких країн, як Україна, Молдова, які, на жаль, приречені на положення периферії, тобто фактично країн «третього світу», адже цей процес незворотній. Напівпериферію очікує розкол на дві частини – еліта йде на Захід, а основне населення змішується з трудовими мігрантами з периферійних держав, і переорієнтовується на периферію. Це, в свою чергу, призведе до того, що після епохи напівпериферії ми станемо свідками чергової пролетарської революції, коли бідні усвідомлюють, що географія капіталу укладається строго в координати Західної півкулі. Відбудеться ефект просторового сприйняття економіко-соціальних елементів нашого життя⁷.

Багато років тому, коли країни Східної Європи намагалися адаптувати свої політичні, соціальні та економічні механізми під механізми західних капіталістичних економічних і ліберальних демократій, І.Валлерстайн зазначав у своїх працях, що «в колишньому комуністичному світі роблять неправильні висновки, в яких магія ринку витісняє магію планування, в той час як ринок в цілому не стане більш ефективним інструментом економічного добробуту цих держав, ніж планування, оскільки основні економічні складності цих держав витікають і виникають не від їх внутрішніх економічних механізмів, а від їх положення в структурі капіталістичної світ-економіки». Через понад двадцять років після краху комунізму і залежності, «магія ринку» здається менш блискучою, ніж уявляли

⁶ Танчер В.І. Валлерстайн про виклики соціології XXI століття: запрошення до дискусії / В. Танчер / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 8 – 10.

собі місцеві економісти і великі суспільні групи у славні 1989-90-ті роки. Тим не менш, як і раніше теоретик пояснює скромні результати пострадянської економіки становищем Східної Європи в структурі світової економіки. Зрозуміло, у Східній Європі, як і в усьому іншому світі, можуть бути варіації в тому, як уряд справляється з ситуацією. Досить часто зустрічаються країни, які вправніше маневрують і, завдяки цьому, покращують своє відносне становище. Найважливіший приклад - Південна Корея. В 1960-х рр. її економічні показники були не набагато краще, а, можливо, навіть і гірше, ніж, наприклад, у Польщі чи навіть Литві в 90-ті. І все ж сьогодні очевидно, що Південна Корея демонструє набагато сильніші економічні показники. Без сумнівів, частково це пояснюється розумними рішеннями уряду. Але це також сталося завдяки геополітичному положенню цієї країни і зацікавленості США в зростанні їх сили і дозволеність багато чого з того, що в інших частинах світу Америка гостро засуджувала. Основний момент полягає в тому, що в певний період часу лише у небагатьох (з численних) країн є можливість поліпшити своє становище у світ-економіці. Східна Європа (і особливо «тріо 90-х рр.» - Польща, Угорщина і Чеська Республіка) подумала, що може увійти в число цих небагатьох⁷.

У Східній Європі та в деякій мірі в інших частинах Європи більшість людей схильні вірити в те, що найбільш значущою історичною подією, принаймні, ХХ століття була «оксамитова революція» 1989 року, оскільки вона поклала край холодній війні і біполярній опозиції, що тривала з часів Другої світової війни.

Крім того, вона привела більшу частину Східної Європи в світ ринкової економіки, ліберальної демократії і, врешті-решт, до Європейського Союзу.

У ряді своїх книг і статей І. Валлерстайн припускає, що «американське століття» пройшло і зароджуються нові супердержави, які в довгостроковій перспективі візьмуть на себе ту роль, яку грали Сполучені Штати. Поява «нових світових держав» таких як Китай, Індія і Бразилія (так званих країн БРІК) - це абсолютно звичайне явище в контексті постійно мінливого положення центрів накопичення капіталу в структурі капіталістичної світової економіки. Це безпосередньо зачіпає і Сполучені Штати, і ЄС. З іншого боку, досить легко перебільшити те, що відбувається. Одна з основних проблем полягає в тому, що ці нові центри не дозволяють структурних проблем світ-системи. Насправді, вони посилюють їх одним простим способом. Сам їх розмір і політичний тиск всередині них означають, що вони розподіляють світові надлишки на порядок більшій частці світового населення, ніж будь-коли раніше. А це значить, що вони стоншують той шар, який може бути знятий тими, хто нагорі. І це робить систему менш прибутковою, а тому менш цікавою для них.

Тим не менш найбезпосереднішим чином на країни Східної Європи можуть відбитись такі події, і таким чином, що багатьом це не сподобається. Можна припустити, що протягом наступного десятиліття відбудеться зближення держав Північно-Східної Азії, яке об'єднає в якусь вільну конфедеральну структуру знову об'єднаний Китай, знову об'єднану Корею і Японію. Більш того, можна припустити, що це Північно-Східне Азіатське об'єднання і США вступлять в фактичний альянс. У відповідь Західна Європа і Росія відчують необхідність у зближенні, незважаючи на протести (які будуть в основному ігноруватися) Східної Європи (або більшої її частини). За формулою Валлерстайна, рано чи пізно відбудеться зіткнення капіталістичного інтернаціоналу з інтернаціоналом знедолених. Проте він не був би західним ученим, якби не відстоював ліберальну точку зору на процеси, що відбуваються. На думку Валлерстайна, у периферії немає вибору. Вона повинна або піти на зближення з ядром, або приректи себе на сповзання до напівпериферії. Третього не дано. Але не всі вчені з ним згодні, особливо вчені з країн напівпериферії. Останнім часом ми стаємо очевидцями значних геополітичних зрушень, коли такі напівпериферійні країни як Росія, Індія, Китай, Венесуела намагаються дистанціюватися від західного ядра, і вести самостійну політику. Поодинці цим державам зберегти свій економічний суверенітет не під силу. Тому опір ядру, опір процесам витіснення напівпериферії на периферію може надавати тільки потужний блок держав.

Таким чином, можна зробити висновки, що у концепції І. Валлерстайна вихідним,

⁷ Кутуєв П. В. Методологічні засади світ-системного аналізу: парадигма Імануїла Валлерстайна та його школи / П. В. Кутуєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 43 – 59.

базовим є поняття «історична система». Точніше, він конкретизує це визначення. Кожна історична система заснована на відносинах виробництва та обміну, але особливо ґрунтується на основі поділу праці, що дозволяє їй зберігати стійкість і відтворювати себе. Згідно з І.Валлерстайном, історичні системи діляться на два типи: міні-системи та світ-системи. Як функціонували і що собою представляли міні-системи, ми майже не знаємо, тому що в сучасному світі вони припинили своє існування. Світ-системи поділяються на світ-імперії і світ-економіки, в яких виділяються три складові: ядро, напівпериферія, периферія. Важливе місце він відводить відносинам «центр – периферія» і протиріччям, що виникають між цими двома складовими світ-економіки. Так чи інакше всі події, які відбуваються у сучасній світ-системі зачіпають інтереси та впливають на країни Східної Європи.

Список використаних джерел:

1. Абу-Луход Дж. Переструктурируя миросистему, предшествующую Новому времени / Дж. Абу-Луход // Структуры истории. Альманах современных исследований по теоретической истории, макросоциологии, геополитике, анализу мировых систем и цивилизаций (под ред. проф. Н.С.Розова). – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – Выпуск 2. – С. 449 – 461.
2. Кутуев П. В. Методологічні засади світ-системного аналізу: парадигма Імануїла Валлерстайна та його школи / П. В. Кутуєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 43 – 59.
3. Танчер В.І. Валлерстайн про виклики соціології ХХІ століття: запрошення до дискусії / В. Танчер / Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – № 2. – С. 8 – 10.
4. Фисун А.А. Мир-системный анализ как теория геоисторических изменений / А.А. Фисун // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна «Світ-системна теорія і сучасні глобальні трансформації (філософія, політологія, соціологія)». – 2000. – № 487. – С. 34 – 51.
5. Франк А.Г. Формационные переходы и мифологемы способов производства / А.Г. Франк // Восток. – 1992. – № 2. – С. 19 – 31.
6. Франк А.Г. Смещение мировых центров с Востока на Запад / А.Г.Франк // Латинская Америка. – 1993. – № 2.
7. Фурсов А.И. Школа мир-системного анализа (основные положения концепции И.Валлерстайна) / А.И. Фурсов // Восток. – 1992. – № 1. – С. 19 – 38.
8. Чешков М.А. Концепция Валлерстайна и его критики / М.А. Чешков // Осмысливая мировой капитализм (И. Валлерстайн и миросистемный подход в современной западной литературе): сбоник статей / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений; отв. ред. В.Г.Хорос, М.А.Чешков. – М.: ИМЭМО РАН, 1997. – С. 10 – 56.
9. Чешков М.А. Мирочелостность и ее история / М.А. Чешков // Вопросы истории.– 1995. – № 2. – С. 27 – 43.
10. Amin S. Economic Globalism and Political Universalism: Conflicting Issues / S.Amin. // Journal of World–System Research. – Vol. VI. – Num.3. – Colorado, 2000. – p. 581 – 622.
11. Chase-Dunn Chr. The Next World War: World-System Cycles and Trends. / Chr.Chase–Dunn, B.Podobnik. // Journal of World–Systems Research. – Colorado, 1995. – Vol. I, num.6. – 54 p.
12. Modelski G. Democratization in Long Perspective / G.Modelski, G.Perry III. // Technological Forecasting and social Change. – Vol. 39. – Issues 1 – 2. – March – April 1991. – p. 22 – 34.
13. Modelski G. The Evolution of Global Politics. / G.Modelski. // Journal of World–Systems Research. – Colorado, 1995. – Vol. 1, Num. 7 – 100 p.
14. Wallerstein I. The modern world-system / Wallerstein I. – Vol. 1: Capitalist agriculture and the origins the European world-economy in the sixteenth century. – N.Y. etc.: Academic

press, 1974. – 410 p.; Vol. 2: Mercantilism and the consolidation of the European world–economy, 1600–1750. – N.Y. etc.: Academic press, 1980. – 370 p.; Vol.3: The second era of great expansion of the capitalist world-economy, 1730–1840. – San Diego – N. Y. etc.: Academic press, 1989. – 372 p.

ВАЖЛИВИЙ НАПРЯМ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РУМУНІЇ: ПОЛІТИКА ОФІЦІЙНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ ЩОДО ЕТНІЧНИХ РУМУНІВ В УКРАЇНІ

Степан ВІДНЯНСЬКИЙ
Stefan VIDNYANSKYI,
Іван ВОВКАНИЧ
Ivan VOVKANYCH

Keywords: Ukraine, Romania, foreign policy of a country, ethnic minorities, Ukrainians in Romania and Romanians in Ukraine

Abstract. One of the important elements of the foreign policy of the Republic of Romania is its ethnic policy that comprises the comprehensive work with the Romanian communities abroad. According to official data of Bucharest, the average number of foreign Romanians is estimated at about eight million people, most of whom live in the neighboring States of Romania: Moldova, Ukraine, the Russian Federation, Bulgaria, Serbia, as well as in the countries of Western Europe, the USA and Canada. Romania considers its Diaspora to be an effective method of promoting Romanian national interests abroad. The issues of the implementation of the support of Romanian communities abroad have been investigated, in particular financial aid has been repeatedly laid down in the relevant government programs, the main legal acts that regulate the issues of national minority status have also been analyzed.

*

Cuvinte cheie: Ucraina, România, politică externă, minorități etnice.

Rezumat: Unul dintre elementele importante ale politicii externe a Republicii România este politica ei etnică, care prevede un lucru complex cu comunitatea română în afară țării. Conform datelor oficiale de la București, românii de pretutindeni sunt în număr de aproape 8 milioane de persoane, dintre care marea majoritate locuiesc în țările vecine cu România – Republica Moldova, Ucraina, Federația Rusă, Bulgaria, Serbia, la fel și în țările din Europa de Vest, SUA și Canada.

* *

*

Сьогодні питання розвитку, статусу і захисту національної діаспори є одним з головних та суттєвих чинників впливу на ситуацію у східноєвропейських країнах. Підтвердженням цього є створення в 1990-х роках лише у МЗС Румунії трьох спеціалізованих структурних підрозділів, а саме:

- Департаменту з питань румунів із сусідніх країн;
- Департаменту з питань румунів звідусіль, якими у період з 1998 до 2009 року керував Державний секретар МЗС Румунії, що стало підтвердженням посиленої уваги до роботи із румунською громадою закордоном;
- Департаменту з питань Республіки Молдова.

Слід зазначити, що така етнічна політика Румунії стала не тільки важливим елементом її зовнішньої політики, а й невід'ємною частиною національної ідеї, що залишається незмінною протягом усього постсоціалістичного періоду, незалежно від політичної орієнтації її урядів, парламентів та президентів. Упродовж зазначеного періоду, Бухарест намагається активно поширювати свій вплив на румунів України, залучати їх до «єдиного румунського мовного, культурного та інформаційного простору» з метою перетворення їх на ефективний інструмент зовнішньої політики для реалізації своїх стратегічних інтересів і цілей. Передусім Румунія засуджує виокремлення молдован у ході перепису населення України як окремої від румун етнічної групи. Це питання також пов'язане зі статусом Молдови та історичними зв'язками України з Придністровською Молдовською Республікою, території якої у міжвоєнний період були Молдавською Автономною Республікою у складі Радянської

України. Молдавська Радянська Соціалістична Республіка була єдиною радянською республікою (за винятком самої України), у якій кількість етнічних українців була більшою за кількість росіян.

За переписом населення 2001 року, в Україні особи, які ідентифікували себе етнічними румунами (151 тис. осіб – 0,3% всього населення держави) і молдованами, проживають переважно в Чернівецькій, Закарпатській та Одеській областях..

При проведенні компаративного аналізу переписів 1989 року та 2001 року спостерігається тенденція до зростання кількості осіб, які ідентифікували себе румунами – 112% від попередньої чисельності, а тих, хто ідентифікував себе молдованами, навпаки – до зменшення, складаючи лише 79,7% (324, 5 тис. у 1989 році і 258, 6 тис. осіб у 2001 році).

Для проведення цілеспрямованої роботи з румунською громадою за кордоном у 1990 році створюється Румунській культурний фонд, який фінансувався з державного бюджету.

Під егідою даного Фонду з 22 до 27 червня 1992 року на одній з чорноморських баз відпочинку повіту Констанца було організовано «Перший Форум румунів і вихідців з Румунії», в якому взяли участь представники з 22 держав світу. Метою організованого Форуму було задекларовано встановлення та консолідація зв'язків Румунії із закордонними румунськими громадами та виявлення і обговорення важливих для них проблем з метою здійснення румунською державою відповідних заходів, спрямованих на їх всебічну підтримку. До складу делегації румунів з України входило 15 осіб з числа лідерів та активних членів румунських товариств з Чернівецької та Закарпатської областей, які використали трибуну Форуму для критики на адресу національної політики України.

Тодішній голова Румунського культурного фонду А. Базура у своєму виступі зазначив, що його організація «зобов'язана надавати підтримку нашим братам з Буковини, Північного Марамурешу (Закарпатської області) і Південної Бессарабії, які несамовито чинять опір денаціоналізації, вимагають відновлення прав, що мають належати будь-якій людині, яка живе наприкінці цього століття». Такий хід Форуму перетворив захід у першу загальнорумунську антиукраїнську кампанію після проголошення незалежності України.

Крім того, на той час Фонд мав у своєму розпорядженні одне з найпотужніших видавництв Румунії і друкував шість періодичних видань румунською, французькою та англійською мовами, які розповсюджувалися серед закордонних румунів. Починаючи з 1994 року, Фонд став видавати журнал «ГласулБуковіней», призначений для румунського населення Чернівецької області.

Більшість статей, опублікованих у журналі «ГласулБуковіней», були присвячені питанню доведення автохтонності румунів на території Північної Буковини та процесу їх «українізації», починаючи з часів Австро-Угорської імперії і до «радянської» та «української окупації» «споконвічних румунських земель». Основний меседж відповідних статей полягає у тому, що Північна Буковина і Південна Бессарабія – «прадавні румунські землі», які СРСР захопив у 1940 році внаслідок таємного протоколу до пакту Ріббентропа-Молотова, а після розпаду СРСР ці території несправедливо опинилися «під окупацією України».

Таким чином, у першій половині 1990-х років Румунія, надаючи «допомогу» румунській громаді України (запрошення на заходи, підтримка друкарської справи етнічних румунів, матеріально-фінансова підтримка), заклала основи комплексної роботи з етнічними румунами з України і фундамент для ефективного та системного впливу на ситуацію в середовищі етнічних румунів України.

Як зазначає у своїх роботах Рендюк Т.Г., другий етап роботи з румунами в Україні настав, починаючи із середини 1990-х років, коли відкрито висловлені територіальні претензії до України і звинувачення в порушенні прав румунської меншини стали суперечити новому курсу зовнішньої політики Румунії щодо її інтеграції до ЄС та НАТО. Це змусило Бухарест відмовитись від своїх територіальних претензій щодо нашої держави і піти на підписання базового політичного Договору 1997 року, проте став системно спекулювати на проблематиці щодо забезпечення прав румунської меншини в Україні.

Так, у Базовій програмі розвитку Румунії на 1996-2000 роки, яка була прийнята

новоствореним урядом після виборів 1996 року, одним із пріоритетних завдань зовнішньої політики Бухареста є зміцнення відносин з румунами з-за кордону з метою збереження їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, досягнення національного ідеалу через забезпечення умов для того, щоб відшукати всіх румунів з історичних територій у рамках єдиної Європи. Конкретний елемент прагматизму щодо України повинен був отримати пріоритетне значення, а захист інтересів румунської меншини в Україні – переважати над спірними територіальними аспектами. □

Новий пріоритет політики Румунії щодо захисту прав румунської меншини в Україні знайшов відображення в діяльності як законодавчої, так і виконавчої влади Румунії. У липні 1997 року Президент Румунії Е. Константінеску ініціював законопроект про підтримку румунських громад за кордоном, який передбачав конкретні заходи щодо надання допомоги румунам з України, зокрема їх залучення до отримання безкоштовної освіти в Румунії. Закон був схвалений Парламентом Румунії 15 липня 1997 року.¹

Також у Стратегії національної безпеки 2001 року, у розділі, що стосувався зовнішньої політики, зазначалось, що Румунія підтримуватиме румунські громади за кордоном з метою збереження їх національної, культурної та духовної ідентичності, визначатиме потенціал їх підтримки для досягнення цілей румунської дипломатії.²

Реалізація завдань щодо підтримки румунської громади за кордоном, зокрема фінансової, була викладена у відповідних урядових програмах. У цілому, як зазначають українські дипломати, виконано більше 60 проектів, спрямованих на підтримку румунської громади за кордоном, а саме проекти, спрямовані на захист румунської мови, розвиток румунських шкіл і церков, порятунку і збереження культурної спадщини, що знаходиться за межами Румунії тощо. Фінансування зазначених проектів до 2006 року проводилось за рахунок державного бюджету через Департамент з питань румунів звідусіль при Уряді Румунії, а з перетворенням того ж року цієї структури на Департамент з питань відносин з румунами при МЗС Румунії – через останній та інші підрозділи міністерств і відомств, на які покладено відповідні функції у сфері взаємодії з румунами за кордоном.

На початковому етапі діяльності зазначеного Департаменту розробленою програмою визначено 10 напрямів роботи з румунською громадою.³

- Румунська церква. Передбачалось сприяння в об'єднанні румунських парафій за кордоном з Румунською православною церквою, їх матеріальна підтримка, а також підготовка клерикальних кадрів для румунських меншин за кордоном.

- Румунська школа. Передбачалась підтримка будівництва та реконструкції шкіл з румунською мовою викладання за кордоном; видання та розповсюдження румуномовної літератури та підручників; підготовка у ВНЗ Румунії педагогічних та наукових кадрів, навчання учнів та студентів з числа представників зарубіжних українських громад; матеріальне сприяння школам з румунською мовою викладання за кордоном.

- Румунська мова. Передбачалась підтримка процесу створення представниками місцевої румунської громади неурядових організацій за кордоном; створення румунських культурних центрів; моніторинг мовної ситуації в середовищі закордонних румунських громад; створення румунських відділень в університетах у країнах компактного проживання етнічних румунів; надання та поширення художньої, історичної, етнографічної літератури, періодичних видань, підтримка румуномовних радіо- та телепрограм, розширення можливостей прийому каналів телебачення Румунії за кордоном; організація культурних заходів - фестивалів, театральних гастролей, конференцій за участі представників закордонних румунів тощо.

- Програма «Лекс». Передбачалась юридична підтримка забезпечення прав

¹ Котик В. Етнічний протекціонізм у державній зовнішній політиці / В. Котик // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць. Буковинський політологічний центр. Під заг. ред. А.М. Круглашова. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006. – 430 с. – С. 51 – 59.

² Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище [монографія]. / Т.Г. Рендюк. – К.: «Оріон-Принт», 2011. – 293 с. – С. 132.

³ Чюкур М. Румунський вимір відносин Україна – Румунія / М.Чюкур, Л.Мустафа, В. Каталіна // Новітні відносини Україна-Румунія: на шляху до дружби, співпраці і союзництва / [за заг. ред. Я. Матійчика]. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 212 с. – С. 29.

румунської меншини; розробка проекту та схвалення закону щодо державної підтримки Румунією румунських громад за кордоном.

- Румунські пам'ятники. Спорудження пам'ятників та пам'ятних знаків у місцях, пов'язаних з історією та культурою румунського народу.

- Румунське видавництво. Підтримка видавництва та поширення румунської літератури, створення нових видавництв, сприяння творчості зарубіжних румуномовних письменників, проведення за їх участі літературних конкурсів та фестивалів.

- Румунська бібліотека. Матеріальна підтримка існуючих і створення румунських бібліотек, організація взаємодії між бібліотеками Румунії та бібліотеками етнічних румунів за кордоном.

- Румунський діловий центр. Фінансова підтримка запропонованих Департаменту програм та проектів, залучення інвестицій, призначених для підтримки румунської спільноти, створення Бюро з питань юридичних і комерційних консультацій.

- Створення мережі Бюро з підтримки румунських громад. Відбір талановитих представників румунської меншини та їх підготовка за спеціальними програмами з метою формування прорумунсько налаштованої еліти за кордоном.

- Міждисциплінарні студії. Проведення досліджень з етнографії, історії, географії, економіки та юриспруденції, спрямованих на відстоювання ідентичності зарубіжної румунської спільноти.

Механізмом реалізації нової політики щодо румунської громади за кордоном, у тому числі етнічними румунами в Україні, став комплекс спеціалізованих державних, освітянських, культурних та наукових структур, які діяли в Румунії, починаючи з 1990-х років, або створені з цією метою пізніше⁴.

Паралельно з цим, протягом усього періоду, що є предметом дослідження, спостерігається тенденція активізації діяльності владних структур Румунії щодо надання громадянства етнічним румунам та молдованам з числа громадян України. Пропагування переваг надання румунського громадянства перетворилось на певний час дестабілізаційним чинником впливу в прикордонних з Румунією регіонах України. При цьому важливо звернути увагу на те, що Румунія не порушує власне законодавство. Відповідно до пункту 1 статті 5 Конституції Румунії існує можливість відновлення румунського громадянства⁵ всім мешканцям територій, що раніше входили до складу Румунії (сучасні території Чернівецької та частини Одеської областей України).

Механізм та юридичні основи, що передбачає надання або «відновлення» румунського громадянства етнічним румунам, у тому числі громадянам України, закладені Законом Румунії «Про громадянство» № 21 від 1 березня 1991 року із змінами та доповненнями.

Як зазначає Т.Г. Рендюк, за даними прес-служби Міністерства адміністрації та внутрішніх справ Румунії, на основі зазначеного вище закону протягом 1991-2001 рр. румунське громадянство отримало 3 387 громадян України. Починаючи з 2002 року процес надання румунського громадянства цим категоріям громадян тимчасово був призупинений румунською стороною на відповідні вимоги Європейського Союзу, який став непокоїтися зростаючими масштабами міграції представників країн із Східної Європи. Протягом 2002 року, наприклад, румунське громадянство не отримав жоден громадянин України або Республіки Молдова. Після передачі повноважень щодо оформлення румунського громадянства вихідцям з України та Молдови від Міністерства внутрішніх справ до Міністерства юстиції Румунії у 2003 році жоден громадянин України також не отримав румунського громадянства, а лише 6 молдовських громадян оформили його у 2004 році, відповідно, 5 та 257 осіб, а у 2005 р. і 11 громадян України та 1317 громадян РМ оформили таке громадянство. За даним румунської преси, станом на 2007 рік румунське громадянство отримало не менше 50 тис. мешканців України. Як зазначають українські дипломати, основними причинами,

⁴ Національний склад населення України за даними переписів населення [Електронний ресурс] / Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Державний комітет статистики України // Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic#m1

⁵ Україна поліетнічна: інформаційно-бібліографічний показник / Інститут досліджень діаспори. – К.: Геопринт. – 2003. – 108 с.

що спонукали громадян України отримати румунське громадянство, були здебільшого меркантильні інтереси. Зокрема інтереси, пов'язані з набуттям Румунією членства в ЄС та можливістю отримання власниками таких паспортів певних пільг.

З метою врегулювання проблеми подвійного громадянства у двосторонніх відносинах з Румунією, з ініціативи української сторони, починаючи з жовтня 1992 року, було проведено низку зустрічей на високому рівні задля припинення процесу надання румунською стороною громадянства вихідцям з України. Це питання стало предметом жвавого дипломатичного листування сторін протягом тривалого періоду, а також систематично порушувалося українською стороною під час двосторонніх переговорів та зустрічей на високому і найвищому рівні. Проте всі звернення до румунської сторони з проханнями припинити процес надання українським громадянам громадянства Румунії були безрезультатними, і кожного разу Бухарест посилався на румунське законодавство, яке не забороняє подвійне громадянство.

Враховуючи таку ситуацію, 14 лютого 2003 р. МЗС Румунії був переданий підготовлений українською стороною Проект двосторонньої Угоди про спрощений порядок зміни громадянства, який після понад дворічного аналізу також був відхилений румунською стороною як такий, що не відповідає чинному румунському законодавству, яке регламентує умови надання румунського громадянства, а також міжнародним конвенціям, в яких Румунія бере участь.⁶

За таких умов 4 грудня 2007 року українська сторона запропонувала запровадження механізму двостороннього обміну інформацією про факти добровільного набуття громадянства держави однієї сторони громадянами іншої сторони, що зокрема передбачено статтю 24 Європейської Конвенції про громадянство. Після тривалого затягування відповіді 4 вересня 2008 року МЗС Румунії повідомило про неприйнятність такої пропозиції для румунської сторони, яка не вважає розбіжності в національних законодавствах у сфері громадянства достатнім мотивом для подібного співробітництва.⁷

Виходячи з політичних інтересів у цій сфері, 5 вересня 2007 року Уряд Румунії своїм терміновим рішенням вніс зміни до Закону Румунії «Про громадянство Румунії», фактично нехтуючи попередніми рекомендаціями Європейського Союзу. Питання щодо надання громадянства були передані виключно до компетенції Дирекції з питань громадянства Міністерства юстиції Румунії, що значно прискорило темпи видачі іноземцям, у тому числі українським громадянам, румунських паспортів. За даними офіційного видання «МоніторулОфіціал», в якому публікуються накази Міністерства юстиції Румунії щодо надання громадянства, на кінець 2008 року румунське громадянство отримали 211 громадян України, що вдвічі перевищило аналогічний показник 2007 року. Таким чином, з метою спрощення існуючих умов та процедур отримання та відновлення громадянства нові зміни до згаданого закону стосувались, насамперед, колишніх громадян Румунії та їх нащадків, які проживають переважно на території України та Республіки Молдова і бажають відновити румунське громадянство. Про це свідчили і додаткові роз'яснення МЗС Румунії з питань спрощеного отримання громадянства, що були розміщені на веб-сторінці румунського зовнішньополітичного відомства, та які, зокрема, передбачали надання заявниками довідки про румунське громадянство батьків (дідів) або докази, що населений пункт, де вони народилися, раніше входив до складу Великої Румунії. Остання позиція стала багато в чому провокаційною для відповідної категорії громадян України. Для них були скасовані попередні вимоги, зокрема щодо підтвердження втрати громадянства Румунії з незалежних від них мотивів; необхідність проходження співбесіди з метою перевірки рівня володіння румунською мовою та знання культури й історії Румунії; умова постійного проживання на території Румунії терміном не менше чотирьох років до подання відповідної заяви про відновлення громадянства, що призвело до збільшення бажаючих оформити

⁶ Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище [монографія]. / Т.Г. Рендюк. – К.: «Оріон-Принт», 2011. – 293 с. – С. 146.

⁷ Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище [монографія] / Т.Г. Рендюк. – К.: «Оріон-Принт», 2011. – 293 с. – С. 150.

Programul de baza privind macrostabilizarea si dezvoltare a Romaniei pana in anul 2000 // Azi. – 1996. – 12 decembrie.

румунське громадянство.⁸

Кінцева політична мета Бухареста з питання інтенсивного надання румунського громадянства закордонним румунам була розкрита під час проведення парламентських виборів 2008 року, за результатами яких у Палаті депутатів та Сенаті були створені групи парламентарів (відповідно, 4 та 2 мандати), що представляли інтереси закордонних румунів, які є громадянами Румунії, з правом голосу. Цим самим створено, по суті, загрозливий прецедент для національних інтересів України, якщо врахувати факт отримання певною категорією румунів-вихідців з Чернівецької, Закарпатської та Одеської областей румунського громадянства та отримання ними можливості стати членами вищого законодавчого органу Румунії, а через це – реального впливу на стан українсько-румунських відносин.

Бібліографія:

1. Котик В. Етнічний протекціонізм у державній зовнішній політиці / В. Котик // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць. Буковинський політологічний центр. Під заг. ред. А.М. Круглашова. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2006. – 430 с. – С. 51 – 59.
2. Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище [монографія]. / Т.Г. Рендюк. – К.: «Оріон-Принт», 2011. – 293 с. – С. 132.
3. Чюкур М. Румунський вимір відносин Україна – Румунія / М.Чюкур, Л.Мустафа, В. Каталіна // Новітні відносини Україна-Румунія: на шляху до дружби, співпраці і союзнитва / [за заг. ред. Я. Матійчика]. – К.: Агентство «Україна», 2011. – 212 с.– С. 29.
4. Національний склад населення України за даними переписів населення [Електронний ресурс] / Всеукраїнський перепис населення 2001 року. Державний комітет статистики України // Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/graphic#m1
5. Україна поліетнічна: інформаційно-бібліографічний покажчик / Інститут досліджень діаспори. – К.: Геопринт. – 2003. – 108 с.
6. rogramuldebazaprivindmacrostabilizareasidezvoltareaRomanieipanainanul 2000 // Azi. – 1996. – 12 decembrie.
7. Legeanr. 150 din 15 iulie 1998 despreacordareasprijinuluicomunitatilorromanestidepretutindeni // MonitorulOficialalRomaniei. – 1998. – 16 iulie. – p. 1-9.
8. Hotărâre nr.36 din 18 decembrie 2001 privind adoptarea Strategiei de securitate națională aRomâniei [Електронний ресурс] / MonitorulOficialalRomaniei. – 2001 – decembrie – nr. 822/20 // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?idt=31060
9. ConstituțiaRomâniei [Електронний ресурс] / CameraDeputaților. Parlamentul României // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_1&par1=1#t1c0s0a5
10. Legeanr.21 din 1 martie 1991 cetățenieiromâne [Електронний ресурс] / MonitorulOficialalRomanieinr. 44/6 mar. 1991 // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=1293
11. Європейськаконвенція про громадянство від 06.11.1997 № ETS N 166 1998 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховної Ради України // Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_004
12. Ordonanțădeurgență nr.87 din 5 septembrie 2007 pentrumodificareaLegiicetățenieiromânen r. 21/1991 [Електронний ресурс] / MonitorulOficialalRomanieinr. 634/14 sep. 2007 // Режим доступу: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=74489

⁸ Рендюк Т.Г. Українці в Румунії та румуни в Україні: проблеми минулого та сучасне становище [монографія] / Т.Г. Рендюк. – К.: «Оріон-Принт», 2011. – 293 с. – С. 152. Legea nr. 150 din 15 iulie 1998 despre acordarea sprijinului comunitatilor romanesti de pretutindeni // Monitorul Oficial al Romaniei. – 1998. – 16 iulie. – p. 1-9.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТРАНСКОРДОННИХ ПРОЦЕСІВ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Іван Артёмов
Ivan Artjomov

Keywords: cross-border cooperation, cross-border processes, Ukraine–European Union Association Agreement, Ukrainian-Romanian relations.

Abstract. The article deals with features of cross-border processes in the context of Ukrainian-Romanian cooperation after the signing of the Association Agreement with the EU. The attention is focused on the cooperation of both governments to establish a mechanism of crossing common border citizens. Deals with some aspects of cross-border cooperation, examined in the implementation of joint international project «Borders for people».

*

Cuvinte cheie: colaborare transfrontalieră, procese transfrontaliere, acord de asociere între Ucraina și Uniunea Europeană, relații româno - ucrainene.

Rezumat: În lucrare au fost cercetate particularitățile proceselor transfrontaliere în contextul colaborării româno - ucrainene în urma semnării acordului de asociere cu Uniunea Europeană. Se atrage atenția asupra colaborării guvernelor ambelor țări în vederea stabilirii mecanismelor trecerii graniței de către cetățeni. Au fost descrise unele aspecte ale dezvoltării colaborării transfrontaliere, cercetate în procesul realizării proiectului internațional comun „Granițele cu ochii oamenilor”.

* *

*

Європейська інтеграція України, як першочерговий стратегічний зовнішньополітичний пріоритет нашої держави, набуває нового вагомого підтвердження після підписання 16 вересня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Надзвичайно важливе місце в євроінтеграційній стратегії України, з огляду на те, що 19 із 25 її регіонів є прикордонними, займає транскордонне співробітництво. Загальна протяжність кордонів України сягає 6993 км (в т.ч. морських – 1355 км), а з країнами Центральної Європи, Білорусії та Молдови – 4698,6 км. Функціонування спільного євросоюзівського кордону (з Польщею – 542,3, Словаччиною – 98,7, Угорщиною – 135,1,

Артёмов І.В –директор євроінтеграційних досліджень

УжНУ

Румунією – 638,4 км) об'єктивно сприяє успішному транскордонному співробітництву, яке має вирішувати такі стратегічні завдання:

- сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій;
- спільна робота з вирішення таких важливих проблем, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я та боротьба з організованою злочинністю;
- сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією;
- сприяння людським контактам.

Зазначимо, що транскордонне співробітництво є організованою, як правило, інституційною формою транскордонних процесів. Воно виконує такі функції:

1. Практичну, яка постає у вирішенні конкретних економічних, екологічних, соціальних та інших проблем, що турбують жителів прикордонних територій.
2. Комунікаційну – у забезпеченні налагодження містків між Сходом і Заходом.
3. Геополітичну, що полягає у попередженні конфліктів та впливає з двох попередніх.

На думку директора «Інституту транскордонного співробітництва» Сергія Устича, основною тенденцією розвитку ТКС є його розширення і поглиблення. Проте практична реалізація цієї тенденції не відбувається автоматично. Вона неабиякою мірою залежить, з одного боку, від політичної волі учасників ТКС, з іншого – *від рівня наукового забезпечення та ефективності управління* транскордонним співробітництвом.

Цей висновок підтверджується аналізом наукових та науково-практичних розробок транскордонного співробітництва, велика кількість яких з'явилася в останні десятиліття в Європі. Переважно вони мають описовий характер (містять багатий фактологічний матеріал), або вузько операціональну спрямованість (що виражається в конкретних практичних завданнях, не завжди підкріплених дієвими механізмами управління та контролю, скажімо, у формі «декларацій», «стратегій», «програм» ТКС).

На першому, початковому етапі розвитку ТКС такі форми аналізу і управління є загалом достатніми. Проте з інтенсифікацією та ускладненням транскордонного співробітництва вони все менше задовольняють його учасників. Звідси – непоодинокі оцінки ТКС як недостатньо ефективного чи навіть відверте розчарування в його практичних результатах.

ТКС – складний динамічний об'єкт аналізу і управління, що вимагає застосування *сучасних міждисциплінарних методів пізнання*, здатних охопити сутнісні сторони суперечливого явища, забезпечити ефективне корегування його розвитку. *Саме аналітичні розробки, що ґрунтуються на цих методах, сприятимуть переходу ТКС від початкового, екстенсивного етапу розвитку до зрілої фази ефективного, системного функціонування.*

Питання стану українсько-румунського євро регіонального співробітництва та перспектив його розвитку у контексті сучасних геополітичних процесів є надзвичайно актуальним. Під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників ситуація в регіоні постійно змінюється, отже з'являються нові аспекти і тенденції у двосторонньому співробітництві.

Підтвердженням цієї тези є бажання Румунії допомогти Україні на шляху до ЄС. Президент України Петро Порошенко вважає, що Румунія може стати мостом для України та Молдови на їх шляху до Європейського Союзу. Про це він сказав у ході зустрічі з прем'єр-міністром Румунії Віктором Понта та прем'єр-міністром Молдови Юрієм Лянке.

Президент зазначив, що Україна дуже цінує підтримку, яку надає Румунія: «Ми маємо координувати наші позиції як у сфері безпеки, так і в економічному співробітництві та використати усі можливості, які надає нам поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з Європейським Союзом...».

В свою чергу Понта заявив про готовність допомогти Україні скористатися позитивним досвідом, а також уникнути помилок, які зробила Румунія на шляху до Європи: «Якщо ви їх уникнете, ви все зробите набагато швидше», - сказав румунський прем'єр. За його словами, якщо Україна, Молдова та Румунія будуть разом, вони стануть сильніше.

Раніше повідомлялось, що прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк та його румунський колега Віктор Понта підписали угоду про місцевий прикордонний рух між двома країнами.

Церемонія підписання відповідної Угоди відбулася 2 жовтня 2014 року в Києві. Планується, що жителі прикордонних територій будуть отримувати безкоштовні дозволи на спрощений перетин кордону з правом перебування в межах 30 км від кордону на строк до 90 днів з моменту в'їзду. Ця угода в основному стосується українських громадян, оскільки румуни і так мають право безвізового в'їзду в Україну строком до 90 днів згідно з угодою між Україною та ЄС.

«Підписання сьогоднішньої угоди – ще один крок до безвізових поїздок громадян України до країн ЄС. Відповідно до угоди майже півмільйона українців, що проживають в 30-кілометровій зоні на кордоні з Румунією, можуть без віз їздити до Румунії і навпаки», - цитує слова А.Яценюка Інтерфакс-Україна. Прем'єр нагадав, що Україна виконує план дій щодо безвізового режиму з ЄС, і висловив надію, що незабаром українці зможуть без віз відвідувати всі країни Євросоюзу.

В той же час, на наш погляд, існують виклики Шенгену, які є стримуючим фактором для ЄС на шляху надання Україні безвізового режиму. Серед них:

1. Недостатнє фінансування проектів, передбачених технічним переоснащенням державного кордону, і створення інфраструктури відповідно до вимог ЄС.

2. Ускладнення переміщення людей країнами Шенгенської зони у зв'язку з притоком емігрантів з Північної Африки та Близького Сходу, а також вихід Швейцарії із безвізового простору.

3. Зростання антиміграційних настроїв у державах Європейського Союзу у зв'язку з невиконанням Україною домовленостей з введення безвізового режиму.

4. Застереження Інтерполу щодо спрощення візового режиму для України, яка віднесена до категорії країн з ризиками.

5. Неоднозначна оцінка в країнах ЄС питань, пов'язаних з темою подвійного громадянства в сусідніх з Україною державах-членах ЄС.

Зазначимо, що публічна незалежна експертиза, відкритість, громадське інформування та посилення спільних зусиль з боку як українського, так і міжнародного громадянського суспільства можуть суттєво допомогти українській стороні у виконанні відповідних критеріїв, а також знизити ризики зволікання з прийняттям важливих для нас рішень з боку ЄС та гальмування усього процесу лібералізації візового режиму.

З-поміж визначальних факторів, які безпосередньо впливають на формування стратегії українсько-румунського співробітництва, виокремлюються такі:

відносини України з Румунією мають глибоке історичне підґрунтя і багатовікову історію, починаючи з Київської Русі; багатовікову історичну спадщину, яка має як позитивні, так і негативні прояви, що позначаються на сучасних українсько-румунських відносинах;

- Румунія з Україною має значну протяжність спільних кордонів (638,4 км);
- значний потенціал розвитку торговельно-економічного співробітництва, яке, за оцінками експертів, реалізовується лише частково;
- наявність двосторонньої діаспори в Румунії та Україні;
- на відміну від інших сусідів України, Румунія є православною країною – третьою за кількістю віруючих (після Росії та України);
- приєднання Румунії до Європейського Союзу, що, в свою чергу, впливає на відносини з Україною;
- Румунія – єдина країна, з якою Україна не має закріплених у міжнародному праві кордонів. Між двома державами існує низка територіальних суперечок, вирішення яких потребує домовленості сторін.

На українсько-румунському державному кордоні, що простягається в межах Закарпатської області, створено низку різнопланових пунктів переходу:

«Дяково – Холмеу» – міжнародний залізничний –вантажний та пасажирський, міжнародний автомобільний вантажний, спрощений автомобільний пасажирський (з 20.02.1996 р.);

«Хижа – Тарна-Маре» – спрощений пішохідний;

«Яблунівка – Лунца-ла-Тіса» – спрощений пішохідний;

«Тересва – Кімпулунг-ла-Тіса» – спрощений залізничний вантажний і пасажирський;

«Ділове – Вішеулуй» – міждержавний залізничний вантажний, пасажирський.

Враховуючи сучасні вимоги до облаштування пунктів пропуску з боку Європейського Союзу, Україна і Румунія активізували співпрацю з їх реконструкції та модернізації.

З метою активізації транскордонного співробітництва на регіональному рівні державний бюджет України постійно фінансує роботи, передбачені державною цільовою програмою «Облаштування та реконструкція державного кордону на період до 2015 року», затвердженою постановою КМУ від 13 червня 2007 р. № 831. Це дозволяє проводити роботи щодо зміцнення прикордонної інфраструктури у пунктах пропуску на румунсько-українському кордоні «Хижа–Тарна-Маре», «Сігету-Мармаціей – Солотвино», «Дякове», які щодоби перетинають близько 10 тис. румунських громадян та понад 4 тис. громадян України румунського походження.

Між Україною та Румунією постійно йде пошук нових можливостей і шляхів поліпшення транскордонного співробітництва. Результатом цього стало підписання угод про співпрацю фахівців двох країн у проектуванні, будівництві та експлуатації каскаду гідроелектростанцій на гірських річках України й Румунії, про розширення й облаштування існуючих пунктів переходу, про залізничне сполучення, про здійснення господарської діяльності у прикордонних водах. Триває також практичне вивчення питання щодо можливої координації дій двох країн в одержанні фінансової підтримки від Світового банку та Міжнародного валютного фонду (МВФ).

Відомо, що прикордонні області Румунії площею 42,271 тис. км² з населенням понад 3 млн чол. на сьогоднішній день входять до Карпатського євро регіону, зокрема це: округ Біхор (м.Орадея), округ Селаж (м.Зілах), округ Сату-Маре (м.Сату-Маре), округ Марамуреш (м.Бая-Маре), округ Ботошані (м.Ботошана), округ Сучава (м.Сучава), округ Харгіта (м.Меркуря-Чук). Згідно з домовленостями передбачалося спільне облаштування соляних озер у цьому регіоні, що дозволить використовувати можливості лікування астми у соляних шахтах, де діяли Закарпатська обласна та Українська республіканська алергологічні лікарні. На жаль, у 2007 – 2010 рр. виникли проблеми з функціонуванням цих закладів, основною причиною яких є «екологічна зона ризику після масових зсувів ґрунту і утворення карстових провалів у районі селища Солотвино Тячівського району, де функціонували солерудники[□].

У селищі проживають в основному представники румунської національності. Уряд України виділив значні кошти для спорудження нового житлового комплексу для мешканців Солотвина, що знаходиться в «зоні ризику». Нове поселення для 500 жителів збудовано у селі Теремля, де проживають українці. Сьогодні виникла конфліктогенна ситуація у зв'язку з тим, що румунська частина жителів Солотвина відмовляється переселятися в новобудови українського села.

Зазначимо, що на сучасному етапі інтеграції та глобалізації фактор прикордонних територій може стати одним з найважливіших чинників соціально-економічного розвитку регіонів, що вимагає чіткого дотримання балансу державних і місцевих повноважень та інтересів.

Розроблення відповідних соціологічних підходів до вивчення особливостей прикордонних соціальних відносин на регіональному рівні та рівні місцевого самоуправління може посприяти створенню адекватного механізму правового, господарського і соціально-політичного регулювання всього комплексу питань транскордонного співробітництва.

Відзначимо, що ННІ євроінтеграційних досліджень УжНУ разом з ГО «Інститут транскордонного співробітництва» щільно працюють з вказаної проблематики в рамках виконання спільного проекту **«Кордони очима людей»**.

Результатом співпраці стало розроблення Робочої програми навчальної дисципліни «Соціологія транскордонних процесів» та посібника з такою ж назвою.

Навчальна дисципліна «Соціологія транскордонних процесів» відображає важливий напрям розвитку сучасного стану транскордонного співробітництва України із сусідніми державами ЄС. Це особливо важливо в умовах реалізації євроінтеграційного курсу держави після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС.

Зазначена навчальна програма належить до нормативних документів нової генерації, за допомогою яких здійснюється перехід до інтерактивних методів викладання та діалогової форми навчання. Вона підготовлена з урахуванням як вимог існуючих державних стандартів, положень Закону України «Про вищу освіту», так і вимог європейської кредитно-модульної системи та системи кваліфікації. Це об'єктивна вимога часу на шляху інтегрування до європейського та світового освітнього простору.

Розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення включення нової навчальної дисципліни «Соціологія транскордонних процесів» до змісту підготовки студентів у вищих навчальних закладах і його пілотне впровадження на регіональному рівні в Україні та сусідніх країнах ЄС дозволить вирішити комплекс питань щодо підготовки фахівців, які зможуть професійно вирішувати існуючі проблеми в царині сучасних транскордонних процесів та захищатимуть інтереси держави в сучасних геополітичних умовах.

Важливою методологічною основою наукової дисципліни стане теоретичне узагальнення результатів пілотного міжнародного соціологічного дослідження «Кордони очима людей», яке виконується в рамках Програми Європейського Союзу ЄІСП «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» у 2012-2014 рр.

Для побудови нормативної моделі вибіркової сукупності крос-кордонного соціологічного дослідження, зазначає директор ЦСМД «SOCIS», Олександр Стегній, необхідно чітко визначити географічні межі та сутнісні характеристики прикордонних територій. Це території, які безпосередньо прилягають до державного кордону, відчувають на собі найбільший вплив кордону і сусідньої країни та мають особливий, додатковий потенціал розвитку і міжнародного співробітництва. Зазначений потенціал російські дослідники П.Бакланов і С.Ганзей називають специфічним потенціалом прикордоння, який формують наступні складові.

1. Географічне положення прикордонної території, її близькість до державного кордону і відповідно зарубіжної країни. Для визначення конкретної відстані від кордону соціологи мають враховувати особливості транскордонної історії прилягаючих територій та соціокультурної специфіки укладу життя місцевого населення.

2. Специфічна інфраструктура прикордоння: наявність транспортних переходів державного кордону, причому здебільшого для різних видів транспорту; наявність інфраструктури прикордонного і митного контролю, зв'язку, об'єктів сервісу тощо. У цьому зв'язку прикордонна територія може мати значний транзитний потенціал.

3. Можливість широкого використання потенціалу і ресурсів прикордоння сусідньої держави, в тому числі природних – земельних, лісних, водних, рекреаційних тощо.

4. Можливість залучення до різних форм співробітництва населення з прикордоння однієї країни в прикордоння іншої і навпаки.

5. Можливість залучення до різних форм міжнародної співпраці, в тому числі до зовнішньоекономічної діяльності, значної частини населення прикордоння.

6. Широке використання ринків сусідніх країн у межах прилеглих до кордону територій.

7. Можливість розвитку в прикордонні цілісного поєднання видів діяльності на основі взаємовигідного міжнародного співробітництва: у сфері торгівлі, експортно-орієнтованих виробництв, в тому числі невеликих і малих підприємств з переробки імпортованої сировини, напівфабрикатів, а також туристичних компаній і об'єктів міжнародного туризму; розвиток культурно-освітніх видів діяльності тощо.

Ми повністю підтримуємо бачення моніторингу особливостей транскордонних процесів, запропоноване В. Школьніковим¹, який зазначає, що для об'єктивної оцінки слід визначити ставлення до прикордонного співробітництва, окрім виявлення ситуації з правовим регулюванням руху людей та товарів де-юре та де-факто, що дозволяє отримати середні бали оцінок у різних сферах, зокрема:

- оцінки історичної та культурологічної ситуації, що склалися на прикордонних територіях з обох боків, включаючи ступінь збереження історичних, культурних, релігійних пам'яток, родових могил; ступінь легкості відвідування пам'ятників і могил по обидві сторони кордону; ступінь свободи віросповідання, вільного доступу до богослужіння по обидві сторони кордону; наскільки однаково розглядається історія регіону; регулярність проведення культурно-історичних фестивалів за участю місцевого населення по обидві сторони кордону;
- оцінки демографічної ситуації, зокрема кількості змішаних шлюбів серед населення, що проживає з обох сторін кордону;
- оцінки наявної інфраструктури, що включає у себе наявність сучасних, технічно справних та швидких засобів пересування через кордон; наявність мережі сучасного і недорогого стаціонарного та мобільного зв'язку через кордони; наявність вільного і недорогого доступу до Інтернет;
- оцінки управління ресурсами, що включає рівень взаємного реагування на надзвичайні

¹ Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / За ред. С.І. Устича. – Ужгород: СПД-ФО Волкова О.І., 2012. – С. 7.

ситуації, спільні природоохоронні заходи, рівень узгодження та здійснення спільного управління життєво важливими ресурсами, де кордони практично не мають значення;

- оцінки економічного співробітництва, що існує на прикордонних територіях, включаючи обсяг прикордонної торгівлі і його динаміку;
- оцінки міграційних процесів та можливостей, найважливішими показниками яких є кількість контрольно-пропускних пунктів, які мають скорочувати очікування тих, для кого необхідні візи; відсутність віз для перетину кордону для населення прикордонних територій обох країн; кількість людей, які працюють по інший бік кордону.

Висновки. За роки незалежності України зроблено немало для поліпшення взаємозв'язків двох народів та розширення меж транскордонного співробітництва. Особливість транскордонних процесів між Україною та Румунією на сучасному етапі характеризується активізацією співпраці щодо безвізових поїздок громадян України до країн ЄС. Підтвердженням якого є прийнята двостороння міждержавна Угода України з Румунією про місцевий прикордонний рух.

Бібліографія

1. Оптимізація системи транскордонного співробітництва: концепція та пілотна імплементація (на прикладі сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України) / За ред.. С.І. Устича. – Ужгород: СПД-ФО Волкова О.І., 2012. – С. 7
2. Румунія може допомогти Україні на шляху до ЄС – Порошенко. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/41521>
3. http://www.utro.ua/ru/politika/ukraina_i_rumyniya_uproshchayut_vizovyy_rezhim1412261296
4. Артёмов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 1. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. – С. 143-144.
5. Як Україна виконує План дій з візової лібералізації? Результати громадського моніторингу / І. Сушко, Н. Беліцер, О. Хмара та ін. – К.: ТОВ «Вістка», 2012. – С. 4.
6. Сергій Тіріпко. Наше місце на карті світу // «Дзеркало тижня» №32, 29 серпня 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/POLITICS/nashe_mistse_na_karti_svitu-57764.html
7. Жители Солотвино не хотят ехать с насиженных мест в Тереблю. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/112095>. Дані опубліковано 18.01.2012.
8. Бакланов П.Я., Ганзей С.С. Трансграничные территории: проблемы устойчивого развития. — Владивосток: Дальнаука, 2008. – С.14-15.
9. Посібник із індексації та моніторингу транскордонного співробітництва. — Ужгород: Інститут транскордонного співробітництва, 2012. – С. 7.

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ НАБУТТЯ РУМУНІЄЮ ЧЛЕНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Віталій АНДРЕЙКО*
Vitaliy ANDREYKO

Keywords: Ukrainian-Romanian relations, intergovernmental cooperation, cross-border cooperation, energy security, the European Union.

Abstract. The article highlights the Ukrainian-Romanian relations after the EU enlargement and Romania's accession to the European and Euro-Atlantic structures, the burning issues of the international cooperation, summarizes the aspects of strategic energy cooperation in the near future, analyzes the problems and benefits of partner relationships in Central and Eastern Europe.

Today the Ukrainian-Romanian relations and prospects of cooperation between the two countries in the context of the transformation of contemporary geopolitical regional systems are of great importance. The situation in Central and Eastern Europe influenced by external and internal factors is constantly changing; new aspects of cooperation or confrontation appear.

One of such key points was Romania's accession to the „European family” and further enlargement of the European Union, which in the near future will affect its relations with Ukraine, and regional processes in the Black Sea region.

*

Cuvinte cheie: relații româno - ucrainene, colaborare interstatală, securitate energetică, Uniunea Europeană.

Rezumat: În lucrare sunt descrise principalele momente ale relațiilor româno - ucrainene după lărgirea UE și obținerea de către România a statutului de membru în structurile europene și euroatlantice, chestiuni actuale legate de colaborarea interstatală, fiind descrise aspecte ale strategiei energetice, în perspectiva apropiată, sunt analizate problemele și beneficiile dezvoltării relațiilor de parteneriat în regiunea Europei Centrale și de Est.

* *

*

Відносини з Румунією посідають особливе місце у зовнішньополітичних інтересах України. Така ситуація зумовлена багатьма чинниками. По–перше, геополітичне положення Української держави характеризується наявністю семи дер-жав–сусідів першого порядку, серед яких Румунія посідає далеко не останнє за важливістю місце у зв'язку зі спільністю державного кордону. По–друге, історична спадщина має як позитивні так і негативні наслідки. По–третє, є значні резерви і нереалізовані потенційні можливості у сфері торгівельно–економічного розвитку. По–четверте, участь України та Румунії в регіональних і міжнародних організаціях, а також членство Румунії в НАТО та Європейському Союзі, що сьогодні має найбільше значення для розвитку регіональної взаємодії.

Загальносвітові тенденції розвитку міжнародних політичних та економічних відносин, нове розуміння концепції національної безпеки надали особливої значимості розвитку регіональних зв'язків між державами як найбільш ефективних в умовах перспектив XXI ст., що прогнозуються.

У даному контексті особливо перспективним може бути розвиток зв'язків між державами, що знаходяться на приблизно однаковому рівні соціально-економічного розвитку, географічне компактно розташовані, мають традиції економічного та культурного співробітництва тощо. Україна й Румунія значною мірою вписуються в цей комплекс умов, що позитивно впливають на інтеграційні процеси. Серед факторів, які свідчать на користь зближення цих держав, є наявність спільних кордонів, розвинута міждержавна система зв'язку й комунікацій, досвід взаємовигідного співробітництва. Україна й Румунія належать до одного типу індустріальних держав з розвинутим сільським господарством і значним експортним потенціалом. На користь українсько-румунського співробітництва свідчать також родинні й інші гуманітарні контакти в середовищі етнічних меншин, що розкидані по регіону.

Під час дослідження проблеми використовувалися документи і програми України і Європейського Союзу, спрямовані на розвиток регіонального та транскордонного співробітництва. Для вивчення соціально-економічної та політичної складової українсько-румунських відносин використовувалася інформація Державного комітету статистики, провідних вчених у цій галузі, таких як Парфенова О.¹, Кравченко В.², Чекаленко Л.³, Гакмана С.⁴, Гоманюк М.⁵.

Особливістю даної роботи є аналіз двосторонніх відносин України – Румунії в контексті наростаючих протиріч і одночасної потреби розширення більш тісної співпраці відповідно до положень та політики ЄС в регіоні ЦПСЄ.

Мета дослідження – перспективи українсько-румунського співробітництва в контексті процесів європейської інтеграції. Відповідно до мети розглянуто такі питання: основні напрями взаємодії двох держав; головні протиріччя у відносинах; зовнішньополітичні пріоритети Румунії після приєднання до Євросоюзу; ключові напрями реалізації спільних інтересів; перспективи посилення взаємодії двох країн та найефективніші механізми реалізації спільних проектів.

Потрібно зауважити, що не дивлячись на спільність деяких характеристик та поліпшення відносин у 2005–2006 рр., двосторонні стосунки між Україною і Румунією розвивалися неоднозначно. Спостерігалися часи піднесення та спаду активності у відносинах, налагодження порозумінням, застої та відчуження. І сьогодні українсько-румунські відносини продовжують залишатися складними. Основними сферами протиріч між Україною та Румунією є, по-перше, питання міжнародно-правового порядку та, по-друге, позиції Румунії щодо розвитку внутрішньо-українських територій¹. До питання міжнародного права належить позиція Бухаресту щодо приналежності окремих українських територій, оскаржуючи тим самим радянсько-румунський договір щодо державного кордону 1961 р. та принцип нерухомості кордонів, закріплений з боку Румунії як у Гельсінському акті 1975 р. так і у базовому політичному Договорі від 1997 р. Цей факт став причиною тривалої відсутності українсько-румунських основоположних документів, які закладають інституційну базу для розвитку відносин між двома суверенними державами. Так, Договір про відносини добросусідства та співробітництва між Україною і Румунією був підписаний тільки в 1997 р., а Договір про режим українсько-румунського державного кордону – в 2004 р. і став результатом тиску на офіційний Бухарест зовнішнь-політичної ситуації: Румунія готувалася стати членом НАТО, тому змушена була закрити всі питання про спірні території. Водночас, на думку українських експертів, з боку Румунії в них були закладені передумови для повернення до таких стратегічно важливих питань, як делімітація континентального шельфу і виняткових економічних зон у Чорному морі, а також статус острова Зміїний і низки островів у річищі Дунаю¹.

Щодо розвитку українських територій, то Румунія, передусім протидіє функціонуванню судноплавного каналу «Дунай – Чорне море», який, як вважає румунська сторона, негативно впливає на екологічну систему суміжних з каналом румунських територій⁶. Тематика національних меншин вже не постає так гостро, як це було на початку, але експерти радять не залишати це питання без пильної уваги з боку українського уряду, оскільки Румунія домоглася протекції для національних меншин (румун) в Україні й проводить активну політику асиміляції на прикордонних територіях. Придністров'я зі всією сукупністю своїх потенційних викликів для регіону, з одного боку, має спільний інтерес, а з іншого – є проблемою для обох країн. З'явилися й нові проблеми двосторонніх відносин: Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат, візове питання.

Тривалий час основними причинами невирішеності існуючих українсько-румунських проблем були різні підходи сторін до пошуку їх розв'язання, а також темпи реалізації ухвалених рішень. Так, наприклад, у 2005–2006 рр. спостерігалася активізація двосторонніх контактів співробітництва, зокрема і в спірних питаннях. Це стало можливим завдяки результатам взаємних візитів глав держав В. Ющенко і Т. Бесеску, які прагнули розв'язати всі спірні питання. Одним з механізмів процедури пошуку рішень стало створення Спільної президентської комісії «Ющенко–Бесеску», мета якої – колективна робота над проблемними питаннями українсько-румунських відносин¹.

¹ Парфенов О. На порозі нової доби взаємин? Політичний вимір українсько-румунських відносин на рубежі XX–XXI століть // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 16–23.

Під час одного з візитів глави Української держави до Бухаресту, який відбувся наприкінці жовтня 2007 р., обидва президенти на прес– конференції заявили, що «на відміну від попередніх зустрічей, сторони домовилися саме про механізм вирішення існуючих двосторонніх проблем»⁷. Проте, що це за механізм – не уточнювалося. Очевидно, що не можна вважати таким механізмом Спільну президентську комісію, перше засідання якої відбулося тільки через два роки після її створення. Не є таким механізмом і Спільний моніторинг всіх проектів щодо розв'язання спірних питань в рамках нової українсько–румунської спільної комісії з питань економічного, промислового, наукового і технічного співробітництва. Таким чином, напрошується висновок, що подолання протиріч все ще залишається у віртуальному режимі імітації переговорного процесу.

Не зважаючи на існуючі розбіжності та невирішені питання, можливості взаємодії між двома сусідніми країнами розвиваються в контексті кількох ключових площин, а саме: політична співпраця; економічні зв'язки; гуманітарно–культурна взаємодія; транскордонне співробітництво в межах функціонування трьох євро регіонів («Карпати», «Нижній Дунай», «Верхній Прут»), а також між містами–побратимами; участь у регіональних і міжнародних організаціях.

Сьогодні між Києвом і Бухарестом підписано понад п'ятдесят двосторонніх договірно–правових документів і міжнародних угод, які регулюють різні сфери міждержавної та регіональної взаємодії. Активно розвивається й економічне співробітництво, хоча його рівень ще не відповідає потенціалу обох країн. Так, товарообіг між країнами за останні роки виріс на 35 % і склав близько 1,3 млрд дол. США завдяки розширенню категорій товарів і послуг імпортно–експортних операцій².

Порівняно з попередніми роками (до вступу в ЄС) збільшився загальний об'єм експорту товарів, яких раніше не було в торговельно–економічних відносинах (необроблені шкури і шкіра, чорний метал і вироби, продовольчі товари і сировина для їх виготовлення, продукти неорганічної хімії, текстильна продукція тощо). Україна має переваги у наданні морських та автомобільних транспортних послуг.

Значною частиною економічної взаємодії є імпорт. Левову частку імпорту – близько 80 % – складають енергетичні матеріали, нафта і продукти її переробки. Структура імпорту послуг – це, переважно, авіа– та автомобільні перевезення. Аналізуючи надання транспортних послуг, стає очевидним, що не повною мірою використовуються можливості залізничного і авіаційного сполучення. Таким чином, необхідно переглянути існуючі угоди з метою збільшення вантажо– і пасажиропотоків. Однією з особливостей економічних відносин обох країн є системна співпраця на рівні торговельно–промислових палат. Інша особливість – один з найнижчих показників обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ) до України з європейських країн припадає на Румунію – всього 12 млн дол. США за 2007–2013 рр.³. Спостерігається також практично повна відсутність українських ПІІ в румунську економіку. Тривалий час Румунія концентрувала свою увагу на залучення ПІІ в свою економіку для трансформації й модернізації власної інфраструктури. Сьогодні можна сподіватися, що позитивна динаміка двосторонніх економічних відносин сприятиме залученню інвестиції з боку тих іноземних компаній, які представлені в Румунії. Позитивно вплине на розвиток торговельно–економічних відносин і членство Румунії в ЄС, особливо тепер, коли підписана посилені політична та економічна складові угоди між Україною і Євросоюзом. Значним стимулом у розвитку двосторонніх відносин стало членство України у СОТ, що дозволило знизити митні тарифи.

І Україна, і Румунія великого значення надають розвитку транскордонного співробітництва, яке трансформується в міжрегіональну прикордонну взаємодію країн–членів Євросоюзу і країн–учасниць Східного Партнерства. У цьому контексті двостороння робота йде на всіх рівнях: робочі зустрічі президентів України і Румунії, офіційні візити, в рамках яких проводяться спеціальні засідання, «круглі столи» або міжнародні науково–практичні конференції з питань транскордонного співробітництва; проведення

² Кравченко В. Без третього не розібратися? // Дзеркало тижня. – 2004. – № 29.

³ Чекаленко Л. Д. Правовий захист кордонів України як проблема національної безпеки (українсько–румунський кордон) // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.

парламентських слухань з цієї проблематики і ухвалення відповідних Постанов Верховної Ради (наприклад, Постанова Верховної Ради України від 27 червня 2007 р. «Про інтенсифікацію співробітництва України з Європейським Союзом в рамках єврорегіонів і перспективи транскордонного співробітництва»); прийнято Державну програму розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2013 рр., яка охоплює всі аспекти транскордонної взаємодії як у форматі Програми Україна–Румунія (плюс Молдова), так і в рамках інших країн–членів Євросоюзу (передусім Угорщини і Словаччини)⁴.

Реалізація зазначеної Програми підвищує рівень координації та узгодження розвитку прикордонних територій сусідніх країн і, тим самим, сприяти активізації діяльності існуючих єврорегіонів на кордонах України. Проте в ширшому значенні документ спрямований на реалізацію заходів, проектів і програм транскордонної співпраці з метою загальної перебудови соціальної, інформаційної, виробничої і прикордонної інфраструктури, розвитку наукової і культурної сфери, охорони навколишнього середовища. А ще Програма має сприяти розвитку транспортної мережі та енергетичної співпраці.

Останні два стратегічні напрями регіонального співробітництва України і Румунії – транспорт і енергетична складова – сьогодні перебувають на дуже низькому рівні й абсолютно не відповідають реальним можливостям обох держав.

Як відзначив колишній Президент України В. Ющенко, відносини між Україною і Румунією мають стратегічний характер і Київ зацікавлений у подальшому їх розвитку саме в такому статусі⁵. Проте, з боку Румунії такого підходу до оцінки українсько–румунських відносин не спостерігається. Більш того, якщо проаналізувати Стратегію національної безпеки Румунії й документ, який був представлений у штаб–квартирі ЄС Брюсселі, то Україна в ньому взагалі не згадується. Так, наприклад, розглядаючи напрями розвитку двосторонньої співпраці у документах, виділяються, по–перше, країни– члени ЄС і НАТО, по–друге, Китай, західно– балканські країни, а також держави Центральної Азії, Близького Сходу і Латинської Америки. Нарешті, в окремий рядок винесені Ватикан, Ізраїль та Японія. Що стосується розділу про розвиток добросусідських відносин і регіонального співробітництва, то і тут Україна не позначена як така. По цій лінії Румунія окремо підкреслює привілейовану відносин з Республікою Молдова, далі наголошуються пріоритетність країн Південно–Східної Європи і Чорноморського басейну, а також прагнення розвивати співпрацю в рамках регіональних організацій.

Таким чином, можна констатувати, що сьогодні Румунія не розглядає Україну як одного з головних партнерів у розвитку регіональної взаємодії і трансформації потенціалу Великого Чорноморського регіону в систему, повноцінно інтегровану в європейську і міжнародну політику.

Передумови для розвитку стратегічних відносин Україна–Румунія зумовлені також спільними інтересами в контексті євроінтеграційних прагнень. На нашу думку, саме процеси євроатлантичної інтеграції сприятимуть ефективнішому розв'язанню існуючих проблем у двосторонніх відносинах. І одним з найперспективніших засобів розв'язання всього комплексу проблем між Києвом і Бухарестом може стати регіональна співпраця, яка певною мірою посилює процеси європейської інтеграції на континенті, а також сприяє економічному розвитку як країн, так і окремих регіонів.

Як відзначив у своєму інтерв'ю колишній Посол Румунії Україні Т. Лауренциу–Хрїстя, Україна і Румунія «приречені на співробітництво та сусідство»⁶. Дійсно, цей факт незаперечний: існує багато вагомих чинників, які стають основою для поглиблення і розширення двосторонньої співпраці. Один з них – приєднання Румунії до Європейського Союзу, який, за словами колишнього Посла України в Румунії Ю. Малько, розглядається

⁴ Гакман С. Проблеми українсько– румунського прикордоння // Матеріали міжнародної конференції «Західні кордони України: аналогії, проблеми, перспективи». – Ужгород. – 2005. – 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>

⁵ Гоманюк М. Українсько–румунський кордон. Канал «Дунай – Чорне море» // Матеріали міжнародної конференції «Західні кордони України: аналогії, проблеми, перспективи». – Ужгород. – 2005. – 26 лютого. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>

⁶ Малько Ю. Непросте сусідство. Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла України в Румунії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=9637

Україною як позитивний чинник розширення діалогу і сфери співпраці між Україною і ЄС у контексті подальшого розвитку українсько–румунських відносин⁷.

Румунія бачить себе як частину НАТО і ЄС, як міст в торговій та енергетичній сферах та як бар'єр для транснаціональних загроз, що мають походження з Чорноорського регіону або регіонів пов'язаних з ним.

Румунія активно прагне стати частиною механізмів вирішення наявних і можливих проблем і в той же час побоюється залишитися віч–на–віч із загрозами на південно–східному кордоні НАТО та ЄС. Щоб уникнути цього, Бухарест останнім часом намагається розвивати регіональні ініціативи і посилювати значення регіональної співпраці чорноморських країн за підтримки європейських і євроатлантичних структур. Саме Чорноморський регіон Румунія розглядає як ключовий напрям реалізації своїх геополітичних і гео економічних інтересів.

Одним з ключових інтересів ЄС у регіоні є енергетична сфера. Європейські країни прагнуть до того, щоб отримати доступ до центрально–азійських джерел нафти і газу, тоді як країни регіону зацікавлені в розширенні кола торгових партнерів і маршрутів поставок⁸. Розглядаючи питання про енергоносії та транспортні маршрути, Європейський Союз концентрує увагу на енергетично–транспортному коридорі Каспійське море – Чорне море – ЄС, який зменшить залежність від російських енергоносіїв країн ЄС та Центральної Азії, а також відкриє доступ до перспективних ринків⁹.

Важливо відзначити, що в прийнятій ЄС «Стратегії енергетичної безпеки», Україну названо стратегічним партнером і транзитером енергоресурсів до Європи⁹ [19]. Це стало офіційним визнанням об'єктивно вигідного і перспективного положення України як основного маршруту для енергопотоків до Європи. Серед основних аспектів диверсифікації шляхів і джерел енергозабезпечення Європи розглядаються такі варіанти: каспійсько–турецький, ірано–турецький, чорноморсько–румунський (Грузія – Румунія – Євросоюз або GREU), чорноморсько–український (Грузія – Україна - Євросоюз або GUEU–White Stream).

Румунія також ухвалила рішення про вироблення середньострокової інтегрованої стратегії енергетичної безпеки, в якій мають бути прописані альтернативні варіанти енергопостачання. Так, для Румунії стратегічним напрямом є орієнтація на арабські країни–експортери, але найбільша увага приділяється освоєнню енергетичного потенціалу зони, розташованої на схід від Чорного моря¹⁰. Одним з основних завдань у цьому регіоні є безпека маршрутів транзиту стратегічної сировини через Чорне море, тобто розв'язання заморожених конфліктів. І це завдання є дуже актуальним, оскільки часткова енергетична незалежність Румунії, яка, за словами М. Унгуряну, можлива завдяки внутрішнім румунським ресурсам, може зберегтися максимум 10–15 років. Тільки за умов створення єдиної транс–європейської енергетичної мережі, захищеної від російського тиску, та українського пріоритету для ЄС щодо стабільності Центрального та Східноєвропейського регіонів можна розраховувати на залучення України до енергосистеми ЄС. У будь–якому разі було б доцільно для української держави разом з Румунією розробляти проекти безпечної й стабільної енергоінфраструктури і залучати європейських інвесторів для їх реалізації. Слід розглянути також перспективи залучення ЄС для модернізації й подальшої експлуатації енерготранспортної системи України та Румунії¹¹.

У цьому контексті для України є дуже важливим вирішення спірних питань з Румунією і налагодження конструктивного співробітництва з освоєння шельфу Чорного моря. З метою забезпечення більшої продуктивності й ефективності можна винести на розгляд питання створення двостороннього консорціуму з видобутку енергосировини на шельфі, а у перспективі залучити до цього інші країни ЄС, що надасть можливість подати цей проект

⁷ Інтерв'ю Чрезвычайного и Полномочного Посла Румынии в Украине Траяна Лауренциу– Христя // День. – 2006. – № 164, 28 септембрия.

⁸ Лазоренко К. Бухарест пытається повліяць на канал «Дунай – Черное море» через ЕС // Экономические известия – № 41(804). – 05.03.2008.

⁹ Румыния критикует Украину за строительство канала «Дунай–Черное море». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://korrespondent.net/business/100744>

¹⁰ Волович О., Максименко І. Конкурентна дружба. Як зміняться відносини України та Румунії? // День. – 2006. – № 17. – 7 лютого.

¹¹ Інформація Державного комітету статистики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.ukrstat.gov.ua

як Європейський, обов'язковим учасником якого стане і Україна. Одним з європейських інвесторів такого консорціуму може бути австрійська нафтогазова компанія OMV, яка володіє пакетом акцій головної румунської газонафтової компанії й підписала договір про розробку шельфу не тільки в Румунії, але і в Україні¹².

Перспективним у розвитку регіонального співробітництва видається і організація тристоронньої співпраці в трикутнику Україна – Польща – Румунія, тим більше, що такий формат стане додатковим кроком на шляху до посилення Балто–Чорноморської, а надалі й Балто–Чорноморсько–Каспійської осі взаємодії.

Початок XXI століття характеризувався кардинальною зміною геополітичної ситуації у світі, особливо внаслідок подій на Балканському півострові та Близькому Сході. На той час значення Румунії підвищувалося в євроатлантичних структурах і їх взаємний діалог був надзвичайно активним. Внаслідок цих процесів Румунія сьогодні є членом НАТО та Європейського Союзу.

Щодо українсько–румунських відносин, то доводиться констатувати, що наприкінці ХХ ст. стабільні й мирні відносини з нашою країною виявилися заручником геостратегічних проектів Бухареста, в яких не знайшлося місця політично і економічно конкурентоспроможній Україні.

У стосунках між двома країнами є спільні інтереси, і такі, що не співпадають. До спільних інтересів належать налагодження повноцінної співпраці, розвиток регіонального та транскордонного співробітництва, поширення економічної взаємодії, подолання існуючих протиріч. Щодо механізму покращення двосторонніх відносин, вважається доцільним розробити такий механізм розв'язання проблем, який складатиметься з профільних рівнів. Наприклад, на політичному рівні (у рамках спеціальних комісій) можливо висловлювати політичну волю країн та їх позиції, обговорювати та планувати конкретні, точкові проекти та визначати суб'єктів їх реалізації. На економічному рівні доцільно розробляти та реалізовувати економічні програми місцевого, регіонального, міжрегіонального та міждержавного рівнів. Це також стосується таких рівнів як культурологічний, інформаційний тощо.

Зазначимо, що потенціал співробітництва між Україною та Румунією, з одного боку, знизився, оскільки Румунія як країна–член ЄС перебуває у вигіднішому становищі, користуючись ресурсами Спільноти та можливістю стати інструментом чорноморської політики ЄС. Але, з іншого боку, така ситуація розширює коло та площину взаємодії між Україною та Румунією як на регіональному, так і на загально-європейському рівнях. Це стосується таких сфер, як розвиток демократії та поліпшення економічної співпраці, розв'язання невирішених конфліктів, протидія викликам «м'якої» безпеки, регіональне, транскордонне та екологічне співробітництво, транспортне сполучення та енергетична безпека. Потрібно використовувати всі можливості співробітництва з метою підвищувати зацікавленість Румунії та ЄС до України як одного з головних європейських партнерів у Чорноморському регіоні.

Сьогодні Румунія підтримує територіальну цілісність і європейський шлях України. Як передає кореспондент «Сегодня.ua», про це заявив прем'єр Румунії Віктор Понта на брифінгу за участю українського прем'єра Арсенія Яценюка і прем'єра Молдови Юрія Лянке після підписання угоди між Україною і Румунією про місцевий прикордонний рух (який передбачає, що місцеві жителі будуть отримувати безкоштовні дозволи на спрощений перетин кордону з правом перебування в межах 30 км від кордону на строк до 90 днів з моменту в'їзду).

«Якби до сьогоднішнього дня запитали, які відносини між Україною та Румунією, я б сказав, що ми сусіди. Від сьогодні я можу сказати, що не тільки сусіди, але і друзі. Румунія підтримує як територіальну цілісність, так і європейський шлях України та Молдови. На підставі румунського досвіду можу сказати, що і Україна, і Румунія мають потребу не тільки в словах, але і більш серйозної підтримки. ЄС повинен бути більш прагматичним і конкретним стосовно України і Румунії», – сказав Понта. При цьому він додав, що сподівається на швидке приєднання України до ЄС.

¹² Romania working out medium–term energy security strategy // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://nato.mae.ro/index.php?lang=en&id=31&s=15613&arhiva=true>

«Ми з прем'єр-міністром Лянке мріяли, щоб у липні 2019 року, коли Румунія буде головувати в ЄС, то ми б сиділи за одним столом разом з Молдовою, і, чому б і ні, з Україною», – розповів він. Також Понта підкреслив, що Румунія ніколи не вимагатиме якогось спеціального статусу для своїх громад, які проживають на території іншої держави.

Бібліографія:

1. Парфенов О. На порозі нової доби взаємин? Політичний вимір українсько–румунських відносин на рубежі ХХ–ХХІ століть // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 16–23.
2. Кравченко В. Без третього не розібратися? // Дзеркало тижня. – 2004. – № 29.
3. Чекаленко Л. Д. Правовий захист кордонів України як проблема національної безпеки (українсько–румунський кордон) // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1.
4. Гакман С. Проблеми українсько–румунського прикордоння // Матеріали міжнародної конференції «Західні кордони України: аналогії, проблеми, перспективи». – Ужгород. – 2005. – 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>
5. Гоманюк М. Українсько–румунський кордон. Канал «Дунай – Чорне море» // Матеріали міжнародної конференції «Західні кордони України: аналогії, проблеми, перспективи». – Ужгород. – 2005. – 26 лютого. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>
6. Малько Ю. Непросте сусідство. Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла України в Румунії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=9637
7. Інтерв'ю Чрезвычайного и Полномочного Посла Румынии в Украине Траяна Лауренциу– Христя // День. – 2006. – № 164, 28 сентября.
8. Лазоренко К. Бухарест пытается повлиять на канал «Дунай – Черное море» через ЕС // Экономические известия – № 41(804). – 05.03.2008.
9. Румыния критикует Украину за строительство канала «Дунай–Черное море». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://korrespondent.net/business/100744>
10. Волович О., Максименко І. Конкурентна дружба. Як зміняться відносини України та Румунії? // День. – 2006. – № 17. – 7 лютого.
11. Україна – Румунія: Зустрілися. Проблеми не розв'язали, але механізм придумали // Група стратегічних та безпекових студій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://gsbs.org.ua/index.php?nma=news&fla=text&id=2346>
12. Інформація Державного комітету статистики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.ukrstat.gov.ua
13. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1819 // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=60690971>
14. В. Ющенко: Румунія і Україна зацікавлені розвитку двосторонніх відносин. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.newsru.ua/Ukraine/30oct2007/rum.html>
15. Інтерв'ю Чрезвычайного и Полномочного Посла Румынии в Украине Траяна Лауренциу– Христя // День. – 2006. – № 164, 28 сентября.
16. Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. – Brussels, 8.3.2006. – COM (2006) 105.
17. The EU and Central Asia: Strategy for a New Partnership // Council of the European Union, – Brussels. – 2007. – June 21–22.
18. See: The new EU Strategy towards Central Asia: a view from the region. // CEPS Policy Brief. – 2008. – January. – No. 148.
19. Губайдуллина М. Интеграционный процесс в Центральной Азии / Информационно–

аналитический центр исследования общественно–политических процессов на постсоветском пространстве // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=324.

20. Уразов А. Политика ЕС в странах Центральной Азии // Информационно–аналитический центр исследования общественно–политических процессов на постсоветском пространстве // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=134

21. Сотрудничество Республики Казахстан с Румынией // Министерство иностранных дел Республики Казахстан. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://portal.mfa.kz/portal/page/portal/mfa/ru/content/policy/cooperation/europe_america/12

22. Romania working out medium–term energy security strategy // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://nato.mae.ro/index.php?lang=en&id=31&s=15613&arhiva=true>

23. Румунський прем'єр мріє про членство України в ЄС в 2019 році // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://ukr.segodnya.ua/politics/pnews/rumynskiy-premer-mechtaet-o-chlenstve-ukrainy-v-es-v-2019-godu-557293.html>

(Endnotes)

1) *Андрейко Віталій – докторант Ужгородського національного університету, доцент, к.і.н., доцент кафедри країнознавства факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: РУМУНСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ-ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Орислава ПАНТЬО*
Oryslava Pantyo

Keywords: Romania, Germany, Ukraine, European integration, foreign policy, European Union.

Abstract. This article deals with the foreign policy of Romania at the stage of European integration, particularly in the context of relations with FRG (Federal Republic of Germany), which acts as a catalyst for European integration. Given the many common factors of economic and geopolitical nature, there were identified Romanian basic foreign policy steps in building the strategy for relations with Germany as a practical experience towards European integration of our country. Germany is considered the leading country of the European Union without pursuing ambitious global goals in the last decades, focused on purely European affairs and has a reputation as a country with a dominant influence on their decision. Romania, in turn, for all their problems clearly demonstrates how to make positive, becoming part of the European Union. The membership of Romania in the European community was the best way to meet the national interests, build economically developed country, attracting foreign investment. Romania's experience, in bringing the active support of Germany from its strategically advantageous location in Eastern Europe, is extremely valuable for Ukraine.

*

Cuvinte cheie: România, Germania, Ucraina, integrare europeană, politică externă, Uniunea Europeană.

Rezumat: Articolul prezintă analiza politicii externe a României în procesul de integrare europeană, în special în contextul relațiilor cu Germania (Republica Federală Germania), care acționează ca un catalizator pentru integrarea europeană. Având în vedere multitudinea de factori comuni de natură economică și geopolitică, definite ca principalii pași ai politicii externe a României în construirea unei relații strategice cu Germania, ca experiență practică către integrarea europeană a țării noastre.

* *

*

Постановка проблеми. Сьогодні не зважаючи на всі скептичні висловлювання європейський вибір для України є незворотній. Враховуючи позитивний процес інтеграції Румунії до Європейського Союзу, вивчення її досвіду особливо актуальне для нашої держави. Процеси європейської інтеграції України значною мірою залежать від ставлення до неї ключових країн Європейського Союзу, серед яких найбільший вплив на ці процеси має Німеччина. Вивчення румунсько-німецьких відносин з огляду на практичні кроки реалізації європейського напрямку зовнішньої політики Румунії та зважаючи на вагоме місце Німеччини в Європейському Союзі є не менш важливим практичним досвідом для нашої держави. Німеччина справедливо вважається провідною країною Європейського Союзу, яка не ставлячи перед собою амбітних глобальних цілей в останні десятиріччя зосереджується на суто європейських справах і має репутацію країни з домінуючим впливом на їх вирішення. Румунія в свою чергу, попри всі свої проблеми яскраво демонструє як можна досягти позитиву ставши частиною Європейського Союзу. Для неї членство в Європейській спільноті стало найкращим способом реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої держави, залучення іноземних інвестицій.

У вітчизняній історичній науці питання румунсько-німецьких відносин не є предметом окремого вивчення. З огляду на актуальність проблематики частіше досліджуються саме українсько-румунські відносини та їх окремі аспекти. Стратегію зовнішньої політики Румунії стосовно України, характер та зміст румунсько-українських протиріч розглянуто у

публікаціях Парфенова О.О. Стратегію зовнішньої політики Румунії вивчає Л.Сарафінчан, який досліджує зовнішню політику Румунії її європейську та євроатлантичну інтеграцію з огляду вимірів європейської безпеки. Він доводить, що вступ Румунії до НАТО та ЄС надав їй багато переваг: гарантії безпеки, можливість впливати на ухвалення політичних рішень у євроатлантичному просторі, демократичну трансформацію відповідно до євроатлантичних цінностей та стандартів тощо. Особливий інтерес становлять матеріали деяких відомих своєю незаангажованістю західних дослідницьких центрів, зокрема, Європейського центру безпекових досліджень ім. Джорджа Маршалла (ФРН) .

Аналізуючи зовнішню політику Румунії слід зазначити, що вона розпочавши курс на європейську інтеграцію у значно гірших, ніж Україна, стартових умовах, успішно її здійснила, набувши значного досвіду в реформуванні різних сфер життя. Слід зазначити, що офіційні відносини з європейською спільнотою Румунія започаткувала першою серед країн Варшавського блоку ще у 60-х роках ХХ ст. Спочатку відбулося підписання угод із Спільним ринком щодо постачання сільськогосподарської продукції, так у 1974 році – була укладена спеціальна Угода, згідно з якою Румунія отримала низку преференцій щодо власного експорту, а в 1980 році – Угода про промислові вироби, що було демонстрацією незалежності від радянської системи та, водночас, від принципів і норм Ради Економічної Взаємодопомоги .

Відносини між Румунією та ЄС на дипломатичному рівні встановлено у 1990 р., відразу ж після повалення диктаторського режиму Н. Чаушеску. Серед документів про взаємовідносини між Румунією та ЄС одним з головних стала Європейська угода про асоціацію між Румунією та ЄС. Угода була підписана 1 лютого 1993 р. і набрала чинності після її ратифікації всіма країнами-членами Євросоюзу, а також самою Румунією¹.

Розглядаючи стратегію відносини Румунії та Німеччини слід звернути увагу на те, що пріоритетними стратегічними напрямками у сфері двосторонньої співпраці відносин були і залишаються насамперед активний розвиток політичних, економічних та науково-технічних відносин. Слід відзначити, що румунсько-німецькі відносини завжди були особливими, зокрема з огляду на елементи спільної історії і наявності в Румунії сильної німецької меншини. Взаємний інтерес представляє перш за все економічне співробітництво, виходячи з того, що Німеччина є найважливішим економічним партнером Румунії.²

На сьогодні в плані румунсько-німецького діалогу напрацьовано досить солідну договірно-правову базу. Основою розвитку двосторонніх відносин стало підписання в Бухаресті 21 квітня 1992 Угоди між Федеративною Республікою Німеччини та Румунією про дружнє співробітництво та партнерство у Європі Протягом періоду підготовки Румунії до входження в Європейський Союз співробітництво з ФРН складається з досить частих двосторонніх обмінів візитами та тісного міжурядового діалогу³. Саме в контексті двосторонньої співпраці визначальним стало визнання з боку Німеччини важливої ролі Румунії в процесі забезпечення її інтересів у Дунайському регіоні. Румунія в свою чергу також використовує активно свої позиції у цьому енергетично важливому регіоні, який відіграє одну з важливих ролей у розвитку румунської економіки. Прикладом співробітництва в даному напрямі є спільна ініціатива Німеччини та Румунії – «Дунайська стратегія ЄС»⁴. Вона конкретизує співпрацю європейських країн у найрізноманітніших сферах та галузях. Важливим є факт зацікавленості Румунії в Німеччині – як в стратегічному партнері і навпаки. Бухарест бере активну участь у реалізації основних програм ЄС, ініціатором яких виступає як правило Німеччина, таким чином гарантуючи контроль останньої на ситуацію в даному регіоні. Серед таких програм: Спільна зовнішня та безпекова політика Європейського

* Магістр ДВНЗ «Ужгородський державний університет»

² Парфенов О.О. Основні аспекти внутрішньополітичної боротьби в Румунії на сучасному етапі та їх вплив на українсько-румунські відносини / Трибуна. – № 11-12. – С.28-40

³ Сарафінчан Л. Євроатлантична та європейська інтеграція Румунії в контексті міжнародної безпеки / Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. – Том. 21-22. – Чернівецький національний університет. – 2010. – С. 275

⁴ Офіційний сайт європейського центру досліджень безпеки Європи. Режим доступу: <http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/ru/nav-publications-research-books-ru.html>

Союзу (на противагу осі Бухарест-Лондон-Вашингтон в рамках стратегії НАТО), «Східного партнерства» т.і. Румунія зокрема за підтримки ФРН виступає одним з ініціаторів ідеї європейської інтеграції балканських країн, що має на меті створити сприятливе безпечне середовище в регіоні.

Саме небажання опинитися у «сірій зоні» між ЄС і Російською Федерацією, змусило румунське керівництво проголосити курс також на євроатлантичну інтеграцію та розпочати реалізацію програми економічних і соціальних реформ, спрямованих на адаптацію Румунії до вимог членства у НАТО та паралельно ЄС. Проте, аналіз соціально-політичного розвитку Румунії свідчить, що внутрішня нестабільність і посткомуністичний характер її владної еліти суттєво гальмували проведення економічних і демократичних реформ, необхідних для вступу Румунії до Європейського Союзу.

Країни-члени як Європейського Союзу, так і НАТО мають однакові цінності, дотримуються одних і тих же принципів та критеріїв: демократичність суспільного життя і державного апарату, цивільний контроль над армією і правоохоронними органами, верховенство права і прозорість законодавства, розвинута ринкова економіка, нетерпимість до корупції, повага прав і свобод громадян та національних меншин, повага суверенітету і територіальної цілісності інших країн тощо. Відповідно, країни, які бажають увійти до складу згаданих структур, повинні не лише на словах поділяти такі цінності, а й здійснити необхідні реформи для їх реалізації. Румунія ж як на момент її запрошення стати членом Альянсу (2002 р.), так і на момент її вступу (2004 р.), ця країна неповною мірою відповідала критеріям членства у цій організації.⁵

Щодо румунсько-українських відносин, точкою конструктивних відносин можна вважати укладення базових угод: Договору про відносини добросусідства і співробітництва (1997 р.), Договору про режим українсько-румунського державного кордону (2003р.)⁶. Інтенсифікація та набуття позитивної динаміки двостороннього діалогу між державами відбувалася завдяки зміні політичного керівництва країни в 1997 та 2004 рр., яке намагалося підходити до відносин з Україною більш конструктивно та прагматично, демонструючи свою європейськість. Саме в цей період були укладені базові договори, що регулюють відносини між сусідніми державами. Не менш вагомим стимулюючим фактором була зміна зовнішньополітичних пріоритетів Румунії, зумовлена як внутрішньополітичною ситуацією, так і міжнародною кон'юктурою.

Водночас необхідно зазначити, що існує низка об'єктивних факторів, які можуть справити позитивний вплив на українсько-румунські відносини. Мова йде про спільну зацікавленість у збереженні та зміцненні безпеки і стабільності в регіоні; зменшення енергетичної залежності шляхом створення або участі у будівництві нових енергетичних мереж; започаткування транспортної мережі в рамках єврокоридорів та на напрямку Чорне море - Дунай - Рейн - Північне море тощо.

Взявши курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, Румунія у 1993 році стала асоціативним членом ЄС, першою приєдналася і брала активну участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру» (1994р.) і намагалося увійти до НАТО у першій хвилі його розширення. У цьому її активно підтримували, зокрема, країни «південного флангу» Альянсу – Франція, Італія, Іспанія, Греція та Туреччина. Однак США вважали, що Румунія була ще не готова до такого кроку, оскільки реформи, спрямовані на досягнення необхідних критеріїв, суттєво гальмувалися. Румунія залучилася активною підтримкою ФРН використавши своє стратегічно вигідне розташування в Східній Європі (безпосередньо близько від Балкан) і друге місце серед східноєвропейських держав за площею, численністю населення, економічним та військовим потенціалом, взявши на себе роль сполучної ланки між південним флангом НАТО та Центральною Європою, таким чином балансує між ключовою роллю США та Німеччини⁷.

⁵ Григоришин С.С. Формирование внешнеполитического курса посткоммунистической Румынии / С. Григоришин. - Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/top/politics>

⁶ Офіційний сайт Європейського Союзу. Режим доступу: http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/index_de.cfm

⁷ Парфенов О.О. Основні аспекти внутрішньополітичної боротьби в Румунії на сучасному етапі та їх вплив на українсько-румунські відносини / Трибуна. – № 11-12. – С.28-40

Загалом, уряд Румунії протягом досліджуваного періоду проводив зовнішню політику реалістично оцінивши міжнародну ситуацію та власні можливості, визначивши пріоритетним завданням на довгострокову перспективу було визначено європейську та євроатлантичну інтеграцію країни. При цьому прагнення Румунії інтегруватися до Європейського Союзу і НАТО, намагання відповідати необхідним критеріям членства в цих структурах певною мірою покращили відносини Румунії із своїми сусідами, зокрема з Україною. Шукаючи додаткових аргументів на користь своєї інтеграції, Румунія, зокрема підтвердила непорушність існуючого кордону з Україною⁸.

Важливою передумовою успішного розвитку євроінтеграційної стратегії Румунії був стабільно високий рівень підтримки населенням даного зовнішньополітичного курсу. З огляду на подібність проблем, які довелося вирішувати Румунії і з якими стикається сьогодні Україна та спільність багатьох факторів геополітичного та економічного характеру притаманних нашим державам досвід євроінтеграції та стратегія румунського уряду у побудові відносин з Німеччиною є для України зразковим.

Бібліографія:

1. Григоришин С.С. Формирование внешнеполитического курса посткоммунистической Румынии / С. Григоришин. - Режим доступу: <http://www.rbc.ua/rus/top/politics>

2. Мельничук Л.Н. Шлях Румунії до Європейського Союзу: досвід для України. // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. - №4/2012. - С. 112-115

3. Сарафінчан Л. Євроатлантична та європейська інтеграція Румунії в контексті міжнародної безпеки / Історико-політичні проблеми сучасного світу. Збірник наукових статей. – Том. 21-22. – Чернівецький національний університет. – 2010. – С. 273-278

4. Парфенов О.О. Основні аспекти внутрішньополітичної боротьби в Румунії на сучасному етапі та їх вплив на українсько-румунські відносини / Трибуна. – № 11-12. – С. 28-40

5. Петров В. Нова стратегія зовнішньої політики Румунії: уроки для України / В. Петров // Україна – Румунія – Молдова: історичні, політичні та культурні аспекти взаємин у контексті сучасних європейських процесів: Збірник наукових праць / Буковинський політологічний центр. Під заг. ред. А.М. Круглашова. - Чернівці: „Букрек”, 2009. - С. 153 - 165

6. Петров В. Регіональний аспект зовнішньої політики Румунії / В. Петров // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. - Т. VI. - Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2010. - С. 319 - 333

7. Офіційний сайт європейського центру досліджень безпеки Європи. Режим доступу: <http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/ru/nav-publications-research-books-ru.html>

8. Офіційний сайт посольства України в Румунії. Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ro/legal-acts>

9. Офіційний сайт Європейського Союзу. Режим доступу: http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/index_de.cfm

10. Офіційний сайт посольства Румунії в Федеративній Республіці Німеччина. Режим доступу: <http://berlin.mae.ro/de/node/532>

11. Офіційний сайт Дунайської комісії: http://www.danubecommission.org/index.php/ru_RU/eu-strategy

12. Шевченко М.О. Євроатлантична інтеграція Румунії / М.О. Шевченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2009. № 4. С. 157-163

⁸ Офіційний сайт посольства Румунії в Федеративній Республіці Німеччина. Режим доступу: <http://berlin.mae.ro/de/node/532>

ДІАЛОГ КУЛЬТУР ЯК ЧИННИК КОНСОЛІДАЦІЇ СПІЛЬНОТИ: УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ АСПЕКТ

Уляна ХАНАС¹
Ulyana Khanas,
Олена МЕЛЬНИК²
Olena Melnyk

Keywords: culture, dialogue of cultures, values, Ukraine, Romania, European Region, acculturation, consolidation of the community.

Abstract: The present article deals with the philosophical aspects of cultural dialogue. Philosophical essence of the notion „cultural dialogue” has been disclosed. Specifically, prerequisites of cultures dialogue origin based on the formation of values in media of some culture have been marked. There are analysis of the Ukrainian-Romanian cultural dialogue, made in historical retrospect. The barriers to culture dialogue between Ukrainian and Romanian nation have been detected. Also there are the statement, that belonging of the Romania to the Pax Romana caused to significant difference between Romania and Ukraine, particularly in the cultural dimension. However, centuries of coexistence of both nations promote to, in different historical periods, with certain intensity, overcoming barriers and interpenetration of both cultures. This, particularly, appeared in language, music, religious spheres. In the article, also, current state of cultural relations between Ukraine and Romania has been disclosed. The author focuses on the role of cross-border cooperation in establishing cultural dialogue between Ukrainian and Romanian nation.

*

Cuvinte cheie: cultură, dialogul culturilor, Ucraina, România, euroregiune.

Rezumat: În lucrare sunt cercetate aspectele filosofice ale culturii dialogului. Pe baza retrospectivei istorice a fost efectuată o analiză a dialogului cultural ucraineano-român. În cercetare este descrisă starea actuală a relațiilor culturale între Ucraina și România.

* *
*

Останнім часом в європейському політичному та науковому середовищі набула поширення ідея краху мультикультуралізму. Попри відчутний прогрес глобалізаційних та інтеграційних процесів у сучасному світі все одно відбуваються конфлікти на релігійному, культурному ґрунті. Тому проблема діалогу між людьми, між культурами залишається актуальною, особливо зважаючи на сьогоднішні драматичні події в Україні.

Однією з важливих рис сучасності є посилення міжкультурної взаємодії, що проявляється на рівні всіх підсистем культури. Значимість культури як визначального чинника структурування суспільства та його консолідації на сьогодні не тільки не зменшилася, але й набуває все більшої актуальності. Процес взаємної трансформації культур, в якому явища однієї культури породжують відповідні феномени в іншій зумовлює наявність спільного культурного простору. Однак кожна культура сприймає іншу лише в тій частині, якої вона потребує в певний період і здатна її засвоїти.

У філософській літературі діалог розглядає як метод філософування, як особливий стиль наукового мислення, як гуманістичний механізм внутрішньо- і міжкультурної взаємодії. Уявлення про діалог культур ґрунтуються на доробку філософів М. Бахтіна, В. Біблера, Ю. Лотмана, М. Хайдеггера та інших. Історії культурних взаємин між українцями та румунами присвячено дослідження К. Гнидки, Л. Колесник, І. Скочиляса¹ та інших. У працях дослідників Т. Рендюка, О. Онищук² щодо стану сучасних українсько-румунських відносин головна увага зосереджена на політичних та економічних аспектах співробітництва, а культурі відводиться незначне місце.

¹ Уляна Ханас, канд. філос. н., доцент кафедри філософії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

² Олена Мельник, канд. тех.н., доцент кафедри програмного забезпечення, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мета цього дослідження полягає в тому, щоб на основі теоретичного матеріалу розкрити значимість діалогу культур у процесі консолідації спільноти, розглянути позитивні й негативні прояви трансформацій в українсько-румунському культурному середовищі.

Поняття «діалог» виникло в античній філософії. Філософія Сократа, Платона і Аристотеля має виразну діалогічну природу. Діалог в античній філософії означав розмову, суперечку, обмін думками між двома або декількома особами. Згодом його значення стало ширшим: не лише спілкування людини з людиною, але і спілкування з різними «текстами», а через них зі всім світом буття; спілкування з самим собою, зі своєю думкою, своїм внутрішнім світом; взаємодія соціокультурних світів; діалогічність у сфері науки і мистецтва; етноконфесійні взаємини та інше.

Зближення національних культур і цінностей, покращення комунікаційних зв'язків сприяють взаємопроникненню між країнами, формуванню нових елементів соціальної та політичної діяльності їх засвоєнню у сучасному світі, забезпечуючи його цілісність. Поширюються цінності, які сприяють взаєморозумінню, зближенню народів і культур і визнанню рівноцінності різних культурних систем. Культурна взаємодія хоча і передбачає утворення інтегральної світової культури, але не означає нівелювання розмаїття національних особливостей та культурних норм. Однак ризики асиміляції культури, через вплив однієї на іншу, – залишаються і можуть стати джерелом загострення суперечностей. Формою міжкультурної взаємодії є діалог культур.

Діалог культур це не тільки порівняльний аналіз чи механічне привнесення елементів однієї культури в іншу. Це виникнення нових елементів, форм, смислів, норм культури, що трансформують світосприйняття, світорозуміння та сприяють консолідації спільноти людей.

Для культури характерною є також і внутрішня рефлексія, що здійснюється через порівняння з цінностями інших культур і створює передумови для рівнозначного партнерського діалогу. Найуспішніше такі діалоги проявляються у цивілізаційних спільнотах, які виступають простором для поширення та накопичення інновацій міжкультурної взаємодії. Однією з форм такої взаємодії є комунікація, орієнтована на взаєморозуміння, подолання стереотипів, відкрите толерантне ставлення до Іншого.

Під час взаємодії різних культур виразно проявляються дві тенденції: акультурація та декультурація². Взаємне засвоєння елементів культури (акльтурація) сприяє інтеграційним процесам, взаємному культурному обміну та збагаченню культур. Але при цьому відбувається і процес посилення національної (етнічної) самосвідомості, намагання закріпити національну (етнічну) специфіку. Коли ж за умов тривалої комунікації з іншою культурою відбувається втрата основної, сутнісної частини рідної культури (декультурація), виникає явище невпевненості або нестабільності. Такі явища призводять до певних соціокультурних проблем міжкультурної комунікації. Їх можна посилювати або знову ж таки створювати відповідні умови для «примирення». Підготовлені до діалогу особи можуть сприяти конвергенції та мирному співіснуванню культур.

Діалог культур — це складний, символічний, особистісний, трансакційний і досить часто неусвідомлений процес, який у разі потреби є неточним, оскільки передбачає рівень масового віртуального конструювання на рівні міжособистісної взаємодії. Діалог культур дає змогу його учасникам висловити певну зовнішню стосовно до самих учасників інформацію, внутрішній емоційний стан, а також соціальні статуси і соціальні ролі, які вони виконують один відносно одного, що також підтверджує їх «культуру».

У своєму трактуванні сутності «діалогу культур» М. Бахтін стверджує, що чужа культура тільки в очах іншої культури розкривається повніше і глибше, між ними починається неначе діалог, який долає замкнутість і однобічність змісту цих культур. Під час такої діалогічної зустрічі вони не зливаються і не змішуються, кожна з них зберігає свою єдність і відкриту цілісність, але вони взаємозбагачуються³.

Філософ Ю.М. Лотман розглядає культуру як складно влаштований текст, що

³ Бахтин М.М. Парадигмы диалога [Текст] / М.М. Бахтин. — Москва. : Искусство, 1993. — 129 с.; Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского [Текст] / М.М. Бахтин. — Москва : Советская Россия, 1979. — 316 с.

розпадається на ієрархію «текстів в текстах» і створені ними складні переплетення⁴. У концепції Ю.М. Лотмана діалог культур є конструктивним впливом «культури-передавача» на «культуру-приймача», що веде до збагачення і творчого розвитку останньої. Це обов'язково припускає реакцію у відповідь з боку «культури-приймача». Суб'єктами діалогу культур є соціуми – носії цих культур, але здійснюється цей вид взаємодії через інтерпретацію, осмислення носіями сприймаючої культури текстів, котрі надходять ззовні (з боку «культури-передавача»). У процесі діалогу носії однієї культури мають можливість подивитися на другу культуру під іншим кутом бачення, відкрити у ній, у такий спосіб, нові грані і збагачуючи її новим змістом.

Упродовж багатьох віків війни між народами і державами були також і війнами між культурами, коли завойовники винищували або прагнули винищити культурну ідентичність скорених народів. Згідно твердження М. Хайдеггера діалог культур — це певним чином протиборство, навіть якщо форми діалогу мирні, партнерські⁵.

Досить важко визначити історичний час зародження такого діалогу культур і народів, які можна було б назвати саме діалогом культур. Але безперечно те, що діалог культур стає не лише можливим, але і необхідним, коли культура формує свої цінності і коли виникає рефлексія з приводу цінностей, осмислюється сама їх природа. Вищим рівнем такого осмислення стає філософія цінностей, виникнення якої прямо співпадає з часом, коли у свідомості народів починає заявляти про себе ідея діалогу.

Діалог між українською та румунською культурами має давні традиції. Ще в часи енеоліту, більше 5 тис років тому, на території сучасних України та Румунії проживала спільнота людей, що була об'єднана спільною матеріальною та духовною культурою. Попри те, що носії кукутень-трипільської археологічної культури не є безпосередніми предками сучасних українців чи румунів, все ж вони залишили свій вплив на культурну спадщину обох народів⁶. Зокрема, орнаменти трипільців знайшли своє відображення в українській та румунській вишивці. Лише фахові етнологи за однаково червоно-чорним вишиванням можуть помітити відмінності в геометрії візерунка чи текстурі тканини української та румунської вишивки.

Завоювання Дакії римським імператором Траяном та інтеграція території сучасної Румунії до Римської імперії до так званого Pax Romana спричинили значний вплив на етногенез румунів та їх культуру. Для українців це не мало такого значення, попри те, що частина території сучасної України входила також до складу Римської імперії. Саме це стало, на нашу думку, важливим бар'єром для діалогу культури між обома народами. Сформована на основі латині румунська мова є незрозумілою для українців на відміну від мов інших сусідів – поляків, білорусів, росіян.

Попри те українська та румунська мова у процесі культурного діалогу між їхніми носіями взаємозбагачували одна одну. Запозичення з румунської мови в українській мові найбільше відносяться до громадсько-політичної сфери, ремісництва, тваринництва. Міжмовна взаємодія не є одностороннім процесом. Запозичення є результатом взаємних контактів між румунами й українцями у різних сферах, які відбувалися в минулому до сьогодні, на території Румунії та в українських регіонах, суміжних з румунською територією. Діалектична взаємодія мови і культури проявляється в тому, що історична пам'ять людства, досвід і накопичені знання попередніх поколінь, духовні цінності і т. д. зберігаються і передаються за допомогою соціально-знакової системи мови. Семіотична природа самої культури створює передумови для моделювання культурно-мовного дискурсу з метою рішення соціальних, когнітивних, комунікативних завдань суспільства.

У процесі культурного діалогу між українцями та румунами зазнавали взаємовпливів, окрім мови, також музичні традиції обох народів. Особливо виразно взаємовплив культур українського та румунського народів виявився в народних танцях та піснях. Споріднені мотиви спостерігаються у танцювальному мистецтві, зокрема, у танці гопак (в Румунії — гопакул), гуцульському танці опришків аркан, коломиїці, хорі та ін.

⁴ Библер В.С. От наукоучения к логике культуры : два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. — М. : Политиздат, 1991. — 413 с.

⁵ Лотман Ю.М. *Культура и взрыв [Текст]* / Ю.М. Лотман. — Москва : Гнозис ; Прогресс, 1992. — 272 с.

⁶ Хайдеггер М. *Бытие и время : статьи и выступления [Текст]* / М. Хайдеггер. — Москва : Республика, 1993. — 448 с.

Спільні народні пісні також сприяли діалогу між культурами обох народів. До таких пісень відносять пісню Сидора Воробкевича «Заграй, ти, цигане старий»⁷. Окрім цієї пісні, український композитор Сидір Воробкевич також написав багато мелодій на вірші румунського поета Міхая Емінеску, які отримали чималу популярність серед румунського народу.

Значно більший вплив на формування культури як українців, так і румунів спричинила Візантійська імперія. Через те, що більшість українських та румунських земель не були інкорпоровані до її складу, Візантія впливала через церкву. Приналежність обох народів до православної церкви стало зближувачим фактором у діалозі культур. Румуни прийняли християнство за візантійським обрядом та освоїли слов'янську писемність, яка до середини XVII ст. була основою їхньої духовної культури.

Православні румуни підтримували культурно-релігійні контакти з Руською Церквою у Польському королівстві. Над нею вони тривалий час, особливо у XV-XVI ст., неформально здійснювали опіку й допомогли їй зберегти тяглість культурно-релігійної традиції аж до кінця XVII ст.⁸. Наочними прикладами цього є Волоцька (Успенська) церква у Львові та діяльність Петра Могили як Митрополита Київського⁹.

Приналежність до православної віри також сприяло обом народам протистояти польській, угорській та османській експансіям, зберегти власну ідентичність. Одним із прикладів цього є діяльність Богдана Хмельницького, який укладав політичні союзи із трьома державними утвореннями на території сучасної Румунії — Молдовою, Волощиною та Семигородом (Трансільванією). Зокрема історія взаємин між Богданом Хмельницьким та молдавським господарем Василем Лупулом знайшли своє відображення в українській думі «Як із низу із Дністра тихий вітер повіває».

Новий поштовх до культурного діалогу між українцями та румунами був наданий у Буковині у часи Австро-Угорщини (1774-1918 рр.). Політика Австро-Угорщини спрямовувалася на утримувачі в покорі різноетнічного населення за допомогою культивування толерантності і мультикультуралізму. З середини XIX ст. починається час розквіту товариського життя на Буковині¹⁰. Серед численних культурно-просвітницьких об'єднань Буковини у 1860-их рр. виникають національні товариства румунів, українців, поляків.

У 1918-1989 рр. відбувались переважно негативні процеси в українсько-румунському культурному діалозі, що зумовлювалося наслідками двох світових воєн, політикою тоталітарних режимів СРСР та Румунії. В УРСР діяли румунські школи, де викладали всі предмети румунською мовою, випускали газети, працювали радіо- та телепрограми румунською мовою. У Румунії, особливо за часів правління Ніколая Чаушеску (1967-1989) права українського населення серйозно порушувались¹¹.

Після здобуття незалежності Українською та проведення демократичних перетворень в Румунії спостерігається інтенсифікація українсько-румунського культурного діалогу. 1989 р. був заснований Союз Українців Румунії (СУР), який об'єднує п'ять територіальних організацій, створених у регіонах компактного проживання українців, а саме: в Бухаресті, Банаті, Добруджі, Сучаві і Марамуреші. Головний напрям діяльності СУР — відродження культури та духовності українців Румунії[□].

Завдяки зусиллям СУР вже традиційними стали фестиваль українських колядок і зимових звичаїв, фольклорний фестиваль українців Румунії у Сігету-Мармаціей

⁷ Гнидка К. О. Культурні процеси на Буковині в контексті поліетнічності та багатовекторності [Текст] / К. О. Гнидка // *Культура України*. — 2013. — Вип. 40. — С. 84-91.

⁸ Колеснік Л. Я. Агентиви в покутсько-буковинських говірках як результат міжмовної взаємодії (на матеріалі «Словника буковинських говірок») [Текст] / Л. Я. Колеснік // *Лінгвістика*. — 2011. — № 1. — С. 54-62.

⁹ Скочиляс І. Галич після Галича: Пониззя (Русо-Влахія) у XII-XIV століттях та утворення Молдавського князівства [Текст] / Ігор Скочиляс // *Княжа доба: історія і культура* / Національна академія наук України, Інститут українськознавства ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2011. — Вип. 5. — С. 2-38.

¹⁰ Рендюк Т.Г. Прикордонне та регіональне співробітництво між Українською й Румунією з питань національних меншин [Текст] / Т.Г. Рендюк // *Український історичний журнал*. — 2011. — № 1. — С. 123-136.

¹¹ Онищук О. Українсько-румунські відносини: проблеми та сучасний стан [Текст] / Оксана Онищук // *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. — 2008. — Вип. 25. — С. 71-75.

(Марамуреш), міжповітовий фестиваль у Сучаві, щорічні святкування Днів Тараса Шевченка, «Днів рідної мови»¹². Важливим чинником у збереженні культурної ідентичності українців відіграють українські вокальні й танцювальні гуртки з різних регіонів, які виступають на фестивалях, виставках, концертах та інших культурних заходах.

В Україні румунська громада має найрозвинутішу мережу національно-культурних товариств в Чернівецькій області. Серед цих товариств найважливішими є Товариство румунської культури ім. М. Емінеску, товариство жертв сталінських репресій «Голгофа», всеукраїнська науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул», культурно-спортивний клуб «Драгош-Вода» та ін.

Попри існуючі розходження та невирішені проблеми, можливості взаємодії між двома сусідніми країнами розвиваються в контексті кількох ключових площин, а саме: політична співпраця; економічні зв'язки; гуманітарно-культурна взаємодія; транскордонне співробітництво в межах функціонування трьох євро регіонів («Карпати», «Нижній Дунай», «Верхній Прут»), а також між містами-побратимами; участь у регіональних і міжнародних організаціях.

Слід зазначити, що на території євро регіону «Верхній Прут» проводяться заходи щодо збереження культурних традицій етнічних меншин, особливо в місцях їх компактного проживання. Найбільш інтенсивні культурні зв'язки існують між Чернівецькою областю й Сучавським повітом. Важливим стало періодичне підписання конкретних угод про співпрацю у цій галузі між управлінням культури Чернівецької області та інспекторатом культури Сучавського повіту¹³. На їх підставі відбувається обмін самодіяльними і професійними колективами, делегаціями письменників, художників, працівників бібліотек та центрів народної творчості. У Чернівецькій області традиційно відзначаються румунських національних свят «Лімба но-астре чя ромине», «Мерцишор», «Флоріле далбе», у котрих беруть участь художні колективи із повітів сусідньої держави. Особливу популярність в Чернівецькій області здобули святкування Маланки, зокрема проведення щорічної «Маланки-Fest» у Чернівцях та у селі Красноільськ (з румунським населенням).

Висновки. Діалог між культурами допомагає зрозуміти інші культури краще, призводить до ширшого визнання культурної спадщини, терпимості і повної пошани до різних культурних, лінгвістичних, етнічних і релігійних груп. З цих причин заохочення діалогу культур є одним з головних складників мети культурної політики ЄС. Цей діалог відіграє фундаментальну роль в побудові Європи, де люди живуть разом, а не лише співіснують.

Історія українсько-румунського культурного діалогу сповнена значним позитивним досвідом взаємного збагачення, особливо в царині музичної та духовної культури. На противагу політичним взаєминам, які викликають в історичній пам'яті обох народів негативні образи та стереотипи, культурні відносини можуть стати основою для налагодження ефективних добросусідських відносин. Це особливо важливо для України у контексті її євроінтеграційного курсу.

Список використаних джерел

1. Балушок В. Новітня «трипільська міфологія» в інформаційному просторі України [Текст] / Василь Балушок // Народна творчість та етнологія. — 2011. — № 1. — С. 28-37.
2. Бахтин М.М. Парадигмы диалога [Текст] / М.М. Бахтин. — Москва : Искусство, 1993. — 129 с.
3. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского [Текст] / М.М. Бахтин. — Москва.: Советская Россия, 1979. — 316 с.
4. Библер В.С. От наукоучения к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В.С. Библер. — М. : Политиздат, 1991. — 413 с.

¹² Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культури / Тетяна Сенченкова // Держава і суспільство. — 2010. — С. 382.

¹³ Бахтин М.М. Парадигмы диалога [Текст] / М.М. Бахтин. — Москва. : Искусство, 1993. — С. 34.

5. Гнидка К. О. Культурні процеси на Буковині в контексті поліетнічності та багатовекторності [Текст] / К. О. Гнидка // *Культура України*. — 2013. — Вип. 40. — С. 84-91.
6. Дерда І. Музично-пісенна творчість як фактор взаємовпливу у духовній культурі молдаван і українців [Текст] / Іван Дерда // *Русин*. — 2010. — № 2. — С. 10-21.
7. Жмундуляк Д. Д. Суспільно-політична складова «міфу Чернівців» другої половини ХІХ — початку ХХ ст. [Текст] / Д. Д. Жмундуляк // *Архіви України*. — 2011. — № 5. — С. 10-21.
8. Інтерв'ю з головою Союзу Українців Румунії Степаном Бучутою [Електронний ресурс] // *Radio România Internațional*. — Доступно з: <http://www.rri.ro/pages/Интерв_ю_з_головой_Союзу_Українців_Румунії_Степаном_Бучутою-22402>
9. Колеснік Л. Я. Агентиви в покутсько-буковинських говірках як результат міжмовної взаємодії (на матеріалі «Словника буковинських говірок») [Текст] / Л. Я. Колеснік // *Лінгвістика*. — 2011. — № 1. — С. 54-62.
10. Лотман Ю.М. *Культура и взрыв* [Текст] / Ю.М. Лотман. — Москва : Гнозис ; Прогресс, 1992. — 272 с.
11. Міляєва Л. Митрополит Петро Могила і мистецтво Києва 30-40-х рр. ХVІІ ст. [Текст] / Людмила Міляєва // *Вісник Львівського університету. Серія мистецтво*. — 2003. — Вип. 3. — С. 161-171.
12. Онищук О. Українсько-румунські відносини: проблеми та сучасний стан [Текст] / Оксана Онищук // *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. — 2008. — Вип. 25. — С. 71-75
13. Рендюк Т.Г. Прикордонне та регіональне співробітництво між Українською й Румунією з питань національних меншин [Текст] / Т.Г. Рендюк // *Український історичний журнал*. — 2011. — № 1. — С. 123-136.
14. Сенченкова Т. Комунікація як чинник діалогу культу / Тетяна Сенченкова // *Держава і суспільство*. — 2010. — С. 379-384.
15. Сковчиляс І. Галич після Галича: Пониззя (Русо-Влахія) у ХІІ-ХІV століттях та утворення Молдавського князівства [Текст] / Ігор Сковчиляс // *Княжа доба: історія і культура / Національна академія наук України, Інститут українськознавства ім. І. Крип'якевича*. — Львів, 2011. — Вип. 5. — С. 2-38.
16. Статут Союзу Українців Румунії [Електронний ресурс]. — Доступно з: <http://www.uur.ro/index.php/uk/2012-06-05-12-51-48/statut-uk>
17. Хайдеггер М. *Бытие и время : статьи и выступления* [Текст] / М. Хайдеггер. — Москва : Республика, 1993. — 448 с.
18. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку ХVІІІ століття [Текст] / Ігор Шевченко. — Львів : Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 2001. — 234 с.
19. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України [Текст] / Наталя Яковенко; Український науковий інститут Гарвардського університету, Інститут критики. — Київ : Критика, 2005. — 581 с.

ПРОБЛЕМИ ДИНАМІКИ ТРАНСКОРДОНОГО ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА: УКРАЇНА – РУМУНІЯ

Вікторія БОНДАРЕНКО¹
Victoriya Bondarenko,
Іван ЧЕРЛЕНЯК²
Ivan CHERLENYAK

Keywords: cross border cooperation, export, import, foreign direct investment, problems.

Abstract: The true motive of cross-border cooperation between Ukraine and the EU including Romania firstly is the regional geopolitical interest.

Directions of increase the economic cooperation between Ukraine and Romania are: diversifying the forms and compositions of international usiness, searching capabilities of reducing the imbalances and destructive effects of global external factors.

The article presents an analysis of trends in economic cross border cooperation between Ukraine and Romania through the prism of foreign economic and investment activities. Special attention is paid to the distinctive features of cross border cooperation between Transcarpathian region and Romania. The main problems of cross border cooperation between Ukraine and Romania were defined. Their possible solutions were proposed.

*

Cuvinte cheie: colaborare transfrontalieră, export, import, investiții străine directe, probleme.

Rezumat: În lucrare sunt analizate tendințele colaborării economice transfrontaliere dintre Ucraina și România prin prisma activităților economice externe și a investițiilor. O deosebită atenție a fost atrasă particularităților de colaborare între Transcarpatia și România. Sunt definite problemele colaborării transfrontaliere între Ucraina și România și direcțiile de soluționare.

* *

*

Україна, маючи 1390 км сухопутного кордону з країнами ЄС, як показав час, має як потенційні загрози безпеки кордонів, конфлікту цілей різних економічних союзів, так і великі можливості щодо розвитку транскордонного співробітництва з ними. Проте, слід врахувати що, можливо, істинними мотивами транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС в т.ч. Румунією є насамперед регіональний геополітичний інтерес, а не поглиблення економічних відносин між прикордонними регіонами. До геополітичних інтересів тут можна віднести збереження певного «морального впливу» на прикордонні території, відтворення механізмів контролю за дотриманням етнонаціональних і культурних прав та свобод румунської меншини, насамперед, на території Чернівецької та Закарпатської області. В силу розвитку транскордонних відносин потреба формування реальних перспектив розширення легальної прибутковості «прикордонного» міжнародного бізнесу повинна викликати активний інтерес для досліджень. Шлях підвищення економічної взаємодії Україна-Румунія через урізноманітнення форм та композицій міжнародного бізнесу, через пошук можливостей зменшення рівня дисбалансів та деструктивних впливів глобальних зовнішніх чинників є важливим для обох сторін. В цьому зв'язку дослідження складових та можливостей економічних відносин саме у фокусі легального прикордонного міжнародного бізнесу, рівня їх розвитку, згладжування бар'єрів та проблем здійснення бізнесу між Україною та Румунією є особливо актуальними.

Значна кількість публікацій науковців присвячена проблемами невідповідності законодавчого забезпечення транскордонного співробітництва, проблемам діяльності єврорегіонів, культурного та освітнього розвитку. Проте лише незначна частина авторів досліджували економічну сферу взаємовідносин України та Румунії, зокрема, О. Панухник, О. Парфенов, С. Гакман¹, М. Гоманюк, І. Максименко. Серед досліджень, що

¹ PhD, Senior Researcher, Associate Professor of International Business, Logistics and Management department of State

безпосередньо розглядають проблеми транскордонного співробітництва України на сучасному етапі праці Бураковського, Є. Кіш, Н. Мікули, С. Устича та інших науковців. Не дивлячись на згадану значну кількість публікацій, слід відзначити, що всі вони стосуються проблем транскордонного економічного співробітництва в «доктринальному» цілому, не містять чіткого окреслення кола актуальних проблем, не визначають класи нерозв'язаних конфліктогенних проблем та не аналізують механізмів їх вирішення. До того ж вони дуже рідко присвячені виключно українсько-румунському співробітництву та не відображають регіональні економічні особливості. Саме тому, метою наукової статті є визначення основних напрямів, проблем, чинників економічного співробітництва України та Румунії на національному та у регіональному зрізі за такими його компонентними складовими як експорт, імпорт та іноземні інвестиції.

І Україна, і Румунія в силу свого вигідного географічного розташування та ресурсного потенціалу може успішно інтегруватися у європейські та світові економічні відносини на вигідних для себе умовах. Звичайно, рівень просування і у політичному, і в економічному руслі євроінтеграції Румунії та України різний. Але інтереси можуть бути спільними та обсяг їх «співпадіння», конструктивна взаємодія може фундаментально зрости при певних факторах. Завдання дослідників знайти ці фактори та аналізувати їх природу. Відмітимо, що з боку українського бізнесу базою інтегрування має стати підвищення конкурентоспроможності власного виробництва і вивчення та перейняття передового досвіду управлінських технологій у контексті торговельно-економічного співробітництва України та країн ЄС. Тому на, нашу думку, сьогодні вищим пріоритетом повинна ставати зовнішньоекономічна українська-румунська співпраця що сприяє зростанню конкурентоспроможності акторів міжнародного бізнесу. Чи формуються сьогодні для цього підстави? На якому рівні вони більш вагомі: країни чи регіону? Розглянемо ці питання методами компаративістики та економічного аналізу.

Розвиток торговельно-економічних відносин між Україною та Румунією протягом останніх років характеризується новими тенденціями, які пов'язані зі вступом останньої до ЄС, розширенням споживання в обох країнах, розміщенням в Румунії потужних підприємств відомих європейських та світових компаній, стратегії яких передбачають, зокрема, присутність на ринках України². Всі ці умови сприяли дещо більш активному розвитку торговельних відносин між Україною та Румунією в цілому (таблиця 1).

Таблиця 1. Тенденцій транскордонного економічного співробітництва України та Румунії: макро та регіональний зріз

Індикатори	На рівні України	На рівні Закарпатської області
Експорт товарів	1) Темп росту за 8 років склав 114 % (з 4,0 млн. дол. США у 2005 році до 5,6 млн. дол. США у 2013 р.)	1) Показник зріс за 8 років у 17,4 рази (з 1206,0 тис. дол. США до 21067 тис. дол. США). У 2006 році відбувся найсуттєвіший ріст показника у 3,2 рази.
Експорт послуг	Показник зріс за вісім років у 6,6 рази (з 8,0 млн. дол. у 2005 р. до 53,2 млн. дол. у 2013р.)	Показник зріс за 8 років у 10 разів (з 260 тис. дол. США у 2005 р. до 2725,0 тис. дол. США у 2013 р.)
Імпорт товарів	Темп росту за вісім років склав 420% (з 211,8 млн. дол. США у 2005 році до 897,2 млн. дол. США у 2013 році).	Показник зріс за вісім років у 9,6 рази (з 1376 тис. дол. США у 2005 році до 13279 тис. дол. США у 2013 році).

University "Uzhhorod National University", Senior Researcher of Zakatpattya Regional Centre for Socio-Economic and Humanitarian Research of the NAS of Ukraine.

² Doctor of Science in Public Administration, Senior Researcher, Head of International Business, Logistics and Management department of State University „Uzhhorod National University”.

Імпорт послуг	Темп росту за вісім років склав 287 % (з 4,024 млн. дол. США у 2005 році до 11,56 млн. дол. США у 2013 році).	Показник зріс за 6 років у 6 разів (з 187 тис. дол. США у 2005 році до 1090 тис. дол. США у 2011 році), а у 2012-2013 роках показник дещо зменшився.
Прямі іноземні інвестиції	Показник зріс за шість років у 3,6 рази (з 7 млн. дол. США у 2007 році до 25 млн. дол. США у 2013 році).	Показник зріс за 7 років у 93 рази (з 19,4 тис.дол. США у 2006 р. до 1817,4 тис. дол. США у 2013 р.)

Джерело: за даними Державної служби статистики та Головного управління статистики у Закарпатській області

З даних табл.1 видно, що інтенсивність та активність транскордонного співробітництва на регіональному рівні більша як на макрорівні. Частково такі обставини можна пояснити як географічним розташуванням, так і проживанням близько 2,4% румунів на території Закарпатської області (насамперед у Тячівському та Рахівському районах). Однак не дивлячись на те, що показники прямих іноземних інвестицій з Румунії зростають на фоні інших учасників ТКС доля вкладень інвесторів з цієї країни є низькою (таблиця 2) .

Таблиця 2. Обсяги прямих іноземних інвестицій суб'єктів країн-інвесторів транскордонного співробітництва в економіку області

Роки	Усього	Польща	Румунія	Словаччина	Угорщина
Обсяги прямих іноземних інвестицій, тис. дол. США					
2001	26325,6	758,4	-	9103,0	16464,2
2006	54638,2	15904,5	19,4	11476,0	27238,4
2011	76114,9	32559,2	1802,5	10044,2	31709,0
2012	71639,8	32215,3	1744,6	8804,4	28875,5
2013	81117,3	39281,6	1817,4	9743,0	30275,3
На 31.12.2013	82359,3	39213,4	1927,4	11917,3	29301,2
Структура за країнами,%					
2001	100	2,9	0,0	34,6	62,5
2006	100	29,1	0,0	21,0	49,9
2011	100	42,8	2,4	13,2	41,7
2012	100	45,0	2,4	12,3	40,3
2013	100	48,4	2,2	12,0	37,3
На 31.12.2013	100	47,6	2,3	14,5	35,6

Джерело: за даними Державної служби статистики та Головного управління статистики у Закарпатській області

Приділимо основну увагу процесам інвестування у напрямку «Україна». На 31 січня 2013 року суб'єктами господарювання Угорщини, Словаччини, Польщі та Румунії вкладено в економіку області 82,4 млн. дол. США, що склало 18,4% загальнообласного показника. З даних табл. 2 видно, що з 2001 р. до 2013 р. частка прямих іноземних інвестицій з Румунії в економіку регіону зросла до 2,3%. В той же час, з Польщі – до 47,6%, з Угорщини – до 35,6%, а з Словаччини – до 14,5%. В цілому суттєве зростання вкладень інвесторів – країн транскордонного співробітництва спостерігалось починаючи з 2011 року (за винятком із Словаччини), однак серед аналізованих країн прямі іноземні інвестиції з Румунії є найменшими.

Станом на 1 липня 2014 року у міжнародному інвестиційному співробітництві приймали участь іноземні партнери із 48 країн світу, які представлені в економіці області

762 підприємствами. Із загальної кількості іноземних партнерів третину складають інвестори з Угорщини. Майже дві третини угорських інвестицій спрямовано на розвиток промисловості. На підприємствах промисловості зосереджено 14,5 млн. дол. США (59,9% загального обсягу угорських інвестицій), у тому числі переробної – 13,2 млн. дол. США. Серед галузей переробної промисловості найбільші обсяги їх залучено у виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів та текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Значні обсяги із Угорщини інвестовано у водопостачання; каналізацію, поводження з відходами. – 1,4 млн. дол. США. Інвестиції з Польщі спрямовано у виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів, Угорщини – комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, Словаччини – текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічну діяльність [3].

Вище приведені видові пріоритети інвесторів з Угорщини, Польщі, Словаччини, однак актуальним є визначення галузей, які є привабливими для інвесторів з Румунії. Статистика свідчить, що привабливими для інвестора з Румунії в регіоні є: текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів. Однак, динаміка нарощення інвестицій є помірною.

Оскільки більшість підприємств з іноземними інвестиціями, в т.ч. з Румунії працюють за давальницькими схемами, то відповідно основними видами товарів, що експортуються в цю країну є одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні; одяг та додаткові речі до одягу текстильні; взуття. У експорті товарів в Румунію значна частка припадає і на деревину і вироби з деревини. Хоча це досить дивно, оскільки сировинний, і технологічний потенціал Румунії у цій сфері значно вищий як України.

Основними проблемами подальшого контент аналізу ТКС виключно з Румунією є обмеженість обліку даних, їх відкритий доступ та невідповідність методології обліку показників в Україні та Румунії.

Важливим аспектом є оцінка чинників, які утруднюють ефективне співробітництво вітчизняних підприємств в контексті зовнішньоекономічної діяльності. У роботі [4]” здійснено дослідження транскордонної діяльності бізнесу Закарпаття у розрізі великих і середніх (22 підприємства) та малих підприємств (21 підприємство), які сукупно показали 67 напрямків економічної діяльності в різних районах шляхом експертного опитування. Опитані підприємства зайняті в торгівлі (20,9%), лісовій та деревообробній промисловості (16,4%), легкій промисловості (14,9%) та транспортних послугах (10,4%). Переважна більшість фірм мала бізнес з Угорщиною та Словаччиною. Виявлено, що основними формами співпраці опитаних великих і середніх підприємств є експорт продукції (35,9%), а для малих підприємств – на імпорт товарів (27,8%). Крім того, великі і середні підприємства працювали за давальницькими схемами (17,9%) та здійснювали імпорт продукції (15,4%), а малі бізнеси – експорт продукції (25,0%) та спільне виробництво (19,4%). Така структура статистичної сукупності опитуваних підприємств відповідає тенденціям зовнішньоекономічної співпраці області, в т.ч. з Румунією.

Серед проблем міждержавного регулювання транскордонної співпраці бізнесу респонденти, у цілому, найчастіше відмічали:

- складність оформлення вантажів при перетині кордону (24,1% опитаних);
- складність перетину кордонів при перевезенні вантажів (21,4%);
- отримання віз (19,7%),
- невідповідність стандартів України стандартам країн-партнерів (17,0%).

Найчастіше представниками бізнесу зазначалися проблеми нестабільності та непередбачуваності законодавства (по 30% відповідей респондентів малого та середнього бізнесу). Переважною більшістю бізнесів були також зазначені негативні і суперечливі ефекти наступних змін законодавства відносно попередніх положень і норм (15,5%), складнощі регулювання імпорту та експорту (відповідно 14,7 та 11,2%). Найчастішою

проблемою на рівні контактів громад та окремих учасників ТКС бізнесами зазначалася бюрократія та корупція (23,7%), хабарництво (14,0%), відсутність інформації про потенційних зарубіжних партнерів (12,3%), а також пасивність населення (10,5%) та тиск влади і тіньовий бізнес (кожна категорія по 7,0%). Здійснене опитування продемонструвало також бачення бізнесами необхідних видів ресурсів для налагодження ефективної ТКС. Так, найбільше відповідей було присвячено фінансовим (22,3%), інформаційним (18,4%) та технологічним ресурсам (17,7%). Високий відсоток відповідей було отримано щодо необхідності організаційних ресурсів (15,4%) з виокремленням генерування ідей (10,1%) та матеріальних ресурсів (14,6%). При цьому великими і середніми бізнесами переважно потреба виражалася в технологічних ресурсах (19,4%), а для малих підприємств – фінансових ресурсах (19,0%).

У той же час при оцінці поточної структури організаційної допомоги бізнесу у становленні та просуванні транскордонної співпраці було виявлено, що підприємства слабо знайомі з подібними інституціями. З 22 опитаних великих і середніх підприємств 15 заявило, що взагалі не знає такі організації, 4 вказали на ТПП, 2 – на зовнішньоекономічні відділи ОДА, серед інших організацій були вказані АРР, ТЕС-Фонд, міськвиконком, РДА.

Щодо застосовуваних засобів виходу на зовнішні ринки фірми з абсолютною перевагою вказали на нові неофіційні професійні знайомства (21,0%) та продовження старих професійних контактів (17,7%), офіційні зустрічі для ініціації ТКС (12,9%), виставки (12,1%), інформацію в Інтернеті (7,3%) та знайомства друзів (7,3%).

На основі аналізу тенденцій ТКС України та Румунії на макрорівні та рівні Закарпатської області, емпірично виявивши певні потенційні проблеми вітчизняних підприємств, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю, залучаючи методи експертних оцінок окреслимо коло загальних проблем, які потребують вирішення.

Враховуючи опитування, власні дослідження та праці³, серед *проблемних питань* ТКС можна виділити:

- складність оформлення вантажів, перевезення вантажів при перетині кордону;
- вплив візового режиму Шенгену на зміну характеру кордонів ЄС та України;
- невідповідність стандартів України стандартам країн-партнерів, розбіжності в системах прикордонного і митного контролю, оподаткування, сертифікації продукції;
- недооцінка з боку центральної влади транскордонного співробітництва як інструменту територіального/регіонального розвитку та проблеми незавершеності формування стратегії регіональної політики щодо розвитку ТКС як на макро- так і на регіональних рівнях в Україні;
- обмеженість стратегічного бачення завдань та перспектив розвитку транскордонного співробітництва як з боку уряду, так і з боку місцевих органів влади України;
- мізерний рівень фінансової підтримки спільних транскордонних проектів як з боку уряду, так і з боку місцевих органів влади (за винятком облаштування прикордонної інфраструктури);
- низький рівень соціально-економічного розвитку прикордонних територій і першу чергу українських (наслідки як світової фінансової кризи, так і політичної та воєнної);
- відмінність між ступенем децентралізації управління у країнах Європи та України і як результат різні проблеми з корупцією, реєстраційними та дозвільними процедурами;
- застарілі форми співпраці і кооперації підприємств у межах транскордонних територіях та практична відсутність такої форми, як транскордонні кластери;
- слабка активність іноземних інвесторів з Румунії, щодо вкладання прямих іноземних інвестицій на фоні інших країн ТКС;
- недосконале інформаційне забезпечення ТКС, відсутність порівняльної

³ Чубай-Федоренко Г. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/mo/mo_2012_21/14.pdf

трансграничної статистичної інформації.

Експертний аналіз неефективності та недовіри ТКС як інструмента регіонального розвитку був оцінений в межах дослідження «Регіональні та субрегіональні підходи щодо підтримки пріоритетних видів економічної діяльності» у 2013-2014рр.

На запитання «Чи використовуєте ви міжрегіональні (міждержавні) механізми/інструменти розвитку вашого підприємства/громадської організації?» респонденти відповіли наступним чином (таблиця 3).

Таблиця 3. Структуру розподілу відповідей респондентів щодо використання міжрегіональних та міждержавних інструментів розвитку

Види міжрегіональних (міждержавних) інструментів розвитку	Представники бізнесу	Представники Громадських організацій
Трансграничне співробітництво	13	23
Міжобласне співробітництво	10	14
Співробітництво у рамках Карпатського регіону	15	18
Інвестиції	13	25
Спільні підприємства	2	16
Міжрегіональні мережі	2	5
Програми сусідства	0	23
Програми ЄБРР	0	0

З даних таблиці 3 видно, що активнішими у розвитку ТКС є представники громадських організацій (за рахунок участі їх у різних грантових програмах з Європейського Союзу). Бізнес вважає, що актуальним та результативним мало би стати співробітництво у рамках Карпатського Єврорегіону (15% всіх відповідей). Громадських організації вважають – найбільш дієвим інструментом міждержавного співробітництва є інвестиції (25% всіх опитаних). Негативом на нашу думку, є те, що представники бізнесу не зазначили про їх залучення у розвиток ТКС через програми сусідства. Хоча громадські організації позитивно відгукнулися про такий інструмент, однак частіше їх програми спрямовані не на розв'язання економічних проблем, а екологічних, соціальних і т.д.

Результати дослідження та експертні оцінки засвідчили про наявність низки організаційних та інституціональних проблем ТКС між Україною та Румунією. Однак в стратегічній перспективі найбільшою проблемою до вирішення в сфері ТКС є використання унікальних рідкісних ресурсів чи то регіональних відносних переваг ресурсів, компетенцій талантів через призму інновацій, що формуватимуть конкурентоспроможність акторів міжнародного бізнесу.

Основними напрямками розвитку українсько-румунської співпраці у середньостроковій перспективі є:

- комунікативно-організаційні. Залучення експертів з трансграничного співробітництва регіональною та місцевою владою для організації науково-методичного супроводження реалізації трансграничних програм. Домагатися від керівництва адміністративно-територіальних одиниць-членів єврорегіонів підтримки в участі в трансграничній співпраці неурядових організацій та бізнесу, забезпечивши їхнє належне представництво у всіх робочих органах єврорегіонів².

- фінансово-економічні. Активізація притоку іноземних інвестицій з Румунії в економіку України, шляхом застосування спеціальних податкових стимулів, чи відновлення пільг в СЕЗ та ТПР. Саме, відсутність таких фінансових механізмів за останні роки призвела до втрати низки потенційних інвесторів з Японії, США та розміщення їх капіталів у сусідніх європейських державах.

Bibliography:

1. Гакман С. Сучасні аспекти українсько-румунських відносин [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uames.org.ua/php/art.php?id=66>
2. Гакман С. Проблеми українсько-румунського прикордоння/ С. Гакман // Матеріали міжнародної конференції «Західні кордони України: аналогії, проблеми, перспективи». – 2005. – 26 лютого. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/conf-febr2005/vystupy.htm>
3. Дані Відділу зовнішньоекономічної діяльності Головного управління статистики у Закарпатській області. – 2014р. - 5с.
4. Звіт про виконання НДР “Роль Карпатського єврорегіону в системі транскордонного співробітництва в умовах розширення Європейського Союзу на Схід. – Ужгород, 2006. – 337 с.
5. Максименко І. В. Українсько-Румунські відносини у контексті розширення ЄС на Схід/ І. В. Максименко// Стратегічні пріоритети. – 2008. – №3(8). – с. 225-232.
6. Панухник О. В. Транскордонна регіональна інтеграція: досвід України та Румунії/ О.В. Панухник// Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №12. – С. 87-91
7. Парфенов О. На порозі нової доби взаємин? Політичний вимір українсько–румунських відносин на рубежі ХХ–ХХІ століть/ О. Парфенов// Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 16-23.
8. Рандіна А.М., Буянова І.А. Зовнішньоторгівельні відносини між Україною і Румунією [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68159.doc.htm
9. Студенніков І. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://soskin.info/ea/2005/1-2/20050111.html>
10. Чубай-Федоренко Г. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://histans.com/JournALL/mo/mo_2012_21/14.pdf

ЕКОНОМІЧНИЙ СТАН РУМУНІЇ ПІСЛЯ ВСТУПУ ДО ЄС: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Наталія БРОХУН
Nataliya BROKHUN

Keywords. European integration perspectives, tendency of economic development, export-led small business, accounting organization, accounting system, simplified reporting, international financial reporting standards.

Abstract. In the article there were investigated the interrelations between Romania and EU on the way toward European integration, peculiarities of transition period of Romania to gaining the fully legitimate membership in EU. There were considered the economic status of Romania after the accession to European Union and the consequences of economic crisis.

There was determined that one of the priority tendencies of economic development in Romania is the support of small business which is oriented toward the export to the countries, which are not the members of European Union. There were considered the most popular criteria of distinguishing the categories of small, medium enterprises and microenterprises.

There were determined the peculiarities of accounting organization for small enterprises using the general recommendations of European Commission how to maintain the most important accounting registers; how to use double-entry bookkeeping; how to use standardized chart of account; how to use simplified form of balance sheet and of profit and loss account etc.

It was established that there are the financial reporting standards for small and medium enterprises and the approaches of simplified accounting and reporting for small business entities in the countries of Eastern Europe.

*

Cuvinte cheie: perspective de integrare europeană, sistem de contabilitate, export, raportare simplificată, standarde Internaționale de Raportare Financiară.

Rezumat: Articolul analizează relația dintre România și Uniunea Europeană pe calea integrării europene. Economia de România după aderarea la Uniunea Europeană și direcțiile de dezvoltare. Caracteristici de contabilitate pentru întreprinderile mici.

* *

*

Починаючи з 90-х років керівництво Румунії на чолі з І. Ілієску активно прагнуло приєднання до Європейського Союзу. Ця мета була реалізована в конкретній домовленості щодо інтеграції в економічний і політичний простір Європейського союзу¹. У лютому 1993 р. в Брюсселі було підписано угоду про приєднання Румунії до ЄС, як асоційованого члена, а вже в лютому 1995 р. угода вступила в силу. Відразу ж були створені нові інституції в сфері відносин Румунії та ЄС. Таким чином, формат відносин Європейського союзу з Румунією будувався в першу чергу на домовленості про асоціацію, суть якої полягала у визнанні євроінтеграційних перспектив і встановленні інституційних меж перехідного періоду до отримання повноправного членства. Отже, асоційоване членство в ЄС є основною формою легітимізації участі в процесі європейської інтеграції. Угода, підписані з ЄС, була націлені на скорочення торгових бар'єрів, співробітництво в економічній, фінансовій, технічній та культурній сферах, а також для ведення політичного діалогу. Тим самим створювалася основа для поступової економічної та політичної інтеграції Румунії з ЄС.

Починаючи з 1995 року Румунія переходить до ринкових умов господарювання, що було передбачено вступом до ЄС, та проводить ряд економічних реформ. Активна робота Румунії щодо макроекономічної стабілізації, мікроекономічних трансформацій та зміни інституційної структури тривала декілька років. Процес вступу до Європейського Союзу завершився у 2007 році. 1 січня 2007 року Румунія вступила до Європейського Союзу. На той час відбулось помітне зростання ВВП, яке складало 8,1%. Державний борг по відношенню до ВВП оцінювався в 12,4%, тобто не представляв ніякої небезпеки для

фінансової стабільності держави, іноземні інвестиції зросли з 9,6 мільярдів доларів в 2003 році до 42,7 мільярдів доларів до 2007 року, рівень безробіття знизився з 8,4% у 2003 році до 6,4% у 2007 році².

Саме після вступу до ЄС Румунія зазнала негативних наслідків економічної кризи. Варто зазначити, що економічна криза виявилась і для економіки ЄС найбільш болісною за увесь період його існування¹³. Суттєві економічні наслідки припали на другу половину 2008 – першу половину 2009 рр. Перше скорочення реального ВВП було зафіксоване у другому кварталі 2008 р. (порівняно з показниками попереднього кварталу). Воно продовжувалось аж до другого кварталу 2009 р. У цілому за період цих п'яти кварталів реальний ВВП ЄС скоротився на понад 4 %, а приватні інвестиції в економіку – на 10 %. Вже у першій половині 2010 р. обсяги виробництва товарів і послуг в ЄС почали зростати досить швидкими темпами, а у другій половині ці темпи дещо знизились і стабілізувались на рівні 0,3-0,5 % ВВП в квартал, що пов'язано з пом'якшенням заходів фіскального стимулювання в ЄС.

Єдиною країною поза межами зони євро, якій не вдалося забезпечити економічне зростання у 2010 р., стала Румунія з від'ємним показником динаміки ВВП у 0,6 %. Разом з тим в 2013 році відбувся ріст ВВП на 3,5%, що є найбільш високим показником румунської економіки за останні 5 років. На сьогоднішній день, відповідно до статистики в Румунії спостерігається спад виробництва та уповільнення темпів економічного зростання. Як зазначають експерти фундаментальною причиною такого стану економіки є скорочення прямих іноземних інвестицій – станом на червень 2014 року прямі іноземні інвестиції знизились на 30 %⁴.

Вивчаючи досвід антикризового менеджменту ЄС, можемо констатувати, що особлива увага в умовах сповільнення економічного розвитку в ЄС приділяється стимулюванню приватних інвестицій. Воно здійснюється шляхом розширення механізмів державно-приватного співфінансування інвестиційних проектів (включаючи ресурси ЄІБ, ЄБРР), впровадження нових і часткової переорієнтації чинних програм підтримки інвестиційної діяльності підприємств (наприклад, Рамкової програми ЄС з конкурентоздатності та інновацій) тощо. Таким чином, заходи, які запроваджуються для антикризового управління покликані стимулювати виробництво та спрямовані на спрощення умов доступу виробників до фінансових ресурсів. В першу чергу, це стосується малих і середніх підприємств (МСП) та середніх корпорацій. Як зазначає А.О. Бояр, в умовах антикризового менеджменту ЄС було також вжито заходів щодо зниження адміністративних бар'єрів при реєстрації та здійсненні повсякденної діяльності малих підприємств (реєстрація підприємства повинна здійснюватись максимум за три дні і безкоштовно, а процедура найму першого працівника повинна проходити в одному пункті; скасовано процедуру річної звітності для мікропідприємств, знижено вимоги стартового капіталу приватної компанії до 1 євро тощо)²⁵. Виходячи з вищезазначеного вважаємо, що пріоритетним напрямом для розвитку економіки Румунії повинно стати створення експортноорієнтованого малого бізнесу, який буде спрямований на налагодження торгових відносин з країнами, які не входять до Європейського Союзу.

За даними Міністерства малих та середніх підприємств, торгівлі та ділового середовища Румунії показники 2008 року свідчили, що загальний обсяг товарообігу між Україною та Румунією становив 1 991,7 млн. дол. США, з якого експорт – 771,55 млн. дол., імпорт – 1 220,16 млн. дол., позитивне сальдо на користь Румунії становить 448,61 млн. дол.³⁶. На той період суттєве зростання обсягів румунського експорту відбувалось у галузях автомобілебудування, високоякісних нафтопродуктів, машин та обладнання, матеріалів для меблевої промисловості. Проте у зв'язку із загостренням економічної ситуації в Румунії та суттєвим зменшенням обсягів виробництва відстежувався значний спад румунського експорту.

* Brokhun N. Candidate of economic sciences (PhD), associate professor of the Department of accounting and auditing of SHEI Uzhhorod National University.

¹ Корнилов А.А. Взаимоотношения Румынии и ЕС до открытия переговоров о присоединении / А.А. Корнилов, А.А. Лошаков // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2008. - № 5. – С. 241-245.

² Румыния в ЕС. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enews.md/articles/view/4063/>

Таблиця 1. Експорт Румунії, 2009-2012 рр.*

Рік	Експорт, млрд. дол.	Частка у світовому експорті, %	Частка експорту у ВВП, %	Експорт на душу насел. дол.	Темп росту експорту, %
2009	50	3,13	30,5	2282	80,6
2010	58	3,04	35,2	2653	116
2011	73	3,25	39,9	3347	125,9
2012	68	3	40,2	3126	93,2

*побудовано на основі⁴⁷.

Разом з тим проводячи дослідження показників експорту Румунії за період 2009-2012 рр. спостерігаємо відносно позитивну динаміку. Частка експорту у ВВП за період з 2009 року по 2012 рік зросла на 9,7 %. У 2012 році частка експорту у ВВП склала 40,2%, для прикладу у Німеччині даний показник за 2012 рік становив 51,8%.

Зважаючи на те, що більшість науковців та експертів, по відношенню до України, залишаються одностайними в думці про те, що переваги, які можуть створити суб'єкти малого підприємництва ще не гарантують їх ефективної стабільної діяльності, вважаємо за доцільне зазначити, що малі підприємства – це основа економіки більшості розвинених країн. Вони є ключовим джерелом робочих місць і підґрунтом для бізнесових ідей.

У Великобританії малий і середній бізнес становить 96%, охоплює зайнятність робочої сили 25% і виробляє 20% валового продукту. В Італії частка малих і середніх підприємств становить 99%, у Франції частка малого та середнього бізнесу у ВВП складає 50%. Малі та середні підприємства Німеччини і Нідерландів забезпечують близько 40% експорту, Італії – 25-30%, Франції – 20-25%⁵⁸.

В європейській практиці найпоширенішими є три критерії віднесення тих чи інших підприємств до категорії малих чи середніх: чисельність працівників, підсумок балансу та оборот. Саме ці критерії визначають підхід ЄС до класифікації за їх розміром. Отже, до мікропідприємств відносять суб'єкти господарювання із кількістю працівників 10 осіб, річна валова виручка (оборот) 2 млн. євро, підсумок балансу 2 млн. євро; малі підприємства – 50 працівників, оборот 10 млн. євро, підсумок балансу 10 млн. євро та середні підприємства кількість працівників 250 осіб, оборот 50 млн. євро, підсумок балансу 43 млн. євро⁶⁹.

Таблиця 2. Критерії МСП у державах-членах ЄС

Держава	Середні підприємства			Малі підприємства			Мікропідприємства		
	Чисельність осіб	Оборот, млн. дол.	Підс. балансу млн. дол.	Чисельність осіб	Оборот, млн. дол.	Підс. балансу млн. дол.	Чисельність осіб	Оборот, млн. дол.	Підс. балансу млн. дол.
Румунія	-	-	-	50	8,0	5,0	10	-	-
Польща	250	64,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Угорщина	250	55,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6
Чехія	250	64,2	55,2	50	12,8	12,8	10	2,6	2,6

*побудовано на основі⁷⁰.

Беручи до уваги рекомендації ЄС щодо класифікації підприємств бачимо, що такі

⁷ Світові макроекономічні дослідження. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.kushnir.mk.ua/makroekonomika/export/export_romania.

⁸ Деренько О.А. Міжнародний досвід державного регулювання та підтримки малого підприємництва / О.А. Деренько // БізнесІнформ. – 2012. - № 5. – С. 95-97. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua. - с.95.

⁹ Суліменко Л.А. Тенденції та підходи до обліку і звітності в фермерських господарствах на регіональному та світовому рівнях / Л.А. Суліменко., О.В. Нечипорук // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. - С.55

⁷⁰ Суліменко Л.А. Тенденції та підходи до обліку і звітності в фермерських господарствах на регіональному та світовому рівнях / Л.А. Суліменко., О.В. Нечипорук // Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 1. - С. 56

країни, як Румунія, Польща, Угорщина та Чехія дотримуються даних рекомендацій щодо градації підприємств за розміром.

Як зазначає О.А. Деренько у країнах із розвинутою ринковою економікою, де мале підприємництво забезпечує 60-70% ВВП, на його підтримку щорічно спрямовується 2-3% видаткової частини бюджету. Це зумовлено тим, що поряд із соціально-економічною значущістю, малий бізнес має низький ступінь життєздатності та є найбільш вразливим до таких явищ, як інфляція, обмеженість фінансових ресурсів, конкуренція великих корпорацій тощо.

Тому для створення та розвитку малого бізнесу необхідно запроваджувати низку заходів орієнтованих на його підтримку:

1) уніфікація і взаємоузгодження законодавчих і нормативних документів, які визначають порядок створення та здійснення діяльності суб'єктами малого підприємництва;

2) зменшення регуляторного тиску на бізнес (зменшення кількості перевірок суб'єктів господарювання, спрощення системи реєстрації та ліцензування);

3) полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів, створення рівних можливостей для створення суб'єктів підприємництва і розширення їх діяльності;

4) упровадження «кредитних» і «податкових канікул» для підприємців;

5) удосконалення спрощеної системи оподаткування та звітності;

6) створення інфраструктури підприємництва на регіональному рівні⁸¹¹.

Крім уніфікації законодавчих і нормативних актів, полегшення доступу до фінансових ресурсів, надзвичайно важливим аспектом є спрощення оподаткування та вимог до ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності для малих підприємств.

В багатьох країнах Європейського Союзу діють стандарти фінансової звітності для малих і середніх підприємств та різні підходи до спрощення обліку та звітності.

Європейська комісія ініціювала спеціальне дослідження з метою вивчення систем обліку малих підприємств у державах-членах. За результатами дослідження було надано загальні рекомендації¹² щодо системи бухгалтерського обліку малих підприємств, зокрема:

- вести найважливіші облікові реєстри (загальний журнал, головну книгу, реєстри обліку продаж, покупок, надходження та видатку коштів, дебіторів і кредиторів, підзвітних сум, оплати праці);

- застосовувати подвійний запис;

- використовувати спрощені форми балансу та звіту про фінансові результати;

- регулярно складати прогностичні звіти про рух коштів;

- застосовувати принципи нарахування, відповідності доходів і витрат і чесного та справедливого погляду;

- використовувати стандартизований план рахунків;

- застосовувати принцип одноразового подання фінансової інформації для різних або тих самих органів для різних або тих самих цілей (наприклад, податкові органи, органи статистики, банки і т.д.)

У країнах Східної Європи спрощену річну звітність може подавати підприємство, яке використовує подвійний запис, якщо протягом останніх двох звітних років на дату балансу два з наступних показників не перевищують допустимих меж: середня чисельність за звітний рік; підсумок балансу; річна валова виручка (оборот).

Як визначає Ч. Лентнер суб'єкт господарювання, який використовує подвійний запис, повинен вести такий обліковий реєстр про наявні та використовувані засоби та джерела їх утворення, який би безперервно, доступно відображав би зміни, що відбулися у засобах (активах) та джерелах (пасивах) відповідно до дійсності. Разом з тим суб'єкт господарювання, який використовує просту бухгалтерію, повинен вести такий обліковий реєстр про наявні та використовувані грошові засоби та джерела їх утворення, а також про господарські операції з грошовими коштами, про остаточні зміни майна, які безпосередньо

¹¹ Матусова О.М. Проблеми розвитку експортноорієнтованого малого бізнесу України / О.М. Матусова // Сучасні питання економіки і права. – 2013. – № 2. – С. 73

відносяться до грошових операцій, але не призводить до дійсного руху грошей, про доходи, витрати, виражені не в грошовій формі, який би безперервно і доступно показував зміни, які відбулися у засобах (активах) та джерелах (пасавах) відповідно до дійсності.

Відповідно до цього обліку для складання спрощеної звітності необхідно, щоб суб'єкти господарювання також безперервно вели детальні реєстри про засоби, джерела, які відповідають дійсності. Інформація про грошові кошти та джерела їх утворення, а також про зміни, що відбулися в них, необхідно відображати в журналах, головній книзі та інших документах.

В цілому облікова система, на думку проф. Ч. Лентнера для суб'єктів малого підприємництва, повинна бути такою, щоб відображала повний підприємницький грошовий оборот, майнові та результативні зміни, які відносяться до грошового обороту, але не супроводжуються рухом грошових коштів. Основним правилом є те, що за безперервність та правильність ведення обліку відповідає особа, яка є представником суб'єкта господарювання.

Як вже зазначалось однією з рекомендацій Європейської комісії щодо ведення обліку на малих підприємствах є документування та ведення найважливіших облікових реєстрів. Таким чином суб'єкти господарювання, які використовують просту бухгалтерію чи подвійний запис, повинні дотримуватись принципу документування та дисципліни документування, а саме ⁹¹³: про кожну господарську операцію (подію), яка змінює склад засобів, а також джерел їх утворення, необхідно складати документ; дані всіх документів, які відображають результати господарських операцій (подій), необхідно фіксувати в облікових реєстрах; в облікові реєстри можна заносити тільки дані правильно складених первинних документів (правильним є такий первинний документ, який в повній мірі містить дані, що стосуються конкретної господарської операції і повинні бути зафіксовані у бухгалтерському обліку).
порядок .

Міжнародні стандарти фінансової звітності не обмежують суб'єктів господарювання у виборі форми обліку, але орієнтують їх на об'єктивне та достовірне відображення їх діяльності. Як було визначено, в країнах Східної Європи малі та мікропідприємства можуть вести спрощений облік (іноді на касовій основі) та не оприлюднювати фінансову звітність.

Таким чином, Румунія стала повноправним членом ЄС у 2007 році, передувала цьому активна робота протягом тривалого часу. В сучасних умовах відбувається й надалі оновлення румунської економіки, де активно впроваджуються європейські моделі господарювання. Пріоритетним напрямом для розвитку економіки Румунії повинно стати створення експортноорієнтованого малого бізнесу, який буде спрямований на налагодження торгових відносин з країнами, які не входять до Європейського Союзу. Для розвитку малого бізнесу необхідно забезпечити його підтримку на державному рівні. Досвід країн Східної Європи свідчить, що малі підприємства застосовують загальні рекомендації Європейської комісії щодо їх обліку, а саме ведуть найважливіші облікові реєстри; застосовують подвійний запис; використовують спрощені форми звітності. Таким чином, подальший розвиток Румунії в ЄС буде залежати від ефективності, вправності та майстерності внутрішньо-економічної політики країни.

---

¹² Паткер П. Міжнародний стандарт фінансової звітності для малих та середніх підприємств (МСФЗ для МСП): проблеми країн з економікою, що розвивається / П.Паткер // Школа професійного бухгалтера. – 2008. - № 2. – С. 4-14.

Інституційне забезпечення сталого розвитку сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України

Олег Гримак*
Oleg Grimak,
Сергій Долінський**
Sergiy Dolynskiy

Keywords: rural development, sustainable development, resource potential, institutional support, European integration.

Abstract. The article investigates the major trends in sustainable rural development Ukraine and its institutional support. Particular attention is paid to the problems that have arisen against the background of Ukraine's European integration policy implementation, taking into account the mechanisms of evolution of the institutional environment of rural areas of the EU.

Outlined ways to overcome the existing socio-economic, institutional and demographic problems of domestic village on the principles and the principles of economic policy.

*

Cuvinte cheie: teritorii rurale, dezvoltare stabilă, potențial de resurse, asigurare instituțională, eurointegrare.

Rezumat: Lucrarea descrie principalele tendințe ale dezvoltării stabile a teritoriului rural din Ucraina și asigurarea instituțională. O deosebită atenție este atrasă descrierii problemelor, care apar în urma realizării politicii de Eurointegrare din Ucraina, ținând cont de evoluția mecanismelor instituționale ale mediului dezvoltării teritoriilor rurale ale țărilor din UE.

Sunt descrise cheile soluționării problemelor social-economice, instituționale și demografice existente ale satului, pe baza principiilor și bazelor politicii economice a UE.

* *
*

Постановка проблеми. Адаптація української аграрної економіки до ринкових відносин відбувається на фоні соціалізації та екологізації економічних умов, становлення нових інститутів та інституцій сільських територій. Характерні особливості і масштаб інституціональних змін, які відбуваються, зумовлюють необхідність розробки якісно нової моделі поведінки різних суб'єктів, які діють на сільських територіях. Змінюються мета і принципи їхньої взаємодії. Першочергового значення набувають правила і норми орієнтовані на ґрунтовне дослідження причин та основних

напрямів поширення негативних тенденцій сталого розвитку сільських територій в Україні, з огляду на його специфіку, а також адаптацію до європейських стандартів.

Віддаючи належне важливості наявних результатів досліджень, слід зазначити, що поки що не отримало достатньої уваги науковців та практиків інституціональне забезпечення сталого розвитку сільських територій. Розкриття сутності і значення інституційних засад сталого розвитку сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів визначають важливість подальших досліджень.

Аналіз останніх публікацій. Досвід вітчизняних перетворень свідчить про складність, суперечливість і недостатню результативність трансформаційних процесів. Застосування європейських ринкових норм і вимог, без належної попередньої підготовки, не сприяє сталому розвитку сільських територій, супроводжується розчаруванням та втратою довіри до реформування соціально-економічної сфери села.

Дослідження різноманітних аспектів інституційного забезпечення сталого розвитку сільських територій знайшло своє відображення в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: П. Гайдуцького, С. Кваші, М. Маліка, О. Мороза, О. Павлова, П. Саблука, В. Борщевського, В. Юрчишина та ін. Проте невідповідність між прикладними

* к.е.н., доцент Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького

** к.е.н., доцент Карпатський інститут підприємства

і теоретичним знаннями щодо інституцій сталого розвитку сільських територій, а також врахування сучасних європейських тенденцій обумовлює інтерес до його подальшого дослідження.

Мета статті полягає у пошуку реальних кроків інституційного забезпечення сталого розвитку українського села, що сприятиме конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на європейському ринку та розв'язанню проблем, які супроводжують процес євроінтеграції саме аграрного сектору економіки України.

Виклад основного матеріалу. Як і будь-яка, сільська територія розвивається, тобто в її підсистемах відбуваються невідворотні, спрямовані та закономірні зміни. Розвиток сільських територій відбувається в двох взаємопов'язаних напрямках: соціальному та економічному. Функціонування і розвиток сільських територій в умовах ринкової трансформації та адаптації до європейських норм і вимог характеризується тривалістю і системністю кризових процесів, збереженням аграрної монофункціональності економічної підсистеми села, загостренням соціальних проблем. Системна криза трансформаційного періоду в Україні найбільш повно виявила себе на рівні сільських територій. Зміна моделі управління економічним і соціальним розвитком села, заснованої на принципах патерналізму, на поки що не життєздатну самоврядну зумовила те, що сільські території опинилися в умовах нескоординованого регулятивного впливу управлінських суб'єктів. Це детермінує неможливість своєчасного коригування несприятливих тенденцій економічного і соціального розвитку села, призводить до появи незворотних кризових процесів у сільських територіях.

Варто зазначити, що сталий розвиток сільських територій – це такий розвиток села, при якому забезпечується зростання, диверсифікація і підвищення ефективності сільської економіки, стабілізація чисельності населення та збільшення тривалості життя, повна і продуктивна зайнятість працездатного населення, підвищення рівня та якості життя в сільських районах, раціональне використання і відтворення їх природно-ресурсного потенціалу³

На сьогодні інституційне та нормативне забезпечення реалізації концепції сталого розвитку села відображено у прийнятих нормативно-правових актах і законах: «Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року», затвердженої постановою Кабінету Міністрів України (від 19 вересня 2007 р. № 1158); «Концепції державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 3 лютого 2010 р. № 121-р.); Законі України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» (від 17 жовтня 1990 р. № 401-XII). Також останнім часом, спираючись на європейський досвід і досягнення ефективних результатів, активізувалися наукові пошуки у зазначеній сфері вітчизняними науковцями спільно з Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), якою було розроблено проект створення сільських індикаторів для формування аграрної політики.

Водночас, на практиці більшість вітчизняних урядових заходів не дали очікуваного ефекту, а окремі позитивні тенденції нівелюються погіршенням соціально-демографічної ситуації на селі, посиленням монополізації аграрного ринку, тіньовим обігом земельних

---

³ 1. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.kiev.ua/osmir/tables/07_2001/TABL0907000V.html.

2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>

3. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.

4. Монастирський Г. Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи / Г.Л. Монастирський // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 141-147.

5. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.

ресурсів тощо. Як наслідок українське сільське господарство залишається одним із найбільш проблемних секторів вітчизняної економіки, а інволюційні процеси на сільських територіях сьогодні перебувають у центрі уваги вітчизняних науковців, політиків, представників громадськості.

Натомість у країнах ЄС розвиток сільських територій забезпечує належний рівень життя їхніх мешканців, а економічні аспекти життєдіяльності європейського села відзначаються багатофункціональністю та сталим зростанням.

На національному та регіональному рівнях ЄС паралельно існує декілька концепцій (підходів), з яких можна чітко виокремити три концепції розвитку сільських територій:

- ✓ концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з загальною модернізацією сільського господарства і агропродовольчого комплексу. Ця концепція бере за основу розвиток аграрноо сектора (галузева модель);

- ✓ концепція, яка пов'язує сільський розвиток виключно зі зменшенням відмінностей між найбільш відсталими сільськими районами та рештою секторами економіки (концепція зближення, перерозподільча модель);

- ✓ концепція, яка ідентифікує сільський розвиток з розвитком сільських районів в цілому шляхом використання всіх ресурсів, які знаходяться на їх території (людських, фізичних, природних, ландшафтних та ін.), та інтеграції між усіма компонентами та галузями на місцевому рівні. Ця концепція використовує можливості території в найбільш ширшому її розумінні (територіальна модель).

Тому важливу роль у сталому розвитку сільських територій країни та реалізації їх ресурсного потенціалу має зовнішньоекономічний вектор, особливості зовнішньої політики, міжнародні торгові партнери та активність взаємодії з ними.

Вартим уваги у розгляді цього питання є досвід відносно нових членів ЄС, зокрема тих, що приєдналися до цього об'єднання у 2004 (10 країн), 2007 (2 країни) та 2013 (1 країна) роках. Незважаючи на шок, який пережили в процесі реформування економічної системи з планово-адміністративної на ринкову ті країни-члени ЄС, що донедавна належали до соціалістичного табору, відкритість світовому господарству та активне формування ринкової економіки на конкурентних засадах переважно пішла їм на користь. Безперечно, не обійшлося без певних соціальних та економічних проблем, які в кожній країні тривали різний період часу, а окремі наслідки у деяких з них відчутні й зараз. Водночас розуміння, що формування економіки під постійним захистом протекціоністських заходів ніколи не призведе до суттєвого підвищення її ефективності, посприяло прийняттю політичних рішень щодо реформування економіки на засадах відкритості, конкурентності та дало позитивний ефект як у соціальній, так і економічній сферах.

Страх перед євроінтеграцією є необґрунтованим стосовно вітчизняних сільських територій. Наявний потенціал здатний забезпечити їх розвиток, активізувати формування нових, в тому числі несільськогосподарських, видів економічної діяльності; зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та підвищення як її якості, так і процесів виробництва. Основною проблемою, що сповільнює ці процеси на даний час є якість управління – державного, регіонального, місцевого. Тому необхідно обґрунтувати сутність інститутів як базових категорій і визначити засади їх застосування в механізмі сталого розвитку сільських територій.

Інституціональне забезпечення сталого розвитку сільських територій базується на формуванні системи складових мережевої взаємодії окремих об'єктів, які створюють основу для покращення інституційного середовища сільських територій із урахуванням вектору сталості. Тому визначаючи основні інституційні засади сталого розвитку сільських територій, необхідно: сформувати адекватну регіональним і національним особливостям систему підприємницької діяльності з врахуванням колективістських тенденцій; розвивати раціональний кооперативний господарський простір; сприяти капіталізації приватних, господарюючих суб'єктів як принципу розвитку господарських відносин на селі, що покращує кількісні і якісні параметри функціонування підприємницьких структур. Також за умови євроінтеграції підходи до управління, спосіб їх фактичного здійснення, громадський

контроль за цими процесами зобов'язані бути реформовані відповідно до європейських норм прозорості, відповідальності, ефективності, максимізації суспільного ефекту. Це дасть можливість використовувати наявні можливості у повній мірі, реформувати економіку села та покращити соціальні умови життєдіяльності сільського населення.

Висновки. Стратегічним завданням для розвитку сільських територій сьогодні є створення ефективно діючої інституціональної структури, яка повинна гарантувати громадські політико-правові конституційні норми жителям сільських територій; проводити ефективну політику макроекономічної стабілізації та безпеки на рівні регіону; запобігати та врегульовувати соціальні конфлікти і економічні протиріччя через збалансування інтересів представників сільських територій; ефективно регулювати грошовий ринок і ринок капіталу, а також ринки праці та товарів з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в умовах європейської інтеграції.

Бібліографія:

1. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.kiev.ua/osmir/tables/07_2001/TABL0907000V.html.
2. Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс]. – [Електронний ресурс]. – <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80>
3. Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві: Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/400-12>.
4. Монастирський Г. Л. Гіпотеза дослідження територіальної спільноти базового рівня як економічної системи / Г.Л. Монастирський // Вісник економічної науки України. – 2008. – № 1. – С. 141-147.
5. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; наук. ред. В. В. Борщевський. – Львів, 2012. – 216 с.

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА РУМУНІЇ: ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Олеся ДЮГОВАНЕЦЬ*
Olesia DIUGOWANWTS,
Василь ФЕДУРЦЯ*
Vasil FEDURTSYA

Keywords: culture, education, collaboration, ethnically-oriented cooperation, multidisciplinary approach, cross-cultural communication

Abstract: Relations between Romania and Ukraine occupy an important place in the foreign policy of both countries. The relevance of the proposed theme is that foreign policy of Ukraine has focused on ensuring that border states formed around a solid strip of peace and stability, to improve the legal foundations of cooperation with them. The question of Ukrainian-Romanian relations are highlighted in the works of local and foreign experts. It should be noted that this issue was investigated, usually in the general historical context or in the context of certain aspects of current problems in relations between Kyiv and Bucharest and is fragmented.

To harmonize interethnic atmosphere and create the necessary cross-cultural relations between neighboring countries priorities in this situation are the coverage and analysis based on available research processes of cooperation between Ukraine and Romania in the field of science, education and culture, as well as justification willingness to intercultural dialogue and cooperation to improve future relations between neighboring countries in terms of European integration.

The article analyzes the mechanism of cultural and educational cooperation between Ukraine and Romania via multi-efficient approach. In connection with the intended purpose it considers the advantages and disadvantages of cooperation in science, education and culture through the prism of the legal, educational, legal, organizational and economic profiles; special attention is paid to the profile system competitiveness in quality education.

*

Cuvinte cheie: cultură, educație, colaborare, abordare multidisciplinară, comunicare interculturală

Rezumat: Articolul analizează mecanismul de cooperare culturală și educațională între Ucraina și România cu ajutorul unei abordări multi- eficiente. Relațiile dintre România și Ucraina ocupă un loc special în politica externă a ambelor țări. Relevanța temei propuse derivă din faptul că politica externă a Ucrainei s-a axat pe asigurarea că siguranța statală se bazează pe principii de pace și stabilitate care să îmbunătățească bazele legale ale cooperării comune. Articolul analizează mecanismul cooperării culturale și educaționale dintre România și Ucraina fiind aduse în discuție avantajele și dezavantajele cooperării în domeniul științific, educațional, legislativ și economic.

* *

*

Постановка проблеми. Сучасна освіта й культурний розвиток країни відіграють важливе значення в епоху жорсткої конкуренції, адже важливим активом глобалізаційної економіки сьогодні є людський капітал, інвестиції до якого, як показує світова практика, є найефективнішими і надають країні-інвесторові переваги у конкурентному змаганні на світових ринках праці та трудових ресурсів. Складною і фундаментальною залишається проблема побудови національної системи професійної освіти й навчання, а також питання співпраці у даній сфері з країнами-сусідами, що створює ефективніші умови зростаючих потоків інформації, фінансового капіталу, ресурсів виробництва та сфери послуг й сприяє міжкультурному діалогу та етнічно-орієнтованому співробітництву.

Цілі написання статті. З метою гармонізації міжетнічної атмосфери й створення необхідних крос-культурних відносин між країнами-сусідами пріоритетними в цій ситуації стають висвітлення та аналіз на основі наявних досліджень процесів співробітництва

України та Румунії у сфері науки, освіти та культури, а також обґрунтування готовності до міжкультурного діалогу та співробітництва з метою покращення майбутніх стосунків між країнами-сусідами в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідними світовими науковцями було розглянуто проблеми становлення та розвитку системи освіти й навчання Румунії. Серед них на особливу увагу заслуговують наукові роботи та публікації Н.Берку, К. Белє, Ч. Бирзя, С. Веля, Д. Вентер, М. Дворські, Б. Іонеску, М. Жигзу, М. Малітця, К. Опреан, Є. Паладе, Ш. Попенич, В. Раду, С. Сапожніков, Ч. Чуку.

Безпосередньо проблеми культурно-освітнього характеру між Україною та Румунією досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: В. Василенко, О.Гукаленко, А. Круглашов, Т. Менская, О. Онищук, М. Пальчук та ін.

У роботах українських фахівців міжнародних відносин у рамках історіографічного підходу окреслена проблема гармонізації міжетнічної атмосфери, проте це не стало предметом аналітичних досліджень. Певні аспекти створення і функціонування етнічної системи освіти були розглянуті в працях В. Васильчука, В. Котигоренка, І. Миговича, І. Пірен, Т. Пилипенко, В. Євтуха.

Виклад основного матеріалу досліджень. Об'єктивний перебіг історичного процесу та прагнення людства до прогресу зумовлені розвитком кожного народу в постійній взаємодії з життям інших народів. Взаємини між народами в різні періоди виявляються в різних формах. Стосується це й тих відносин, що склалися протягом століть між українськими і румунськими народами. Динаміку культурно-освітньої міждержавної комунікації можуть руйнувати «залишкова неприязнь» від суперечок та образ, що історично розгорталися в певні моменти між населенням та елітами сусідніх країн.

Зародження українсько-румунських суперечок на територіальному і національному ґрунті пов'язано з Першою світовою війною, яка виникла і велася в основному за перерозподіл територій чи утримання й розширення попередніх ринків існуючих на той час держав та імперій. Не торкаючись територіальних аспектів, національна політика усіх румунських урядів міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни відрізнялася своєю спрямованістю на примусову асиміляцію етнічних українців, які поза своєї волі опинилися в межах Великої Румунії, а також на їх румунізацію на тимчасово окупованому румунськими військами в ході Великої Вітчизняної війни. У діях і планах урядовців тих часів помітною була антиукраїнська складова цієї політики. Усвідомлення її особливостей та наслідків стає важливим чинником для подальшого аналізу сучасного становища етнічних українців в Румунії та процесів культурно-освітньої співпраці¹ [1].

Історично склалось, що проблеми етнонаціональних спільнот розділених державним кордонами можуть штовхати держави до конфлікту, а успішне вирішення кількох складових багатогранної проблематики культурно-освітнього механізму співпраці - зближує держави та інтенсифікує успішну економічно-політичну взаємодію, економічне зростання обох країн та спонукає обидві країни до пошуків нового виміру співробітництва і на регіональному, і на міжнародному рівнях. З огляду на це, дослідження культурно-освітніх процесів з врахуванням специфіки українсько-румунських взаємин вимагає багатопрофільного підходу.

Якщо розглянути *правовий профіль*, то можна відмітити, що з 1991 р. Україна самостійно проводить свою зовнішню політику. Поступово сформована нормативна-правова база у сфері міжнаціональних відносин та у галузі освіти закладає формально успішну основу гармонійного поєднання інтересів усіх громадян українського суспільства та створення для них рівних умов для участі у державотворчих процесах. Згідно з Конституцією України (ст. 53) «громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства»².

Окрім того, права громадян України – представників всіх національностей, та гарантії

* к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту, ДВНЗ «УжНУ»

* к.е.н., доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту, ДВНЗ «УжНУ»

цих прав зафіксовані у Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, базовому Законі України «Про національні меншини в Україні», законах «Про мови в Українській РСР», «Про освіту», «Про друковані засоби масової інформації», «Про об'єднання громадян», «Про громадянство» тощо.

Якщо розглядати *освітньо-правовий профіль*, то є нагода відмітити, що законодавча база в освітній галузі щодо прав національних меншин посилюється іншими законами та нормативно-правовими документами: «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» тощо. Ці нормативні документи декларують, що громадяни України мають конституційне право на безкоштовну освіту в усіх державних і комунальних навчальних закладах, незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

У свою чергу, зовнішня політика Румунії зосереджена на захисті соціальних і економічних інтересів румунських громадян, а також на сприянні та захисті економічних, політичних і військових інтересів Румунії відповідно до геополітичної стратегії. Зовнішня політика зорієнтована на активну участь в інституційній та культурній розбудові ширшої Європи. У відповідності до довгостроковим економічним, політичним і військовим інтересам зовнішня політика базується на досягненні наступних цілей: розвиток двосторонніх і багатосторонніх відносин; добросусідство і регіональна співпраця; зростання ролі економічної дипломатії; розширення культурної дипломатії; інтенсифікація відносин з діаспорою, як запорукою збереження національної та культурної ідентичності³ [3, с.73].

Саме аналізуючи ці та інші профілі-проблеми можна з'ясувати можливі дотичні інтереси обох сторін, зруйнувати стереотипи та дати поштовх до освоєння нових видів та рівнів крос-культурної комунікації.

У правовій сфері можна відмітити значний формалізований прогрес. Між Україною і Румунією були підписані (25 серпня 1995 р.) “Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Румунії” та “Протокол про реалізацію Угоди про співробітництво між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Румунії”. У цих документах зазначено: “сторони на взаємній основі будуть сприяти вирішенню питань прав громадян України румунського походження і громадян Румунії українського походження в галузі освіти згідно з міжнародними принципами і стандартами з метою збереження і розвитку їх національної, мовної і культурної самобутності, сторони згідно з національним складом населення і його потребами створять мережу освітніх і виховних закладів (дитсадків, шкіл, ліцеїв, гімназій) з викладанням румунською мовою в Україні і українською в Румунії”⁴.

Відповідно до підписаного між державами Протоколу: “сторони на взаємній основі щорічно будуть приймати в навчальні заклади двох країн громадян України румунського походження та громадян Румунії українського походження: до 45 чоловік для здобуття середньої освіти; до 100 чоловік для здобуття повної або неповної вищої освіти; до 5 чоловік для навчання в аспірантурі; до 80 місць - стипендій для стажерів на період 3-6 місяців кожна”⁵.

Але чи реальність та практика взаємодії в освітній сфері між Румунією та Україною відповідає потребам прикордонних громад та потенційним можливостям співпраці. Мабуть ні! Якщо порівняти кількість студентів румунського походження з України, які здобувають вищу освіту в Румунії, то їх набагато більше (бл. 300 осіб), ніж студентів українського походження з Румунії, які навчаються в Україні (бл. 20 осіб).

В Україні проживає 135 тис. румунів, а в Румунії - 65 тис. українців. Для пропорційності в Україні повинно б навчатися 150 студентів (румунських українців). Ця непропорційність пов'язана зі складною процедурою з румунського боку щодо висилання бажаючих студентів навчатися в університетах України. Якщо у 2000-х роках в Україні навчалася близько 40 студентів з Румунії, то сьогодні їх значно менше⁶.

Згідно з попередніми даними останнього перепису населення (відбувся восени

2013 року), на території Румунії проживають 65 тис. етнічних українців. На сучасному етапі, компактно українська громада проживає в північному регіоні Румунії, який межує із Закарпаттям - понад 36 тис., Південній Буковині у північно-східному регіоні, що межує з Чернівецькою областю - приблизно 10 тис., Банаті у західному регіоні – приблизно 10 тис., Добруджі у південно-східному регіоні – приблизно 1,5 тис. Решта етнічних українців проживають дисперсно по всій території країни¹⁷.

Захист етнічних меншин, одна із найважливіших проблем у взаєминах між Україною та Румунією. За різними джерелами, сьогодні права румунської меншини в Україні захищені краще, ніж української в Румунії. Аналіз статистичних даних підтвердив, що прихована асиміляція української меншини залишалася постійною складовою національної політики Румунії усіх часів. Це обумовило ситуацію, коли тисячі офіційно зареєстрованих українців опинилися без жодної школи з викладанням всіх предметів рідною мовою, будинків культури, необхідної кількості церков з провадженням служби українською мовою.

У Румунії діє єдиний навчальний заклад з українською мовою викладання – українській ліцей ім. Т.Г.Шевченка в м. Сігету Мармаціей, в якому в останні роки фіксується тенденція до скорочення чисельності учнів та переліку предметів, що викладаються українською. В окремих румунських школах у регіонах компактного проживання українців, українська мова і література викладається як предмет. Відповідними положеннями Протоколу про співробітництво в сфері освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання, досліджень та молоді Румунії на 2008/2009, 2009/2010 та 2010/2011 навчальні роки, румунська сторона зобов'язалася відновити український ліцей у м. Сирет повіту Сучава. Вищу філологічну освіту українською мовою українці Румунії можуть отримувати в Бухарестському, Клужському та Сучавському університетах, у яких в рамках філологічних факультетів діють українські секції. Безкоштовно, у відповідності до положень згаданого вище Протоколу, українці Румунії можуть отримувати вищу освіту і в Україні. Однак, найважливіший документ (згаданий вище Протокол) наразі втратив чинність, що підриває підґрунтя для ефективної співпраці у галузі освіти, науки та культури й потребує термінового доопрацювання та перегляду.

Таким чином, можна відмітити, що навіть формалізована складова крос-освітньої взаємодії між Румунією та Україною втратила свою позитивну динаміку так і не згенерувавши зміни практики крос-культурної та крос-освітньої взаємодії.

Взагалі юридична основа українсько-румунського співробітництва з питань забезпечення прав осіб, які належать до української національної меншини в Румунії та осіб, які належать до румунської національної меншини в Україні регламентується 13 статтею Договору про відносини добросусідства та співробітництво між Україною та Румунією, підписаного у 1997 р.¹⁸. Діють також Змішана українсько-румунська міжурядова комісія з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин, та Робоча група Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації у складі Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії.

З метою вивчення реального становища та потреб українців у Румунії та румунів в Україні, а також задля визначення конкретних кроків у напрямку вирішення існуючих проблем, у 2006 р. за взаємною домовленістю української та румунської сторін був започаткований спільний українсько-румунський моніторинг стану забезпечення прав осіб, які належать до української національної меншини в Румунії та осіб, які належать до румунської національної меншини в Україні за участю експертів ОБСЄ та Ради Європи. Постійно ведеться міжкультурний діалог з вирішення нагальних проблем у рамках спільного моніторингу.

Наразі чинними документами українсько-румунської співпраці у цій сфері є: 1) Угода про співробітництво в галузі культури, науки і освіти між Урядом України та Урядом Румунії (від 03.09.1992 р.); 2) Угода про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти України і Міністерством освіти Румунії (від 25.08.1995 р.); 3) Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання і еквівалентність документів про освіту, наукові ступені, виданих в Україні та Румунії (від 19.02.1999 р.).

Всупереч офіційним заявам про виконання румунською стороною вимог європейських інституцій та міжнародних стандартів у сфері національної політики забезпечення прав і свобод етнічних українців в Румунії носило переважно декларативний характер. Можна стверджувати про відсутність інтересу з боку органів державної влади щодо забезпечення шкіл букварями, підручниками з української мови та літератури, а також інших предметів. Діти-українці опинилися у таких умовах, що були вимушені не виявляти зацікавленості у навчанні українською мовою.

Крім того, в Румунії відсутній закон про національні меншини, здатний забезпечувати у повній мірі та відповідно до міжнародних стандартів рівні права цих меншин, у тому числі і української, на освіту, інформацію, віросповідання рідною мовою, а також на збереження та розвиток національної культурної і духовної спадщини. Як наслідок, потребує перегляду й належного виконання досягнутих в рамках існуючих українсько-румунських механізмів конкретних домовленостей щодо дотримання принципу взаємності та паритетності з питань становища українців в Румунії та румунів в Україні на нормативно-правовому рівні.

Організаційний профіль механізму українсько-румунського співробітництва в культурно-гуманітарній сфері здійснюється в рамках створеного Комітету співробітництва з питань культури, освіти, національних меншин та громадської інформації у складі Українсько-Румунської Спільної Президентської Комісії. До того ж є дві українські організації, які координують діяльність іншого роду асоціацій і об'єднань: Союз українців в Румунії (заснований в 1990 році у Бухаресті) і Національний форум українців в Румунії (заснований в червні 2009 року в місті Сучава, на півночі Румунії). Відповідно до румунського законодавства, Союз українців в Румунії має право на представництво в парламенті³⁹.

Варто зазначити, що культурно-освітній співпраці сприяло створення Культурно-інформаційного центру у складі Посольства України в Румунії, діяльність якого спрямована на зміцнення двосторонніх відносин між Україною та Румунією, поглиблення двостороннього співробітництва у культурній, освітній, гуманітарній, інформаційній сферах, поширення в Румунії інформації про Україну, її історію і культуру, зміцнення зв'язків з українською меншиною, сприяння задоволенню її національно-культурних потреб. Крім того, діяльність у цій сфері зосереджена на подальшому посиленні культурно-освітньої складової у загальному контексті присутності України в Румунії, цілеспрямованій інформаційно-роз'яснювальній роботі щодо пріоритетних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики України, ознайомленні громадськості Румунії з історією і культурою України тощо.

Водночас *економічний профіль*, незважаючи на нормативно-правову базу співробітництва за 1990-2014 рр., яка становить понад 10 укладених міждержавних угод з економічних питань, представлений не на належному рівні. Однак політичне керівництво Румунії та України створює необхідні умови для розвитку. Аналізуючи характер румунської присутності в економічній сфері України, варто зупинитись на таких важливих аспектах: по-перше, з румунського боку сприяння розвитку економічних структур здійснюється насамперед у середовищі етнічних румун, тобто в регіонах із сильною румунською національною меншиною; по-друге, фінансово-економічні структури можуть застосовуватися для фінансування румунських культурологічних організацій, а це зумовлює встановлення контролю Румунії за їхньою діяльністю та, як наслідок, використання певною мірою для реалізації власної політичної лінії.

Якщо розглянути *профіль забезпечення конкурентоспроможності в системі якості освіти*, то нині навчання українською мовою проводиться виключно в українському ліцеї імені Тараса Шевченка. Зазначимо, що при Слов'янському інституті Бухарестського університету діє кафедра української мови та літератури, завданням якої є розробка наукових матеріалів та підготовка українських вчителів.

Водночас в Україні багато зроблено і робиться для задоволення культурно-освітніх потреб румунського населення. Так, в українському інформаційному просторі функціонує майже 20 румунсько-мовних газет, журналів та радіо- і телевізійних програм, у вищих закладах освіти проводиться набір до груп з румунською мовою викладання, практично

¹ Рендюк Т.Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

в усіх місцях компактного проживання румунів та молдован діють школи з викладанням їхньою рідною мовою, дитячі дошкільні заклади, культурно-просвітницькі заклади, творчі колективи та релігійні осередки.

У 2013 році у Чернівецькій області викладання румунської мови і літератури забезпечувало 215 учителів. Педагогічні кадри для шкіл області з румунською мовою навчання готував ЧНУ ім. Ю. Федьковича, педагогічний коледж, вищі навчальні заклади (ВНЗ) Румунії. Головне управління освіти і науки обласної держадміністрації спільно з ЧНУ ім. Ю. Федьковича вивчило потребу в педкадрах для румуномовних шкіл на 2006-2012 роки та питання можливості відкриття румуномовних міні-груп на окремих факультетах університету. У 2002 р. Міністерство освіти і науки України надало дозвіл на запровадження в університеті підготовки вчителів математики, фізики, хімії, біології, географії, історії, іноземних мов та ін. для загальноосвітніх закладів (ЗНЗ) з румунською мовою навчання. За Правилами прийому такі міні-групи відкривалися у разі набору на відповідних факультетах 10 та більше студентів румунського походження⁴¹⁰.

Протягом 2007-2012 рр. педагогічні колективи шкіл з румунською мовою викладання поповнили понад 130 випускників університету, молодих фахівців української словесності. Щорічно проводився конкурсний відбір кандидатів на навчання у ВНЗ Румунії із числа випускників області – громадян України румунського походження. За останні 5 років через конкурсний відбір управління вступили на різні ступені і форми навчання в Румунії 324 кандидати: 87 – у 2007/2008н.р.; 73 – у 2008/2009; 69 – у 2009/2010; 56 – у 2010/2011; 39 – у 2011/2012.

Триває робота із забезпечення загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин підручниками та іншою навчально-методичною літературою. У 2005-2012 рр. за кошти державного бюджету України видано підручники для учнів 5-11 класів ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин з рідних мов і літератур, а також з української мови і літератури та перекладні з інших предметів мовами національних меншин.

В Україні здійснюється підготовка вчителів для загальноосвітніх навчальних закладів та класів з українською, російською, молдовською, кримськотатарською, угорською, польською, румунською, словацькою, болгарською мовами навчання. Для шкіл з румунською мовою навчання підготовка вчителів проводиться в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті, Ужгородському та Чернівецькому національних університетах.

В рамках Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна» здійснювалась реалізація «Програми транскордонного співробітництва 2007-2013рр.». Зокрема, в Карпатському євро регіоні проводились наступні заходи¹¹[11]: обмін студентами і викладачами в рамках діяльності, пов'язаної з побратимством і партнерством між прикордонними школами; організація екскурсій через кордон; надання більшого обсягу інформації щодо мов, історії і культури сусідніх країн в учбових програмах прикордонних шкіл; запровадження двомовних учбових програм; полегшення доступу до шкіл, що знаходяться за кордоном, зокрема шляхом запровадження пільгових тарифів на користування транспортом; впровадження транскордонних шкільних програм або, якщо це можливо, звичайної шкільної програми, за якою учні з двох прикордонних районів разом відвідують школу і одержують однакову освіту по обидва боки кордону за допомогою вчителів з обох задіяних шкіл; сприяння транскордонній академічній мобільності та співробітництву між університетами в прикордонних регіонах; в контексті вищої освіти - це проходження виробничої практики на підприємствах, в організаціях, установах прикордонних регіонів.

Одним із найбільш вдалих проектів транскордонного співробітництва в галузі освіти є міжнародний проект «Європейська школа обміну досвідом» – основа для соціальної співпраці між освітніми установами в прикордонних регіонах України, Словаччини, Угорщини та Румунії, що виконувалась за фінансової підтримки Європейського Союзу в

¹⁰ Статистичні дані щодо закладів культури, етнічних громад Буковини, національних меншин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bukovina.biz.ua/pub

рамках реалізації Програми ENPI Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013⁵¹².

Серед останніх заходів, розроблених та реалізованих в прикордонних регіонах України та Румунії в рамках зазначеної міжнародної програми, наступні:

1. Створена громадська організація «Європейська школа», якою у 2011 році проводилися Дні відкритих дверей. В програмі заходу були презентація проекту «Європейська школа» та навчальної програми, консультації з потенційними учнями та їх батьками, проведення інтерактивних занять та тренінгів для потенційних учнів, популяризація промоційних матеріалів проекту, майстер-класи із користування новітнім мультимедійним обладнанням та офіційне відкриття «Мультимедійної лабораторії для проведення інтерактивних занять та відео-конференцій.

2. Форум партнерів транскордонного співробітництва. Під час форуму відбулися наступні заходи: презентація завдань проекту: «Європейська школа обміну досвідом» – платформа для забезпечення стійкої співпраці між освітніми установами в прикордонних регіонах України, Словаччини, Угорщини та Румунії; презентація основних інструментів для ефективної співпраці у сфері освіти для навчальних закладів в Україні, Словаччині, Угорщині та Румунії; формування мережі Транскордонних Партнерів (СВС Партнерів) в сфері освіти; підписання спільної декларації про партнерство між виконавцями та учасниками проекту та формування міжнародної групи експертів у сфері розвитку освіти в прикордонних регіонах.

3. Тиждень Європи в Ужгороді (14-18 травня 2012). Програма зазначеного заходу включала: відкриття фотовиставки «Мандруючи Європою»; кінопокази короткометражного європейського кіно; презентації країн Європи; засідання Закарпатського клубу інтелектуалів з питань проблем освіти; проведення круглого столу у форматі міжнародного семінару, на якому обговорювалися нові ініціативи та проектні пропозиції в сфері європейської інтеграції, обмінів між молодіжними групами та була затверджена програма співпраці на наступний період.

4. Тренінги. В рамках проекту «Європейська школа обміну досвідом» проводиться велика кількість тренінгів. Наприклад, на перше півріччя 2013 року були заплановані наступні тренінги: Проектний менеджмент. Розробка міжнародного проекту «Україна – Польща». Конкурси для євро клубів. Програми стажування та навчання за кордоном; Психологія спілкування. Комунікація.; Лідерство. Лідер і команда; Журналістика. Створення соціальних відеороликів; Проектний менеджмент. Розробка проектів згідно з пріоритетами стратегії «Розвиток Карпатського регіону очима молоді»; Організація масових заходів. Проведення Днів Європи в м. Ужгороді.

5. Міжнародний зимовий табір з енергетики в Румунії (18- 22 грудня 2012). Перебуваючи у таборі, студенти мали можливість отримати як теоретичні, так і практичні знання, що стосуються енергетики; приготування здорової їжі; надавалися майстер-класи з виготовлення різдвяних прикрас з екоматеріалів та з твердих побутових відходів, а також була проведена екскурсія у місто Байя-Маре на різдвяні ярмарки.

Отже, робота в освітній галузі Карпатського єврорегіону, зокрема в межах транскордонної співпраці Закарпатської області, реалізується досить активно та ефективно. До того ж, у ДВНЗ «Ужгородський національний університет» навчалися студенти – громадяни Румунії (на факультеті міжнародної політики, менеджменту та бізнесу за напрямом підготовки «Країнознавство»), що також піднімає рівень вищого освітнього закладу й Закарпатської області, зокрема.

З урахуванням тієї обставини, що Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії втратив чинність, на початку 2014 року до Ужгородського національного університету завітала делегація з міста Сату-Маре (північ Румунії) з метою обговорення поточної співпраці та підвищення кваліфікації викладацького складу⁶¹³. У ході зустрічі, йшлося: 1) про

¹¹ Товканець Г. В. Транскордонне співробітництво в освітній галузі в умовах розвитку карпатського єврорегіону. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал 2013» (25-27 березня 2013 р.). [Електронний ресурс] / Г. В. Товканець. – Режим доступу: <http://int-konf.org/>.

¹² EUROPEAN EXCHANGE SCHOOL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeanschool.org.ua/main>

проблеми, з якими зіштовхуються румунські студенти та яку допомогу потребують з Румунії (наявність літератури, підручників та посібників тощо); 2) відновлення мовних курсів для студентів УжНУ; 3) питання про визнання дипломів УжНУ в румунських освітніх закладах; 4) питання відновлення, або продовження так званої міждержавної угоди про навчання румунів громадян України в Румунії, і відповідно, українців громадян Румунії в Україні тощо. Однак, наприкінці зустрічі домовились тільки про окремі аспекти наступної співпраці, зокрема, запланували кілька спільних проектів, які розпочнуть реалізовувати вже цього року - участь студентів у різноманітних літературних конкурсах із публікацією найкращих творів у періодичних виданнях Румунії та залучення студентів УжНУ до міжнародних конференцій.

Таким чином, основні проблемні питання між Україною та Румунією можна умовно поділити на такі групи: 1) незначна кількість освітніх програм між країнами; 2) становище національних меншин в обох країнах; 3) економічна співпраця. З погляду перспектив двостороннього співробітництва України та Румунії, доцільно зазначити, що незважаючи на складну історичну спадщину, труднощі й проблеми, українсько-румунські відносини неухильно вступають у фазу конструктивного, взаємовигідного розвитку. Геостратегічне положення обох країн, їхні об'єктивні національні інтереси в найважливіших стратегічних питаннях поступово зближуються. Поглиблення реформ в обох країнах повинно створити базу для конструктивних румунсько-українських відносин у сфері культурно-освітнього співробітництва і вирішення нагальних проблем.

Висновки. Зазначене вище дозволяє припустити, що в Україні - в районах, які є прикордонними з Румунією - права румунської національних меншин забезпечені на достатньо високому рівні (в т.ч. законодавчому), задовольняються їх мовні, культурні і релігійні потреби. Однак, серйозною залишається загроза асиміляції українських національних меншин в Румунії.

Таким чином, незважаючи на те, що за даними Міністерства освіти і науки в Україні з метою забезпечення права на навчання мовою національних меншин та вивчення цих мов, вважається функціонує досить розгалужена мережа дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, з метою захисту етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності української та румунської меншин, що проживають на територіях обох держав, невирішеними залишаються деякі питання: по-перше, дотримання рівних політичних, економічних, соціальних і культурних прав румун в Україні та асиметрично українців у Румунії; по-друге, створення умов для повного задоволення їхніх мовно-освітніх, інформаційних та релігійних потреб; по-третє, розробка нового та удосконаленого Протоколу про співробітництво в сфері освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання, досліджень та молоді Румунії на ближчі роки.

Нагальне вирішення окресленого кола питань дозволить покращити співробітництво України та Румунії у сфері освіти, культури та науки, сприятиме розвитку національних систем освіти з урахуванням як культурних національних особливостей, так і тих змін, які відбуваються в розвитку суспільства взагалі.

Вивчення та використання досвіду Румунії в контексті культурно-освітнього співробітництва в поєднанні з заходами збереження національної ідентичності є важливим для України. Це пояснюється відсутністю в Україні ефективної стратегії підвищення якості освіти до стандартів ЄС.

Бібліографічний список:

1. Рендюк Т.Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.
2. Конституція України (ст. 53): Кожен має право на освіту [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm
3. Онищук О. Українсько-румунські відносини: проблеми та сучасний стан /

О.Онищук // Вісник Львів. ІН-ТУ. – Серія міжнародні відносини, 2008. – Випуск 25. – С.71-75.

4. Посольство України в Румунії: Українці в Румунії [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/ukraine-ro/ukrainians-in-ro>

5. Василенко В. Базовий політичний договір між Україною і Румунією відкриває широкий шлях для поглибленої плідної співпраці обох держав // Політика і час № 7. - К.: 1997. - С. 16-24.

6. Дубович І.А. Країнознавчий словник-довідник, 5-те вид. перероб. і доп. К.: “Знання”, 2008. – 839 с.

7. Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, досліджень та молоді Румунії на 2008-2009, 2009-2010 та 2010-2011 навчальні роки [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4449.0>

8. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (Договір ратифіковано Законом N474/97-ВР від 17.07.97) [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_003

9. Украинские Земли в Составе Польши, Румынии, Чехословакии в 20-Х - 30-Х Гг. XX в. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histua.com/ru/istoriya-ukraini/novejshee-vremya/ukrainskie-zemli-v-sostave-polshi-rumynii-chehoslovakii-v-20-h-30-h-gg-xx-v#2>

10. Статистичні дані щодо закладів культури, етнічних громад Буковини, національних меншин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bukovina.biz.ua/pub

11. Товканець Г. В. Транскордонне співробітництво в освітній галузі в умовах розвитку карпатського євро регіону. Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Науковий потенціал 2013» (25-27 березня 2013 р.). [Електронний ресурс] / Г. В. Товканець. – Режим доступу: <http://int-konf.org/>.

12. EUROPEAN EXCHANGE SCHOOL [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europeanschool.org.ua/main>

13. Новини Ужгорода: Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.karpatskijobjektiv.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ СУСПІЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РУМУНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ): ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ

Руслана КРИВЕНКОВА*
Ruslana KRYVENKOVA

Keywords: *social consolidation, public administration, minority, political nation, social solidarity, communication contacts, Romania, Ukraine.*

Abstract: The article analyzes the features of the social consolidation in Ukraine and in the Transcarpathian region including the example of the Romanian national minority. The regulatory framework in Ukraine relations with the Romanian national minority was investigated. The influence on interaction between Ukrainian and Romanian national minority in the formation of a single political nation in our country was outlined. A brief description of Fundamental Rights and the needs of the Romanian minority in Ukraine and Transcarpathia in particular was given: namely, educational, spiritual, cultural, public and government information. It was established that our country adheres to international norms and standards in relations with minorities, including the Romanian.

*

Cuvinte cheie: consolidare socială, administrație publică, națiune politică minoritară, solidaritate socială, link-uri de comunicare, România, Ucraina.

Rezumat: Lucrarea analizează caracteristicile consolidării sociale în Ucraina și în regiunea Transcarpatia, inclusiv exemplul minorității naționale românești. A fost investigat cadrul de reglementare în relațiile Ucrainei cu minoritatea națională română. Au fost subliniate interacțiunea minorității naționale ucrainene și românești în formarea unei singure națiuni politice în țara noastră. Au fost descrise drepturile fundamentale și nevoile minorității române din Ucraina și Transcarpatia, și anume: educație, cultură, informație, spiritualitate.

* *

*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність наукових досліджень етнонаціональної взаємодії та аналізу проблем формування політичної нації як установчої складової соціального самоуправління зумовлена потребою посилення процесу суспільної консолідації в Україні. На сучасному етапі гостро відчувається наявність потреби у налагодженні цього процесу в українському етнонаціонально неоднорідному суспільстві. Тому проблеми взаємодії титульної нації та національних меншин є об'єктом постійної уваги з боку органів державної влади і місцевого самоврядування. Права та обов'язки національних меншин встановлюються і регулюються міжнародними нормами та стандартами, конституціями і спеціальними законами, що приймаються у встановленому порядку кожною державою.

В Україні як державі, де проживає велика кількість національних меншин, дослідження особливостей взаємодії титульної нації з нацменшинами є особливо актуальними для процесу суспільної консолідації та формування «цілісної» політичної нації. Не виняток становлять відносини української нації з румунською нацменшиною, основним місцем проживання якої є Закарпатська, Чернівецька, частини Одеської та інших областей нашої держави. Державно-управлінський дискурс проблеми процесу суспільної консолідації в Україні представляє значний науковий та практичний інтерес.

---

* аспірантка кафедри країнознавства ДВНЗ «Ужгородський національний університет», postgraduate student of the department of country study SU «Uzhhorod National University»

Мета – дослідження взаємодії української політичної нації та румунської національної меншини, а також її вплив на процес суспільної консолідації в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємовідносинам двох сусідніх держав, а саме Румунії та України, приділено значну кількість досліджень у різних суспільних науках. Що стосується проблематики національних меншин, то найбільший внесок у вказаному напрямі дослідження зроблено Т. Рендюком. У його докторській дисертації здійснено комплексний теоретичний і фактографічний аналіз ролі та місця української нацменшини в Румунії і румунської нацменшини в Україні. У монографії Т. Рендюка детально досліджено національно-культурне життя та взаємовідносини з владою українців Румунії. Окреме дисертаційне дослідження присвятив В. Марина проблемам історії та етнокультурного розвитку румунів Закарпаття. Г. Мелеганіч, І. Бокоч проаналізували сучасне становище румунів Закарпаття крізь призму діяльності національно-культурних товариств. О. Горбачевським досліджено геополітичне становище та національний склад України, її взаємовідносини із сусідніми державами, зокрема у питанні нацменшин у нашій державі.

Виклад основного матеріалу. Україна як держава, що розташована у центрі Європи, має один із найбільших показників кількості сусідів, а відповідно – і нацменшин у своєму національному складі, які через певні історичні, соціально-економічні та інші причини проживають на її території окремо від «материнської держави». Майже 2/3 території України мають спільні державні кордони з країнами-сусідами, до яких належить і Румунія. Завдання державного управління у прикордонних областях полягає насамперед у забезпеченні належного рівня надання основних прав та свобод представникам нацменшин, сприяння встановленню толерантних взаємовідносин титульного народу та нацменшин для формування єдиної політичної нації завдяки процесам суспільної консолідації, а також захист нацменшин від асиміляційних впливів глобалізації.

Суспільна консолідація та політична нація як її система-мета передбачають «результативну» взаємодію політичної нації з нацменшинами, зокрема у нашому випадку – української політичної нації та румунської нацменшини.

Населення України на шляху укріплення суспільної консолідації в самореферентний народ, на шляху формування ним атрибутів політичної нації повинно пройти певну кількість еволюційних етапів самоорганізації. Це етапи самоусвідомлення єдності нації як спільності та взаємозалежності інтересів і можливостей досягнення цілей громадян та суспільства через співпрацю та взаємодопомогу. Ці етапні зміни відбуваються як у свідомості громадян держави (формування національної свідомості, національної ідеї, боротьба за національні інтереси, толерантності та взаємотерпіння до представників інших етнічних меншин, повага до багатоетнічності джерел традицій свого народу, шанування спільних національних традицій та звичаїв зокрема і національної культури загалом), так і в матеріальному способі життєдіяльності. Маємо на увазі становлення спільних ознак самовизначення: приналежності до певного етносу, належності етносу до політичної нації, дотримання та формування спільної державної політики у рамках національних інтересів, «згоду» разом перетерпіти різноманітні складнощі на шляху націостановлення як в економічному, так і в соціальному плані задля стабілізації загальнонаціональної ситуації в державі тощо.

Потрібно відзначити, що інтегрована національна свідомість політичної нації та нацменшин зокрема формуються історичним поступом та оперативними характеристиками взаємодії акторів чотирикутника влада-управління-суспільство-громадянин. На сучасному етапі особливо необхідно здійснити ґрунтовний порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій української нації та нацменшин: наскільки вони схожі й відмінні в різних регіонах України. До цього часу ми не маємо чітко окресленого проекту процесу демократизації, його ціннісного виміру, а надто – проекту консолідації «специфік» багатобарвної, багатонаціональної, мультикультурної Української держави.

Сьогодні однією із найважливіших цивілізаційних цінностей України стає європейське розуміння громадянськості як належності до демократичної політичної нації, тобто те, що виступає основною метою суспільної консолідації у всьому сучасному світі. Феномен «політична нація», що є основним образом якості суспільної консолідації, потребує об'єднання

зусиль українців як представників титульної нації та всіх без винятку нацменшин.

Науковець Т. Рендюк, який приділив особливу увагу дослідженню румунської національної меншини в Україні та відповідно української в Румунії, артикулює, що етнічна меншина, яка здійснює значний вплив у зовнішньо- та внутрішньополітичній сфері держави, повинна бути «чисельно відчутною та національно свідомою етнічною меншиною, яка може сприяти появі позитивного «з'єднуючого містка» між відповідними державами або спричинити створення негативних умов для додаткового джерела напруги як на їх території, так і у регіоні, до якого вони належать». На його думку, «події ХХ століття, пов'язані зі зникненням з політичної карти Європи авторитетних до того часу держав та імперій, поява нових суб'єктів міжнародного права, спонукає до нового розуміння місця міжнародних відносин у сучасному суспільстві, особливо, з огляду на їх міжнародну складову, що проявилось, з одного боку, в усвідомленні важливої ролі національних меншин у забезпеченні політичної, територіальної, міжетнічної, конфесійної стабільності країни їх проживання, а з іншого – у сприянні регіональному, європейському та міжнародному взаєморозумінню».

Т. Рендюк зазначає, що «міжетнічні відносини є надзвичайно чутливою і делікатною сферою, яка менш за все піддається прямому, директивному регулюванню та потребує постійної уваги, комплексного підходу та врахування впливів різних чинників на етнополітичну стабільність у країнах, які переживають болісний процес змін та пошуку власного шляху до демократії та європейських цінностей», тому відповідно забезпечення та захист прав нацменшин є одним з найбільш складних проблемних питань у сучасному глобальному світі.

Кожна національна меншина є органічною складовою політичної нації як самоорганізаційного феномену. Що стосується нашої держави, то **загальна чисельність** румунської нацменшини в Україні, за даними перепису населення 2001 р., «складає 150,9 тис. осіб румунської національності (0,3% від загальної кількості населення), є сьомою за чисельністю серед нацменшин країни (після російської білоруської, молдовської, кримськотатарської, болгарської та угорської)». **Місця компактного проживання** румунської нацменшини в Україні концентровані у: Чернівецькій обл. – 114,6 тис. осіб (75,5% від їх загальної кількості); Закарпатській обл. – 32,1 тис. осіб (21,3%); дисперсно в Одеській, Донецькій, Миколаївській, Херсонській, Кіровоградській обл.²

Зокрема на Закарпатті, за даними перепису населення 2001 р., румунська нацменшина «становить 2,6% від загальної кількості населення краю. Демографічний приріст румунського населення області є одним з багатьох показників стабільності в регіоні та відсутності будь-яких форм національної дискримінації»³. У Закарпатській обл. румуни компактно проживають у 9 населених пунктах Тячівського р-ну, зокрема у сс. Нижня Апша, Глибокий Потік, Стримтура, Топчино, Подішор, Бескеу та у смт. Солотвино – 21,3, тис. осіб (12,4%), а також у сс. Біла Церква, Верхнє Водяне, Середнє Водяне та Водиця Рахівського р-ну – 10, 5 тис. осіб або 11,6% населення»⁴.

Порівняно з іншими національностями, які проживають в Закарпатській обл., румуни вирізняються високим рівнем політичної і національної самосвідомості. Такої національної свідомості не має жодна етнічна група області⁵. Крім цього, саме румунська нацменшина «вважається найбільш багатою спільнотою в Закарпатті»⁶.

² Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – 455 с.

³ Рендюк Т. Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

⁴ Марина В. В. Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 / Василь Васильович Марина. – Ужгород, 1995. – 24 с.

⁵ Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-Маре, 2011. – С. 459-466.

⁶ Горбачевський О. Розтягти на крихти // Інтернет-видання «Хай Вей». – Міжнародна політика. – 2009. – 6 квітня/ Олексій Горбачевський. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://h.ua/story/187702>

«З часу проголошення незалежності Україна створила умови для рівноправного розвитку і активної участі в соціально-економічному, політичному та духовно-культурному житті держави представників усіх національностей, які, разом з українцями, складають єдину етнопонаціональну структуру суспільства. Це стало **джерелом та силою суспільної консолідації в Україні**. Умовою досягнення цього є виважена та ефективна державна етнопонаціональна політика, що базується на відповідній нормативно-правовій базі та міжнародно-правових актах»⁷.

Аналізуючи **нормативно-правову базу України та міжнародно-правові акти**, потрібно артикулювати, що на сучасному етапі існує особливо велика кількість законів та міжнародних норм і стандартів, якими керується наша держава у сфері забезпечення основних прав та свобод нацменшин. Т. Рендюк констатує, що «право на національну самоідентифікацію є одним із визначальних прав людини, пов'язаних з її формуванням як особистості, неповторної індивідуальності»⁸.

Щодо стану нормативно-правової бази України у сфері взаємовідносин з румунською нацменшиною, то її утворюють: Конституція України 1996 р. з доповненнями та змінами⁹; Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 1997 р.; Закони України «Про національні меншини в Україні»¹⁰, «Про освіту»; Декларація прав національностей України¹¹; Рамкова конвенція прав національних меншин Ради Європи¹² та ін.

Уракурсі нашого дослідження першочерговим документом, що регулює взаємовідносини українського народу та нацменшин, є **Конституція України**, у ст. 11 якої офіційно встановлено: «*Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України*»¹³.

У **Договорі про відносини добросусідства та співробітництва між Україною та Румунією** одне з найважливіших значень за своїм функціональним змістом належить статті 13, що займає майже 25% тексту договору і в якій конкретно описано права та свободи нацменшин (румунської в Україні та української в Румунії): «...мають право використовувати рідну мову у відносинах з органами державної влади відповідно до національного законодавства та міжнародних зобов'язань. ...мають право індивідуально або разом з іншими членами їх групи, на свободу виявлення, збереження та розвиток їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної ідентичності, право зберігати та розвивати свою культуру та право на захист від будь-якої спроби асиміляції проти їх волі. ...мають право здійснювати повністю та ефективно права людини і основні свободи без будь-якої дискримінації і в умовах повної рівності перед законом. ...мають право ефективно брати участь у публічних справах, у тому числі через обраних відповідно до закону представників, а також у культурному, суспільному та економічному житті»¹⁴.

⁷ Рендюк Т. Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – С. 5.

⁸ Там же.

⁹ Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 153.

¹⁰ Там же. – С. 442.

¹¹ Там же. – С. 443.

¹² Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканіч (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-Маре, 2011. – С. 459-459

¹³ Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 297.

¹⁴ Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканіч (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-Маре, 2011. – С. 459-460.

Згідно зі ст. 11 **Закону України «Про національні меншини в Україні»** громадяни України *«мають право вільно обирати та відновлювати національність. Примушення громадян у будь-якій формі до відмови від своєї національності не допускається»*. Вказаний закон відповідає статті 3 **Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин**: *«Кожна особа, яка належить до національної меншини, має право вільно вирішувати, вважатися їй, чи не вважатися такою, і таке рішення або здійснення прав у зв'язку з ним не повинно зашкоджувати такій особі»*¹⁵.

Метою **Європейської хартії регіональних мов або мов меншин** декларується *«охорона історичних регіональних мов або мов меншин Європи»*, що є *«важливим внеском у розбудову Європи, що ґрунтується на принципах демократії та культурного розмаїття в рамках національного суверенітету і територіальної цілісності»*¹⁶.

Використовуючи дані детального аналізу становища румунської нацменшини в Україні, визнаний науковець з проблематики румунської нацменшини Т. Рендюк доводить, що *«центральні та місцеві органи влади спрямовують зусилля на ретельне виконання законів щодо збереження національної ідентичності нацменшин у нашій країні, внаслідок чого відсутня будь-яка примусова асиміляція»*¹⁷. Виконання положень цих документів створює необхідні умови для рівноправного розвитку румунської нацменшини в Україні, її активної участі в соціально-економічному, політичному та культурному житті країни, для збереження своєї етнічної ідентичності, мови і традицій.

Приклади реалізації вищевказаних положень нормативно-правової бази можна констатувати за допомогою аналізу **стану забезпечення основних прав та потреб румунської нацменшини в Україні**. Розглянемо забезпечення найважливіших з них:

1. Інформаційні потреби

В Україні румунською мовою виходять такі *видання*: коштом Державного бюджету України випускаються дві газети – «Конкордія» (додаток румунською мовою до газети «Голос України») та «Зоріле Буковиней». Крім цього, ще 10 районних та регіональних періодичних видань фінансуються з місцевих бюджетів. Зокрема виданнями румунських товариств Закарпатської обл. є: «Апша» (друкований орган товариства румунської культури ім. Мігалі де Апша); «Марамурешаній» (незалежний часопис). *Румуномовні радіопередачі* складають 312 годин на рік. Зокрема: 228 годин на рік на Чернівецькому обласному радіо; 52 – на Закарпатському; 32 – на Одеському. *Програмні телепередачі* румунською мовою складають 503,2 години на рік. Зокрема: 427, 2 год. на рік на Чернівецькому телебаченні (наприклад, інформаційний випуск «Ноутець» – цикл передач історико-пізнавального характеру для румуномовного населення області); 60 – на Закарпатському (канал «Тиса-1» спілкується зі своїми глядачами п'ятьма мовами, у тому числі румунською); 16 – на Одеському¹⁸.

2. Освітні потреби

Переконаливим показником забезпечення прав румунської меншини в Україні став рівень та реальні можливості отримання освіти рідною мовою. У ст. 53 (4) Конституції України зазначено: *«Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства»*¹⁹.

В Україні станом на 2008-2009 н. р. функціонували 89 державних загальноосвітніх навчальних закладів з румунською мовою викладання. Також працюють загальноосвітні навчальні заклади з навчанням двома-трьома мовами. Серед них українсько-румунських – 11, українсько-російсько-румунських – 2, у яких навчаються румунською мовою – 3 971 учнів. Загальна кількість учнів, які навчаються румунською мовою – 22 804. Крім того, функціонує 42 дошкільних закладів освіти

¹⁵ Там же – С. 462.

¹⁶ Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 115.

¹⁷ Там же. – С. 346.

¹⁸ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>

¹⁹ Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/642_003

з румунською мовою викладання та 3 змішаного типу. Загальна кількість їх вихованців – 2 174. Всі дошкільні заклади працюють за програмами, перекладеними на румунську мову. Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою створено та видруковано Програму з румунської мови та читання для 1-4 класів, Програми з румунської мови та літератури для 5-12 класів. Випускники загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою після здобуття повної загальної середньої освіти мають право, відповідно до міжвідомчого Протоколів про співробітництво в галузі освіти на навчання у вищих навчальних закладах Румунії²⁰.

Потрібно артикулювати, що за роки незалежності України відкрито нові навчальні заклади, наприклад, румуномовний ліцей у смт. Красноільськ Чернівецької обл.²¹ Починаючи з 1997 р., у м. Чернівці працює регіональний Науково-методичний центр Міністерства освіти і науки України, одним з основних напрямів діяльності якого є проведення науково-дослідницької та експериментальної роботи, підготовка до видання навчально-методичної літератури для освітніх закладів з румунською мовою навчання для відповідних шкіл Чернівецької, Закарпатської та Одеської обл. (за рахунок державного бюджету було видано 100 найменувань підручників румунською мовою)²².

Щодо вищої освіти, то у ст. 48 Закону України «Про освіту» чітко вказується: «*За бажанням здобувачів вищої освіти вищий навчальний заклад створює можливості для вивчення ними мови національної меншини в обсязі, що дає змогу провадити професійну діяльність у вибраній галузі з використанням цієї мови*»²³.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні представникам румунської нацменшини надаються особливо широкі можливості для отримання освіти рідною мовою у всіх видах навчальних закладів (дошкільні, загальноосвітні, середні спеціальні та вищі).

3. Культурні потреби

В Україні функціонує розгалужена мережа закладів культури з метою сприяння збереженню та розвитку духовної культури і традицій румунської національної меншини. Зокрема, 63 будинки культури і клубні установи, 6 мистецьких шкіл, а також 88 публічних та 76 шкільних бібліотек, книжковий фонд яких нараховує 114 тисяч 500 примірників літератури румунською мовою.

У населених пунктах компактного проживання румунів створені і діють 329 самодіяльних колективи, 3 з яких мають звання «народний» – це аматорський хоровий колектив «Драгош Воде», камерний хор «Бельканто» та троїсті музики смт. Солотвино. За ініціативи громадських організацій та фінансового сприяння органів місцевої влади щорічно організовуються і проводяться різноманітні культурні акції. Традиційним стало проведення у Чернівецькій та Закарпатській обл. румунських національних свят – «Мерцішор», «Лімба ноастре чя ромине», «Флоріле далбе», літературно-мистецьких вечорів з нагоди річниці від дня народження і смерті румунського поета М. Емінеску²⁴. У Закарпатській обл., починаючи з 2002 р. смт. Солотвино стало центром проведення фестивалю культур національних меншин Закарпаття під назвою «Мелодії солених озер»²⁵.

Проблеми румунів поступово вирішувалися як на центральному, так і на місцевому рівнях. Так, у м. Чернівці коштами облдержадміністрації було споруджено пам'ятник румунському поету М. Емінеску, введено двомовні назви населених пунктів з переважним румунським населенням, випускникам румунських шкіл дозволено складати вступні іспити

²⁰ Закон України «Про національні меншини в Україні» від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>

²¹ Закон України «Про освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu>

²² Декларація прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, прийнята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_318

²³ Закон України «Про освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu>

²⁴ Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 452.

²⁵ Там же. – С 453-454.

у вузах області рідною мовою, на окремих факультетах Чернівецького національного університету створено румуномовні академічні групи тощо²⁶.

Що стосується **громадських організацій та національно-культурних товариств**, то в Україні діють 19 румунських громадських організацій, найбільш чисельні з них – «Християнсько-демократичний альянс румунів України» та науково-педагогічна асоціація «Арон Пумнул» – мають всеукраїнський статус. Переважна більшість румунських товариств співпрацює з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, фінансуються з їх бюджетів, беруть активну участь у культурно-масових та інших заходах, підтримують зв'язки з відповідними владними структурами та неурядовими організаціями Румунії²⁷. Зокрема у Закарпатській обл. діють 4 національно-культурні товариства румунів, які «виступають провідниками відродження і розвитку рідної мови, звичаїв, традицій, культурно-мистецьких надбань свого народу, тісно співпрацюють з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, консолідують навколо себе представників румунської національної меншини і представляють їхні інтереси»²⁸.

Потрібно акцентувати, що не завжди діяльність окремих товариств відповідає національним інтересам України, тому необхідним є постійний контроль за їх діяльністю на території нашої держави з боку органів влади та місцевого самоврядування. До прикладу, можна розглянути намагання Соціально-культурного товариства румунів Закарпаття ім. Дж. Кожбука, яке було створене ще в 1989 р. і основною метою якого є «відродження самосвідомості румунів області»²⁹. Як зазначає О. Горбачевський, товариство «добивається об'єднання румунських поселень в один адміністративний район з правами культурно-національної автономії». Таке прагнення з боку товариства не відповідає меті процесу суспільної консолідації українського народу та румунської нацменшини у напрямку формування єдиної політичної нації, а, навпаки, може негативно відділити їх «автономними рамками» співжиття у межах однієї держави.

Зразок «результативної» діяльності у напрямку суспільної консолідації бачимо на прикладі іншого Соціально-культурного товариства румунів Закарпаття ім. І. М. де Апша, яке «зробило вагомий внесок у справу гармонізації міжетнічних відносин, збереження міжнаціональної злагоди в області».

Показник великої кількості товариств румунської нацменшини свідчить про демократичність України у контексті надання особливо широких можливостей колективно представляти інтереси нацменшин на високо організаційному рівні.

4. Духовно-релігійні потреби

Конституційне право етнічних румунів України на свободу совісті і релігії реалізується у 106 православних приходах і у понад 50 протестантських громадах, у культових спорудах яких служба ведеться румунською мовою. За роки незалежності нашої держави у румуномовних населених пунктах України активно будуються нові культові спорудження. Зокрема, у с. Бенчень Чернівецької обл. споруджено православний монастир, при якому діє церковна школа-інтернат, за що старець М. Жар (румун за національністю) отримав звання Героя України³⁰.

З 399 парафій Чернівецько-Буковинської єпархії Української православної церкви – у 106 богослужіння велися виключно румунською мовою, у 24 парафіях вживалися дві мови – українська та румунська. З 11 діючих монастирів єпархії 6 були румуномовними, у яких більшість ченців складали румуни; серед 354 священнослужителів – 114 були етнічними румунами, близько 150 священників вільно володіли румунською мовою; у 4 з 12 округів Чернівецької обл. посади благочинних займали священники, які за походженням

²⁶ Там же. – С. 378.

²⁷ Там же. – С. 386.

²⁸ Там же. – С. 443-444.

²⁹ Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-Маре, 2011. – С. 464.

³⁰ Марина В. В. Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 / Василь Васильович Марина. – Ужгород, 1995. – С. 22.

були етнічними румунами; румунська мова широко застосувалася в житті Чернівецько-Буковинської єпархії. Митрополит Онуфрій вів практику служіння і румунською мовою. Документація, що розсилалася до парафій, подавалася на двох мовах³¹.

5. Державно-владні потреби

Показником рівня інтегрованості представників румунської національної меншини в українське суспільство є реалізація ними своїх прав щодо участі у діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Насамперед потрібно вказати, що «українське законодавство не передбачає представництво у виборних органах, у тому числі у ВР України, за національною ознакою. Проте етнічні румуни, у вищому законодавчому органі держави за всі роки її незалежності (за виключенням каденції 1999-2004 рр.), представлені депутатом-румуну І. Попеску. У Чернівецькій обл. депутати румунської національності складають 96% від загальної кількості депутатів Герцаївської райради, понад 60% – Глибоцької і понад 40% – Сторожинецької районної ради»³². У депутатському корпусі Закарпатської обласної ради – троє румунів (3,3% усього складу), серед 74 депутатів Тячівської райради 8 румунів, у Рахівському р-ні серед 63 – четверо³³.

За допомогою цих прикладів взаємодії української нації та румунської нацменшини можна констатувати особливу необхідність процесу суспільної консолідації та створення і підтримки відповідної управлінської складової – комунікативних зв'язків між українцями та румунською нацменшиною.

Досвід розвитку міжетнічних відносин в Україні, у сусідніх державах, як і світовий набуток з цього питання, демонструє, що єдиним реальним способом, що дає можливість розв'язати проблеми і суперечності у цій сфері, є не конфронтація та розмежування, недовіра та протистояння, а демократичний шлях, заснований на рівноправності, законності, діалозі й співпраці, довірі й взаємодопомозі народів³⁴. Наша держава змогла забезпечити однакові з українцями широкі права для вільного розвитку нацменшин, у тому числі румунської нацменшини. Проте у будь-якому представленні феномен політичної нації потрібно співвідносити з системою комунікацій та системою носіїв ідеї суспільної консолідації та політичної нації. Це необхідно реалізовувати на основі формування моделі національної ідентичності та моделі гармонізації національних ідентичностей спільно проживаючих нацменшин та титульної нації. Однак важливим є досягнення того, щоб національні ідентичності, наприклад, українців та румун України не конфліктували, а співконкурували на користь обом. Це матиме оптимально позитивний ефект для процесу суспільної консолідації та формування політичної нації в нашій державі.

Актуальні завдання державного управління у всіх регіонах України, а особливо у стратегічно важливій в націє- та державотворчому ракурсі Закарпатській обл., зважаючи на її багатонаціональний склад населення, стосуються насамперед гармонізації міжетнічних відносин. На наше переконання, процес інтегрування нацменшин повинен відбуватися шляхом так званого «консолідуючого взаємозбагачення культур».

Загальновідомо, що чим вищий культурний рівень нації, тим більша толерантність, тим прихильніше ставляться до меншин і тим менша агресивність з боку титульної нації³⁵. Згідно з цим критерієм, в Україні загалом та Закарпатській обл. зокрема існує лояльне ставлення до румунської нацменшини, що підтверджує наявність суспільної солідарності, ефективних комунікативних зв'язків українського народу з румунською нацменшиною та

³¹ Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-Маре, 2011. – С. 461.

³² Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 454-455.

³³ Там же. – С. 382-383.

³⁴ Там же – С. 353.

³⁵ Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – С. 455.

міжетнічної толерантності. Наведені факти дозволяють констатувати гармонійне входження румунської нацменшини до складу української політичної нації, яка є системою-метою процесу суспільної консолідації в нашій державі.

Висновки. Одним із пріоритетів діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування України, насамперед у прикордонних Закарпатській, Чернівецькій, Одеській та інших областях, є гармонізація міжетнічних відносин українського народу та румунської нацменшини задля досягнення мети ідеї та процесу суспільної консолідації нашої держави – формування єдиної політичної нації. Україна чітко проводить заходи щодо збереження національної ідентичності всіх етносів незалежно від регіону проживання, у тому числі представників румунської нацменшини. У нашій державі забезпечено належний рівень основних прав та потреб румунської нацменшини, зокрема освітніх, інформаційних, духовно-релігійних, культурно-просвітницьких, державно-владних (представництво у виборних органах влади) тощо. Створено розгалужену мережу освітніх установ з румунською мовою викладання (від дитячих садків до вищих навчальних закладів) та комплексну базу для забезпечення інформаційних потреб румунської нацменшини (друковані ЗМІ, радіомовлення та телебачення). Особи, які належать до румунської нацменшини, постійно беруть особливо активну участь у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Україна на основі існуючої нормативно-правової бази, дотримання міжнародних норм та стандартів у сфері взаємовідносин з нацменшинами, а також завдяки певним державно-управлінським механізмам надала умови для розвитку культури усіх нацменшин на своїй території, у тому числі й румунської, сприяючи їхній участі у процесі суспільної консолідації задля створення єдиної української політичної нації шляхом взаємозбагачення національних культур та оптимального співвідношення національних інтересів титульної нації та нацменшин.

Бібліографія:

1. Горбачевський О. Розтягти на крихти // Інтернет-видання «Хай Вей». – Міжнародна політика. – 2009. – 6 квітня/ Олексій Горбачевський. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://h.ua/story/187702>
2. Декларація прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, прийнята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_318
3. Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/642_003
4. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2494-12>
5. Закон України «Про освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/110-zakon-ukrayiny-pro-osvitu>
6. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 1992 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://old.kngu.org/KongrUkr/Zacon/Movy.htm>
7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/>
8. Марина В. В. Румуни Закарпаття: проблеми історії та етнокультурного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.02 / Василь Васильович Марина. – Ужгород, 1995. – 24 с.
9. Мелеганіч Г. Сучасне становище румунів Закарпаття через призму діяльності національно-культурних товариств / Г. Мелеганіч, І. Бокоч // Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність: збірник наук. праць за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність», 30 червня-1 липня 2009 р., м. Сату-Маре (Румунія) / Ред. кол.: І. І. Вовканич (голова), І.-Л. Горват та ін. – Ужгород-Сату-

Маре, 2011. – С. 459-466.

10. Рамкова Конвенція Ради Європи про захист національних меншин від 1995 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_055
11. Рендюк Т. Г. Національні меншини в українсько-румунських відносинах: історичний досвід та сучасні проблеми (1990 – 2007 роки): дис. ... док. іст. наук: спец. 07.00.02 «Всесвітня історія» / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Дипломатична академія України, 2012. – 455 с.
12. Рендюк Т. Г. Українці Румунії: національно-культурне життя та взаємовідносини з владою / Теофіл Георгійович Рендюк. – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 150 с.

УКРАЇНСЬКА КРИЗА 2014 р. ТА ПОЗИЦІЯ РУМУНІЇ

Юріу МАТЕЛЕШКО*
Yuriy MATELESHKO

Keywords: Ukrainian crisis, Romania, bilateral cooperation, Russian aggression, national and regional security.

Abstract: The article elucidates the position of Romania to crisis events in Ukraine 2014. Special attention is paid to the position of officials in Bucharest on crisis events in Ukraine. It was found that Romania since the early days of the Ukrainian crisis consistently supports the territorial integrity and sovereignty of Ukraine and condemns Russia's aggressive actions. Position the Romanian side due to its desire to strictly follow the official policy of the EU and NATO. It also threatens the national security of Romania from Russia that by supporting puppet "Republics" destabilize the situation in the Black Sea region.

*

Cuvinte cheie: criza ucraineană, România, colaborare bilaterală, agresiia Rusă, securitate naționale și regionale.

Rezumat: În lucrare este descrisă poziția oficialităților românești referitor la criza din Ucraina, care are loc din februarie 2014. O deosebită atenție este acordată poziției oficialilor de la București privind criza politică din Ucraina. România din primele zile ale crizei susține sistematic integritatea teritorială și suveranitatea Ucrainei și condamnă politica agresivă a Rusiei. Poziția României se explică prin dorința de a menține și de a fi în acord cu linia oficială a UE și NATO, la fel și pericolul securității naționale a României din partea federației Ruse, care prin susținerea „republicilor” marionete destabilizează situația în regiunea Mării Negre.

* *
*

Українські події, пов'язані з приходом до влади після усунення В.Януковича проєвропейських сил та інтервенцією Росії, яка анексувала Крим і дестабілізувала ситуацію у східних областях, порушили баланс безпеки у Східній Європі та спричинили значний міжнародний резонанс. Саме широка підтримка України з боку світової спільноти, насамперед ЄС та США, стала головним стримуючим чинником, який не дав Росії розширити агресивні дії. Серед країн Європейського Союзу на особливу увагу заслуговує позиція Румунії в українському конфлікті. Адже, розуміючи, що РФ несе загрозу не тільки Україні, але і всьому Чорноморському регіону, Румунія зайняла чітку і послідовну позицію щодо підтримки української сторони та засудження дій РФ.

З часу початку української кризи 2014 р. з'явилося декілька публікацій, присвячених позиції Румунії з цього питання. Здебільшого це статті публіцистичного характеру, присвячені «зискам» Румунії, яку не полишає прагнення стати «великою», від конфлікту в Україні. На окрему увагу заслуговує аналітична публікація П.Макаренка «Румунія: погляд на врегулювання українсько-російської кризи», в якій ставлення Румунії до українського конфлікту розглядається у контексті стратегічних інтересів Москви та Бухареста у Чорноморському регіоні. Також слід відмітити працю румунського дослідника Ю.Кіфу «Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution», в якій на основі оцінок нинішньої ситуації запропоновані коротко-, середньо- та довгострокові прогнози розвитку подій в Україні та за її межами. Зважаючи на неповне висвітлення названої проблеми у наукових колах, спробуємо більш ширше та послідовніше розкрити позицію румунської сторони щодо української кризи 2014 р.

Вже з перших днів після усунення від влади В.Януковича та початку втручання Росії у внутрішні справи України, Румунія, як в рамках європейських та євроатлантичних структур, так і на двосторонній основі, почала активний діалог з метою мирного врегулювання гострої української кризи.

24 лютого міністр закордонних справ Румунії Тітус Корлецяну на засіданні Вишеградської групи закликав до продовження зусиль по стабілізації внутрішньої ситуації в Україні, підтвердивши важливість припинення насильства. Він також підкреслив важливість відкритого політичного діалогу та прийняття рішення, яке призведе до закінчення політичної кризи в країні і продовжить зусилля, спрямовані на зближення з ЄС. У той же час, він висловив стурбованість з приводу скасування Парламентом України закону про засади державної мовної політики.

Як свідчить виступ Траяна Бесеску на щорічній нараді послів і генеральних консулів Румунії 29 серпня 2014 р., тему становища румунської нацменшини на період української кризи підняти не

будуть. Президент Румунії заявив, що після того, як ситуація в Україні стабілізується, потрібно буде «дуже серйозно» відновити проблему румунської меншини в цій країні. На нараді Т.Бесеску ще раз згадав спробу скасування «мовного» закону після приходу нової влади у Києві та свою розмову з прем'єр-міністром А.Яценюком, під час якої румунський президент категорично просив останнього не скасовувати цей закон, що, зрештою, й відбулося. Хоча дещо раніше Т.Бесеску запевнив свого українського колегу, що румунська меншина в Україні віддано підтримує територіальну цілісність нашої країни та дії українського президента для мирного врегулювання ситуації¹. Отже, румунська влада дала зрозуміти, що на період української кризи протиріччя, які існують у двосторонніх відносинах, відкладаються.

На зустрічі з генеральним секретарем НАТО Андерсом Фог Расмуссеном, Тітус Корлецяні підтвердив підтримку Румунією спільної позиції, прийнятої 2-го березня 2014 Північноатлантичною радою, яка засудила військові дії Росії в українському Криму, підтримала суверенітет і територіальну цілісність України і закликала РФ поважати багатосторонні та двосторонні зобов'язання². Глава румунської дипломатії наголосив на необхідності дотримання Росією Статуту ООН, а також норм і принципів ОБСЄ, підкресливши, що Україна залишається важливим партнером для Північноатлантичного альянсу та Румунії.

Заслугує на увагу ініціатива Президента Румунії щодо посередництва його країни на переговорах між Україною та РФ. Так, вже на початку березня Траян Бесеску заявив, що в разі, якщо буде прийнято рішення створити формат переговорів по врегулюванню напруженості між Україною та Російською Федерацією, Румунія повинна стати частиною цього формату³. У якості аргументів Бесеску нагадав, що в Румунії проживає більше 400 000 українців і вона знаходиться найближче з держав-членів ЄС до Криму та в ста кілометрах від іншого замороженого конфлікту, в Придністров'ї. Крім того, як зазначив Траян Бесеску, Румунія не залежить від імпорту російського газу, а значить, не піддаватиметься економічному тиску з боку РФ.

10 березня румунський міністр закордонних справ Тітус Корлецяні, в рамках робочого візиту до Києва, провів зустріч з в.о. Президента України Олександром Турчиновим і прем'єр-міністром Арсенієм Яценюком. Останній, зокрема, подякував главі МЗС Румунії як за позицію, яку зайняла його країна в рамках міжнародних органів, так і за гуманітарну місію⁴, в рамках якої були прийняті на лікування в Бухарест українські громадяни, що постраждали в результаті насильств на Майдані Незалежності⁵. Важливо, що в ході візиту дві сторони перейшли від заяв до конкретних кроків у питаннях безпеки. Так, Тітус Корлецяні і Андрій Дешиця підписали Угоду між Урядом Румунії та Кабінетом Міністрів України про заходи щодо зміцнення довіри і безпеки, яка передбачає взаємне сповіщення про військову діяльність наземних і повітряних частин у прикордонних районах.

Президент Траян Бесеску одним з перших серед лідерів європейських держав заявив, що кримський референдум незаконний і Румунія не визнає його результати. Він, зокрема, зазначив, що «вибори, проведені під загрозою військової окупації, не задовольняють правила демократичного процесу, які можуть бути визнані і узаконені міжнародним співтовариством»⁶. Президент Румунії закликав Російську Федерацію діяти по відношенню до України відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй та відповідно до принципів міжнародного права, в тому числі, і згідно положень Будапештського меморандуму⁷.

Під час зустрічі з американськими офіційними особами у квітні 2014 р., Тітус Корлецяні пояснив, що не в останню чергу позиція Румунії обумовлена загрозами, які несе Росія в південних областях України (в першу чергу Одещині) та Придністров'ї. Така діяльність порушить баланс безпеки у Чорноморському регіоні на користь РФ. У зв'язку з цим Румунія і виступає за більш потужну воєнну присутність НАТО на східних кордонах ЄС.

* кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства УжНУ (Ужгород, Україна)

Гулевич В. Великая Румыния и молчание Киева [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич. – Режим доступу: <http://rusdozor.ru/2014/07/22/velikaya-rumyniya-i-molchanie-kieva/>; Чернявский А. Интересы Румынии в украинском конфликте и открытие юго-западного фронта [Електронний ресурс] / Артем Чернявский. – Режим доступу: <http://hvylyya.net/analytics/geopolitics/interesy-i-rumynii-v-ukrainskom-konflikte-i-otkryitie-yugo-zapadnogo-fronta.html>

² Макаренко П. Румунія: погляд на врегулювання українсько-російської кризи [Електронний ресурс] / Петро Макаренко. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/rumunija-pogljad-na-vreguljuvannja-ukrajinsko-rosiiskoji/>

³ Iulian Chifu a lansat cartea «Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oranoua.ro/iulian-chifu-prospective-ukraine-crisis/>

⁴ Titus Corlăţean a participat la reuniunea extinsă a Grupului de la Vişegrad [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/3976>

⁵ Preşedintele Traian Băsescu la întâlnirea anuală cu ambasadorii şi consulii generali ai României [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4630>

⁶ Там само.

⁷ Президент України Петро Порошенко провів переговори з Президентом Румунії Траяном Бесеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/25405-prezident-ukrajini-petro-poroshenok-proviv-peregovori-z-prezidentom-rumuniji-trajanom-besesku>

Президент Румунії Т.Бесеску одним з перших привітав П.Порошенка з перемогою на президентських виборах. Вже 25 травня 2014 р., після оголошення результатів дослідження, здійсненого телевізійним екзит-полом, глава румунської держави оприлюднив поздоровлення на адресу Петра Порошенка наступного змісту: «Президент Румунії, пан Траян Бесеску, вітає перемогу пана Петра Порошенка на президентських виборах в Україні, що відбулися в неділю 25 травня ц.р. Вибори були вільними та коректними, навіть якщо в деяких регіонах сепаратисти спробували заважати присутності на голосуванні. Пан президент Траян Бесеску поздоровляє українську владу за той спосіб, в який вона зуміла організувати вибори у відповідних умовах. Румунія визнаватиме офіційні результати президентських виборів відразу після завершення підрахунку кількості голосів».

Румунія також була першою державою, яка ратифікувала угоду про асоціацію ЄС з Україною і закликала інші країни Європейського Союзу швидко зробити те саме. На саміті з координації міжнародної підтримки для України, організованому Європейською комісією в бельгійській столиці, держсекретар Румунії зі стратегічних питань Богдан Ауреску відзначив, що швидка ратифікація румунським парламентом Угод по Асоціації з Республікою Молдовою, Україною і Грузією, від 2 і 3 липня, свідчить про надійність і послідовності його країни, яка має намір підтримувати європейський курс українського народу. Румунський чиновник представив проекти з надання допомоги, що вживаються Румунією на двосторонньому рівні з Україною і у співпраці з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи. Богдан Ауреску відмітив програми з підготовки кадрів, розроблені Міністерством внутрішніх справ, а також підтвердив готовність Румунії надати експертів в процесі реконструкції України, а також у зв'язку із здійсненням Угоди про асоціацію.⁸

Зважаючи на очевидну підтримку (як моральну, так і військову) Росією бойовиків на Донбасі, Президент Траян Бесеску на саміті глав держав та урядів країн ЄС 17 липня закликав Євросоюз до рішучих дій: «Моя точка зору полягає в тому, що якщо ЄС не буде діяти рішучіше в процесі введення санкцій, в негайному переході до третьої фази санкцій, ми будемо мати Україну, перетворену в країну, яка не може рухатися більше в напрямку Європейського Союзу, що вплине і на Республіку Молдова, з придністровським сепаратизмом»⁹. Крім того, Т.Бесеску заявляв, що його позиція в Європейській Раді буде направлена на підтримку України зброєю, щоб вона могла протистояти російській агресії, втіленої в так звану гібридну війну¹⁰.

Підтримку України, крім глави держави та міністра закордонних справ Румунії, висловлювали й представники румунського парламенту. Вже на початку березня обидві його палати ухвалили декларацію на підтримку євроінтеграції України, а також її суверенітету і цілісності. Також румунські політики засудили дії російського керівництва, як у формі військового втручання, так і у вигляді економічного тиску. 26 травня 2014 р. під час зустрічі Посла України в Румунії Теофіла Бауера з заступником Голови Сенату Румунії Николаєм Мога, останній зазначив, що Румунія і надалі підтримує суверенітет і територіальну цілісність Української держави, засуджує т.зв. «референдуми» в АР Крим, Донецькій та Луганській областях, які суперечать Конституції України. На початку червня 2014 р. представники парламентів Румунії та США Валеріу Згоня і Майкл Тернер ухвалили спільну декларацію, в якій засудили агресію РФ проти України і висловили стурбованість можливим розширенням вогнищ нестабільності в напрямку Республіки Молдова¹¹.

Україну також підтримали і депутати Європейського Парламенту від Румунії. Так, під час зустрічі Т.Бауера з депутатом ЄП, членом Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС, Каталіном Соріном Іваном, останній позитивно відзначив зусилля української влади для мирного врегулювання ситуації на сході країни та запевнив у підтримці румунською делегацією в Європарламенті позиції України та перспективи її зближення з ЄС.

Прикладом реальної підтримки офіційною Румунією курсу нинішньої української влади на європейську інтеграцію є підписання 02 жовтня 2014 р. угоди між урядами двох країн про місцевий прикордонний рух. Для громадян України важливим є те, що скасовується необхідність оформлювати (та сплачувати) румунські візи для перебування у 30-кілометровій прикордонній зоні на території Румунії. Під час перебування у Києві румунський прем'єр-міністр Віктор Понта заявив, що рішення про відміну візового режиму для громадян України, яке підтримує Румунія, має бути прийнято і на рівні ЄС¹².

В цілому, точка зору румунського уряду в особі його голови В.Понти та міністра

⁸ Titus Corlăţean și secretarul general al NATO au discutat despre situația din Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4010>

⁹ Там само.

¹⁰ România trebuie să facă parte dintr-un format de negociere pentru soluționarea tensiunilor dintre Ucraina-Rusia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4012>

¹¹ Там само.

¹² Titus Corlăţean în vizită de lucru la Kiev [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4008>

закордонних справ Т.Корлецяна¹³ щодо українських подій повністю співпадає з президентською та парламентською. Таким чином, позиція румунських владних структур з українського питання, незважаючи на внутрішні політичні протиріччя між ними, є одноставною.

Свідченням жвавого інтересу до української кризи, як з боку офіційних осіб Бухареста, так і з боку широкої громадськості Румунії, є резонансна презентація нової книги керівника Департаменту у стратегічних справах та з питань міжнародної безпеки Адміністрації Президента Румунії Юліана Кіфу «Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution»¹⁴. Захід відбувся 19 вересня 2014 р. за участі послів та представників дипломатичних місій зарубіжних країн, акредитованих в Румунії, широкого кола румунської громадськості, зокрема політологів, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також працівників ЗМІ, в тому числі закордонних інформаційних агентств. Юліан Кіфу зазначив, що румунське керівництво розпочало предметно і комплексно займатися українським питанням у квітні 2014 р., коли через агресивну політику Росії виникла реальна загроза і для безпеки Румунії. На думку автора, ситуація в Україні є дуже складною, її врегулювання вимагає комплексних зусиль і потужних інвестицій політично-безпекового характеру не лише з боку Києва, але й провідних столиць Європи та світу. За словами Юліана Кіфу, Румунія підпадає під вплив української кризи. Тому Бухарест має бути готовим до будь-якого сценарію розвитку подій в Україні та навколо неї, чому покликана сприяти видана ним книга з відповідними оцінками наявної ситуації та з виробленими коротко-, середньо- та довгостроковими прогнозами.¹⁵

Відмітимо, що активну інформаційну діяльність серед румунських політичних кіл та громадськості проводить українське посольство в Румунії та його очільник Теофіл Бауер. Свідченням цього є організовані посольством зустрічі з політиками, прес-конференції для провідних румунських ЗМІ, інтерв'ю для телеканалів тощо. Головна увага на цих заходах зосереджена на питаннях розвитку останніх подій на сході та півдні України, антитерористичній операції у проблемних регіонах та необхідності посилення зусиль європейської та світової спільноти задля більш рішучої підтримки української сторони у протистоянні агресору.

Отже, Румунія з перших днів української кризи послідовно підтримує територіальну цілісність і суверенітет України та засуджує агресивні дії Росії. Причому, українські події поставили на задній план протиріччя, які ще донедавна були каменем спотикання між двома сторонами (становище нацменшин, територіальні питання тощо). З одного боку, позиція румунської сторони пояснюється її прагненням чітко дотримуватись офіційного курсу ЄС та НАТО, з іншого – усвідомленням, що дії РФ загрожують безпеці Румунії. Адже в разі реалізації проекту «Новоросія» біля її кордонів з'явиться ще одна невизнана республіка, яка разом з ПМР та АТУ Гагаузіїю ще більше дестабілізує ситуацію в Причорноморському регіоні та впритул наблизить Росію до румунських кордонів. Таким чином, існування стабільної та цілісної європейської України в нинішніх умовах є гарантією національної безпеки самої Румунії.

Бібліографія:

1. Гулевич В. Великая Румыния и молчание Киева [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич. – Режим доступу: <http://rusdozor.ru/2014/07/22/velikaya-rumuniya-i-molchanie-kieva/>
2. Макаренко П. Румунія: погляд на врегулювання українсько-російської кризи [Електронний ресурс] / Петро Макаренко. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/zs/anglomovna-versija/view/article/rumunija-pogljad-na-vreguljuvannja-ukrajinsko-rosiiskoji/>
3. Підписання Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про місцевий прикордонний рух [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/28439-pidpisannya-ugodi-mizh-kabinetom-ministriv-ukrajini-ta-uryadom-rumuniji-pro-miscevij-prikordonnij-ruh>
4. Поздоровлення Президента Румунії Траяна Бесеску Петру Порошенку з нагоди перемоги на президентських виборах в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/23455-pozdorovlennya-prezidenta-rumuniji-trajana-besesku-petru-poroshenku-z-nagodi-peremogi-na-prezidentsykih-viborah-v-ukrajini>
5. Посол України в Румунії Теофіл Бауер зустрівся з депутатом Європейського Парламенту від Румунії, членом Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС Каталіном Соріном Іваном [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa>

¹³ Щодо перебування постраждалих українців на лікуванні у Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/18646-shhodo-perebuvannya-postrazhdalih-ukrajinciv-na-likuvanni-u-rumuniji>

¹⁴ T. Băsescu: Referendumul din Crimeea, ilegal; România nu recunoaște rezultatele acestuia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4041>

¹⁵ Там само.

- gov.ua/ua/press-center/news/28153-posol-ukrajini-v-rumuniji-teofil-baujer-zustrivsyia-z-deputatom-jevropejsykogo-parlamentu-vid-rumuniji-chlenom-komitetu-z-parlamentsykogo-spivrobotnictva-mizh-ukrajinoju-ta-jes-katalinom-sorinom-ivanom
6. Посол України в Румунії Теофіл Бауер провів зустріч з заступником Голови Сенату Румунії Николаєм Мога [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/23546-posol-ukrajini-v-rumuniji-teofil-baujer-proviv-zustrich-z-zastupnikom-golovi-senatu-rumuniji-nikolajem-moga>
  7. Презентація нової книги Радника Президента Румунії, керівника Департаменту у стратегічних справах та з питань міжнародної безпеки Адміністрації Президента Румунії Юліана Кіфу «Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/28083-prezentacija-novoji-knigi-radnika-prezidenta-rumuniji-kerivnika-departamentu-u-strategichnih-spravah-ta-z-pitany-mizhnarodnoji-bezpeki-administraciji-prezidenta-rumuniji-juliana-kifu-prospective-of-ukraine-crisis-scenarios-for-a-mid-long-term-evolution>
  8. Президент України Петро Порошенко провів переговори з Президентом Румунії Траяном Бесеску [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/25405-prezident-ukrajini-petro-poroshenok-proviv-peregovori-z-prezidentom-rumuniji-trajanom-beseksu>
  9. Румынский парламент принял декларацию в поддержку Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania-today.ru/news/politics/2014/03/13/Rumynskiy-parlament-prinyal-deklaraciyu-v-podderzhku-Ukrainy/>
  10. Румынські та американські парламентарії ухвалили декларацію щодо України та Молдови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/rumunski_ta_amerikanski_parlamentarii_uhvalili_deklaratsiyu_shchodo_ukraini_ta_moldovi_1944451
  11. Чернявский А. Интересы Румынии в украинском конфликте и открытие юго-западного фронта [Електронний ресурс] / Артем Чернявский. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/geopolitics/interesy-rumynii-v-ukrainskom-konflikte-i-otkryitie-yugo-zapadnogo-fronta.html>
  12. Щодо перебування постраждалих українців на лікуванні у Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://romania.mfa.gov.ua/ua/press-center/news/18646-shhodo-perebuvannya-postrazhdalih-ukrajinciv-na-likuvanni-u-rumuniji>
  13. Apel pentru ratificarea rapidă a Acordurilor de Asociere cu R. Moldova, Georgia și Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4510>
  14. Comunicat de presă privind situația din Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mae.ro/node/27359>
  15. Declarația de presă a președintelui României, domnul Traian Băsescu [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=14991&_PRID=ag
  16. Iulian Chifu a lansat cartea «Prospective of Ukraine Crisis: Scenarios for a mid-long term evolution» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oranoua.ro/iulian-chifu-prospective-ukraine-crisis/>
  17. Ministrul Titus Corlățean la reuniunea Consiliului Afaceri Externe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4141>
  18. Ponta, despre Ucraina: Poziția României este de coordonare cu SUA si partenerii europeni [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stiripesurse.ro/ponta-despre-ucraina-pozitia-romaniei-este-de-coordonare-cu-sua-si-partenerii-europeni_924015.html
  19. Ponta, discurs inflacarat la New York despre Statul Islamic si agresiunea Rusiei [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ziare.com/victor-ponta/premier/ponta-discurs-inflacarat-la-new-york-despre-statul-islamic-si-agresiunea-rusiei-1324168>
  20. Ponta sustine ridicarea vizelor „cat mai curand” pentru Ucraina in UE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stiripesurse.ro/ponta-sustine-ridicarea-vizelor-cat-mai-curand-pentru-ucraina-in-ue_934778.html
  21. Președintele Traian Băsescu la întâlnirea anuală cu ambasadorii și consulii generali ai României [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4630>
  22. România trebuie să facă parte dintr-un format de negociere pentru soluționarea tensiunilor dintre Ucraina-Rusia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4012>
  23. T. Băsescu: Referendumul din Crimeea, ilegal; România nu recunoaște rezultatele acestuia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4041>

24. T. Bănescu: UE trebuie să acționeze mai hotărât în ceea ce privește Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4513>
25. T. Corlățean: Sprijinim o prezență consistentă a NATO pe flancul său estic atât timp cât va fi necesar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4623>
26. Titus Corlățean a participat la reuniunea extinsă a Grupului de la Vișegrad [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/3976>
27. Titus Corlățean a participat la reuniunea informală a miniștrilor de externe ai UE [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4631>
28. Titus Corlățean în vizită de lucru la Kiev [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4008>
29. Titus Corlățean și secretarul general al NATO au discutat despre situația din Ucraina [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.mae.ro/romania-news/4010>
30. Titus Corlățean: 'The Russian threat is a reality' [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mae.ro/node/26300>